

F. Cielēns

90-3

236

II

FĒLIKSS CIELĒNS

LAIKMETU
MAINĀ

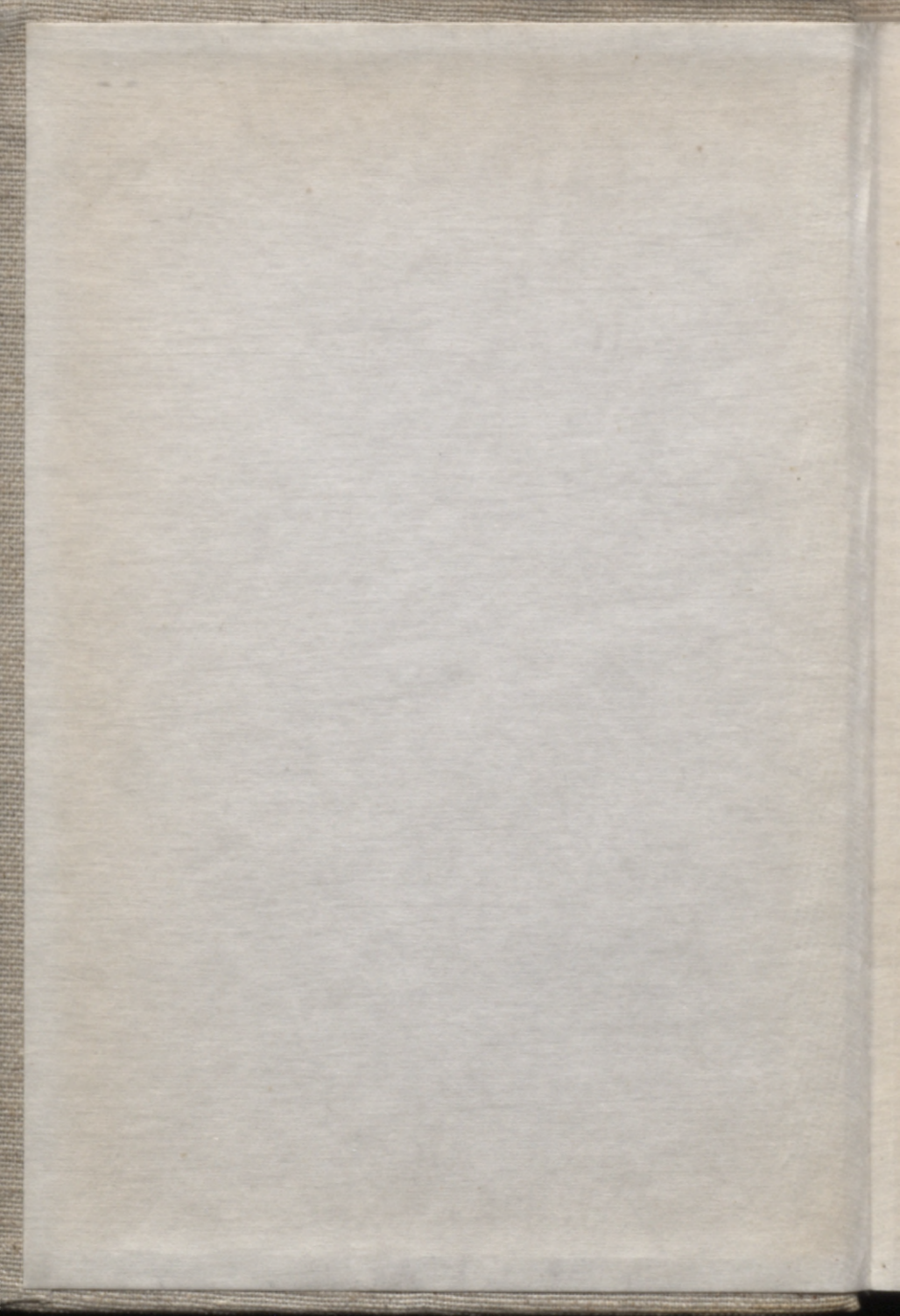
II

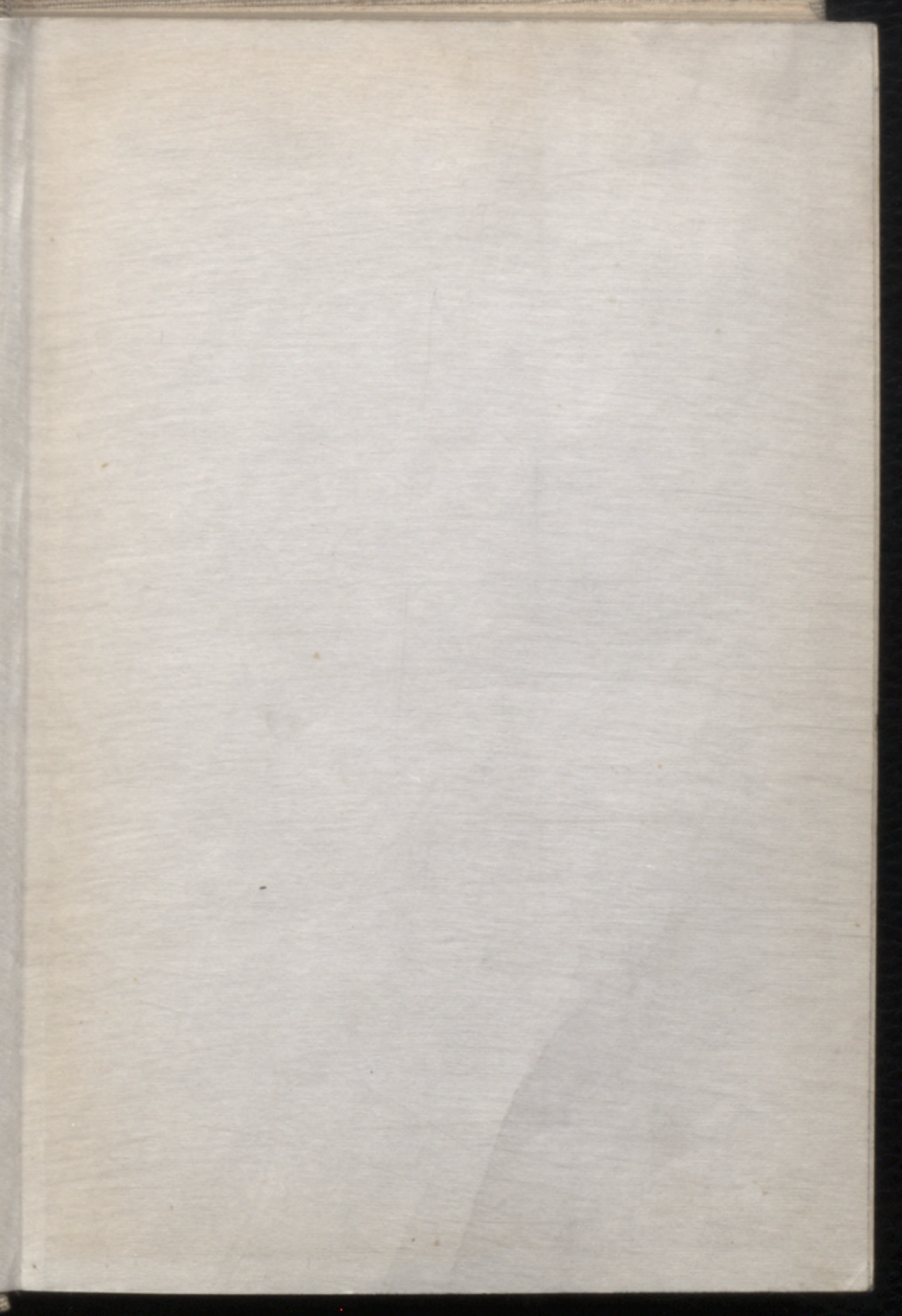
MEMENTO

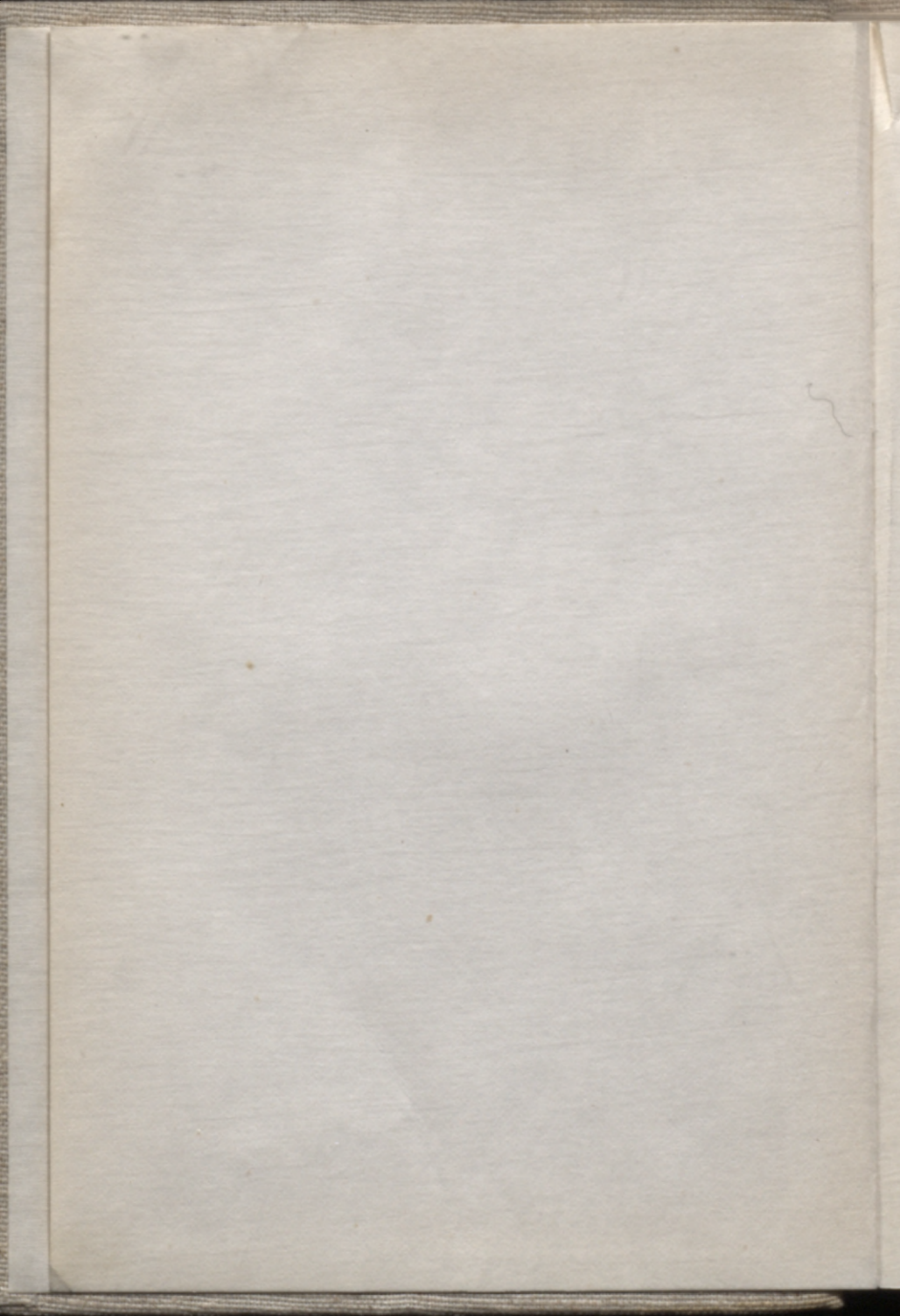
LAIKMETU

LAIKMETU
MAINÄ

II







FĒLIKSS CIELĒNS ☆ LAIKMETU MAIŅĀ ☆ II SĒJUMS

B, L

L $\frac{90-3}{236}$

apbe
9

FĒLIKSS CIELĒNS
LAIKMETU
MAINĀ

ATMIŅAS UN ATZIŅAS

II SĒJUMS

LATVIJAS NEATKARIGĀS DEMOKRATISKĀS
REPUBLIKAS LIELAIS LAIKS

MEMENTO

Pilvågen 11, Lidingö, Sweden
1963

122

LATVIJAS VALSTS
BIBLIOTĀKA

97-

~~1.005~~

0307094771

Printed in Sweden
Västerås
Västmanlands Folkblads Tryckeri

Ja savu atmiņu un atziņu pirmo sējumu veltīju galvenokārt 1905. gada laikmeta cīnītāju piemiņai, tad šo otro grāmatu, kur tēlojas mūsu neatkarīgās demokrātiskās valsts lielais vēsturiskais laiks, es veltīju politiskiem vadoniem, kuŗi nodibināja mūsu republiku, un valstsvīriem, kas to sekmīgi veidoja uz demokrātiskiem pamatiem pirmajā gadu desmitā. Tagad gandrīz visi viņi ir aizgājuši veļu valstī. Es nu viņus ceļu ārā no kapu miera un savā veidā gribu viņus atdzīvināt. Bez vēsturisku personu piemiņas nav vēstures tradīciju, un bez tām nemaz nav nācījas.

Mūžīgā piemiņā paturēsim zināmos un nezināmos cēlos kaŗavīrus, kas neatkarības kaŗā atdeva savas dzīvības tēvzemei un brīvībai. Ja spēsim cienīt svēto mantojumu, ko viņi mums atstājuši, tad reiz augšācelsies brīvā Latvija.

Fēliks Cielēns

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is arranged in several paragraphs and is too light to transcribe accurately.

Daži priekšvārdi

Laižot atklātībā manu atmiņu un atziņu otro sējumu, vispirms gribu teikt dažus vārdus par avotiem, uz kuņiem tas dibinās. Tāpat kā pirmajam, tam galvenais avots ir manas atmiņas. Protams, nemaldīgi atcerēties visus datus arī ļoti labai atmiņai nav iespējams. Tāpēc es savu atmiņu pārbaudīju attiecīgos iespiedu darbos. Galvenie šeit bija: Tautas padomes stenogrammas, ko man aizdeva prof. Franča Baloža kundze, Satversmes sapulces un I Saeimas stenogrammu iespiestie sējumi, ko manā rīcībā mājās izņēmuma veidā piešķīra Zviedrijas Riksdaga bibliotēka. Turpmāko Saeimu stenogrammas Zviedrijā nebija atrodamas un tāpēc dažādos datus pārbaudīja mans draugs Valdis Bumbērs Vašingtonas Kongresa bibliotēkā II, III un IV Saeimas stenogrammu sējumos.

Svarīgu valsts dokumentu norakstus un pat oriģinālus atradu savā personīgajā archīvā, vērtīgus iespieddarbus savā bibliotēkā, ko 1933. g. aizvedu līdz uz Parīzi. Sevišķi gribu minēt Valsts statistiskās pārvaldes izdoto sējumu Latvijas republikas Saeimas vēlēšanas 1931. g., kur ievietoti ne tikai plaši materiāli par IV Saeimas, bet arī galvenie dati par Satversmes sapulces, I, II un III Saeimas vēlēšanām.

Vērtīgus materiālus smēlos liela formāta 800 lappušu biežajā grāmatā Latvijas republikas 10 gadi, ko man aizdeva Milda Salnā kundze.

Rakstot par Latvijas valsts tapšanas pirmajiem astoņiem mēnešiem, kad es nebiju Latvijā, izmantoju Aleksandra Plensnera vērtīgo un objektīvo vēsturisko atskatu Brīvības cīņas Latvju Enciklopēdijā un Kārļa Ozoliņa grāmatu Divas revolūcijas (Latviešu tautas cīņa pret muižniecību 1918. un 1919. gadā), par kuņas datu pareizību priekšvārdā atbildību uzņemas Fricis Menders. Protams, arī tā laika avīzes un dokumentus, kā arī vēsturisko notikumu līdzdalībnieku Mārģera Skujenieka, Brūno Kalniņa un Aleksandra Plensnera mutiskos tēlojumus.

Vēl jāpiemin, ka informāciju par Igauniju man ir sniedzis bij. prezidents Augusts Rei's.

Visām minētām personām izsaku jo siltu pateicību.

Par šo atmiņu dažu pirmo nodaļu avotu gribu minēt arī kādas savas grāmatas — Latvijas valsts tapšana — manuskriptu, ko sarakstīju 1919. un 1920. gadā, bet kas palika neiespiests. Ansis Gulbis mani 1919. gadā aicināja uzrakstīt šādu grāmatu viņa apgādam, bet līdz iespiešanai netika, jo es atzinu, ka toreiz vēl nebija nācis laiks publicēt visu vēsturisko patiesību par sociāldemokrātu partijas taktiku un nostāju 1918. un 1919. gadā līdz reakcionāru 16. aprīļa pučam.

Esmu izmantojis vēl otru savu npublicētu manuskriptu Die historische Entwicklung der lettischen Socialdemokratie, ko 1930. g. sarakstīju Sociālistu internacionāles izdodamai lielajai enciklopēdijai, kuŗas iznākšanu izjauca Hitlera uzvara Vācijā.

Kā avots man jāmin arī Latvijas sociāldemokrātu partijas dažādie oficiālie iespiestie gadskārtējie pārskati par darbību un cita partijas izdotā literātūra, kas atrodama Stokholmā Strādnieku kustības archīvā (Arbetarrörelsens Archiv), šai strādnieku kustības literātūras un dokumentu krātuvē.

Mīļa pateicība man jāizsaka par palīdzību rediģējot šo otro sējumu manai Maijai, labajai Lizetei Skalbes kundzei un draugam Jānim Ritumam, kuŗš arī lietpratīgi lasījis visa lielā sējuma korrektūras.

Abuču Jānim un Ritumu Jānim un Mirdzai sirsnīgs paldies arī par šī II sējuma apgādāšanu. Pirmajam, turklāt, draudzīgs rokas spiedienu, ka šis melnās mākslas meistars manu neskaidro manuskriptu pārvērta skaidrā salikuma tekstā.

Tāpat sirsnīgi pateicos subskribentu vācējiem, it īpaši Valdim Bumbēram Vašingtonā, Rūdfam Veidemanim Milvokos un Jānim Straubergam Austrālijā.

Autors

Midsommarkransen'ā (Jāņu vainagā),

1962. g. septembrī

PIRMĀ DAĻA

LATVIJAS
DEMOKRATISKĀS
REPUBLIKAS
v
TAPSANA

THE HISTORY OF THE

EMPIRE OF

DEMOCRATIC

REPUBLICS

OF

Jaunās valsts pirmie šķēršļi un lielās cīņas

I. IZŠĶIRIGIE STARPTAUTISKIE APSTĀKĻI

Sarežģīts, smagu grūtību pilns bija neatkarīgās demokrātiskās Latvijas valsts tapšanas process. Dziļāk ieskatoties tā cēloņsakarībā un pretrunu pilnajā tiešajā norisē no 1918. g. 18. novembra līdz Latvijas valsts de jure atzīšanai 1921. g. 26. janvārī, varam teikt: lielais lēciens no krievu caru imperijas trim novadiem uz neatkarīgo demokrātisko valsti izdevās tāpēc, ka tas notika sevišķi labvēlīgos starptautiskos apstākļos.

Savu atmiņu un atziņu pirmajā sējumā jau tēloju starptautisko situāciju, kuņā radās neatkarīgās Latvijas valsts ideja un — galvenais — kuņā tā varēja labvēlīgi īstenoties. Tomēr tur kopsavilkumā neformulēju starptautisko faktoru iedarbi, atstājot to uz otrā sējuma pirmo nodaļu.

Starptautiskos priekšnoteikumus, kuņos varēja dzimt neatkarīgā Latvijas valsts, radīja pirmais pasaules kaņš. Tas gan prasīja visai smagus upuņus latviešu tautai kā cilvēku, tā materiālo vērtību zaūdējumos, tomēr tā politiskās sekas bija mums ļoti labvēlīgas.

Pirmajā pasaules kaņā Vācijas ķeizariskā lielvalsts ir divējādi skārusi latviešu tautas likteni: negātīvi un pozitīvi.

Vācu imperiālistu iekaņošanas plāni Latvijā, konsekventi īstenoti, darītu galu latviešu tautai, kā tas savā laikā bija noticis ar senprūšiem.

Tomēr cara armijas sakaušana un krievu varas padzišana no poļu, lietuvju, latviešu un igauņu zemēm bija priekšnoteikums šo teritoriju atdalīšanai no krievu impērijas. Brest-Litovskas

miera līgums, ko Vācija nodiktēja padomju valdībai 1918. gada 3. martā, latviešu apdzīvoto zemi sadalīja trīs dažādās starptautiskās joslās, atstājot Latgali Krievijai, Kurzemi pakļaujot Vācijai un no Krievijas atdalīto Vidzemi pametot nenoteiktā pagaidu stāvoklī. Bez tam tas arī lietuvju un igauņu zemi atdalīja no Krievijas valsts. Tā šis miera līgums Baltijas jautājumā no Krievijas iekšējās problēmas zināmā mērā pārvērtā par starptautisku.

Vācijas uzvarai pār Krieviju bija vēl cita liela vēsturiska nozīme, jo tā tieši izraisīja otro Krievijas revolūciju. Ja Krievija kaŗā nebūtu sakauta, tad pilsoniski-liberāla vai demokrātiska revolūcija būtu gan radusies, bet vēlāk, un tai nebūtu nekādā ziņā tik radikāla rakstura, kādu tā guva ar boļševiku apvērsumu. Tas radās īpatajos kaŗa apstākļos, kad saimnieciskā dzīve bija dezorganizēta, kad sociālais posts pilsētās bija liels, kad krievu pelēkā zemnieciskā masa ilgojās miera un zemes.

Krievu revolūcija ir otrais politiskais lielais faktors, kas sekmēja Baltijas valstu neatkarības tapšanu. Tas, savukārt, iedarbojies divējādi — pozitīvi un negatīvi.

Marta liberālā pilsoniskā revolūcija, nogāžot cara patvaldību un nesot politiskas brīvības, izraisīja latviešu tautā dziļu tieksmi veidot pašiem savu dzīvi uz jauniem pamatiem. Nu likās situācija likteņstunda īstenot demokrātiju un nacionālo pašnolemšanos. Tā sākumā vienprātīgi izpaudās populārajā prasībā — brīva Latvija brīvā Krievijā, konkrēti prasot plašu politisku autonomiju Krievijas federālā republikā.

Boļševismam ir bijusi divējāda nozīme Latvijas valsts tapšanā. Jau sākotnē šis vēstures faktors nāvīgi apdraud latviešu tautu. Boļševiku demagoģiskais dezertieŗu pacifisms dažos mēnešos tik pilnīgi saārdīja krievu armiju, iznīcinot tajā jebkādas kaujas spējas, ka 1918. g. marta sākumā Tautas komisāŗu padome bija spiesta pilnīgi kapitulēt ķeizariskās Vācijas priekšā, atdotu ukraiņu, poļu, leišu, latviešu un igauņu zemes vācu imperiālismam. Šī Ļeņina sadarbība ar vācu ķeizaru būtu nesusi latviešu tautai galu, ja tā paša 1918. g. rudenī apvienotā franču, angļu un amerikāņu armija nebūtu kaujas laukā satriekusi vācu

ķeizara pulkus, un 11. novembrī rietumu lielvalstis nebūtu nodiktējušas Vācijai pamieru, kas atcēla Brest-Litovskas līgumu.

Otrreiz boļševistiskā Krievija nāvīgi apdraud latviešu nāciju, kad tās pulki 1918. gada beigās, pēc Latvijas neatkarīgās valsts izsludināšanas, iebrūk tajā un 1919. gada sākumā okupē gandrīz visu tās teritoriju, nepārprotamā nolūkā iznīcināt jaunproklamēto republiku, nodibinot šeit padomju iekārtu un pievienojot Latviju Padomju Krievijai.

Objektīva vēsturiska analīze spiež atzīt, ka boļševisms tomēr zināmā nozīmē ir sekmējis Latvijas neatkarīgās valsts tapšanu.

Kaut gan neatkarīgās Latvijas valsts ideja savā embrionālajā formā, kā politiskas autonomijas prasība, izteikta jau 1903. gadā Miķeļa Valtera rakstā sociāldemokrātu savienības Cīrihes žurnālā Proletārieti, tomēr pilnīgi neatkarīgas suverēnas Latvijas valsts prasība dzima ļoti vēlu un neradās kā ilgstoša ideoloģiska procesa noslēgums, bet gan kā ārkārtēju starptautisku apstākļu pēkšņi izvirzīts uzdevums. Tikai 1917. gada otrajā pusē, kad boļševisma vilnis strauji pieauga un oktobra apvērsumā noskaloja demokrātisko pagaidu iekārtu, latviešu nacionālās vadītājas aprindas strauji pārorientējās no Latvijas autonomijas uz neatkarības prasību. Tad politiskā un starptautiskā situācija Baltijas jūras austrumu piekrastē Latvijas jautājumu objektīvi ievirzīja citā fazē: demokrātija nu bija realizējama tikai savā nacionālajā suverēnajā valstī, un nacionālās intereses nodrošināmas tikai savā demokrātiskajā republikā. Neatkarīgas demokrātiskas valsts prasība šai konkrētajā situācijā bija cīņas sauklis pret divi lielvalstīm. Kā demokrātiskais bloks vācu okupētajā Rīgā 1917. gada rudenī neatkarīgas un demokrātiskas valsts prasību vērsa pret vācu imperiālismu un pret boļševiku diktatūru, tā boļševiku pārvaldītajā Krievijā Pagaidu nacionālā padome neatkarības prasību tāpat vērsa pret šīm latviešu tautai naidīgām pretvarām.

Ja Krievijas revolūcija būtu apstājusies pilsoniska liberālisma vai pat demokrātisma fazē, neizvērsties boļševismā, tad Baltijas valstu pilnīga neatkarība nemaz nebūtu radusies.

Vairāki argumenti pamato šo tezi. Mēs jau redzējām manu atmiņu pirmajā sējumā, ka krievu liberālā buržuazija augstprātīgi noraidīja Latvijas politisko autonomiju. Atminēsimies, ka 1917. gadā arī krievu demokrata Kerenska valdība ne tikai liedzās atzīt Latvijas politisko autonomiju Krievijas federatīvajā ietvarā, bet noraidīja pat Latgales atraisīšanu no Vitebskas guberņas un tās iesaistišanu Latvijas apvienotā vietējā pašvaldības organismā. Ja 1917. gada revolūcija būtu izbeigusies ar demokratiski vēlētu Satversmes sapulci, tad domājams, ka Baltijas nācijas gan izcīnītu politisku autonomiju Krievijas federatīvās republikas ietvarā. Kaut gan nacionālisms un centrālisms izpaustos lielkrievu partijās, tomēr nekrievu deputātiem varētu būt tāds svars Krievijas Satversmes sapulcē, ka viņi noteiktu tās konstitūcijas saturu, nodrošinot nacionālu brīvību un autonomiju. Tādējādi Baltijas tautu cīņa par nacionālo brīvību būtu uz ilgiem gadu desmitiem noslēgusies kā Krievijas iekšējs jautājums, nemaz nenonākot līdz nākošajai fazei, līdz cīņai starptautiskā arēnā par pilnīgi neatkarīgu (suverēnu) valstu dibināšanu.

1915. un 1916. gados latvieši sirdīgi un varonīgi kāvās Rīgas frontē ar vāciešiem, būdami labā pārliecībā, ka viņi cīnās nevis par lielo Krievijas valsti un cara divgalvaino ērgli — kā nacionālu latviešu stāju Valsts domē formulēja deputāts Jānis Goldmanis — bet gan par savu nacionālu mērķi, par draudošo vācu briesmu novēršanu, par tautas glābšanu no bojā ejas vācu pangermānisma kolonizācijas plūdos. Šajā latviešu nacionālajā noskaņojumā jaucās līdz arī cerība — vismaz vienā latviešu daļā — ka kaujas laukā pret vāciešiem viņi ir kopējā lielā politiskā frontē ne tikai ar krieviem, bet arī ar rietumu demokrātiskām lielvalstīm, ar Franciju un Lielbritāniju. Kopā ar tām latvieši beidzot satrieks kopējo ienaidnieku un miera konferencē, kas noteiks jauno Eiropas kārtību, rietumu demokrātisko lielvalstu pārstāvji piešķirs kaut kādu taisnīgu gandarījumu tiem, kas tik daudz upuņu nesuši kaŗa laukā par kopējo uzvaru. Šī latviešu nojauta, kas kaŗa laikā izvērtās par tā saukto rietumu orientāciju, bija politiski motīveta tikai līdz zināmam mēram.

1918. gada 11. novembra pamiers, ko Francija, Lielbritānija un ASV nodiktēja Vācijai, ir ārkārtīgi svarīgs vēsturisks notikums, ne tikai visas Eiropas, bet arī Baltijas nāciju politiskā norisē. Tas likvidēja vienas atsevišķas lielvalsts tieksmi nodibināt savu valdīšanu Eiropā un līdz ar to arī pasaulē. Turklāt rietumu demokrātisko lielvalstu uzvara nesa sev līdz demokrātijas uzvaru pusabsolūtiskajā Vācijā, it sevišķi reakcionārajā Prūsijā, Austro-Ungārijas teritorijā, Polijā un Baltijas zemēs.

Šajā vispārējā Eiropas aspektā 1918. gada 18. novembra akts mūsu vēsturiskajā attīstībā ir pavisam jauna laikmeta sākums. Ka šim notikumam ir vistiešākais sakars ar lielo pasaules vēsturi, to jo gaiši pierāda tas, ka tai pašā 1918. gada 11. novembrī, kad Kompjēnas mežā Francijas, Lielbritānijas un ASV pārstāvji nodiktēja Vācijai savu uzvaru, Londonas valdība atzina Latvijas neatkarību de facto un pēc nedēļas Rīgā izsludināja neatkarīgo demokrātisko suverēno Latvijas valsti latvieši paši.

Kā mēs to turpmākās nodaļās noskaidrosim, Krievijas revolūcijai bija liktenīga nozīme latvju nācijas brīvības cīņā, ne tikai 1917. gadā, bet arī turpmākajos gados, līdz pat mūsu valsts starptautiskajai tiesiskajai atzīšanai 1921. gadā. Turpretī vācu revolūcija, cik nozīmīga tā arī bija pašiem vāciešiem, palika bez pozitīvas nozīmes mūsu brīvības cīņā.

Cik revolūcija Berlīnē maz skāra Vācijas ārpolitiku Baltijas joslā, to rādīja notikumi Latvijā 1918. gada beigās un 1919. gadā, kas nāca kā liels pārsteigums vienam otram latviešu demokrātiskam patriotam un dažiem sociāldemokratu vadoņiem, kuņi bija likuši pārāk rožainas cerības uz demokrātisko Vāciju.

Šāda bija starptautiskā situācija, kuņā mēs izcīnījām savu nacionālo brīvību neatkarīgā demokrātiskā republikā.

2. CIŅA PAR 18. NOVEMBĀRĀ MĒRĶU ISTENOŠANU

Samērā viegli bija izsludināt 18. novembra aktu, bet ļoti grūti bija īstenot nacionālās pašnolemšanās un demokrātijas principus, kas bija ietverti neatkarības deklarācijā. Jaunajai latvju nācijai bija jāizkaņo smagas, asiņainas cīņas gan pret ārējiem, gan iekšējiem ienaidniekiem divās politiskās frontēs.

Pret neatkarīgo demokrātisko Latviju sacēlās pagātnes spēki. Baltvācu reakcija dibināti uzskatīja 18. novembra aktu par nacionālu revolūciju, par 1905. gada otrreizēju izdevumu jaunā kāpinātā veidā. Kā vēstures groteska skan šodien: baltu baronu vadīto uzbrukumu balstīja vācu revolūcionārā sociāldemokrātiskā valdība un tai padotā armija... Bet superlatīvās sociālistiskās rītdienas vārdā jauno demokrātisko neatkarīgo valsti kā buržuāzisku pūķi, ko no Baltijas jūras putām dzemdējis briesmīgais angļu imperiālisms, nikni apkaņoja kaņā pilnīgi deklasētie un revolūcijā totāli samulsinātie latviešu proletāriskie elementi, kuņiem no krievu zemes strauji palīgā steidzās varenie latviešu strēlnieki un padomju Krievijas sarkanarmija.

No 1918. gada beigām līdz 1920. gada sākumam vilkāms militārās cīņas, kamēr no Latvijas teritorijas padzina visus ārējos ienaidniekus. Tautas padome ar tās iecelto valdību nu spēja izplest savu reālo varu pār visu Latviju, un brīvā latvju nācija varēja pati pirmo reizi vienota vēlē savus pārstāvjus, kuņiem piekrita revolūcionāras suverēnas tiesības lemt par valsti iekārtu un neatkarīgo pastāvēšanu.

Vācu okupācijas vara un armija, kaut gan formāli bija padotas 9. novembrī nodibinātai labo un kreiso sociāldemokrātu revolūcionārai valdībai, rīkojās Latvijā lielā mērā neatkarīgi no Berlīnes, diktējot tai savu gribu. Baltvācu minoritātes reakcionārie muižniecības vadītāji un viņu konservatīvie lielburžuāzijas piedēkļi tūlīt saprata, kas viņiem draud no Latvijas nacionālās demokrātiskās valsts. Latvieši, ieguvuši noteicēju varu valstī, atcels visas muižnieku priekšrocības un realizēs vairāk vai mazāk radikālu agrāro reformu, kas atņems muižniekiem mežus un lielāko daļu zemes. Tā vācu muižnieki, no visvarenākās sociālās grupas, par kādu viņi bija kļuvuši koloniālajā Latvijā

pirms seši simti gadiem, nu nokristu pēkšņi par pilnīgi nenozi-
mīgu sabiedrisku grupiņu, kuŗas eksistence un saimnieciskais
svars pastāvīgi atkarātos no latviešu žēlastības. Arī vācu buržu-
azija, kas gadsimtos bija pieradusi pie turības un liela sabied-
riskā svara, nu sajuta, kur tai būs jānoslīd neatkarīgajā de-
mokrātikajā republikā, kad visas pašvaldības iestādes un pārvaldes
organus demokrātikiski vēlēš tauta. Ka visai vācu minoritātei šis
kritiens būs ļoti smags, to pareizi saprata tās reakcionārie un
konservāтивie vadoņi.

Arogantā drosmē un stulbā īsredzībā muižniecība nostājās
pret Latvijas neatkarīgo demokrātikisko valsti un cīnījās par vācu
varas uzturēšanu Latvijā. To viņi darīja pēc tam, kad kaŗa laikā
galīgi satriekta bija vācu armija un līdz ar to varenā vācu impe-
rija, kad vācu revolūcija bija aizslaucījusi Vācijas ķeizaru un
Prūsijas karali no vēstures skatuves, kad Vācijā bija nodibinā-
jusies revolūcionāra pagaidu valdība, kuŗā piedalījās tikai labie
un kreisie sociāldemokrāti, turklāt vienādā skaitā, kad pats
Vilhelms II jau Holandes trimdā bija galīgi un patiesi atteicies
no troņa un uzaicināja visus pavalstniekus un it īpaši kaŗavīrus
padoties jaunajai sociāldemokrātikai valdībai. Viņiem nevarēja
palīdzēt vairs arī Krievijas cars, kas bija ne tikai gāzts, bet no-
galināts kopā ar visiem tiešiem pēcnācējiem un nebija nekādu
konkrētu izredžu, ka Petrogradā augšā celsies uz troņa kāds
cits muižniecībai labvēlīgs Romanovs. Šādos vispārējos apstāk-
ļos Latvijas vācu baroni nenolaiž galvas, neslīgst pasīvā rezig-
nācijā, bet vieno ap sevi vācu minoritātes lielo vairākumu, lai
cīnītos pret Latvijas demokrātikisko valsti par sava privilēģētā
stāvokļa nosargāšanu ar visiem līdzekļiem — ar diplomātiju,
viltu un varu. Seši simti gadus šie līdzekļi bija palīdzējuši no-
sargāt sociālas un politiskas privilēģijas, ko viņi bija ieguvuši, kā
feodāli lēņu kungi. Vai tad agrāk nebija uznākuši smagi starp-
tautiski sarežģījumi, kad bija jāpārvar ārkārtīgas grūtības, lai
nosargātu savu stāvokli. Kad XVI g.s. iekšēji sabruka Livonijas
(Baltijas) federālā valsts, baltvācu feodālo lēņu turētāji veikli
nosargāja savas intereses, pārvēršoties par muižu turētājiem un
arī par īpašniekiem, kaut arī šī procesa norisē bija jālieto augsta
diplomātija Varšavā, neizslēdzot pat svarīgu juridisku aktu

falsifikāciju. Muižnieki taču kopā ar kādu ārvalsti — Poliju — pārvarēja krievu pirmās draudīgās dziņas pret Baltijas jūru. Vēl grūtāku likteni Vidzemes muižniecība pārlanda zviedru valdīšanas laikā, it īpaši Lielajā Ziemeļu kaņā, ko ievadīja Baltijas muižnieku vislielākais diplomāts Patkuls, kas sakūdīja caru Pēteri kaņā pret Zviedriju un palīdzēja viņam politiski un diplomātiski Eiropā. Kaut gan zviedru valdība šo veiklo nodevēju sodīja ar nāvi, tomēr viņa ievadītā politika un viņa aizstāvētā sabiedriskā grupa — muižniecība — uzvarēja. Šīs vēstures tradīcijas 1918. gada beigās un 1919. gadā deva Baltijas muižniecībai pārdrošību cīnīties un drošību cerēt, ka arī šoreiz izdosies pārvarēt nelabvēlīgos starptautiskos apstākļus un paturēt gad-simtu svaidītās pozīcijas.

Kopā ar vācu okupācijas armijas ģenerāļiem un Prūsijas reakcionāriem politiskiem vadoņiem Latvijas vācu reakcionārie vadītāji steidzīgi izstrādāja lielu politisku plānu un tūlīt ķērās pie tā īstenošanas.

Izejot no atziņas, ka katrai revolūcijai seko pretrevolūcija, Vācijas reakcionārās aprindas tūlīt pēc novembra revolūcijas sāka gatavoties uz jaunā režīma gāšanu varas ceļā. Demobilizējot vācu armiju, Austrumprūsijas muižās noslēpa daudz dažādu ieroču, it kā zem nacionālas maskas, lai tā paturētu vācu rokās ieročus, paslēptus no uzvarētāju ārvalstu kontroles. Patiesībā Austrumprūsijai vajadzēja kļūt par bazi, kur sagatavotu pretrevolūcijas militāro spēku vācu republikas un demokrātijas gāšanai. Par otru, vēl svarīgāku kontrrevolūcijas bazi vajadzēja kļūt Latvijai. Šeit izveidojama un sakoncentrējama īsta liela kontrrevolūcijas armija, ko sastādītu vācu okupācijas armija Latvijā, kā arī Vācijā cīņā pret komūnismu savervētie brīvprātīgie un baltvācu landesvērs. Šai Latvijā formējamai armijai vajadzēja kalpot divu tūlītēju lielu politisku mērķu sasniegšanai: 1) gāzt jauno demokrātisko iekārtu Vācijā un 2) kopā ar krievu baltajiem ģenerāļiem satriekt boļševiku varu Maskavā un atjaunot monarchistisku iekārtu Krievijā. Tālākais nākotnes mērķis bija: apvienojot vācu un krievu monarchiju spēkus, gatavoties nokratīt uzvarētāju spaidus ar militāru spiedienu vai pat atklāta kaņa palīdzību.

Protams, toreiz vācu reakcionāri slēpa šos savus tālu ejošos plānus un tikai vēlāk, kad tie bija vēsturiski jau pārvarēti, tos vaļširdīgi atklāja, kā to jo sevišķi ir darījis pats galvenais šo lielo plānu autors — vācu okupācijas armijas komandieris Latvijā grāfs fon der Golcs savos memuāros *Meine Sendung in Finnland und im Baltikum* (1923.). Šos lielos plānus gan varēja nojaust jau toreiz tālredzīgi politiķi, tomēr tos ne mazākā mērā nenogāda ne vācu sociāldemokratu vadoņi un vācu revolūcionārā sociāldemokrātiskā valdība, nedz arī rietumu uzvarētāju lielvalstu — Francijas, Anglijas un ASV valstsvīri, stratēģi un diplomāti.

Jāatzīst, ka savus plānus Vācijas un Latvijas reakcionāri tomēr ļoti labi maskēja, daudzus apdullinot ar komūnisma briesmu draudiem un ar savu gatavību aizturēt komūnisma vilni no ielaušanās rietumu Eiropā.

Ka šīs briesmas nebija tikai vācu reakcionāru izdomāts dūmu aizsegs savu īsto mērķu slēpšanai, bet realitāte, to jo spilgti rāda militārie un politiskie notikumi Latvijā 1919. un Polijā 1920. gadā.

Kā pārvarēja šos iekšējos un ārējos Latvijas valsts ienaidniekus latviešu nacionāli demokrātiskie spēki? Kā tika galā ar grūtībām Tautas padome un tās ieceltā pagaidu valdība? Viegli ir sludināt idejas, tikpat viegli ir rakstīt politiskas programmas, rezolūcijās un deklarācijās, bet ļoti grūti ir realizēt rakstītos lēmumus. Dzīves īstenībā vienmēr ir tik daudz neparedzētu šķēršļu politisko mērķu sasniegšanā, ka var pateikt: politika ir laikam gan vissarežģītākā un visgrūtākā sabiedriskā nodarbība. Tā ir savdabīga māksla, kuņas apgūšanai nav vēl līdz šim nodibināta nekāda augstskola, nedz arī politiskās mākslas akadēmija.

Ar vārdu politika es saprotu diezgan ierobežotu jēdzienu: sabiedrības likteņa veidošana ar valsts varas palīdzību.

Suverēna vara, pagaidu parlaments, ministru kabinets, ministri un departamentu direktori... Tas viss 1918. gada novembra mīglājā izskanēja ļoti vareni. Tomēr skaudrajā īstenībā sākotnē ne Tautas padomei, ne pagaidu valdībai nebija nekādas

faktiskas varas: ministri bija bez ierēdņiem, bez policijas, kaŗaspēka un arī bez naudas.

Viss tas bija ārkārtīgā steigā jārada, jāvāc ierēdņu kadri, jāsaformē policijas nodaļas un galvenokārt jāveido kaŗaspēks, kas varētu nopietni stāties pretī iekšējiem un ārējiem ienaidniekiem.

Kā jauno demokrātisko valsti jau pašā sākotnē apkaŗoja pagātnes spēki, baltvācu reakcija kopā ar Vācijas kontrrevolūcijas elementiem, to jau mēs apskatījām. Vēl daži vārdi tuvāk sakāmi par to, kā mūsu jauno republiku nāvīgi apdraudēja latviešu komūnisti un Padomju Krievijas valsts. Latviešu boļševiki tad vēl nebija pieņēmuši komūnistu nosaukumu, bet saucās par sociāldemokrātiem lieliniekiem. Viņiem bija nelegālas organizācijas aparāts Latvijā, kas tūlīt sāka niknu cīņu pret Latvijas demokrātisko neatkarīgo valsti kā pret latviešu reakcionārās buržuazijas izgudrojumu, lai valdītu pār tautu, un angļu imperiālistu rīku, ar kuŗu varētu apkaŗot Padomju Krieviju. Šo cīņu vadīja latviešu komūnisti Maskavā, kas nu mēģināja atjaunot padomju iekārtu un nodibināt īstu komūnistu valdīšanu Latvijā. Pēc vācu armijas satriekšanas rietumu frontē, pēc 11. novembra pamiera parakstīšanas Ņeņinam un jo sevišķi Trockim likās, ka drīz sitīs sociālas revolūcijas stunda arī Vācijā un nu steidzīgi jāieņem Baltija, it īpaši Latvija, lai jau iepriekš radītu Padomju Krievijai tiešu sakaru ar Vāciju, kā pa sauszemi, tā pa jūru.

Kaŗa ministra Trocka rīkotie sarkanarmijas pulki 22. novembrī iebruka Igaunijā un 5. decembrī Latvijas teritorijā, lai sakautu jaunās, vēl nenoorganizētās Baltijas valstis un dotos tālāk uz Vāciju, uz Berlīni, kur Trockis jau garā redzēja uz Brandenburgas vārtiem uzvelkam sarkano karogu ar sirpja un vesera emblēmu.

Igaunū nācija, kas nebija kaŗā tā izkliesta un novājināta kā latvieši un kuŗas vidū nebija radušies ne nacionālie strēlnieki pasaules kaŗā, nedz sarkanie strēlnieki zem boļševiku karoga, varēja atsist krievu sarkanarmijas iebrukumu, kaut gan tā pievirzījās klāt pie pašas galvas pilsētas vārtiem. Ļoti svarīgu palīdzību igauņiem šai kritiskajā brīdī sniedza ap 5000 somu

brīvprātīgo un arī kādi 800 dāņu volontieŗu. Igaunī tika galā ar krievu iebrucējiem bez vācu armijas palīdzības, jo vācieši pa kaklu, pa galvu aizbēga no Igaunijas, lai ar sarkanarmijas iebrukšanu Latvijā viņus neatgrieztu no sauszemes ceļa uz Vāciju. Samērā ātri igauņi padzina krievus no savas teritorijas. Viņi iemāršēja Vidzemē un 1919. g. 1. februārī ieņēma Valku un Rūjieni ar 7 pagastiem, lai palīdzētu Latvijai.

Latvieši, turpretī, nespēja izraisīt šādu pretspēku boļševisma vilnim, kas bez vācu un jaunās Latvijas valsts kaŗaspēka jūtas pretestības strauji vēlās vienmēr tālāk. 1919. g. 3. janvārī krita Rīga, 10. janvārī Jelgava, janvāŗa beigās Ventspils. Tā sarkanā armija okupēja gandrīz visu Latviju, izņemot Liepāju un nelielu Kurzemes daļu aiz Ventas.

Ja Latvija nespēja veiksmīgāk aizstāvēties, tad tam viens no galvenajiem cēloņiem bija latviešu tautas fiziskā pārpūle lielajā kaŗā, smagie cilvēku upuŗi un lielā izklaide Krievijas klajumos, kur bija aizdzīti ar varu un labprātīgi aizbēguši pāri par pusmiljona cilvēku, no kuŗiem tikai neliela daļiņa bija atgriezusies dzimtenē pēc Brest-Litovskas miera ratificēšanas.

Arī mūsu pašu nemākulība sekmēja mūsu nevarību militārā laukā. Jābrīnās par to, ka 1918. gada 17. novembŗa Tautas padomes sēdē, kur faktiski izraudzīja dibināmās pagaidu valdības personālo sastāvu, vakantu atstāja šai brīdī vissvarīgāko kaŗa ministra posteni. Jābrīnās par to, ka pēc visu ministru izraudzīšanas tikai 4. decembrī ieceļ Jāni Zālīti par kaŗa ministru. Pats galvenais cēlonis mūsu militārajai nevarībai 1919. gada pirmajos mēnešos ir politiskas dabas: toreiz latviešu tautas liela daļa neticēja Latvijas valstij, neatbalstīja Tautas padomi un pagaidu valdību.

Daļa pilsonības neticēja, ka reāli iespējama Latvijas neatkarīgā valsts, un tā izturējās vai nu vienaldzīgi, vai pat šķielēja ar vienu aci uz vācu reakcijas pusi, ar otru uz vecās Krievijas augšāmcelšanās iespējamību.

Galvenā nelaime tomēr bija tā, ka daļa latviešu, kā pilsētās, tā uz laukiem, simpatizēja boļševikiem un gaidīja sarkanos strēlniekus kā atbrīvotājus.

Latvijas sociāldemokratisķā strādnieku partija, kas Paula

Kalniņa un Friča Mendera vadībā aktīvi piedalījās Latvijas neatkarīgās demokrātiskās valsts dibināšanā, kaut gan runāja vecās sociāldemokratijas un strādniecības vārdā, 1918. gada novembrī bija stipri vāja kā organizātoriski, tā ietekmē uz plašo tautas masu. Šī partija nodibinājās tikai 1918. g. jūlijā, atšķeloties Rīgā no kopējās strādnieku nelegālās partijas, kur pilnīgi dominēja boļševiki. Piecos mēnešos šī jaunā organizācija nepaspēja kaut cik plaši izveidoties un izdot savu ievēribas cienīgu nelegālu literātūru, kas nostiprinātu tās ietekmi masās. Turklāt atcerēsimies, ka tai laikā Rīgā nemaz īstu fabriku strādnieku nebija, jo tie bija ar visām fabrikām evakuēti uz iekšējo Krieviju. Rīgā bija sīko darbnīcu strādnieki, bijušie kaņavīri un armijas palīgstrādnieki (tranšeju racēji), visādi bezdarbnieki, kas kaņa un okupācijas postā un nelaimē bija satraukti un viegli pieejami boļševisma brīnumu sludinātājiem. Sevišķi tas sakāms par lauku bezzemniekiem, kas no sarkanarmiešiem gaidīja radikālu zemes dalīšanu.

Viss tas noteica ne tikai Rīgas sociāldemokrātu partijas skaitlisko un politisko vājumu, bet arī jo dziļi ietekmēja tās taktiku.

Turpretī Krievijā latviešu sociāldemokrāti jau 1917. gada revolūcijas pašā sākumā bija nogrupējušies savā organizācijā, un ieņēma pret komunistiem ļoti noteiktu demokrātisku un nacionālu nostāju. Tā guva panākumus un izveidojās itin spēcīga partija ar ievēribas cienīgām nodaļām pa visu Krieviju. Petrogradā bija ap 300 biedru, savā lielā vairumā fabriku strādnieki. Politiskā cīņā tikai noteikta idejiska līnija un katēgoriska uzstāšanās dod panākumus.

Šai atziņai nesekoja Rīgas sociāldemokrātu organizācija un Fr. Mendera vadībā gribēja laipot un locīties uz divi pusēm. Viņi aktīvi piedalījās Tautas padomes dibināšanā, tās platformas izstrādāšanā un neatkarīgās valsts izsludināšanā, tomēr atteicās no aktīvas līdzdalības tās veidošanā un no jebkādas atbildības par jaunpiedzimušā bērniņa likteni. Jau sākumā sociāldemokrāti faktiski atsakās piedalīties pagaidu valdībā, kaut gan jo skaidri redzams, ka valsts nodibināšanu un veidošanu nevarēs veikt lielās Tautas padomes sanāksmes, bet gan šaura kollēģija, kāda ir valdība. Tāpēc piedalīšanās ministru kabinetā

bija absolūti nepieciešama, ja nopietni gribēja nest atbildību par jau izsludinātās valsts likteni. To gribēja darīt Skujenieks un Lindiņš, bet viņi palika mazākumā. Menders, kas bija galvenais līderis, nekādu atbildību uzņemties negribēja, bet izgudroja formulu, ar kušu paslēpt savu politisko nevarību. Viņš lieliski paziņoja politisko partiju apspriedē, ka sociāldemokrāti ir par piedalīšanos valdībā, bet tikai tai gadījumā, ja viņu partijai piešķirtu pusi ministru vietu. Acīm redzot, Menderu valdzināja Berlīnes revolūcionārās valdības uzbūve, kur neatkarīgiem sociālistiem, kas idejiski stāvēja tuvu viņam, arī bija piešķirta puse vietu. Protams, Mendera nopietni nedomāto ierosinājumu pilsoņi vienprātīgi noraidīja. Viņš nu bija laimīgs, ka ticis vaļā no atbildības, bet principā izteicies par piedalīšanos valdībā.

Pavisam rokas salikt krustām un noskatīties kā boļševiki okupē visu Latviju, to Menders tomēr negribēja. Kad 1918. gada decembrī boļševiku briesmas bija jau pilnīgi skaidri saredzamas, viņš partijas centrālās komitejas uzdevumā un ar Ulmaņa pagaidu valdības svētību steigšus devās uz Berlīni, lai tur panāktu no revolūcionārās valdības, it īpaši no tās kreisā spārna ministriem tūlītēju konkrētu palīdzību kaņā pret iebrukušajiem sarkanajiem militāriem spēkiem.

Tur nekā konkrēta nesasniedzis, Menders un līdz ar viņu partijas oficiālais vairākums metās citā galējībā: sāka klanīties boļševistiski noskaņoto masu un iebrukušās sarkanarmijas priekšā. Partijas centrālais organs Sociāldemokrats sāka atklāti rakstīt, ka cīņa pret boļševikiem izvērtusies pilsoņu kaņā un tādā sociāldemokrāti negribot piedalīties. Ja latviešu tautas vairākums slimo ar boļševismu, tad tam jāļauj šo slimību izslimot. Tas nebija nekas cits, kā nevarības un glēvulības izpausme un politiska kapitulācija boļševiku uzvaras gājiena priekšā.

Saprotams, ka šāda sociāldemokrātu nostāja traucēja aizstāvēšanās kaņā organizēšanu. Taču Tautas padomē un presē sociāldemokrāti ļoti asi kritizēja Kārļa Ulmaņa vadīto valdību par nespēju nodibināt armiju un aizstāvēt zemi.

Istenībā cēlonis armijas organizēšanas neveiksmei bija meklējams objektīvos apstākļos. Ievērojot tautas labas daļas komū-

nistiskās simpatijas, valdība neuzdrošinājās izsludināt kaut daļēju kaņavīru mobilizāciju, tā tikai aicināja brīvprātīgi iestāties Latvijas armijas jaunformējamās daļās. Bet brīvprātīgo pietiecās samērā maz, ja salīdzinām ar baltvāciešu skaitu, kas brīvprātīgi iestājās landesvērē. Latviešu nacionālajā armijā pietiecās studenti, skolnieki un nedaudz pilsoniskās jaunatnes, bet atturīgi palika vecie strēlnieki, pat daļa vecāko virsnieku neticēja Latvijas valstij. Tikai viņu neliela daļa, kas grupējās Latviešu nacionālo kaņavīru biedrībā, stājās droši zem jaunās Latvijas valsts karoga. Atstājot 2. janvārī Rīgu, latviešu armijā bija iestājušies tikai pāris simtu kaņavīru, kas sadalījās 3 rotās, kuņas kopēji komandēja kapteinis Kalpaks.

Sociāldemokrati skaļi prasīja, lai valdība izsludinot mobilizāciju, un tā radot demokrātisku plašu armiju, bet Ulmanis nesekoja šim aicinājumam, jo dibināti baidījās, ka tādā armijā Latvijas valsts ienaidniekiem boļševikiem būs vairākums.

Ka šīs bažas bija dibinātas, to pierādīja kādas brīvprātīgo rotas sacelšanās Rīgā decembrā beigās. Šī dumpja apspiešanai un komūnistisko nemiernieku atbrūošanai bija jālieto pat kāda angļu kaņa kuņa dažī lielgabalu šāvienu kazarmei, kur bija nocietinājušies dumpinieki.

Ārkārtīgas grūtības stāvēja ceļā valdībai, lai noorganizētu krietnu, drošu un kaujas spējīgu nacionālo armiju. Valdībai nebija ieroču, municijas, kaņavīru tērpju un arī naudas. Tā kā uzvarētājas lielvalstis ar 11. novembrā pamiera noteikumiem bija uzlikušas Vācijai pienākumu aizstāvēt Baltijas telpu pret boļševikiem, tad, itin dabiski, pagaidu valdība gribēja jo cieši sadarboties ar Berlīnes sociāldemokrātu valdību un tās pilnvaroto pārstāvi Rīgā, lai no vāciešiem dabūtu ieročus un citus materiālus jaunformējamai Latvijas armijai. Bet vācu okupācijas varas vadībai un arī vācu valsts varas pārstāvim Augustam Vinningam nerūpēja Latvijas valsts drošība, jo viņiem bija pavisam citi mērķi. Izmantojot Latvijai draudīgo situāciju, kad sarkanarmija ar katru dienu tuvojās Rīgai, viņi uzspieda Ulmanim divus līgumus, kas no Latvijas demokrātijas un arī neatkarības viedokļa bija kritizējami.

1918. g. 7. decembrī K. Ulmanis parakstīja ar Vinningu

līgumu, kas noteica landesvēra iekārtu un stāvokli. Tas nemaz nebija Latvijas valsts armijas daļa, bet pilnīgi patstāvīgs organisms, kas bija padots okupācijas armijas virspavēlniekam un ko komandēja galvenokārt valstsvācu virsnieki. To bagātīgi ar visu ko apgādāja vācu okupācijas armijas vadība. Ar šo līgumu pagaidu valdība legalizēja baltvācu patstāvīgo kaŗaspēku, kas atradās pilnīgi ārpus Latvijas valsts kontroles.

Vēl ļaunāks bija otrs līgums, ko 29. decembrī parakstīja Latvijas valsts vārdā K. Ulmanis, J. Zālītis un S. Paegle, bet Vācijas valsts vārdā A. Vinnings. Šis līgums paredzēja, ka Vācijas valdība sekmēs brīvprātīgo kaŗavīru vākšanu valstsvāciešu starpā, lai veidotu armiju Latvijas kaŗā pret komunistiem. Līgumā pagaidu valdība solīja Latvijas pavalstniecību visiem šādiem brīvprātīgajiem, kas tikai vienu mēnesi būs nokalpojuši pretkomunistu kaŗaspēkā. Protams, šāds līgums bija ļoti kaitīgs Latvijas valstij, jo pastiprinātu baltvācu minoritāti, ne tikai skaitliski, bet ar norūdtiem avantūristiskiem elementiem, kas varētu būt vienmēr naidīgi Latvijas demokratiskajai valstij. Tomēr jāatminas, kādos apstākļos K. Ulmanis parakstīja šo nelabvēlīgo līgumu. Tad sarkanarmija atradās jau Siguldā, otra kolonna, kas nāca no Daugavpils, pie Jumpravas. Mēdz teikt, ka sliķonis ķeŗas pie salmiņa. Lai glābtu Latvijas valsti, pie sapuvuša salmiņa nu bija ķēries arī Kārlis Ulmanis.

Decembra beigās, kad kļuva redzams, ka Rīga drīz kritīs boļševīku rokās, tur pretkomunistisko latviešu starpā iestājās zināma pānika. Bija skaidri nojauzams, ka valdībai un Tautas padomei drīz būs jāatstāj Rīga un jāpārceļas uz nezināmu vietu. Politiskiem darbiniekiem, it īpaši Tautas padomes locekļiem, kas bija ņēmuši dalību 18. novembra aktā, bija jāizlemj, ko darīt: vai palikt zem boļševīkiem, vai doties prom uz nezināmu laiku.

Sociāldemokrātu partijas vadītāji darbinieki nonāca pilnīgā sajukumā. Centrālā komiteja kopā ar Tautas padomes frakciju, apspriedusi katastrofālo militāro un politisko stāvokli, 30. decembrī taisīja pārsteidzīgo lēmumu par sociāldemokrātu partijas pārstāvju izstāšanos no Tautas padomes. Galvenais motīvs bija sekojošais: ja ciņa par Latvijas neatkarīgo un demokrātisko

valsti izvērtusies pilsoņu kaŗā, tad sociāldemokrati tajā negrib piedalīties, bet palikt neitrāli. Menders, gan piedaloties jo aktīvi Latvijas valsts radīšanā — Tautas padomes dibināšanā, tās platformas izstrādāšanā un arī 18. novembra oficiālajā valsts izsludināšanas aktā — laikam bija iedomājies, ka neatkarīgo valsti blakus Padomju Krievijas sarkanajam raganu katlam varēs aizstāvēt ar spalvas kātu, rezolūcijām un veiklām runām. Izstāties no Tautas padomes, kas ar sociāldemokratu aktīvu līdzdalību bija izsludināta par suverēno varu Latvijā un par parlamentu, kas nes politisku atbildību par jaunās valsts likteni, nozīmēja atteikties no jebkādas līdzdalības. valsts veidošanā, no jebkādas atbildības par to, kas tālāk notiks Latvijā. Patiesībā šī izstāšanās bija politiska dezertēšana no kaŗa lauka, kaut arī zem ienaidnieka artilērijas uguns drauda.

Šī izstāšanās no Tautas padomes ir vissmagākā kļūda, kādu jebkad latviešu sociāldemokratu partija ir izdarījusi. Tā bija sava veida kapitulācija boļševiku sarkanā terora priekšā.

Boļševiku terora drauds tik dziļi ietekmēja tos sociāldemokratus, kas ar Kārli Kurševicu priekšgalā palika Rīgā zem iebrucēju varas, ka viņi pazemīgi paklanījās un ar sevišķu rakstu apsveica padomju iekārtas nodibināšanos. Arī Sociāldemokrata pēdējais numurs, kas iznāca 3. janvāra rītā, apsveica komunistus, izkliegdams priekšpusē pāri visām slejām varenu apsveikuma lozungu: Lai dzīvo III internacionāle.

Lielākā daļa sociāldemokratu vadītāju ar Paulu, Klāru un Brūno Kalniņiem, Frici Menderu priekšgalā aizbēga uz Liepāju, kur ieradās arī pagaidu valdība ar prezidentu Kārli Ulmani. Arī šeit Strādnieku Avīzē izpaudās Mendera noteiktā neitrālitate pilsoņu kaŗā ar boļševikiem.

Šādos vispārējos militāros un politiskos apstākļos jo augstu vērtējama ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa varonīgā stāja un patriotiskā ticība Latvijas neatkarīgās valsts galīgajai uzvarai. Ap viņu pulcējās ministri M. Valters, J. Zālītis u.c., pāris simtu kaŗavīru un saujiņa nacionāli—demokratiski pārliecinātu rakstnieku un žurnālistu ar Skalbi, Akurāteru, Arturu Kroderu un Aleksandru Plensneru priekšgalā, kas izdeva Liepājā laikrakstu Latvijas Sargs. Šim preses organam ir bijusi vienreizēja vēstu-

riska nozīme latviešu tautas pakāpeniskai iesaistīšanai savā valstī. Latvijas Sargam palēnām izdevās samazināt komunistu ietekmi tautā, kaut arī tas bija grūts uzdevums. Situācija, kuŗā atradās Pagaidu valdība un visa Latvija svals — vācu okupācijas armijas aizsardzībā un militārā sadarbībā ar to — ļoti apgrūtināja propagandu par Latviju un pagaidu valdību, jo kurzemnieki bija noguruši ilgo gadu vācu okupācijas spaidos un kāroja tos nokratīt.

Ministru prezidentam Kārlim Ulmanim un viņa valdībai Liepājā trīs mēnešu laikā izdevās saorganizēt nelielu valsts aparātu un it īpaši ievēribas cienīgas nacionālās armijas nodaļas. Kauņā viņam izdevās sadabūt kaut arī ne visai lielu ārēju aizņēmumu, bet Kopenhagenā caur Anglijas vēstnieku no Londonas valdības iegūt 5000 šauteņu, ko drīz vien atveda Liepājā. Nu ieroču bija vairāk nekā kaŗavīru, kuŗus organizēja stāba priekšnieks, jaunais, intellīgentais un enerģiskais kapteinis Aleksandrs Plensners.

Vācu okupācijas varas priekšnieki un baltvācu vadoņi redzēdami, ka pretēji visām grūtībām strauji sāk veidoties neatkarīgās Latvijas valsts spēki, nolēma likvidēt varmācības ceļā faktiskās varas veidotāju Ulmaņa pagaidu valdību un tās vietā iecelt politiski nenozīmīgus vācu dienderus ar ministru prezidentu mācītāju Andrievu Niedru priekšgalā, ar kuŗu reakcionārie vācieši jau bija sadarbojušies 1905. gada laikā. 16. aprīļa pučs bija īsts militārs apvērsums, ko saskaņā ar reakcionāro vācu vadības lēmumu īstenoja dažas vācu armijas un landesvēra nodaļas.

Ministru prezidentam Ulmanim un daži ministriem gan izdevās izvairīties apcietinājuma un patverties uz kuģa Sarātovs, ko Liepājas reidā nu apsargāja angļu kuŗa kuģi. Jaunā reakcionārā valdība slēdza Strādnieku Avīzi un Latvijas Sargu, kā arī apcietināja sociāldemokratu galvenos vadītājus — F. Menderu, A. Buševicu, A. Rudevicu un dažus citus. Pauls Kalniņš tad atradās ārzemēs, lai informētu turieses sociālistus par stāvokli Latvijā. Tikai daļa paspēja izvairīties no apcietinājuma un tūlīt uzsāka enerģisku politisku akciju pret apvērsuma rīkotājiem.

Šai viskritiskākā brīdī, kad Latvijas valsts, simboliski izsako-

ties, nu gulēja pie zemes boļševiku pārspēka nogāzta, kad to aiz kakla žņaudza vācu reakcija, radās pēkšņi jauns pretestības gars latviešu tautā. Tas kļuva varens un beidzot izglāba valsti. Aktīvi reaģēja visu politisko aprindu jaunatne, kas nu strauji pieteicās latviešu kaņavīru nodalās. Sevišķi svarīgs lūzums notika sociāldemokratos, par kuņu galveno politisko vadoni nu uz brīdi izvirzījās 20 gadu vecais Brūno Kalniņš. Sasaucis uz nelegālu sēdi vēl neapcietinātos sociāldemokrātu centrālās komitejas un bijušos Tautas padomes locekļus, viņš enerģiski un aizrautīgi iestājās par taktikas maiņu, aicinot partiju atgriezties pie tās politiskās taktikas, kāda tai bija 18. novembra akta priekšvakarā un tā izsludināšanas brīdī. Viņš aicināja partiju aktīvi uzstāties par Latvijas neatkarīgās valsts glābšanu, aizstāvēt to kā pret vācu reakciju, tā pret boļševikiem. Šī taktika guva pilnīgu uzvaru un Brūno Kalniņš nu sāka enerģiski rīkoties. Viņš sasauca Liepājā esošos Tautas padomes locekļus uz slepenu apspriedi, kur ierosināja pieņemt asu protestu pret vācu rīkoto puču un sazvērnieku nelikumīgo valdību, aicinot tautu slēgties ciešās rindās ap Tautas padomi un tās iecelto likumīgo valdību ar Kārli Ulmani priekšgalā. Tas nozīmēja, ka sociāldemokrātu partija, kamēr vecie līdeři sēdēja cietumā, radikāli grozīja taktiku: ne tikai iestājās atpakaļ Tautas padomē, bet kļuva par ļoti aktīvu politisku faktoru Latvijas valsts glābšanā. B. Kalniņš nelegāli iespieda Tautas padomes rezolūciju daudz tūkstoš eksemplāros un to jo plaši izplatīja latvju kaņavīriem un tautā, kā Liepājā, tā citur boļševiku neieņemtajā apgabalā. Bez tam partija izlaida savu nelegālu uzsaukumu, kur vēl asākā veidā izteica to pašu politisko līniju, kas jau bija pausta Tautas padomes rezolūcijā. Turklāt Brūno Kalniņš attīstīja ļoti dzīvu propagandu Liepājas strādnieku jaunatnē par iestāšanos nacionālajā armijā un tai bija itin labas sekmes.

Tautas padomes rezolūcija atrada ļoti labu atbalsi un tauta sāka nosvērties par neatkarīgo demokrātisko republiku, lai cīnītos kā pret vācu reakciju, tā pret boļševiku iebrucējiem.

Andrieva Niedras valdība palika pilnīgi izolēta. Tā figurēja kā nožēlojama vācu reakcijas maska viņu nolūku sasniegšanai. Tas bija visiem saredzams, bet to nesaprata ASV militārās misi-

jas priekšnieks pulkvedis Grīns, kas nevienu nelūgts uzņēmās vidūtāja lomu starp Ulmani un vācu vadību, lai nodibinātu kopēju kompromisa valdību cīņā pret komunistiem. Protams, ka aprindas, kas nu grupējās ap Tautas padomi, katēgoriski noraidīja šī ASV „demokrata” iekļaušanos Latvijas iekšējās lietās.

Kamēr pastāvēja K. Ulmaņa demokrātiskā valdība, tikmēr vācu armija un landesvērs nesāka militāru ofensīvu pret bolševiku armiju, lai atbrīvotu Rīgu. Tagad, kad šos slavas laurus varēja piešķirt Andrieva Niedras valdībai, vācieši maija otrajā pusē sarīkoja vispārēju uzbrukumu bolševiku fronteī un 22. maijā viņus padzina no Rīgas. Šai operācijā pulkveža Baloža brigādei vācu komandieris, kam bija padoti latvieši, ierādīja jūrmalas rajonu, ar tādu aprēķinu, lai pirmās Rīgā ienāktu valstsvācu nodaļas un -landesvērs. Tā kā vācu kaņavīru bija skaitliski nesalīdzināmi vairāk nekā latviešu, tad pirmie ieņēma Rīgas lielāko daļu, bet Baloža brigādei atstāja pavisam mazu daļiņu.

Vācu ieņemtajā daļā tūlīt sākās šausmīgs terrords un atriebe. Landesvērs apšāva gūstekņus, kā arī uz ielām nošāva visus, ko vien kāds uzdeva vai paši iedomājās esam komunistu. Cik īsti upuņu prasījis šis baltais terrords, to noteikti neviens nekad nevarēs aplēst. Tas laikām sniedzās pie trīs tūkstoš cilvēku un pārspēja sarkanā terrorda upuņu skaitu, kaut gan bolševiku čeka Rīgā piecu mēnešu trakosanas laikā bija nogalinājusi ap 2000 cilvēku. Vāciem trakojot pa Rīgu, viena daļa vajāto latviešu paglabās Baloža brigādes teritorijā.

Ar Rīgas krišanu sākās komunistu pastari Latvijā. No Kurzemes, Zemgales un Rīgas tos padzina vācieši kopā ar Baloža brigādi, no Vidzemes viņus sekmīgi dzina ārā igauņi kopā ar ziemeļu Latvijā saformēto latviešu kaņaspēku pulkvežu Zemitāna un Eduarda Kalniņa vadībā. Maija beigās šie pretkomunistiskie spēki jau ieņēma Cēsis un gāja arvien tālāk Vidzemē. Jūnijā gandrīz visa Latvija, izņemot Latgali, bija atbrīvota.

Interesants ir vēsturisks jautājums, kāpēc latviešu sarkanie strēlnieki, kas līdz iebrukumam Latvijā un arī vēlāk pēc tā parādīja tik daudz varonīgas veiksmes Krievijas pilsoņu kaņā dažādās frontēs, nespēja izraisīt 1919. gada maijā Latvijā ne-

kādu sevišķu sparū. Es gribētu teikt: galvenais tam cēlonis, ka sarkanie strēlnieki šai brīdī šaubījās par savas cīņas absolūto taisnību. Šīs šaubas radīja vairāki apstākļi. Boļševiki solīja nodibināt Latvijā tūlītēju paradīzi, bet viņu piecu mēnešu valdīšanai bija drausmīgas, visiem saredzamas sekas. Nacionālizētīe fabriku mūři nepārvērtās par fabrikām, pārtikas trūkums pilsētās robežoja ar badu, sarkanais terrors bez jēgas trakoja un radīja sarūgtinājumu plašos tautas slāņos, un galvenais — Stučkas valdības aplamā agrārā politika atsaldēja no boļševikiem lauku bezzemniekus. Viņi bija gaidījuši, ka revolūcionārie lielnieki tūlīt sadalīs muižas un piešķirs to zemi un inventāru viņiem, bet boļševiku valdība sadzina bezzemniekus valsts muižu saimniecībās, kas tiem pavisam nepatika. Bezzemnieki sašutumā novērsās no boļševikiem un uzmanīgi ieklausījās Latvijas demokrātiskās pagaidu valdības pilnvarnieka ziemeļu Vidzemē M. Gailīša radikālos zemes dalīšanas solījumos, kuŗas priekšdarbus viņš jau reālizēja.

Neapmierinātība ar boļševiku valdīšanu bija tik liela, ka viens no ievērojamiem boļševiku līdeļiem Fricis Roziņš partijas kongresā, kas notika Rīgā dažas dienas pirms boļševiku padzīšanas, ar sekojošiem skarbiem vārdiem kritizēja komūnisma sasniegums: „Biedri, tas, ko jūs darāt Latvijā, ir laupītāju komūnisms un razbainieku sociālisms.” (Citēts no kongresa pārskata Cīņā). Kauties par šādu sociālismu latviešu sarkanajiem strēlniekiem pietrūka gribas un dūšas.

Ieņēmuši Rīgu, vācieši kala tūlīt stratēģisku un politisku plānu savam tālākajam uzvaras gājīenam. Nākošo triecienu viņi mērķēja igauņiem un Ziemeļlatvijas armijai. Jūnijā viņi savilka lielu kuŗaspēku pie Cēsīm, lai šeit uzsāktu igauņu un ziemeļu latviešu spēku sakaušanu. Tā viņiem likās viegla lieta. Tomēr liktenis bija lēmis citādi.

Kaut gan vācu dzelzsdīvīzijai un landesvēram pie Cēsīm bija liels cilvēku un jo sevišķi apbruņojuma pārsvars, tomēr 22. jūnijā kaujā viņus uzvarēja igauņu un latviešu apvienotie spēki. Vācieši sajukumā atkāpās uz Rīgu. Šis uzvaras stratēģisko koncepciju sastādīja, kā arī igauņu un latviešu armijas operācijas vadīja pulkvedis-leitnants Valdemārs Ozols, kas bija

spīdoši beidzis Pēterburgas kaŗa akadēmiju un guvis stratēģisku praksi strēlnieku stābā cīņās pret vāciešiem lielajā kaŗā.

Pēc 22. jūnija uzvaras apvienotā igauņu un latviešu armija vajāja bēgošo ienaidnieku līdz pat Rīgas pievārtei, līdz Gaujas ietekai jūrā un Juglas upei. Vācu armijai draudēja pilnīga iznīcināšana. Igaņu vieglie kaŗa kuģi no Rīgas jūras līča un Daugavas ietekas jūrā apšaudīja ar artileriju vācu pozīcijas Ādažu pagastā. Ja šai brīdī Baloža brigāde, kas tai laikā atradās Rīgā, arī no savas puses būtu sākusi militāras operācijas pret vāciešiem, tad tie būtu pilnīgi ielenkti, galīgi sakauti un uzvarētāju rokās kristu daudz kaŗa materiālu, kas atradās Rīgas noliktavās. Tad latvieši un igauņi varētu diktēt vāciešiem savus miera noteikumus.

Tomēr pulkvedis Balodis ar savu brigādi palika neitrāls, it kā kaŗš pie Juglas viņu nemaz neinteresētu. Šāda izturēšanās, manuprāt, nebija glēvulības izpausme, bet gan politiskas īsredzības sekas. Franču, angļu un amerikāņu militāro misiju priekšniekiem ļoti nepatika latviešu—igauņu kaŗš ar vāciešiem, jo tas vājināja fronti pret boļševikiem. Viņi par katru cenu gribēja panākt izlīgumu, lai visus aizvīrētu kopējā kaŗā pret austrumiem.

Balodis, pie kuŗa ziemeļu armijas vadītāji pulkveži Zemītāns un Kalniņš bija nosūtījuši delegātus ar aicinājumu sākt saskaņotas militāras operācijas, atteicās to darīt un padevās sabiedroto lielvalstu militāro misiju priekšnieku ietekmei. (Par šo lietu man tiešu informāciju sniedza pulkvedis, vēlāk ģenerālis, Eduards Kalniņš un pulkvedis-leitnants Valdemārs Ozols.) Balodis turklāt sekoja arī ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa norādījumam no Liepājas, lai pulkvedis neiet kaŗā pret vāciešiem. Ministru prezidents, kas pēc Cēsu uzvaras bija no kuģa Sarātovs 27. jūnijā atgriezies Liepājas pilsētā, bija padevis ASV militārās misijas priekšniekam Grīnam un deva rīkojumu ziemeļu Latvijas armijai izbeigt kaŗu, izlīgstot ar vāciešiem.

3. jūlijā sabiedroto lielvalstu militārie pārstāvji uzspieda ziemeļu latviešiem un igauņiem noslēgt ar sakauto ienaidnieku Strāzdumuižā pie Juglas pamieru, kas paglāba vācu armiju no pilnīgas iznīcināšanas, ko apvienotie igauņu un ziemeļu Latvi-

jas militārie spēki būtu panākuši arī bez Baloža brigādes palīdzības. Šī pamiera noteikumi bija piekāpības izlīgums ar sakautajiem ienaidniekiem. Tie noteica, ka landesvērs turpmāk tiek izņemts no tiešas padotības vācu armijai un pārvērsts par Latvijas armijas Tukuma pulku, kuŗa komandēšanu pārņēma angļu majors Aleksanders. Šo pulku pārveda uz Latgales fronti, kur tas žirgti kāvās ar boļševikiem. (Otrajā pasaules kaŗā Aleksanders izvirzījās par ievērojamu kaŗa vadoni un ieguva augsto maršala titulu.) Valsts vāciešiem pamiers deva iespēju mierīgā kārtā evakuēties uz Jelgavu. Acīm redzot, sabiedroto lielvalstu militārie pārstāvji vēl arvien cerēja, ka šie valstsvācu kaŗavīri kļūs par lojāliem sabiedrotiem kaŗā pret boļševikiem. Jau pēc trim mēnešiem šīs cerības pilnīgi sabruka, jo vācieši atkal sāka kaŗu pret Latviju.

Tomēr sabiedroto lielvalstu militāro pārstāvju iejaukšanās šai lietā neiznīcināja visus uzvaras augļus. Līdz ar vāciešiem no Rīgas pazuda arī viņu marionete Andrievs Niedra ar visiem saviem ministriem. Nu bija brīvots K. Ulmaņa legālajai valdībai ceļš atpakaļ uz galvas pilsētu. Tur ministru prezidents ieradās ar kuģi Sarātovs 8. jūlijā. Tauta gavilēs apsveica viņa atgriešanos, jo atzina to par iespējamu tikai tāpēc, ka latvieši kopā ar igauņiem bija nāvīgi sakāvuši vēsturisko ienaidnieku. Bet ministru kabinetā, kas pēc Cēsu uzvaras sāka darboties Rīgā, K. Ulmanis uzņēma divus vāciešu pārstāvjus — Erhardu par finanču ministru un Magnusu tieslietās. Ministru prezidents taisnojās, ka šādu rīcību viņam esot uzspieduši sabiedroto lielvalstu militārie pārstāvji. Daļēji tas bija tiesa, bet tā padoties ārvalstu pārstāvjiem pēc Cēsu uzvaras bija latviešu nacionālai pašapziņai ļoti pazemojoši.

Lai kā sabiedroto lielvalstu militārie pārstāvji sakropļoja Cēsu uzvaras sasniegumus, tomēr šai uzvarai piekrita liela, vienreizēja vēsturiska nozīme. Faktiski tā lika īsto pamatu Latvijas valsts neatkarīgajai demokratiskajai republikai. Līdz tam galvenais valdnieks Latvijā faktiski nebija Tautas padome un pagaidu valdība, bet vācu okupācijas vara. Tikai tagad paši latvieši īsti sāka valdīt savā zemē, kaut arī viņiem bija piekārti klāt daži vācu ministri. Cēsu kaujas uzvara ārkārtīgi cēla lat-

viešu politisko pašcieņu: basām kājām, vāji bruņoti latviešu jaunekļi bija sakāvuši kaŗā norūdīto un labi apbruņoto vācu armiju. Ģeniāli lietderīgais stratēģiskais kaujas plāns, ko bija izstrādājis zemnieka dēls V. Ozols, pārvarēja lielmanīgā vācu ģenerāļa fon der Golca stratēģiju. Cēsu uzvara jo augstu cēla Latvijas demokrātijas prestižu kā draugu, tā ienaidnieku acīs. Nu latviešu sarkanie strēlnieki vairs nemaz negribēja sīvi kauties pret Latviju. Daudzi dezertēja, pat veselām grupām ar ieročiem rokās pārnākot latviešu pusē, lai cīnītos par demokrātisko Latvijas valsti.

Cēsu uzvara bija svarīgs notikums ne tikai mūsu tautas vēsturē, bet arī visas Eiropas nozīmē, jo tā darīja galu uz visiem laikiem vācu koloniālāi varai Baltijā.

Ja iegaumē lielo politisko plānu, kuŗa īstenošanai grāfs fon der Golcs veda kaŗu ar igauņiem un latviešiem — sagatavot ceļu bolševisma gāšanai Maskavā un monarchijas atjaunošanai Krievijā un Vācijā — tad bez pārspilējuma varam teikt: Cēsu kauja ir svarīgs notikums pat pasaules vēstures vērtējumā. Nav mums jāmeklē latviešu kaŗavīru lauri un pasaules vēstures nozīmība Krievijas pilsoņu kaŗā, bet paveŗot plašāk acis un dziļāk ieskatoties mūsu pašu zemes militāros notikumos, saredzēsīm monumentālību tajos un to veidotājos. (Par Cēsu kauju sk. V. Ozola rakstu žurnālā Skaidrība 1924. g. 5. n-rā, kā arī viņa atsevišķajā grāmatiņā par to.)

Sibirijas un Tālo austrumu Nacionālās padomes

Tūlīt pēc 1918. g. 18. novembra Sibirijas latviešu Nacionālā padome, kuņas sēdeklis atradās Omskā, iesniedza Francijas republikas augstajam komisāram ģenerālim Žanēnam manis sastādītu memorandu u nnotu. Tā bij adresēta franču valdībai, lūdzot nekavējoties atzīt jaunizsludināto Latvijas valsti, kā arī pārņemt Troickas pulku protektorātā un apgādē un nosūtīt to steidzīgi uz Latviju. Mana diplomātiskā misija pie ģenerāļa Žanēna nebija nekāda vieglā, jo zināju, ka Francijas valdība atzīst lielo nedalāmo Krieviju. Visādi mēģināju pārliecināt viņu, ka lielā Krievija ir sevi vēsturiski izdzīvojusi un Francijai vajag meklēt jaunus sabiedrotos Polijā, Rumānijā, Jugoslavijā, Čehoslovākijā, Lietuvā, Latvijā un Igaunijā. Mēs, latvieši, kas tik varonīgi pasaules kaŗā cīnījušies pret vāciešiem, gribam arī kopā ar demokrātisko Franciju sargāt jauno mieru, brīvību un drošību Eiropas tautām. Šī diplomātija aizkustināja ģenerāli un viņš solījās atbalstīt mūsu lūgumu.

Ar šo akciju mēs sekmējām divu mērķu sasniegšanu: ievadījām arī no savas puses cīņu par Latvijas valsts atzīšanu un ieguvām zināmu aizmuguri pret Kolčaku, kuŗš bija nelabvēlīgi noskaņots kā jauno valstu dibināšanai, tā arī Sibirijas Nacionālajai padomei.

1918. gada decembrī es atstāju Omsku, lai dotos uz Vladivostoku. Pirms aizbraukšanas aizgāju pie franču militārās misijas priekšnieka ģenerāļa Žanēna un lūdzu viņu izdot man kādu papīru, kas varētu palīdzēt nokļūt līdz Parīzei, kur braucu kā Sibirijas latviešu Nacionālās padomes delegāts miera konferencē. To viņš laipni deva un tā bija pirmā diplomātiskā vīza, ko es dabūju. Tā man ļoti noderāja vēlāk ceļā no Ēģiptes uz Franciju.

Vēl piezīmēšu, ka pie ģenerāļa Žanēna man iznāca iepazīša-

nās ar Maksima Gorkija dēlu, kapteini Peškovu, kas strādāja kā adjutants pie franču ģenerāļa un, pretēji savam tēvam, bija noteikts komūnisma pretinieks. Pricīgā noskaņojumā atstāju Omsku. Bija sajūta, it kā strauji celtos ārā no krievu purva, kuŗā biju iestidzis.

Vilciens no Omskas līdz Vladivostokai gāja vairāk nekā nedēļu. Pavisam gaŗlaicīgs šis ceļš ir ziemā, kad zem dziļā sniega klāja stindzināta visa daba. Aiz Baikala ezera lielākajās stacijās parādījās japāņu zaldāti. Japāna, lai neielastu bolševikus Tālajos austrumos, turēja kaŗaspēku Vladivostokā un arī uz Sibīrijas dzelzceļa līnijas līdz Irkutskai.

Braucot ārā no Krievijas, šajās vienmuļajās dienās un gaŗajās naktīs domas šaudījās nākotnē, gan arī slidēja atpakaļ pagātnē.

Tikai uzturoties kādu laiku Sibīrijā, izbraucot cauri šiem plašajiem klajumiem, var nojaust krievu tautas un visas slavu rases savdabīgo vēsturisko attīstību. Krievu valsts gan dzimusi Eiropā, bet gadsimtu ilgā kolonizātoriskā dziņā un kaŗos tā kļuvusi lielā mērā arī par Āzijas valsti. Rietumos slavus, kas kādreiz mita pie Baltijas jūpas līdz Libekai, ģermāņi ir spieduši vienmēr tālāk uz austrumiem, daļēji pārtautojot, turpretī slavi (krievi) austrumu Eiropā ir tāpat dzinušies vienmēr tālāk, spiežot atpakaļ āziātiskās tautas, kas kādreiz apdzīvoja rajonu, kur atrodas Maskava. No Āzijas pretim nāk mongoļu viļņi, bet tie neiztur krievu liktenīgo spiešanos uz austrumiem. Krievi aizveļas līdz Klusajam okeānam, līdz Vladivostokai un Sachalinas salai. Kaut cariskajam imperiālismam un tā koloniju politikai Āzijā bija izmantotājs raksturs, tomēr ir skaidrs, ka krievi ir nesuši zināmu civilizāciju Sibīrijā primitīvo āziātu tautām — burjatiem, jakutiem u.c. Bet tāds faktors krievi nav bijuši un nevarēja būt savā rietumu daļā, ko apdzīvoja somi, igauņi, latvieši, leiši un poļi, kas bija rietumu civilizācijā augušas tautas. Šeit krievi ir traucējuši šo tautu kultūrālo attīstību. No šīs Eiropas joslas viņus nu ar kaŗu padzina vācu spēks. Ģermāņi atkal atspieda slavus. Bet paši vācieši, kas gribēja šeit celt savu koloniālo imperiju, ir satriekti rietumos un atstumti atpakaļ. Visa šī Eiropas josla nu ir brīva savu nacionālo valstu veidošanai. Krievijas un Vācijas lielvalstu militārais un politiskais

sabrukums ir likteņa vienreizēja labvēlība Baltijas tautām. Kā viņas nu veidos savu neatkarīgo dzīvi? Kas patlaban notiek Latvijā? Izšķirīgs ir šis brīdis mūsu tautas vēsturē! Ātrāk ārā no Krievijas. Drīzāk prom uz Parīzi, lai satiktos ar brīvās neatkarīgās Latvijas republikas pilnvarotiem pārstāvjiem un lai cīnītos diplomātijas laukā par mūsu pašnolemšanās tiesību pilnīgu atzīšanu.

Vladivostokā iebraucu 1919. gada 7. janvārī. Tur apmetos pie drauga Klāva Lorenca, kas abi ar sievu bija šurp pārcēlušies no Ufas un bija man ļoti izpalīdzīgi. Šeit pēc divpadsmit gadiem sastapos atkal ar saviem 1905. gada draugiem, Voldi un Mildu Salniem. No ASV trimdas viņi pāri Klusajam okeānam atkluvuši šeit, lai cauri Sibīrijai un visai Krievijai steigtos uz Latviju, bet pilsoņu kaŗa fronte bija viņus aizturējusi Vladivostokā. Pārcietis piecus gadus katorgas un ilgstošu trimdu, Voldemārs Salnais bija tomēr dzīves priecīgs optimists, kas sirsnīgi ticēja Latvijas brīvībai. Arī Milda bija varonīgi pārlaidusi izsūtīšanu Sibīrijā, šķiršanos no cietumā dzimušā dēliņa, un bija tikpat enerģiska kā 1905. gadā. Vladivostokā pirmo reizi tikos ar Arvedu Švābi, kas bija jau pazīstams kā rakstnieks un publicists. Kaŗa bēgļu gaitas viņu kopā ar sievu bija atsviedušas uz šo vistālāko Krievijas malu, kur viņš pelnīja iztiku kā pasta darbinieks. Savā dabā kluss un atturīgs, Švābe tomēr tik aktīvi, pat kaislīgi bija iemeties politiskā cīņā, kā nekad savā mūžā. Cīņā par brīvu Latviju bija ierauts pat vecais profesors Šmidts, kas Vladivostokas Austrumu institūtā pasniedza ķīniešu valodu un bija viens no redzamākiem speciālistiem visā pasaulē mandžu valodā. Šis liela auguma plecīgais vīrs tiešām izskatījās imponants. Vladivostokā satiku arī pazīstamo ādažnieci Mildu Paļeviču, kas nu bija dzejnieka Bulāna-Fallija atraitne.

Tālo austrumu latviešu Nacionālā padome, kas bija izaugusi no Latvijas pašnolemšanās savienības nodaļām, un ko vadīja Voldemārs un Milda Salnie un Arveds Švābe, bija jau veikusi lielu politisku darbu. Caur vietējām militārām misijām un konsulātiem tā bija iesniegusi Francijas, Anglijas, ASV un Japānas valdībām memorandumus ar prasību atbalstīt miera konferencē neatkarīgās Latvijas valsts atzīšanu. Šeit bija nodibināts latviešu

Imantas pulks, ko komandēja pulkvedis Kurelis. Viņš bija politiski padots Tālo austrumu latviešu Nacionālai padomei, kas tātad figurēja kā īpata veida valsts organs. Šim latviešu pulkam nebija nekādu saistību ar Tālo austrumu krievu demokrātisko valdību Vladivostokā. To uzturēja un apgādāja rietumu sabiedrotās lielvalstis, galvenokārt Francija.

Mēs ticējām drīzai pilnīgai Latvijas pašnolemšanās tiesību atzīšanai, jo mūsu palāvību spārnoja ASV prezidenta Vudro Vilsona 1918. gada 8. janvāra un 26. septembra runas, kuŗās viņš bija solījis pašnolemšanās tiesības apspiestām un nebrīvām tautām. Šie solījumi mūs, latviešus, kā mazu un līdz šim nebrīvu tautu, sevišķi drošināja, jo mēs jutām, ka mūsu tikko pasludinātā demokrātiskā neatkarīgā valsts, tiešām, varēs ilgstoši pastāvēt tikai tad, ja visā pasaulē starptautiskās attiecībās valdīs šie cildenie vēstures profesora sludinātie politiskie principi.

Mana tālākā braukšana no Vladivostokas uz Parīzi mazliet aizkavējās, jo nebija kārtīgas kuŗu satiksmes ar Eiropu. Bija jāgaida uz izdevīgu gadījumu. Tikai februāra sākumā kāds krievu tvaikonis gāja uz Odesu un es varēju dabūt vietu braucienam līdz Ēģiptei, līdz Port-Saidai. Tā nu mums bija pietiekami daudz laika, lai Nacionālajā padomē apspriestu visus jautājumus, kas saistījās ar manu braucienu uz Parīzi. Tālo austrumu padome, kas formāli bija saistījusies ar Sibīrijas latviešu Nacionālo padomi, arī no savas puses mani deleģēja uz Parīzi. Kā speciālu uzdevumu man uzlika rūpēties arī par Imantas kuŗavīru evakuēšanu no Vladivostokas uz Latviju. Tas varēja notikt tikai jūras ceļā apkārt visai Āzijai, un tikai ar sabiedroto lielvalstu kuŗgiem un līdzekļiem. Tos nu man vajadzēja sagādāt Parīzē. Mēs katrā ziņā gribējām izraut ārā no krievu pilsoņu kuŗa abus mūsu latviešu pulkus, kā arī izglābt no krievu purva visus latviešus, kas to vien vēlētos. Tāpēc līdzekļu un tonnāžas vajadzēja diezgan daudz.

Mēnesis, ko pārlaidu Vladivostokā, deva man arī iespēju iepazīties mazliet ar ķīniešiem. Viņi sastādīja ievērojamu Vladivostokas iedzīvotāju daļu. Daži prata pietiekami labi runāt krieviski un sarunās varēju novērot viņu psīchi. Revolūcija, kas

bija sākusies Ķīnā 1911. gadā, bija jūtami cēlusi Āzijas lielākās tautas nacionālo un politisko pašapziņu. Ķīnietis nu jutās kā cilvēks, bet ne kā likteņa pārijs, kā apspiests kulijs. Es iepazinos arī ar ķīniešu teātri. Izrāde vilkās 5 vai 6 stundas un spēle uz skatuves mani nemaz negarlaikoja, jo tā noritēja ļoti dzīvi, asās kustībās, spraigos žestos un izteiksmīgā mīmikā. Arī balsis līdzekļi bija ļoti teātrāli — mākslinieciski saspīlēti, sakāpināti. Turklāt viss tas iesaistījās tradicionālā formā, kas bija redzams ne tikai ārējos aktieņu tērpos, bet pašā spēlē, tās ritumā. Kā īpata ķīniešu teātra tradīcija mināma, ka sievietes nemaz nepiedalījās spēlē, vīrieši tēloja arī sieviešu lomas. Otra ķīniešu teātra īpatnība — publika nesēž zālē rindā aiz rindas, bet gan ap maziem galdiņiem, kur apkalpotāji servē tēju, saldumus un augļus. Publikai nav noliegts kļu sarunāties, tas netraucē spēli uz skatuves, jo aktieři runā ļoti skaidri. Reiz man gadījās sēdēt pie tējas galdiņa kopā ar kādu ķīniešu intelektuāli, kuŗš man daudz interesanta stāstīja par ķīniešu drāmu un kultūru vispārīgi. Šī mana saskare ar ķīniešiem Vladivostokā jo reljefi pastiprināja domas par Āzijas tautu atmodas gaitu, ko 1913. gadā izteicu apcerējumā par moderno imperiālismu.

Bija auksta diena, snīga slapjš sniegs, kad mūsu kuģis 9. februārī atstāja Vladivostokas ostu. Krastā ardievas un visa laba vēlējumus saukdami palika draugi un līdzgaitnieki — Volde-mārs un Milda Salnie, Arveds Švābe, Klāvs Lorencs ar kundzi u.c. Rokas mājieni pretīm, cerību starojums, līdz viņi nozuda manam skatam. Priecīgs devos cīņā par Latvijas neatkarīgo valsti.

Apkārt Āzijai uz Parīzi

Pirmie iespaidi uz jūras, atstājot Vladivostoku, bija nepatīkami. Debess tumši pelēka, bieza. Snieg. Jūras tāliene finas it kā bālā plīvurā un šķiet kā izmirusi. Uz klāja kļūst gaļaicīgi un drēgni.

Kajītē, kaut silts, tomēr nejūtos labāk. Kajītes biedrs, kāds ukraiņis, kooperācijas darbinieks, ir neinteresants cilvēks. Arī pārējie nedaudzie pasažieri — krievi — nesaista mani. Sarunas ar viņiem kļūst gaļaicīgas, satrūkst.

Dzīvāk bija sarunāties ēšanas laikā ar kuģa kapteini un pirmo stūrmani, kas abi bija latvieši. Viņi stāstīja par saviem piedzivojumiem vētrā un negaisos uz jūras. Viņiem bija zināms, ka daudzi latviešu jūrnieki braucot uz krievu kuģiem arī Melnajā un Kaspijas jūrā. Vāciešiem piederošās rēderejas ne labprāt dodot darbu latviešu kapteiņiem un stūrmaņiem uz kuģiem Baltijas jūrā.

Mēģinu aizdzīt gaļaicību lasot. No jauna pārlasu beļģu rakstnieka De Kostera Pūcesspiegeli krievu valodā. Tomēr kuģa līgošanās ietekmi uz organismu vieglāk pārvarēt svaigā gaisā, uz klāja. Jākustas un jāstaigā, citādi vēl sastingšu ilgajā braucienā. Tvaikonis ir tik mazs, ka nekāda pastaiga klājā neiznāk — desmit soļus uz priekšu un atpakaļ. Tvaikonis ir tikai pusotra tūkstoš tonnu liels, ar vājām mašīnām, turklāt kapteinis ļoti taupa ogles, velkas astoņus, deviņus mezglus stundā . . . Kad tiks apkārt Āzijai? Vēl braucam gaļām tikai Korejas krastiem. Tie kalnaini, sniega klāti. Parādās arī retas korejiešu zvejnieku laivas.

Drusku labāka noskaņa rodas pēc dažu dienu brauciena. 14. februārī tuvojamies Japānai. Kļūst siltāks un priecājamijs, ka varēsim uz vienu dienu nokāpt no kuģa un aplūkot Japānu un japāņus.

Kamēr mūsu tvaikonis ostā ieņēma ogles, mēs apskatījām Karatzu pilsētu. Šeit redzama pavisam cita, īpata pasaule. Ēkas

citādi celtas nekā Eiropā. Tās izgrezno koka ornamentu. Turīgāko vīru mājām apkārt dārzs, kur dekoratīvu koku pacerē raugās akmenī kalts Budas tēls. Visvairāk mums, eiropiešiem, tomēr acīs dužas savādie Japānas cilvēki. Visi viņi maza auguma. Mani saistīja japāņu nacionālie kostīmi. Nedaudz vīriešu varēja redzēt eiropiešu tērpos. Viņu vīriešu apģērbi ir vienkārši, melni vai pelēki paltraki.

Kā marionetu lelles, rūpīgi koptām, cietām augstām frizūrām, zīmīgiem platu piedurkņu tērpiem, sievietes kustas lēni, sīkiem soliņiem. To nosaka viņu īpatie apavi: mazas koka tūpelītes, kuņģam apakšā zem zoles ir divi parallēli kociņi, kas liek kājām jairi dipināties. Gluži īpats ir japāņu mātes veids pārvietot mazus bērnus. Viņus neved ratiņos, nenēsā arī rokās, bet nes uz muguras sevišķi izveidotā maišēlī, kas pakārts plecās. Visa redzētā — cilvēku, māju, tempļu un ainavu — kopiespāids tāds, kādu jau biju guvis par Japānu un japāņiem Britu muzejā viņu mākslinieku krāsainos kokgriezumos. Japānā stils mākslā un dzīvē satiekas.

Tā kā vietējie japāņi neprata nevienu Eiropas valodu, tad nevarēju sarunās gūt kādus iespaidus. Viņu gars bija vērojams skatienos, kustībās un žestu formās. Kustības mierīgas, stāja pašapzinīga, pat pašlepna. Tā, acīm redzot, augstu cēlusies pēc 1905. gada, kad Japāna karā pirmo reizi sakāva Eiropas lielvalsti, Krievijas impēriju. Tā savu tagadējo nacionālo pašapziņu motivēja kāds tirgotājs, kas prata nedaudz angļiski. Nopircis pie viņa suvenīrus Maijai — kādu mazu vāzīti un oriģinālu zaļa zīda un brūna pinuma somiņu — devos atpakaļ uz tvaikonu. Tas vēl nebija beidzis iekraut ogles. Nu varēju novērot pavisam primitīvo, līdz tam neredzēto, iekraušanas veidu. No liellaivas mūsu kuģim pieliktas speciālas kāpnes. Uz tām rinda cilvēku, vīriešu un sieviešu, pasniedz viens otram grozus ar oglēm, lai tās virzītu uz priekšu un uz augšu. Kustoties šai darbā, strādnieki ritmiskā tonī pa pusei dziedāja, pa pusei murmināja kādu melodiju, kas, acīmredzot, atviegloja smago darbu.

Braucām arvien tālāk uz dienvidiem. Nu likās, ka mūsu tvaikonis peld ātrāk. Nebija vairs jūņas pelēkā, vienmuļā tukšuma. Šad un tad pagāja gaļām vai nāca pretī kāds tvaikonis. Šur un

tur jūgas blāvo toni atdzīvināja zvejnieku laivas ar savām baltajām un sarkanajām burām. Japāņi ir čakli zvejnieki un dodas tālu jūrā zvejojot, jo zivis šajā zemē gandrīz pilnīgi aizstāj gaļu.

Brauciens kļuva patīkamāks, kad bijām gaŗām Formozas salai. Nu bija tik silts, ka varējām jau kreklos izmetušies sauloties uz kuŗa klāja. Ar katru dienu saule kļuva spiedīgāka, tuvojāmies ekvātoram. Kas nav pats uz savas miesas izjutis ekvātora sauli, tam grūti iedomāties tās īpato tveici. Ar to mēs kaut cik iepazīnāmies Āzijas kontinenta vistālākajā dienvidu galā, Singapurā, kur mūsu tvaikonis iebrauca 26. februārī.

Singapura jau ārēji rāda, ka tā ir svarīga angļu tirdzniecības un kaŗa flotes bāze Āzijā. Ostā daudz angļu tirdzniecības tvaikoņu un vairāki kaŗa kuŗi. Pilsētā daudz angļu, kas pašapzinīgi uz saviem pleciem nes valdīšanas smagmi.

Singapura ir internacionāla pilsēta, kur dažādu tautību locekļi spilgti atšķiŗas. Angļu kungu rase, kas neparastā karstuma dēļ tērpjas baltās drānās un galvu sedz lielām baltām korŗa cepurēm, izceļas ar savu valdonīgo stāju un eiropejiskām manierēm. Plašo apakšslāni sastāda vietējie iedzimitie malajieŗi, manerē spēcīgi, tumŗi brūnie stāvi lokās darbā, nesdami uz savām platajām mugurām baltās kungu rases noteikto likteni. Malajieŗi iet pa Singapuras ielām gandrīz pilnīgi kaili, tikai viņu viduci apjoŗ neliela lupata. Sievietes gan vairāk segtas. Sievieŗu tērpju sastāda trīs daļas: galvas sega, krūŗu un gurnu apmetne, viss spilgtās krāsās, labi sakomponētās pret brūno miesas krāsu. Iedzimitie dzīves priekā rotaļīgi, jautri klaigā savas dziesmas. Viņiem pretēji, klusu atturīgi, it kā sevī ierāvuŗies, ir ieceļotāji ķīnieŗi, kuŗus krasi atšķiŗ gaŗāki augumi un sastinguŗu vaibstu dzeltena seja, kā maska. Viņi esot labi strādnieki, veikli kalpotāji un tirgotāji. Uzkrīt ieceļotāji indieŗi: vīrieŗi vienkārŗos platos tērpus, sievietes koŗi krāsainas. Visiem indieŗiem galvās nacionālie turbāni. Var vērot, ka viņi ļoti iztapīgi angļiem, jo ieceļti par policistiem. Līdz ņejienei vēl nav atvēlusies Āzijas tautu nacionālā atmoda.

Attieksmes angļu un āziātu starpā novēroju kādā lielā elegantā restorānā. Plaŗā terase jaukā dārzā jūŗas krastā angļu pārpildīta, kas atspirdzinājas ar dzērieniem un saldējumumu. Ap-

kalpotāji verdziski lokās balto kungu priekšā. Pazemīgs nabaga grašus gaida indiešu faķīrs, kas burvības vārdiem dīda čūskas un kaņ tās sev ap kaklu.

Vispīlgtāk Āzijas pāriju liktenis izpaužas rikšu amatā. Cilvēks kā zirgs iejūdzies vieglos augstos divričos, kur var iesēties viena persona; to pret samaksu viņš noved norādītā vietā. Rikšas ir tā ietrenējušies un norūdījušies, ka viņi diezgan ātri var noskriet samērā gaŗas distances. Šādos pajūgos braucam redzēju tikai baltos, anġļus, kas zirgam—cilvēkam deva norādījumu ar kāju pagrūdieniem pa muguru. Šī Singapuras ielu aina mani stipri satrauca: Āzijas cilvēks pārvērsts par darba lopu. Es nodomāju: vai tiešām ilgi vēl anġlis braukās pa āziātu mugurām?

Malajas iedzimtie ir tumši ne tikai krāsā, bet arī izglītībā. Viņu starpā daudz nabagu. Karstā saulē ir grūti strādāt fizisku darbu. Singapurā ir daudz dienas zaġļu, kas sev iztiku saġādā no rokas mutē ar šādiem tādiem pakalpojumiem ārzemniekiem. Par lētu naudu viņi vizina īpatās mazās laiviņās pa ostu. Starp šiem laiviniekiem ir sevišķi veikli ūdens akrobāti. Viņi apstāj katru ienākušu tvaikoni un par sīknaudu rāda savu ūdens līdēju mākslu. Viņi aicina mest ūdenī kādu naudas gabaliņu. Veikli puskaillais brūnais vīrs uz galvas ielec ūdenī, nirstot satveŗ grimstošo naudas gabaliņu un parādās virs ūdens, lielīgi to gaisā vicinādam.

Pilsētas dārzos un skvēros tropiski koki, krūmāji un asas smaržas puķes. Lai plašāk iepazītos ar ekvatoriālo floru, mēs, trīs ceļotāji, taksometrā braucām tālu ārpus pilsētas, kur nokļuvām īstos džungļos. Turienes flora tomēr mūs neko nepārsteidza, jo pavadonis jau bija informējis, ka tur redzēsīm banānu, kokosa riekstu, ananasu, gumijas u.c. kokus. Mūs pārsteidza ekvatoriālā fauna. Dīvaini, it kā mākslīgi izkrāsoti putni, gaŗām astēm, lidoja virs mūsu galvām. Tomēr vislielākais pārsteigums bija, redzot kokos lēkājam veselu pulciņu mērkaķu. Tie nemaz nebaidījās no mums, bet it kā tiši, tāpat kā zooloġiskos dārzos cukura graudiņu gaidīdami, parādīja savus akrobatiskos numurus. Ziloņus un tīģerus Malakas džungļos mēs gan nesastapām. Pavadonis apgalvoja, ko šos zvērus varot sastapt Indijā.

No Singapuras mūsu kuģis sāka virzīties pret ziemeļ- vaka-
riem. Laiks turējās jauks, saule tomēr smagi spiedīga. Ēnā bija
pāri par 40 gradu Celsija. Kajītēs bija neciešami — gaiss sa-
smacis. Uz klāja ierīkojām brezenta telti, kur puskailli gulējām
arī naktīs. Lai atspirdzinātos, ierīkojām arī dušu, bet tas nekā
nelīdzēja, jo jūras ūdens bija tik silts, ka tas pat nogurdināja.
Šai jūras ceļa gabalā varēju novērot savdabīgus brīnumus. Pie
delfīnu bariem, kas stundām ilgi pavada kuģi, bijām jau piera-
duši agrāk. Tagad mūs pārsteidza lidojošās zivis, kuņas metās
virsū mūsu teltij, pretim elektriskai spuldzei. Bet lielākā izbrīna
bija par savādām jūras sīkbūtēm, kas salīpa ap mūsu tvaikoni
un naktī izlaistīja fosforizētu gaismu. Mūsu kuģis nu izskatījās
pavisam fantastisks!

Pasakaino senās kultūras zemi Indiju es neredzēju, jo mūsu
tvaikonis nepiestāja nevienā turienes ostā. Ceilonas salā Ko-
lombas ostā iebrucām 5. martā un nostāvējām veselu dienu,
lai uzņemtu ogles, pārtiku un ūdeni. Šo pilsētu tomēr nevarējām
apskatīt: ostā bija uzvilkt dzeltens karogs, kas nozīmēja, ka tur
izsludināta mēŗa karantēna.

Nākošais ceļa gabals līdz Sarkanajai jūrai bija ļoti garš un
nogurdinošs. Tas vilkās 17 dienas. Indijas okeāns bija kā gar-
laicīgs tuksnesis. Kad, beidzot, bijām tam pāri, visi ļoti priecā-
jāmies, ka mūs tur nav skārusi vētra, kas šai okeānā esot tiešām
briesmīga. Šaurajā gaŗajā Sarkanajā jūrā, kur, likās, būs mie-
rīgs atpūtas brauciens, mūs satvēra negants viesulis. Mūsu
mazais kuģis varonīgi līda cauri trakojošiem viļņiem. Tas tomēr
bija mazākais ļaunums, jo, kas sācis braukt pa jūŗu, viļņu ne-
baidās. Visnepatīkamākais bija karstums un smilšu putekļu mā-
koņi, ko vējš nesa no Arabijas tuksneša. Tik nepatīkamu jūŗas
braucienu es piedzīvoju pirmo un arī pēdējo reizi savā mūŗā.
Biju pavisam laimīgs, kad 23. martā ieraudzīju tālumā Suecas
pilsētas minaretus.

Braucot pa kluso Suecas kanāli, labi atpūtos. Port-Saidā izbei-
dzās mans brauciens ar krievu tvaikoni. No Vladivostokas līdz
Port-Saidai biju pavadījis uz tā 43 dienas. Tas nu aizgāja uz
Odesu, un es sameklēju franču konsulātā kādu tvaikoni, kas pēc
daŗām dienām devās uz Marseļu. Man nu bija mazliet laika,

lai iepazītos kaut cik ar Ēģipti. Gribēju aizbraukt līdz Kairo un arī līdz vietām, kur var redzēt piramidas un noslēpumainās sfingas. No tā nekas nesanāca, jo bija izcēlies dzelzceļnieku streiks.

Tas bija pirmais tāda veida notikums Ēģiptē, un liecināja, ka šajā faktiskajā angļu kolonijā ir sācies sociālas rūgšanas process. Arī nacionālā atmoda bija vērojama ēģiptiešos. Ne senie ēģiptieši sāka mosties. Viņu saules reliģija un valoda bija mūžos nogrimusi aizmirstībā. Arabu kultūras pārvarēti, viņi bija kļuvuši par arabiem, kuŗi savukārt bija iestiguši sastindzē, Eiropas kapitālisma kultūras satverti. Nu ēģiptieši modās arābu nacionālā kustībā pret angļu koloniālo kundzību.

Port-Saidā, sarunājies ar dažiem kanāļa slūžu strādniekiem un tirgotājiem, varēju vērot, ka arabi jau sajūt nemieru pret angļiem, kaut gan Anglija nupat, lielajā kaŗā, bija sakāvuši arābu ienaidnieku un atbrīvojusi Maz-Āzijas arābus no Konstantinopoles sultāna jūga. Port-Saidā, sevišķi vecpilsētā, valdīja atbaidīga nabadzība un uzbāzīga prostitūcija ielās.

3. aprīli uzsāku tālāko braucienu uz Marseļu ar franču kaŗa transporta tvaikoni, kas bija 6000 tonnu liels un veda no Maz-Āzijas atpakaļ uz Franciju kaŗavīrus. Kuģis piestāja Aleksandrijā un tā man radās iespēja ieskatīties šai Vidus jūŗas senvēstures pilsētā, tās vecpilsētas tumšajās ieliņās, nabadzības un posta perēkļos. Šis starptautiskās kultūras pilsētas gaŗo vēsturi apliecināja dažādas drupas. Kādā dārzā smaidīja savu mūžīgo mīklu sfingas tēls. Kā raksturīgu piemiņu Ēģipti atstājot, es Aleksandrijā nopirku niedras spieķi. Pārdevējs man pie paŗa Alla galvoja, ka šī niedra plūkta svētajā Nilas upē. Tā Aleksandrijas sfingas noslēpumainais smaids un Nilas cietā niedra man sekoja līdzī no 1919. gada pavasaŗa cauri daudziem raiŗiem gaŗu desmitiem, un abi man stāv klāt šīs rindas rakstot.

Kad sāku savu ceļu pa Vidusjūŗu, likās, ka šis pēdējais jūŗas gabals nu būs visai patīkams, īsts atpūtas ceļojums. Skaidrā zilā dienvīdu debess, spoŗā, ne pāŗāk karstā pavasaŗa saule, dzidri zaļganais ūdens plaŗšums, vieglā vēja pūsmā, iesāļais gaiss, viss tas nu atspirdzināja miesu un gaŗu. Labsajūtu vēl pastiprināja dzīvā un interesantā konversācija ar citiem ceļotājiem. Viņu

vidū bija arī daži arābu diplomāti, ko autonomās Sīrijas un Libānonas valdības sūtīja uz Parīzi, miera konferencē aizstāvēt šo zemju valstisko neatkarību. Cik vēroju, šie politiskie darbinieki bija gan pateicīgi angļiem un frančiem par viņu palīdzību nokratīt turku jūgu, bet bija nemierā, ka rietumu uzvarētāji negrib viņu zemēm dot pilnīgu patstāvību, un grib padarīt tās atkarīgas no Parīzes un Londonas.

Sevišķi biju apmierināts, ka šajā braucienā man radās atkal izdevība pietuvoties frančiem. Protams, agrāk Francijā studējot un lasot franču romānus, biju novērojis šo tautu. Tomēr tagad, vairākas dienas kuģa intimitātē sarunājoties ar franču virsniekiem un kuģa vadītājiem, guvu jaunus, vērtīgus iespaidus. Franču virsnieki nav aprobežoti profesionāli savrupnieki, kas nododas tikai savam amatam. Viņi bija kultūras cilvēki, kas interesējas arī par literatūru, mākslu, vēsturi un politiku, kā nu kuģais.

Ceļojumā pa Vidusjūpu mani pārsteidza reti skati. Braucot cauri jūras šaurumam, kas šķērš Sicīlijas salu no Itālijas cietzemes, parādījās stāva kalna virsotne — Etnas vulkāns. Tas gan snauda gluži mierīgs, izpūsdams no sava lielā krāterā pavisam vieglus pelēku dūmu plīvurus. Toties jo neganti trakoja drusku tālāk Vidusjūrā iestīgušais Stromboli vulkāns. Tam mēs braucām gažām naktī, un jo spilgti saredzējām, kā šis nemierīgais vēmējs gaisā sveiž degošas šlakatas un kā lavas sarkanīgā straume pa klinti gāžas lejup jūrā.

Tuvojāmies jau Korsikai un vairs nebija atlicis nekāds gažs ceļa gabals, kad pēkšņi mūs pārsteidza nikna vētra. Drīz vien augstie viļņi mētāja palielo tvaikoni kā niecīgu laiviņu. Pret jūras slimību daba mani nodrošinājusi, lai gan tikai daži no pāris simt pasažieriem palika veseli. Kad visi mocījās pa savām kabīnēm, ēdamzālē omulīgi ēda un vēl omulīgāk dzēra pieci izturīgi jūras vilki: kuģa kapteinis, stūrmanis, divi franču virsnieki un es.

Tomēr biju ļoti priecīgs, kad šis vairāk nekā divi mēnešus ilga jūras ceļojums 11. aprīlī beidzās Marseļas ostā. Dīvainākais bija tas, ka nokāpjot no tvaikoņa uz cietā krasta, dažus mirkļus likās, it kā pamats zem kājām grīotos, un bija stingri

jāturas, lai pierastu atkal soļot. Prieks nu bija, ka, beidzot, drīzi es sasniegšu savu gaŗā ceļa mērķi, kur uzsākšu savu darbu kopā ar citiem pilnvarotiem Latvijas delegācijā. Šis mērķis mani tā vilināja, ka es, nemaz neapskatījis ievērojamo dienviņus Francijas seno pilsētu un vislielāko ostu, tūlīt devos no tvaikoņa uz dzelzceļa staciju, lai iemestos pirmajā uz Parīzi atejošā vilcienā. Naktī tik cieti gulēju, ka nemanot pamodos jau vecajā un mūžam jaunajā Parīzē.

Latvijas miera delegācija Parīzē

Parīzē iebraucu 12. aprīlī. No stacijas tūlīt devos uz Francijas ārlietu ministriju, lai tur dabūtu Latvijas miera delegācijas adresi. Tā bija novietojusies Passī rajonā, kādā vairāku istabu mēbelētā dzīvoklī.

Tur sastapu Latvijas miera delegāciju sekojošā sastāvā: priekšsēdis Jānis Čakste — Tautas padomes prezidents, delegācijas sekretārs Jānis Seskis, locekļi: ārlietu ministrs Zigfrīds Meierovics, Tautas padomes viceprezidents Margērs Skujenieks, Oļģerts Grosvalds un Arveds Bergs.

Tuvākajā delegācijas sēdē ziņoju par politisko stāvokli Sibīrijā un turienes latviešu Nacionālo padomju darbību, kā arī lūdzu steidzīgi rūpēties par Imantas un Troickas pulku pārvešanu uz Latviju, kur tie varēs ļoti noderēt. Mani uzņēma delegācijas sastāvā un nolēma griezties pie Francijas un Anglijas valdībām ar lūgumu pārvest no Vladivostokas uz Latviju latviešu kaņavīrus, kā arī kaņa bēgļus. To delegācija arī panāca, tomēr tas tonnāžas trūkuma dēļ ļoti nokavējās.

Man vispirms interesēja tuvāk iepazīties ar Latvijas neatkarīgās valsts nodibināšanas aktu un tās darbību no novembra līdz aprīlim, par ko nekā nezināju. Informāciju ievācu no visiem delegācijas locekļiem. Sevišķi plašu deva Margērs Skujenieks. Mēs bijām ne tikai vienas partijas un vienādas pārliecības cilvēki, bet arī personīgi draugi jau no 1905. gada. Tāpēc varējām atklāti pārrunāt Latvijas grūto stāvokli un sociāldemokrātu nostāju.

Skujenicka tēlojumā un vērtējumā jaunās Latvijas valsts stāvoklis bija ārkārtīgi smags.

Kaut gan visi atzina, ka stāvoklis ir visai ļauns, delegācijā valdīja optimistiska noskaņa. Mēs bijām pārliecināti, ka visas grūtības ir pārejošas. Motīvi, kas pamatoja mūsu optimismu, bija sekojoši: Sarkanarmijas panākumi Latvijā nepierāda tās vispārējo spēku un nozīmi. Boļševiku militārie panākumi Lat-

vijā izskaidrojami ar to, ka Maskavas rokās ir tik spēcīgs instruments kā labi norūdītie latviešu strēlnieki. Tamlīdzīgs spēks nefigurē pret Igaunijas un Lietuvas valstīm un tās apturēja bolševiku armijas spiedienu. Pret Baltiju Maskava nevarēs sviest lielākus spēkus, lai to apturētu un izlauztu brīvu ceļu uz Vāciju, jo sarkanarmijai patlaban galvenā uzmanība jāpievērš austrumu un dienvidus fronteī, kur bolševiku varu sāka apdraudēt Kolčaka un Deņikina armijas. Bolševiku spēkus saista arī Polija, kas nelabvēlīgi raugās uz sarkanarmijas spiešanos pret Baltijas jūru. Šie pretbolševistiskie militārie spēki līdzsvaro bolševiku militāro varu un ierobežo tās iespēju dzities virsū Baltijas valstīm.

Mūsu optimismu motivēja arī palāvība rietumu demokratiskā m lielvalstīm. Mēs ticējām ASV prezidenta Vudro Vilsona tālu ejošiem 14 punktiem, kā arī franču un angļu valdību deklarācijām Eiropas tautām. Sevišķi palāvāmieš uz Anglijas atbalstu, jo viņa jau pagājušā gada 11. novembrī bija atzinusi de facto Latvijas neatkarību, kad Latvijas valsts vēl nemaz nebija proklamēta. Angļu valdība bija atsūtījusi decembrī uz Rīgu dažus kaŗa kuģus un tos nu turēja Liepājas ostā. Anglija jau pagājušā gada augustā bija izsēdinājusi savu kaŗaspēku Murmanskā un Archangeļskā, lai apkaŗotu bolševikus. Tāpat militāru demonstrāciju pret bolševiku Krieviju izdārīja arī Francija, nosūtot ievēribas cienīgu kaŗa floti uz Odesu un izsēdinot tur, kaut arī nelielas, franču kaŗaspēka nodaļas. Tāpēc, ievērojot Latvijas svarīgo politisko un stratēģisko stāvokli pie Baltijas jūras, iespējams arī Anglijas un Francijas atbalsts Baltijas valstīm. Zigfrīds Meierovics bija pilnīgi pārliecināts, ka tas nāks.

Galvenais optimisma avots bija nesatricināma ticība mūsu tautai. Drīz vien tā smagā dzīves praksē modināta vērsīsies pret bolševiku varu un visa ieslēgsies cīņā par lielo nacionālo un demokratisko mērķi. Sevišķi vareni šo ticību pauda prezidents Jānis Čakste. Vienmēr mierīgs un pašapzinīgs, viņš it kā stāvēja uz nesatricināmas klints. Viņa balss tonis dvesa lielu iekšēju spēku. Skats vērsās uz priekšu. Maz patlaban Latvijas labā spēja darīt pagaidu valdība Liepājā, jo vairāk jādara delegācijai Parīzē. Arī M. Skujenieks uztvēra jaunās valsts neveiksmes kā

pārejošas un pašlāvīgi raudzījās nākotnē. Viņš jau savos rakstos un grāmatās par Latvijas nacionālo autonomiju bija ielicis dziļu ticību savai tautai, ko tagadējās grūtības ne mazākā mērā nespēja deldēt.

Delegācijas locekļiem bija pilnas rokas darba. Bija jāsagatavo plašs memorands miera konferencei, lai motivētu Latvijas neatkarības atzīšanu. Jāuztur un jāizveido sakari ar Anglijas, Francijas, ASV, Itālijas un Japānas, kā arī ar citām delegācijām, it sevišķi ar Baltijas valstu — Igaunijas un Lietuvas kollēgām. Jāveic svarīgs informācijas un propagandas darbs.

Priekšsēdis Čakste nenodevās kādai atsevišķai darba nozarei, bet vispārējos vilcienos interesējās par visu. Viņš neuzbāzās ar savu oficiālo autoritāti, nesteidzās pirmais izteikt savas domas kādā jautājumā, bija apbrīnojams priekšsēdis, kas pārrunas liederīgi vadīja racionāla darba gultnē, vienmēr ieturēja vienotības garu un simpātiskas attieksmes ar visiem delegācijas locekļiem. Šādā vispārējā darba atmosfairā neizvirzījās pretešķības starp sociāldemokrātiem Skujenieku un Cielēnu no vienas un konservatīvo Arvedu Bergu no otras puses.

Galvenais darba veicējs bija Zigfrīds Meierovics, kas visu ātri aptvēra un steidzīgi izkārtoja. Viņš bija mūsu centrālā figūra diplomātiskajā reprezentācijā. Tajā viņš apvienoja labu taktu un smalku stāju ar bravurīgu drosmi. Kopā ar Skujenieku viņš sarakstīja plašo memorandu miera konferencei. Turklāt viņš atrada laiku, lai mācītos runāt franciski, jo ar angļu valodu vien diplomātijā nevarēja iztikt. Meierovics vienmēr bija dzīva optimisma pilns, izturīgs un smaidīgs. Pirmais Latvijas ārlietu ministrs bija delegācijas spārnotājs grūtajā darbā.

Pārējie delegācijas locekļi bez vispārējas līdzdalības delegācijas darbā veica vēl īpašus uzdevumus: A. Bergs rakstīja politisku brošūru par Latviju, J. Seskis sacerēja brošūru par latvju strēlniekiem un man bija jārūpējas par kopējo Igaunijas, Latvijas un Lietuvas delegāciju žurnālu *La Revue Baltique* un sakaru nodibināšanu ar franču sociālistu deputātiem. Oļģerts Grosvalds darbojās kā veikls diplomātisko sakaru virsnieks starp delegāciju un lielvalstu delegācijām. Šim uzdevumam viņš bija

loti piemērots, jo prata runāt franciski un angļiski un apveltīts elegantām manierēm.

Delegācijas optimistisko noskaņu un intensīvo darba gaitu nepārtrauca arī 16. aprīļa pučs Liepājā, kad vācu reakcionāri kopā ar mūsu baroniem, atbalstoties uz vācu armiju, gāza Tautas padomes iecelto K. Ulmaņa pagaidu valdību un nodibināja padevīgo mācītāja Andrieva Niedras valdību. Ministru prezidents K. Ulmanis, iekšlietu ministrs M. Valters un daži citi ministri paglābās no vāciešiem angļu kuģa kuģu aizsardzībā. Latvijas jaunā valsts, kas tā jau atradās pavisam grūtos politiskos apstākļos, nu bija nokļuvusi gluži kritiskā stāvoklī.

Šai periodā delegācija palika par ļoti svarīgu valsts organu, kas brīvi varēja darboties. 16. aprīļa apvērsums uzlika delegācijai jaunus uzdevumus. Apspriedusi stāvokli, tā vienprātīgi nolēma iesniegt notu miera konferences Augstākajai padomei, kuģā bija Anglijas ministru prezidents Loid-Džordžs, Francijas ministru prezidents Klemanso, ASV valsts prezidents Vudro Vilsons, Itālijas delegāts Orlando un Japānas Makino. 5. maija notā delegācija asi protestēja pret vācu okupācijas armijas rīcību un lūdza, lai Augstākā padome ar sabiedroto armijas virspavēlnieka, ģenerāļa Foša vidūtājību norādītu Vācijai dot rīkojumu savas armijas priekšniekam Latvijā fon der Golcam — tūlīt izbeigt savu patvarīgo rīcību un netraucēt darboties Latvijas likumīgajai valdībai. Šai notā mēs lūdzām sabiedrotās lielvalstis nekavējoties nosūtīt uz Latviju franču, angļu un amerikāņu armiju daļas, lai no turienes varētu steidzīgi izvākt vācu armiju.

Mūs nenomāca tas, ka nota palika bez sekmēm. Anglija, Francija un ASV gan apliecināja mums savas vispārējās simpatijas, bet savu kuģaspēku uz Baltiju nesūtīja. Uz Klaipēdu gan Augstākā padome bija nosūtījusi franču kuģavīrus, bet ar šauru politisku uzdevumu — okupēt šo pilsētu un apgabalu līdz tam laikam, kamēr miera konference izšķirs to turpmāko politisko likteni. Kā jau minēju, Anglija un Francija uz Krieviju bija nosūtījušas kuģaspēku un kuģaflotes nodaļas, bet uz Latviju tikai angļu flotes daļas.

Mūsu 5. maija notas rezultāts bija tikai tas, ka sabiedroto

Augstākā padome griezās pie Vācijas valdības ar norādījumu, lai vācu armija neiejaucas Latvijas iekšējās lietās un aizstāv šo zemi pret boļševiku iebrukumu. Bet uzpūtīgais pārdrošnieks, vācu okupācijas armijas komandieris fon der Golcs ne mazākā mērā nerespекtēja šo aizrādījumu un rīkojās arī tālāk pēc saviem ieskatiem.

Delegācija jūnija sākumā iesniedza sabiedroto Augstākajai padomei vēl otru notu, kur atkārtoja savu prasību par vācu okupācijas armijas aizvākšanu no Latvijas un sabiedroto lielvalstu kaŗaspēka nosūtīšanu uz turieni. Pēc tam, kad vācu armija kopā ar landesvēru un pulkveža Baloža brigādi 22. maijā ieņēma Rīgu, delegācija caur amerikāņu militāro misiju saņēma no Rīgas Baloža brigādes ziņas, ka vācu armija bez tiesas un izmeklēšanas kopā ar landesvēru apšauj sarkanarmijas gūstekņus un uz ielām masveidīgi latviešu strādniekus. Es ierosināju delegācijā, ka jāiesniedz Augstākai padomei nota šai lietā, kur, atkārtojot mūsu agrākās prasības, jālūdz arī steidzīga rīcība pārtraukt vācu briesmu darbus Rīgā. Šo notu izstrādāja Meierovics kopā ar mani. Rezultātā Augstākā padome iesniedza protestu pret vācu darbību Rīgā un prasīja nekavējoties izbeigt asiņaino terroru. Bet savu kaŗaspēku tomēr sabiedrotie nesūtīja uz Latviju arī tagad un vācu armija rīkojās tālāk baronu interesēs. Tik ļoti nelabvēlīgos apstākļos Latvijas miera delegācijas locekļi neizsamisa, bet neatlaidīgi turpināja darbu, ticot, ka tomēr viss beigsies labi. Mēs uzvarēsim, ja vien paši ticēsim savai uzvarai.

No Latvijas sāka pienākt iepriecinošas ziņas, kas liecināja par nacionālas vienības celšanos un par varonīgas pašapziņas augšanu plašākās tautas aprindās. No Igaunijas pienāca ziņas par tās sekmēm kaŗā ar boļševikiem. Igaņu kaŗaspēks bija iegājis jau Vidzemē, kur strauji formējās latviešu armijas daļas.

No Liepājas ziņoja, ka maijā sociāldemokrāti iegājuši atpakaļ Tautas padomē un tā noturējusi slepenu sēdi Liepājā, kur pieņemts ass protests pret baronu rīkoto apvērsumu un pret Niedras valdību. Uzsaukumā tauta aicināta pulcēties cīņā par Latvijas valsti ap Pagaidu valdību. Ziemeļu Vidzemes teritorijā, ko igauņu armija bija atbrīvojusi no boļševiku okupācijas,

bija nodibināta jauna latviešu nacionālā pārvalde, kas aicināja visu tautu cīņā pret abiem ienaidniekiem — pret vācu reakcionāriem un sarkanās diktatūras okupantiem.

Šai laikā delegācija nonāca kritiskā finanču stāvoklī. Tā kā sākumā Latvijas valstij nekādu ienākumu nebija, tad arī valdības rīcībā nebija nekādu naudas līdzekļu. Valdība operēja ar nelielu ārzemju aizņēmumu, kas bija realizēts Lietuvā. Kāda summa bija piešķirta arī Parīzes miera delegācijas vajadzībām. Jūnijā delegācijas kase bija tukša. Ko darīt? Dzīvoklis jāmaksā, delegācijas locekļiem arī kā nebūt vajaga iztikt, propagandai vajadzīgi līdzekļi. Tos no Latvijas saņemt nebija ne vismazāko izredžu. Sākām jau vilkt gaŗas sejas — vai nebūs jāizbeidz delegācijas darbība? Tikai Meierovics optimistiski smaidīja. Par līdzekļiem viņš jau esot ievadījis sarunas ar dažām delegācijām un no vienas esot izredzes dabūt ārēju aizņēmumu. Tiešām, pēc dažām dienām tas bija sasniegts — to Meierovics bija pratis nokārtot pie Ukrainas valsts delegācijas priekšsēža. Šī demokrātiskā valsts, kas kādu laiku pastāvēja, savu delegāciju bija apgādājusi ar plašiem līdzekļiem, laikam realizējot Parīzes tirgū kādus vērtīgus mākslas priekšmetus. Panākt aizdevumu Latvijas valstij, kuŗai nebija savas faktiskas varas, bija Meierovica diplomātiskā talanta apbrīnojams sasniegums, ko mēs visi, protams, augstu vērtējam.

Latvijas miera delegācijas galvenais uzdevums bija: panākt Latvijas neatkarības de jure atzīšanu, ko dotu rietumu lielvalstis. Domājām, ka šo mērķi sasniegt sekmēs memorands, kas iesniedzams miera konferences Baltijas komisijai. Cik nopratām, lielvalstu prezidenti un ārlietu ministri tā aizņēmti svarīgākām lietām, ka viņi nepieņems audiencē Latvijas delegācijas pārstāvjus. Bija jārēķinās ar to, ka Baltijas komisija uzklausīs delegācijas pārstāvju īsus mutiskus paskaidrojumus. Tā tas arī vēlāk piepildījās. Tāpēc viss svarīgais, kas sakāms mūsu lietā, bija jāizteic memorandā. Šai pirmajā Latvijas diplomātijas ļoti svarīgajā dokumentā bija ne tikai motivētas Latvijas nācījas tiesības uz brīvu neatkarīgu valsti, bet arī ļoti pamatoti norādīts, ka tā varēs pastāvēt kā neatkarīga valsts politiski un saimnieciski.

Koncentrētos, lielos vilcienos tur izteikti pirmo reizi Latvijas ārpolitikas meti.

1. Latvijas un visu Baltijas valstu neatkarība nav vajadzīga tikai šim tautām vien, bet arī rietumu lielvalstīm. Šodien Vācija un Krievija ir vājas, bet rīt celsies atkal augšā. Var droši pareģot, ka šīs abas kaŗu zaudējušās lielvalstis mēģinās apvienoties kopējā politiskā un saimnieciskā sadarbībā, kas būtu vērsta pret kaŗa uzvarētājām lielvalstīm. Nākotnes miera nodrošināšanai un tautu drošības garantēšanai ir formējams simts miljonu liels bloks, kuŗā ieltu — Somija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Polija, Čehoslovākija, Jugoslavija, Rumānija un Bulgārija. Šāds bloks būtu pilnīgi spējīgs atturēt apvienoto vācukrievu bloku no revanša tieksmēm.

2. Mūsu valsts pilnīgi saprot, kāda nozīme ir piekritusi Krievijas ārējai tirdzniecībai caur Latvijas ostām. Tāpēc mēs solām Krievijas tranzīta vajadzībām ierīkot Latvijas lielajās ostās brīvu ostu teritoriju.

3. Arī Baltijas savienības mets minēts šajā memorandā. Lai sekmētu visu trīs Baltijas valstu: Latvijas, Igaunijas un Lietuvas politisko drošību un saimniecisko attīstību, kā arī citu valstu saimnieciskos sakarus ar šo Baltijas telpu, Latvija atzīst par absolūti nepieciešamu šo valstu visciešāko politisko, militāro un saimniecisko sadarbību.

Memorands iespiests 29 liela formāta lappusēs un savā informācijas un vēsturiskajā daļā bija M. Skujenieka darbs ar rūpīgiem statistiskiem datiem.

Meierovica un Skujenieka izstrādātā memorandā bez liekām frazēm bija pateikts viss galvenais par Latvijas vēsturi, politisko un saimniecisko stāvokli un tautas cīņu par demokrātiju un nacionālo pašnoteikšanos. Sevišķi uzsvērta bija Latvijas kultūrālā, saimnieciskā un sociālā atšķirība no Krievijas, izceļot latviešu tautas nacionālo īpatnību. Pasvītota bija arī Latvijas līdzdalība pasaules kaŗā, minot lielos upurus, ko tā nesusi frontē un bēgļu gaitās, kā arī kaŗa saimnieciskos postījumus.

Apspriežot delegācijā memoranda projektu, visi atzina, ka tas ļoti labi sastādīts, tomēr daži bija papildinājumi. Es ierosināju konkrētāk formulēt Latvijas turpmākās saimnieciskās

attiecības ar Krieviju. Galvenais arguments, ko krievi izvirzīja pret Latvijas neatkarību, bija, ka Latvija Krievijai vajadzīga kā izeja uz jūru. Bija jāņem vērā, ka sabiedrotās lielvalstis atzina par Krievijas de facto valdību Kolčaka valdību un par tās sūtni Parīzē Maklakovu, ko bija iecēlusi pirmā revolūcionārā Krievijas valdība. Bija vērojams presē un arī citādi, ka krievi pieliek lielas pūles, lai aizkavētu Baltijas valstu atzīšanu. Tāpēc ierosināju — memorandā konkrēti solīt, ka Latvijas valsts uz saviem dzelzceļiem sekmēs Krievijas tranzitu ar minimāliem tarifiem un mūsu ostās šīm Krievijas tranzita precēm ierīkos brīvostu rajonus. Delegācija atzina manu papildinājumu un uzņēma tekstā.

Labā franču un angļu tulkojumā sagatavojuši svarīgo memorandu, mēs gaidījām, kad miera konferences Baltijas komisija aicinās Latvijas pārstāvjus pie sevis. 10. jūnijā Z. Meierovics, O. Grosvalds un J. Seskis Latvijas valsts vārdā iesniedza Baltijas komisijai memorandu kopā ar miera konferences Augstākai padomei adresētu notu. Tā prasīja Latvijas valsts neatkarības tūlītēju atzīšanu de jure. Apmēram 15 minūšu garā runā Meierovics vēl motivēja Latvijas delegācijas prasību un pēc tam atbildēja uz dažu komisijas locekļu jautājumiem. Tā noritēja Parīzē Latvijas delegācijas galvenā diplomātiskā akcija, uz kuŗu mēs likām ļoti lielas cerības.

Pēc memoranda iesniegšanas mēs nesalikām rokas klēpī, bet attīstījām intensīvu propagandu par mūsu valsti un tās atzīšanu. Vispirms memoranda franču un angļu tekstu ar plašu pavadvēstuli piesūtījām dažādiem abu šo zemju ministriem, redzamiem deputātiem, ārlietu ministrijas ierēdņiem, avižu un žurnālu redaktoriem u.t.l. Memorandu piesūtījām arī ASV, Itālijas un Japānas ievērojamākiem darbiniekiem Parīzē un citu valstu delegāciju priekšsēžiem. Tā bija pirmā liela stila propaganda par Latviju, par kuŗu, kā mēs to praksē pārliecinājāmies, toreiz vēl pavisam maz zināja rietumu Eiropā. Pat redzami politiski redaktori nemaz nezināja, kur atrodas Latvija . . . Cik toreiz pat atbildīgie rietumu valstsvīri maz bija orientēti austrumu Eiropas ģeografijā, par to Parīzē cirkulēja anekdots. Lielbritānijas ministru prezidents Loid-Džordžs runājis par Galīcijas salu, kas

atrodoties Melnajā jūrā un par balto krievu ģenerāli Charkovu.

Šajos apstākļos mēs visi atzinām, ka informācija par Latviju ir ļoti svarīgs uzdevums. Tai jāsigatavo zināmā mērā ceļš mūsu valsts neatkarības de jure atzīšanai. Protams, mums nebija līdzekļu, lai varētu uzpirkt franču presi. Ukrainu delegācijas priekšsēdis bija atklājis Meierovicam noslēpumu, ka pat godīgais konservatīvais lielais laikraksts *Le Temps* ir ietekmējams ar naudu, jo viņš tādā kārtā iedabūjis tur dažus Ukrainas neatkarībai labvēlīgus rakstus, kaut gan laikraksta vispārējais virziens aizstāvēja Krievijas nedalāmību. Mums pat trūka līdzekļu, lai uzaicinātu galvenos redaktorus uz brokastīm vai dinejām. Mums bija jāizpalīdzas citādāk.

Kopā ar Igaunijas un Lietuvas delegācijām nodibinājām žurnālu *La Revue Baltique*. Līdzekļus žurnāla uzturēšanai deva visas trīs delegācijas un to plaši izsūtīja visdažādākām politiskām personām. Žurnāla redaktors bija latviešu žurnālists Arturs Tupiņš, kas no visām delegācijām savāca materiālus un tos ar savas draudzenes, izglītotas francūzietes — vēlākās Tupiņa kundzes — palīdzību tulkoja žurnālā. Tam bija vispārējā nodaļa, kur iespieda rakstus par Baltijas starptautisko jautājumu un par Krievijas sajukumu un sabrukumu. Atsevišķā nodaļā ievietoja informāciju par Igauniju, Latviju un Lietuvu. Žurnālu izdevām divreiz mēnesī. Es tam devu dažus vispārējus rakstus un sagatavoju informāciju par Latviju.

Delegācija izdeva franču valodā A. Berga brošūru par Latviju un J. Seska — par latviešu strēlniekiem.

Man piekrita sevišķs uzdevums — informēt un ietekmēt par labu Latvijas valstij sociālistu redzamus darbiniekus. To darīju, nodibinot personīgus sakarus ar franču sociālistu vadītājiem parlamentāriešiem, ar Renodelu, Albēru Tomā, Žanu Longē u.c. Viņus varēju ietekmēt, jo tos nesaistīja Francijas oficiālā politika, kas atzina lielo nedalāmo Krieviju. Kā Grūzijas neatkarīgās valsts delegācijas priekšsēdis Parīzē darbojās pazīstamais sociālists Ceretelli. Abi mēs sarīkojām kādā restorānā sanāksmi ar franču vadītājiem sociālistiem. Bija ieradušies ap 15 redzamu parlamentāriešu, kas noklausījās Ceretelli referātu par Grūziju un Aizkaukazas neatkarīgajām republikām un manu — par

Latviju un Baltijas valstīm. Atzīmējams vēl tas, ka katrs pats samaksāja savu lēsi restorānā, lai gan parasti to dara ielūdzēji. Tā bija mana pirmā runa franču valodā, un kā Ceretelli apliecināja, tā plūdusi itin žirgti. Parīzē šai laikā satiku arī zviedru sociālistu galveno vadoni Jalmaru Brantingu, kuŗš bija ieradies aizstāvēt Zviedrijas tiesības uz Olandes salām. Centos arī viņu ietekmēt par labu Latvijas neatkarībai. Viņš, ja tā varētu izteikties, ar abām rokām deva svētību mūsu un citu Baltijas valstu patstāvībai.

Šai cerību miglājā kā pilnīgs pārsteigums mums nāca 13. jūnijā *Le Temps* numurs, kur bija iespiesta Miera konferences Augstākās padomes slepenā notu apmaiņa ar Kolčaku. 28. maijā Klemanso, Loid-Džordžs, Vilsons, Orlando un Makino nosūtījuši Kolčakam kopēju notu, kur izteikti noteikumi, uz kādiem sabiedrotās lielvalstis, protams, galvenokārt Francija un Anglija, politiski, finansiāli un ar ieroču un municijas piegādi atbalstīs Kolčaku un viņam padotos ģenerāļus Deņikinu un Judeniču cīņā pret boļševiku varu. Kolčakam jāatzīst Polijas un Somijas valstu neatkarība. Kolčaka valdībai jāuzsāk sarunas ar autonomo nacionālo nogrupējumu valdībām, kuŗas nodibinājušās uz teritorijas, kas 1914. gada 1. augustā piederēja Krievijas impērijai. Ja šīs sarunas par nacionālo grupējumu turpmāko politisko stāvokli palīktu bez sekmēm, tad Kolčaka valdībai jāuzņemas pienākums izlietot dibināmās Tautu savienības vidutājību šo sarunu turpināšanai. Tas pavisam skaidri nozīmēja: miera konferences lielie vīri atzīst tikai Polijas un Somijas neatkarību, bet Igaunijas, Latvijas, Lietuvas, Ukrainas, Grūzijas, Azerbeidžānas (Kaukāza tatāru) un Armēnijas valstis par tādām nemaz neatzīst, nosaucot tās par autonomiem nacionāliem nogrupējumiem, kuŗiem jāpaliek Krievijas lielvalsts sastāvā, un par kuŗu autonomijas pamatiem jāvienojas ar reakcionāro krievu nacionālistu valdību. Paredzot šo sarunu nesekmību, uzvarētājas lielvalstis neuzņemas pienākumu noteikt autonomijas apmērus, bet par nesaistošu vidutāju tām dod Tautu savienību. Faktiski tas nozīmēja, ka Baltijas valstis, Ukraina un Aizkaukaza patstāvīgās valstis augstākā padome spiež atpakaļ Krievijā, negarantējot tām politisku autonomiju, bet atstājot

tās apmēru un veidu izšķirt Kolčaka žēlastībai. 4. jūnijā Kolčaks atbildēja šai notai, ka atzīst vienīgi Polijas neatkarību, bet par Somiju varot lemt tikai Krievijas Satversmes sapulce. Ar pārējiem nacionāliem apgabaliem Kolčaka valdība esot ar mieru vest sarunas par autonomijas apmēru un veidu. 12. jūnijā pieci lielie vīri vienkārši apliecina Kolčaka notas saņemšanu, neceļ nekādus iebildumus pret viņa noliedzēju attieksmi Baltijas valstu lietā.

Latvijas delegācijā šāda miera konferences Augstākās padomes rīcība, protams, radīja nemieru, kas arvien vairāk pieauga līdz sašutumam. Nemiers bija jo rūgts par uzvarētāju lielvalstu nepārprotami negatīvo nostāju iepretim Baltijas valstīm. Tik daudz rietumu lielvalstu vadītāji kaŗa laikā bija runājuši par tautu brīvību un demokrātiju! It īpaši ASV prezidents Vilsons 1918. gada janvāŗa un septembrā runās bija paudis pavisam konkrētus solījumus mazām un nebrīvām tautām. Nu visi šie solījumi konkrēti pildīti vienīgi Austro-Ungārijas lielvalsti sadalot, bet pret Krieviju to negrib attiecināt. Pat Anglijas valdība, kas 1918. gada 11. novembrī izsniedza Meierovicam rakstu par Latvijas neatkarības de facto atzīšanu, nu de facto grieŗ atpakaļ Latvijas neatkarīgo valsti reakcionārajā Krievijas lielvalstī, kur nebūs Satversmes sapulces, nebūs politisko brīvību un nacionālas autonomijas cittaŗtām.

Mūsu saŗutumam galvenokārt kāpināja veids, kā Augstākās padomes vīri bija izlēmuŗi mūsu valsts likteni. 15. maijā viņi bija nodibinājuŗi Baltijas komisiju, kuŗai vajadzēja uzklausīt delegācijas un sagatavot projektus Baltijas problēmas atrisināŗšanai. Bet jau 26. maijā, kad Latvijas, Igaunijas un Lietuvas delegāciju pārstāvjņ nemaz nebija uzaicināti ierasties izteikt savas domas Baltijas komisijā, Augstākā padome jau bija izšķirusi ŗo valstu likteni, notificējot savu lēmumu slepenā notā Kolčakam, Baltijas valstu ienaidniekam. Kad 10. jūnijā Baltijas komisija saņēma no Meierovica rokām rūpīgi izstrādāto memorandumu par Latvijas neatkarību un uzklausīja viņa paskaidrojumus, tad ŗīs komisijas locekļņ ar tās priekŗsēdi angļņ Howardu jau zināja Augstākās padomes noraidītāju lēmumu par Baltijas valstu neatkarību un spēlēja tikai diplomātisku maskerādi. Šāda

lielvalstu slepena un viltīga rīcība jauno valstu pārstāvjiem bija visai sāpīgs pārsteigums.

Tāda nu bija lielvalstu vecā klasiskā diplomātija, kas Parīzē bija ņēmusi virsroku pār ASV prezidenta Vilsona atklātās diplomātijas taisnības principiem. Meierovics bija sevišķi sarūgtināts. Viņš bija licis tik daudz konkrētu cerību uz Anglijas Loid-Džordža atbalstu, bet nu tas izpalika. Tomēr viņš vēl cerēja, ka tas izpaliek tikai pagaidām . . .

Sašutums par Augstākās padomes rīcību bija liels arī citās delegācijās, ko uz Parīzi bija sūtījušas valstis, kas bija nodibinājušās agrākās Krievijas imperijas teritorijā. Vispirms apspriedāmie ar Igaunijas un Lietuvas delegāciju locekļiem. Nemiers arī šeit bija jo skābs. Visi bija vienis prātis, ka Baltijas delegācijām kopēji jāprotestē un vēlreiz jāprasa neatkarības atzīšana. Meierovics par šo pašu lietu apspriedās ar Ukrainas delegācijas priekšsēdi un es ar Grūzijas ārlietu ministru Ceretelli. Ukrainas un Grūzijas delegācijas gribēja, lai visas uz Krievijas teritorijas nodibinātās jaunās valstis kopējā notā protestētu pret Augstākās padomes rīcību. Baltijas delegācijas šo ierosinājumu pieņēma un 17. jūnijā iesniedza kopēju notu Augstākajai padomei, ko parakstīja arī Baltkrievijas, Azerbeidžānas un Armēnijas delegācijas.

Drūmo noskaņu izkļiedēja priecīgā ziņa no Latvijas: 22. jūnijā pie Cēsīm latviešu un igauņu kopējā armija bija sakāvusi vācu okupācijas armiju un baltiešu landesvēru. Nu mūsu tauta pati varonīgi veido savu nākotni. Nu stipra kļūs mūsu valsts, ko nesaardīs ne Kolčaks, ne Ļeņins. Agrāk vai vēlāk rietumu lielvalstis būs spiestas to atzīt! Cerējām atkal un augstāk cēlām galvas.

Latvijas, Igaunijas un Lietuvas delegātu starpā nodibinājās visdraudzīgākās attiecības un izveidojās tuva sadarbība. Ik nedēļas notika kopējas visu triju delegāciju apspriedes, kur apmainījās ar jaunāko informāciju un saskaņoja darbību. Šeit faktiski bez jebkādas konvencijas pastāvēja īsta triju Baltijas valstu savienība, kuŗas ideju jau cilājām toreiz.

Tomēr ne visos jautājumos valdīja vienprātība. Nolēmām, ka jau Parīzē jāvienojas par Latvijas-Igaunijas un Latvijas-Lietu-

vas robežām. Ieceļamas attiecīgas komisijas, bet šis darbs bija nesekmīgs. Ar igauņiem jau tūlīt pašā sākumā izcēlās strīdus par Valku. Arī lietuvieši izvirzīja nepamatotas pretenzijas. Jānis Seskis un es bijām izraudzīti sarunām ar viņiem. Lietuviešu delegācijā bez ārlietu ministra Valdemarasa vēl bija B. K. Balutis, P. Bielskus, J. Dabužinskas, E. Galvanauskas, G. V. de Lubiez-Milosz. Pēdējais bija rakstnieks, kas jau pirms miera konferences bija dažus gadus dzīvojis Parīzē un nodibinājis sakarus ar franču presi. Ar Lietuvas delegācijas locekļiem nekādi ciešāki sakari man neradās. Valdemarass bija neiecietīgs, uzpūtīgs, krass. Viņš pavisam brutālā tonī izvirzīja Lietuvas pretenzijas uz Latgali un dažiem Ilūkstes apriņķa pagastiem. Šīs prasības tā iespīlēja gaisotni mūsu apspriedēs, ka atzinām par labāku tās pārtraukt.

Tuvus personīgus kontaktus nodibināju ar Igaunijas delegācijas galvenajiem darbiniekiem, jo atzinu, ka Latvijas cieša sadarbība ar Igauniju liekama Baltijas valstu savienības pamatā. Igaunijas delegācijas priekšsēdis ārlietu ministrs Poska bija jurists, politiķis ar plašu vērienu. Arī Antons Pīps — vēlākais Igaunijas ārlietu ministrs — labi saprata politiku un bija enerģisks un veikls darbinieks. Viņš jau 1918. gada maijā bija Londonā panācis no angļu valdības Igaunijas neatkarības de facto atzīšanu. Meierovics atzina, ka šis Pīpa diplomātiskais sasniegums Londonā zināmā mērā atvieglojis ceļu viņa diplomātiskajai cīņai par Latvijas de facto atzīšanu 11. novembrī. Trešais igauņu darbinieks Pusta vairāk bija diplomātisks reprezentants nekā aktīvs politiķis.

Atzīmējams, ka Somijas delegācijas locekļi vairījās tuvoties un pat satikties ar Baltijas valstu delegācijām. Viņi patstāvīgi cīnījās par savu atzīšanu un bažījās, acīm redzot, par to, lai tik somus nesajauktu ar tiešajiem baltiešiem. Somija taču jau kopš pievienošanas Krievijai 1809. gadā bija autonoma valsts un no 1906. gada ar savu demokrātisku iekārtu. Somi bija pārliecināti, ka šī vēsturiskā īpatība sekmēs miera konferencē viņu neatkarīgās valsts tūlītēju atzīšanu, ko no savas puses jau 1918. gada decembrī bija atzinusi Krievijas boļševiku valdība.

Ka šai savrupībai bija nopietni pamati, to rādīja tas, ka Somi-

jas jautājumu miera konferences Baltijas komisija apskatīja kā pirmo un drīz pēc tam Augstākā padome maija beigās atzina Somijas neatkarīgo valsti de jure. Turpretī Latvijai un Igaunijai bija jāgaida uz atzišanu līdz 1921. gada janvārim.

Tūkstoš gadu cilvēces pieredze jau atzinusi, ka labas cerības uztur cilvēkiem labu prātu pat visgrūtākajās situācijās. Jūnija beigās mēs tikām ierauti cerību drudzī, kas satvēra visu Parīzi. 28. jūnija priekšpusdienā Versaļā uzvarētāju valstu delegāciju šefi kopā ar Vācijas pilnvarotiem parakstīja miera līgumu. Pēcpusdienas laikrakstu pārdevēji piekļiedza visu Parīzi gaviļu saukļiem: Versaļā parakstīts miers! Nekad vairs nebūs kara! Prūšu militarisms satriekts uz visiem laikiem! Tautu savienība garantēs drošību un mieru! Parīzē pat pārtrauca darbu un cilvēki satraukumā pildīja ielas, lai dalītos lielajā priekā. Kopēji prieki taču ir divkārši, bet frančiem vismaz trīskārši.

Arī mēs pārtraucām darbu delegācijā un nolēmām doties uz Champs Elysées, lai kopā ar frančiem priecātos. Mums bija pat divējāds iemesls priecāties — Versaļā galīgi kapitulējusi vācu varenība, latviešu nāvīgs ienaidnieks pasaules kara un nupat vēl Latvijā. Bez tam tikko mums pienāca plašāks ziņojums, ka pie Cēsīm 22. jūnijā galīgi sakauts baronu vadītais baltiešu landesvērs un vācu okupācijas armijas Dzelzs divīzija. Nu ir atvērts ceļš uz drīzu valdības un Tautas padomes atgriešanos Rīgā. Pateikuši saimniecei, ka šovakar pusdienosim pilsētā, līksmā noskaņā Z. Meierovics, A. Bergs ar kundzi, O. Grosvalds ar delegācijas darbvedi, bijušo Artura Bērziņa kundzi, Seskis un es devāmies trokšņainajā Parīzes burzmā. J. Čakste un M. Skujenies jau jūnija sākumā bija aizbraukuši uz Latviju.

Sai siltajā, saulainajā jūnija pēcpusdienā mēs ar pūlēm virzījāmies no Trokaderas laukuma uz Triumfa arkas pusi. Sākumā mēs kārtīgi, solidi soļojām pa trotuāru un novērojām frančus, kas trokšņaini spiedās pa ielas vidu. Ļaužu masa kļuva arvien biezāka Triumfa arkai tuvojoties. Braucēju kustība jau pārtraukta. Arī viss plašais Elizejas bulvāris ļaužu pārpilns un arī tur vairs neviena braucēja.

Nekad neesmu redzējis tik priekā savīļnotu tautu, kas savas gaviles izrāda tādā neapvaldīti kaislīgā veidā. Visa neaptvefamā

ļaužu masa, vienas sajūtas aizrauta, plūda pa lielāko Parīzes bulvāri. Skanēja dziesmas, gaviļu saucieni. Sveši cilvēki kļuva tuvi, sniedza rokas, apkampās, pat skūpstījās. Vietām tie saslēdzās jautrās rotaļās, dziesmu pavadībā. Citur dejā griezās kafejnīcu priekšā, kur nostājušies mūzikanti. Skumjas un bēdas, kas vairāk nekā 4 gadus bija stindzinājušas cilvēkus, nu bija pārvarētas. Nu vispārējo gaviļu ekstazē uzsmaidīja pat melnās sērās tērptas atraitnes, kuņām nu šķita, ka uzvara devusi gandarījumu viņu zaudējumam. Šur un tur uz lielā bulvāra bija redzami vāciešiem atņemtie lielgabali, ko nu kliegdami vilka cilvēki, kuņus skaļi komandēja jauna Marianna, kas sēdēja uz lielgabala lafetes. Šai prieku svēlajānā pulī uzmanības centrā, protams, bija franču kaņavīri, kuņiem civilisti, it īpaši sievietes, aumakām izgavilēja. Tāpat izgavilēja angļu un amerikāņu kaņavīriem.

Šis vispārējais franču tautas prieks pārsviedās arī uz mums, ziemeļniekiem. Solidais, gados jau krietni iekāpušais Arveds Bergs pazaudēja manierīgo stāju un, paķēris savu izskatīgo un eleganto kundzi, iemetās franču rotaļnieku vidū, lai piedalītos viņu spēlēs. Arī Grosvalds, kas vienmēr ieturēja savu ieaudzināto pozi un seļā izrādīja atturīgu pieklājību, padevās pūļa ietekmēm un, satvēris skaisto, vieglo Bērziņa kundzi, iemetās dejā. Tā kā Meierovicam, Seskim un man nebija Parīzē ne sievas, ne draudzenes, tad jautri dungojām līdzī dejas meldiju. Vientulību mēs ar Meierovicu gan neizturējām ilgi: viņš atņēma Grosvaldam Bērziņa kundzi, es A. Bergam viņa kundzi un laidām valā deju šai neaizmirstamajā vakarā.

Kad beidzot visi bijām piekusuši un noslāpuši, meklējām restorānu, kur varētu labi paēst un vēl labāk padzert. Bet tas nemaz nebija viegli. Visi restorāni bija pārpildīti līdz pēdējai vietai un, kādu stundu vai vairāk izmeklējušies, jau taisījāmies doties mājup ne ēduši, ne dzēruši. Savā neatlaidībā tomēr līdz galam izturēja Meierovics, kas dzīvu cerību viņš, beidzot, atrada glābiņu. Kādā elegantā restorānā izgājām galdiņu, uz kuņu mums tomēr bija vēl kāda pusstunda jāgaida.

Tik svarīgā gaviļu dienā šoreiz mēs slāpes dzesējām ar vidēja labuma šampanieti, kas Parīzē nav tik dārgs kā ārzemēs. Tā kā

neviens nemanījām šo viltīgo dzērienu sakāpjam galvā, arī mūsu dāmas ne, tad dzērām vienu pudeli pēc otras. Laiks aizskrēja jautrās sarunās, kuŗu centrā bija mūžīgi smaidīgais Meierovics. Viņš prata gaumīgi dzert vīnu, asprātīgi stāstīt interesantus anekdotus un ar saviem dzīves priecīgiem smieklītiem savaldzināt visus. Vēlu naktī, kad nu tomēr bija jāiet uz mājām, piedzīvojām pārsteigumu. Pieceļoties galvas visiem bija skaidras un vieglas, bet toties kājas kā svina pielietas. Tās bija itin smagas kungiem, bet dāmām pavisam sastingušas. Palīdzējām mūsu dāmu kavalieŗiem tās aizvest līdz auto un braucām atpakaļ uz dzīvokli pavisam rožainām cerībām galvās. Drīz Latvija pārvarēs visus pretekļus un kļūs par starptautiski atzītu suverēnu valsti.

Nākošā rītā atmodāmies skaudīgā reālībā. Sākām atkal analizēt stāvokli. Bez ilūzijām apsvēru patiesos apstākļus un bez žēlastības vilku visas konsekvences.

Versaļas miera līgums pastiprina to, kas jau bija redzams miera konferences Augstākās padomes 26. maija un 12. jūnija notās nacionālās Krievijas augstākajam pavēlniekam Kolčakam. Igaunijas, Latvijas un Lietuvas neatkarīgo valstu tiesiskā atzīšana noraidīta, vismaz atlikta uz nenoteiktu laiku. Tajos pašos pantos, kas indirekti un direkti attiecas uz Igauniju, Lāviju un Lietuvu, tās netiek sauktas par valstīm, bet par teritorijām, kas līdz 1914. gada 1. augustam atradušās Krievijas valstī. Tas nav nekāds pārprasts formulējums, bet tam ir noteikts politisks saturs — nevēlēšanās atzīt šīs teritorijas par neatkarīgām valstīm. (Sk. Versaļas miera līguma 116. un 433. pantus.) Turklāt vēl šī līguma 433. pants uzliek vācu armijai par pienākumu palikt Latvijā tik ilgi, kā to noteiks miera līguma autori. Šāds pienākums tiek uzlikts Vācijai 28. jūnijā, kaut gan mūsu delegācija jau divi reizes bija protestējusi pret vācu armijas atstāšanu Latvijā un katēgoriski prasījusi tās aiziešanu.

Nu bija pilnīgi redzams, ka miera konferences Augstākajā padomē Baltijas jautājumā virsroku ņēmis Francijas ministru prezidents Klemanso, kas bija tipisks vecā stila valstsvīrs. Atklāti arī viņš bija runājis par tautu brīvību, bet rūpējies tikai par Francijas lielvalsts interesēm. Un patlaban Francijas valdība

gribēja atjaunot austrumu Eiropā apvienoto Krievijas lielvalsti kā rezerves spēku, kas nākotnē varētu uzstāties pret Vāciju, ja tā gribētu ar varu atkratīties no Versaļas līguma smagajiem noteikumiem. Turklāt liela Krievija būs spējīgāka atmaksāt Francijai apmēram 10 miljardus zelta franku, ko tā bija ieguldījusi Krievijā. Un treškārt, Baltijas valstis nevarēja atzīt arī tāpēc, ka tās neatzina reakcionārais krievu nacionālists admirālis Kolčaks, kuŗu rietumu kapitālistiskās lielvalstis atbalstīja ar ieročiem, municiju un naudu plašā apmērā, cērībā, ka balto krievu kontr-revolūcija drīz satrieks sarkanarmiju un Kolčaka valdība iesēdīsies Maskavā. Šai brīdī cerības nebija gluži bez pamata. 1919. gada maijā un jūnijā Kolčaka armija no Sibīrijas vēlās pret Volgu un ģenerāļa Deņikina spēki no ziemeļu Kaukaza apgabala strauji cēlās ziemeļu virzienā uz Maskavu. No Igaunijas virzījās pret Petrogradu ģenerāļa Judeniča vadītā krievu armija.

Šādos apstākļos enerģiskais, uzbāzīgais Klemanso bija savu viedokli Krievijas un Baltijas jautājumā uzspiedis visiem pārējiem miera konferences Augstākās padomes locekļiem. Vudro Vilsons, kas tik daudz skaistu un labi domātu vārdu bija sarunājis par tautu brīvību un nacionālo pašnolemšanos, praktiskā politikā izrādīja pilnīgu nevarību. Turklāt vēl bija novērojams, ka ASV diplomātijas praktiķi pavisam citādi nekā viņu prezidents skatījās uz Krievijas problēmu. Viņi, izejot no savas ASV federatīvās republikas konkrētības, ar atklātu skepsi skatījās uz jaunajām valstīm, kas bija nodibinājušās Krievijas teritorijā. (Šī nelabvēlība bija tik stipra, ka ASV valdība atzina Latvijas valsts neatkarību de jure tikai 1923. gada jūnijā.)

Arī Anglija, kas līdz šim bija vislabvēlīgākā Baltijas valstu neatkarībai, nu bija pievienojusies Klemanso politikai Baltijas jautājumā. Anglijā cīnījās savā starpā divi uzskati Krievijas un Baltijas jautājumā. Vieni atzina, ka veicināma lielās Krievijas sadalīšana, kas gadu desmitiem ilgi bija politisks sāncensis Britu imperijai Āzijā. No Krievijas atdalāmas Baltijas valstis, lai tādā veidā padzītu krievu lielvalsti no Baltijas jūfas. Otri gribēja atrast kādu kompromisu ar Krievijas lielvalsts augšā cēlējiem, ar krievu nacionālistiem, lai tādā ceļā mēģinātu ievirzīt atjaunoto krievu imperiju Lielbritānijas pavadā. Acīm redzot, 1918.

gada 11. novembrā Latvijas neatkarības de facto atzišanas dokuments lordam Balfuram nekā nemaksāja. Nu Loid-Džordžs to faktiski atmetis. Itālijas un Japānas pārstāvji pievienojās Francijas līnijai Krievijas jautājumā, vienīgi respektējot uzvarētājas galvenās lielvalsts militāro un politisko spēku, jo šo valstu interesēs nebija stipra liela Krievija.

Igaunijas, Latvijas un Lietuvas neatkarību rietumu lielvalstis neatzina, bet to neteica Baltijas delegācijām. Tās vēlējās izmantot Baltijas tautas kā militāru līdzekli cīņā pret boļševikiem un nepārprotami gribēja, lai baltieši palīdz krievu reakcionāriem nogāzt Maskavā Ļeņina valdību. Pēc tam pamestu Baltijas valstis Kolčaka žēlastībā.

Kas draudētu Baltijas valstīm un tautām no krievu balto ģenerāļu uzvaras, par to nevarēja būt nekādu divu domu. Ja jau krievu liberāļi un demokrati negribēja dot 1917. gadā Latvijai politisku autonomiju, tad krievu nacionālistiskie reakcionāri to visādā ziņā noraidītu. Viņi ar varu nolikvidētu neatkarīgās Baltijas valstis un pārvērstu tās par Maskavas valsts provincēm.

Pēc šādas analīzes es ierosināju jaunu virzienu Baltijas neatkarīgo valstu diplomātijā. Es atzinu, ka Baltijas valstīm izdevīgāk ir, ka austrumos viņām blakus paliek boļševiku vara, nekā krievu reakcionāru valsts. Pēdējā Baltijas valstis iznīcinās ar varu nekavējoties, bet boļševikiem tas nebūs tik viegli izdarāms. Viņu valdība, patlaban apdraudēta no vairākām pusēm, ir spiesta meklēt kādu izlīgumu ar Baltijas valstīm. Angļu liberālais laikraksts Manchester Guardian bija publicējis informāciju, ka, acīm redzot, nāca no amerikāņa Bullita, ko Vilsons aprīlī bija nosūtījis uz Maskavu, lai tur zondētu gaisu. Ļeņins Bullitam esot teicis, ka viņš būtu gatavs atzīt Igaunijas, Latvijas un Lietuvas neatkarību. Tie manā vērtējumā nav tukši solījumi, bet jauna Maskavas reālpolitika, lai uz laiku zināmā mērā atvieglotu militāro un politisko stāvokli svarīgajā Baltijas jūras joslā.

Mums tagad jāsāk pilnīgi patstāvīga ārpolitika, kas būtu pavisam neatkarīga no rietumu lielvalstīm. Visām Baltijas valstīm jāievada slepenas diplomātiskas sarunas ar Ļeņina valdību, jāuz-

zina, vai un uz kādiem noteikumiem tā grib slēgt mieru ar Baltijas valstīm. Ja tie būtu pieņemami, tad mums jāizbeidz kopējais karš pret padomju Krieviju, jānoslēdz tūlīt pamiers un pēc tam arī miera līgums.

Tas, protams, nepatiks ne Parīzes, ne Londonas valdībām, bet mūsu neatkarīgo valstu dzīvības intereses prasa neatkarīgu un drošu ārpolitiku. Mēs tieši esam ieinteresēti krievu reakcijas sakaušanā, jo tad galu galā arī rietumu lielvalstis būs spiestas tiesiski atzīt Baltijas valstis. Tad ne Parīzei, ne Londonai nebūs vairs vajadzīgs rēķināties ar krievu reakcijas miroņiem. (Tas arī vēlāk, 1921. gada janvārī, notika.)

Zigfrīds Meierovics arī atzina, ka patreizējais starptautiskais stāvoklis ir neizdevīgs Baltijas valstu neatkarības tiesiskajā atzīšanā. Tomēr viņš negribēja vilkt radikālas konsekvences, uzsākt drošu un noteiktu patstāvīgu Baltijas valstu politiku, slēdzot mieru ar padomju varu Maskavā. Viņš šaubījās par to, vai sarunu ceļā vien mums būtu iespējams izdabūt boļševiku armiju ārā no Latgales. Galvenais iebildums viņam pret patstāvīgu politiku bija nevēlēšanās nonākt diplomātiskā konfliktā ar Parīzi un Londonu. Abu šo lielvalstu labvēlība mums ir izšķirīga un mēs tāpēc nekādā ziņā nedrīkstam zaudēt viņu uzticību. Kaut arī šodien šīs valdības piekopj Baltijas jautājumā politiku, kas mums nav labvēlīga, tad rīt tas var grozīties. Mūsu lielais diplomātiskais uzdevums ir ietekmēt šo valdību politiku par labu Baltijas valstu neatkarībai. Paši uz savu roku un savu galvu mēs nedrīkstam izlauzties no kopējās pretboļševiku frontes. Mums jācīnās tālāk pret Maskavu.

Ilgī pārrunājām šo mūsu valstij tik svarīgo jautājumu, no visām pusēm aplūkojām vienas un otras diplomātijas sekas, gribējām atrast kādu kopēju līniju. Mēs šķīrāmies nevienojušies par lietderīgāko politiski diplomātisko taktiku mūsu valsts tiesiskās atzīšanas mērķa sasniegšanai. Mūs zināmā mērā šķīra arī raksturi. Meierovics pirmā un galvenā kārtā bija diplomāts, kas baidās pārsteigties, grib nogaidīt un manevrēt svešu spēku un pretspēku pretešķībās un sadursmēs. Es, turpretī, pirmā un galvenā kārtā biju politisks cīnītājs, kas arī diplomātiju uzņēv

kā politisku kauju, kur arī mazai valstij zināmās situācijās vajadzīga droša iniciatīva un pat pārdroša rīcība.

Redzēdams, ka Parīzē patlaban nekas politiski svarīgs nav darāms Latvijas valsts de jure atzīšanas izcīnīšanas laukā, Meierovics jau jūlija sākumā aizbrauca uz Rīgu, lai atbrīvotajā Latvijas galvas pilsētā noorganizētu ārlietu ministriju un kā valdības loceklis veidotu jauno valsti. Drīz vien tur mēs abi satikāmies, gan kā sadarbnieki ārlietu ministrijā, gan kā sadursmnieki Tautas padomes katedrā, kur šķīrās mūsu abu uztveres par mieru ar padomju Krieviju.

Šajā jautājumā man iznāca tuvākas apspriedes arī ar Igaunijas galvenajiem delegātiem. Ar Igaunijas ārlietu ministru Posku un delegācijas locekli Pīpu plaši pārrunājuši konkrēto mūsu diplomātisko stāvokli, mēs visi trīs kopēji secinājām, ja Maskavas valdība atzītu Baltijas valstu neatkarību, tad nekavējoties slēdzams miers, neskatoties uz to, ko par to teiktu Parīzē un Londonā. Sevišķi skaidri situāciju izprata Poska. Viņš solījās nežēlot pūļu, lai, pārbraucis mājās, pārliecinātu valdību un armijas vadību par miera politikas absolūtu nepieciešamību. Savu vārdu Poska turēja un Igaunija pirmā jau 1920. gada februārī noslēdza formālu miera līgumu ar Padomju Krieviju. Šāda noteikta Igaunijas ārpolitika izskaidrojama ne tikai ar Poskas enerģisko raksturu un skaidro skatu, bet arī ar to, ka igauņi bija mazāk cietuši no boļševiku varas un tāpēc varēja attieksmes ar Maskavu veidot auksta aprēķina vadīti.

Par Latvijas miera delegāciju runājot jāmin, ka pie tās uz laiku piestāja un tajā darbojās vēl dažas personas. Saimnieciskā atašeja pienākumus teicami veica no ASV atbraukušais inženieris Kārlis Ozols, vēlākais sūtnis, kas pie amerikāņu delegācijas nokārtoja pārtikas — galvenokārt miltu piegādi izbadinātai Latvijai. Par delegācijas militāro atašeju darbojās kapteinis Jirgensons, kas no Krievijas bija atklūvis Francijā ar sevišķo armijas korpusu, ko krievi atsūtīja palīgā frančiem. Kādas nedēļas delegācijas darbā palīdzēja arī Kārlis Zariņš — vēlākais ārlietu ministrs un sūtnis — kas, kaut gados vairs gan nebija jauneklis, tā iemīlējās delegācijas mašīnrakstītājā francū-

zietē, ka paņēma viņu sev līdzī no Parīzes par sievu uz visu mūžu.

Lai kaut cik izprastu lielo pasaules kaŗa traģēdiju, es gribēju tieši redzēt rietumu kaŗa lauku Reimsā un Verdenā. Deleģācija uzdeva militārajam atašejam noskaidrot Francijas kaŗa ministrijā, kā būtu deleģācijas locekļiem iespējams apmeklēt Verdenas kauju laukus. Pēc dažām dienām saņēmām kaŗa ministra ielūgumu aplūkot Verdenu ministrijas mašinā un kāda franču kapteiņa pavadībā.

Bija saulains agrs rīts, kad atstājām pelēcīgo Parīzes priekšpilsētu. Ātrā gaitā drīz vien mēs — Grosvalds, Seskis, Jirgensons, es un franču kapteinis tuvojamies Marnas kaujas laukam, kur franči 1914. gada rudenī ģenerāļa Žofra vadībā, lielus upuŗus nesdami, apturēja vācu uguns lavīnu. Šur un tur redzami gan franču, gan vācu kaŗa kapi. Ierakumus pāraugusi zāle un ap rūsas klātām dzeloņstieplēm vijas lauku puķes . . .

Drīzi nokļuvām Reimsā. Te iespaids bija visai drūms, tā vienās drupās. Galvenajās ielās gruveši jau novākti, mūsu auto izdedzināto māju atliekām cauri virzījās uz katedrales pusi, šo franču gotikas dižāko celtni, kam pāri gājuši iznīcības pastari: velves sabrukušas, pīlāri sadragāti, torņi sagāzti. Šai kaŗa elles postazā virs altāŗa nesabojāts palicis Kristus tēls. Viņš šai sagruves vidē nu raugās kā divkāršs mocekļis. Virs drupām kādā vietā paceļas smaidoša eņģeļa akmens tēls — mūŗīgu cerību simbols.

Pēc brokastīm kādā atjaunotā restorānā devāmies tālāk uz Verdenu. Tur atklājās visā pilnībā lielā kaŗa šausmu aina. Šeit četrus gadus nepārtraukti bija noritējuŗas drausmīgākās cīņas. Seviŗki redzama artilērijas ilgstoŗā iedarbība. Vērtīgus paskaidrojumus mums sniedza franču kapteinis. Kur agrāk bijis ciems, tur tagad tikai pelēki pelni un balti putekļi. Kur zaļojis liels meŗš, tur tagad tukŗš, klajŗš lauks, tumŗu bedŗu izdobts, artilērijas šāviņu saēsts. Abas kaŗotājas puses šeit izrādījuŗas pārcilvēcisku uzupurēŗanos. Verdenas kaujas laukā nu mūŗa miegā dus pusmiljons franču un tikpat daudz vācieŗu. Miljona cilvēku kauli . . . Kapteinis kādā vietā rāda nelielu ieleju, pa kuŗu vācieŗi traukuŗies uz priekŗu, kaut gan franču uguns tos plāvisi

nepārtraukti. Arī franču uzbrukumi šai ielejā bijuši bezsekmīgi. Tā patlaban izskatās kā asins straume, jo sārti magoņu ziedi to dedzina purpura krāsā.

Sevišķi sīva un varonīga bijusi cīņa ap Duomona fortu. Nežēlodami nekādus upuņus, vācieši tam uzbrukuši bez rimas. Vadādams mūs pa Duomona forta ejām, dzelzbetona nocietinājumiem un pazemes tumšajām patvertnēm, kapteinis, kas pats šeit cīnījies, mums izjustos vārdos tēloja cīņas ap šo fortu. Artilērijas uguns pārspēks uz laiku aplūsinājis forta galvenos lielgabalus, vācieši niknā, nepārtrauktā kaujā, beidzot ielauzušies pašā fortā. Tad notikusi pavisam šaušalīga cīņa pašā galvenā nocietinājuma pazemes ejās, kur gaisma nodzisusi. Nu vācieši laiduši uguns metēju liesmas kazematos un tas piespiedis forta komandantu padoties. Duomona forta cīnītāju varonību augstu novērtējis arī ienaidnieks. Pats vācu ķeizars Vilhelms nākošā dienā sūtījis savu dēlu kronprinci, lai tas izteiktu vāciešu apbrīnu un atdotu atpakaļ franču forta komandierim viņa zobenu, ko tas pie padošanās bija atdevis vāciešiem. Atstājot Duomona forta pazemi franču kapteinis rezignēti piebilda: elektrisko apgaismojumu, ko jūs šeit redzat, ierīkoja vācieši tajā nedēļā, kad viņu rokās atradās forts. Mēs, franči, iztikām ar prolejas apgaismi. Tā mēs bijām sagatavojušies kaņam . . .

Vēl apskatījām sagrauto Verdenas pilsētu un nebijāto cietokšņa centrālo citadeli. Tā bija ierīkota klintī, kur vācu artilērijas uguns nekā nevarēja izdarīt. Šai drošajā vietā atradies cietokšņa stābs ar ģenerāli Petēnu priekšgalā. Lielu gara izturību Verdenas kaujas prasīja arī militārajai vadībai. Ja tā sāktu ļodzīties, tad arī fronte sabruktu. Kā izturīgs Petēna līdzstrādnieks, kas nu pildīja cietokšņa komandanta vietu, kāds franču ģenerālis, kuņa vārdu vairs neatminos, deva mums kādā citadeles kazematā vakariņas. Aizkustināts no visa redzētā un dzirdētā, es īsā runā delegācijas un visas latviešu tautas vārdā izteicu apbrīnu par šo franču nācijas varonību un zemu liecu galvu lielo upuņu priekšā, ko franču nācija ziedojsi brīvībai, savai un Eiropas brīvībai.

Pēc šīs kaujas lauku vizitācijas mēs bijām psiholoģiski sagatavoti vērot un izprast grandiozo militāro parādi, kas notika

Parīzē Francijas republikas dienā 14. jūlijā. Tā izvērtās par svinīgu kritušo piemiņas godināšanu un dzīvo varoņu cildināšanu.

Vispirms valsts prezidents Puankarē aizdedzināja mūžīgo uguni virs nezināmā kaņavīra kapa zem Uzvaras arkas, kur bija apbedīts kāds no Verdenas kaujas lauka atvests nezināms kritušais kaņavīrs. Tad sākās militārā parāde gaņām goda tribīnei, kur centrālajā vietā atradās valsts prezidents Puankarē, kas visu kaņa laiku droši virzīja kaņu un politiku, vadīdams visas ministru kabineta sēdes. Viņam līdzās stāvēja veterāns, enerģiskais Klemanso, kuņš sasprindzināja uzvaras gribu. Ap viņiem ministri, deputāti un sabiedroto diplomātiskie pārstāvji.

Kaņaspēka daļas 4 stundas plūda pa Šan Elizē bulvāri lejup, cauri visai Parīzei. Priekšgalā uz skaista zirga stalti jāja pēdējais virspavēlnieks maršals Fošs, tad atsevišķu nodaļu priekšgalā soļoja Marnas kaujas vadītājs maršals Žofrs. Verdeniešus vadīja staltais maršals Petēns. Tālāk sekoja ģenerālis Gurē, kas kaujās bija zaudējis vienu roku, un citi. Drošā, varenā takti soļoja šie varoņu pulki un viņi atgādināja pārreālus garus, kas kustējās ritmiski viegli, soļiem it kā neskaņot zemi. Viņi likās neredzam saulaino Parīzi, nedzirdam ne savus orķestrus, ne Parīzes tautas pateicību un slavinājumu auras. Likās, ka dzīvo tūkstošu vidū gaņām soļo pusotra miljona kaņā kritušo. Pusotra miljona...

Tagad dzīvie izgavilēja uzvarai un dzīvībai. Skatītāji ielās jūsmas kalngalā kļiedza un aplaudēja, visvētraināk tad, kad acīm bija kas sevišķs uztverams: Tunisas un Alžīras arābu veikaljiem jātniekiem tīrasiņu zirgos, Senegales staltajiem nēģeriem, kuņi pašapzinīgi soļoja kopā ar visiem citiem briesmīgā vācu ķeizara pievārētājiem. Skaļus aplausus izpelnījās arī sabiedroto armiju nodaļas. Tauta sevišķi silti sveica beļģus, kas drošsirdīgi bija turējušies līdzās frančiem visu kaņa laiku. Smagi un pašapzinīgi soļoja angļu nodaļas, jo tās apzinājās, kādus upurus šai lielajā kaņā ir nesusi viņu tēvija, atstājot kaujas laukos ap 700.000 savu kritušo dēlu. Kā lieli bērni rotaļā man likās amerikāņu kaņavīri, kas īsti lielo kaņu tikko bija sākuši, kad tas jau beidzās, paspēdami ziedot tikai pāris desmit tūkstoš vīru. Šai grandiozajā militārajā parādē pilnīgi simbolizējās

franču nācija — uzvarētāja pirmajā pasaules kaņā. Centrā gan stāvēja armija, bet tā nebija profesionāls organisms, savās tradīcijās un garā šķirts no tautas. Tā bija pati tauta, kas uzvarēja, un tās dēli un brāļi nu demonstrēja savu varonību. Pasaules kaņu neizšķīra atsevišķa kauja, kur kaņa vadonis lielā mērā noteica tās iznākumu savām sevišķām spējām, ar savu ārkārtējo gribas spēku. Šis pasaules kaņš, kas vilkāš tik ilgi un prasīja tik lielus upuņus, bija īsts masu kaņš, kur iznākumu noteica tautas gatavība nest lielus asins upuņus, ciest smagus materiālus zaudējumus un panest ilgstošas grūtības. Valsts un nācija nu glorificēja gulošo nezināmo kaņavīru kā visas tautas simbolu. Vērodams šai brīdī franču kaņavīru un tautas psihisko noskaņu, es domāju, ka nu franču trešā republika ir dabūjusi savu gandarījumu un pacēlusies līdz augstumiem, kas zināmā mērā līdzinās franču lielās revolūcijas un Napoleona laika brāzmaiņībai. Un tomēr vētra, kas rāva nāvē un varoņdarbos franču nāciju no 1914. līdz 1918. gadam, bija citāda nekā toreiz, kad dzima pirmā franču republika. Toreiz frančus vadīja lepns pilsonisks nacionālisms, kas izvērtās bravūrīgā militarismā un varenā napoleoniskā imperiālismā. Tagad franču nācija savā lielajā vairumā bija kāvusies un asinis lējusi par to, lai satriektu reakcionāro prūšu militarismu un nodrošinātu sev un visai pasaulei ilgstošu mieru, ja ne uz gadusimteniem, tad katrā ziņā uz ilgu laiku. Eiropā nu paceļas vesela rinda jaunu valstu — Francijas draugu — Polija, Čehoslovākija, Jugoslavija un Rumānija. Tās kopā ar Franciju sargās brīvību un mieru Eiropā uz ilgstošiem laikiem.

Tai brīdī nevienam neienāca prātā, pat vislielākajam skeptiķim nē, ka pēc 14 gadiem Berlīnē pacels savu galvu militārā revanša spoks — Hitlers — un pēc 20 gadiem sāksies otrais pasaules kaņš, kas nesīs Francijai katastrofālu lielvalsts norietu.



Latvijas delegācijas tiešais darbs bija pie beigām. 15. jūlijā mēs iesniedzām pēdējo notu Augstākajai padomei un vēlreiz motivējām Latvijas valsts de jure atzīšanas nepieciešamību un

steidzamību. Mēs zinājām, ka šī mūsu nota nepārlicinās tos, kas izšķīrušies par noteiktu politiku Krievijas jautājumā. To darījām, lai pirms darba izbeigšanas vēl pēdējo reizi liktu atskanēt Latvijas prasībai.

Parīzē iepazinos ar gleznotāju Jāzepu Grosvaldu. Viņš bija atbraucis pie brāļa Olgerta no Persijas, kur bija kalpojis angļu armijā. Ekspresīvā izjūtā tur viņš bija radījis daudz vērtīgu akvareļu, kas bija savdabīgi, spēcīgi krāsā un zīmējumā. Ar viņu bija ļoti interesanti runāt par glezniecību. Viņš labi pazina rietumu, it īpaši franču, glezniecību un dziļi izprata mākslas teorētiskās problēmas. Pēc pusgada latviešu modernās glezniecības galvenais pamatlicējs aizvēra acis uz mūžu Parīzē, brīvo Latviju un savus draugus neredzējis.

Jūlija beigās es atstāju Parīzi, lai caur Londonu dotos uz Latviju, kur mani gaidīja jauns darbs un arī mana Maija.

Atkal dzimtenē

I. CAUR LONDONU UN TALLINU UZ LATVIJU

1919. gada jūlija beigās ne franču, ne vācu parlamenti vēl nebija ratificējuši Versaļas miera līgumu un tāpēc Francija un Vācija vēl nebija nodibinājušas normālas attiecības. Franču armija stāvēja kaujas gatavībā Vācijas teritorijā un dzelzceļu satiksme starp abām valstīm vēl nebija atjaunota. Brauciens no Parīzes uz Rīgu bija sarežģīts: caur Beļģiju un Holandi, un tad tālāk uz Berlīni. Bet no Berlīnes arī vēl negāja kārtīgi vilcieni uz Rīgu. Šādos apstākļos Vilis Bisenieks, ko ārlietu ministrs Meierovics bija iecēlis par Latvijas de facto pārstāvi Anglijā, atrakstīja, ka uz Tallinu un Rīgu no Londonas iešot kāds angļu tvaikonis ar kaŗa materiāliem un tas varot uzņemt dažus pasažierus. To izmantoju un jūlija beigās devos ceļā.

Soreiz Londonā uzkavējos tikai vienu dienu. Laika bija tikai, lai aprunātos ar Vili Bisenieku, kas bija apprecējis anglieti un nelielā dzīvoklītī ierīkojis pirmo Latvijas „sūtniecību.” Bez dažādiem ikdienas praktiskiem darbiem viņam galvenā kārtā bija jāveic informācijas un propagandas darbs. Tas esot ļoti smags uzdevums, jo Londonā gan kaut cik zinot, kas esot Rīga, Rīgas balzāms un Allažu ķimelis, bet nezinot, kas esot Latvija.

Ap trīs tūkstoš tonnu lielais tvaikonis veda uz Tallinu tankus, lielgabalus un municiju ģenerāļa Judeniča un Igaunijas armijām. Nebija izslēgts, ka kuģis varētu sastapt kādu peldošu mīnu. Katram gadījumam mums, trim pasažieriem civilistiem, bija ierādīta glābšanas laiva, kuŗā katastrofas gadījumā vajadzētu mesties.

Mani latviešu ceļa biedri bija mācītājs Edgars Bergs un Jirgensons, Rīgas slavenā restorāna Oto Švarcs īpašnieks. Nekādu interesantu sarunu ar tiem nebija, jo viņu abu interešu aploks bija man svešs.

Toties uzņēmu kontaktu ar angļu kaŗavīriem, kas pavadīja šo militāro transportu. Tur bija ap 30 cilvēku: kāds pulkvedis, vairāki virsnieki, seržanti un nedaudz kareivju. Viņi devās uz Tallinu un Rīgu, lai tur pastiprinātu Anglijas militāro misiju personālu. Izlietoju šo gadījumu, lai vingrinātos angļu valodā un lai informētu angļus par Latviju un citām Baltijas valstīm. Angļu virsniekus gan vairāk interesēja Krievija. Kas tā par valsti? Kas tur notiek? Kas notiks? Reiz noklausījos referātu, ko saviem kaŗavīriem lasīja pulkvedis. Temats bija — Kas ir Krievijas revolūcija? Mani pārsteidza brīvais gars, kādā augstāka angļu militārā persona raksturo Krievijas revolūciju un boļševisma apvērsumu. Slēdziens bija oriģināls: šodien neviens nevarot pateikt, kāds rezultāts būs krievu revolūcijai. Varbūt Ļeņins kļūst par Krievijas reformātoru, kā savā laikā tāds esot bijis Pēteris Lielais, kas ar varu no augšas modernizējis veco krievu valsti.

Nedēļa, ko pavadīju ceļā no Londonas uz Tallinu, pagāja ātri. Laiks bija jauks, silts un jūŗa mierīga, tā varēju labi atpūsties pēc Parīzes intensīvā darba.

Tallinu biju redzējis tikai no ostas, metot skatu uz pilsētu, kad ar tvaikonī 1910. gadā braucu no Pēterburgas uz Rīgu. Tagad manā rīcībā bija pusotras dienas. Ar kādu angļu virsnieku, kam bija savs auto uz kuŗa līdz, biju norunājis, ka viņš aizvedīs mani pa zemes ceļu uz Rīgu.

Šai īsajā laikā, protams, nespēju plašāk iepazīties ar Tallinu, ne tās cilvēkiem. Varēju tikai uzvest acis interesantajai vecpilsētai, kur man ļoti iepatikās elegantais pilsētas nams. Biju vizītē pie Igaunijas ārlietu ministra Poskas, ar kuŗu īsumā atkal pārrunājām jautājumu par miera slēgšanu ar Padomju Krieviju. Uzņēmu sakarus ar igauņu sociāldemokratijas galvenajiem vadītājiem, nonākot pirmo reizi personīgā saskarē ar viņiem. Galvenais līderis advokāts Augusts Reis bija ievēlēts par Satversmes sapulces priekšsēdi. Neliela auguma, viņš bija garīgi sprāgs izskatā, ļoti sirsnīgām acīm. Savdabīgi enerģisks bija Asts, rakstnieks un žurnālists. Dziļdomīgi saprātīgs man likās Oinass, kuŗa sieva, arī deputāte, runāja latviski, jo 1905. gada laikmetā bija dzīvojusi Rīgā. Visi viņi bija ap 30

gadu veci. Kā varēju nojaust, viņi stingri turēja savās rokās partijas vadību un, kā lielākās partijas nacionāli noskaņoti vadoņi, jūtami ietekmēja visu valsts politisko dzīvi.

Ar igauņu vadītājiem biedriem man bija pilnīga saskaņa: mana uztvere par sociāldemokrātu partijas uzdevumiem bija tāda pat kā igauņiem, kuŗi jau no 1918. gada novembra piedalījās nacionālā valdībā. Viņu Satversmes sapulcē vēroju, ka Reis un viņa tuvākie domu biedri ir noteicējas autoritātes Igaunijas pirmajā suverēnajā parlamentā, kā tas drusku vēlāk pierādījās, kad Satversmes sapulce pieņēma viņu izstrādāto satversmi un agrāro reformu.

Aizgāju īsā vizītē arī pie vecā darbinieka Martnas, kuŗš deviņdesmitajos gados ievadījis igauņu sociāldemokratiju un Tērbatā draudzējies ar Paulu Kalniņu. Tagad vidējās paaudzes darbinieki viņu bija pilnīgi atspieduši malā un viņam nebija nekāda noteicēja svara partijā, jo bija sektantiski kreisi noskaņots revolūcionārā sociālisma garā.

Ar igauņu vadītājiem biedriem pilnīgi sapratos arī miera politikā pret Padomju Savienību.

Auto braucienā kopā ar diviem anġļu virsniekiem cauri Igaunijai vēroju tās dabu un apstākļus. Uzkrīta akmeņi lauku malās un pašos laukos. Zeme kļuva labāka tuvojoties Valkai.

Tā kā Latvijas pārstāvis Tallinā mācītājs Ramanis par mūsu ierašanos telefoniski bija informējis Ziemeļu Latvijas pārvaldes priekšnieku Marku Gailīti, kuŗu jau pazīnu no 1905. gada laikiem, tad mēs tikām lieliski sagaidīti un uzņemti. Mūs jau labu gabalu ārpus pilsētas sagaidīja kaŗavīru goda sardze. Viņš nelaida mūs braukt tālāk uz Rīgu, jo bija jau izsludinājis nākošajā dienā manu referātu par Parīzes delegācijas darbu un Dr. Lībietis, Latvijas Sarkanā Krusta slimnīcas vadītājs, bija nokārtojis pēc tam lielu goda mielastu.

Mani pirmie iespaidi atbrīvotajā Latvijā bija sevišķi labi. Visu tautiešu vārdos un rokas spiedienos bija neliekuļota sirsnība. Visas Valkas amatpersonas un sabiedriskie darbinieki pauda nemākslotu nacionālu pašapziņu kā Cēsu kaujas uzvaras nesēji, kas īsti likuši pirmo pamatu brīvībai Latvijai. Tomēr no viņu mutēm izskanēja arī rūpes: draugi un sabiedrotie igauņi

Valkā sākot rīkoties kā savās mājās un laikam to viņi neatstāšot.

Savā lekcijā sniedzu pārskatu par Latvijas delegācijas darbību Parīzē un noskaidroju starptautisko stāvokli, kādā atrodas Latvija un pārējās Baltijas valstis. Atklāju mūsu neveiksmi panākt Baltijas valstu atzīšanu de jure un neslēpu arī tās cēloņus, uzvarētāju lielvalstu orientēšanos uz nedalāmo lielo Krieviju. Lai nenomāktu ticību mūsu neatkarībai, es dziļā pārliecībā izteicu atziņu, ka melnie krievi neuzvarēs, bet sarkanie būs spiesti atzīt Baltijas valstu patstāvību un slēgt mieru ar tām. Beigās silti cildināju ziemeļu Latvijas tautu un darbiniekus, kas bija saslēgušies pārliecībā un varonībā, lai uzvarētu 22. jūnijā pie Cēsīm gadsimtu tautas ienaidnieku. 3. jūlija Strazdu muižas kompromisa pamiers ar vāciešiem bija smaga kļūda, kas var mums atbērties.

Mans demokrātiskais patriotisms dzīvi atbalsojās klausītājos, kas skaitā ap 300 pildīja Latviešu biedrības zāli. Viņu noskaņa beigās izteicās pacilātā vienotā gribā doties jaunās varonīgās cīņās par demokrātisko republiku.

Ar savu pirmo runu brīvajā Latvijā biju apmierināts: varēju ne tikai noskaidrot, bet arī radīt emocionālu satuvi ar auditoriju. Es nebiju runājis Latvijā kopš 1910. gada, kad pie Jelgavas uzstājos nelegālajā meža sapulcē sakarā ar cara Nikolaja viesošanos Rīgā.

Pateikdamies Valkas sabiedriskajiem darbiniekiem, it īpaši Dr. Lībietim par uzņemšanu, goda mielasta runā vilku paralēli: Latvija 1905. gadā un tagad.

Atstājot Valku, jutos spārnots. Pirmajā saskarē ar brīvo tautu es nu iesaistījos jaunā laikmeta elpā, kļūstot par tā paudēju un virzītāju.

Pa tukšo šoseju angļu mašīna strauji drāzās uz Rīgas pusi. Nu vairs nesarunājos ar saviem ceļa biedriem. Biju iegrimis pārdomās par uzdevumiem, kas mani gaida Rīgā. Laiks un ceļš aizskrēja nemanot. Atgriezos tiešām tikai pārbraucot Juglas upi, kad parādījās Rīgas torņi. Sirds sāka sist straujāk: nu vecā Rīga nav vairs ne vācu kungu pilsēta, ne krievu guberņas pārvaldes centrs, bet brīvās Latvijas valsts galvas pilsēta!

2. MANA NOSTĀJA SOCIĀLDEMOKRATU PARTIJAS VADIBĀ

Kaŗa tieŗos postĳjumus, artilerijas uguns radĳtus, Rĳgā neredzēju. Par kaŗa postu gan liecināja Fēniksa, Uniona un citu Rĳgas rūpnĳcu sagrautie jumti un izdauzĳtie logi, kas bija raduŗies, krievu kaŗaspēkam evakuējot un saspridzinot ŗis ēkas. Kaŗa sekas varēja manĳt arī paŗos cilvēkos. Viņu tagad bija daudz mazāk nekā 1913. gadā, kad tur bija pāri par pusmiljona iedzĳvotāju. To Rĳgā nu bija tikai ap 180.000. Seviŗķi manāms bija nelielais braucēju skaits. Rĳga bija kļuvusi tukŗāka un klusāka. Ielas gājēju vairums bija izdiluŗi, bāli. Kā atbraukuŗam no Parĳzes, kur ilgais kaŗŗ nebija atstājis uz cilvēku izskatu tikpat kā nekādu ietekmi, man acĳŗ ļoti dūrās rĳdzinieku vairuma ļoti trūcĳgās, pat varētu teikt — nabadzĳgās drānas.

Rĳga bija kļuvusi manāmi latviskāka nekā priekŗ kaŗa. Nebija vairs krievu ierēdņu, policistu, kaŗavĳru un krievu valodu ielās runāja vienĳgi ŗĳdi, kuŗu skaits arī bija samazinājis. Vācieŗi, kas vēl arvien gan bija ievērojama Rĳgas minoritāte, pēc 22. jūnĳja kaujas bija sarāvuŗies, kļuvuŗi mazrunĳgāki. Latvisku izskatu Rĳgai pieŗķĳra arī jaunie latvieŗu policisti, kas ĳpatās formās ar staltu cepuri ļoti svarĳgi, pat svinĳgi sargāja mieru un kārtĳbu. Viņi vairāk izskatĳjās kā goda sardze jaunajai Latvijas valstĳ un tās galvaspĳlsētai. Latvisko toni jo seviŗķi pasvĳtroja latvieŗu kaŗavĳru nodaļas, kas savos nacionālajos tērpos, braŗiem soļiem un jautrām dziesmām dimdināja Rĳgu.

Iekams no Zemgales nebija atbraukusi Maija un mēs nebĳjām dabūjuŗi savu dzĳvokli, es Rĳgā apmetos pie draugiem Kalniņiem. Pauls, kaut gan viņam bija nepilni 47 gadi, tomēr likās stipri vecāks, galva sirma, stāvs salĳecies uz priekŗŗ. Acĳŗ redzot, tĳfs, kuŗu viņŗ ļoti smagi bija izgulējis Berlĳnē, bija deldējis viņa veselĳbu. Tomēr viņŗ bija vēl pietiekami moŗrs un pildĳja sociāldemokratu partĳjas centrālās komitejas priekŗŗēŗa pienākumus. Klāra, turpretĳ, izskatĳjās daudz jaunāka par saviem gadiem un ŗĳrgti darbojās, aktĳvi lĳdzveidojot partĳjas polĳtĳku centrālajā komitejā un Tautas padomes frakcĳjā, kā arī strādāja kā ŗurnāliste. Brūno, ko 1913. gadā atstāju kā 14

gadīgu zēnu, nu bija kļuvis 19 un pus gadus vecs jauneklis. Viņš gan nemaz neizskatījās vecāks par saviem gadiem, kaut gan garīgā ziņā, politiski aktīvi darbojoties, bija strauji nobriedis, un tagad, kā centrālās komitejas sekretārs, veikli vadīja partijas organizatorisko izveidu un darbu.

Tuvākā centrālās komitejas sēdē mani kooptēja tās sastāvā un iecēla par locekli Tautas padomē. Līdz ar to sākās mana vadītāja darbība patstāvīgās Latvijas sociāldemokrātiskajā partijā, kas turpinājās līdz 1933. gada 1. jūlijam, kad beidzu būt par centrālās komitejas locekli un deputātu un aizbraucu par sūtņi uz Parīzi. Jau pašā sākumā es ieņēmu īpatu vietu partijas vadībā, kas atbilda manai individuālītai.

Lai aktīvi varētu darboties, t.i. mērķtiecīgi ietekmēt politisko norisi, vispirms vajadzēja skaidri izzināt, kāds ir pašreizējais politiskais stāvoklis Latvijā un kāds ir partijas politiskais kurss.

Sarunās ar Tautas padomes locekļiem — Kalniņiem, Frici Menderu, Marģeru Skujenieku, Kristapu Eliasu, Andreju Petrevicu, Jūliju Celmu, Rūdolfu Lindiņu, Pēteri Ulpi, Robertu Bilmāni un citiem noskaidroju, ka partija nu pārvarējusi to nenoteiktību Latvijas valsts lietā, kas bija izpaudusies 1918. gada decembrī, izstājoties no Tautas padomes. Nekāda kreisa virziena tagad partijā nemanīju, visi vadītāji darbinieki bija nacionāli noskaņoti un dziļā pārliecībā aizstāvēja Latvijas valsti un demokrātiskos principus kā pret vācu reakciju, tā arī pret boļševikiem, atbalstot kaŗu pret tiem. Vēlākais kreiso vadonis partijā Ansis Buševics toreiz, būdams pilsētas galva Liepājā, bija iegrimis praktiskā darbā un bija konstruktīvs darbinieks. Ansis Rudevics, kas 1940. gadā pārgāja komunistos, toreiz, būdams Liepājas Strādnieku Avīzes redaktors, asi apkaŗoja komunistus, kā vietējos, tā jo sevišķi Maskavas. Fricis Menders, kas pasaules kaŗa laikā bija abstrakts internacionālists un divdesmito gadu vidū kļuva par kreisās opozīcijas līderi partijā, 1919. gada vasarā bija pavisam pozitīvs cīnītājs par Latvijas neatkarīgo demokrātisko valsti. Būdams galvenais sociāldemokrātu politiskais līderis Tautas padomē, viņš izpauða gan partijas kritiku pret Ulmaņa valdību, kuŗā iegāja arī divi vācieši, finanču ministrs Erhards un tieslietu ministrs Magnuss, tomēr

ši kritika, manuprāt, bija pārāk mērena saturā un formā. Partijai trūka psiholoģiska kontakta ar plašām tautas masām kā pilsētās, tā uz laukiem.

Tajās jau pavasarī bija sācies pārorientēšanās process. Masas atkrita no bolševikiem, ko veiksmēja bads pilsētās un valsts saimniecības uz laukiem. Šo tautas neapmierinātību jo spilgti jau maijā bija formulējis latviešu komunistu partijas kongresā zemkopības komisārs Fricis Roziņš

Latvijas neatkarīgās valsts armijas kauja pie Cēsīm 22. jūnijā ar vāciešiem, it īpaši ar baronu vadīto landesvēru, jeb kā tauta to sauca, landeszvēru, radīja plašās lauku masās simpatijas neatkarīgajai valstij. Tomēr šīs simpatijas bija ar zināmu rezervi, jo tauta necieta, ka pēc Cēsu uzvaras baltvāci vēl atstāti valdībā. Diezgan plašās tautas masās bija aizspriedumi pret pagaidu valdības galvu Kārli Ulmani, kas gribot zināmu izlīgumu ar vāciešiem.

Līdz šim sociāldemokrātu vadība nebija spējusi iesaistīt plašākas darba tautas masas aktivitātē par neatkarīgo demokrātisko valsti.

To es skaidri izjutu un atradu arī tam cēloni. Friča Mendera vadītā sociāldemokrātu partija nejuta sevi par lielu patstāvīgu politisku spēku, kas droši veidotu savu politisko līniju pretstatā Kārļa Ulmaņa vadītai zemnieku savienības politikai. Visu laiku sociāldemokrāti, kopš 18. novembra lielā akta, notikumu gaitā nebija aktīvi veidotāji. Viņi paši nebija varējuši locīt šo gaitu savā virzienā. Arī tagad, pēc Strazdu muižas pamiera un pagaidu valdības izlīguma ar vāciešiem, Menders izpaua gan zināmu opozīciju, bet neievadīja noteiktu latviešu demokrātijas spēku mobilizāciju cīņā par Latvijas valsts izveidošanu uz īsti demokrātiskiem pamatiem. Manuprāt, Menderam, kuŗš bija gan veikls formulētājs un arī asprātīgs polemizētājs, tomēr trūka lielāka gribas spēka liela stila politiskām akcijām. Viņš arī pat pietiekami neizprata politiskā stāvokļa noslēpto būtību.

Valkas tautas sapulces panākumu ietekmēts, es gribēju arī Rīgā sarīkot lielu tautas sapulci, kur referētu par Latvijas starptautisko stāvokli. Partijas centrālā komiteja labprāt gribēja to sarīkot, bet mazā zālītē, kur vietas tikai ap 120 klausītājiem.

Es noteikti pastāvēju, ka mans referāts jāriko lielā zālē un tas plaši izziņojams. Pauls Kalniņš un Menders katēgoriski pretojās. Pirmais tāpēc, ka liela zāle un plaša izziņošana maksāšot daudz līdzekļu un par politisku referātu publika negribēšot maksāt naudu. Menders savus iebildumus motivēja politiski. Es nemaz nesaprotot Latvijas patreizējos politiskos apstākļus. Šeit nenotiekot revolūcija, kad masas ir aktīvas, bet gan kontrrevolūcija, kad masas ir gurdas un pasīvas. Tauta uz politiskām sapulcēm nemaz neejot, kur nu vēl par ieejas maksu.

Es biju pavisam citādās domās. Kamēr Latvijā nav izšķirts satversmes un agrārais jautājums, tikmēr tā objektīvi atrodas demokratisks -revolūcijas stāvoklī. Šāda pilsoniska revolūcija, kas pirmoreiz notika 1905. gadā un otrreiz sākās 1917. gada martā, Latvijā vēl nav noslēgusies. Mums, sociāldemokrātiem, savā noteiktajā politiskajā stājā tā jānoved līdz konsekvēntam galam — līdz demokratiskai satversmei un radikālai revolūcionārai zemes reformai, kas pilnīgi likvidētu muižniecību. Izjaukt zemnieku savienības, resp. Kārļa Ulmaņa kompromisu ar vāciešiem mēs varēsim tikai ar noteiktu savas politikas kursu, kas plaši mobilizē tautu ap demokratisks revolūcijas piepildījumu — Satversmes sapulces izdotos likumos. Mums nav jāvelkas notikumu astē, mums jāvirza laikmets uz priekšu. Ar tādu politisku uztveri un aktivitātes gribu es pašā sākumā nostājos pret pasīvitāti Latvijas politiskajā skatuvē.

Aprunājies ar Rūdolfu Lindiņu, kuŗš manus nodomus un spējas atzina, nolēmām tomēr sarīkot lielu tautas sapulci. Studentu biedrība Zemgaliņa noīrēja Latviešu biedrības zāli un lielām divkrāsū afišām izziņoja pa visām malām augusta vidus svētdienā manu referātu. Studentu biedrībai apsolīju eventuālo atlikumu, zaudējumus apņēmos segt pats.

Neskatoties uz ieejas maksu, zāle un arī galerija bija pārpildīta. Tur bija sanākuši aktīvākie strādnieki, demokratiskie intelektuāļi un arī laba daļa virsnieku. To vidū bija arī armijas inspektors, veco strēlnieku komandieris pasaules kaŗā ģenerālis Misiņš. Redzēdams tik varen plašu auditoriju un intuitīvi sajūzdam kontaktus ar to, es iesaistījos Latvijas jaunā laikmetā.

Vienu stundu analizēju starptautisko stāvokli, kuŗā Latvija

dzima un kuņā tā nonākusi pēc rietumu lielvalstu noraidošā lēmuma mūsu valsts de jure atzīšanā. Tonī nosvērti, bet saturā nesaudzīgi atklāju visu patiesību. Pēc pārtraukuma pusstundu noteikti kritizēju Strazdu muižas pamieru un Kārļa Ulmaņa vadītās pagaidu valdības kompromīsu ar vāciešiem. Vētraina piekrišana šai vietā jau liecināja, ka esmu uzminējis tautas noskaņu. Nu saistīju to ap noteiktu nacionālu un demokrātisku politiku. Strazdu muižas miers laužams! Vācieši izsviežami no pagaidu valdības! Ja iespējams, jāslēdz pamiers un miers ar Padomju Krieviju! Jāgatavojas ar varu padzīt vācu armiju no Kurzemes! Tikai tā mēs sagatavosim brīvu ceļu Satversmes sapulcei, kas svarīgos likumos vainagos demokrātiskās revolūcijas uzvaru Latvijā. Beigu ilgstošie aplausi liecināja, kā atbalsojās mani noteiktie vārdi, kas pauda demokrātijas gribu un lielo uzdevumu atrisi.

3. TAUTAS PADOMES GAISOTNE

Vidzemes bruņniecības bijušajā zālē, kur pie sienām vēl karājās dižciltīgo vāpeņi, nu darbojās Latvijas demokrātiskās republikas augstākā likumdevēja iestāde. Tas pats par sevi apliecināja lielo lūzumu. Tomēr šai jaunajā Augstajā namā valdīja kāds rāms stingums. Gaŗā augstā kuluāru zāle tinās smagā krēslainībā, ko nespēja izkļiedēt dzeltenās blakus zāles vieglums ar Kanaletto Venecijas kanālu ainavām. Pašā sēžu zālē dominēja kaut kāds provinciāls pelēcīgums, ko nenovērsa pat priekšsēža Jāņa Čakstes svarīgums un svinīgums sēžu vadībā.

Vairums deputātu uzstājās kā slikti aktieŗi: izrunā stipri ikdienišķi vai atkal samāksloti svarīgi, bet saturā gaŗlaicīgi, neierosinoši. Šo partiju pārstāvju garu, tāpat kā pašas tautas domas tai laikā, nospieda nākotnes nedrošības sajūta.

Maz bija izteiksmīgu savdabīgu runātāju. Manā vērtējumā kā tādi jāmin Ādolfs Klīve, Fricis Menders un Kārlis Skalbe.

Klīve bija zemnieku savienības zelta mute. Runāja vienmēr

enerģiski, noteikti, droši, tekoši. Viņš bija arī veikls polemizētājs, kas bez iepriekšējas sagatavošanās var improvizēt ne tikai īsas atbildes, bet veselu runu. Šis bijušais tautskolotājs bez vidusskolas izglītības bija dabas apveltīts īsts politisks talants un labs zemnieku savienības parlamentārais galvenais līderis. Viņš runāja bieži, bet nebūt nenogurdināja auditoriju.

Klīves sociāldemokratisks pretinieks bija jurists Fricis Menders. Viņš runāja plūstoši, bet mierīgāk un klusāk, jo viņa runās nebija nemaz emocionālā elementa, un tomēr viņā klausījās uzmanīgi visa zāle. Šad tad viņš savu plūdumu atdzīvināja asprātībām. Menders arī bija veikls polemizētājs un varēja runāt brīvi, bez iepriekšējas sagatavošanās.

Labi runāja arī Kārlis Skalbe — balss bija pietiekami spēcīga un skaidra, pavadīens ritēja bez jebkādam grūtībām. Dažreiz viņa runu mikstais tonis un metaforu izpušķojums likās svešāds parlamentārās cīņas skarbajai arēnai, bet labi atbalsojās tautā.

Temperamentīgi runāja sociāldemokrāts Jūlijs Celms, kuŗam 1905. gada cīnītāja spars vēl nebija zudis.

Kāds bija mans runas veids Tautas padomē? Līdz tam es biju daudz dzirdējis un apbrīnojis labus franču runātājus. Viņu runas stils bija man īsta skola. Es to tomēr nebiju mākslīgi piesavinājis, tas atbilda manam pārdzīvojumam, temperamentam.

Runas mākslā pamata noteikums ir tonis. Runātājs, kas uzstājas monotoni, neizteiksmīgi, bez balss pārmaiņām, lai kāds būtu runas saturs, nekā nenasniegs, jo viņu klausīsies ļoti pavisī, vai pat nemaz. Turpretī toņu maiņa, kāpināšana un nolaišana atbilstoši runas saturam, saista auditoriju. Turklāt es atzinu, ka parlamenta runa nav referāts, bet ir cīņas akts. Politikā bez prāta argumentiem, bez pārliecinātājiem vārdiem daudz sasniedzams ar noteiktiem apgalvojumiem un dziļāk pārdzīvotu izpausmi. Parlamenta runā, cīņas aktā jāizpaužas enerģijai, gribas spēkam, emocionālai iedvesmei. Kas spēj izraisīt visus šos runas elementus, tas jutīsies drošs un dinamiski spēcīgs parlamenta katedrā. Pretinieku starpsaucieni, cik veikli trāpīgi tie arī būtu, neiztraucēs viņu. Ātri atsitis uzbrukumu, viņš droši virzīs

tālāk vēl noteiktāk savu cīņas gājieni. Parlamentārā runā var atspoguļoties arī laikmeta drāmatiskais asums. Deputāts runā gan šaurajai parlamenta auditorijai, bet viņu var dzirdēt visa tauta. Tāpēc deputāta runai piemīt savdabīga divpusība: teiktai šaurā telpā tai jāizskan visā plašumā. Vēl piemetināms, ka runas tonis un sevišķi tās emocionālā puse ir vienreizēji. Tie uzņemami tikai runas brīdī to noklausoties un nav atrodamī vēlāk iespiestajā stenogrammā. Jaunākā laikā gan šos runas vērtīgos elementus var daļēji uzņemt skaņu lentā.

Šāds runas stils, ko ienesu Tautas padomē, daudziem likās par dzīvu, pat par skaļu. Es tomēr neļāvos ietekmēties, jo tas pilnīgi atbilda manam temperamentam un uztverei par parlamentārās cīņas runas mākslu.

Savas frakcijas vārdā runāju par dažādiem jautājumiem, bet galvenām kārtām saistījos pie ārpolitikas. Es gribēju ietekmēt Latvijas ārpolitiku, lai ievirzītu to miera slēgšanai ar Padomju Krieviju.

4. DIVI MĒNEŠI ĀRLIETU MINISTRIJAS DARBĀ

Iekams es pastāstu par savām polemikām ar Meierovicu Tautas padomē ārpolitikas jautājumos, mans jāpasaka, ka es divi mēnešus sadarbojos ar viņu ārlietu ministrijā.

Tikko pārbraucis Rīgā, aizgāju vizītē pie ārlietu ministra Meierovica, lai ziņotu par Parīzes delegācijas pēdējā laika darbību. Viņš uzaicināja mani iestāties ārlietu resorā. Uzaicinājumu ar pateicību pieņēmu, bet zem divi noteikumiem: es negribu nogrimt ministrijas administratīvā praksē un gribu paturēt sev tiesību izteikt presē un Tautas padomē savus uzskatus par ārpolitikas jautājumiem, kaut arī tie redzami atšķirtos no ārlietu ministra oficiālās līnijas. Meierovics pieņēma abus manus noteikumus. Es sāku strādāt ārlietu ministrijā par ministra sevišķu padomnieku. Sākumā gan nebija vēl izstrādāta ārlietu ministrijas iekārta un nodalītas darbinieku kompetences. Faktiski izpildīju ģenerāļsekretāra un viceministra uzdevumus.

Sākotnē, kad Latvija vēl nebija de jure atzīta, Rīgā nepastāvēja ārvalstu formālas sūtniecības. Tomēr to funkcijas zināmā mērā izpildīja cita veida pārstāvniecības. Anglijai šeit bija skaitliski liela militārā misija, ko vadīja pulkvedis Tallents. Tā aizņēma Tautas padomes nama vienu daļu, bij. Vidzemes bruņniecības maršala dzīvokli un reprezentācijas telpas. Pulkvedis Tallents bija ļoti inteliģents un patīkams cilvēks. Viņš bija arī rakstnieks un man uzdāvināja savu stāstu krājumu ar ierakstu. Arī Francijai bija sava militārā misija ar pulkvedi Diparkē priekšgalā. Šis vīrs stipri uzpūtīgi gribēja spēlēt Francijas varenās lielvalsts lomu Rīgā. Viņa misija bija daudz mazāka sastāvā un tā mazāk interesējās par palīdzību Latvijas valstij, kā par pretkomūnistiskas frontes uzturēšanu un aktivizēšanu. Vācijai bija sava liela pārstāvniecība un tās priekšgalā bija vācu sociāldemokrātu darbinieks Augusts Vinnings. Šī iestāde bija ļoti aktīva, balstoties uz vācu armiju, kas nu atradās Jelgavā, jo tā vēl arvien gribēja zināmā mērā uzspiest Latvijai savu gribu. ASV bija sava neliela militārā misija, kas galvenām kārtām vāca informāciju par mūsu zemi, par Krieviju un interesējās tikai par komūnisma apkaņošanu. Savas pārstāvības bija arī Igaunijai, Lietuvai un Polijai.

Darba ārlietu ministrijā bija diezgan daudz, bet darītāju maz. Ministrija bija gan savākusi tehnisku darbinieku kadru, bet aktīvu politiski atbildīgu darbinieku bija pavisam maz. Albātam, kas ministrijā bija labs starptautisko tiesību pazinējs, darbā trūka iniciatīvas. Vilis Šūmans arī nebija aktīvs politiķis, bet viņš korrekti kārtoja ministra dotos uzdevumus.

Tāpēc pašam ministram bija ļoti daudz darba. Bet Meierovics savu darbu veica ātri un labi. Viņš bija ar dzīvu refleksu: modri aptvēra lietas un steidzīgi tās kārtoja. Šī steiga nenesa sev līdzi paviršību. Meierovics prata ļoti labi sastrādāt ar saviem darbiniekiem. Kaut pašapzinīgs, tomēr nekad viņš neizrādīja iedomību vai ietiepību. Kaut gan mūsu ārpolitikas pamatjautājumā par miera slēgšanu ar Padomju Krieviju mums bija diezgan dziļas domstarpības, tomēr sadarbojāmies ļoti lojāli ārlietu resorā. Cieņa, ko es pret Meierovica personību biju jau guvis Parīzē, divu mēnešu sadarbībā manāmi vēl nostiprinājās.

No manas darbības ārlietu ministrijā gribu pastāstīt divus gadījumus, kas man sevišķi iespiedušies atmiņā.

Meierovica prombūtnē Varšavā, kad izpildīju ārlietu ministra pienākumus, pie manis ieradās steidzīgā un svarīgā lietā Vācijas lietvedis, kuŗa vārdu vairs neatceros. Mazliet arogantā tonī viņš sāka pārnest Latvijai, ka tā nepildot Vācijai dotos solījumus. Latvijas pagaidu valdības prezidents Kārlis Ulmanis un daži ministri esot pagājušā gada 29. decembrī parakstījuši ar Vācijas pilnvaroto pārstāvi Vinningu līgumu, ar ko apņēmoties uzņemt Latvijas pavalstniecībā visus Vācijas pilsoņus, kas ne mazāk par vienu mēnesi cīnījušies par Latvijas atbrīvošanu. Daudzi vācieši jau cīnījušies vairākus mēnešus par Latviju, bet pagaidu valdība neliekoties ne zinīs par viņu uzņemšanu Latvijas pavalstniecībā.

Par līgumu biju jau lasījis Jelgavā izdotajā vācu armijas laikrakstā Der Trommel, kur bija arī izteikti līdzīgi pārmetumi. Līdz tam par šo līgumu es nekā no Latvijas oficiālajiem avotiem nezināju, jo Ulmanis par to pilnīgi klusēja. Kad izteicu šaubas par šāda līguma eksistenci, tad Vācijas lietvedis svarīgi atvēra savu portfeli un vēl svarīgāk no tā izvilka līguma oriģinālu, zem kuŗa bija paraksti — A. Vinning, K. Ulmanis, Sp. Paegle un J. Zālītis. Nu es, protams, nevarēju apstrīdēt paša līguma eksistenci. Vispirms lūdzu atļauju nokopēt līguma pilnu tekstu. To izdarīja kāda mašīnrakstītāja un V. Šūmans ar savu parakstu apliecināja kopijas pareizību. Izlasījis attiecīgos paragrafus, es tūlīt sāku polemizēt ar vācu lietvedi. Es paziņoju, ka sakarā ar zināmu paragrafu Versaļas miera līgumā, šis līgums pilnīgi zaudējis savu spēku. Tas nu bija vācu lietvedim pavisam neticams. Sameklēju Versaļas līgumā attiecīgu pantu, kur teikts, ka visi līgumi, ko Vācija slēgusi ar valdībām, kas nodibinājušās uz bijušās Krievijas teritorijas, tiek anulēti, Vācijas lietvedis tomēr pastāvēja, ka Latvijai vajadzētu pildīt 29. decembra līgumu, jo tas būtu Latvijas interesēs: izredzes pāriet Latvijas pavalstniecībā pievilktu brīvprātīgus cīnītājus no Vācijas. Turpretī, ja Jelgavā vācu kaŗavīri dabūtu zināt, ka Latvija viņus piemānījusi, tad tur saceltos liels sašutums pret Latvijas valdību. Tas bija nepārprotams drauds. Es tomēr noraidīju ar aizrādī-

jumu, ka mēs, latvieši, būtu pateicīgi, ja vācu kaŗavīri drīzāk aizbrauktu uz savu tēviju.

Pēc vācieša aiziešanas, pārlasot vēlreiz 29. decembra līguma tekstu, es ļoti brīnījos par Kārļa Ulmaņa politisko vieglprātību. Līguma veidā garantēt pavalstniecību vāciešiem, kas tikai vienu mēnesi kaŗojuši Latvijā, tas taču nozīmēja palielināt vācu minoritāti par kādiem 50.000 cilvēkiem, un turklāt vēl ar spēcīgiem bravūrīgiem avantūristiem, kas vienmēr būtu gatavi piedalīties iekšpolitiskās reakcionārās dēkās. Kā bezzemniekiem viņiem būtu tiesības iegūt arī zemi gaidāmās agrārreformas ietvaros.

Septembra sākumā ārlietu ministrs Meierovics sūtīja mani diplomātiskā misijā uz Rēveli, kas nu jau bija pārdēvēta par Tallinu. Tā kā viesnīcas bija pārpildītas, tad braucu atsevišķā salonvagonā, kas Tallinā bija mans mājoklis. Man līdzī kā adjutants un sekretārs brauca Herberts Tepfers. Man bija divi diplomātiski uzdevumi: pie krievu ziemeļu-rietumu valdības un pie igauņiem.

Igaunijas teritorijā bija saformējusies spēcīga krievu armija ģenerāļa Judeniča vadībā. Angļi un franči to labi apgādāja ar ieročiem un municiju, un tā blakus igauņu armijai diezgan labi kāvās frontē ar boļševikiem. Tallinā bija nodibinājusies arī krievu ziemeļu-rietumu valdība ar Liasonovu priekšgalā, kas stāvēja gan sakaros ar admirāļa Kolčaka valdību Omskā, bet autonomi pārvaldīja savas lietas. Tā kā igauņu un krievu armijai bija labi panākumi frontē, tad šī krievu valdība loloja konkrētu cerību drīz vien pārcelties uz atbrīvoto Petrogradu. Tā bija zināms politisks faktors un mums bija svarīgi izzināt, kā tā skatās uz Latvijas neatkarību. Man nu vajadzēja mēģināt panākt, lai to atzītu. 11. augustā angļu militārās misijas priekšnieks bija piespiedis Liasonovu atzīt Igaunijas neatkarīgo republiku. Ierados vizītē pie šīs krievu valdības ministru prezidenta un, iesniedzis attiecīgu notu, iesāku sarunas. Viņš izvaiījās atbildēt, bet, ja es varot divi dienas gaidīt, tad notikšot ministru kabineta sēde, pēc kuŗas es varēšot saņemt atbildi. Bet arī tad atbilde bija izvairīga. Viņš principā atzīstot Latvijas neatkarību, bet to oficiāli nevarot solīt, jo par šīs zemes atda-

lišanas vai neatdalīšanas no Krievijas varēšot lemt tikai Krievijas Satversmes sapulce. Tā es tomēr noskaidroju, ka nacionālie krievi, atradami vēl tālu no varas Krievijā, ir naidīgi mūsu patstāvībai.

Mans otrs diplomātiskais uzdevums bija ietekmēt Igaunijas valdību, lai tā drīzāk aizvāktu prom no Valkas un dažiem pagastiem igauņu okupācijas armiju. Vispirms sarunas iesāku ar ārlietu ministru Posku. Viņš bija ļoti laipns un gribēja runāt par vispārējo politiku, it sevišķi par miera slēgšanu ar Padomju Krieviju, bet nemaz nevēlējās ielaisties sarunās par Valkas un dažu Latvijas pagastu evakuāciju. Tā esot militāra problēma, kuŗu varot izšķirt nevis ārlietu ministrs, bet armijas virspavēlnieks. Noticējis šim paskaidrojumam, es devos audiencē pie armijas virspavēlnieka ģenerāļa Laidonera. Igaņu kaŗavadonis bija ļoti sirsnīgs, atklāts un noteikts, lai neteiktu ciets. Tiesa, Valka igauņu armijai pagaidām vajadzīga kā etapa punkts. Bet Valkas jautājums ir daudz sarežģītāks, tas nav militārs, bet politisks. Ar to saistās Igaunijas—Latvijas robežas novilkšana. Un tā kā Valkā dzīvojot daudz igauņu, tad armija uzskatot to par Igaunijas pilsētu. Es nu ļoti mierīgā un pieklājīgā tonī polemizēju ar virspavēlnieku, atsaucoties uz to, ka es 1918. gada beigās un 1919. gada sākumā pats esmu dzīvojis Valkā un skaidri redzējis, ka latvieši tur ir lielā vairākumā. Uz to ģenerālis pasmaidīja un piebilda: katru lietu var saredzēt no divi pusēm . . . Tas bija tik katēgoriski teikts, ka sapratu, ka šeit nav vērts tālāk polemizēt.

Nodomājis, ka tikai igauņu pilsoniskie nacionālisti ir tik šaursirdīgi egoisti un grib mums atņemt Valku, es devos pie sociālistu vadoņiem, lai ar viņu palīdzību ietekmētu Igaunijas valdību uz saprašanos. Liels bija pārsteigums, kad es tuvāk iepazīnos ar igauņu sociāldemokratu nacionālistisko noskaņu. Tas bija pilnīgi saprotami, ka igauņi bija nacionāli pašapziņīgi, pat lepnī, jo tiešām, viņi pirmie no Baltijas nācijām padzina boļševikus no savas valsts teritorijas, pirmie nodibināja kārtību zemē, pirmie — jau maijā — ievēlēja savu Satversmes sapulci. Ar to igauņi varēja tiešām lepoties. Bet nacionālā pašapziņa bija par daudz sakāpusi viņiem galvās un tā bija jau izvērtu-

sies par nacionālistisku iedomību un neiecietību. No sarunām ar sociālistu vadoņiem Reju, Astu un Oinasu guvu iespaidu, ka viņi nekā negrib un nespēj darīt pret netaisno pretenziju uz Valku.

Pie Latvijas ārlietu ministrijas darbojās sevišķa izlūkošanas nodaļa, ko cītīgi vadīja virsleitnants Sulmanis, vēlākais tiesnesis. Septembra otrajā pusē viņam ienāca noteiktas ziņas par stāvokli Zemgalē, it īpaši Jelgavā. Tur steigā krievu pulkvedis Bermonts-Avalovs ar vācu palīdzību formējot krievu kaņaspēku, vācot brīvprātīgos Vācijā krievu gūstekņu nometnēs. Jau esot saformēti daži bataljoni, ap 10.000 vīru. Vācu kaņavīru ģenerāļa von der Golca vadībā Jelgavā un citur Zemgalē esot ap 40.000. Tajos valdot noskaņa par drīzu kaņagājienu uz Rīgu.

Bija nu nepārprotami skaidrs tas, ko es jau paredzēju pirms mēneša kādā rakstā Sociāldemokratā — Mums jātiek skaidrībā! Pret draudīgiem spēkiem Jelgavā visu laiku ministru prezidentam Ulmanim nebija noteiktas politikas. Viņš kādā Tautas padomes runā bija vientiesīgi solījis: svešie spēki paši aizies prom no Jelgavas ātrāk, nekā jūs, deputātu kungi, domājat. Nu šie spēki taisījās mums uzbrukt. Neizdevās arī valdības mēģinājums ar angļu un franču militāro misiju vidutājību aizmanevrēt Bermonta-Avalova vadītos krievus prom no Jelgavas caur Jaunjelgavu un Krustpili uz Latgales fronti.

Par to, ka draudīgie mākoņi no Jelgavas puses tik tumši savilkās, zināma atbildība krita arī uz Latvijas valdību, galvenokārt uz ministru prezidentu Ulmani, jo viņš nesaredzēja draudīgās briesmas un laikā nespēra visus militārās drošības soļus.

Šādos apstākļos Bermonta-Avalova krievu un vācu kaņaspēka uzbrukuma priekšvakarā es 6. oktobrī izstājos no ārlietu ministrijas, lai savā nodomātajā lielajā runā Tautas padomē varētu pilnīgi brīvi kritizēt Ulmaņa politiku un atklāti brīdināt no briesmām. Es atzinu, ka opozīcijas partijas redzama vadītāja stāvoklis šādos apstākļos nav savienojams ar augsta atbildīga darbinieka vietu ārlietu resorā. Meierovics manus motīvus saprata, bet nožēloja, ka es atstāju viņa vadīto ministriju, lai gan es no Tautas padomes tribīnes biju jo stingri oponentis ārlietu ministram.

5. Z. MEIEROVICA UN F. CIELĒNA ĀRPOLĪTIKAS TURNĪRS TAUTAS PADOMĒ

1919. gada 6. oktobrī ārlietu ministrs Meierovics Tautas padomē plašākā runā apskatīja starptautisko stāvokli un Latvijas ārpolitikas uzdevumus. Pasniedzam šeit viņa runas steno-grafisko tekstu, mazliet to saīsinot un nedaudz korigējot valodu.

Jāpiezīmē, ka visas runas Tautas padomē tika runātas, ne lasītas. Satversmes sapulcē pat kārtības rullis noliedza nolasīt runas.

Ļoti cienījāmā Tautas padome! Iekams es pāreju uz tiem jautājumiem, kuŗi stāv šobrīd ārējās politikas degpunktā, lai man būtu atļauts šeit īsumā savilkst tās līnijas, pa kuŗām līdz šim ir tikusi vadīta ārlietu politika, un no šī kopsavilkuma turpināt šo līniju tālākos vilcienos nākotnē. Kā sarkans pavediens visā šajā politikā ir gājusi cauri viena doma — panākt pa visdrošākiem un labākiem ceļiem suverēnās Latvijas patstāvību. Ja mēs metam īsu vēstures skatu nesenā pagātnē, tad mums ir jāsaka, ka gadu atpakaļ Latvijas patstāvības ideja, viņas būt vai nebūt, atkarājās no tās uzvaras, kādu sabiedroto koalīcija guva pār Vāciju, jeb centrālo valstu koalīciju. Man nav šeit jāattēlo tas, ka starp tām divām lielām grupām, kas toreiz kaŗa laukos lauza šķēpus, visas mūsu simpatijas varēja stāvēt tuvu tikai tai grupai, kuŗa veda kaŗu pret centrālo valstu koalīciju, jo uz sabiedroto kaujas karoga bija rakstīti mums vistuvākie principi, kas balstījās uz starptautisko tiesību redzes aploka un noteikti demokratiskiem pamatiem. Iestādamies par tautu pašnoteikšanās tiesību, mēs zināmā mērā to līniju, kas tikai varēja Latviju novest pie patstāvības, esam no sākta gala ieturējuši, un, kad uzvara tika gūta, tad līdz ar to arī bija iespējams proklamēt Latvijas suverēno valsti. Vēsturē būs grūti pievest piemērus, līdzīgus tiem, cik nelabvēlīgos apstākļos radās Latvijas valsts. Es gribētu teikt, ka mūsu ārlietu politika no sākta gala pieslējās sabiedroto orientācijai vairāk kā jebkam citam, cik tālu Latvijas suverēnās intereses to prasa. Pie šī paša gadījuma man ir grūti pāiet gaŗām, nepieminot to, ka uz Francijas zemes ir izcīnīta ar sabiedroto ieročiem arī iespējamība tapt suverēnai Latvijai. (Aplausi.) Bez Francijas liela loma kaŗā piekritusi Lielbritānijai. Lielbritānija, tā bija valsts, kuŗa atzina Latvijas de facto patstāvību, kad Latvija kā de facto valsts vēl nemaz nepastāvēja. (Aplausi.) 11. novembrī, tanī pašā vēsturiskā dienā, kad tika parakstīts pamiers, kad vēl nebija proklamēta Latvijas suverēnā republika un viņas augstākā vara vēl nepastāvēja, — jau toreiz Lielbritānija proklamēja Latvijas de facto pastāvēšanu. Arī tālākā gaitā Lielbritānija nav atteikusies no tiem principiem, uz kuŗiem viņa ir nostājusies toreiz 11.

novembrī. Ja arī Latvija juridiski šinī brīdī nevar tikt atzīta par valsti, tad viņa par tādu tiek uzskatīta de facto šī vārda visplašākā nozīmē. Un es gribētu sacīt, ka šī atzīšana nevar tikt izdzēsta no zemes virsas, kā Latvijas ienaidnieki to iedomājas. Še, bez šaubām, nebūs darišans ar papīra gabaliem, kuŗus pie vajadzības var saplosīt un iznīcināt. — Es gribētu vēl aizrādīt uz Ziemeļ-Amerikas Savienotām Valstīm. Viņas ir bijušas tās, kuŗas sniegušas palīdzīgu roku Latvijai pie viņas ekonomiskās dzīves ievadišanas normālās slīdēs pēc visa tā rūgtā biķeŗa, ko Latvijas nācijai nācās izdzert. Tanī pašā brīdī, kad, pēc šīs pašas valsts priekšstāvju ziņojumiem, Rīgā nebija redzami bērni smaidiem sejā, nāca palīdzīgā Amerikas roka, kuŗa glāba Latvijas nākotni — jauno paaudzi no bada un slimībām. (Aplausi.) Es gribētu konstatēt, ka dažas dienas atpakaļ mēs varējām būt par acu lieciniekiem tam, ka šī palīdzība nav mitējusies līdz pēdējam brīdim un Latvijas armija varēs atkal dabūt vienu, otru lietu no tā, kas nepieciešams viņas vajadzību apmierināšanai. Šī palīdzība nenāk citādi, kā no tiem pašiem sabiedrotiem, ne uz koncesiju, bet aizdevumu pamata. Miljonos liels aizdevums uz ilgiem gadiem ir saņemts nedaudz dienas atpakaļ. Tas pierāda, ka Latvijas valsts kredīts nevis mazinās, bet paliek stabilns un nostiprinās.

Pārejot tieši uz ārlietu politiku, šis darbs ir acumirkli novirzīts otrā fazē — darbs panākt Latvijas de jure patstāvību. Pirmā stadijā Latvijas stāvokļa interesēs bija, ka to vajadzēja padarīt par starptautisku. Šis stāvoklis ir panākts ar to, ka Latvija tiek uzskatīta par de facto pastāvošu valsti. Nav nevienam ne mazāko domstarpību šai jautājumā, ka Latviju varētu saistīt ar Krieviju, pie kuŗas agrāk Latvija piederēja, Latvijas stāvoklis ir padarīts par internacionālu. Otrs periods būs tas, kas nobeigsies ar Latvijas valsts de jure atzīšanu. Še prasis, ļoti cienījāmā Tautas padome, kādi ir tie ceļi, pa kuŗiem visātrāk un ar vismazāk zaudējumiem varētu sasniegt Latvijas de jure atzīšanu? Šis ceļš, pēc maniem uzskatiem, ir galvenā kārtā tas — nostiprināt Latviju kā valsti iekšēji un ārēji, nostiprināt arī viņas labās attiecības ar viņas labvēlīgiem kaimiņiem ziemeļos un dienvidos. Šis ir tas ceļš, uz ko vajag koncentrēt visus mūsu pavedienus, uz to vajag virzīt visu mūsu valsts politiku un visu mūsu valsts dzīvi. Un gribētos ticēt, ka iespējamības, lai to panāktu, ir mūsu rokās. Protams, būs daudz grūtību, bet katrā ziņā ir visi elementi mūsu rokās, lai varētu de jure patstāvības atzīšanu panākt visātrākā laikā. No šīs vispārīgās daļas es gribētu tagad tuvāk analizēt mūsu attiecības ar kaimiņu valstīm, pirmā kārtā ņemot to valsti, kuŗai mēs līdz 1917. gadam piederējām, proti — Krieviju. Ir ļoti grūti nosacīt tās politiskās grupēšanās un politisko partiju konstelācijās iespējamību, kāda nākotnē radīsies Krievijā, un kuŗa būs tā, kas vadīs Krievijas likteni. Acumirkli Krievijā ir daudz dažādu spēku. Par lieliniekiem, sakarā ar viņu piedāvājumu iesākt ar mums pamiera sarunas, es runāšu vēlāk. Pret šiem lieliniekiem kaŗo visdažādākās antilieliniecisķās grupas visdažādākos Krievijas apvidos. Kolčaks — Sibīrijā, Deņikins — dienvidos, poļi, ukraiņi, leiši, latvieši, igauņi,

somi, Čaikovska valdība ziemeļos, un beidzot, ziemeļvakaru valdība uz rītiem no Igaunijas. Šis krievu grupas grib apvienot vienu lielu, nedalītu Krieviju. Viņas gan runā par autonomijām, bet bez kādām garantijām. Latvijas nācijai nevar būt divu domu par to, cik labvēlīgas vai nelabvēlīgas šīs grupas mums ir. Mums visiem ir zināms, ka viņas ir noraidošas, negatīvas un tādas būs vienmēr. Ir grūti paredzēt, kāda no šīm grupām un kad ņems pārsvaru. Un liekas pat, ka ir iespējamība reakcijai pārvarēt lieliniekus tai gadījumā, ja nebūs spēka tiem pretlielnieciskiem elementiem, kas mēģināja Krievijā novirzīt lielniecismu uz demokrātisku valdības formu. Un pats par sevi saprotams, ka Latvijas interesēs ir — redzēt kā savu kaimiņu nevis Krieviju, kur vara un valsts aparāts atrastos reakcionāru rokās, bet redzēt Krieviju demokrātisku, tādu, kas arī atzītu mūsu likumīgās prasības. Līdz ar to no šī izriet, ka mūsu un mūsu kaimiņu valstu ceļšanās dienvidos un ziemeļos ir — atbalstīt tādu demokrātisku Krieviju, kas atzīt Latvijas suverenitāti un patstāvību. Bet pret visiem tiem, kas būtu palikuši agresīvi pret Latviju, lai viņi būtu lielinieki vai reakcionāri, Latvija būs spiesta aizsargāt savu suverenitāti un viņa to darīs. Latvijas uzdevums ir — pabalstīt demokrātiskās Krievijas ceļšanos, Latvijas vēlēšanās ir — redzēt labas attiecības ar demokrātisko Krieviju. Ievērojot komplicētos ekonomiskos interešu sakarus, mēs gribam ar to Krieviju, kas atzīst mūsu suverēno patstāvību, dzīvot draudzīgās attiecībās. Mums nav ne mazāko nodomu atgriezt Krieviju no Baltijas jūras ostām. Neatsakoties no Latvijas suverēnitātes principa ne par matu, mēs radīsim Krievijai iespēju apmierināt viņas ekonomiskās vajadzības pēc Baltijas ostām.

Mūsu otrs kaimiņš uz vakariem ir Vācija. Iekšēji pēc pamiera noslēgšanas Vācijā ir notikušas lielas taustāmas pārmaiņas. Imperijas režīma vietā Vācijā ir nodibināta republikāniska valsts iekārta. Vācu tagadējā valdība sakās darām visu, lai nodibinātu normālas, lai neteiktu vairāk, attiecības starp Vāciju un tām valstīm, kas atrodas no viņas uz rītiem. Mums nav tiesību to apšaubīt; mums nav tiešu pierādījumu teikt, ka Vācijas valdība gribētu sacīt vienu un darīt otru, bet mums ir pienākums konstatēt to, ka visi solījumi, kas ir doti, līdz šim tikpat kā nav pildīti. Mums jākonstatē, ka Vācijā, es gribu ticēt, pilnīgi ārpus valdības aprindām, un tāpat arī Krievijā, dažu grupu interesēs ir atjaunot agrāko kārtību kā Vācijā, tā Krievijā. Katram no mums ir pilnīgi skaidrs, ka ideju par Krievijas—Vācijas ūnijas dibināšanu no plāniem sāk mēģināt virzīt īstenībā. Šis ūnijas radišanai vislielākais šķērslis esam mēs — šīs valstis, ja atrodas starp Krieviju un Vāciju. Ar katru dienu krievu—vācu ūnijas tīkotāju pozīcijas kļūst vājākas. Ja tomēr paceltos tā noziedzīgā roka, kas gribētu radīt šo ūniju, mēs nebūsim vieni, kas būsim spiesti aizstāvēt vispasaules problēmu. Es to saku ar zināmu lepnumu, jo Latvija ar viņas kaimiņiem dienvidos un ziemeļos ir, acīmredzot, tā vieta, kur lūzīs šī jaunā ūnija, kur līdz ar to jālūzt iespējamībai saukt drīzā laikā atpakaļ briesmīgā kara ēnu. Ja šī ūnija nodibinās, tad bez šaubām tas nozīmēs jaunu asins izliešanu, jo būs

jauna koalīcija pret uzvarētāju, tagadējo koalīciju. Un tāpēc visa pasaule redz un saprot šo mēģinājumu, kuŗš acumirkli man tēlojas pārdošanas avantūras veidā. Mūsu sabiedrotie, ja tas būs vajadzīgs, mums palīdzēs pat vairāk, nekā tikai ar diplomātiskiem līdzekļiem. Pret domu iznīcināt Baltijas valstu patstāvību stāv cita ideja, kuŗai ir vairāk Baltijas jūras raksturs, proti, nodibināt zināmā laikā antanti, sirsnīgu savienību starp Somiju, Igauniju, Latviju un Lietuvu. (Aplausi.) Šis valstis vieno ļoti daudz. Šis valstis vieno, pirmkārt, viņu bēdīgā pagātne kā valstīm, kā nacionālām vienībām. Tās visas nav aizmirsušas tos 200 gadus, kopš Pēteris Lielais ievada to kārtību, kāda pastāvēja līdz 1917. gadam. Šis valstis vieno arī vēl tas, ka tās visas stāv uz atzītas demokrātiskas valsts iekārtas platformas, viņas vieno lielas interešu kopības taisni šinī brīdī, kad viņas jūt, ka pret viņu patstāvību ir vērsti plāns šīs nācijas iznīcināt. — Somija, kaut gan de jure atzīta, arī ir pieslēgusies mūsu entente cordiale. Somijas valdība un viņas saeima, es ceru — visa Somijas tauta, skatās ar lielām simpatijām uz šīs antantes attīstību. Viņa kā de jure valsts nepretendē ne uz kādu izņēmuma lomu; viņa ir līdzīga ar mums un strādā par mūsu patstāvību. Es ceru, ka šī savienība radīs spēku, kā morālisku, tā arī fizisku, kas varēs pretim stāties tiem, kas strādā par labu krievu—vācu ūnijai. Mūsu kaimiņu tauta — Igaunija līdz šim palīdzējusi mums pie mūsu zemes aizstāvēšanas pret lieliniekiem. Viņa ir sniegusi savu palīdzību arī toreiz, kad Rīga dažus mēnešus atpakaļ nebija mūsu rokās. Un es esmu pārliecināts, ka ja būs vajadzība, Igaunija būs pirmā, kas nāks kā īstais sabiedrotais talkā pret tiem, kas mēģinās pacelt savu roku pret Latvijas suverēno patstāvību. (Aplausi.)

Mūsu kaimiņi dienvidos — lietuvieši jau ir ietilpuši pilnīgi entente cordiale. Mēs domājam, ka grūtības Polijas un Lietuvas starpā tiks novērstas ar to, ka ir konsolidēti uzskati par Lietuvas patstāvību viņas etnografiskās robežās. Ar to jau panākta savienība starp Somiju, Igauniju, Latviju un Lietuvu. Bet mēs gribam iet vēl tālāk, lai radītu lielāku sienu starp Vācijas un Krieviju, vēl vairāk uz dienvidiem. Mēs gribam atrast ceļus, lai arī Polija pieslietos šai savienībai. Krievijas un Vācijas ūnijai nav mazāk bīstama kā mums. Polija, kā daudz stiprāka, ar vecām tradīcijām, ar noorganizētu valsts aparātu, ir visstiprākā šinī brīdī arī militārā ziņā to vidū, kuŗiem vajadzēs aizsargāties pret Krievijas—Vācijas apvienības iespēju. Mums ir vēl citi sabiedrotie. Vēl tālāk uz dienvidiem ir Ukraina. Viņas stāvoklis nav viegls, bet viņas simpatijas ir mūsu pusē. Tur vēl diemžēl lielā mērā iespaidu patur lielinieki. — Es gribu pieminēt, ka mums ir sabiedrotie, kuŗi stāv ģeografiski tālu — tās ir Kaukaza valstis. Ir ievērojams tas, ka savā laikā, kad Krievija bija liela un stipra, tad pagāja 100 gadu, kamēr viņa varēja iekarot viņai naidīgo Kaukazu. Tagad, kad viņa ir vāja un aiz Kaukaza stāv daudz jauno valstu starp Baltijas un Melno jūru, nevar būt ne mazāko šaubu, kāds iznākums būs izmisuma avan-

tūrām mēģinot iznīcināt jauno valstu patstāvību. Mūsu pretinieki atradīs mūs vairāk sagatavotus, nekā viņi paši to gaidīja. (Aplausi.)

Es gribu beidzot pāriet uz miera jautājumu. Krievu sovjetu valdības ārlietu komisārs Čičerins ar telegrammu 11. septembrī ir griezies pie Latvijas ārlietu ministra ar miera piedāvājumu, paziņodams, ka līdzīgs piedāvājums dots arī Rēveles valdībai. Savā telegrammā viņš paziņo, ka tas solis, ko lielinieku valdība spērusi, pierādot lielinieku valdības vēlēšanos nebūt agresīvai pret jaunnodibinātām valstīm uz agrākās Krievijas imperijas teritorijas. Šis pats ieskaits, ka viņa nav agresīva pret Latviju, esot par iemeslu tam, ka sovjetu Krievijā liek priekšā tā sauktai Rīgas valdībai stāties pie pamiera sarunām un izstrādāt miera noteikumus. Šāds pats miera piedāvājums tanī pašā dienā nosūtīts Somijas un Lietuvas valdībām, pēc tam arī Ukrainas valdībai. Latvijas pagaidu valdība, sazinādamās šīs augstās sapulces protobūtnes laikā ar Tautas padomes prezidiju un ārlietu komisiju, aizstāvēja šinī jautājumā sekojošu viedokli: Latvijas pagaidu valdība domā arī, ka viņai ir jābūt gatavai, ja lielinieku valdība pieņem tos pamiera noteikumus, kādus bez Latvijas uzstāda arī mūsu sabiedrotie — Somija, Igaunija un Lietuva, uzsākt sarunas par pamiera noslēgšanu. Šie noteikumi savās pamata līnijās satur to, ka no lieliniekiem jāprasa sekojošu pamata principu pieņemšana: 1) Miers būtu jāslēdz ar tām 4 valstīm, kuŗas es šē jau vairākkārt minēju, nevis atsevišķi, bet kopējs miers starp sabiedrotiem. Tā tad — nekāds separāts miers, bet kopējs miers ar 4 sabiedrotiem no vienas puses un lielinieku valdību no otras puses. 2) Lielinieku valdībai, ja viņa stājas pie pamiera sarunām, ir jāatzīst Latvijas, Lietuvas un Igaunijas suverēnitāte. Es šē neminēju Somiju, jo to kā suverēnu valsti lielinieku valdība jau ir atzinusi. 3) Kā praktiskas garantijas tam, lai lieliniekiem nebūtu iespējams pēc kāda laika sākt jaunu uzbrukumu, ar viltu panākt to, kas nebija panākams ar varu, likt priekšā radīt neitrālu zonu, dibinoties uz etnografiskām robežām. Te pacelas jautājums, vai lai Latvijas pagaidu valdība šinī acumirkli slēdz ar lieliniekiem mieru, vai vienīgi pamieru. Uz šo jautājumu šinī brīdī, diemžēl, grūti dot atbildi. Ja Latvija būtu uzvarētāja kopā ar sabiedrotiem, jeb ja lielinieki varētu tikt uzskatīti par sakautiem, tad mēs varētu skaidri un gaiši pasacīt: mēs slēdzam mieru. Tagad tā nav. Mums nav zināms, kādus pamiera nosacījumus lielinieki pieņems vai nepieņems; mums nav zināms, cik stipri lielinieki kā politisks faktors vēl Krievijā ir. Uz jautājumu, vai pēc pamiera mēs slēgsim arī mieru, šinī vietā mēs atbildēt nevaram. Mēs stāsimies pie pamiera noteikumu izstrādāšanas, mēs stāsimies pie pamiera, ne miera sarunām. Galīgo mieru varēs noslēgt tikai tad, kad apstākļi Krievijā noskaidrosies — vai tur nebūs iespējama demokrātiska valdība. Protams, ja tāda reālizēsies, tad, bez šaubām, būs miers, tāpēc, ka nebūs vairs lieliniecisma tādā veidā, kāds viņš ir tagad. Ir daudzi, kas vēlas, lai tak reiz arī šē aplustu kaŗa darbi. Vispārējs miers iestātos tad, ja tikt ulikvidēts lieliniecisms tādā veidā, kāds viņš ir tagad. Ja tas nenotiks, tad grūti

paredzēt mieru. Es nedrīkstu paiet garām šinī jautājumā vienai lietai. Varētu uzstādīt jautājumu, vai šis solis, ko Latvijas pagaidu valdība nodomājusi spert, nepadarīs neasu to ieroci, ar kufru mēs līdz šim vedam cīņu ar lieliniekiem, un ar kufru mums būs jāved cīņa, ja lielinieki nepieņems mūsu dibinātās prasības. — Uz to es gribu atbildēt, ka nav ne mazākā iemesla domāt, ka sakarā ar šīm pamiera sarunām mūsu šķēps kļūtu truls. Ja būs vajadzība atjaunot aktīvas operācijas, tad šī iespēja būs garantēta. Tādēļ Latvijas pagaidu valdība ir nolēmusi uzsākt pamiera sarunas ar lielinieku valdību vēl šinī pašā mēnesī un lūdz Tautas Padomes piekrišanu šim solim. — Es nedrīkstu atstāt šo vietu, nesacījis vēl vienu. Sarunas par pamieru, kas var vest no pamiera eventuāli uz mieru, atstāj psiholoģiski sliktu iespaidu armijās, kuņas ir vājas. Es gribu konstatēt, ka mums nav ko baidīties no šīm sarunām. Latvijas armija, ne mazāk rosīgi kā līdz šim, stāvēs savās sargu vietās. Kā ārlietu ministrs no šīs cienījamās katedras šodien runāju pirmoreiz, un lai man būtu atļauts konstatēt, ar kādu dziļu nopietnību un sajūsmu sekojām mēs toreiz ārzemēs tiem varoņdarbiem, ko veica Latvija neapbruņota un neapgērbta. Mēs dziļās skumjās noliecām savas galvas, kad dzirdējām, ka vienā otrā vietā sitas robi. Bet nekad nevienam tur tālu svešumā nav nācis prātā, ka Latvijas armijas stiprums kādreiz varētu lūzt. Kamēr Latvija nebūs brīva no visiem svešiem spēkiem, nevar būt domas, pat runas, par mieru. Vispāri vēl daudz pārbaudījumu ir priekšā un viens, otrs rūgtums būs vēl jādzer, kamēr varēs sasniegt to, ko esam rakstījuši mūsu sarkan—balti—sarkanā karogā. Man liekas, ka Latvijas valsts un Tautas Padome un visa nācija pabalstīs attiecībā uz ārlietu politiku tās līnijas, kas ved uz Latvijas suverēno patstāvību. (Aplausi.)

Atbildot ārlietu ministra Meierovica 6. oktobra runai Tautas padomē, es 7. oktobrī plašā, vairāk nekā stundu garā runā analizēju Latvijas starptautisko stāvokli, kas radies pēc Versaļas miera konferences Augstākās padomes lēmuma Baltijas valstu jautājumā.

Augstu godātā sapulce! Bridis, kuņā sanāca kopā šī Tautas padomes sesija, ir ārkārtīgi nopietns. Es domāju, ka neviens no klātesošiem Tautas padomes locekļiem neizturas tik nenopietni, kā daži klātesošie izturējās pagājušās sesijas beigās. Es domāju, ka visiem ir skaidrs, ka šīs dienas, ko mēs pārdzīvojam, ka tie lēmumi, ko mēs taisīsim, būs izšķirīgi turpmākai Latvijas vēsturei. Mēs zinām, kas notiek Jelgavā, kas notiek Kurzemē; mēs zinām, kas notiek ap mums apkārt citās vietās. Par šiem apstākļiem vēl reiz tuvāk runāt, cienījamie kungi, būtu lieki, vismaz latviešu frakcijām tas ir lieki. Ja mums ir jārunā par pamiera vai miera slēgšanu vienā frontē, lai sagatavotos uz karu otrā frontē, tad šis jautājums mums ir ārkārtīgi nopietns, ir jāizšķiras visa

pilnībā, lai nepaliktu nekādu šaubu un neskaidrības, lai mēs būtu gatavi uz visu.

Iekams mēs pārņemam uz tiešo miera noteikumu caurlūkošanu, bez šaubām, kā to teica ļoti cienijamais ārlietu ministra kungs, mums vēlreiz izšķirošā vēsturiskā stundā ir jātiek skaidrībā par to vispārējo starptautisko situāciju, kurā mēs tagad atrodamies. Lai varētu pieņemt šo lēmumu, mums ir jāpārbauda viss, kas ir noticis, visi tie apstākļi, kādos ir ievirzījies mūsu jautājums. Es gribu teikt, ka neesmu tāds optimists, kā mūsu augstu godātais ministra kungs. Viņa runas pirmajā daļā jau tika izteiktas tezes galvenos vilcienos par starptautisko stāvokli un par Latvijas jautājuma atrisināšanu starptautisko tiesību ceļā. Es allaž un allaž atrodu optimistiskas notis, kuņas mums tik bieži un daudzkārt izskanējušas no ministru prezidenta mutes. Mēs zinām, ka Latvijas jautājums starptautiskā nozīmē, kā to ministra kungs teica, ir Latvijas de jure atzišana no Vakareiropas valstīm. Cienītie kungi, kur ir šī atzišana un kādas ir izredzes uz atzišanu? Latvijas jautājums ir jau pagaidām izšķirts miera konferencē zināmā virzienā, un proti: ar 27. maija notu, kuņa nosūtīta Kolčakam ar piecu lielvalstu pārstāvju parakstiem. Mūsu jautājums ir atlikts, tas ir nodots sarunām starp mūsu pagaidu valdību un Kolčaka valdību. Nerunāsim par to, kas ir Kolčaks. Es domāju, ka tagad visas latviešu frakcijas ir skaidrībā par to, kas ir Kolčaks. Ja pagaidu valdība nevienojas ar Kolčaka valdību, tad lieta tiek nodota Tautu Līgai kā starpnieci. Cienijāmie kungi, par Kolčaka politisko un militāro spēku zina rakstīt krievu reakcionārs avīzes un viņu aģenti ārzemēs. Par to lai atļauts spriest miera konferencē, bet mums ir skaidrs, ka Latvijas jautājuma izšķiršana ir atlikta. Augstu godātais ārlietu ministra kungs izteica pateicību tām lielvalstīm, kuņas esot savā karogā rakstījušas demokratiskos lozungus pasaules kaŗā, arī mazo tautu aizstāvēšanu un viņu atsvabināšanu. Augstu godātie Tautas padomes locekļi! Kur ir šo solījumu pildīšana? Tā beidzās bēdīgā kārtā ar 27. maija notu admirālim Kolčakam. Es arī piekritu ārlietu ministra kungam, ka mūsu Latvijas liktenis ir ticis izšķirts Vakareiropas kaŗa laukos, bet to, ko arī mums ir izcīnījušas Vakareiropas tautas kaŗa laukos, ir izcīnījuši Eiropas diplomāti miera konferencē.

Es jautāju tālāk, ko ir darījušas sabiedroto valstis grūtajā brīdī, ko mēs pār dzīvojam, kādu materiālu pabalstu, kādu militāru atbalstu mēs esam dabūjuši? Augstu godātie Tautas padomes locekļi! Jums, kas esat dzīvojuši Latvijā vairāk nekā es, man tas nebūs jāpaskaidro. Mēs zinām, cik ieroču esam dabūjuši no Sabiedroto lielvalstīm, bet mēs arī zinām, cik ieroču visas Vakareiropas lielvalstis ir devušas krievu reakcionāru bandām. Neiesim sīkumos uzskaitīt, cik miljonu mārciņu tās dabūjušas no Anglijas, Francijas un citām Vakareiropas zemēm. Ceļas jautājums, vai Vakareiropas lielvalstu diplomāti nebija informēti par to, ka mums trūkst pabalsta? Cienījamā sapulce, es domāju, ka viņiem tas bija gan zināms, bet viņi nekā nedarija ar nodomu, tāpēc, ka vienas daļas Vakareiropas valstu valdības stāv vēl šo baltu dienu par vecās

lielās Krievijas atjaunošanu, piem.: Francijas valdība ar tagadējo ārlietu ministru Pišona kungu priekšgalā. (Prezidents Čakste taīsa runātajam piezīmi). Augstu godātais Tautas padomes prezidenta kungs saka, lai es tādās kritikās par ārvalstīm neizsakot, bet, cienītie kungi, pagājis gandrīz gads kopš Latvijas valsts proklamēšanas un vēl līdz šai baltai dienai Francijas valdība nav turējusi par vajadzīgu atzīt Latvijas de facto neatkarību. Mēs pat vēl tagad nezinām, kad Francijas tagadējā valdība to darīs. Kas attiecas tālāk uz citām valdībām, tad ir ārkārtīgs kontrasts, lai neteiktu vairāk, starp Amerikas prezidenta Vilsona kunga runām kaŗa laikā un viņa izturēšanos tagad. Cienījamie Tautas padomes locekļi! Ziemeļu valstīs arī nav atzinuŗas Latvijas de facto neatkarību. Līdz šim no lielvalstīm vienīgi Anglija mūs ir atzinusi kā de facto neatkarīgu. Mums visiem saprotams, kāpēc tas noticis. Es arī piekritu tam, ka mums no Anglijas puses nāks visātrākā kārtā atzīšana. Bet mums nevajag skatīties uz Sabiedrotiem kā uz kādu neatkarīgu grupu, jo tā Antante, kuŗa pa kaŗa laiku uzstājās kā vienots spēks, tagad vairs neeksistē. Katra lielvalsts iet savu ceļu visos sīkos un lielos jautājumos, katra atseviŗka lielvalsts uzstājās par savām interesēm un savu politiku. Tāpēc mums ārējā politikā nav jāskaitās ar Antanti, bet gan ar atseviŗkām lielvalstīm, kur katrai ir savas intereses. Tāpēc mums ir jāizmanto šīs preteŗķības un sadursmes, lai mēs ātrāk varētu iegūt to, kas mums vēlam un panākams. Kad mēs tiksīm pie de jure atzīšanas, par to es atsakos cerēt, kamēr nav sanākusi kopā Tautu Līgas konference. Tāpat mums nevajag aizmirst, ka vēl daudz valstu un tautu nav de facto atzītas un gaida uz savu atbrīvošanu. Bet vienu gan es gribētu piebilst, analizējot mūsu ārējās politikas vispārējās līnijas. Mums nav jānovērŗas no tām nācijām, kuŗu valdības vēl nav mūs atzinuŗas. Nāks jaunas parlamentu vēlēŗanas un, iespējams, jaunas valdības. Man šķiet, ka Latvijas ārējā politikā mums nav jāorientējas tikai uz tām valdībām, kuŗas tagad ir Francijas, Anglijas, Ziemeļamerikas, vai kādas citas valsts priekŗgalā. Blakus tīri oficiālam darbam ir ļoti svarīgs darbs Vakareiropas sabiedrības informēŗanā tajās grupās un ņķirās, kuŗām, varbūt, pēc mēneŗiem, pēc gadiem, būs noteicēŗa loma mūsu likteŗa izŗķirŗanā. Tā tas ir Francijā, tā tas ir citās zemēs. Ārējo politiku mēs nevaram ievirzīt tikai sekojot tam, kas ir ņodien. Mums ir jāorientējas arī uz tautām, kuŗas pārdzīvojuŗas pasaules kaŗu un ik dienas vairāk prasa savu tiesību apmierināŗanu. Mēs zinām, ka Vakareiropas strādniecība un darba demokrātija nav vairs tā sakalta, kā pasaules kaŗa laikā. Mēs zinām, ka tā prasa arī līdzdalību ārējās politikas sprieŗanā un lemŗanā, mēs varam teikt, ka ne tikai prasa, bet Vakareiropas valstu valdības ir pat spiestas uzklausīt, ko saka viņu strādnieku masas. (Aplausi pa kreisi.) Viens piemēŗs — angļu valdība nebūtu vis brīvpŗātīgi vedusi prom savus kaŗavīrus no Archangelskas. Angļu kaŗavīri prasa, vai ķēniņŗ esot pieteicis Krievijai kaŗu, un ja neesot, tad neviena valdība pēc angļu parlamenta nosacījumiem nevarot viņus kaŗā sūtīt. Anglijas strādniecība atbalsta angļu kaŗavīrus un katēgoriski

pieprasa savai valdībai, lai tiktu slēgts miers ar tādu Krieviju, kāda tā ir šodien, bet nevis ar tādu, kāda tā varētu būt. Mēs varam iet pat tālāk un teikt, ka tāds uzskats Anglijā ir ne tikai sociālistu aprindās, bet to atbalsta arī kreisā demokrātiskā pilsonība, kuŗas priekšgalā stāv tādi vīri, kā bijušais ministru prezidents Askvits, kuŗš kādā savā runā augusta mēnesī skaidri pateica: mēs nevaram gaidīt, kamēr Krievijā nodibināsies ilgstoša valdība pēc ilgstošiem un mūžīgiem pilsoņu kariem. Vakareiropas sociāldemokrātija prasa tūlīt noslēgt mieru ar Padomju Krieviju. To pašu septembra mēnesī prasa avīze Manchester Guardian, kuŗa reprezentē angļu industriju. Cienijāmie Tautas padomes locekļi! Pieskaroties mūsu attiecībām pret mieru vispārīgi un pret miera noslēgšanu konkrēti, es domāju, ja jau angļu liberālā demokrātiskā pilsonība nebaidās prasīt no savas valdības mieru ar Padomju Krieviju, tad mums ir vēl vairāk iemeslu, ir redzamas konkrētas briesmas no Kurzemes. Mēs redzam, ka divās frontēs kaŗot neesam spējīgi, ka mums kā latviešiem šajā brīdī būtu jāizšķiras, lai vienu fronti likvidētu un būtu gatavi kaŗot pret tiem, kas nāk ar Latvijas iznīcināšanas lozungu. Te paceļas jautājums, kādu atbildi es vēlos. Par nožēlošanu man jāsaka, ka atbilde, ko deva ārlietu ministra kungs, mani pilnā mērā neapmierina. Kāpēc? Apskatīsim jautājumu pēc punktiem, kā to izteica savā runā augustu godātais ārlietu ministra kungs. Viņš teica, ka vēl neesot skaidrības par to, kas Krievijā šodien esot; vēl neesot skaidrības par to, kas Krievijā rīt būšot. Tāpēc Latvijas valdībai vajagot atbalstīt tādu uzstāšanos, kuŗa radītu Krievijā demokrātisku valsts iekārtu. Paceļas jautājums, kā augustu godātais ministra kungs stādās sev priekšā, kādā praktiski konkrētā veidā Latvijas valstij būtu jāpabalsta demokrātiskas Krievijas rašanās? Apskatot principiāli jautājumu, mūsu frakcija varētu teikt, ka labāk būtu, ja Krievijā būtu Satversmes sapulce, ja nebūtu varmācības, ja būtu krievu tautai pašai jauts lemt par savu likteni. Bet nu ceļas jautājums, vai varam kādus praktiskus soļus spert, lai sekmētu Krievijā jaunas valsts formas rašanos? Es atbildu ar katēgorisku nē. Kādā veidā mēs, maza valstiņa, varam iejaukties Krievijas iekšējās darīšanās un sekmēt jaunas, demokrātiska veida valsts rašanos tagadējās Padomju Krievijas valsts formas vietā? Ja mēs to gribam darīt šodien, tad mums ar bruŗotu spēku jāiejaucas Krievijas iekšējās darīšanās. Varbūt augustu godātais ārlietu ministra kungs un viss kabinets kopīgi gribētu no aizstāvēšanās kaŗa, kuŗu mēs, sociāldemokrāti, esam aizstāvējuši un atbalstījuši, iztaisiť intervencijas kaŗu ar Krieviju? Tādā gadījumā tie atradīs visnoteiktāko uzstāšanos pret tādu kaŗu kā Tautas padomē, tā arī ārpus viņas (aplausi). Mēs atzīstam, ka Latvijai kā valstij nav jāiejaucas Krievijas valsts iekšējās lietās. Tā ir krievu tautas un katras nācījas pašas lieta spriest par savu valsts formu. Iejaukšanās Krievijas iekšējās lietās visiem latviešiem var nest vislielāko postu. Militāra intervencija, pabalstot Deņikinu un Kolčaku, var kļūt par Latvijas kaŗu. Ar tādiem sabiedrotiem mums nav nekā kopēja. (Aplausi.) Varbūt gan dažiem citiem Latvijas pavalstniekiem ir mek-

lējams intervencijas karš ar Krieviju, tā būtu galvenām kārtām Baltijas muižniecība, kuņas interesēs ir agrākās Krievijas atjaunošana un Latvijas tautas spēka un enerģijas salaušana.

Kas attiecas uz miera sarunu konkrētām formām, tad ir jāsaka, ka arī tai ziņā es neesmu apmierināts ar ārlietu ministra kunga uzstādītām tezēm, un proti: nav saredzama īsta mūsu valdības gatavība uzsākt miera sarunas. Tai dzirksteju telegrammā, kuŗu mūsu valdība saņēmusi no Padomju varas puses, negāja runa par pamiera slēgšanu, saistot šo jautājumu ar diskusijām par Krievijā esošo režīmu. Šai telegrammā Latvijas valdība nebija uzaicināta spriest par Krievijas valstiskām perspektīvām. Tur bija uzaicinājums sākt miera sarunas ar Padomju Krieviju, bet ne ar Krieviju, kāda tā būs rīt, parit vai aizparit. Ja mūsu valdība pasaka, ka viņa šimbrīžam nevar dot nekādu apmierinošu atbildi, vai viņa vēlas, vai viņa grib uzsākt miera sarunas, tad, augstu godātie Tautas padomes locekļi, mēs sakām, ka tā ir bīstama atbilde. Bīstama Latvijas tautai un viņas nākotnei. Viens no diviem: ja Padomju varas miera piedāvājums ir nopietns, tad nopietni uz to jāatbild, un ja nē, tad tas jāatraidā. Mūsu valsts situācija ir tāda, ka mēs esam spiesti to darīt, kaut arī visi klātesošie Tautas padomes locekļi to nevēlētos. Kurzemes situācija ir tāda, ka mēs esam spiesti slēgt mieru ar Padomju Krieviju, tas būtu mums jāsaka visai latvju tautai. Ja mēs šinī izšķirīgā brīdī gribam dot izšķirīgu atbildi, tad vajaga pateikt skaidri, jā vai nē. Ja mēs atbildam ar jā, tas nozīmē, ka mēs gribam nopietni glābt Latviju un latvju tautu un iztirīt Kurzemi. Ārlietu ministra runa ir zināmā mērā izvairīšanās, sakot, ka mēs nevaram dot noteiktu atbildi, tā ir spēlēšanās ar vārdiem. Te nav neskaidribām vietas, te ir jāsaka katēgoriski, kāds ir Latvijai ceļš un ko mēs gribam panākt. Pārejot konkrēti pie uzstādītām pamiera un miera sarunu prasībām, es gribētu teikt, ka mēs atzīstam par nepieciešamu vispirms noslēgt pamieru, iekams pārejam pie miera sarunām. Mēs skatāmies uz šo lietu tā, ka Latvijas valdības pārstāvjiem, kuŗi brauc uz pamiera sarunām, nav tikai jādiskutē vien, viņiem ir jādod līdzī no Latvijas valdības mandāts, ja pretinieks pamiera noteikumus pieņem, tūlīt uz visātrāko to parakstīt, lai netiktu zaudētas ne 48, pat ne 24 stundas. Varbūt šinī vēsturiskajā situācijā, kuŗu mēs pārdzīvojam, ne tikai 24 stundas, bet katra stunda ir svarīga. Ja tas tā, tad jābūt skaidrībā arī par to, uz kādiem noteikumiem mēs vēlētos ar Padomju Krieviju slēgt ne tikai pamieru, bet arī mieru. Kas attiecas uz pamiera noteikumiem, tad augstu godātais ārlietu ministra kungs trešajā pantā teica, ka esot jāprasa liela neitrāla zona starp etnografiski—valstisko robežu un lielinieku Krieviju. Šeit paliek neskaids, vispirms, ko nozīmē vārdi „pie-tiekoši plata.” Šis jēdziens ir ļoti stiepjams. Tad, ko nozīmē vārdi starp etnografiski—valstisko robežlīniju un lielinieckisko Krieviju? Paceļas jautājums, kas tad notiks šai neitrālajā teritorijā? Šo prasību ārlietu ministra kungs motivēja divējādi. Vispirms, lai varētu apkaņot lielinieku propagandu, un lai mūsu valdība būtu aizsargāta pret varbūtēju pār-

steigumu no lielinieku armijas puses. Kas attiecas uz pēdējo, tad, ja esam valstiski domājoši un tādi, bez šaubām, mēs esam visi, mēs atzīstam, ka pa to laiku, kamēr tiek vestas miera sarunas, līdz miera līguma parakstīšanai, vajadzīgas zināmas militāras garantijas. Šīm garantijām būtu jāizpaužas samērā mazas militāras joslas radišanā. Tam vajadzētu izpausties tādā veidā, ka lielinieciskās Krievijas armija atkāptos no Latvijas robežas uz zināmu distanci, tā starp abām armijām rastos neitrāla zona. Tie, kas interesējas par šo jautājumu tuvāk, var ar mūsu ieskatiem iepazīties Sociāldemokratā. Pie otrā punkta varētu jautāt, kā ārlietu ministra kungs iedomājas lielinieku propagandas apkaļošanu ar neitrālu joslū. Šai neitrālai joslūi tad jābūt ārkārtīgi plašai. Ja jau pa Brest-Litovskas miera sarunu laiku Vācijai neizdevās ar visu neitrālo joslū novērst, ka Joffes kungs un citi lielinieki saveda Vācijā lielinieku literatūru, neskatoties uz Berlīnes attālumu no Maskavas, tad es nezīnu, kādu neitrālu joslū mēs celsim, lai lielinieku propagandisti netīktu iekšā. Es domāju, ka ar tādu metodi mēs nevarēsim izsargāties no lielinieku propagandas, pat ja mēs bez tiem pārpildītajiem cietumiem, kuŗi ir tagad, celsim vēl citus. Mēs nodrošināsim Latvijas valsti, ja viņa klūs pilnīgi demokrātiska, ja mēs dosim visiem darbu un maizi, radīsim tādus apstākļus, ka izsalkušie un pasaules kaŗa laikā novārdzinātie un izpostītie būs apmierināti un atradīs darbu un garantijas dzīvot brīvi un demokrātiski Latvijā, ja viņi tiks amnestēti par to, ko nodarījuši, sekojot savām idejām (aplausi pa kreisi).

Man šķiet, ka runājot tieši par miera noteikumiem, mēs tos visos sīkumos pantu pa pantam nevaram apskatīt. Ārlietu ministra kungs par tiem teica savas runas pirmajā pantā. Mēs, sociāldemokrātu frakcija, gribam teikt, ka pamieru gan vajadzētu parakstīt visām četrām valstīm kopā kopējā līgumā, ja vispārējie principi ir pieņemami. Kas attiecas uz pašu miera līgumu, mēs domājam, ka to nebūs iespējams parakstīt kopīgi visām četrām Baltijas valstīm no vienas un Padomju Krievijai no otras puses. Kāpēc nē? Tāpēc, ka ir daži momenti, kas šīs zemes šķir. Ja mēs ņemsim, piemēram, Lietuvu un Latviju, tad mēs redzam, ka mēs esam tirdznieciska zeme, ka mums 45 proc. iedzīvotāju dzīvo pilsētās (1913. gadā). Lietuva turpreti ir skaidra agrāra zeme. Mums ir lielas ostas: Rīga, Liepāja, Ventspils, bet Lietuvai tādu nav. Te mums izvirzīties daudz jautājumu, kuŗus mēs gribētu kopējā miera līgumā šādā vai tādā veidā aizķert. Mēs gribam ar Padomju Krieviju slēgt mieru, no viņas panākt, vispirms: Latvijas de jure atzīšanu, Latvijas sociālistiskās padomju valdības likvidēšanu un viņas mantu nodošanu Latvijas demokrātiskai republikai. Otrkārt: mums jādabū saimnieciska atlīdzība par to postu, ko Krievija mums nodarījusi, mums jādabū garantija par Latvijas bēgļiem, kas atrodas Krievijā. Mēs varam prasīt, lai Padomju Krievijas vara, ja mēs slēdzam mieru ar Krieviju, izdod mums, Latvijas valstij, daļu no tā zelta, kas agrāk piedēŗēja Krievijai un tagad nokļuvis Padomju Krievijas rokās.

Ja viņa pieņem šos mūsu noteikumus, tad mēs uzņemsimies, propor-

cionāli ar mūsu iedzīvotāju skaitu, samaksāt Sabiedrotiem daļu no tā valsts parāda, kas guļ uz Krievijas valsts karniešiem (jautriba un smieklī zālē). Augstu godātie Tautas padomes locekļi! Es redzu, ka šī improvizācija par zeltu ir sapulcē sacēlusi lielu jautribu. Cienījamie kungi! Es domāju, ja mums ar kādu Krievijas valdību būtu jāved sarunas par šī zelta saņemšanu, tad vienīgās izredzes ir to dabūt no Padomju Krievijas. (Zālē smieklī un aplausi.) Neviena cita pilsoniska valdība, lai tā būtu liberāla vai reakcionāra, mums to nedos. (Saucieni: bravo!). Ja Padomju Krievija patiešām gribētu nopietni ar mums slēgt mieru, tad tas mums jāpieņem. Varbūt augstu godātie kungi teiks: „Mēs nezinām, cik ilgi paliks Krievijā tagadējā Padomju valdība pie varas, viņas parakstītam miera līgumam, ja to gāz, nebūs vairs nekādas nozīmes.” Es domāju, ka kaut arī Padomju valdība kristu pēc gada, pēc 3, 4 vai 5 mēnešiem, vai pieciem gadiem, tomēr šim dokumentam, šim aktam būtu liela starptautiska nozīme. Mēs pat kādreiz esam atsaukušies uz to, ka Padomju Krievija ir pirmā valdība, kuŗa Latgali ir pievienojusi Latvijai un atzinusi to par Latvijas sastāvdaļu. To nav darījusi līdz šim neviena cita valdība, to ir darījusi vienīgi Padomju Krievijas valdība. Es domāju, ka viņa šai momentā miera sarunas domā un grib nopieteni. Es ne tikai tā domāju, bet esmu par to dziļi pārliecināts. Kāpēc? Tāpēc, ka Padomju valdība ir vairāk reizes izteikusi savu vēlēšanos slēgt mieru ar Vakareiropas tā sauktajām imperiālistiskām valdībām. Loid Džordžam piesūtītā miera piedāvājumā Leģins pat uzpēries samaksāt visus cara laikā taisītos parādus. Mēs zinām, ka transporta līdzekļi Krievijā ir ļoti slikti, mēs zinām, ka Krievija ir atgriezta no naftas rajona, ka Padomju Krievijai ir tehniskā ziņā ļoti lieli trūkumi. Neskatoties uz to, ka viena reakcionāra banda ir sakauta, tas ir Kolčaks, otra nāk virsū Depikina vadīta. Protams, visiem šiem kolčakistiem un depikiniešiem nebūtu iespējams parādīties uz Krievijas teritorijas, ja viņi nedabūtu pabalstu no zināmām valstīm, kas sniedzas miljonus.

Augstu godātie Tautas padomes locekļi! Vai mūsu interesēs ir gaidīt, kamēr lielinieku sakauj Depikina armija? Nav. Nav pieņemamas tās tezes, kuŗas izskaidroja Rīgā iznākušās krievu avīzes, ka lielinieku varu sagāzīs pēc 2—3 nedēļām. Es runāju visas tautas vārdā, ne tikai sociāldemokratu vārdā. Es gribu teikt, ka latviešu tautas un valsts interesēs ir, lai Padomju Krievijas vara netiktu Depikina gāzta, jo tai brīdī, kad gāzīs Padomju valdības varu, tajās ugunsliemēs, kuŗas Depikins sadedzinātu Padomju Krieviju, mēs sadegsim dienu pēc tam līdz ar Padomju Krieviju. Kolčaks ir izdevis likumu, pēc kuŗa mēs esam viņa acīs valsts nodevēji, visi, sākot no šejienes un līdz zināmajai līnijai tai pusē (rāda uz labo pusi). (Aplausi.) Tāpēc mūsu Latvijas valsts interesēs ir, lai krievu nācija mierīgas evolūcijas ceļā pati izvēl savu valsts formu.

Beidzot savu runu, es gribu teikt vēl to, ka mēs esam nostādīti divu jautājumu priekšā. Viens ir Kurzemes jautājums ar varbūtēju kuŗu uz

vienu pusi un otrs — miera slēgšana otrā frontē. Tie ir divi jautājumi, kuŗus jāapvieno vienā. Tautas padomes locekļi, izvēlaties ceļu un esiet droši savā ceļā! Mums nav jābaidās ne no kādām labvēlīgām, ne nelabvēlīgām varām. Mums jāizšķiras pašiem, pašiem jāmeklē un jāiet ceļi, kuŗus mēs atrodam par pareiziem. Mums nav jāklausa, ko teiks labvēlīgās varas. Es iepriekšējā runā konstatēju, kādu palīdzību mums labvēlīgās varas devušas. Tagad solīt par vēlū. Mēs esam gaidījuši gadu, mums ir jāorientējas uz Rietumeiropas tautām. Ja pret Baltijas valstīm, ieskaitot Somiju, par miera slēgšanu bez Sabiedroto ziņas un pret viņu gribu, Rietumeiropas valstu valdības izsludinātu represijas, tad, esmu visdziļākā pārliecībā, ka tas būtu pēdējais trieciens, lai šīs valdības dabūtu atvaļinājumu.

6. BERMONTA UZBRUKUMA LAIKĀ

Bermonta-Avalova krievu un ģenerāļa fon der Golca vācu armijas uzbrukums latviešu kaŗaspēkam sākās 8. oktobra agrā rītā.

Satraukums Tautas padomes aprindās bija liels. Visi taču zināja, ka bermontiešu uzbrukums pārsteidza valdību, it īpaši tās prezidentu Ulmani, un tā nav sagatavojusi militārus spēkus šajā frontē. Viss organizētais kaŗaspēks atradās austrumu frontē pret boļševikiem un Olaines rajonā bija novietoti gluži mazi spēki. Turklāt Tautas padomes locekļiem bija zināms, ka mums trūkst ieroču, it īpaši lielgabalu, un municijas krājumi ir niecīgi.

9. oktobrī Tautas padomes kuluāros pirms sēdes valdīja visai sasprindzināta gaisotne: Ministru prezidentam vajadzēja uzstāties ar runu par jauno kaŗa fronti. Visi nepacietīgi gaidīja Ulmani ierodamies, lai dabūtu pēdējās ziņas par stāvokli frontē. Viņa ierašanās nevienu nenomierināja, jo pāris optimistisku vārdu: labi, labi, viss būs labi, nevienam nedeva nekādu skaidrību. Kaut gan Ulmanis teātrāli gribēja spēlēt iekšēju mieru, viņš to darīja tik neveikli, ka cauri viņa sasarkušajai sejai bija redzams nervozs satraukums. Tas pavisam atklāti izpaudās runā, ko viņš sacīja spiedzīgi klieidošā tonī. Saturā mutuļoja patriotiskie izteicieni par vēsturisko ienaidnieku, par varonību, ko

latvieši ir jau pierādījuši lielajā kaņā Tīreļa purvā un Nāves salā, ko Latvijas armijas kaņavīri jo spilgti apliecinājuši pirms dažiem mēnešiem pie Cēsīm. Runas saturs bija tik elementārs, ka bija noprotams: tā domāta nevis Tautas padomes deputātiem, bet gan kaņavīriem un tautai. Šai ziņā runa bija piemērota un savu mērķi sasniedza iespēstā veidā.

Kā tas bija nojauzams, latviešu nelielās kaņaspēka vienības neizturēja pārspēka spiedienu un strauji atkāpās uz Rīgu, pret Daugavu. Lai uzbrucēji tās neielenktu Daugavas kreisajā krastā, tad komandieris pulkvedis Zemitāns bija devis rīkojumu — atkāpties pāri Daugavai un nostāties pozīcijās pie Juglas. Ienaidniekam bija liels pārspēks kaņavīru skaita, artilērijas, ložmetēju un municijas ziņā.

9. oktobrī vēlu vakarā valdība deva rīkojumu evakuēt uz Cēsīm Tautas padomi un valdības centrālās iestādes. Tas notika ārkārtīgā steigā. Naktī, ejot uz staciju, es Krišjāņa Barona ielā vēroju mūsu armijas atkāpšanos. Mantu vedēji dzina savus zirgus. Retas nodaļas strauji soļoja pa tumšo ielu. Piegāju klāt kādam nodaļas virsniekam un, uzrādījis savu Tautas padomes locekļa karti, jautāju — uz kurieni? Mums pavēlēts atkāpties uz Juglu, skanēja atbilde.

Abi ar Maiju steidzāmies uz staciju, lai tiktu ārā no bermonciešu apdraudētās Rīgas.

Mans sašutums bija liels — ne pret kaņavīriem, bet pret armijas vadību un valdību, ka tā nespēj aizstāvēt galvaspilsētu, atstāj to bez kaujas.

Vagonā, kur atradās galvenokārt Tautas padomes locekļi, valdīja skaļš nemiers, pat sašutums pret Ulmani un arī pret armijas augstāko vadību.

Cēsīs ar Maiju apmetāmies pie maniēm vecākiem, kas turienes pils alus darītavā nu ražoja auglūdeni. Mans tēvs bija stipri saguris. Viņš bēdājās un bažījās: lielais kaņš jau tik daudz nopostījis, pataisījis arī viņu par nabagu. Nu jauni mazi kaņi nāk viens pēc otra. Viss tas viņu tā uztrauca, ka pēc nedēļas viņu ķēra smadzeņu trieka un pēc pāris mēnešiem, 1920. gada janvārī, viņš nomira.

Cēsīs vispirms gribēju atpūsties pēc Rīgā negulētām naktīm.

Visi bijām cieti aizmiguši, kad pēc pāris stundām atskanēja rīboņa. Tēvs saka: laikam bruņoti laupītāji brūk mums virsū... Ātri saģērbies, atveŗu durvis. Negribu ticēt savām ausīm. Redzēt nekā tumsā neredzu, bet dzirdu gleznotāja Sutas uztraukto balsi un Strunkes saraustītos vārdus. Piesteidzas Maija ar lukturi. Bez abiem gleznotājiem es saredzu arī divus kaŗavīrus ar durklotām šautenēm. Kas tā par maskerādi vēlā naktī?

Izrādījās, ka abi jaunie gleznotāji apcietināti un tiek vesti uz Rīgu, lai viņus nodotu kaŗa lauka tiesai par armijas vadības nonievāšanu. Bruņotie pavadoņi bijuši tik žēlsirdīgi, ka atvēlējuši viņiem iegriezties pie Tautas padomes locekļa Cielēna. Nu abi mākslinieki mani lūdza pavadīt viņus uz Rīgu, lai glābtu no lielas nelaiimes.

Tā kā biju iepazinies ar viņiem pie svaiņa gleznotāja Eliāsa un abi viņi izskatījās gauŗam nelaimīgi, tad nolēmu braukt viņiem līdzī uz Rīgu, lai vilktu viņus ārā no nelaiimes bedres.

Nakts gāja uz rīta pusi, kad mūsu vilciens lēni un klusu ieritēja Rīgas galvenajā stacijā. Tikko bijām izkāpuši no vagona, pēkŗņi atskanēja pavisam tuvu apdullinoŗi grāvieni. Pie stacijā deŗurējoŗā virsnieka noskaidroju, ka igauņu bruņotais vilciens, kas nesen pienācis, raida uz Pārdaugavu pret bermontieŗiem pirmos artilerijas lādiņus. No ŗī virsnieka vēl dabūju zināt, ka ienaidnieka uzbrukuma briesmas Rīgai nu ir pāri, jo latvieŗu armijas vienības stingri sargā tilta galus un Daugavu. Iepriekŗējā naktī, kad frontes komandieris pulkvedis Zemitāns bija devis rīkojumu atkāpties uz Juglu, virspavēlnieks ģenerālis Simansons inspicējis Daugavmalā frontes stāvokli, atzinis ŗādu rīkojumu par pārsteidzīgu un norīkojis ar savu pavēli Daugavas labā krasta aizstāvēšanu. Mūŗējie turoties tik labi, ka vācieŗi Daugavai pāri netikŗot! Ŗoti paŗapzinīgi skanēja ŗie jaunā virsnieka vārdi. Man tie iedvesa pilnīgu uzticību un gluŗi mierīgs no stacijas iesoļoju līdz ar diviem kareivjiem un viņu abiem ģustekņiem Rīgas draudīgajā tumsā. No dzelzstilta puses skaidri bija sadzirdams loŗmetēju tarkŗķis. Stacijā atkal iedārdējās igauņu bruņotā vilciena lielgabali. It kā tiem atbildot, Pārdaugavā iedimdējās ienaidnieka artilerija. Pilsētā vietām

krita granātas. Kā likteņa groteska klauniāde likās mūsu gājiens šai vēsturiskajā brīdī pa galvaspilsētas tukšajām ielām.

Lielajā namā Valdemāra un Elizabetes ielu stūrī, armijas stāba un kaŗa ministrijas nometnē, pie kuŗas durvīm nakti iepriekš redzēju steidzīgi skrejam kaŗavīrus, kas meta automobiļos papīru aktis, tagad valdīja pilnīga kārtība. Galvenajā ieejā mūs saņēma deŗūrējošais virsnieks. Izstāstīju mūsu dīvaino lietu, lūdzu viņu vest mūs tūlīt pie augstākā priekšnieka, kas patlaban tur atrastos. Virsnieks ieveda mūs atsevišķā kabinetā, kur pie liela galda sēdēja pulkvedis Luters. Es centos abu jauno gleznotāju „noziegumu” nostādīt par jokainu pārpratumu un, kad pulkvedis palūkojās abos māksliniekos, kas, nobijušies, izskatījās tiešām kā noŗēļojami puikas, viņš pasmaidīja un sacīja: es arī domāju, ka kaŗa tiesa nenotiks. Pulkvedis Luters pret manu galvojumu abus gleznotājus atbrīvoja un vēlāk armijas virspavēlnieks šo lietu bija izbeidzis.

Bermontiešu pēkšņais uzbrukums Rīgai neizraisīja latviešu tautā pāniskas noskaņu, taisni otrādi: vienā mirklī sabangojās visa tauta aktīvā pretestībā, vienotā gribā uzvarēt. Latvieši saprata, ja uzvarēs melnie spēki, nebūs ne nacionālas, ne politiskas brīvības. Visas partijas un visi sabiedriskie šļāņi nu vienprātīgi pulcējās ap savu valsti un savu armiju. Visi sajuta, ka nācijai liktenis ir nacionālās armijas rokās.

Laikraksti, kas turpināja iznākt Rīgā zem bermontiešu lielgabalu granātu draudiem, pauda un cēla tautas un armijas nacionālo pienākumu. Demokratiskā patriotismā nu sacentās Sociāldemokrāts ar zemnieku savienības Brīvo Zemi. Pirmajā bija ievietots manis sastādītais sociāldemokratu partijas centrālās komitejas uzsaukums, kas patētiskiem vārdiem aicināja strādniekus, bezzemniekus un visu tautu tāpat kā 1905. gadā pulcēties izšķirīgā cīņā pret apvienoto vācu-krievu reakciju. Nacionālās cīņas pamatnoskaņu nu virzīja lielais bezpartējiskais laikraksts Latvijas Sargs, ko iedvesmīgi redīģēja Arturs Kroders un ko toreiz iespieda ap 40.000 eksemplāros. Laikrakstu slejās tautas cīņas garu kopēji veidoja žurnālisti un rakstnieki. Sparīgus modrinātājus vārdus tur teica Kārlis Skalbe, Jānis Akurāters, Edvarts Virza un citi. Šo lielo cīņu laikā klajā

nāca arī Raiņa Daugava, kas no spiestuves tūlīt tecēja uz fronti, kur spulgoja kaņavīru varoņgars.

Varonību un uzpurēšanos izrādīja armija un pati tauta. Kaņavīri stingri nosargāja Daugavu un nepacietīgi gaidīja brīdi, kad varēs drāzties pāri Daugavai, lai satriektu ienaidnieku. Pati tauta uzrādīja varonību un uzpurēšanās garu dažādos veidos. Rīgā krita viena, otra bermontiešu lielgabalu granāta, bet iedzīvotāji nebaidījās. Arī pārtikas piegāde galvaspilsētas iedzīvotājiem bija ļoti slikta, bet sievas un mātes nekurnēja. Kaņavīriem bija vajadzīga silta veļa, zeķes un apavi, bet kaņa ministrijas intendantūras noliktavas bija tukšas. Valdība izsludināja šo mantu labprātīgu ziedošanu armijas vajadzībām. Un kaut gan latviešiem ilgā kaņa dēļ drānas bija nonēsas, tomēr tauta kupli ziedoja visu armijas vajadzībām, daloties tieši ar pēdējo kreklu un pēdējo zeķu pāri.

Sevišķi gribu pasvītrot sievietes patriotisko stāju un darbību. Rīgā novēroju, ka sievietes skaļiem, uzmundrinošiem saucieniem pavadīja kaņavīrus uz kaujas lauku. Cēsu stacijā redzēju, kā mātes, sievas un līgavas pavada savus tuviniekus uz fronti: sakot ardievas, neviena neraudāja, bet varonīgi novēlēja savējiem — uzvarēt!

Sievietes veica lielu darbu armijas apgādē. Sieviešu palīdzības korpuss, ko vadīja prezidenta Čakstes kundze, vāca pa mājām ziedojumus armijas apgādei un daļēji palīdzēja ēdienus sagatavot.

Blakus Čakstes kundzei es gribu minēt vēl vienas sievietes vārdu — rakstnieci Ivandu Kaiju. Man bija izdevība tuvāk novērot šīs cēlās sievietes darbību bermontiešu uzbrukuma laikā, jo es dzīvoju kā apakšīrnieks viņas dzīvoklī. Ārējā izskatā vārgā sieviete aktīvi darbojās Sieviešu palīdzības korpusā un rakstīja rakstus Latvijas Sargā.

Ivanda Kaija, mana sieva un dažas citas sievietes darbojās arī Čakstes kundzes vadītajā Latvijas Zelta fondā, kas vāca ziedojumus zeltā par labu Latvijas valūtai. Patriotiskā savīlņojuma laikā bija liela atsaucība tautā. Ziedoja gan agrākos cara zelta naudaš gabalus, gan rotas lietas un arī laulības gredzenus.

Fondam sakausēt Maija un es ziedojam arī savus Parīzes lau-
lības gredzenus, kas līdz tam mirdzēja mūsu pirkstos.

Latvijas armija cīņu laikā ātri auga skaitliski. Tajā iestājās
daudz brīvprātīgo. To vidū daudzi sociāldemokrāti. Arī Tautas
padomes locekļi — sociāldemokrāti Jūlijs Celms, Pauls Lejiņš,
Andrejs Veckalns un Brūno Kalniņš iestājās armijā.

Oktobra otrajā pusē pārkārtojās un papildinājās armijas
vadība.

16. oktobrī par armijas virspavēlnieku vecā ģenerāļa Siman-
sona vietā valdība iecēla pulkvedi Jāni Balodi, kas komandēja
divīziju austrumu frontē. Ar Simansona vārdu saistījās pirmā
neveiksme pret bermontiešiem, kaut gan atbildīgs par rīkojumu
atkāpties uz Juglu bija pulkvedis Zemitāns. Tomēr virspavēl-
nieka maiņa varēja sekmēt jauna gara ienešanu armijā. Pulkve-
dis Balodis nebija beidzis Pēterburgas kaŗa akadēmiju un nebija
arī varējis iegūt plašāku praksi kaŗa laukā, jo drīz vien pēc
lielā kaŗa sākšanās bija kritis vācu gūstā. Bet viņam bija citas
īpašības, kas nepieciešamas virspavēlniekam: absolūta ticība
uzvarai, paļāvība uz saviem virsniekiem un kareivjiem, taisnīgs
raksturs un enerģija. Viņš bija īsts vienotājs, neļāva armijā
ieperināties personīgām intrigām, skaudībai virsnieku korpusā.
Viņa vadībā apvienojās kalpakieši ar ziemeļniekiem un pat
tādi politiski pretstati kā pulkvedis-leitnants Valdemārs Ozols
un ģenerālis Radziņš.

Tikko pulkvedi J. Balodi iecēla par virspavēlnieku, mēs abi
ar F. Menderu piegājām pie viņa, lai novēlētu viņam labas
sekmes un lūgtu pasteidzināt pulkveža-leitnanta V. Ozola iecel-
šanu armijas stābā par operatīvās daļas vadītāju. Pirmoreiz
es personīgi tikos nu ar Balodi, un viņa tēls no šīs reizes
iespiedies man atmiņā. Zilo acu skatiens taisnīgs, pat sirsnīgi
pretimnākošs, sejas vaibsti tieši atklāti, izturēšanās vienkārša,
bez jebkādas pozes. Balss tonis mierīgs, kas uzticību iedveš, bet
arī prasa. Viņš necēla iebildumus pret pulkv.-ltn. V. Ozola
iecelšanu Latvijas armijas stāba augstā atbildīgā amatā, kāds
kaŗa laikā ir operatīvās daļas vadītājs, kaut gan pret viņu
varēja būt zināmi politiski iebildumi.

V. Ozols bija ļoti spējīgs virsnieks, kas spīdoši bija beidzis

Pēterburgas kaŗa akadēmiju un jau strēlnieku vadībā bija izrādījis teicamas stratēģa spējas. Pēc revolūcijas 1917. gada 25. maijā līdz ar strēlnieku vairākumu bija pievienojies boļševikiem. Tomēr līdzī sarkaniem strēlniekiem uz Krieviju V. Ozols neaizgāja, šaubīdamies par boļševiku politikas pareizību. Kad sākās Igaunijas armijas cīņas pret boļševikiem, V. Ozols darbojās igauņu armijas stābā, kur viņu bija uzņēmis viņa kaŗa akadēmijas draugs Laidoners, kas nu kā virspavēlnieks komandēja igauņu armiju. 22. jūnijā V. Ozols kā igauņu armijas virsnieks vadīja apvienotās igauņu un latviešu armijas stratēģiskās operācijas pret vāciešiem, kas beidzās ar pilnīgu uzvaru. Pēc tam atkal Ozols aizbrauca uz Tallinu, kur strādāja igauņu armijas stābā.

Nu mūsu armijas virspavēlnieks aicināja šo spējīgo stratēģu mūsu armijā par operatīvās daļas vadītāju. Drīz vien pēc tam, oktobra beigās, virspavēlniekam Balodim radās vēl otrs ievērojams stratēģs. Reakcionārā krievu ģenerāļa Deņikina armiju atstājis, Latvijā tikko bija pārbraucis ģenerālis Radziņš, kas pie krieviem bija komandējis divīziju. Šo konservatīvo ģenerāli Balodis iecēla par armijas stāba priekšnieku, kam nu bija cieši jāsadarbojas ar revolūcionāro demokratu V. Ozolu.

Tautas patriotisma apgarota, cīņās jau norūdītā un militāri labi vadītā armija novembrī pārgāja izšķirīgā uzbrukumā un deva ienaidniekam Pārdaugavā vienu triecienu pēc otra. Šajā operācijā nopietni palīdzēja ar savu artilēriju 4 angļu un 4 franču kaŗa kuģi, kas stāvēja Daugavā. Mums šī palīdzība bija jo sevišķi vajadzīga, jo mūsu artilērija bija pavisam vāja. Ja angļu un franču kaŗa kuģu komandieri bez savu valdību atļaujas sāka šādas militāras operācijas, tas ir mūsu ārlietu ministra Zigfrīda Meierovica nopelns.

11. novembrī Rīgas baznīcu zvani svinīgi dunēja, vēstot Latvijas armijas uzvaru un Pārdaugavas pilnīgu atbrīvošanu. Galvaspilsētas iedzīvotāji nu gavilēja, skaļi apsveicot armijas daļas.

Novembra otrajā pusē mūsu armija neatlaidīgi vajāja ienaidnieku, kas steidzīgi atkāpās. Tā atbrīvoja Tukumu, Jelgavu,

Bausku, visu Zemgali un arī Kurzemi. Kaņš šai frontē beidzās novembrā beigās ar pilnīgu mūsu uzvaru.

Šai kara laikā es šad tad uzturējos Cēsīs, kur bija sabraukuši no Rīgas diezgan daudz latviešu intelektuāļu. Tur iepazinot ar Kārli Straubergu, vēlāko Latvijas universitātes profesoru, ar kuŗu toreiz pārrunājām mūsu kultūras, it īpaši zinātnes uzdevumus. Tur sadraudzējos ar armijas inspektoru ģenerāli Misiņu.

Cēsīs sarīkoju publisku referātu par tematu — Latviešu politiskās domas attīstība. Tajā ieliku tezes par latviešu bezvēsturi, kas apskatītas I sējumā. Lielās militārās varonīgās cīņas veidoja jaunas vēsturiskas tradīcijas, kam dzīvot gadsimtos.

7. CIŅA PAR MIERU AR PADOMJU KRIEVIJU

Jau Parīzē man radās pārliecība, ka uz rietumu lielvalstu vēlēšanas iespiest Baltiju atpakaļ reakcionārā Krievijas impērijā mums noteikti jāatbild ar savu patstāvīgu ārpolitiku, noslēdzot mieru ar Padomju Krieviju. Pārbraucis Latvijā, sākumā es šo ārpolitisko atziņu izteicu presē un pāris publiskos referātos, bet Tautas padomē vēl to sevišķi katēgoriski neuzsvēru. Tikai palēnām kāpināju toni miera nepieciešamībai ar Padomju Krieviju.

Šai ļoti svarīgajā ārpolitikas jautājumā bija nepieciešams, ka visas 4 Baltijas valstis rīkotos saskaņoti. Lai to sasniegtu, ierosināju sasaukt Rīgā Somijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas sociāldemokrātu partiju pārstāvju konferenci. Konference notika Rīgā 1919. gada septembra vidū un tajā piedalījās no Somijas sociāldemokratijas Keto Tanners un Sventoržetskis, no Igaunijas Asts un Oinas, no Lietuvas — Bielinis, Keiris un Požello un no Latvijas Menders, Pauls Kalniņš un es. Man bija jāuzstājas par referentu un sekojošās pārrunas liecināja, ka Baltijas valstu sociālistos valda pilnīga vienprātība krievu reakcijas uzvaras novērtēšanā un miera noslēgšanā ar Padomju Krieviju.

Pirmā Baltijas valstu sociāldemokrātu konference beidzās

sekmīgi un ievadīja Baltijas valstu miera politiku ar Padomju Krieviju.

Vēlākos gados sekoja citas tādas konferences, kurās somu sociālisti gan vairs nepiedalījās, jo, atbilstot savas nācijas vispārējai noskaņai, atzina Somiju par Skandināvijas valsti un izvirzījās no satuves ar pārējām Baltijas valstīm.

Mana 7. oktobra gaŗā atbildes runa ārlietu ministram Meierovicam rāda, cik katēgoriski izvirzīju miera slēgšanu ar Padomju Krieviju par centrālo jautājumu, ko it īpaši prasa draudošais kaŗš ar apvienotiem vācu-krievu reakcijas spēkiem, kas sargupējušies Jelgavā un visā Zemgalē.

Kad uzskaitot vairākos punktos konkrēti formulētus noteikumus, kādi prasāmi miera sarunās, minēju jaunajai Latvijas valstij piešķirt proporcionālu daļu no Krievijas valsts bankas zelta, tad zālē pilsoņu deputātos, it īpaši labajā spārnā, izšāvās dzīva jautrība un pat skaļi smiekli. Tik fantastiski naīva viņiem izklausījās šī prasība, ko Maskava nekad nepildīšot. Tomēr vēlāk šī mana fantazija izrādījās pavisam reāla: Igaunija, kas pirmā no Baltijas valstīm noslēdza miera līgumu ar Maskavu, dabūja no Krievijas zelta fonda 15 miljonus zelta rubļu, bet Latvija, kaut lielāka un ekonomiski svarīgāka zeme, noslēdzot mieru pēdējā, dabūja tikai 4 miljonus zelta rubļu. Ārlietu ministrs Meierovics savā gala vārdā principā gan atzina vajadzību ievadīt miera sarunas ar Maskavu, bet saistīja tās konkrēti ar iepriekšēju saskaņošanu ar citām valstīm, zem kurām bija jāsaprot Polija un arī rietumu lielvalstis. Tā kā šīs valstis pagaidām bija pret miera slēgšanu ar Padomju Krieviju, tad Meierovics arī vilcinājās iesākt pamiera un miera sarunas ar Maskavu. Valdībai bija arī vēl citi motīvi kavēties ar miera slēgšanu. Tā negribēja iesākt sarunas ar Maskavu, kamēr Latvijas kaŗaspēks nav atbrīvojis ar varu visu Latgali.

Kad 1920. gada janvārī latviešu armija padzina sarkanos no Latgales, Kārļa Ulmaņa prezidētā pagaidu valdība tomēr kavējās ievadīt pamiera sarunas. Parīzes un Londonas valdības vēl negribēja atzīt Baltijas valstu miera slēgšanu ar Maskavu, jo vēl arvien lika cerības uz krievu reakcijas uzvaru. Asā pretkomūnistiskā noskaņā, kas valdīja Latvijas pilsoņos, arī traucēja

valdību ievadīt miera sarunas. Pat tad, kad Igaunija jau bija parakstījusi miera līgumu ar Maskavas valdību, man bija jāizcīna stipri grūta polemika Tautas padomē. Cik stiprs vienā daļā pilsoņu bija niknums pret Padomju Krieviju, to jo gaiši liecināja kāda Kārļa Skalbes runa, kuŗā viņš sacīja: ja noslēgšot mieru, tad mēs iegūšot tikai ļaunu, jo boļševiku aģenti aizvāksot prom no Latvijas pēdējo maizes klaipiņu, bet pretim došot sarkanas proklamācijas un baltas utis.

Beidzot pati lietu gaita sāka uzspiest mūsu valdībai manu miera politiku. Igaunija noslēdza miera līgumu ar Maskavu 15. februārī un Lietuva arī bija ievadījusi miera sarunas.

Mūsu valdība uzsāka pamiera sarunas un noslēdza slepenu pamieru. Pēc dažu mēnešu miera sarunām Rīgā 1920. gada 10. augustā parakstīja arī Latvijas—Krievijas miera līgumu.

8. SATVERSMES SAPULCES VĒLĒŠANAS

Tautas padomes izdotsais likums par Satversmes sapulces vēlēšanām noteica vispārējas, vienlīdzīgas, tiešas, aizklātas un proporcionālas vēlēšanas. Kā aktīvas, tā pasīvas vēlēšanu tiesības piešķīra abu dzimumu Latvijas pavalstniekiem, sākot ar 21 gadu vecumu. Izņēmumu darīja kaŗavīriem, kuŗiem aktīvās un pasīvās vēlēšanu tiesības piešķīra sākot ar 18 gadiem. Ka arī pasīvas vēlēšanu tiesības piešķīra tik jauniem cilvēkiem, tas gan līdz tam pasaulē vēl nebija pieredzēts. Tā Brūno Kalniņš, kuŗu Satversmes sapulcē ievēlēja, palika tikai 1920. gada 5. maijā 21 gadu vecs.

Latvija bija sadalīta 5 vēlēšanu apgabalos: Vidzemē 39 deputāti, Latgalē arī 39, Zemgalē — 26, Kurzemē — 26 un Rīgā — 22, kopā 150 deputātu.

Par kandidātiem nevarēja uzstādīt personas, kas dzīvoja ārzemēs. Kad noskaidrojās, ka Rainis un Aspazija dažādu iemeslu dēļ nevarēs no Šveices pārbraukt līdz kandidātu sarakstu iesniegšanai, sociāldemokrāti ierosināja Tautas padomē sevišķu vēlēšanu likuma papildinājumu, kas piešķīra pasīvās vēlēšanu

tiesības Jānim Pliekšānam-Rainim un Elzai Pliekšānei-Aspazijai, kaut viņi dzīvoja ārzemēs. Apspriežot šo jautājumu, Tautas padomē izcēlās diezgan sīvas debātes. No labā spārņa puses, it īpaši no zemnieku savienības, cēla iebildumus. Šādu sevišķu tiesību piešķiršanu divi atsevišķām personām runājot preti likuma vienlīdzības principam, ko atzīstot demokrātiskā likumdošana. Saprotams, aiz šiem juridiskiem principiem slēpās nolūks mazināt sociāldemokrātu partijas saraksta pievilcību. Tomēr Tautas padomes vairākums pievienojās sociāldemokrātu norādījumiem, ka Rainis un Aspazija ir ar saviem dzejas darbiem un ar politisko darbību sevišķi sekmējuši vispārējos nacionālos panākumus Satversmes sapulces vēlēšanu iespējai un tāpēc viņi pelna sevišķu likumdevēja ievēribu.

Vēlēšanu cīņa noritēja martā un aprīļa pirmajā pusē. Priekšdarbus partijas veica jau februārī. Tie bija dažādi: kandidātu izraudzīšana un sarakstu oficiālā iesniegšana, pārstāvju izraudzīšana apgabalā un vietējās vēlēšanu komitejās, vietējo organizāciju steidzīga izveidošana, kas rūpētos par agitāciju, vēlēšanu literatūras un afišu izplatīšanu u.t.l.

Mūsu partijas vēlēšanu cīņas organizatorisko pusi labi veica centrālās komitejas sekretārs Brūno Kalniņš, kuŗu toreiz visi Rīgā saukāja par apbrīnojamo jauno cilvēku.

Sociāldemokrātu partijas vēlēšanu cīņas politisko raksturu veidoju es. Centrālā komiteja man bija uzdevusi uzrakstīt vēlēšanu platformu un uzsaukumu. Šis politiskais dokuments bija ļoti svarīgs, jo tajā jau izteikti pamatprincipi, uz kādiem Satversmes sapulce pieņēma satversmi un agrāro reformu. Visas prasības bija konkrēti jāformulē un jāmotivē. Bija jāmin tie sabiedriskie slāņi, pie kuŗiem partija griežas ar aicinājumu balsot.

Platforma nerunāja par sociālismu un proletāriāta šķiru cīņu, bet izteica galvenās konkrētās prasības. Tās bija sekojošas:

1. Jaunā Latvijas neatkarīgā valsts izveidojama uz demokrātiskiem pamatiem, nodrošinot parlamenta un vietējo pašvaldību vēlēšanās vispārēju, vienlīdzīgu, tiešu un aizklātu balsošānu, kā arī garantējot politiskas brīvības.

Platforma izsakās pret atsevišķa valsts prezidenta institūta

radīšanu, apvienojot parlamenta priekšsēža un valsts prezidenta amatus. Ministru prezidents stājas pie savu pienākumu izpildīšanas tikai pēc Saeimas uzticības votuma. Viņš un viņa ministri ir atbildīgi parlamenta priekšā. Tas dibinās uz vienas palātas sistēmu. Tiešāk demokrātijas institūtus — referendumu un iniciatīvu t.i. tautas nobalsošanu par likumiem un tautas iniciatīvu likumus ierosināt, platforma neprasa. Tā tad platforma aizstāv reprezentatīvas parlamentāras demokrātijas valsts iekārtu saskaņā ar konsekventiem rietumu konstitucionāliem principiem.

2. Agrārā jautājumā platforma prasīja visas muižnieku zemes atsavināšanu bez atlīdzības. Meži paturami valsts īpašumā un apsaimniekošanā, bet zemes sadalāmas un piešķiramas bezzemiņiem nevis pilnīgā privātā īpašumā, bet neaprobežotā mūža lietošanā. Šīs lietošanas tiesības dod tā lietotājiem pilnīgu brīvību rīkoties ar zemi, piemēram, iekļāt, atstāt mantiniekiem u.t.l., bet valsts patur zināmas virsīpašuma tiesības. Tā gribēju novērst zemes īpašumu koncentrēšanos jaunu lielo īpašnieku rokās. Ar šo prasību latviešu sociāldemokrātiskā partija nu pirmoreiz uzstājās par muižnieku zemes atsavināšanu un to sadalīšanu sīksaimniecībās. 1905. gada revolūcijā partija bija pret lielsaimniecību likvidēšanu, atzīstot, ka tās tautsaimnieciski ir ienesīgākas nekā sīksaimniecības. Tagad partija pieņēma šo agrārās revolūcijas prasību, ko toreiz aizstāvēja mazā Sociāldemokratu savienība. Partijai tagad agrārpolitikas maiņā bija savi svarīgi motīvi. Muižnieku privilīģētā kārta un šķira bija nežēlīgi asi uzstājusies pret latviešu tautu 1906. gadā, apspiežot pirmo brīvības kustību. Tāpat pret neatkarīgo Latvijas valsti muižniecība bija izturējusies naidīgi un vairākkārt mēģinājusi ar brutālu varu aizturēt neatkarīgās demokrātiskās valsts tapšanu. Radikālā, pat zināmā nozīmē revolūcionārā, agrārā reforma ir tikai vēsturiskās norises konsekvents politisks secinājums Latvijas tautas un demokrātiskās valsts ienaidnieku iznīcināšanā uz visiem laikiem. Tā cels latviešu tautas nacionālo spēku un nodrošinās arī tai saimniecisku attīstību. Tagad muižas arī vairs nebija nekādi racionālie uzņēmumi, jo inventārs, kā dzīvais, tā nedzīvais, bija kaļa nopostīts. Piemināms, ka šāda radikāla agrārā reforma bija vēlēšanu platformas galvenais

punkts, jo vēlētāju lielais vairums atradās uz laukiem. Vēsturiski vērtējot zemes piešķiršanu nevis privātā īpašumā, bet mūža lietošanā, jāsaka, ka tā nebija sociālistiska prasība, tā bija aizgūta no angļu pilsoniskā tautsaimnieka Enri Džordža. Šo prasību es atzīstu par savu un partijas lielu politisku kļūdu. Tā bija pavisam nepopulāra prasība. Ja mēs būtu prasījuši zemes sadalīšanu privātā īpašumā, kā to vēlējās R. Lindiņš, tad mēs būtu guvuši Satversmes sapulces vēlēšanās piecus vai sešus deputātus vairāk. Galu galā agrārā reforma paredzēja iespēju saņemt no valsts zemes fonda zemi mūža lietošanā, bet tikai divas personas pieprasīja zemi uz tādiem noteikumiem, visi pārējie — privātā īpašumā.

3. Ārpolitikā mūsu platformas galvenajā vietā bija prasība par miera slēgšanu ar Padomju Krievijas valdību, nodrošinot Latvijas neatkarības tiesisku atzīšanu, Latvijas padomju valdības likvidešanu un citas jau manā runā minētās prasības (fabriku iekārtu atdošanu un Latvijas pilsoņu atgriešanos dzimtenē.) Otrajā vietā stāvēja Baltijas valstu — Latvijas, Igaunijas, Lietuvas un, ja iespējams, arī Somijas savienība.

4. Sociālā likumdošanas laukā mūsu galvenā prasība bija 8 stundu darba diena rūpniecības, tirdzniecības un transporta strādniekiem, nodrošināšana slimību gadījumos un vecuma dienās.

5. Saimnieciskā politikā platforma prasīja, lai blakus lauksaimniecībai izveidotu arī dzīves spējīgu rūpniecību, kas varētu stabilizēt valsts finanses. Rūpniecības atjaunošanai pievelkams ārzemju kapitāls.

6. Finanču laukā mēs prasījām dažus valsts monopolus.

Pēc tam, kad partijas centrālā komiteja bija šo vēlēšanu platformu pieņēmusi, to iespieda 200.000 eksemplāros un plaši izplatīja pa visu Latviju.

Pirmajās Latvijas tautas vietnieku vēlēšanās nebija nekādu lielu aģitācijas literatūras plūdu. Visas partijas vēl bija trūcīgas un nevarēja šķiest savus līdzekļus iespiedu darbiem.

Galvenais vēlēšanu aģitācijas līdzeklis bija runātais vārds tautas sapulcēs, kur uzstājās galvenā kārtā kandidāti. Tās martā un aprīlī notika daudzās Latvijas malās, ne tikai pilsētās, bet

arī vistālākos lauku pagastos. Kopš 1905. gada rudens Latvijas lauki nebija pieredzējuši tik daudz un tik kupli apmeklētu tautas sapulču. Lauki izrādīja sevišķi dzīvu interesi par vēlēšanām, jo tos tieši saistīja svarīgais agrārais jautājums.

Uz laukiem, izņemot Latgali, vēlēšanu cīņā sadūrās gandrīz vienīgi zemnieku savienība un sociāldemokrātu partija. Polemikas šķēpus tur lauza ap agrāro jautājumu. Zemnieku savienība gribēja atstāt muižniekiem 300 pūrvietas zemes un maksāt atlīdzību par atsavināto zemi, dot zemi privātipašumā pret zināmu atlīdzību. Lauku plašā masa piebalsoja sociāldemokrātu programmas galvenajiem punktiem agrārā jautājumā: atsavināt muižniekiem visu zemi un bez jebkādas atlīdzības.

Atzīmējams, ka lauku sapulču apkalpošanas ziņā rekordu sita ministru prezidents Ulmanis, runājot dienā pat 3 sapulcēs. Otrā vietā sekoja mūsu partijas varenākais tautas runātājs Andrejs Veckalns, kas arī uzstājās divi vai pat trīs reizes dienā.

Kaut gan es interesējos par lauku dzīvi un par agrāro jautājumu, un biju uzstādīts par kandidātu Vidzemē un Zemgalē, kuŗās lauku vēlētāji sastādīja galveno masu, tomēr es runāju tikai pilsētās visos apgabalos, izņemot Latgali: Rīgā, Valmierā, Cēsīs, Smiltēnē, Limbažos, Jelgavā, Liepājā, Ventspilī u.c.

Izņēmums bija viena lauku sapulce. Tā notika Galgauskas pagastā, Vidzemē. Tur nebija vēl mūsu partijas nodaļas un vienīgie cilvēki, kas organizēja manu sapulci, bija skolotājs un viņa kundze. Vēlēšanu sapulces parasti uz laukiem un arī pilsētās noritēja bez jebkādiem asākiem traucējumiem. Galgauskas pagastā man tomēr iznāca pavisam negaidīti pārsteigumi. Kādi desmit aizsargi visādi mēģināja traucēt manu runu, gan daudz balsīgiem starpsaucieniem, gan blāvieniem. Beidzot ar savu enerģisko ietekmi kaut kā nomierināju traucētājus un nobeidzu sapulci. Skolotājs, kas sapulci bija rīkojis, atvainodamies sacīja, ka viņš jau dienu pirms sapulces no kāda aizsarga esot dzirdējis, ka manu sapulci jaukšot, jo tāds rīkojums esot pienācis no centra. Naktī, ko pavadīju pie skolotāja, aizsargi skolas tuvumā vairākkārt šaudīja, acīmredzot, lai mani baidītu. Skolotāja kundze ļoti bažījās: kad tik viņi nenošauj jūs braucot rīta pusē pa mežu uz staciju.

Man tomēr neizgāja tā, kā kādam citam mūsu kandidātam. Kādi nesavaldīgi noziedzīgi cilvēki Cēsis nogalināja Satversmes sapulces kandidātu Kurzemnieku, nošaujot viņu pēc vēlēšanu sapulces. Prokurātūra vainīgos neatrada un tāpēc nevarēja noskaidrot, vai noziedznieki bija rīkojušies vienīgi uz savu galvu, vai arī tie bija saņēmuši rīkojumu no Rīgas, lai ar šādu terrora aktu iebiedētu sociāldemokratu. Protams, šis asiņainais noziegums mūs neiebaidīja.

Sapulces uz laukiem un arī pašas vēlēšanas ļoti atviegloja jaukais laiks. Visu agro pavasari, visu marta mēnesi un aprīļa pirmo pusi bija sauss un silts. Vēlēšanu dienas 17. un 18. aprīlī bija sevišķi saulainas, kokiem jau bija zaļas pavasarīgas lapas. Vēlētāju apzinība sekmēja ļoti dzīvu piedalīšanos vēlēšanās — 85 procenti balsis tiesīgo vēlētāju.

Ar vēlēšanu rezultātiem mēs, sociāldemokrāti, bijām pilnīgi apmierināti. Zemē, kur rūpniecība gandrīz pilnīgi nopostīta un strādnieki vēl nebija atgriezušies no Krievijas, mēs bijām guvuši 39 procenti nodoto balsu. Tas bija ļoti daudz, jo tādas panākumus reti bija guvušas sociāldemokrātu partijas attīstītās rūpniecības zemēs.

Galvenos panākumus mēs guvām laukos: 75 proc. no visām par sociāldemokrātu partiju nodotām balsīm piekrita pagastiem. Valmieras, Aizputes un Kuldīgas apriņķos par mūsu partiju bija nodotas pāri par 60 proc. balsu un dažos citos ap pusi.

Vismazākie panākumi bija Latgalē, kas izskaidrojams ar īpatnējiem apstākļiem. Latgales sīkzemnieki, kas visilgāk bija cietuši zem boļševiku jūga, nu bēga arī no sociāldemokrātu sarkanā karoga. Arī katoļu baznīcai Latgalē bija savdabīga liela ietekme vēlētajos.

Kaut gan Satversmes sapulces vēlēšanās nebija tikdaudz dažādu sarakstu kā vēlāk Saeimas vēlot, tomēr jau pašā sākotnējā politiskā skatuvē parādījās dažādi balsu zvejnieki ar nepolitiskiem sarakstiem. Tādi bija kaņavīru un sieviešu saraksti, bet abi izkrita pamatīgi cauri, jo nedabūja neviena deputāta, kaut gan kaņavīru saraksta priekšgalā figurēja ģenerālis Balodis. Tomēr Satversmes sapulcē ievēlēja diezgan daudz sīku saskaldītu grupu pārstāvju. Latviešu komunistiem šīs vēlēšanas bija

smags trieciens. Viņi nemaz nemēģināja savu sarakstu iesniegt un aicināja boikotēt vēlēšanas. Tomēr ārkārtīgi aktīvā piedalīšanās liecināja, ka viņiem bija pavisam maz sekotāju.

9. RAIŅA UN ASPAZIJAS ATGRIEŠANĀS BRIVAJĀ DZIMTENĒ

Rainis un Aspazija nevarēja atgriezties Latvijā tik drīzi kā to bija vēlējušies. Kamēr Latvijas valsts teritorijā rībēja kara troksnis, viņiem nebija iespējas doties ceļā. Kad janvāra beigās Latvijas teritorija bija pilnīgi atbrīvota un apīmās kara lielgabali, mūsu lielie dzejnieki sāka gatavoties konkrēti tālajam ceļam uz dzimteni. Tomēr Raiņa vārgās veselības dēļ šī gatavošanās viņiem ieilga. Tikai aprīļa sākumā viņi varēja atstāt savu dzīvokli Kastaņolā un uzsākt ceļu uz Latviju.

Bija smaidoša saulaina diena 10. aprīlī, kad lielie dzejnieki, ilggadīgie trimdinieki, sasniedza Rīgu. Stacijā viņus sagaidīt bija ieradušies dažādu valsts un sabiedrisku organizāciju pārstāvji. Tautas padomes, valdības, armijas, nacionālā teātra, operas, konservatorijas, universitātes un, protams, arī partijas vadība.

Galvaspilsēta bija karogota un stacija dekorēta puķēm un vītnēm. Skolu jaunatne stāvēja ielu malās goda sardzē. Laužu jūša vētrains izgavilēja lielajiem nacionālajiem dzejniekiem un brīvības cīnītājiem. Sirmā Rīga līdzīgas apsveikuma gaviles nebija vēl pieredzējusi.

Arī laikraksti, bez partiju virzienu un politisko noskaņu atšķirības, jūsmīgi apsveica izcilos dzejniekus un nacionālos patriotus. Edvarts Virza, kas nu bija zemnieku savienības ideologs, veltīja viņiem ļoti izjustu patētisku dzejoli Dzejnieka atgriešanās:

*Virs torņiem un fasādēm flagas, ik laukums tā laistās un viz
Pilns laužu, ka liekas uz ielām ir pilsēts iznācis viss.*

*Vai sadauzīts bangainā pūļa no jauna kāds patvaras balsts,
Un uzvaru cēlu un lielu svin atkal tauta un valsts?*

*Jau skan kaut gaviles diktas, un ļaudis tālāku veļ.
 Vai vadoni, veicēju kaujā tur rokas uz vairoga ceļ?
 Nē, pilsētā šajā pie tautas ir nonācis dziesminieks viens
 No augstuma sava, kur ilgi ar viņu runāja Dievs.
 Tās bezgala sāpes un mokas zin tikai tas tukšnešains pliens,
 Kur, klausoties mūžības balsā, uz vaiga viņš dusēja viens.
 Tur iet viņš pa pilsētas ielām un aizsaules mirāzuma josts,
 Un redzot tā ģenija gaismu, ir aizmirsies tautai tās posts.
 Viņš iet starp mums vienkāršs, no visa tik atmiņu
 papemdams sev,
 Bet atdodams mūžīgu slavu un dziesmas, tēviņa, tev.*

Dažādo pilsonisko laikrakstu un ideologu rīcība bija sevišķi kultūrāla un cildena tāpēc, ka Raiņa un Aspazijas apsveikšana notika nedēļu pirms Satversmes sapulces vēlēšanām, kur viņi abi figurēja par pirmajiem kandidātiem sociāldemokratu partijas sarakstā visos vēlēšanu apgabalos.

Sevišķi svinīgs izvērtās Raiņa un Aspazijas godināšanas akts Nacionālajā operā. Kaut šeit bija dažādu politisku virzienu cilvēki, bet visi saistījās kopējā nacionālās kultūras izjūtā un cēlā patriotismā. Visi neliekuļotā sirsnībā izrādīja dziļu cieņu lielajiem dzejniekiem, vareno drāmu autoriem un nesavtīgiem tautas darbiniekiem, kas trīs gadu desmitus virzījuši tautu augšup un tālāk, panesot gaŗās trimdas ciešanas. Ilgstoši jūsmīgi aplausi sumināja Raini, kad viņš kāpa runātāju katedrā, lai sacītu savu pirmo publisko runu Latvijā pēc 15 gadiem. Zāle sastinga svinīgā klusumā. Man nodrebēja sirds, jo pēkšņi atmiņā iznira viņa neveiksmīgā runa šai pašā zālē 1905. gada rudenī. Kā nu veiksies viņam šoreiz?

Klusu, pat nedroši Rainis sāka savu uzrunu. Tonis kļuva stingrāks, skaidrāks. Viņš nu runāja nesalīdzināmi labāk nekā 1905. gadā. Kaut arī tagad viņa runas veidam trūka toņu variācijas un spēka, tomēr runa ritēja tekoši un viņš savu domu pavelienu beidza labā kontaktā ar auditoriju.

Aspazija, kaut gan viņu ilgstošā trimda bija psihiski daudz vairāk gurdinājusi nekā Raini, turpretī savu runu tūlīt pašā sākumā uzsāka drošā, spēcīgā, skaidrā tonī, ievīļņoja lielo

auditoriju, radīja emocionālu ietekmi un saistīja visus godinātājus domu un galvenokārt intensīvā izjūtu tuvībā.

Kādā cieņā Latvijas galvaspilsēta uzņēma savā vidū Raini un Aspaziju, liecināja arī tas, ka Rīgas pilsētas dome vienprātīgi nolēma nosaukt divi greznākos bulvārus viņu vārdā. Tā bija ārkārtīga goda parādīšana, jo parasti tikai pēc nāves novēl šādas piemiņas zīmes.

Satversmes sapulces vienreizējais laiks

1. IESPAIDI UN SEJAS

Bija silta saulaina diena, kad 1920. gada 1. maijā Satversmes sapulces locekļi salasījās uz pirmo sēdi. Likās, ka pati daba uzsmaidītu šim ārkārtīgajam notikumam latviešu tautas vēsturē. Pats nams šodien bija visai svinīgs: sarkanu toņu paklājs un dekoratīvi lauru koki greznoja vestibila baltā marmora kāpnēs. Pa tām nu svarīgi virzījās augšup tautas vietnieki. Gaiša bija citkārt pakrēslā tītā kuluāru zāle. Tās augstajos logos laistījās spilgta gaisma, kas it kā apskaidroja visu sejas.

Jau kādu pusstundu pirms sēdes atklāšanas deputāti pulcējās kuluāru zālē. Tautas padomes laikā, kad tur sanāca ap 80 deputātu, tā šķita patukša, bet tagad 150 Satversmes sapulces locekļi šo priekštelpu jau it kā pieblīvēja.

Deputāti, kas vakar vēl vēlēšanu cīņā bija sīvi apkaŗojuŗies, šodien laipni spieda viens otram roku, tā gribēdami izteikt savu svinīgo noskaŗu lielajā vēsturiskajā dienā. Nu pirmoreiz, kopŗ uz zemes lodes atskanēja latvieŗu valodas dialekti, pulcējās vienā valsts kopībā tautas vēlēti deputāti, lai lemtu par jaunās valsts tagadni un nākotni. Pacilāta nacionālā pašapziņa, pat lepnums bija vērojams latvieŗu deputātu sejās. Ne tikai vēsturiskā aspektā latvieŗu tautas vietniekos iezīmējās pašapziņa. Tagadnes sīvo cīņu izjūtā un uzsvertā lepnumā ieradās tie deputāti, kas paŗi cīnījuŗies par demokrātijas uzvaru. Sakauti visi tautas ienaidnieki: reakcionārie vācieŗi, viņu sabiedrotie niedristi, krievu ultrānacionālisti un uzvarēti arī krievu un latvieŗu komūnisti. Zeme nu ir brīva un vienota jaunajam laikmetam.

Jo pašapzinīgi kuluāros turējās sociāldemokrāti. Viņu sejas

atspoguļoja uzvaru Satversmes sapulces vēlēšanās, kas devusi iespēju 58 deputātiem ienākt tautas likteņu lēmējā augstajā namā. Sociāldemokrati apzinājās, ka viņi ir vislielākā frakcija, uz kuņas gulstas nopietna atbildība par Satversmes sapulces darbību. Demokratiskie mērķi, par kuriem viņi bija cīnījušies trīsdesmit gadu, nu formāli jāieraksta jaunajā valsts satversmē un jāiemiešo politiskā praksē. Jau frakcijas personālais sastāvs liecināja par šīm ilgajām cīņām, saistīja varenas tradīcijas, piešķīra tai lielu politisku svaru.

Sociāldemokrātu frakciju jo spoži izcēla spilgtie veterāni, kas cīņu par latviešu tautas nākotni bija ievadījuši pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados ar Jaunās strāvas kustību. Pāri visiem, atšķirīgi straujiem, mazliet nervoziem soļiem, augsto stāvu stalti izslējis, kuluāru zālē ienāca tautas likteņa tulks un virzītājs Rainis, mirdzošo skatu uz priekšu metot. Savu lielo noiето ceļu apzinādamās, droši ienāca Aspazija. Visu skati vērsās pret lielo dzejnieku pāri, kuriem tik neapstrīdami nacionāli nopelni mūsu kultūrā un sabiedriski politiskā attīstībā. Rainis silti smaidot spieda rokas uz visām pusēm, bet Aspazija savām plaši izplestajām acīm, it kā neviena konkrēti neredzēdama, vērsās kādā tālē. Pauls Kalniņš, kas tik ilgus gadus cīnījies par demokrātiju, lepni pacēlis sudraboto galvu, devās steidzīgi cauri kuluāros iestīgušajiem deputātiem. Klāra Kalniņa, elegantā tērpā un modernā frizūrā teātrāli gāja soli nostāk, it kā gribēdama pasvītrot, ka viņa šajā augstajā namā ienāk nevis kā Paula Kalniņa laulātā draudzene, bet gan kā patstāvīga politiska darbiniece. Kluss, citu nepamanīts, mierīgi nosvērts, bija Frīcis Vesmanis, kas plašāk bija pazīstams tikai kā solīds, korpulents Jelgavas advokāts, bet bija piedalījies cīņā par tautu no Jaunās strāvas laikiem. Piecus gadus līdz 1905. gadam pavadījis emigrācijā, aktīvi rūpējoties par nelegālās literatūras iespiešanu un transportu uz dzimteni. Blakus viņam viņa laulātā draudzene Berta, klusa partijas darbiniece.

Pašapziņas svarā, it kā liktenīgu atbildību nesdami, Satversmes sapulcē iegāja tie sociāldemokrāti, kas darbojušies 1905. gada laikmetā. Ļoti solīdi sīkos soļus mērīja Ansis Buševics, kādreizējais 1905. gada Federatīvās komitejas loceklis, nu

Liepājas pilsētas galva, kas, neskatoties uz savu mazo augumu un neskaidro valodu, pašapzinīgi izslēja galvu. Smagā, svarīgā gaitā, eleganti tērpies, parādījās Margērs Skujenieks, kuŗa padrukno seju rotāja labi kopta neliela blonda bārda. Viņš labi apzinājās savus līdzšinējos lielos nopelnus Latvijas valsts dibināšanā un apsvēra atbildību par tās turpmāko likteni. Ansis Petrevics, arī 1905. gada Rīgas Federatīvās komitejas loceklis un nenogurstošais runātājs, tagad izskatījās valstiski nopietns: uzvilcis gaŗu, melnu redīngotu, tā sauktos gaŗos svārkus, it kā zinādams, ka Raini par Satversmes sapulces priekšsēdi neievēlēs un viņam, Petrevicam, būs jākandidē par pirmo priekšsēža biedru. Fricis Menders, kas parasti spēlē augstprātīgu vienaldzību, pat pārākumu pret citiem, šajā spožajā dienā nevarēja noslēpt siltu smaidu visos raugoties. Partijas centrālorgana Sociāldemokrata redaktors Kristaps Eliass, sevišķi gaŗa auguma, tumšiem matiem, lielu liku degunu, gudrām acīm un vēsām manierēm, nemaz neizskatījās pēc strādnieku deputāta, nedz arī pēc Zemgales turīga saimnieka dēla, bet pēc augstdzimuša lielkunga. Bijušais skolotājs Jūlijs Celms, virsnieka tērpā, teiksmi izslējis krūtis, it kā nacionālā kaŗa Lāčplēsis laimīgā smaidā izteica lielu sirsnību. Sirmu galvu un pravieŗa bārdu, vecāks par saviem gadiem, nesteidzīgi ienāca Kārlis Dēķens, iecienītais, populārais skolu izkopējs. Laimīgi bija arī visi citi 1905. gada darbinieki: Roberts Ivanovs, Roberts Bīlmanis, Andrejs Veckalns, Kristaps Bungšs, Pauls Lejiņš, dzejnieks Andrejs Kuršinskis, Būmeistars, Jaunzems un Kārlis Gulbis. Protams, arī es iesoļoju Satversmes sapulcē diezgan bravūrīgi. Dzīļi izjutu šīs lielās dienas vēsturisko svarīgumu: ilgo cīņu noslēgumu un jauna laikmeta ievadījumu. Droši vien manā sejā atspoguļojās atbildīga pašapņēmība: šai Latvijas valsts un tautas likteņa noteicējā augstajā namā man būs veicams savs svarīgs uzdevums.

Lielās sociāldemokrātu frakcijas vidū bija arī jaunāki darbinieki, tomēr arī viņi bija strādājuŗi nelegāli partijas darbā jau līdz 1917. gada revolūcijai un pašā sākumā ieņēma redzamu vietu frakcijā. Tādi bija Ansis Rudevics un Rūdolfis Lindiņš. Darbinieku starpā, kas sevi parādīja ar 1917. gada revolūciju,

izcēlās Brūno Kalniņš, Nikolajs Kalniņš un Holzmanis. No tā paša perioda minami vēl satirīķis Valdis Grēviņš (Orientācijs) un Kārlis Dzelzītis. Frakcijā bija arī rakstnieks Arveds Švābe, gan kluss un neaktīvs, sevī iegrimis vēroja notikumus un personas.

Otrās lielākās frakcijas — Zemnieku Savienības — darbinieku sejās ne visās bija manāma svinīga pacilātība, un šīs partijas galvenais līderis ministru prezidents Kārlis Ulmanis šajā lielajā vēsturiskajā brīdī izskatījās nevis iepriecināts, bet drīzāk sarūgtināts. Viņš gan varēja lepnī atskatīties uz savu 17 mēnešus ilgo ministru prezidenta darbību, kas notika tik grūtos apstākļos, kad bija jāpārvar visādu ienaidnieku pretvaras. Kā valdības galva viņš bija godam novedis jauno valsti līdz brīvi vēlētai Satversmes sapulcei. Katrs cits viņa vietā būtu jutis lielu apmierinājumu par veikto vēstures uzdevumu un justos laimīgs līdz ar visu tautu un tās vietniekiem. Un tomēr viņš bija manāmi sadruvis, jo nesa kabatā ministru kabineta demisijas rakstu, ko iesniegt jaunievēlētajam Satversmes sapulces priekšsēdim. Vai tautas vietnieki viņu izraudzīs arī turpmāk par valdības galvu? Šī neziņa kremta Ulmani. Pusotra gada laikā viņš tā bija pieradis pie šī amata, ka nu sajuta neapslēpjamu bažas tikai iedomājoties vien, ka Satversmes sapulces vairākums varētu izraudzīt citu vīru viņa vietā. Tur ir 58 sociāldemokrāti, kas viņu apkaņoja, tur vēl laba daļa visādu pilsonisku demokrātu, kas pret viņu noskaņoti.

Citādi, turpretim, jutās ārlietu ministrs Zigrīds Meierovics. Eleganti tērpies, vestes pēdējo pogu vaļā, baltu puķi pie žaketes atloka, drošā līdzsvarā viņš ieslīdēja kuluāru zālē. Slaido stāvu lepnī izslējis, sniedza roku uz visām pusēm, un viņa plašais, laipnais smails izteica apmierinātību par sasniegto un optimistisku ticību turpmākiem Latvijas panākumiem. Tiesa, miera līgumi vēl nav parakstīti ne ar Krieviju, ne Vāciju, rietumu lielvalstis Latviju de jure arī vēl neatzīst, bet viss tas nāks, neatvairāmi nāks, visu to es veikšu... Ārlietu ministrs nemaz nebažījās par savu rītdienu. Viņš skaidri sajuta kontaktu ar latviešu deputātiem, kuŗu uzticību viņš bija ieguvis ar savu darbu, it īpaši ar savu raksturu un taktu. Deputātu nelie-

kuļoti sirsnīgie rokas spiedieni liecināja, ka šim vīram ir nodrošināta Satversmes sapulces uzticība. Kad kuluāru zālē ap stalto un smaidošo Meierovicu plašā lokā grupējas dažādu partiju deputāti, viņa sabiedriskais aureols jau sāka aizēnot Kārļa Ulmaņa autoritāti. Un tiešām, Zigfrīds Meierovics pēc 1 gada un nepilniem divi mēnešiem kļuva par ministru prezidentu Kārļa Ulmaņa vietā.

Citi redzamākie Zemnieku Savienības deputāti arī neizrādīja neapmierinātību par to, ka viņu partija vēlēšanās nebija guvusi tik daudz deputātu mandātu, kā to bija cerējuši. Joviāls, kā arvien, bija parlamentārais līderis Ādolfs Klīve, kuŗš priedīgā prātā visiem spēcīgi spieda roku, piemetinādams kādus vārdus par lielo dienu. Kluss nu bija Jānis Goldmanis, kuŗš īsti nezināja, vai priedāties par Latvijas Satversmes sapulci, par kuŗu viņš bija droši uzstājies 1918. gada janvārī Krievijas Satversmes sapulcē, vai skumt par to, ka citi nu atspieduši sānis viņu, lielo nacionālo vadoni un strēlnieku tēvu. Hugo Celmiņš savu zemniecisko izcelsmi bija ārēji pilnīgi pārvarējis pilsētnieciskām manierēm, izcēlās ar savu stalto augumu, drošo stāju un garenās sejas vienmēr stingri savilktiem vaibstiem. Viņam blakus atradās otrs agronoms Alberings, kas izskatījās smagnējs, sevi pašapzinīgs kā lielas muižas valdnieks. Par ko šie abi dzīves praktiķi, kam tiešā politika līdz šim bija pasveša, nu domāja Latvijas republikas parlamenta pirmajā dienā, kad visi no tā gaidīja īstus brīnumus, tas nebija nemaz tik grūti nojauzams. Abi viņi, droši vien, cerēja pakalpot savai valstij un it īpaši savai zemnieku šķirai, kļūstot par zemkopības ministriem. Ka abi viņi kļūs arī par ministru prezidentiem, tas gan viņiem šai brīdī nemaz nevarēja ienākt prātā, jo par mūžīgu ministru prezidentu pats sevi bija izraudzījis vienīgi Kārlis Ulmanis . . . Daudz grūtāk bija noģist, ko šinī svinīgajā brīdī izjuta trīs zemnieku savienības eminentie juristi, kas, zemnieku dēli gan būdami, bija pilsētas dzīvē un advokātu praksē tā noslīpējušies, ka izskatījās ļoti solidi pilsētas kungi. Viņi nāca no provinces: Sīmanis no Liepājas, Pauļuks un Kviesis no Jelgavas. Sirmmais zvērīnātais advokāts Sīmanis gan savu ceremoniālo stāju satricināja ar ironisku smīnu, jo viņa īstā dabā

slēpās spēcīgs humors, ko viņš visu savu parlamentārieša laiku apliecināja tiksmi atstāstot aspratīgus anekdotus. Arī jelgavnieka Pauļuka mierīgo, nosvērto ārējo stāju mazliet jauca zilo acu sirsnīgais laipnīgums. Tikai Alberts Kviešis kā rūdīts korporācijas Letonijas filistrs izturēja ceremoniālo formu līdz galam. Sevišķi familjārs ar visiem bija agronoms Augusts Kalniņš, kas sava saticīgā rakstura dēļ drīz vien ieguva titulu — Augusts Mīlīgais. Beidzot vēl jāmin temperamentīgais cīnītājs Oto Nonācs, kas vienmēr gāja saspilēti līdz katēgoriskam galam. Janvārī man iznāca Tautas padomē asa šķēpošanās ar viņu, tik stipra, ka es vairs nedevu viņam roku. Pārkāpjot Satversmes sapulces sliekšni, mēs atkal sarokojāmies un viņš pat kļuva mans uzticams sabiedrotais cīņā pret Ulmani.

Zemnieku savienības deputātu vidū 1920. gada 1. maijā neredzēja vienu no šīs partijas galvenajiem dibinātājiem un vadītājiem — Miķeli Valteru, kaut viņam bija vislielākās morālās tiesības sēdēt goda vietā. Viņš bija pirmais politiķis, kas jau 1905. gada revolūcijas priekšvakarā uzstājās par Latvijas valstisko pašnolemšanos. Viņš bija viens no galvenajiem 1918. gada 18. novembra neatkarības akta tiešajiem autoriem. Viņš bija neatkarīgās Latvijas valsts pirmais iekšlietu ministrs un viens no spilgtākiem zemnieku savienības idejiskiem vadoņiem. Un tagad viņa nebija šeit, kur vajadzēja veidot valsts tiesiskos un politiskos pamatus, izveidot satversmi un agrāro reformu, par kuru Valters bija iestājies jau kopš 1905. gada. Un šo izcilāko nacionālo darbinieku Zemnieku savienība nemaz nebija uzstādījusi par kandidātu. Tā jau pašā sākotnē spilgti izpaudās intrigas, skaudība un intolerance mūsu politiskajā dzīvē. Kārlis Ulmanis, sajusdams neapvaldītu skaudību pret apdāvinātu sāncensi, nogrūda viņu no aktīvas politiskas skatuves. Šim pirmajam Ulmaņa neiecietības aktam drīz sekoja konflikti ar citām patstāvīgām personībām Zemnieku savienības partijā: vispirms no tās izstājās Oto Nonācs un pēc tam Satversmes sapulces laikā tās prezidents Jānis Čakste, nevarēdami samierināties ar Ulmaņa metodi partijas vadībā.

Sevišķi laimīgs Satversmes sapulces sanāksmes dienā jutās Kārlis Skalbe. Viņš bija aktīvi ilgi cīnījies par Latvijas brīvību

un arī cietumā un trimdā gājis. Nu spārnotajam dzejniekam visa mūsu nākotne likās tik spoža, viegla, bez tumša mākoņa. Paceltu galvu, kā jauns saules mūža pravietis, nu dzejnieks dzirkstīgām cerību acīm vērās tautas vietniekos. Turpretī otra spilgta pilsonisko demokrātu personība Satversmes sapulcē, Voldemārs Zāmuēls, atšķīrās no visiem ar savas intelektuālās sejas bargo notonojumu, it kā pats liktenis viņam būtu uzdevis figurēt par nesaudzīgu prokuru, jo viņš pazina dzīvos cilvēkus un skaidri saredzēja ēnu puses.

Siko vidus grupu pārstāvju vidū reljefi izslējās Lāčplēša ordeņa kavalieris Markus Gailītis, gan ar savu gašo augumu, gan nacionālā drosmē un lepmā, ko viņš tik spilgti parādīja kā lielās agrārās reformas referents. Pilsoniskās demokrātijas vidus vīru starpā bija arī mans 1905. gada draugs zvērināts advokāts Mārtiņš Antons, kas nu, kopā ar izskatīgo inženieri Arturu Ozolu, reprezentēja latviešu demokrātisko darba partiju. Tomēr politikā iesācējs, Arturs Ozols drīz vien nobijās sava demokrātiskā kreisuma un pārgāja labajā spārnā.

Kādreizējais latviešu liberāļu ievērojams vadonis 1905. gadā Arveds Bergs nu bija solidi stabilizējies par latviešu mantīgās pilsonības konservatīvo vadoni un izolējās pilnīgi no plašākām tautas vēlēšanu aprindām. Satversmes sapulcē viņš iegāja kā bezpartējisko nacionālistu līderis. Tomēr šis iedomīgais karotājs turējās droši sava mazā pulciņa priekšgalā. A. Berga vadīto cīnītāju starpā bija jaunstrāvnieks un latviešu marksisma ideoloģiskais tēvs K. Kasparsons, kas savās politiskajās pārvērtībās bija aizslidējis garām pilsoniskiem demokrātiem un liberālai zemnieku savienībai, lai nostabilizētos pie konservatīvajiem. Nu gan šis vecais vīrs izskatījās pavisam saguris, sevī ierāvies, it kā kaut kā baidīdamies. Varbūt viņu vajāja pašnāvības mēģinājums, ko viņš bija izdarījis bolševiku apcietinājumā.

Aiz A. Berga galējā labā spārnā nosēdās kristīgo nacionālistu deputāti, daži mācītāji, kas bija pilnīgi iesācēji politiskā darbībā, bet kuņus droši vadīja slavenais acu ārsts Reinhards, kaut gan pats Satversmes sapulcē spēra pirmos soļus politikā.

Vairums latgāliešu jutās kuluāru parketā kaut kā nedroši, atturīgi, kā nabaga radinieki kāzās. Vienīgi vecais Francis Tra-

sūns, kaut lēnīgā gaitā, tomēr droši soļoja Augstajā namā, jo viņš tverti apzinājās, ka jau 1906. gadā bijis tautas vietnieks lielās Krievijas pirmajā Valsts domē. Pārspilēti manierīgs, drošs savā stājā bija gaīrais Kemps, kas vairāk izskatījās pēc poļu pana. Saeļlotiem matiem, Kambala bija uzcirties pēc Rīgas kundziņa. Naturāli spraiģis, pilnīgi latvisks, bez jebkādam Latgales ārējām īpatnībām bija Franča Trasūna brāļa dēls Jezups Trasūns.

Mazākuma tautību pārstāvji Satversmes sapulces sanākšanas dienā jutās pavisam atspiesti. Latvijas demokrātisko valsti smagiem upuļiem bija taču izcīnījuši latvieši, tas iedzina respektu. Viņi palika aizmugures plānā. Vienīgi divi viņu deputāti nepalika ēnā, bet droši, pat uzbāzīgi kustējās latviešu deputātu vidū. Viens bija vācu mācītājs Kellers, kas tūlīt piestājās klāt Rainim un Aspazijai un gaīti stāstīja kā viņš Jāni Pliekšānu un Elzu Rozenbergu esot salaulājis 1897. gadā Rīgas guberņas cietumā. Otrs bija žīdu deputāts Dubins, kuŗš Tautas padomē vēl sarunājās ar latviešiem krieviski, nu, lojāli smaidīdams, visus uzrunāja latviski. Vācu deputātu vidū bija arī kāds barons Firkss, bet tas bija pavisam sarāvijs un pēc melnā bruņinieka nemaz neizskatījās. Viņš vairs arī nebija īsts barons. Centrālā vēlēšanu komisijā uz manu katēgorisku pieprasījumu vārdu sarakstā nosvītvoja Firksam barona titulu, jo demokrātiskā Latvijā kārtas un tituli atcelti. Savādākais bija tas, ka šis barons Firkss, gan būdams vietējais dižciltīgais un muižas īpašnieks, Latvijā agrāk nemaz nebija dzīvojis, bet strādājis Krievijā par kalnraktuvju inženieri. Vēlāk šis kādreizējais barons Saeimas kuluāros kļuva gluži piemīlīgs un labprāt vaļas brīžos ar sociāldemokrātu deputātiem spēlēja šachu.

Lai noapaļotu šo vispārējo Satversmes sapulces ainu, vēl daži vārdi sakāmi par daiļā dzimuma pārstāvēm. Viņas bija tikai sešas. No 152 deputātiem tas ir maz, jo turklāt balsstiesīgo vēlētāju starpā sieviešu bija par 15 proc. vairāk. Visvairāk sieviešu bija sociāldemokrātu frakcijā: Aspazija, Klāra Kalniņa un Berta Vesmane. Pirmās divas sevi parādīja arī kā runātājas. Proporcionali daudz sieviešu pārstāvju bija latgaļu katoļu frakcijai — divas, no kuŗām skolotāja Valerija Zeile ar savu intel-

lektu un lietišķām runas dāvanām jau Tautas padomē bija izvirzījusies zināmā mērā par latgaļu līderi.

Kuluāros parādījās arī daži viesi, kas bija ielūgti uz Satversmes sapulces svinīgo atklāšanas sēdi. Viņu starpā bija ģenerāļi Jānis Balodis un Eduards Kalniņš. Pirmais gān jutās drusku neveikli deputātu vidū, jo viņš bija kandidējis kaņavīru sarakstā kā pirmais, bet netika ievēlēts.

Dzeltenajā zālē tai dienā pulcējās ārvalstu pārstāvji. Angļu militārās misijas priekšnieks Talents, civilās drānās, bez ordeņiem. Spožā parādes tērpā, daudziem ordeņiem dekorēts, ļoti nopietni savu un savas valsts svarīgumu pozēja franču militārās misijas priekšnieks pulkvedis Diparkē.

Tautas padomes priekšsēdis Jānis Čakste, kam bija uzticēta Satversmes sapulces atklāšana, ieradās, kā parasti, dažas minūtes pēc noteiktā laika. Viņš ļoti ceremoniāli, pat majestātiski iesoļoja kuluāros un, ne ar vienu nesarokojies, atturīgiem galvas mājieniem visus apsveicis, devās tūlīt cauri gaņajai telpai uz sēžu zāli. Deputāti klusu sasēdās savās vietās un, kad Čakste piešpieda elektrisko zvanu, visi sastinga uzmanībā, jo viņš sāka savu runu. Jānim Čakstem piemita izteiksmība, un to viņš prata labi notopot valsts ceremoniju runās.

Satversmes sapulces priekšsēža amatam bija uzstādīti divi kandidāti: Zemnieku savienības — Jānis Čakste un sociāldemokratu — Jānis Rainis. Ar lielu balsu vairākumu, ar 83 balsīm, ievēlēja Čaksti, bet Rainis dabūja tikai 48 balsis. Pat visi sociāldemokrāti nebija balsojuši par Raini. Bija jau paredzams, ka Raini neievēlēs, un tāpēc sociāldemokratu frakcija bija jau izraudzījusi par pirmo priekšsēža biedra kandidātu Andreju Petrevicu, ko arī ievēlēja.

Ka visi pilsoniskie deputāti balsoja par Čaksti, tam bija divi iemesli. Vispirms Čakste bija jau Tautas padomē izcēlies kā priekšzīmīgs sēžu vadītājs, objektīvs, tolerantants, tehniski ļoti veikls un ar spēcīgu balsi. Kā Rainis vadītu sēdes, to neviens nezināja. Bet galvenokārt visi pilsoņu deputāti balsoja par Čaksti tāpēc, ka Satversmes sapulces priekšsēdis izpildīja arī faktiski valsts prezidenta funkcijas. Pilsoņi, kuņiem bija 61 procentu vairākums, nekādā ziņā negribēja, ka šis svarīgais

valsts reprezentētāja amats būtu sociāldemokrātu partijas pārstāvja rokās. Kaut demokratiskie pilsoņi un arī citu frakciju deputāti cienīja Raini kā nacionālu dzejnieku ar lieliem sabiedriskiem nopelniem, tomēr viņi tagad nostājās pret Raini kā pret sociāldemokrātu. Tā nebija nekāda demonstrācija pret Raina personību. Tomēr Rainis to negribēja saprast. Viņš apvainojās par viņa kandidātūras noraidīšanu. Rainis bija domājis, ka viņu katrā ziņā ievēlēs un bija ar mieru uzkraut sev smagu nastu, kas spiestu atteikties uz ilgāku laiku no īstā lielā darba, savas dzejas darba. Rainis bija tik aizvainots, ka noklausījies balsošanas rezultātus, demonstrātīvi atstāja sēžu zāli un aizgāja mājās.

Pēc sēdes deputāti dzeltenajā zālē apsveica jaunievēlēto priekšsēdi.

Savu cieņu pret Latvijas pirmo parlamentu sevišķi izrādīja vecākās parlamentārās valsts pārstāvis Latvijā, angļu militārās misijas priekšnieks pulkvedis Talents, arikojot tās pašas dienas vakarā rautu bij. Vidzemes bruņniecības maršala reprezentācijas telpās. Viņš sirsnīgi spieda visiem deputātiem roku un labprāt sarunājās ar partiju vadoņiem, novēlot vislabāko nākotni jaunajai Latvijas valstij parlamentārajā attīstībā. Starp citu, man bija pulkvedim Talentam diskrēti jāizskaidro pavisam savāds jautājums. Uz rautu bija ieradies Zemnieku savienības deputāts Naķelis, tērpiet gaiši brūnā uzvalkā ar baltu kreklu, bez kakla saites, un lielos stulmju zābakos. Es nu paskaidroju, ka tas nav latviešu zemnieku nacionālais tērps, bet gan lielā kara posta sekas.

2. MANA POLITISKĀ AKTIVITĀTE SATVERSMES SAPULCES LAIKĀ

Ļoti daudz laika un garīgas piepūles es ieliku politiskā darbā jau Tautas padomē. Satversmes sapulcē tas vēl pavairojās. Plēnārsēdes gan sākumā sanāca reti, bet toties dzīvi strādāja komisijas, lai sagatavotu likumprojektus. Sevišķi rosīgi darbojās

satversmes, agrārā un juridiskā komisija, kuŗām bija veicami galvenie Satversmes sapulces uzdevumi.

Pārāk daudz intensīvu pūļu man prasīja sociāldemokrātu frakcijas prezidija locekļa amats. Lielās frakcijas sēdes notika bieži un tās vadījām pamišus Menders un es. Trešais prezidija loceklis Buševics tās nevadīja valodas defekta dēļ. Sēdēm bija jāsatgatavo Satversmes sapulces darba kārtībai paredzētie materiāli. Bija izstrādājami dažādi likumprojektu ierosinājumi un jautājumi ministriem, pārgrozījumi un papildinājumi apspriežamiem likumprojektiem. Frakcijas prezidijam radās arī plaša sarakste ar vēlētājiem, kas iesniedza dažādas sūdzības un lūgumus, it īpaši zemes lietās. Viss tas radīja frakcijas prezidijam tik daudz darba, ka bija jāalgo speciāls augstu kvalificēts cilvēks, kas spētu uzturēt kārtībā frakcijas plašo darbvedību.

Par tādu frakcija izraudzīja Voldemāru Bastjāni, kas no Krievijas atgriezās pēc Satversmes sapulces vēlēšanām. Viņu neievēlēja arī Valkas rajona papildu vēlēšanās, jo tur viņš figurēja par otro kandidātu. Par pirmo kandidātu, ko ievēlēja, centrālā komiteja bija uzstādījusi Vili Dermani, nemaz tuvāk nezinoš par viņa politiskos uzskatus, palaižoties uz viņu kā vecu meņševiku.

Bet ne vien frakcijas prezidija locekļa amats bija man smagu pienākumu pilns. Sevišķi nogurdinošs bija darbs plēnārās sēdēs. Prezidija locekļiem visu laiku stingri jāseko debatēm, ātri jāorientējas papildinājumos un pārlabojumos, ko iesniedz citi deputāti, lai zinātu, kā pret tiem izturēties: balsot par, vai pret; jāiesniedz un jāaizstāv savi pārlabojumi, jākāpj tribīnē un jāpolemizē, vai arī jāizrauga kāds cits runātājs no frakcijas vidus. Visu sēdes laiku frakcijas līderi atrodas sasprindzinātā uzmanībā un pastāvīgā cīņās un darba aktivitātē.

Satversmes un juridisko komisiju darbībā piedalījos ļoti aktīvi, sevišķi pirmajā, izstrādājot Satversmes projektu.

Juridiskā komisija bija ļoti pārslogota darbiem, jo visi likumprojekti gāja arī caur šo komisiju, kas noslīpēja juridisko formu. Šīs komisijas sēdes notika vismaz trīs reizes nedēļā, tās apakškomisijas tāpat.

Ārlietu komisijas sēdes daudz laika man neprasīja, jo sanāca

tikai 2 reizes mēnesī. Toties zināmu laiku man aprija sistēmiska sekošana pasaules politikas norisēm, lasot *Le Temps*, *The Times* un *Izvestija*.

Viens no deputātu pienākumiem visās valstīs ir sniegt vēlētajiem pārskatu par savu darbību. Sociāldemokrātu frakcijas locekļi Satversmes sapulces laikā diezgan bieži sarīkoja tautas sapulces, kur satikās ar saviem vēlētajiem. No visām Latvijas malām vietējās partijas organizācijas aicināja mani tautas sapulcēs. Varēju pieņemt tikai nelielu daļu šo aicinājumu. Šajās tautas sapulcēs runāju galvenokārt par valsts satversmi un agrāro reformu. Es centos sniegt klausītājiem elementāras zināšanas par Anglijas parlamentārisma vēsturi un par Francijas un citu Rietumu valstū demokrātisko iekārtu un politiskām brīvībām, pretstatā minot padomju Krievijas nebrīvību un permanento diktatūru.

Satversmes sapulces laikā tautas sapulces jo kupli apmeklēja un klausītāji lielā uzmanībā sekoja runas saturam. Toreiz tauta aktīvi dzīvoja līdz politiskām norisēm savā jaunajā parlamentā — atklātā centrālā valsts arēnā, kur atspoguļojās visas tautas centieni, izjūtas un noskaņas. Dažviet vasarā manas tautas sapulces rīkoja zem klajas debess, jo zāles nespēja uzņemt visus klausītājus. Neaizmirstamā atmiņā man palikusi imponantā un sajūsmīgā tautas sapulce 1920. gada augustā Koknesē, Pērses upes skaistajos krastos, kur piedalījās ap tūkstoš darba cilvēku. Viņi vētraiņiem saucieniem apsveica sociāldemokrātu noteikto cīņu par radikālu agrāro reformu, kas pilnīgi uz visiem laikiem iznīcinātu ienīsto muižniecību.

Satversmes apulces laikā politiskie ienaidnieki, reakcionārie elementi, vēl netraucēja sociāldemokrātu rīkotās tautas sapulces. Tomēr bija arī kāds sevišķs izņēmums. 1921. gada rudenī notika Liepājas pilsētas domes vēlēšanas. Līdz tam sociāldemokrātu partijai bija vairākums domē un arī pilsētas valdē. Pilsētas galva arī bija sociāldemokrāts — Ansis Buševics. Šoreiz cīņa par domes vairākumu Liepājā kļuva jo asa. Labā spārna aprindas nežēlīgi kūdīja pret sociāldemokrātiem, demagoģiski sametot viņus vienā maisā ar komunistiem: viņiem visiem esot kopējs marksisms, kopējs sarkanais karogs un kopēja cīņas dziesma

Internacionāle. Sociāldemokrati gatavojot ceļu padomju komūnismam Latvijā! Nost ar viņiem! Tā skanēja Liepājas ielās un tā sludināja arī Rīgā iznākošais Arveda Berga laikraksts Latvīšs, kaut arī ne tik krasā veidā. Liepājas pulka komandieris pulkvedis Kūķis arī bija apkaņojis savā pulkā sociāldemokratu itin rupji. Šādos apstākļos grupa jaunu virsnieku un instruktoru sāka sevi parādīt fašistiskā veidā.

Lai pastiprinātu vietējo darbinieku aģitāciju, biju aicināts runāt vienā Liepājas sapulcē. Iepriekš divi tautas sapulces bija noliktas dienā un tajās vajadzēja runāt vietējiem darbiniekiem ar Buševicu priekšgalā par pašvaldības jautājumiem. Abas sapulces izjauca ap 30 vīru liela kaņavīru grupa jaunu leitnantu vadībā. Manāmi iereibuši viņi tūlīt pašas sapulces sākumā klieguši, daudzijuši resniem spiekiem grīdu un norāvuši ar varu runātājus no katēdras, situši un grūstījuši cilvēkus, kas gribēja palīdzēt runātājiem un sapulces rīkotājiem. Pilsētas galva un deputāts Buševics tik nopietni tika sasists ar spieķi galvā un sejā, ka bija steidzīgi jānogādā pie ārsta. Klātesošais policists bija pilnīgi bezspēcīgs savaldīt trakotājus.

Pēc stundām trim vajadzēja sākties tautas sapulcei, kur bija jāuzstājas man ar runu par politisko stāvokli un Satversmes sapulces darbību. Sanāca kopā Liepājas organizācijas vadītāji darbinieki, lai izlemtu, ko darīt: vai vispār noturēt sapulci? Vairums bija domās, ka dotos apstākļos sapulce nav noturama. Es katēgoriski pastāvēju, ka katrā ziņā sapulce jānotur. Vispirms mēs ar Buševicu piezvanījām Liepājas policijas prefektam un lūdzām garantēt mūsu sapulces drošību. Viņš solīja nosūtīt uz sapulces vietu desmit policistus, bet gan piebilda: pret virsniekiem policija ir bezspēcīga, jo ir izdots rīkojums, ka virsniekus un instruktorus var aizturēt tikai izsaukta militārā patruļa. Tad nolēmām paši gādāt par kārtību mūsu sapulcē. Toreiz vēl nepastāvēja Brūno Kalniņa dibinātā Strādnieku sporta savienība, kas varēja uzturēt kārtību sapulcēs, vajadzības gadījumā ar varu izmetot ārā draudīgus elementus. Tagad nolēmām: steidzīgi izziņot mūsu biedrus un simpatizētājus, lai viņi ierodas pusstundu pirms sapulces un ieņem visu zāles priekšdaļu ap skatuvi. Steidzīgi samobilizējām piecus bijušos kaņavīrus ar auto-

matiskām pistolēm. Vienu pistoli sagādāja arī man. Ja mums uzbruks ar varu, tad pašaisardzības nolūkā mēs draudēsim un arī lietosim varu.

Es apņēmos katrā ziņā uzvarēt un droši ar visu enerģiju turēt savu runu. Taisni noliktā laikā ierados sapulces vietā piecu bruņotu vīru pavadīts. Mani apsargāja bijušo kaņavīru patrūļa, ko vadīja Anša Buševica jaunākais brālis, atvaļināts kapteinis. Ārā pie zāles durvīm stāvēja desmit vīru liela policistu nodaļa. Droši iegājām zālē, kas bija jau pārpildīta. Aizņemtas visas sēdvietas, visas ejas pilnas stāvošiem cilvēkiem. Zāles dibenā salasījusies grupa kaņavīru dažu leitnantu vadībā. Publika jau zināja, ka divi sapulces izdauzītas un zālē manāms satraukums. Ar grūtībām mēs izspiedāmies līdz skatuvei. Sapulces dalībnieki, ieraudzījuši mani, sastinga sasprindzinātā uzmanībā: kas nu notiks? Kopā ar dažiem rīkotājiem uzeju uz skatuves. Pirms sāku runāt, es teātrāli izvelku no mēteļa kabatas pistoli un ielieku to bikšu kabatā. Aiz manis sardzē nostājas pieci bruņotie biedri.

Lai sabangotu piekritējus un satriektu tos 30 pretiniekus, kas grupējās zāles dibenā, savā runā iemetu visu savu gribas spēku, raidīju zālē hipnotisku iedvesmi. Es nerefērēju par Satversmes sapulces darbību, bet aizrautīgi, patētiski runāju par Latvijas brīvības kauju, ko tik varonīgi 1919. gadā dažādos kauju laukos izcīnīja mūsu armija, nesdama smagus asins upurus brīvības un tēvijas labā. Un kas bija šī armija? Šeit no pretinieku puses atskanēja starpsauciens: tie bijām mēs! Es paceltā balsī atsitu starpsaucienu: armija bija visa tauta, bet visvairāk tur bija strādnieku un bezzemnieku! Visvairāk tur bija sociāldemokrātu un viņu simpatizētāju, kā to rādīja jo gaiši Satversmes sapulces vēlēšanas, kad armija divi trešdaļas balsu nodeva par sociāldemokrātu partiju. Tā bija jau sen cīnījusies par tautas brīvību un visnoteiktāk uzstājusies pret muižniekiem un viņu piekritējiem. Mani vārdi un aplausu vētra izolēja pretiniekus un atbruņoja tos. Tomēr nebija skaidrs, ko darīs mūsu pretinieki pēc sapulces. Viņi neizklīda līdz ar publiku, bet sapulcējās gaitenī pie izejas un kaut ko gaidīja. Acīmredzot, gribēja satikties ar mani. Rīkotāji jau aicināja mani iziet pa dibens durvīm. Es tomēr

atzinu par neiespējamu šādu atkāpšanos pēc manas uzvaras zālē. Savu sargu pavadīts devos pretinieku barā. Skatiens man laikam bija gan tāds kā zvēru dīdītājam, kad tas dodas lauvu būrī. Neviena roka nepacēlās, neviens naidīgs sauciens neat-skanēja, kā sastinguši visi klusu vēroja mani. Sajutu šos ska-tus, apgriezos un jautrā cilvēciskā balsī uzsaucu: uz redzēšanos nākošo reizi!

Šī bija viena no visgrūtākām sapulcēm manā gaŗajā politiska darbinieka mūžā. Biju tā nokusis, it kā septiņu jūdžu ceļu nogājis.

Laiku man aizņēma arī žurnālistika. Manas daudzās runas Satversmes sapulcē nevarēja iespiest Sociāldemokratā pilnā tekstā, bet tās bija dažreiz jāsaīsina un jāatstāsta. To nedarīja redaktori, bet es pats. Uzrakstīju šad un tad arī pa rakstam mūsu laikrakstā. Rakstīju par tematiem, kas mani visvairāk interesēja: par ārpolitiku un valsts tiesību jautājumiem, arī kādus mūsu jaunākās vēstures piemiņas rakstus.

3. PĀRMAIŅAS SOCIĀLDEMOKRATU FRAKCIJĀ

Satversmes sapulces laikā notika divi reizes pārmaiņas sociāldemokratu frakcijā. 1921. gada jūnijā no frakcijas un līdz ar to arī no partijas izstājās 17 deputāti ar Marģeru Skujenieku, Andreju Petrevicu un Rūdolfu Lindiņu priekšgalā. Par šo de-putātu izstāšanos no partijas es runāšu tuvāk, kad aplūkošu Meierovica valdības nodibināšanos, sakarā ar ko notika šķelša-nās. Otrā pārmaiņa nebija liela: no frakcijas un no partijas formāli izstājās, bet faktiski tika izslēgts Vilis Dermanis.

Kad 1920. gada pavasarī Vilis Dermanis atgriezās no ASV emigrācijas Latvijā, partijas centrālā komiteja viņu saņēma atplestām rokām un uzstādīja par pirmo kandidātu Satversmes sapulces papildu vēlēšanās Valkas rajonā. Viņš taču mums bija pazīstams kā 1905. gada revolūcijas redzams darbinieks, labs runātājs un veikls žurnālists, kas kopš 1906. gada bija kļuvis par latviešu meņševiku galveno idejisko vadoni. Par piederību

partijai viņš bija 1908. gadā notiesāts uz 4 gadiem spaidu darbos, un pēc tam uz mūža izsūtīšanu Sibīrijā, no kuņģenes izbēga uz ASV. Tikko viņu jūnijā vai jūlijā ievēlēja Satversmes sapulcē, viņš sāka izrādīt ļoti kreisu virzienu, kas nesakrita ar partijas centrālās komitejas līniju. Viņš atzina, ka jāsekmē šķiru cīņa, jāpropagandē tūlītējs sociālisms, cieši jāsadarbojas ar komunistiem, jeb tā sauktiem kreisajiem arodniekiem, kas grupējās ap Rīgas arodbiedrību biroju, Viņš nebija atklāts komūnists, bet slepens komūnistu agents mūsu partijā. Viņš kļuva par kreisā virziena idejisku vadoni un ap viņu grupējās neliela daļa partijas biedru Rīgā un dažās citās organizācijās. Sevišķi spilgti viņš savu kreiso līniju izpauda partijas kongresā, kas notika Rīgā 1920. gada decembrī. Šeit aiz viņa stāvēja neliela delegātu grupa, jo kongresā bija liels pārsvars Mendera un manis vadītājam centram kopā ar Skujenieka vadīto labo spārnu.

Visās Eiropas strādnieku masu partijās ir dažādi virzieni. Tādēļ arī, kamēr Vilis Dermanis atzina partijas pamatuzskatus par demokrātiju un neko nedarīja pret partijas disciplīnu, tikmēr viņu cieta partijas ietvarā. Bet 1921. gada pavasarī viņš kļuva neciešams. Viņš sāka iet uz komūnistu un kreiso arodnieku legāli rīkotām sapulcēm un tur uzstāties revolūcionāri komūnistiskā garā. Centrālā komiteja uzaicināja Dermani uz sēdi, lai viņu formāli nopratinātu. Šai sēdē es ierosināju izslēgt Dermani no partijas, kam pievienojās vairākums. Šāda fakta priekšā viņš paziņoja, ka izstājas no partijas un no Satversmes sapulces frakcijas.

Deputāta mandātu Dermanis nenolika, ko būtu darījis katrs godīgs darbinieks. Viņš, acīmredzot, bija jau ieradies Latvijā kā komūnistu uzticības vīrs. Satversmes sapulcē viņš sevi neno-sauca par komūnistu, bet tikai par neatkarīgu kreisu strādnieku deputātu. Viņš nu uzstājās revolūcionārā garā, bet ne pārāk kļiedzoši un izaicinoši. Organizātoriski viņš gan sapinās ar komūnistu legālo centru, ar Rīgas arodbiedrību biroju. Polītiskā pārvalde, vajādama nelegālo komūnistu partiju, izdarīja zināmas represijas arī pret viņu legālām biedrībām. Izkratot Rīgas arodbiedrību biroju, tur naudas skapī atrada it kā Krievijā vil-

totas Latvijas valsts kases zīmes. Šai lietā politiskā pārvalde piepina klāt arī Vili Dermani, it kā viņš arī zinājis par viltoto naudu. Valdība iesniedza Satversmes sapulcē pieprasījumu izdot deputātu Dermani, lai varētu uzsākt pret viņu tiesas izmeklēšanu un vajāšanu. Sociāldemokrātu frakcija nebalsoja pret immunitātes atcelšanu Dermanim, kaut arī visa šī viltotās naudas lieta varēja likties stipri tumša un aizdomīga. Sociāldemokrātu frakcija nesajuta pret Dermani nekādu morālu pienākumu, jo viņš bija negodīgā kārtā krāpis partiju un izmantojis to, lai ietiktu Satversmes sapulcē. Sociāldemokrātu frakcija atstāja tiesas iestādēm noskaidrot patiesību šai tumšajā lietā.

Vili Dermani politiskās pārvaldes aģenti apcietināja pie Satversmes sapulces durvīm. Ar interesi varēja gaidīt tiesas sēdes, bet tās nenotika. Padomju Krievijas valdība ierosināja pie Latvijas valdības apmainīt Dermani pret pāris apcietinātiem Latvijas pavalstniekiem. Dermani aizsūtīja uz Maskavu, kur 1937. gadā Staļins viņu līcis nogalināt.

4. DAŽI VISPĀRĒJI NOVĒROJUMI

Kaut gan Satversmes sapulcē ienāca daudz jaunu deputātu, tomēr viņi runas formā nepacēlās līdz tiem runātājiem, kas bija jau izvirzījušies Tautas padomē.

Veikli runāja Vilis Dermanis, gan sliktāk nekā 1905. gadā, un viņa runas veids tagad atgādināja pestīšanas armijas sludinātāju.

Jauniesācējs parlamentārā katedrā bija arī Rainis. Ar lielu interesi visi gaidīja viņa pirmo uzstāšanos. Kad slavenais dzejnieks un latviešu nacionālās demokrātijas galvenais ideologs 1920. gada 1. sept. pirmoreiz kāpa runātāju katedrā, lai piedalītos vispārējās debatēs par agrāro jautājumu, tad visa zāle sastinga bijīgā uzmanībā. Daudzi gaidīja, ka viņa runātais vārds būs tikpat varens kā viņa dzeja. Bet drīzi jau ziņkārība atplaka, klausītāju sejās bija vērojama vilšanās. Rainis runāja paklusu, nedroši, it kā vārdus meklēdams, sevi uz priekšu

dzīdams. Viņa runai nebija nekāda sava stila. Viņš nu gribēja runāt kā visi citi, kā ordinārs deputāts. Bet arī tas neizdevās. Viņš necīnījās pret labo spārnu atlīdzības jautājumā, bet sāka tēvišķīgi pamācīt Zemnieku savienības un citus labā spārna deputātus. Tas nepavisam nepatika šiem vīriem. Tie sāka rūkt, atskanēja viens, otrs starpsauciens. Enerģisks īsts runātājs būtu tūlīt atsitis starpsaucienus un turpinājis tālāk savu runas pavedienu. Rainis, turpretī, samulsa, izdzirdis starpsaucienus. Viņš sāka jautāt: Ko? Ko jūs teicāt? Es labi nesapratu. Redzēdami Raini izsistu no runas sliedēm, labā spārna deputāti nu vēl vairāk, skaļāk, nekautrīgāk sāka saukt starpā. Priekšsēdis Čakste gribēja iet Rainim palīgā un aicināja viņu nesarunāties ar atsevišķiem deputātiem, bet turpināt savu runu. Tas, acīm redzot, sakaitināja Raini, jo viņš nodomāja, ka Čakste arī grib viņu traucēt. Viņš gan turpināja skaļi, pat klieidoši, bet jutās pilnīgi iztraucēts un ar lielām pūlēm kā nebūt nobeidza savu runu.

Pēc tam Rainis pavisam baltām acīm raudzījās labā spārna deputātos un vairs nemaz negribēja kāpt runātāju tribīnē. Frakcijai viņš bija sevišķi jālūdž uzstāties vispārējās debatēs Satversmi apspriežot. Ar bažām frakcijas prezidijs raudzījās Rainī, kad viņš kāpa katedrā. Tomēr šoreiz gāja labi. Rainis, acīmredzot, savu runu bija labi sagatavojis. Viņš to nedeklamēja kā aktieris, nedz arī runāja kā orātors, bet tekoši stāstīja savas dziļās domas par demokrātiju kā kultūras tautu augstāko sadzīves veidu, kas nu latviešu sabiedrībai dos iespēju attīstīties kultūrāli un morāli. Rainis nepolemizēja, necīnījās, bet kā ideologs vēstīja savas domas tādā formā, it kā viņa vārdi nebūtu domāti deputātiem, bet tautai ārpus augstā nama. Tāds runas veids Rainim bija attiecīgs un viņa runu frakcija cildināja siltiem, izjustiem aplausiem.

Aspazija Satversmes sapulcē uzstājās tikai pāris reizes. Balss bija skaļa un skaidra, valoda plūda bez piepūles. Runai nebija nekāda sentimentāla pietoņa, nekādu samākslotu, lirisku izpušķojumu. Viņa runāja kā īsta cīnītāja un nekautrējās ar ironiju sadot pretiniekam.

Satversmes sapulcē debātes plēnārajā zālē notika daudz dzi-

vāk, skaļāk nekā Tautas padomē. To sekmēja tas, ka nu sēžu zālē nebija tikai ap 70 dalībnieku, bet 152. Lielākā auditorijā izraisījās vairāk emociju. Arī apspriežamo tematu svarīgums — agrārā reforma un valsts satversme radīja lielāku interesi. Debates par šiem abiem lielajiem jautājumiem dažos punktos sasprindzinājās līdz augstam drāmatismam. Cīņā pret atlīdzību muižniekiem par atsavināto zemi vētrains atskaņojās brīvības cīņu laikmeta dārdi.

Tomēr, lai cik dzīvas arī bija debates, nekad Satversmes sapulces laikā deputāti neiesila neiecietībā pret citādi domātājiem, zālē neatskanēja rupjības, aizskārēji saucieni. Kā Tautas padomē, tā arī Satversmes sapulcē prezidents Čakste vienmēr uzmanīgi sekoja runātājiem un starpsaucējiem, allaž steidzās novērst asumus, laipnā tonī uzaicinot runātāju nelietot skarbus izteicienus. Var teikt, ka Čakste pat pārāk stingri rūpējās par labo toni mūsu parlamentā un dažreiz nevieta to atgādināja.

Mums, ziemeļniekiem, bija daudz vairāk savaldības, nekā Vīnes un Parīzes parlamentos. Tur reizēm kaislīgi sabangotie deputāti apmētājas ne tikai asiem vārdiem, bet pat pasmagām likumu grāmatām. Franču parlamenta deputāti dažreiz kļūst tik uzbudināti, ka, rokas mētādami, drāžas viens otram virsū un pēc tam kuluāros vēl apmainās pļaukām un Buloņas mežā pat trauc duelēties.

Satversmes sapulces laikā gaŗā kuluāru zālē sēžu dienās nebija tik dzīva kā vēlāk Saeimu periodā. Deputātu lielais vairums, sevišķi jaunievelētie, sēžu zālē uzmanīgi klausījās runās. Pašas šīs sēdes arī bija interesantākas saturā apspriežamo svarīgo likumu dēļ. Arī tie deputāti, kas paši nekad nerunāja — un tādu bija vairākums — vienmēr turējās sēžu zālē, lai sekotu debatēm un nekādā ziņā nenokavētu kādu balsošanu. Satversmes sapulces lielajā darba periodā dzeltenajā blakus zālē vēl nebija nodibinājies šachistu klubs.

Gaŗajā kuluāru zālē kā vientuļas ēnas klīda vai krēslos sēdēja sevī iegrimuši indivīdi, kuŗiem vispārējās debates zālē likās tikpat svarīgas kā vilņu nemītīgā čala jūrmalā. Šo savdabju vidū bieži bija redzams gaŗais Kristaps Eliass, kas, neatradis bufetē nekā cita kā sūru kafiju un pliku tēju, jo tur bija

noliegts turēt pat alu, atspirdzināja savu garu, lasot latīņu valodā Lukreciju, vai grieķu valodā Platonu. Gaŗlaicīgo kuluāru tukšumu dažreiz šķēla Kārļa Skalbes dzīvinošie smiekli, ko viņš izraisīja sarunā ar kādu deputātu vai ievestu viesi. Tomēr Satversmes sapulces laikā kuluāri divi reizes kļuva jo dzīvi: deputāti skaļi pārrunāja par kādu kuluāros dotu plauku, otrreiz tie savīļņojās par kādu izaicinājumu uz divkauju.

Latgaliešu deputāts Juris Pabērzs no Satversmes sapulces tribīnes bija asi kritizējis deputātu Andreju Bērziņu, kas 1920. gadā kādu laiku pildīja sava veida gubernātorā amatu Latgalē. Šo kritiku A. Bērziņš uzskatīja par personīgu apvainojumu un kuluāros deva kritizētājam plauku sejā. Šis gadījums uztrauca visus deputātus, jo šāds barbarisks atriebības veids par runu parlamentā bija nosodāms. Deputāti izteica Pabērzam līdzjūtību, protestējot pret Bērziņa rīcību. Daži deputāti ierosināja, ka prezidijam vajadzētu reaģēt, nosodot Bērziņa rīcību. Tomēr juristi atzina, ka prezidijs atbild tikai par kārtību zālē, bet ne par to, kas norisinās kuluāros. Tad ierosināja izsludināt pret Bērziņu boikotu: nesniegt viņam roku, nesarunāties ar viņu. Juris Pabērzs pieprasīja goda tiesu, ko Bērziņš pieņēma. Goda tiesa nolēma, ka A. Bērziņam jāatvainojas, ko viņš arī izdarīja. Šis bija vienīgais vardarba gadījums deputātu starpā Latvijas parlamenta namā.

Nav notikuši arī dueļi politisku apvainojumu dēļ. Satversmes sapulces laikā notika gan viens izaicinājums uz divkauju, kas beidzās ar samierinājumu. Sociāldemokrātu deputāts Fēlikss Cielēns izaicināja uz divkauju Zemnieku savienības deputātu Augustu Kalniņu, saukto Milīgo, par nekautrīgu goda laupīšanu. Brīvajā Zemē, kuŗas atbildīgais redaktors bija Kalniņš, 1921. gada pavasarī bija iespiesta pavisam neģēlīga notice. Būdams Sibīrijā, es 1918. gadā esot piesavinājies kādu daļu Krievijas valsts bankas zelta, kas no Maskavas bija evakuēts uz Kazaņu un tad tālāk uz Omsku. Es šo zeltu esot pārvedis Latvijā un nu brangi no tā dzīvojot. Šo tumšo apmelojumu jau iepriekš bija iespiedusi Maskavas latviešu komunistu Cīņa un nu Zemnieku savienības oficiozs šo goda laupīšanu atkāŗtoja. Parasti es uz dažādiem ķengājumiem nereaģēju, bet šis gadī-

jums bija pārāk izaicinošs. Es tūlīt uzrakstīju atvainošanos, ko nākošā Brīvās Zemes numurā ar savu parakstu ievietotu laikraksta atbildīgais redaktors deputāts Augusts Kalniņš. Tad griezos ar lūgumu pie diviem Latvijas armijas atvaļinātiem virsniekiem, deputātiem Jūlija Celma un Paula Lejiņa, būt par maniem sekundantiem divkaujā ar Augustu Kalniņu, ja pēdējais atteiktos iespiest ar savu parakstu minēto atvainošanos. Abi sekundanti tikko bija izpildījuši manu lūgumu, kad tūlīt pie manis kuluāros piesteidzās Augusts Kalniņš un pavisam satrauktā valodā lūdza piedošanu par apmelojumu, kuŗu viņš esot izlasījis tikai tagad, kad mani sekundanti to viņam pateikuši. Rītu būšot Brīvā Zemē iespiesta atvainošanās. Ziņa par manu divkauju zibeņātrumā izplatījās kuluāros un arī sēžu zālē. Nu deputāti jo vispusīgi pārrunāja goda laupīšanu un arī dueļa principu.

Tomēr šim incidentam bija vēl savas sekas. Kāda zagļu banda, noticējusi Brīvās Zemes informācijai par manu zeltu, ielauzās manā dzīvoklī Valdemāra ielā. Zeltu neatraduši, viņi nozaga pilnu koferi ar veļu un drānām.

Noslēdzot vispārējo ainu par Satversmes sapulci, vēl jāmin, ka 1922. gada pavasarī, laikam martā, izdega Satversmes sapulces sēžu zāle. Šis ugunsgrēks bija politiska terrora akts, ko, domājams, bija izdarījuši komunisti. Tiesa par vainīgu atzina kādu Satversmes sapulces durvju sargu. Nams ieliesmōjās taisni tai brīdī, kad tur sāka ierasties deputāti ar kundzēm, lai uzņemtu ap divdesmit Somijas parlamenta deputātu oficiālā vizītē pie Latvijas parlamenta. Somijas deputātu svinīgā uzņemšana tai vakarā izjuka, bet tā notika nākošajā vakarā Rīgas pils baltajā zālē.

Uz turieni pārcēlās arī Satversmes sapulce: Rīgas pilī, kur bija cauri gājuši visādu laiku lielu varu valdnieki, arī cars Pēteris Lielais un cars Nikolajs Pēdējais, nu par Latvijas likteni suverēni lēma Latvijas demokrātiskās republikas vēlēti tautas vietnieki.

Kā noritēja Satversmes sapulces darbība, to neaplūkosim chronoloģiskā kārtībā, bet apskatīsim tās darbības dažādo saturu.

5. SATVERSMES IZSTRĀDĀŠANA UN PIENĒMŠANA

Lai dotu iespēju visām partijām un virzieniem izpausties satversmes izstrādāšanā, tad satversmes komisiju ievēlēja stipri palielu, 26 locekļu sastāvā. Par tās priekšsēdi vienprātīgi ievēlēja Marģeru Skujenieku, kas ar saviem rakstiem par Latvijas nacionālo jautājumu bija ieguvis vispārēju atzišanu.

Tulīt jau pašā darba sākumā bija redzams, ka tik lielā sastāvā komisija nebūs racionāla darba spējīga, un tāpēc tā sadalījās divi apakškomisijās, katrai uzliekot sevišķus pienākumus. Pirmajai apakškomisijai bija jāizstrādā valsts iekārtas projekts, bet otrai pilsoņu brīvību un tiesību deklarācija, kas sastādītu atsevišķu daļu satversmē.

Abas apakškomisijas un kopējā satversmes komisija strādāja ļoti daudz un ļoti rūpīgi. Visus projektus apsprieda trīs lasījumos apakškomisijā un pēc tam vēl trīs lasījumos kopējā komisijā. Pirmajā lasījumā notika vispārējas debātes un abos pārējos — apspriešana pa pantiem.

Pirmās apakškomisijas 13 deputātu sastāvā bija sociāldemokrāti — M. Skujenieks, F. Menders, A. Petrevics, F. Cielēns un no Bunda Rabinovičs, no zemnieku savienības — A. Šimānis, J. Goldmanis; no bezpartējiskiem pilsoņiem A. Bergs; no kristīgiem nacionālistiem A. Purgals, no darba partijas A. Ozols, no latgaliešiem — J. Pabērzs un no vāciešiem P. Šimans.

Mani ievēlēja par šīs apakškomisijas priekšsēdi. Tāpēc varu teikt, ka caur manām rokām ir gājusi Latvijas valsts satversmes izstrādāšana.

Otrā apakškomisija, kuŗā iegāja arī Rainis un Pauls Kalniņš, apsprieda pilsoņu tiesību un brīvību deklarācijas projektu, kuŗam pamatā liktas jaunās vācu Veimāras satversmes attiecīgas daļas. Kad kopējā satversmes komisija bija savukārt apspriedusi šo deklarāciju, tad galīgā redakcijā to kā satversmes otro daļu iesniedza plēnārajai sēdei apspriešanai. Pēc plašākām debatēm Satversmes sapulce tomēr galīgajā lasījumā 1922. gada 15. aprīlī noraidīja šo deklarāciju. Pret to balsoja labais spārnš, kuŗam deklarācija likās pārāk tālejoša un arī sociāldemokrāti, kuŗiem daži deklarācijas panti šķitās nepietiekami tālejoši.

Tā Latvijas satversmē pilnīgi atkrita pilsoņu tiesību un brīvību deklarācija un palika tikai noteikumi par valsts iekārtu. Tāpēc pastāstīšu tuvāk, kā dzima un veidojās Latvijas valsts satversmes noteikumi.

Faktiskā laboratorija, kuņā tā radās, bija satversmes komisijas pirmā apakškomisija. Vispirms tā izstrādāja un kopējā komisija nepilna mēneša laikā pieņēma Latvijas valsts pagaidu iekārtu. Pirmajā jūnijā to jau apsprieda un pieņēma Satversmes sapulce. Šai pagaidu satversmē, kas bija spēkā līdz pirmās Saeimas sanāksšanai, tā tad līdz 1922. gada 7. novembrim, bija fiksēti Latvijas neatkarīgās republikas konstitucionālie pamati, uz kuņiem dibinājās valsts vara un tās organi Satversmes sapulces pārejas laikā. Tā kā Tautas padome, kas 1918. gada 18. novembrī izsludināja Latvijas valsts neatkarību, bija nevēlētu partiju delegātu sanāksme, tad atzinām, ka Satversmes sapulcei, kas tautas vēlēta satversmes izstrādāšanai, arī savukārt jādeklarē neatkarības pamatprincipi. Tos ietvēra satversmes pirmajos divi punktos, kas skanēja: 1) Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika; 2) Suverēnā vara pieder Latvijas tautai. Vēlāk šos principus negrozītā tekstā ievietoja galīgajā satversmē kā tās pirmos divi pantus. Pagaidu satversmē bija noteikts, ka Satversmes sapulce ir suverēnās varas nesēja. Šis noteikums nestāvēja pretrunā ar otro pantu, kas noteica, ka suverēnā vara pieder tautai. Tauta viņai piederošo varu bija ar vēlēšanām uzticējusi realizēt Satversmes sapulcei, kuņai piekrita neaprobežotas vienreizējas pilnvaras.

Pagaidu satversme noteica, ka Satversmes sapulces priekšsēdis izpilda arī valsts prezidenta pienākumus, reprezentē valsti iekšienē un uz ārieni. Tur bija fiksēta arī ministru prezidenta un ministru kabineta locekļu atbildība Satversmes sapulces priekšā, kārtība, kas pastāvēja visā rietumu Eiropā, un bija jau arī paredzēta Tautas padomes konstitucionālajos noteikumos. Šai pagaidu konstitūcijā bija noteikta arī Satversmes sapulces locekļu immunitāte, kas paredzēja trīs piektdaļu vairākumu, balsojot par Satversmes sapulces locekļa izdošanu tiesas vajāšanai.

Par pagaidu konstitūcijas referentu pēc mana priekšlikuma

ievēlēja A. Bergu. Tā bija zināma diplomātija: tā gribēju labo spārnu piesaistīt demokrātijas principiem.

Pēc šī darba veikšanas apakškomisija tūlīt sāka izstrādāt satversmes projektu. Tā nolēma vispirms apspriest un izlemt visus pamatjautājumus un tikai tad ieformulēt visu saturu pantos. Man uzdeva izstrādāt satversmes projekta tezes.

Tā kā studiju laikā Parīzē biju interesējies par konstitūcionālām tiesībām un rietumu parlamentāro iekārto, kā arī jau publicējis 1915. gadā sīku projektu par Latvijas politisko autonomiju, tad savu uzdevumu veicu laikā. Labprāt būtu šeit iespiedis savas tezes pilnā tekstā, bet tas nav iespējams. Man labi atmiņā palicis saturs un brīvā atstāstījumā tas aptver sekojošus pamatprincipus valsts iekārtojumā: 1. Valsts centrālais varas orgāns ir tautas vēlētās vienas palātas parlaments, Saeima. (Vārdu Saeima jau lietoju savā 1915. g. Latvijas valstiskās autonomijas projektā.) Saeimu uz trim gadiem ievēl vispārīgās, vienlīdzīgās, tiesās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās. 2. Valsts prezidenta funkcijas izpilda Saeimas priekšsēdis. Ja tomēr gribētu radīt atsevišķu valsts prezidenta institūtu, tad valsts prezidentu uz trim gadiem ievēl Saeima. Valsts prezidentam piešķiramas reprezentatīvas un dažas citas funkcijas, bet ne patstāvīgas varas tiesības. Visiem viņa rīkojumiem jābūt kontrasiņētiem ar ministru prezidenta vai attiecīgu ministru parakstiem. 3. Ministru kabinetu sastāda persona, kuŗu uz to aicina valsts prezidents, bet ministru kabinets stājas amatā tikai pēc Saeimas uzticības saņemšanas. Ministru prezidents un visi ministri ir atbildīgi par savu darbību Saeimas priekšā. Ministru kabinetam piešķiramas zināmā apjomā likumdošanas tiesības: tas var izstrādāt un iesniegt Saeimai likumprojektus un arī Saeimas starpsesiju laikā aprobežotā veidā izdot noteikumus ar likuma spēku, bet tie nekavējoties jāiesniedz Saeimai, tai sanākot. Ministru prezidenta un atsevišķu ministru darbību uzrauga Saeima ar interpelācijām un jautājumiem. 4. Tiesnešus ieceļ valdība un tos apstiprina Saeima. Tiesnešus neieceļ uz visu mūžu, bet uz laiku, un viņi ir neatceļami savā darbības laikā. Dibināms zvērināto piesēdētāju institūts. 5. Valsts galveno kontrolieri ievēl Saeima uz trim gadiem, bet valsts kontroles

augstākos ierēdņus ieceļ valdība un apstiprina Saeima. 6. Satversmē uzņemami referendumu un iniciatīvas principi, bet ļoti ierobežotā veidā. Referendums un iniciatīva nav liekami blakus Saeimas likumdošanai, bet uzskatāmi kā papildinājumi sevišķos gadījumos. 7. Satversmes grozīšana apgrūtināma: tai nepieciešams kvalificēts kvorums (ne mazāk kā 2/3 deputātu) un kvalificēts balsu daudzums (ne mazāk kā 2/3 balsu). Par galveno Satversmes pamatnoteikumu grozīšanu bez tam vēl nepieciešama obligāta tautas nobalsošana (referendums).

Šīm tezēm jau iepriekš biju dabūjis sociāldemokrātu frakcijas akceptu. Plašākas debātes tur izcēlās vienīgi par tautas tiešo likumdošanu — Rainis un Dzelzītis aizstāvēja referendumu un iniciatīvas tiesības pēc Šveices parauga, kas ir reāls institūts un var funkcionēt ar samērā nelielu pieprasītāju skaitu. Viņi nesaredzēja, ka Šveicē referendumu un iniciatīvas tiesības ir vēsturiska atlieka no seniem primitīvās demokrātijas laikiem. Viņi uzskatīja šīs tautas tiesības kā modernās demokrātijas pēdējo vārdu. Dzelzītis pat bija tikko pārtulkojis un publicējis Šveices satversmi ar ļoti sajūsmīgiem komentāriem par referendumu un iniciatīvu. Es tomēr katēgoriski aizstāvēju uzskatu, ka taisni modernai demokrātijai tiešā likumdošana nav pieņemama, jo dzīve un likumi paliek arvien sarežģītāki, kur bieži pat atsevišķam deputātam ir grūti izprast visu likuma komplīcēto saturu, un izšķirties par nobalsošanu. Bez tam nemaz nevajag radīt ilūzijas, ka tauta vienmēr ir gudrāka par deputātiem. Tautai ir daudz vairāk visādu aizspriedumu nekā deputātiem un nemaz nav teikts, ka tauta vienmēr noteiks progresīvākus likumus nekā parlaments. Referendums un iniciatīva atver ceļu visādai demagogijai, klerikālai un konservatīvai. Referendumu un iniciatīvu var uzņemt mūsu satversmē, bet tikai kā ļoti ierobežotu korrekktīvu parlamentārajai likumdošanai. Frakcijas vairākums pievienojās maniem uzskatiem un gala rezultātā arī mūsu satversmē tie guva iemiesojumu.

Es gribu sevišķi uzsvērt: rietumu demokrātikie principi 1920.—21. gadā bija tik noteicēji Latvijā, ka ne tikai liberālā Zemnieku savienība, bet arī konservatīvās grupas — bergisti un kristīgie nacionālisti pievienojās vispārējiem demokrātikiem

noteikumiem valsts iekārtā. Pirmajā apakškomisijā, apskatot manas tezes, neviens necēla iebildumus pret vispārējām, vienlīdzīgām, tiešām, aizklātām un proporcionālām vēlēšanu tiesībām. Domas šķīrās mazāk svarīgos blakus jautājumos, piemēram: vai deputātiem nebūtu nosakāms minimālais vecums — 25 gadi. Vācu frakcijas pārstāvis Pauls Šimans ierosināja izveidot Latvijas parlamentā divu palātu sistēmu. Augšpalātas deputātus ievēl lauksaimnieku, rūpnieku, tirgotāju, amatnieku un strādnieku saimnieciskas centrālās arodu organizācijas. Tomēr neviens latviešu deputāts neatbalstīja šo ierosinājumu. Viņi atzina pavisam moderno vienpalātas sistēmu, kaut gan toreiz Eiropā visur pastāvēja divu palātu parlamentārā sistēma. Somija un Baltijas valstīs nu bija pirmās, kas dibināja savu parlamentāro iekārtu ar vienu tautas vietnieku namu. Turklāt visi latviešu deputāti atzina, ka Saeima ir centrālais valsts varas orgāns, kas dara galveno likumdošanas darbu, ievēl centrālos orgānus — valsts prezidentu un ministru prezidentu, kā arī uzrauga ministru darbību. Apspriežot manas tezes pirmajā apakškomisijā, dzīvākas un plašākas debātes izcēlās tikai valsts prezidenta jautājumā, kas arī kļuva par galveno cīņas objektu Satversmes sapulces plēnārajās sēdēs. Ieskati dalījās diezgan nopietnā veidā. Arveds Bergs ierosināja, ka valsts prezidentu, sekojot vācu Veimaras satversmes paraugam, ievēl tieši tauta uz pieci gadiem un tam piešķiramas patstāvīgas politiskas funkcijas, piem., tiesības atlaist Saeimu un izsludināt jaunas vēlēšanas. Berga uztverē tautas vēlēts valsts prezidents būtu zināms līdzsvarojošs tautas vēlētais parlamenta varai.

Šim Berga ierosinātajam valsts prezidenta institūtam pievienojās Zemnieku savienība, kristīgie nacionālisti, Latgales kristīgie, minoritātes, Darba partijas pārstāvis A. Ozols, pretēji savas partijas ieskatiem, un arī vairums latgāliešu deputātu. Tā radās vairākums apakškomisijā valsts prezidenta jautājumā.

Man jākonstatē, ka Arveds Bergs bija visaktīvākais pilsoņu pārstāvis komisijā. Viņš bija labs jurists, zināja arī valsts tiesības, spēja īsi un skaidri mutiski izteikt savas domas un labā juridiskā valodā formulēt savus priekšlikumus rakstiski. Tāpēc

viņa līdzdalība bija jo aktīva satversmes teksta formulēšanā. Turpretī juristi A. Šimanis un A. Purgals bija stipri pasīvi.

Ministru kabineta un valsts kontroles jautājumos lielos vienprātības. Zināmas grūtības radās referendumā un iniciatīvas jautājumā, jo labais spārns nemaz negribēja uzņemt šo institūtu principu satversmē, baidīdamies no kreisās demagoģijas.

Daudz darba un rūpju prasīja satversmes noteikumu formulējums pantos. Tā kā biju sastādījis konstitucionālas tezes un apakškomisija tās, izņemot vienu, par valsts prezidentu, bija pieņēmusi, tad gribēja, lai es sastādu satversmes teksta projektu. No savas puses liku priekšā šo darbu uzticēt Margēram Skujeniekam, ieceļot līdz ar to viņu par satversmes referentu. Es gan arī būtu labi veicis šo darbu, bet izvirzīju Skujenieku tāpēc, ka objektīvi atzinu viņu par galveno ideologu, kas ar savām grāmatām un rakstiem visvairāk darījis mūsu nacionālās demokrātiskās valsts veidošanā.

Skujenieks arī labi veica savu uzdevumu un pirmā apakškomisija varēja sākt pieņemt satversmes projekta tekstu pa pantiem. Tas bija komplicēts darbs, jo valsts galveno institūtu tiesības un pienākumus, to sastādīšanas veidus, vajadzēja izteikt tik noteiktos vārdos, lai vēlāk satversmes pantus nevarētu iztulkot citādi, nekā domājuši tās veidotāji.

Var teikt, ka Latvijas satversme ir kolektīvs darinājums, kur galveno darbu gan veikuši M. Skujenieks un es, tomēr pantu formulējumos aktīvi līdzdarbojušies F. Menders, A. Bergs un zināmā mērā arī A. Petrevics, J. Purgals un A. Šimanis. Sociāldemokrāti ir Latvijas satversmes galvenie autori. Taču tajā nav nekā īpata sociālistiska, bet ietverti rietumu pilsoniskās demokrātijas principi.

Tā kā satversmes svarīgais jautājums par valsts prezidentu bija formulēts ne pēc referenta Skujenieka ieskatiem, tad satversmes komisija blakus referentam ievēlēja arī korreferentu, kas izteiktu vairākuma domas šai jautājumā. Par tādu ievēlēja kristīgi-nacionālo deputātu J. Purgalu.

Kaut gan satversmes komisija pieņēma tautas vēlētu valsts prezidentu ar noteiktu balsu vairākumu un visi domāja, ka par

to balsos arī Satversmes sapulces plēnums, tomēr es nekapitulēju, bet nopietni sagatavojos cīņai, lai apgāztu komisijas priekšlikumu un panāktu savu formulējumu. Cīņa bija ļoti grūta. Pat dažiem sociāldemokrātiem, piemēram Rainim, likās, ka tautas vēlēts valsts prezidents skan ļoti demokrātiski. Tomēr mans ieskaits bija, ka taisni tautas vēlēts, viņš var kļūt bīstams demokrātijai un satversmei. Loģiski, ka tautas vēlētam valsts prezidentam ir lielākas pilnvaras, nekā parlamenta vēlētam. Tāds prezidents var nonākt konfliktā ar tautas vēlētu parlamentu. Šai cīņā par varu var rasties kārdinājums ierobežot Saeimas pilnvaras, vai pat vispār lauzt demokrātisko satversmi.

No Tautas padomes un Satversmes sapulces likumdošanas prakses zināju, ka ar runām vien plēnārajā sēdē, cik labas tās arī būtu kā saturā, tā formā, var mazāk panākt, nekā ar pārliecināšanu, runājot ar katru deputātu atsevišķi. Uzmetu sarakstā tos deputātus, kas eventuāli varētu pilnsapulcē balsot pret komisijas formulētiem pantiem valsts prezidenta jautājumā. To vidū bija Markus Gailītis, Mārtiņš Antons, Oto Nonācs, Jēzups Trasūns, Kārlis Skalbe, Dr. Libietis u.c. Sarunās lietoju arī citādus argumentus, nekā komisijā un vēlāk arī plēnārajā sapulcē. Visus brīdināju, ka prezidents ar plašām pilnvarām var apdraudēt demokrātiju. Ir diezgan liela iespēja, ka tauta par valsts prezidentu ievēl Kārli Ulmani, jo par viņu balsotu zemnieki, labā spārna pilsoņi, latgalieši, minoritātes, daļa demokrātisko pilsoņu, kas baidītos, ka tautas vēlēšanās tiktu ievēlēts pretkandidāts sociāldemokrāts Rainis. Bet Ulmanis ir ne tikai goda, bet arī varas kārigs. Nevajag dot iespēju valsts prezidentam izdarīt no augšas nelikumīgu apvērsumu. Latvijā tauta ir tik politiski apzinīga, ka ne labā puse, ne komūnisti nespētu sacelt tautas revolūciju pret demokrātisko satversmi. Mūsu jaunajai satversmei nākotnē varētu draudēt briesmas vienīgi no augšas, ko radītu valsts prezidents, vai ministru prezidents. Sevišķi labvēlīgs ceļš apvērsumam būtu ar tautas vēlētu prezidentu. Šos argumentus saprata.

Kā aktīvu sabiedroto cīņā pret varenu prezidentu dabūju deputātu Oto Nonācu, kas bija ievēlēts Satversmes sapulcē kā

Zemnieku savienības kandidāts, bet nu bija izstājies no tās, jo bija nonācis konfliktā ar Kārli Ulmani. O. Nonācs raksturoja Ulmani kā potenciālu diktatoru. Viņš jau savā partijā cenšoties viens pats visu noteikt. Nevienu spilgtāku personību viņš neciešot. Viņš jau atgrūdis no partijas un valsts vadības Miķeli Valteru, jau nonācis nepārejamā konfliktā ar Jāni Čaksti, zobus griežot pret Zigfrīdu Meierovicu, kas 1921. gada jūnijā bija kļuvis par ministru prezidentu Ulmaņa vietā. O. Nonācs man ļoti palīdzēja sadabūt vairākumu komisijas pantu apgāšanai un jaunu pantu pieņemšanai. Šīs pūles deva labus rezultātus. 1922. gada 8. februārī, kad galīgi skatīja cauri III lasījumā satversmes pantus, Satversmes sapulce ar trīs balsu vairākumu (70 pret 67) noraidīja tautas vēlētu valsts prezidentu. Tā krita spēcīgais prezidents un radās tas formulējums, kas galīgi kļuva par satversmes noteikumu.

Tā radās mūsu demokratiskā satversme. Laikmets noteica tās vispārīgo saturu, bet atsevišķas personas veidoja konkrēto tekstu.

Ir dzirdēts sakām, ka mūsu satversme ir ņēmusi par paraugu Vācijas Veimaras satversmi. Tā var runāt cilvēki, kam nav dziļākas jēgas par mūsu satversmi. Vācu jauno satversmi paraugam valsts prezidenta jautājumā gan lika satversmes komisijas vairākums, bet ne Satversmes sapulces plēnums. Arī pilsonisko tiesību un brīvību deklarāciju, ko komisija bija izstrādājusi vācu satversmes ietekmē, pilnsapulce tāpat noraidīja. Tāpēc nekāda vācu satversmes ietekme neiznāca, jo Vācijas satversmē bija, kā jau minējām, tautas vēlēts valsts prezidents, divpalātu sistēma un arī pavalstu federācija. Mūsu satversmē nekā tam līdzīga nav.

Nevar arī teikt, ka mūsu satversmi būtu stipri ietekmējusi Šveices konstitūcija. Tā paredz valstu federāciju un plašu referenduma iespēju. Mūsu valsts iekārta nosaka viengabalainu valsti. Latgalieši gan ierosināja politisku autonomiju Latgalei, bet pret to bija visas partijas, jo bažījās, ka šāda autonomija var kļūt par svarīgu cēloni valsts vājināšanai. Mūsu satversmē bija gan ieformulēts referenduma princips un iniciatīvas tiesības, bet tas bija ļoti aprobežots un saistīts ar vienas desmitdaļas

vēlētāju parakstiem ierosinot, kā arī ar augstu kvorumu nobalsošanā — pusi balstiesīgo vēlētāju. Tas padara praktiski referendumu neiespējamu.

Mūsu valsts iekārtas pamatā ir likti rietumu parlamentāro demokrātiju Anglijas un Francijas principi. Jauna, salīdzinot ar rietumiem, bija vienpalātas sistēma. Jauns bija arī tas, ka valsts prezidents nevis ieceļ ministru prezidentu, bet tikai izrauga kandidātu, kas sastāda ministru kabinetu. Amatā ministru prezidents stājas tikai pēc Saeimas uzticības votuma. Jauns bija arī tas, ka mūsu satversme piešķir ministru kabinetam zināmas likumdošanas tiesības, izdodot Saeimas starpsesiju laikā noteikumus ar likuma spēku. Rietumu valstīs ministru kabinetam šādu tiesību nebija, tur likumus izdod tikai parlamenti. Latvijā, kā jaunā valstī, daudz kas bija steidzīgi pārkārtojams, un tāpēc šīs sevišķās ministru kabineta tiesības, kas paredzētas 81. pantā, bija nepieciešamas.

Vispārīgi mūsu satversmē nav dogmatisku doktrināru principu, bet valstiska lietderība attiecīgi laikmeta demokrātiskam garam. Un tad šis gars Latvijā bija tik stiprs, ka Satversmes sapulce 1922. gada 15. februārī pieņēma jau galīgā nobalsojumā valsts satversmi gandrīz vienprātīgi. Par to balsoja visas latviešu partijas un arī minoritātes, pretī neviens un atturējās tikai 5 latgalieši ar Kempu priekšgalā, kuņiem Latgales politiskā autonomija bija svarīgāka par visu.

6. CIŅA PAR RADIKĀLU AGRĀRO REFORMU

Kārļa Ulmaņa valdība iesniedza Satversmes sapulcei zemes reformas likumprojektu, kuņā bija gan paredzēta muižu zemju atsavināšana, bet pret atlīdzību, atstājot agrākiem īpašniekiem centru 100 hektaru apmērā. Tas nozīmēja zināmu kompromisu ar muižniecību. Mēs, sociāldemokrāti, atzinām, ka agrārai reformai jābūt konsekventai, atsavinot visu zemi un bez jebkādas atlīdzības. To mēs bijām solījuši vēlēšanās un tagad mūsu pienākums bija rūpēties par šī solījuma ierakstīšanu likumā.

Nu mums bija jāatspoguļo Zemnieku savienības likumprojekts un jāpanāk, ka agrārā komisija izstrādātu savu jaunu projektu. Tas nebija nemaz tik viegls uzdevums, jo aiz Zemnieku savienības šai jautājumā stāvēja labais spārns, minoritātes un vairums latgaliešu. Bija vērojams, ka tikai grūtā cīņā varēsim apgāzt kompromisu ar muižniecību zemes jautājumā.

Es nebiju agrārās komisijas loceklis, jo man bija daudz darba satversmes komisijā, tomēr kā frakcijas prezidija loceklis uzņēmām vadīt šo cīņu pret muižniecību par radikālu agrāro reformu. Lai virzītu agrārās komisijas vairākumu nost no Zemnieku savienības projekta un tuvinātu mūsu viedoklim, ierosināju tautas aktīvu uzstāšanos par revolūcionāru agrāro reformu. Partijas centrālā komiteja un Satversmes sapulces frakcija sarīkoja augustā divi svētdienās ap 100 tautas sapulču, kur pieņēma rezolūcijas, kas prasa visas muižu zemes atsavināšanu bez atlīdzības. Rezolūcijas līdz ar apsveikuma vārdiem nosūtīja Satversmes sapulcei. Šīs tautas sapulces bija ļoti labi apmeklētas un liecināja par tautas vēlēšanos sasniegt muižniecības saimnieciskās varas pilnīgu likvidēšanu.

Atzīmējams, ka šai brīdī, t.i. 1920. gada augustā, boļševiku sarkanarmija Trocka, Daniševska un Tuchačevska vadībā straujā uzbrukumā tuvojās jau Varšavai. Satraukums latviešu pilsonībā bija jo liels. Sakarā ar mūsu plaši rīkotajām tautas sapulcēm Rīgā jau sāka klist baumas, ka Cielēns grib sacelt kājās tautu, lai iekārotu varu Rīgā. Kādu dienu, satiekot uz ielas ģenerāli Gopperu, viņš man pavisam nopietni jautāja: Cielēna kungs, vai tiešām jums, sociāldemokrātiem, tagad vajadzētu rīkot apvērsumu?

Tautas balss ietekmē agrārā komisija noraidīja zemnieku savienības projektu.

Atzīmējams arī, ka pie agrārās reformas pirmās daļas izstrādāšanas dzīvu dalību ņēmuši sociāldemokrātu jurists Ansis Buševics un radikālais demokrats Markus Gailītis, kas bija likumprojekta referents pilnsapulcē. Savā lielajā ievadrūnā referents motivēja agrāro reformu ne tikai kā saimniecisku, bet arī kā nacionāli-politisku aktu, kas dzimis Latvijas vēstures visjaunākajā posmā.

Agrārās reformas pirmā daļa, ko Satversmes sapulce pieņēma 23. septembrī, gan neietvēra visus sociāldemokrātu principus, bet tomēr bija stipri tālejoša. Tā atsavināja muižniekiem un arī baznīcai zemi, atstājot agrākiem īpašniekiem tikai 50 hektarus, pie kam nesaistot tos ar muižas centru. Vietējā Zemes ierīcības komiteja varēja bijušajiem īpašniekiem nepiešķirt centru, bet dot kādu citu zemes gabalu. Tomēr šai likumā bija noteikts, ka par atsavināto zemi maksājama atlīdzība, ko noteiks atsevišķs likums.

Pēc tam Satversmes sapulce pieņēma agrārās reformas II daļu, kas nosaka zemes ierīcības komitejas dibināšanu agrārās reformas īstenošanai. Šeit sociāldemokrāti panāca, ka katrā pagastā demokrātiskā veidā ievēl sevišķu zemes ierīcības komiteju. Šādi demokrātiski tautas organi bija vajadzīgi, lai muižniekiem neatdotu muižu centrus, un arī lai cilvēki uz vietām taisnīgi piešķirtu zemi tiem, kam tā visvairāk pienāktos.

Reformas III daļa noteica Latvijas agrārās iekārtas nostiprināšanu, paredzot, ka uz priekšu vienās rokās nevarēs apvienot vairāk nekā 50 ha zemes.

Visgrūtāk gāja komisijai ar agrārās reformas IV daļas izstrādāšanu, kuŗā bija paredzēts nokārtot atlīdzības jautājumu. Tā kā pirmā daļa principā jau bija paredzējusi atlīdzību, tad nu vajadzēja noteikt tās lielumu. Komisijas vairākums noteica to pēc tirgus cenas, kāda Latvijā tā bijusi laikā no 1920. gada 1. janvāra līdz 2. oktobrim. Tā kā šajā laikā zemi rets kāds pirka, jo gaidīja uz agrārās reformas iznākumu, tad zemes tirgus cena nebija augsta. Tomēs mēs, sociāldemokrāti, negribējām samierināties ar to, ka nikniem tautas ienaidniekiem tiek vispār dota atlīdzība. Mēs nolēmām pielikt visas pūles, lai grozītu komisijas priekšlikumu un Satversmes sapulce pieņemtu tādu projektu, kur atlīdzība būtu paredzēta vienīgi hipotēkāro parādu obligāciju turētājiem.

Kad 1922. gada martā izdega sēžu zāle bij. Vidzemes bruņniecības namā, Satversmes sapulces sēdes notika pils zālē. Senās Rīgas pils baltā zālē droši vien nebija piedzīvojusi savās sienās tādu politisko kaislību sabangojumu, kāds tur norisa 1922. gada vasarā, Satversmes sapulcei apspriežot likumprojektu par atli-

dzības maksāšanu muižniekiem. Debates kļuva gaŗas un asas, pat vētrains. Tādas mūsu parlamentā vēl nekad nebija notikušas un nenotika arī vēlāk. Tajās izpaudās sava veida revolūcionārs uzliesmojums.

Šai dinamiskā cīņā piedalījies visai aktīvi gan ar runām, gan virzot šo savīļojumu lielākā kāpinājumā.

Tā izraisījās emocionāls satraukums abos spārnos, kas drāmatiski izlauzās uz āru manas runas laikā 26. maijā. Sniedzam šeit šīs runas tekstu nedaudz gramatiski korigētu pēc oficiālās Satversmes sapulces stenogrammas.

Augstu godātā sapulce! Aizvien, kad mums jādebatē par agrāro jautājumu, mēs redzam, ka iedegas zināmas kaislības un šis jautājums nevar tikt atrisināts mierīgā garā. Tas arī pats par sevi vairāk vai mazāk saprotams, jo ar šo jautājumu saistās ne tikai Latvijas tagadne, bet arī mūsu Latvijas nākotne, ar to saistās gadu desmitu un gadu simteņu Latvijas pagātne. Mūsu Latvijas tautas attīstība galvenos vilcienos norisinājusies kā zemnieku tautas attīstība. Pēdējos gadu desmitos stiprā mērā attīstījusies mūsu pilsētās arī rūpniecība. Tomēr agrāro attiecību vēsturiskā attīstība ir atstājusi dziļas tradīcijas mūsu tautas apziņā, mūsu tautas dzīslās un asinīs. Tāpēc par šo jautājumu nevar debatēt, nedomājot par to, kas noticis pirms gadu simtiem, pirms gadu desmitiem un pat tikai pirms nedaudz, nedaudz gadiem. Te, man liekas, nav vietā mierīgi runāt par visādiem kredītiem Latvijas nākotnei. Tie, kas to dara, man liekas, ir aizmirsuši tās pozīcijas, caur kuŗām mēs esam nonākuši tik tālu, kur tagad atrodamies. Te runāja par taisnību, par atlīdzību, te runāja par taisnīgas atlīdzības sniegšanu aiz taisnīgiem motīviem. Es nerunāšu par absolūtu netaisnību, par taisnīgu atlīdzību, vai netaisnīgu atlīdzību. Mēs zinām, ka visos vēsturiskos lūzuma procesos, kur notiek cīņa dažādu sabiedrisku grupu starpā, tai grupai, kuŗa atrodas pie varas, ir savs taisnības jēdziens, un tai grupai, kuŗa cīnās par savu pārliecību, aizstāv pārgrozības sabiedriskā dzīvē, ir atkal savs jēdziens. Nevienis sociāls un politisks lūzums nav noticis sabiedriskā dzīvē, neviena jauna taisnība nav iegūta bez cīņas. Tāpēc arī mēs šeit nevaram runāt par absolūto taisnību vai netaisnību. Mēs varam runāt tikai par to, kādos vēsturiskos apstākļos šī cīņa ir izcīnīta, un kā tas tautas vairākums, kas šo cīņu ir izcīnījis, savus uzvaras ieguvumus uzlūko kā netaisnības izlīdzināšanas stundu. Par šādu vēsturiskās netaisnības izlīdzināšanas stundu ir runājis kāds filozofiski izglītots vācietis Johans Gotfrīds Herders, teikdams, ka tā stunda nāks, un ka šī stunda būs briesmīga izrēķināšanās stunda ar tiem, kas Latvijas tautu ir verdzinājuši un kalpinājuši. Šī stunda ir tagad nākusi. Mēs neesam tik briesmīgi, lai visu atdarītu par to vēsturisko netaisnību, kuŗu latvju tauta ir cietusi. Bet atcerēsimies, kā savā laikā franču revolūcijā pilso-

nība izrēķinājās ar muižniecību, ar savu nacionālo muižniecību, kuļai — kā to konstatē katrs kultūrāls vēsturnieks — franču kultūras attīstībā ir savi neapšaubāmi nopelni. Visu franču viduslaiku kultūru veidoja kultūrālā muižniecība. Neskatoties uz to, franču tauta, revolūcionāras pilsonības vadīta, briesmīgi izrēķinājās ar savu muižniecību, jo franču lielās revolūcijas laikā, runājot ar Heines vārdiem:

Heida! Am Polterabend
Zerschlug man statt der Töpfe,
Aristokraten Köpfe.

Mēs te neizrēķinājāmieš, kā savā laikā franču pilsonība ar Francijas aristokratiju. Arī kultūrālās vērtības tad aizgāja bojā, notika arī visādas netaisnības, bet vēsture to prasīja un jaunā taisnība uzvarēja. Kungi, kas notiek šodien un kas notika 1920. gadā ar agrāro reformu? Te Klīves kungs runāja par agrāro sociālismu un par revolūciju. Bet man jāsaprot, ka jūs esat vēsturē tik neizglītoti, ka nesaprotat, ka agrārā reforma ir gan tautas uzvara, bet, objektīvi analizējot, tā ir pilsoniska reforma un pārgrozība. Šo pārgrozību izcīnīja Latvijas strādniecība, darba tauta. Latvijas pilsonība pazīstama no slavenā 1905. gada, kad tā rādīja savu kroplaino seju. Muižniecību satrieca un šo pārgrozību radīja ne pilsonība, bet tautas revolūcija, kur kā tautas un Latvijas nācijas vadoni bija sociālisti. (Aplausi pa kreisi.) Ko Latvijas nācija vēl nespēja 1905. gadā, to galīgi panāca 1920. gada augustā un septembrī, kad jūs gribējāt atstāt muižniekiem 300 hektarus. Es domāju, ka ne jums runāt par Latvijas starptautiskiem kredītiem, jums, visādu sapuvušu silķu līgumu varoņiem (aplausi pa kreisi), ar Amerikas dzelzceļu materiālu blefu līgumiem, kas patiešām ir kompromitējuši Latvijas kredītu, jo uz mums, latviešiem, sāka jau skatīties kā uz vienkāršiem muļķiem, kuļus var maisā bāzt. (Aplausi pa kreisi.) Starpsauciens: „Izdevīga situācija!” Es domāju, ne jums runāt par Latvijas kredītiem ārzemēs sakarā ar revolūcionāru agrārās reformas veidošanu. Es te nerunāšu par Francijas pilsonību, kas savās jaunības dienās likvidēja revolūcionārā ceļā savu muižniecību, es nerunāšu par Zviedrijas karaļvalsti, kas 17. gadu simtenī atsavināja 5/6 zemes Baltijas muižniekiem bez atlīdzības. Es runāšu par Amerikas ziemeļu štatiem, kas 19. gadu simteņa vidū pēc ilgstošas cīņas, pēc ilgstoša pilsoņu kara, uzvarēja dienvidu štatus, lai dotu nēģeriem personīgo brīvību. Priekš tam nēģeri bija privātīpašums, kas piederēja dienvidštatu plantātoriem, bet tas tika atcelts bez kādas atlīdzības. Vai tā nebija privātīpašuma tiesību laušana? Bet visa civilizētā pasaule bija ziemeļu štatu pusē. Mums arī ir bijuši savi ziemeļi un dienvidi. Mums arī ir bijušas savas asiņainas cīņas. Mums arī nav trūcis dienvidu reakcionāru. Mums ir bijuši arī savi ziemeļu revolūcionāri (Aplausi pa kreisi.), kas šos reakcionāros dienvidus ir satriekuši. Es domāju, ka arī šīni atlīdzības jautājumā, ja vien mēs paši būsim spēcīgi un pašpalāvēģīgi, mūsu ārzemju informācijas organi pietiekami aktīvi, civilizētā un kultūrālā

pasaulē sapratīs, ka objektīvi vēsturiski Latvijā šīnī momentā norisinājas pilsoniska revolūcija. Tad arī sapratīs, ka nepienākas atlīdzība tādai muižniecībai, tādai aristokratijai, kurai latviešu zemes un tautas labā nav citu nopelnu kā vienīgi briesmīgas spīdzināšanas un mocības, Latvijas tautas iznīcināšana, gara un miesas kropļošana. (Aplausi pa kreisi.) Kultūrālā un civilizētā pasaule zina, ko šie muižnieki darījuši 19. gadusimtenī. Tā zina, ka pie Krievijas carisma šie Baltijas baroni bija visreakcionārākais ferments. Vismelnākās krievu reakcijas vēsmas pie cara galma bija Baltijas baronu iedvesmotas. Tā tas bija Aleksandra I, Aleksandra III un Nikolaja II laikā. Tie bija baroni un vēlreiz baroni, kas iespaidoja caru Krievijas reakcionāro politiku. Civilizētā pasaule zina arī to, kāda loma bija Baltijas muižniecībai un aristokratijai pasaules kara laikā. Bet visu to, ko zina citi, ko zina civilizētā un kultūrālā pasaule, to nezina mūsu mizerablā, nožēlojamā latviešu pilsonība. (Pa kreisi vētrains aplausi, pa labi — kāju dauzīšana un saucieni: „Ārā! Nost!” Pa kreisi — „Lien uz vēdera!” Prezidents zvana. Iestājas klusums.)

Prezidents Čakste: Es saucu par šo nepiedodamo izteicienu „mizerablā pilsonība” runātāju pie kārtības. (Vētrains aplausi pa labi un kāju dauzīšana pa kreisi.) Kad iestājas klusums, Cielēns turpina:

Es atgādināšu jums jūsu pašu izteicienus. Ja mēs atminamies pasaulē kara, kas bija tie, kas veda latvju strēlnieku pulkus cīņā, kas kurināja naidu pret muižniecību, kas baroniem solīja atmaksu, bet strēlniekiem taisnību? (J. Goldmanis no vietas: „Rains tas, kas apsveica tos.”) Tie, kas toreiz krita, tie, Goldmaņa kungs, brēc tagad uz jums! (J. Goldmanis no vietas: „Jūs vedāt strēlniekus brāļoties, lai jācieši iekārotu Latviju.”)

Mēs atcerēsīmies vēl tālāk pēdējos laikus. Kad mēs 1919. gadā karojām ar muižniekiem, tad jūs tautas, it sevišķi armijas, priekšā nostājāties it kā pret muižniecību, vismaz vārdos vienā otrā vietā. Bet kad nāk izrēķināšanās stunda un mums jāsavēd rēķini ne tikai par gadu desmitiem, bet par gadu simteņiem, tad jūs gribat pasēt. Jūs gribat pasēt tāpēc, ka jūsu sociālais šķiru stāvoklis, jūsu latviešu „gruntnieku” stāvoklis uz to spiež. Jūs neesat pratuši tautas lielās masas, sīkzemniekus uz laukiem un strādniekus pilsētās dabūt savā iespaidā. Eiropā pilsonībai šis iespaids ir lielāks, bet jums tas ir ļoti niecīgs. Bet Latvijas valstī jūs gribat savu iespaidu nodrošināt. Un šo iespaidu jūs gribat nodrošināt ar to, ka ar atlīdzību muižniekiem gribat dibināt Latvijā internacionālu buržuazijas fronti, lai tad šis internacionālais bloks cīnītos ar Latvijas darba tautu un ar tiem, kuri aizstāv latviešu tautas intereses. Man liekas, ka par visiem tiem praktiskiem argumentiem, ko Klives kungs minēja, nav vērts ne runāt. Tie neiztur ne mazākās kritikas. Tikai vienu piemēru: viņš saka, ka tagad jaunsaimnieki maksā 400 rubļu rentes par pūrvieta, bet pēc viņa atlīdzības projekta būšot jāmaksā 300 rubļu par pūrvieta gadā. Es negribu tagad runāt par to, vai ir taisnīgi, vai ir pareizi, ka jaunsaimnieks maksā 400 rubļu rentes,

tomēr viņi tagad tos maksā Latvijas valstij. Tos 300 rubļus Klīve liek priekšā maksāt muižniekiem, kuņi šo naudu saņemtu caur valsts zemes banku. Labā spārna runātājiem uzstājoties, mēs vienmēr dzirdam, ka mums ir līdzekļu trūkums, vai nu tas būtu mūsu skolu lietās, vai strādnieku apdrošināšanā, vai kaņavīru pensiju un citās lietās. Bet Latvijas muižniekiem, kuņi cīnījušies pret tautu un valsti, jūs gribat nodibināt vienu lielisku, skaistu pensijas fondu. Sakropļotiem Latvijas kareivjiem trūkst pensijas, bet tiem, kas gadu desmitus cīnījušies pret Latvijas tautu un valsti, tiem jūs gribat nodibināt ilggadīgu pensijas fondu. Man liekas, ka te nevajadzētu nemaz daudz rīkoties ar saimnieciskiem argumentiem, bet, izejot tikai no vēsturiskiem un politiskiem motīviem, šāds reakcijas fonds ir katēgoriski noraidāms. Latvijas tauta, tā tauta, kuņa cietusi, asinis lējusi un cīnījusies, it labi sapratīs, kādus mērķus jūs aizstāvat šinī atlīdzības jautājumā un agrārās reformas veidošanā vispārīgi. Tā tauta labi zinās, kas ir bijuši viņas vadoņi 1905. gadā, kad viņa cīnījās pret muižniekiem. Tā tauta, kas 1919. gadā satrieca muižniecisko reakciju kaujas laukā, kas armijā 1920. gada vēlēšanās nobalsoja ap 65 proc. par mums, tā arī tagad ir pret muižniekiem un pret jums. (A. Klīve no vietas: „Es jūs nekad vairs nekaitināšu, Cieļēna kungs!”). Jūs runājat par varbūtējiem sarežģījumiem Latvijas valstij ārzemēs. No varbūtējiem sarežģījumiem Latviju var glābt tikai pati tauta un tie, kas sēž šinī pusē. (Rāda uz sociāldemokrātiem.) Ja jūs domājat, ka stiprināsīt valsti, ja nodibināsīt bloku (A. Veckalns no vietas: „Melnais bloks!”) starp visu tautību zemes īpašniekiem, tad jūs maldāties. (Starpsaucieni pa labi.) Uz visiem jūsu starpsaucieniem nav vērts nemaz atbildēt. Vienīgais, uz ko gribētu atbildēt, ir tas starpsauciens, ko izlasīju pagājušās sēdes stenogrammā, starpsauciens ir Ulmaņa kunga — lai nepieminot kritušos Latvijas cīnītājus. Šie vārdi ir klasiski un tos es jums metu atpakaļ. Ar atlīdzību muižniekiem jūs zaimojat bijušos Latvijas brīvības cīnītājus. (Aplausi pa kreisi.)

Oficiālā stenogramma neatdod īstu atspoguļojumu tai sabiezīnātai atmosfārai, kādā valdīja sēžu zālē. Troksnis abos spārnos bija daudz lielāks, nekā tas nojauzams no tās. Sevišķi nemiēriģs kļuva Klīve, kas, pietuvojies priekšsēdim Čakstem, skaļi kļiedza: atņemt runātājam vārdu! Tam parādā nepalika A. Veckalns: Zemnieku bullīt, nemauro tik stipri!

Pirmo un pēdējo reizi es redzēju Čaksti nonākam samulsumā sēdī vadot. Šoreiz viņš zaudēja olimpisko mieru un objektīvtāti, nokļūstot pilsonisko deputātu emocionālā uztraukuma ietekmē. Manā frazē par mizerablo pilsonību nav nekā neparlamentāriska, aizskaņoša. Franču vārds miserable nav nekas vairāk, kā latviešu nožēlojams, un Viktors Igo to licis virsrakstā

savam cēlajam romānam *Les misérables*. Es sajutu, ka priekšsēdis mani apsauc nevietā. Tomēr ar viņu polemiku neuzsāku, jo tāda neiederas parlamentārā praksē. Man gandarījumu deva atbalsts kreisajā spārnā, kur skaļi izrādīja neapmierinātību ar priekšsēdi šinī jautājumā.

Ievācot informāciju no atsevišķiem deputātiem centra solos, varēja noskārst, ka Satversmes sapulcē par atlīdzības maksāšanu ir tikai dažu balsu vairākums. Tas mani pamudināja dot frakcijā jaunu ierosinājumu, cīņu turpināt, kāpinot tās intensitāti un meklējot jaunus veidus: vispirms iesniegt plēnārajā sapulcē ierosinājumu nodot atlīdzības jautājumu izšķirt tautas nobalsošanā. Ja šo mūsu priekšlikumu noraidītu, sākt obstrukciju, neļaujot Satversmes sapulcei jautājumu izšķirt, tā pārnesot to uz oktobrī vēlamo pirmo Saeimu. Obstrukciju rīkot ar daudz un gaļām runām, kā arī citādi izmantojot kārtības rullī paredzētās iespējamības. Frakcija sajūsmā pieņēma šo cīņas taktiku. Turklāt nolēmām, ka par obstrukciju ārienei nekas nav sakāms.

Pēc tam, kad plēnārajā sēdē noraidīja mūsu priekšlikumu par tautas nobalsošanu, pie vārda pieteicās ļoti daudz mūsu frakcijas runātāju. Obstrukcijas taktika sasniedza savu kulmināciju, kad Nikolajs Kalniņš 7. jūlijā sacīja savu gandrīz 6 stundas gaļo runu. Savā motivācijā nemaksāt atlīdzību muižniecībai runātājs smēla argumentus no Baltijas vēstures, sākot ar XIII gadsimtu. Talantīgā deputāta runai visu laiku bija noteikts satūra pavediens un sakars ar apspriežamo jautājumu. Priekšsēdis Čakste, kaut gan viņam nepatika šāda obstrukcija, tomēr bija ļoti lojāls debašu vadībā. Nikolajam Kalniņam viņš netaisīja nevienu piezīmi turēties pie apspriežamā temata, kā to viņš darīja dažiem citiem runātājiem. Nikolaja Kalniņa runa bija tik saturīga par agrāro attiecību attīstību Latvijā, ka to partija iespieda un izplatīja Saeimas vēlēšanās.

Pēc N. Kalniņa runas frakcija iesniedza sek. priekšlikumu: „Satversmes sapulce nolemj pārtraukt atsavināto zemju un muižu novērtēšanas un atlīdzības izmaksas likuma apspriešanu pirmā lasījumā un noņemt to šinī sesijā no dienas kārtības.” Aizklāti balsojot, par šo priekšlikumu nodeva 68 balsis, pret — 49, un atturējās — 1, nederīga zīmīte — 1. Kreisā spārna

vētrāini aplausi apsveica šo uzvaru, ar kuŗu Satversmes sapulce faktiski atlīdzības jautājuma izšķiršanu atlika uz I Saeimu.

Šāda veida obstrukcija ir vienīgā mūsu parlamenta vēsturē. Protams, obstrukcijas lietošana nav normāls parlamentārās cīņas līdzeklis, par to izšķirās ārkārtējos apstākļos. Reizēm to bija lietojuši deputāti Austrijas parlamentā un arī ASV senātā, kur reiz kāds deputāts sacījis 12 stundas gaŗu runu, tā sasniedzot pasaules rekordu. Mazākums var uzdrošināties sākt obstrukciju tikai zināmos noteikumos: 1) ja tas ir stipri liela parlamenta daļa, tuvu pusei; 2) ja obstrukcija netraucē parlamenta vispārējo darbību un 3) ja jautājums ir ļoti svarīgs un vēlētāju vairumam saprotams.

Mūsu konkrētos apstākļos visi šie momenti bija mūsu pusē. Atlīdzības maksāšana nebija populāra tautā, visplašākās aprindās interesējās par šo lietu, un turklāt mēs bijām vēl saistījuši jautājuma izšķiršanu ar pašas tautas nobalosošanu nākošajās vēlēšanās. Un mūsu obstrukciju pilnīgi attaisnoja nākošās Saeimas likums par atlīdzības nemaksāšanu muižniekiem.

7. ĀRPOLITIKAS VEIDOŠANA

Satversmes sapulces laikā Latvijas ārpolitika veidojās ļoti aktīvi. Šajos divi un pus gados ārlietu ministram Z. Meierovicam bija veicami lieli darbi, kas vainagojās labiem panākumiem. Var teikt, ka šis periods ir mūsu pirmā ārlietu ministra darbības visspožākais laiks. Atzīmējams, ka no 1921. gada jūnija viņam palīdzēja Voldemārs Salnais, kas no Skujenieka grupas iegāja valdībā kā ārlietu viceministrs ar balsstiesībām kabinetā.

Daudz pūļu prasīja miera līgumu noslēgšana ar abām lielajām kaimiņu valstīm. Ar Vāciju miera līgumu parakstīja 1920. gada jūlijā. Tā atzina Latviju de jure un nodibināja normālas diplomātiskas attiecības, ieceļot sūtni Rīgā. Mūsu delegācija, ar deputātu Albertu Kviesi priekšgalā, nepanāca kaŗa zaudējumu atlīdzību, uz ko daudzi lika lielas cerības. Vācija bija tā apkrauta ar Versaļas līgumā noteikto kaŗa zaudējumu atlīdzību

Francijai, ka pat nespēja pildīt šos pienākumus, par jauniem tā nebija nemaz runājama. Nedaudz Vācija tomēr atlīdzināja Latvijai, dodot mums zināmu skaitu vagonu un lokomotīvu. Satversmes sapulces locekļi saprata stāvokli, kādā atradās Vācija, un ratificēja miera līgumu vienprātīgi.

Daudz lielāks un grūtāks darbs tika veikts, izstrādājot plašu miera līgumu ar Padomju Krieviju. Latvijas delegācijas sastāvā bija trīs juristi: K. Pauļuks (zemn. sav.), A. Buševics (soc. dem.), J. Vesmanis (demokrats). Sarunas ar Maskavas delegāciju Rīgā ilga pāris mēnešus un, beidzot, 1920. gada 10. augustā līgumu parakstīja abu valstu delegācijas. Šis līgums gan nebija tik izdevīgs kā Igaunijas līgums ar Maskavu. Tomēr arī tas bija Latvijai diezgan labs. Krievijas valsts atzina neatkarīgo Latvijas valsti de jure uz mūžīgiem laikiem un atbrīvoja no visām saistībām, ko varētu celt pret Latviju kā Krievijas imperijas agrāko sastāvdaļu. Piemēram, līgums atbrīvoja Latviju no pienākuma maksāt daļu agrākās Krievijas imperijas ārējā parāda. Līgums deva tiesības pieņemt Latvijas pavalstniecību un atgriezties dzimtenē tiem pilsoņiem, kas 1914. gadā dzīvojuši tagad atbrīvotā Latvijas teritorijā. Padomju Latvijas valdība un armija tiek likvidētas. Maskavas valdība uzņēmas pienākumu atvest uz Latviju kara laikā aizvestās fabriku mašīnas un iekārtas. Krievija izmaksā Latvijai no sava agrākā valsts zelta fonda 4 miljonus zelta rubļu. (Igaunija, kas pirmā noslēdza miera līgumu, dabūja 15 milj. zelta rubļu, un Lietuva, kā otrā — 6 milj.). Bez tam līgums apsola izdot Latvijai Krievijā meža koncesiju 100.000 desetinu apmērā. Arī šo miera līgumu Satversmes sapulce ratificēja vienprātīgi.

Satversmes sapulcē bija daudz jānodarbojas ar sarežģīto jaunās valsts robežu nosprašanu. Ar Padomju Krieviju tas veicās visvieglāk. To nokārtoja miera līgumā, liekot pamatā agrāko gubernu administratīvās robežas. Interesanti konstatēt, ka latviešu un krievu etnografiskā robeža pastāvējusi stabila gadu simtos. Tāpēc nekādas korektūras nebija vajadzīgas. Vienā vietā, Pitālovas rajonā, lai iztaisnotu robežu, Latvija prasīja piešķirt tai šo īstās senās krievu zemes gabalu. Bolševiku valdība bez pretestības to arī izdarīja. Laikam gan tā slepus domāja: lai

jau latvieši papricējas par mūsu pretimnākšanu, gan jau mēs viņiem atņemsim šo krievu zemi un pat visu Latviju iesaistīsim atpakaļ Krievijā.

Ar Lietuvu nevarējām panākt robežu noteikšanu labprātīgas vienošanās ceļā. Tāpēc bija jāparaksta līgums, kas šo strīdu nodod šķīrējtiesnesim. Par tādu izraudzīja angļu profesoru Simpsonu, kuŗš lojāli, ievērojot abu puŗu intereses, izšķīra strīdu taisnīgi tā, ka abās pusēs nepalika nekādu sarūgtinājumu.

Turpretī robežas nospraŗšana ar Igauniju izvērtās īstā konfliktā abu valstu starpā. Ziemeļu Vidzemē igauņi gadu desmitiem ilgi lēnām, bet neatlaidīgā centībā un pat uzbāzībā, bija spiedušies pāri latvieŗu etnografiskai robeŗai ne tikai uz laukiem, bet arī Valkas pilsētā. Pēdējā viņiem bija jau stipra, liela minoritāte. Kad igauņu armija 1919. gadā izdzina no Ziemeļu Vidzemes sarkanarmiju un militāri okupēja ŗo Latvijas teritoriju, tad igauņi tik jauki iedzīvojās Valkā un tās apkārtnē, ka vairs negribēja atstāt ŗo novadu. Meierovicam neizdevās pārliecināt Igaunijas valdību izbeigt ziemeļu Latvijas okupāciju un atdot atpakaļ Valku un tās apkārtni. Aiz igauņu valdības nostājās visa igauņu prese un partijas. Nelīdzēja nekādi latvieŗu argumenti, igauņi kā krams palika cieti savā nodomā. Abu draudzīgo kaimiņu starpā ŗis strīdus draudēja izvērsties asā konfliktā un pat novest līdz kara darbībai, ja netiktu sperti soļi nacionālo kaislību pārvarēŗšanai saprātīgā kompromisā. — Jau 1919. gada augustā, pārbraucis no Tallinas Rīgā, publicēja Sociāldemokratā rakstu, kuŗā, dibinoties uz saviem novērojumiem Igaunijā, ieteicu latvieŗiem būt politiski saprātīgiem un tālredzīgiem un labprātīgi piekāpties Igaunijai, atdodot tai Valkas pilsētu. Kuŗš Igaunijas un Latvijas starpā ŗis nenozīmīgās pilsētiņas dēļ saindētu uz gadu desmitiem attiecības ŗo valstu starpā un pasaulei rādītu, ka mēs neesam politiski gudrāki kā Balkānu slavi — serbi un bulgāri, kas 1913. gadā nikni karaŗoja savā starpā pāris Maķedonijas pilsētu dēļ, tā aprakdami savstarpējo draudzīgo savienību uz laiku laikiem. Latvijas valdība tomēr negribēja piekāpties un arī ar Igauniju parakstīja līgumu par robeŗas noteikšanu, nododot to ŗķīrējtiesai. Par tiesnesi izraudzīja Anglijas militārās misijas priekš-

nieku Latvijā pulkvedi Talentu. Viņš ļoti plaši uzklausīja abu valstu pārstāvjus, ne tikai ārlietu ministrus, bet arī redzamākos deputātus, kas aktīvi interesējās par ārpolitiku. Arī mani viņš uzaicināja pie sevis izteikties. Tagad pēc 42 gadiem atzistos: šķīrējtiesnesim es ieteicu Valku piešķirt Igaunijai. Pulkvedis Talents piešķīra Valkas lielāko daļu igauņiem. Saprotams, ka tas latviešiem nepatika, tas izskanēja arī Satversmes sapulcē. Tomēr vairums latviešu, racionālisti būdami, neņēma pārāk pie sirds igauņu cietsirdību un Valkas zaudējumu, bet turpināja meklēt ceļu ciešai politiskai un militārai savienībai ar savu ziemeļu kaimiņu.

Atzīmējams, ka ārlietu ministrs Meierovics mūsu parlamentārās iekārtas pašā sākumā ievada svarīgu veidu ārpolitikas kārtošana. Kaut gan viņš aktīvi vadīja ārlietas un atbildību par tām parlamenta priekšā nesa ārlietu ministrs un valdība, tomēr viņš cieši sadarbojās ar Satversmes sapulces ārlietu komisiju un opozīcijas līderiem, kādi bija sociāldemokrātiskās frakcijas priekšsēži. Par galvenajiem ārpolitikas jautājumiem viņš ziņoja parlamenta ārlietu komisijai vēl sagatavošanas stadijā un labprāt uzklausīja deputātu domas. Šai sadarbībā ar parlamentu Meierovics gāja tik tālu, ka uzaicināja delegācijās, kas slēdza mieru ar Vāciju un Krieviju, arī opozīcijas pārstāvjus.

Z. Meierovics atzina par vajadzīgu sadarbīties ārpolitikas jautājumos ne tikai par līgumiem, kas nāca parlamenta nobal-sošanā, bet arī ārpolitikā vispārīgi. Ir bijuši gadījumi, ka seviš-ķas slepenības dēļ daži svarīgi ārpolitikas jautājumi pārrunāti nevis parlamenta ārlietu komisijā, bet speciāli sasauktās šaurās sanāksmēs. Man atmiņā asi iespiedusies viena šāda apspriede, ko ārlietu ministrs sasauca pie prezidenta J. Čakstes.

Tas notika 1920. gada novembrī, tūlīt pēc krievu sarkanar-mijas padzišanas no Polijas, kad poļu ģenerālis Žeļigovskis diezgan lielas armijas priekšgalā uzbruka Lietuvai un ieņēma Viļņu. Tā kā Lietuvas armija pretojās, tad draudēja izcelties īsts kaŗš Polijas un Lietuvas starpā. Sākotnē nevarēja zināt, cik tālu poļu armija ies un kādi politiski nodomi ir Varšavas valdībai: vai tikai ieņemt Viļņu un tās apgabalu, vai sakaut lietuviešu armiju un okupēt visu zemi, lai to pievienotu Polijai. Stāvoklis

bija ļoti draudīgs ne tikai Lietuvai, bet arī Latvijai, jo pirmās neatkarība ir pēdējai drošības noteikums. Turklāt Polijā bija stipra dziņa iegūt no Latvijas 6 Ilūkstes apriņķa pagastus un visu Latgali, kur, tāpat kā Lietuvā, dzīvoja poļu minoritāte.

Šai sanāksmē piedalījās prezidents J. Čakste, ministru prezidents K. Ulmanis, ārlietu ministrs Z. Meierovics, ģenerāļi Balodis un Radziņš, deputāti Klīve, Menders un es. Meierovics ziņoja par stāvokli, atzina to par ļoti nopietnu, bet neskaidru, jo vēl nevar zināt, vai poļi ies arī uz Kauņu. Ja poļi gribētu iekarot visu Lietuvu, tad Latvijas stāvoklis kļūtu ļoti smags. Ārlietu ministrs tomēr neierosināja pagaidām nekādu noteiktu Latvijas nostāju pret Polijas agresijas aktu. Pēc tam es analizēju stāvokli, kāds rastos Latvijai, ja poļi okupētu visu Lietuvu. Polijā bija tendence atjaunot apvienoto Polijas-Lietuvas kopvalsti ar 1772. gada robežām, kuŗās ietilpa Kurzeme un Latgale. Ja šī apvienotā lielvalsts rastos, tad tā apdraudētu arī Latviju, katrā ziņā Latgali un Liepājas ostu. Turklāt Polijas politiskais un militārais spiediens caur Lietuvu un Liepāju pret Baltijas jūru neizbēgami izraisītu Krievijas pretspiedienu caur Rīgu un visu Latviju, lai tā balansētu Polijas lielvalsts iespēšanas Baltijas jūrā un telpā. Lietuvas neatkarība ir Latvijas dzīvības jautājums. Tāpēc mums jārikojas tūlīt, kamēr nav par vēlu. Ārlietu ministram katēgoriskā, pavisam nepārprotamā, kaut arī diplomātiski mierīgā veidā jāpaziņo Polijas valdībai: Lietuvas neatkarība ir absolūts noteikums Latvijas neatkarībai un, ja Polija apdraudētu Lietuvas neatkarību, tad Latvijai būs jāapsver visi iespējamie līdzekļi, kā aizstāvēt Lietuvas patstāvību. Arī ģenerālis Radziņš pievienojās mani uzskatiem. Pēc īsām pārrunām visi vienprātīgi atzina, ka cita ceļa mums nav un pilnvaroja ārlietu ministru spert šai garā noteiktus diplomātiskus soļus.

Meierovics nekavējoties konfidenciāli iesniedza Varšavas valdībai attiecīgu notu un drīz vien ģenerāļa Žeļigovska militārās operācijas pret lietuviešiem izbeidzās, aprobežojoties ar Viļņas apgabala ieņemšanu.

1920. gada beigās un 1921. gada sākumā Meierovics uzsāka ļoti aktīvu darbību, lai panāktu rietumu lielvalstu Latvijas de

jure atzišanu. Vispārējie starptautiskie apstākļi nu bija labvēlīgi. Bolševiku armija bija sakāvusi visus baltos ģenerāļus, kas pretendēja uz varu Maskavā. Admirāļa Kolčaka krievu kontrrevolūcijas centrālā valdība Omskā bija likvidēta. Tagad Francijas un Anglijas valdībām vairs nebija jārēķinās ar krievu reakcionāriem nacionālistiem, jo nebija nekādu izredžu, ka viņi varētu uzsākt kādas jaunas militāras akcijas pret bolševikiem. Nu vairs nebija nekādu motīvu rietumu lielvalstīm atlikt Latvijas un Igaunijas de jure atzišanu. Turklāt Padomju Krievija un Vācija bija jau Latviju de jure atzinušas 1920. gada jūlijā un augustā.

1921. gada janvārī Meierovicam personīgi bija jābrauc uz Romu, Londonu un Parīzi, lai, beidzot, panāktu rietumu Eiropas lielvalstu Latvijas atzišanu. To Meierovics guva 1921. gada 26. janvārī, kad Francija, Anglija un Itālija atzina Latvijas un Igaunijas de jure. Tas bija svarīgs notikums, jo tikai no šī brīža Latvijas valsts varēja figurēt kā pilntiesīga valsts starptautiskā forumā: varēja dibināt savas sūtniecības un konsulātus, slēgt tirdzniecības līgumus un ieņemt savu vietu Tautu savienībā.

Sen gaidīto Latvijas tiesisko atzišanu Rīgā latvieši uzņēma lielā sajūsmā. Notika spontānas ielu demonstrācijas, kur piedalījās skolnieki, studenti, valsts darbinieki, visa tauta. Demonstranti gāja uz valdības ēku Valdemāra ielā un arī uz angļu un franču militāro misiju telpām.

Kad pēc pāris dienām pārbrauca Meierovics, viņu sirsnīgi apsveica deputāti un citas delegācijas un telegrammas no visām Latvijas malām. Tās pašas dienas vakarā grāmatu izdevējs Ansis Gulbis ielūdza kādus 40 deputātus un rakstniekus, lai Oto Švarca restorānā apsveiktu Meierovicu. Šeit augstu cēlām savas pilnās glāzes uz Meierovica un de jure atzītās Latvijas veselību. Neaprobežots prieks un gaviles valdīja šai vakarā. Meierovics, kuņš allaž bija dzīves priecīgs un prata tvert dzīves īsos jautros brīžus, tovakar bija sevišķā laimības sajūtā. Viņa neatlaidīgais darbs bija nu vainagots. Mēs visi kā jaunekļi jautri dzērām, vēl jautrāk smējām, dziedājām un, beidzot, pat dejojām. Slaidais, veiklais un elegantais dejojājs Meierovics pirmais grieza valsi ar savu kundzi, es sekoju ar temperamentīgu rakst-

nieka Pāvila Roziša kundzi, Edvarts Virza laida vaļā ar slaido Šūmaņa kundzi. Tikai pret rīta pusi, kad Ansis Gulbis viens pats bija sedzis lielo lēsi, mēs sākām izklīst.

1921. gada novembrī Tautu savienība uzņēma Latviju savā vidū. Šo uzņemšanu nokārtoja ārlietu viceministrs V. Salnais, kas arī bija pirmais Latvijas delegācijas priekšsēdis pilnsapulcē.

Lai nāktu pretim Latgales katoļiem, Meierovics 1921. gadā noslēdza ar Romas Svēto Krēslu konkordāta līgumu, kas nodrošināja katoļu baznīcas neaizskaramību un stāvokli Latvijas valstī. Mēs sociāldemokrāti balsojām pret šī līguma ratifikāciju, jo negribējām nekādā ziņā saistīt likumdevēja rokas, apspriežot kādreiz likumu par baznīcas šķiršanu no valsts.

Latvijas neatkarīgās valsts de jure atzišana un uzņemšana Tautu savienībā nostiprināja gan Latvijas starptautisko stāvokli, bet nedeva nekādas konkrētas drošības garantijas, kaut gan Tautu savienības daži panti runāja par savstarpēju izpalīdzēšanos pret uzbrucēju. To saprata Meierovics un citi Latvijas politikas veidotāji. No kurienes varētu nākt apdraudējums, to rādīja notikumi Kaukāzā.

Maskavas valdība jau 1920. gadā ar iekšēja apvērsuma palīdzību sovjetizēja un pievienoja tatāru demokrātisko republiku Azerbeidžanu un 1921. gada sākumā to pašu izdarīja Armenijā. Februārī Maskava, nevarēdama panākt sociāldemokrātiskās Grūzijas iegūšanu iekšēja apvērsuma ceļā, uzsāka pret to īstu kaŗu, kas beidzās ar pilnīgu Grūzijas iekaŗošanu un iesaistīšanu padomju sistēmā. Kaut gan šo neatkarīgo demokrātisko republiku rietumu lielvalstis bija atzinušas de jure un Tautu savienība uzņēmusi savā vidū, neviena valsts negāja tai palīgā kaŗā pret Padomju Krieviju ar savu militāro spēku. Tas bija nopietns brīdinājums Baltijas valstīm.

Turklāt vēl minams, ka šai laikā Krievijas boļševiku vadoņi nebija atmetuši cerības uz komūnistiskās revolūcijas izcelšanos Vācijā. Tur pazaudētais kaŗš ar lielo kontribūciju Francijai bija radījis pilnīgu saimniecisku sabrukumu un sociāls nemiers rūga pilsētu masās. 1923. gada rudenī arī notika komūnistu sacelšanās mēģinājums Hamburgā un dažās citās pilsētās. Ja Vācijā izceltos nopietna komūnistu revolūcija, tad Latvijai pavisam

konkrēti draudēja Maskavas armijas iebrukums, lai caur Latviju un Baltijas jūru nodibinātu tiešu un ciešu saimniecisku, politisku un militāru satuvi ar Padomju Vāciju.

Šādos vispārējos apstākļos ārlietu ministrs Meierovics 1921. gadā nopietni plānoja dibināt plašu aizsardzības savienību, kas varētu nosargāt savus locekļus pret Krieviju. Viņš izvirzīja tā sauktās lielās Baltijas savienības plānu, kas paredzēja apvienot politiskā un militārā savienībā Somiju, Igauniju, Latviju, Lietuvu un Poliju. Ja Polija 1920. gada kaŗā viena pati sekmīgi mērojās ar Padomju Krievijas militāriem spēkiem, tad Polija kopā ar Baltijas valstīm un Somiju būtu nepārvarams spēks, kas nodrošinātu šīm jaunajām valstīm neaizskaramību un mieru austrumu Eiropā.

Pie šāda konkrēta ārpolitikas plāna Meierovics nonāca tikai 1921. gadā. Līdz tam notika tikai diplomātiska taustišanās. Pilnīgi aplam mūsu vēsturnieki raksta par tā saukto Bulduru konferenci, kas notika 1920. gada augustā un septembra sākumā, kā par Baltijas valstu savienības dibināšanas sākumu. Vispārīgi jau aplam ir Poliju nosaukt par Baltijas valsti, jo tad var arī Vāciju saukt par tādu. Bet Bulduros kā pilntiesīgs konferences loceklis piedalījās bez Baltijas valstīm un Polijas arī neatkarīgā, demokrātiskā Ukraina, kuŗai nav nekāda ģeopolitiska sakara nedz ar Baltijas telpu, nedz jūru. Turklāt šī plašā konference veselu mēnesi jo plaši runāja par dzelzceļa satiksmi, par tiesību (pat par autora tiesību) saskaņošanu, saimniecisku sadarbību un daudziem citiem līdzīgiem tematiem, bet neizstrādāja nekādu projektu par politiskās un militārās aizsardzības paktu konferences valstu starpā.

Vēl piemetināms, ka Rainis šai konferencē piedalījās tikai kā privātpersona un ne kā sociāldemokrātu partijas pārstāvis. Viņš tajā politiski arī nemaz neuzstājās, tikai ierosināja visām šīm valstīm saskaņot autora tiesības.

Runājot par Bulduru konferenci, kā vēsturisks kuriozs ir atzīmējams sekojošais: visi konferences delegāti ļoti pašapzinīgi uzstājās kā suverēnu valstu pārstāvji un plaši runāja par daudzām starptautiskām konvencijām, kas slēdzamas viņu starpā, bet ne Somijas, ne Polijas suverēniem delegātiem — ko rietumu

lielvalstis bija jau atzinušas de jure — neienāca prātā, ka viņu valdības nav nemaz atzinušas Latviju, Igauniju un Lietuvu de jure par starptautiski pilntiesīgām valstīm. To viņas darīja tikai 1921. gada 27. janvārī, vienu dienu pēc tam, kad rietumu lielvalstis deva Latvijai un Igaunijai tiesisko atzīšanu. Pie tam — atzīšanas dokumentos kautrīgi un melīgi ierakstot 25. janvāra datumu.

Somijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas un Polijas savienības dibināšana uzdūrās uz lieliem šķēršļiem, kas vēlāk izrādījās par nepārvaramiem.

Vispirms Polijas un Lietuvas konflikts Viļņas dēļ jauca savienības nodibināšanu. Pēc 1920. gada novembra Lietuva pārtrauca diplomātiskos sakarus ar Poliju un uzskatīja to par savu galveno ārējo ienaidnieku. Lietuvieši dibināti nevarēja aizmirst ģenerāļa Želigovska uzbrukumu un Viļņas nolaupišanu. Šī pilsēta lietuviešiem bija dārga un svēta kā senās slavenās Lietuvas lielvalsts un atjaunotās nacionālās Lietuvas galvas pilsēta.

Visas Meierovica pūles pierunāt Lietuvas valdību piedalīties lielās Baltijas savienības dibināšanā kopā ar Poliju palika bezsekmīgas, jo Lietuva kā priekšnoteikumu stādīja Viļņas atdošanu, ko Polija, protams, noraidīja. Tā Viļņas konflikts nepieļāva Lietuvai būt vienā politiskā un militārā savienībā ar Poliju, ar kuŗu tā atradās pastāvīgā aukstā kaŗā.

Tā kā bija paredzams, ka Lietuvas—Polijas konflikts vilksies gadiem ilgi, tad Somijas, Igaunijas un Latvijas valdības nolēma slēgt politisku un militāru savienību ar Poliju, bez Lietuvas. 1922. gada martā Varšavā Somijas, Igaunijas, Latvijas un Polijas ārlietu ministri parakstīja tā saucamo Varšavas nolīgumu, kas gan nebija atklāta militāra savienība, bet tomēr politiska šo valstu alianse.

Tā, kaut sakropļotā nepilnīgā veidā, formāli nodibinājās savienība, kuŗā tik daudz pūļu bija ieguldījis Zigfrīds Meierovics.

Es visu laiku noteikti uzstājos pret Baltijas valstu saistīšanos ar Poliju, jo atzinu, ka Polijas spēks var gan mūs pasargāt no Padomju Savienības, bet nevar mums garantēt mieru. Polija, taisni otrādi, var ieraut mūs kaŗā. 1920. un 1921. gada Polijas kaŗš ar Krieviju rādīja, ka Polija Piļsudska vadībā ir uzņēmu-

sies spēlēt lielvalsts lomu Eiropā, ieņemot pasaulē vietu, kas agrāk bija lielajai Krievijas imperijai. Šāda tieksme agrāk vai vēlāk novedīs Poliju caur ar Krieviju, caur mēs, baltieši, varām tikai ciest un zaudēt. Ja šāda savienība būtu pastāvējusi 1920. gada augustā, kad krievu sarkanarmija vēlās pret Varšavu, mēs būtu ieskrējuši nāves cilpā: krievu armija nevar doties tālu Polijā, ja tai aizmugurē paliek nesakauta Latvijas draudīga armija. Saistīšanās ar Poliju ir bīstama, it īpaši Latvijai.

Uzstājoties pret Baltijas valstu militāru un politisku saistīšanos ar Poliju, jau no Latvijas valsts pašas sākotnes aizstāvēju četru īsto Baltijas valstu — Somijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas — politisku un militāru savienību. Šādai savienībai būtu pavisam noteikts defensīvs raksturs. Visām šīm četrām valstīm galvenos virzienus ir vienāds politisks stāvoklis pie Baltijas jūras un vienāds stāvoklis arī attiekmē pret Krieviju. Visas viņas ir mazas valstis, cauru ārpolitikai jāierobežojas uzmanīgā defensīvā. Tāpēc šo četru Baltijas valstu savienība būtu politiski dabisks radījums un tā būtu vienlīdz nepieciešama visām Baltijas valstīm, kā to it īpaši pierādīja 1939. gads. Neviena no tām nesajustu šo savienības pienākumu kā smagu nastu, bet visas tautas justos drošas par savu nākotni. Ņemot vērā šo nāciju augsto kultūrālo līmeni, tās varētu izveidot ievērojamu militāru spēku savai paš aizsardzībai. Caurs gadījumā tās varētu uzstādīt ap pus milj. lielu armiju. Ar tādu spēku pastāvīgi būtu jārēķinās Maskavas valdībai.

Pēdējai, ja tā tomēr gribētu uzbrukt Baltijas valstīm, it īpaši Latvijai, vienmēr būtu jāņem vērā arī, ka Polija šādā Krievijas caurā nekādā ziņā nevarētu palikt neitrāla, kaut arī viņa ar Baltijas valstīm nesaistītu nekāds politiskas un militāras savienības līgums. Krievijas militārās varas iespēšanās Rīgā, Ventspilī un Liepājā ir tiešs Polijas apdraudējums no Baltijas jūras puses. Varšavas vadītājiem personām taču bija saprotams, ka Polijas valsts bojā eju un sadalīšanu 18. gs. būtiski noteica jau Krievijas uzvara pār Zviedriju Lielajā ziemeļu caurā, cauras rezultātā Krievija ieguva Igauniju un Vidzemi līdz ar Rīgu, tā kļūstot par Eiropas pirmās šķiras lielvalsti.

Sos manus uzskatus par Baltijas valstu savienību partija bija atzinusi 1919. gada decembra konferencē, rezolūcijā par ārpolitiku, ko biju sastādījis. Sociāldemokrātiskās frakcijas uzdevumā šos uzskatus par Baltijas valstu savienību izvirzīju jau Tautas padomē un noteikti aizstāvēju Satversmes sapulcē, uzstājoties pret Meierovica saistīšanos ar Poliju.

Apspriežot Satversmes sapulcē pie ratifikācijas 1922. gada marta Varšavas līgumu, ieteicu to noraidīt. Bez augstāk minētiem vispārējiem motīviem minēju vēl dažus konkrētus iemeslus. Vispirms, slēdzot savienību ar Poliju bez Lietuvas un pret tās kategorisko gribu, mēs to ļoti sarūgtinātu un saasinātu attiecības ar to uz ilgu laiku. Turklāt vēl nav zināms, ko īsti darīs Somijas parlaments. Iespējams, ka tas noraida ārlietu ministra Holstī parakstīto Varšavas līgumu, pārejot uz Skandināvijas orientāciju. Šis virziens ir ļoti stiprs un grib pagriezt muguru Polijai un Baltijas valstīm.

Vienīgi sociāldemokrātu partijas deputāti balsoja pret šo Varšavas savienības līgumu. M. Skujenieka vadītā 17 deputātu grupa, kas atšķēlās no mūsu partijas, balsoja par līguma ratifikāciju. Drīz vien piepildījās mans paredzējums: no Varšavas pakta nekas reāls nesanāca. Somijas noraidītāja viedokļa dēļ šis līgums faktiski nemaz nestājās spēkā. Par Baltijas valstu savienību vēl runāsim vēlāk.

1922. gadā ārlietu ministrija sagatavoja pirmos tirdzniecības līgumus ar rietumu valstīm. Pirmo šāda veida līgumu Latvija parakstīja 1922. gada jūlijā ar Čehoslovākiju.

Kā šī līguma sevišķi raksturīga iezīme jāmin tā sauktā Baltijas un Krievijas klauzula. Līgums dibinājās gan uz vislielākās labvēlības principa, bet Latvija paturēja sev tiesības Igaunijai un Lietuvai, kā arī Padomju Krievijai, piešķirt sevišķas saimnieciskas priekšrocības, ko Čehoslovākija nevarētu pieprasīt. Baltijas un Krievijas klauzulu Latvija pēc tam ietilpināja visos savos ārējās tirdzniecības līgumos. Šis klauzulas galvenie autori ir sociāldemokrāti un ārlietu ministra Meierovica ietekmē to akceptēja visas politiskās partijas. Zīmīgi, ka Latvijas valsts jau 1922. gadā atzīst par vajadzīgu un iespējamu ciešāk saim-

nieciski saistīties ar Igauniju un Lietuvu, kā arī ar Padomju Krieviju.

Pēc Latvijas valsts de jure atzīšanas rietumu Eiropas valstis sāka dibināt Rīgā formālas sūtniecības. Jau pastāvošām Vācijas un Padomju Krievijas sūtniecībām pievienojās Anglijas, Francijas, Itālijas, Beļģijas, Zviedrijas un dažas citas sūtniecības. Polija, Somija, Igaunija un Lietuva savas faktiskās pārstāvniecības arī izveidoja par formālām sūtniecībām. Tā Rīgā radās ārvalstu diplomātiskais korpuss. Ārlietu ministram Meierovicam un viceministram Salnam nu bija jāpieņem sūtņi, viņu padomnieki un sekretāri, kā arī plaši jāpiekopj tīri ceremoniālā reprezentācija, kas daļai latviešu likās kā lieka viesošānās. Bet šāda satiksme bija veids, kā tuvāk informēt un ietekmēt ārvalstu pārstāvjus.

Satversmes sapulces laikā man vēl nebija ciešāka kontakta ar ārvalstu diplomātisko korpusu. Tuvāki sakari nodibinājās ar Francijas sūtni grāfu Martelu, jo mani ar Franciju saistīja tās lielā demokrātiskā pagātne un augstā kultūra.

8. SOCIĀLĀ LIKUMDOŠANA

Svarīgs bija arī Satversmes sapulces darbs sociālās likumdošanas laukā. Tā izdeva likumu par slimo kasēm, par rūpniecības un transporta strādnieku un kalpotāju apdrošināšanu slimības gadījumos un likumu par 8 stundu darba dienu. Tos abus zināmā nozīmē var nosaukt par Latvijas strādnieku sociālo satversmi, kaut arī nepilnīgu, jo tā neattiecās uz laukstrādniekiem. Satversmes sapulce jau 1920. gadā pieņēma likumu par strādnieku slimo kasēm, kas nodrošināja strādniekiem medicīnisko palīdzību un zāles bez maksas, kā arī pabalstus zināmu laiku. Ārsta palīdzība un zāles bija nodrošinātas arī ģimenes locekļiem. Apdrošinātas bija sievietes pirms un pēc dzemdībām. Izdevumus sedza uzņēmēju un strādnieku iemaksas 2 proc. apmērā no algas un pusotra proc. piemaksas no valsts. Šo apdrošināšanu pārzināja pašu apdrošināto ievēlētās valdes.

Cik tālu Satversmes sapulce 1920. gadā bija gājusi kaŗa nopostītā lauksaimniecības zemē rūpniecības strādnieku nodrošināšanā slimības gadījumos, jo spilgti redzams, ja salīdzināsim: vēl šodien, 1962. gadā, augstu attīstītajā rūpniecības valstī Zviedrijā, kur sociāldemokrātiem jau 30 gadus ir noteicējs iespaids parlamentā un valdībā, rūpniecības strādnieki nav ieguvuši tik labvēlīgu nodrošināšanu slimības gadījumos.

Galvenie nopelni pie šī likuma izstrādāšanas pieder sociāldemokrātu frakcijas darbiniekam Ernestam Moricam, kas pēc profesijas bija farmaceits, bet sirsnīgi nodevās sociālo likumu jautājumiem. Ja Satversmes sapulce pieņēma strādniekiem tik labvēlīgu slimo apdrošināšanas likumu, tad tam divi cēloņi: tur bija ļoti spēcīga sociāldemokrātu frakcija un pilsoniskais vairākums saprata, ka tālejoši sociāli likumi ir labākais nodrošinājums pret boļševiku valsti graužošo darbību.

1922. gada martā Satversmes sapulce pieņēma otru ļoti svarīgu sociālu likumu: par 8 stundu darba dienu rūpniecības, tirdzniecības un transporta strādniekiem un 6 stundu darba dienu valsts un pašvaldību ierēdņiem, banku kalpotājiem u.c. Faktiski 8 stundu darba dienu vācu vēl neokupētajā Latvijas daļā ievēda strādnieku deputātu padomes jau 1917. gadā. Piebilstams, ka 8 stundu darba dienas likumu visā Eiropā strādnieki izcīnīja tūlīt pēc pirmā pasaules kaŗa, bet nekur likums neparedzēja garīgā darba strādniekiem 6 stundu darba dienu. Šai ziņā Latvijas likumdošana bija pasaulei ceļrādis.

Abi šie svarīgie sociālie likumi neattiecās uz lauksaimniecībā nodarbinātiem algas strādniekiem. Visi laucinieki šai laikā ārkārtīgi strādāja, lai atjaunotu kaŗā nopostītās saimniecības un ierīkotu un celtu jaunas saimniecības uz agrārās reformas likuma pamata. Turīgajā Zemgalē, kur agrāk lielie vecsaimnieki paši fizisku darbu nestrādāja, bet vadīja saimniecību, nu paši smagi strādāja no agra rīta līdz vēlam vakaram. Tie, kas bija dabūjuši zemi no valsts zemes fonda, cirta kokus, cēla mājas, kopa jaunus laukus. Šādos apstākļos uz laukiem nebija iespējams normēt algotiem laukstrādniekiem darba laiku.

Ja vienu daļu bezzemnieku Satversmes sapulce apmierināja ar zemes dalīšanu, tad otra daļa kaut ko ieguva netieši. Lauk-

strādnieki, kas palika bez zemes, ieguva darba algas jūtamu paaugstinājumu, jo bija radies darba spēka trūkums lauksaimniecībā.

Agrārā reforma un abi svarīgie darba aizsardzības likumi, ko izdeva Satversmes sapulce, bija ļoti svarīgi, jo nodrošināja lielā mērā darba ļaužu sociālo stāvokli. Tie bija nozīmīgi arī politiskā ziņā: ar šiem likumiem Satversmes sapulce ievērojamā veidā stabilizēja neatkarīgās Latvijas demokrātiskās republikas pamatus. Komunisti palika Latvijā niecīgā mazākumā, kuņiem pakaļ skrēja tikai ap 5—6 procenti vēlētajū, kaut gan viņu grāvēju darbību atbalstīja Krievijas kompartija un III internacionāle, kas darbojās mūsu lielā austrumu kaimiņa valsts aizsardzībā un labvēlīgajā aizvēnī.

9. PARLAMENTĀRAS VALDĪBAS SASTĀDĪŠANA

Pēc Satversmes sapulces sanāksšanas ministru prezidents K. Ulmanis iesniedza valdības demisiju, jo nu pagaidu valdības laiks bija izbeidzies un vajadzēja sastādīt pirmo kārtīgo parlamentāro valdību. Satversmes sapulces priekšsēdis Jānis Čakste, kas bija arī valsts prezidents, sāka savu konstitucionālo procedūru: izraudzīt kandidātu, kam varētu uzdot sastādīt ministru kabinetu, lai tas varētu stāties Satversmes sapulces priekšā uzticības votuma iegūšanai. Vispirms Čakste uzaicināja pie sevis vislielākās frakcijas pārstāvjus, lai uzklausītu viņu domas valdības lietā. Pie prezidenta aizgājām Menders un es un paziņojām, ka galīgu atbildi dosim pēc dažām dienām.

Mūsu partijas maija konferencē izdebatēja valdības jautājumu un nolēma, ka sociāldemokrātu partija, lai sekmētu saviem vēlētajiem doto solījumu pildīšanu, var piedalīties valdībā, ko nodibinātu demokrātiskās partijas un kur sociāldemokrātu partijai būtu nodrošināts noteicējs iespaids. Tā bija stipri abstrakta formula, kas deva frakcijas prezidijam diezgan brīvas rokas valdības sastādīšanas lietā. Kas ir demokrātiskās partijas? To varēja dažādi tulkot. Daži konferences delegāti

domāja, ka zemnieku savienība nav demokrātiska partija, citi, turpretī, uzskatīja to par demokrātisku. Neskaidrs ir arī jēdziens — noteicējs iespaids valdībā. Neskaidrība šai rezolūcijā bija gribēta. Referents šai lietā bija F. Menders un viņš gribēja apvienot ap kopējo rezolūciju tā saukto partijas centru, ko vadīja viņš un es, ar labo spārnu, ko vadīja M. Skujenieks un R. Lindiņš. Tas arī izdevās. Toreiz partijā nebija vēl sašķelšanās noteiktos virzienos, bija tikai dažādas noskaņas. Lindiņš viskrasāk izpauca laucinieku noskaņu, kas nelokāmi vēlējās, lai partija piedalās valdībā, kaut arī kopā ar zemnieku savienību. Tā labāk varētu sekmēt agrārās reformas īstenošanu un citādi konkrēti sniegt palīdzību topošiem jaunsaimniekiem. Kreisu noskaņu pauda R. Ivanovs, kas izteica šaubas, vai mēs, piedaloties valdībā, nebūsim spiesti iet uz tādu kompromisu ar pilsoniskām partijām, ko nesaprastu vēl diezgan kreisi noskaņotās plašās tautas masas. Menders un Buševics toreiz nebija nekādi kreisie, bet pauda partijas visplašāko aprindu noskaņu: vest sarunas par koalīcijas valdības sastādīšanu ar sociāldemokrātu pārstāvju piedalīšanos, bet piedalīties tikai tad, ja ir izredzes nodrošināt tajā noteicēju ietekmi, kas jūtami grozītu valdības vispārējo politiku un nodrošinātu saskanīgu vairākumu Satversmes sapulcē.

Centra virziena piekritēju vidū tomēr bija domstarpības par koalīcijas veidu. Menders domāja, ka mēs varētu ieiet koalīcijā, kur piedalītos arī zemnieku savienība, bet es atzinu, ka koalīcijas valdība jādibina bez zemnieku savienības, ar demokrātiskām pilsoņu grupām un ar demokrātiskiem latgaliešiem. Šim viedoklim pievienojās frakcijas vairākums. Es biju pret koalīciju ar zemnieku savienību tāpēc, ka visspilgtākā zemnieku savienības persona, partijas priekšsēdis Kārlis Ulmanis, visu laiku bija reprezentējis labā novirziena tendenci: saprašanās un sadarbību ar vāciešiem un citām pilsoniskām minoritātēm. Jaunu demokrātisku politiku varēs sākt tikai valdība, kuņā zemnieku savienība nepiedalītos.

Sociāldemokrātu frakcijas prezidijs nu sāka sarunas ar pilsonisko vidus grupu pārstāvjiem par kopējas koalīcijas valdības dibināšanu. Vispirms definējām mūsu prasības, kas būtu lieka-

mas koalīcijas kopējā platformā. Par tām mēs diezgan viegli vienojāmies ar centra grupām un daļu latgaliešu. Tomēr mēs nevarējām vienoties par valdības sastāvu. Mēs gribējām valdību bez zemnieku savienības, bet centra grupas uz tīri kreisu valdību neielaidās un sarunas beidzās bez panākumiem. Mēs paziņojām prezidentam Čakstem, ka nevaram apvienot parlamentāru vairākumu valdības sastādīšanai. Tad valsts prezidents griezās pie otras lielākās frakcijas, zemnieku savienības. To Klīve un Ulmanis arī veica itin drīz, sastādot koalīcijas valdību, ko atkal prezidēja K. Ulmanis. Satversmes sapulces vairākums izteica šai valdībai uzticību un par to balsoja minoritātes, labais spārns, latgalieši, zemnieku savienība un vairums pilsonisko demokrātu.

Nepiedaloties valdības sastāvā, sociāldemokrātu vadītāji darbinieki toties jo aktīvāk iemetās likumdošanas darbā, sevišķi nododoties, kā jau redzējām, galveno likumprojektu — satversmes un agrārās reformas izstrādāšanai.

Tomēr valdības jautājums pacēlās atkal pēc gada, kad Satversmes sapulces vairākums izteica neuzticību K. Ulmaņa valdībai. Viņš sabija svarīgajā valsts amatā nepārtraukti no 1918. gada 18. novembra līdz 1921. gada 17. jūnijam, t. i. mazliet vairāk nekā divi un pus gadus. Tikt atbīdītam no šī svarīgā valsts vadības posteņa, tas bija smags sitiens. Ulmanis tā bija pieradis stāvēt atbildīgajā kapteiņa tiltnā, ka viņš pavisam apjuka, kad Satversmes sapulce nepārprotami skaidrā pārejas formulā izteica viņam tiešu neuzticību.

Valsts prezidents Čakste griezās pie sociāldemokrātu frakcijas kā pie lielākās opozīcijas partijas, kas valdību gāzusi, un prasīja, vai tā var sastādīt jaunu valdību.

Šoreiz sociāldemokrātu frakcijā valdīja noskaņa, ka nopietni un konkrēti vedamas sarunas, lai piedalītos valdībā, kaut arī kopā ar zemnieku savienību, bet bez Ulmaņa līdzdalības. Šo frakcijas noskaņu motivēja nogāztās valdības iekšpolitika, ko vadīja A. Bergs. Iekšlietu ministra morālā aizsardzībā sabiedriski nedisciplinēti elementi sāka dažādi traucēt sociāldemokrātu partijas darbību. It īpaši tas notika Liepājā, kur, kā to aprakstīju, sociāldemokrātu sapulču jaukšanā piedalījās pat daži

jauni virsnieki un instruktori, kas jutās neaizsakaami sava pulka komandieŗa Œūŗa aizsardzībā. Valdības maiŗu ar mŗsu piedalīŗanos nu partijas vairākums sajuta kā pilnŗgu nepiecieŗamību. Frakcijas prezidijs ievadija sarunas un Œoreiz tās noritēja sekmiŗi. Vienojāmieŗ par valdības koalīcijas platformu. Zemnieku savienība bija ar mieru piedalīties kopējā valdībā ar sociāldemokratu partijas pārstāviem, bez Ulmaŗa. Jau sākām pārrunas par prezidentu un ministriem. Mēs cēlām iebildumus pret Meierovicu, kā ministru prezidentu, kaut gan viŗš personīgi savos uzskatos bija noteikts demokrats un vienmēr bija parādījis lielu taktu un smalkjūtību. Mēs tomēr nevarējām pieļaut, ka kabinetā, kuŗā mēs piedalāmieŗ, prezidents nāktu no zemnieku savienības. Pret Meierovicu, kā ārlīetu ministru, mēs iebildumus necēlām, kaut gan Baltijas valstu savienības jautājumā mēs nesapratāmieŗ. Buŗevics nāca ar kompromisu ārpolītikas vadībā: Cielēns kļuŗu par ārlīetu viceministru ar balstīesībām ministru kabinetā. Par finanŗu ministru izraudzījām Buŗevicu, par iekŗlietu — M. Skujenieku. Darba un tieslietu ministru amatiem arī mŗsu partijai vajadzēja dot kandidātus. Sarunas gāja pilnā sparā un bija pavisam konkrētas izredzes lielās koalīcijas nodibināŗšanai. Œīs cerības tomēr izjauca Skujenieka grupas atŗķelŗšanās. Frakcijas oficiālajam prezidijam aiz muguras labā sparņa vadītāji bija jau uzsākuŗi sarunas ar Meierovicu un citām frakcijām par valdības sastādīŗšanu, kuŗā piedalītos no partijas atŗķelŗusies jaunā mazinieku partija.

Vēsturiski nepatiess ir Œīs grupas apgalvojums, ka tā bijusi spiesta atŗķelties no partijas, jo oficiālais frakcijas vairākums nav nopietni gribējis piedalīties valdībā. Vairākuma kļūda bija gan tā, ka tas pietiekami nerespektēja labā sparņa virzienu: neievēlēja nevienu no viŗiem centrālajā komitejā un frakcijas prezidijā. Tas radīja zināmu sarūgtinājumu Œai novirzienā un pie pirmā izdevīgā gadījuma tas sāka rīkoties pilnŗgi patstāvīgi un atŗķelŗās.

Liela loma Œai aizieŗšanā tomēr bija arī tīri personīgiem motīviem: V. Salnais, R. Dukurs un Ernests Ozoliŗš atbrauca no Krievijas pēc Satversmes sapulces vēlēŗšanām un palīka āŗpus valsts polītikā noteicēja centra. Œie darbinieki, kuŗi bija pīda-

lijušies aktīvi politiskā cīņā jau 1905. gadā, nu gribēja sevi parādīt aktīvā politiskā darbā. Nevarēdami to iespēt sociāldemokratu frakcijā, viņi sašķēla partiju, lai uz savu roku kļūtu par ministriem. Partija viņus par ministru kandidātiem neuzstādīja, turpretī jaunā 17 deputātu frakcija visus trīs iedabūja Z. Meierovica 17. jūnija kabinetā. R. Dukurs kļuva par darba ministru, V. Salnais par ārlietu viceministru ar balsstiesībām kabinetā un E. Ozoliņš par valsts kontrolieri, kas piedalījās kabineta sēdēs.

Mūsu partija nu palika opozīcijā pret Meierovica pirmo kabinetu, kaut arī tam bija sociālpolītiski kupla programma un demokrātiskas politikas solījumi. Piespiesti palikusi ārpus valdības, partija nu taisīja opozīciju, kaut bieži tā bija samākslota, bet vajadzīga, lai apkaņotu savu jauno konkurentu, labā spārna maziņu frakciju. Meierovica vadītais kabinets tūlīt noteikti mainīja iekšpolitikas kursu un kļuva par pirmo īsti demokrātisko valdību Latvijā.

Visi ar interesi gaidīja, kā Meierovics grūto un svarīgo amatu pildīs. Varu apliecināt, ka viņš savu lomu nospēlēja lieliski, kā īsts angļu liberālās valdības galva, ar kompromisa garu uz visām pusēm. Jo sevišķi gribu pasvītrot Meierovica prasmi uzturēt ļoti korrektas attiecības ar opozīcijas vadītājiem. Viņš nekad nevilka skābu seju, kad tie no katedras pat asi kritizēja viņa politiku, piem. Baltijas savienības jautājumā. Viņš tikai pasmaidīja un kuluāros tūlīt laipni sarunājās ar opozīcijas līderiem. Savu augsto amatu viņš pildīja cienīgi, nekad neizrādot uzpūtību un lielmanību. Šai nozīmē Meierovics lika vislabākās tradīcijas ministru prezidenta amatam, sevišķi sadarbībā ar parlamentu.

10. DARBIBA KULTŪRAS LAUKĀ

Laikmetā starp 1905. gadu un pirmo pasaules karu bija vērojama ļoti spraīga latviešu tautas pašdarbība kultūras laukā. Ilgstošais karš ar lieliem cilvēku upuriem un saimnieciskiem

postījumiem nespēja aizbērt mūsu tautas garīgās enerģijas avotus. Līdz ar savas valsts nodibināšanu no jauna vispusīgi izpaudās latviešu aktivitātes uzplūdums.

Satversmes sapulces vēlēšanu un tās darbības laikā tautas vēriba galvenokārt gan piegriezās politikai. Tas tomēr nenozīmēja, ka citās dzīves nozarēs būtu iestājies kāds pagurums, vai atplūdums. Ne tikai saimnieciskā laukā noritēja ārkārtīga tautas pašrosme. Kultūras laukā vēl spilgtāk izvērsās jaunrade.

Līdz neatkarības laikmetam pie mums pāri visām mākslām dominēja literatūra. Dzejnieks bija nacionālās kultūras jaunrades centrālā figūra, rakstnieks nacionālās attīstības galvenais faktors. Teātris un mūzika latviešu kultūras dzīvē stāvēja otrajā vietā. Pavisam maznozīmīga bija glezniecība un tēlniecības tikpat kā nebija. Savā laikā Jānis Rozentāls jau rūgti sūdzējās par mūsu turīgās pilsonības nekultūrālo vienaldzību pret tēlotājiem mākslām. Līdz mūsu neatkarības laikam tikai pavisam šauras intelektuāļu aprindas kaut ko saprata no glezniecības un kaut cik interesējās par to. No mākslas vēstures ir zināms, ka liela nozīme glezniecības attīstībā ir sabiedriskai videi. Piemēram, tas jo spilgti izpaūžas Holandes glezniecības uzplaukumā XVII gadsimtā. Pie mums, turpretī, ilgu laiku gleznotāji kā atsevišķi indivīdi ar lielām grūtībām paši lauza sev ceļu un palēnām radīja un audzināja latvisku mākslas vidi.

To atminoties, latviešu modernās glezniecības spilgtais izplaukums un sabiedrības plašā atsaucība bija liels pārsteigums Satversmes sapulces laikmetā. Tai pašā saulainajā pavasarī, kad sanāca pirmais vēlētais tautas vietnieku nams, Rīgas pilsētas mākslas muzeja telpās atklāja latviešu jauno mākslinieku gleznu izstādi, kas visus apžilbināja un pievērsa vēl neredzētu sabiedrības uzmanību. Rīgas ekspresionistu grupas gleznu parāde bija liels notikums latviešu kultūras dzīvē.

Jauna šī glezniecība bija nevis tāpēc, ka tās nesēji bija ap 30 gadu veci, bet gan tāpēc, ka tā deva jaunu virzienu tēlošanas līdzekļos. Pa dažādiem ceļiem, gan tieši, gan netieši, rietumu modernā māksla, it īpaši franču, bija apaugļojusi mūsu jaunus talantus. Tagad viņi rādīja darbus, kas bija individuāli savdabīgi un spēcīgi un pauda izteiksmes līdzekļu spraugumu, asumu

kā ziedā, tā linijās un arī kompozīcijā. Jāzeps Grosvalda audēkli ekspresīvos tēlos un varenās kompozīcijās izteica lielo laikmetu, ko mūsu tauta bija pārlaidusi caurā. Šim modernās latviešu glezniecības jaunajam lielmeistaram līdžās nostājās ģeniāli apgarotais, gados gluži jaunais Jēkabs Kazaks, kas rādīja savdabīgu figūru uztveri īpatnē ziedā, spēcīgā lineārā izpausmē un dziļi tvertā kompozīcijā. Ar savu spilgto daudzveidīgo zieda klāstu visus apbūra Ģederts Eliass, kas pavisam citā gaismojumā mums lika tīri gleznieciski izjust laukskatu, portretus un figurālas kompozīcijas. Niklāvs Strunke gribēja toreiz izkliegt kaut ko pie latviešiem neredzētu: ko Parīzē bija uzdrošinājušies paust kubisti, abstrakti gleznojot krāsu laukumus. Džons Liepiņš plašiem krāsu triepieniem droši lika skanēt savai jūras varenībai un zvejnieku smagnējiem stāviem. Konrads Ūbāns, liriskais latviešu Koro, krāsainā priekā, izsvērtā kompozīcijā cildināja mūsu priekšpilsētu un lauku ainu. Romans Suta jo spilgti izvirzījās ar savu dinamisko trauksmi un ļoti savdabīgo zīmējumu. Kubismā toreiz veikli mēģinājās Otto Skulme, Valdemārs Tone īpatnē abstrakcijās un brūnās krāsas smalkos notojumos rādīja dāmu stilizētus portretus, kādi vēl pie mums nebija redzēti. Ludolfs Liberts pauda skaļu ekspresionisma veidu; Erasts Šveics rotājās krāsām stipri abstrakti, kubiski; Uga Skulme meklēja savdabīgi interesantu izteiksmi zīmējumā un kompozīcijā.

Šī izstāde bija liels notikums mūsu īsajā glezniecības vēsturē, jo visi, kas tajā bija izstādījuši, izvirzījās par mūsu modernās glezniecības visplašākiem veidotājiem un daži kļuva par Mākslas akadēmijas profesoriem: Ģ. Eliass, V. Tone, K. Ūbāns, O. Skulme un L. Liberts.

Un vēl vienā nozīmē šī izstāde kļuva vēsturiska. Tā glezniecībai pievērsa sevišķu sabiedrības uzmanību, nostādot to kā tautas svarīgu kultūras faktoru blakus literatūrai, teātrim un mūzikai. Pāris mēnešos šo izstādi apmeklēja 30.000 cilvēku un tas bija kaut kas ārkārtīgs, jo agrāk latviešu gleznu izstāžu apmeklētājus varēja skaitīt pa simtiem.

Ne tikai paši jaunie gleznotāji gaviļēja par šo panākumu. Par to priecājās arī visi mākslas draugi. Grūti ir piesaistīt plašu

sabiedrību interesei par glezniecību. Turklāt daudz aizspriedumu un nesaprašanas pret moderno, ekspresīvo glezniecību var sastapt pat vienā, otrā rietumu valstī. Lielais lūzuma laikmets Latvijā bija dziļi pārveidojis tautas izjūtas. Toreiz tās izpauzās modernās glezniecības formu uztverē, kas bija kļuvusi koncentrēta, katēgoriska, konstruktīva.

Gaviļu noskaņa valdīja Ģederta Eliāsa dzīvoklī saviesīgā vakarā, kas noslēdza izstādi. Bez ekspresionistu grupas locekļiem tur bija arī nedaudzi citi mākslinieki un mākslas draugi, kuŗu vidū V. Purvītis, Kr. Eliass, Ed. Virza, Maija un es. Nekādas galda runas netika turētas. Tikai es, kā patentēts runātājs, atklāju īsā uzrunā vakaru, lai uzsauktu līksmu tostu mūsu jaunajai, varenajai glezniecībai un tās nesējiem. Raitās valodās it īpaši izcēlās Kr. Eliasa un R. Sutas balss. Draudzības un vīna siltumā radās vēlēšanās arī deļot. Uz ātru roku sarīkojās mūzikanti, par instrumentiem lietojot ķemmes, harmoniju un tējas trumuli. Sieviešu bija lielā mazākumā. Nu nolēmām dažus gleznotājus ietēŗpt sieviešu drēbēs. Vispiemērotākais bija K. Ūbāns, kuŗš arī izskatījās kā vismaigākā daiļava. Daži gleznotāji nomaskējās. Tā Džons Liepiņš pāŗvērtās par klaunu, Niklāvs Strunke par Pjero un gleznotāja Beļcova par Kolumbīni.

Pēc šī līksmā vakara kļuvu ne tikai latviešu modernās glezniecības cienītājs, bet arī tās darinātāju draugs.

Pret šīs glezniecības uzvaru tomēr sacēlās uzvarētie akadēmiskie pelēkie reālisti ar Zariņu un Tilbergu priekšgalā. Viņi kopā sarīkoja falsificētu izstādi, uzdodot kādam nepazīstamam iesācējam Kasparsonam safabricēt darbus ekspresionistu garā. Tā viņi cerēja sakompromitēt moderno glezniecību, it īpaši tos mākslas kritiķus, kas izcēla jaunos. Taču tas viņiem neizdevās. Richards Zariņš sevišķi centās savā satiriskajā mākslas žurnālā Svairi apkaŗot jaunos gleznotājus un viņu aizstāŗjus. Reiz viņš tur pašā priekšpusē visā lapā bija ievietojis mākslas kritiķi Maiju Cielēnu, tēļojot viņu kā pilnīgi kailu atlēti, kas cīkstas ar veciem dieviem.

Ar Kasparsona izstādi vecajiem vien nepietika. Profesors Zariņš un Tilbergs sarīkoja Latviešu biedrības lielajā zālē rupju mēdīšanas par moderniem gleznotājiem. Viņi ar saviem ieroču

brāļiem kāpa uz skatuves un dažās minūtēs sakēmoja „ekspressionistu” audeklus. Tik viegla un tukša esot šī jaunā māksla! Jēkabs Kazaks, kas slimoja ar smagu plaušu tuberkulozi, uztraukts skaļā balsī protestēja pret šo balagānu. Viņa uztraukums bija tik stiprs, ka drīz pēc tam viņš nomira ar asins izplūdumu.

Nu mēs visi, jaunie mākslinieki un viņu draugi, dziļās sērās un sašutumā izvadījām Torņakalna kapsētā lielo gleznotāju, kas bija savā ziņā kritis par upuri nekultūrālam cīņas veidam. Kapa runā sacēlos pret šādu akademiķu negantību un uzaicināju latviešu tautu mūžam godināt savu izcilo dēlu, kas no Rīgas sētnieka tumšā dzīvokļa bija spējis pacelties tik augstu mākslas saulainā virsotnē.

Drīzi vien reālistiskie akademiķi bija spiesti kapitulēt modernās latviešu glezniecības priekšā. Veselu rindu moderno gleznotāju akadēmija aicināja savā templī par pasniedzējiem. Tas bija Vilhelma Purviša nopelns. Akadēmijas rektors, kas pats bija liels gleznotājs un noteikta personība, izprata jauno gleznotāju lielās mākslas vērtības un sniedza viņiem roku sadarbībai.

Teātris mums, latviešiem, jau līdz neatkarības posmam bija lielā mērā plaša sabiedriska māksla. Rīgā kopš 1901. gada mums bija pat divi lieli teātri: vecais Latviešu biedrības un Jaunais teātris. Ar 1905. gadu, it īpaši ar Aspazijas Sidraba šķidrautu, pēdējais kļuva par revolūcionārās demokrātijas sabiedrisku faktoru un pēc tam ar Raiņa lielajām lugām, it īpaši ar Uguni un nakti un Induli un Āriju, par jo svarīgu nacionālu virzītāju. Darbojās mums savi teātri arī lielākajās provinces pilsētās un amatieņu trupās uzstājās jo plaši arī lauku pagastos. Līdz pasaules kaņam bija mums izveidojies savs nacionāls teātris ar savu nacionālu repertuāru.

Un tomēr, līdz ar valsts neatkarību mūsu teātra attīstībā iestājās kaut kas jauns, sākās cits posms. Manāmi izveidojās teātra spēles forma, inscenējuma un režijas māksla. Arī skatītāji intensīvāk iesaistījās teātra spēles apbrīnā un dziļākā drāmas izpratnē.

Valsts Nacionālais teātris, kam nu bija savas ērtas telpas un

lieli materiālie līdzekļi, grupēja ap sevi lielāko daļu aktieņu, kas bija ieguvuši vārdu jau agrāk. Izrādes šeit Mierlauka, Amtmaņa-Briediņa un dažu citu režijā veidojās gan klasiskā, gan psiholoģiskā realisma garā. Aktieņi ātri saspēlējās un aizrautīgi iekļāvās darbā, sajusdami cieši saskari ar publiku. Liels pārbaudījums un arī etapa sasniegums Nacionālajam teātrim bija Raiņa lielās traģēdijas Jāzeps un viņa brāļi pirmizrāde 1920. gada 17. novembrī.

Kā jau pirmizrādē, noskaņa bija jau pašā sākumā satraukta. Zināmu cildenumu visam piešķīra tas, ka klāt bija autors, kas nu pirmoreiz redzēja kādu savu lugu izrādām. Turklāt vēl zināmu nacionālu svinīgumu deva tas, ka izrāde notika 17. novembrī, nacionālās svētku dienas priekšvakarā, un arī tas, ka uz izrādi bija ieradušies ministru kabineta locekļi ar ministru prezidentu Kārli Ulmani priekšgalā. Ministri un lugas autors tērpušies frakās; Rainim, Ulmanim, Meierovicam pār krūtīm sarkanbaltās Lāčplēša kaŗa ordeņa lentes.

Aktieņi spēlēja bez nervozitātes, veikli un aizrautīgi. Raiņa dziļdomu dzejas plūdums cieši savijās ar drāmatisko kāpinājumu. Zāle aizturētā elpā sekoja cēlienu pēc cēliena un beigās aizrautīgi cildināja autoru, aktieņus un režisoru.

Labi spēlēt traģēdiju dzejā ir ļoti grūti. Aktieņi, kuņiem nav pietiekamas skolas un rutīnas, nevar īsti savienot izjustu dzejas deklamāciju ar izteismīgu tēlojumu. Tikai tādā teātrī kā Comédie Française, kur ir ārkārtīga akteieņu izlase konservātorijas teātra fakultāti beigušo starpā un ilgstošas skatuves tradīcijas kopš Rasīna un Korneja lielajām dzejas traģēdijām, valda brīnišķīga saskaņotība dzejas fonētiskam ritumam ar drāmatisko iztēli.

Jāzeps un viņa brāļu pirmizrādē visi aktieņi sniedza augstāko, ko viņi spēja mūsu teātra mākslas sasniegumu robežās. Tas gan vēl nesasniedza dzejas ritmu mākslinieciskā savienojumā ar drāmatisko tēlojumu līmeni, ko bijām skatījuši dzejas drāmās Parīzes labākos teātros, tomēr pēc izrādes visi ļoti lepnī gājām uz mājām: mums ir sava varena klasiska nacionāla traģēdija un savs lielisks nacionāls teātris!

Uzsvečams arī tas, ka nu mums bija izaugusi publika, kas cienīja teātri. Raiņa Jāzepu un viņa brāļus pāris gados izrādīja ap 150 reizi un tas bija sasniegums, ar kuŗu varētu lepoties lielo tautu teātri galvas pilsētās. Svinīgā aizrautībā plašā tautas masa gremdējās Raiņa dziļo domu traģēdijā.

Plašās publikas izjustā atsaucība traģēdijai bija kaut kas jauns, ļoti augstu vērtējams mūsu kultūras dzīvē. Pat viskultūrālākajās rietumu valstīs, piemēram Francijā, tautas masa samērā maz apmeklēja teātri, vairāk kino, teātri gāja skatīties tikai vieglas komēdijas. Pie mums nu tauta rādīja jaunu gaumi un dziļākas tieksmes. Tas, acīmredzot, izskaidrojams ar lielo laikmetu, kur kaŗā un revolūcijā tauta pati pārdzīvojuši liktenīgu traģismu. Pati rūdīta dzīves dinamiskā drāmatismā, tā nu uz skatuves arī gribēja redzēt dziļāku drāmatiku.

Tautas interesi saistīja jau sākumā 1920. gadā nodibinātais Dailes teātris, kas darbojās agrākā Jaunā teātra telpās. Šis teātris nodibinājās pie R. Lindiņa vadītā Raiņa kluba un par tā pirmo direktoru vienu gadu darbojās Rainis. Mākslinieciskais vadītājs kļuva Eduards Smiļģis, kuŗš kopā ar tuvākiem līdzstrādniekiem Munci un Felicitu Ertneri meklēja teātra jaunās mākslas veidu. Viņi pazina Meierholda meklējumus un Makša Reinharda sasniegumus teātra modernizēšanā. Viņi gribēja radīt teātrālu teātri, kur aktieris nav tikai rakstnieka kalps, bet parāda pats sevi visos iespējamajos teātrālās iztēles elementos, un inscenētājs-režisors ritmiskā kopainā un saskaņotā dinamikā rada vienotu paša gribētu skatuves mākslas darbu.

Rainim šāds eksperimentāls teātris, kur uzmanības centrā nav autors, bet aktieris un inscenētājs, protams, nebija pa prātam un viņš drīz vien atstāja Dailes teātri. 1922. gadā Rainis, Meierovica valdības aicināts, kļuva par Nacionālā teātra direktoru.

Dailes teātris drīz vien izveidojās par lielu īpatu teātra mākslas radītāju. Turklāt artistiskie kustības brīnumi norisa samērā šaurā skatuvē, ko lietderīgi izmantoja līdz pēdējai iespējamībai, radot dzīvas, spilgtas kompozīcijas, kur savijas kustībā un noskaņā vārds un ķermeņis.

Kopā ar Maiju bijām redzējuši Parīzes dažādo teātru un Ber-

līnes Makša Reinharda sasniegumus. Mums abiem bija jau zināms vērtētājs viedoklis par drāmu un teātri. Maija tūlīt 1920. gadā kļuva Sociāldemokratā par mākslas un teātra kritiķi, kur nostrādāja līdz 1924. gadam, kad teātra recenzenta pienākumus pārņēma Kārlis Dziļleja.

Arī es iesaistījos latviešu teātra aktuālitātēs kā vērtējs skatītājs un vērtētājs. Jau no pirmizrādēm mājā nākot, pārrunājām iespaidus, kuŗu pietika domu izmaiņai vēlām nakts stundām un nākamām dienām. Biežāk mūsu domas sakrita, dažreiz arī dalījās. Šī satuve ar teātri kļuva man pat liktenīga.

1916. gadā Bernē skicētais drāmas projekts pēkšņi atdzīvinājās, 1921. un 1922. gados raisījās un veidojās tēli un radās manas pirmās drāmas Sarkanais Neris cēlienu lielākā daļa. Par to tuvāk runāšu vēlāk, atsevišķā apakšnodaļā, sakarā ar šīs drāmas pirmizrādi Dailes teātrī 1924. gada februārī.

Līdz ar Latvijas neatkarību strauji pacēlās mūsu Nacionālā opera. Tas bija notikums ne tikai mūsu mūzikas, bet arī kultūras vēsturē. Līdz tam mums bija tikai kādi privāti, pavisam niecīgi mēģinājumi operas mūzikā. Tagad nu lielākais Rīgas teātris ar vislielāko un greznāko zāli bija nodots jaunās latviešu Nacionālās operas rīcībā. Plašā publika sākumā īsti neaptvēra, kāds sarežģīts, grūts un dārgs pasākums ir opera. Tur taču apvienojas daudz un dažādi elementi: labi solisti, plašs orķestris ap 60 mūziķu sastāvā, noskaņots koris ar dziedātājiem, kuŗiem jāprot arī teātrāli uzstāties un, beidzot, arī gleznotājs, kas spēj dekoratīvi darināt skatuves ainas un kostīmus. Režisoram un diriģentam jāspēj visus šos elementus apvienot un vadīt izteiksmīgā mākslas darbā.

Mūsu operai jau pašā sākumā bija savi vērtīgi solisti, kas sevī apvienoja dziedoņa un aktieŗa talantu. Šai ziņā jo sevišķi izcēlās Ādolfs Kaktiņš un Rūdolfs Bērziņš, kas savas mākslinieku gaitas bija sākuši kā aktieŗi. Arī Benefelde jauki dziedāja un tēloja. Tikai Pauls Sakss gan labi dziedāja, bet skatuvē bija stipri nekustīgs, jo viņš bija un palika koncertdziedātājs. Ļoti komplicēto un grūto operas diriģēšanas darbu jau pašā sākumā labi veica Teodors Reiters un Jānis Mediņš.

Viens trūkums gan mūsu Nacionālajai operai bija, tai trūka latviešu komponistu sacerētu darbu.

Satversmes sapulces laikā skatuvē parādījās pirmās latviešu oriģināloperas: vispirms Alfrēda Kalniņa Baņuta un drīz pēc tam Jāņa Mediņa Uguns un nakts, kas sakomponēta gan bija jau priekš Baņutas. Visi mūzikas cienītāji bija iepriecināti, lepmi uz to, ka nu mums ir pašiem sava opera, un mūsu pašu mākslinieki var uz lielās skatuves parādīt rietumu Eiropas komponistu operas. Bijām lepmi arī uz saviem diriģentiem, jo līdz tam bijām raduši dzirdēt tikai citu tautu diriģentus operā.

Kā jauna spoža zvaigzne uzlēca pēkšņi Nacionālā opera pie mūsu kultūras apvāršņiem un sabiedrība pievērsa jau sākumā tai diezgan lielu ievēribu. Opera kļuva par sava veida reprezentācijas centru. Gan vietējie cittautieši, gan ārzemnieki varēja vērot un apbrīnot, cik pēkšņi esam radījuši tik sarežģītu mūzikālu vienību, kāda ir opera. Arī ārvalstu sūtniecību diplomāti bieži gāja operā un vērtēja mūsu sasniegumus mūzikas laukā. 18. novembra valsts svētkos operā notika svinīgs koncerts, kurā ieradās valsts prezidents, valdība, parlamenta locekļi un diplomātiskais korpuss. Operā bija arī divi pastāvīgas ložas reprezentācijas vajadzībām, viena valsts prezidentam un valdības locekļiem un otra diplomātiskam korpussam.

Viss tas piešķīra operai zināmu ārēju spožumu. Protams, valstij tā izmaksāja daudz naudas. Vienam, otram sāka likties, ka opera pārāk plaši izpletusies, zināmā mērā uzkundzējusies. Pret to cēla iebildumus, tai pat uzbruka, gribēja ierobežot tās apjomu un darbību. Iebildumi nāca no divi pusēm: no teātriniekiem un no taupīgiem praktiķiem.

Teātrū vadītājas aprindas sāka greizsirdībā, lai neteiktu skaidrībā, lūkoties uz operu. Teātris līdz šim taču mums latviešiem bija — blakus koņa dziedāšanai — īstā sabiedriskā māksla. Valdība un parlaments, piešķirot operai lielus jo lielus līdzekļus un arī citādi izrādot tai savu labvēlību, nu it kā sāka piemirst teātra līdzšinējo lielo nozīmi.

Pavisam atklāti šādas domas izteica Aspazija kādā rakstā Jaunākajās Ziņās 1922. gadā. Maija Sociāldemokratā ievietoja pretraktstu. Kaut gan viņai personīgi vistuvāk stāvēja gleznie-

cība un skulptūra un otrā vietā teātris, bet mūzika tikai trešajā vietā, viņa tomēr aizstāvēja operu pret Aspazijas uzbrukumiem. Operai nemaz nevajag būt sabiedriskai virzītājai, kas piekūrī teātrim. Dažādo mākslu nozaļu starpā nedrīkst būt ne greizsirdības, ne konkurences, jo katrai ir sava nozīme nacionālās kultūras laukā. „Mākslas ir māsas un tām ir jāsatiek,” tā Maija nobeidza savu rakstu, kas izpauda mūsu abu domas. Kad es tūlīt pēc tam ierados pie Aspazijas un Raiņa, abi viņi mani saņēma stipri saspuruši. Aspazija tūlīt padusmīgi, mazliet familjāri nobārdama, noprasiņa: Fēliks, kādai partijai īsti Jūs piederat, operniekiem vai teātriniekkiem? Es atbildēju: sociāldemokrātu partijai. Protams, ka ar to Aspaziju nenomierināju un viņa sāka izteikt vēl skarbakā veidā tās domas, ko jau bija publicējusi laikrakstā. Viņa līdz šim domājusi, ka es esot īsts teātra draugs, bet nu redzot, ka es esot nodevis teātri un iestājies opernieku partijā. Kad tiku pie vārda, tad sparīgi izteicu savus ieskatus par teātra un mūzikas mākslu vērtību un nozīmi. Un kaut man personīgi vistuvāk stāvēja teātra māksla, tomēr gribēju objektīvi atzīt arī mūzikas mākslas savdabīgo nozīmi. Mani argumenti nelīdzēja. Aspazija palika pie savām domām, ka teātris ir vērtīgākā un visnozīmīgākā māksla, kuņai ir nesalīdzināma sabiedriska nozīme, un tāpēc tā valsts varai un visai sabiedrībai jāatbalsta visvairāk. Tam piebalsoja arī Rainis.

Citus pārmetumus operai izteica dzīves praktiķi, kas gribēja taupīt tautas līdzekļus, lai tos neizšķērdētu tādām spožām lukšam, kāds ir opera. Šie uzbrukumi nāca no dažiem labā spārna žurnālistiem un arī deputātiem. Protams, laikā, kad Latvija vēl atradās kara posta gruvešos, kad daudz līdzekļu vajadzēja jaunās saimnieciskās dzīves celšanai, lieli valsts izdevumi operas vajadzībām vienam, otram tautas cilvēkam varēja likties pārspīlēti. Un tomēr sociāldemokrāti nesevoja šiem tuvredzīgiem taupībniekiem, bet noteikti aizstāvēja operas un citu mākslas iestāžu relatīvi palielos budžetus, kaut gan lielais vairums mūsu partijas vēlētāju uz laukiem un mazpilsētās nemaz nevarēja baudīt Rīgas teātrus un operu, nedz arī pietiekami izprast kultūras iestāžu lielo nacionālo nozīmi. Ja arī kādreiz mūsu frakcijā kāds provinces deputāts pacēla balsi pret lieliem pabalstiem

operai, es vienmēr noteikti uzstājos pret šādu taupību un frakcijas vairākums vienmēr nostājās manā pusē.

Satversmes sapulce izdeva īpašu likumu par Valsts kultūras fondu, kuŗā satecētu līdzekļi no sevišķa papildus nodokļa uz alkoholiskiem dzērieniem, kas dažādos veidos pabalstītu kultūras vajadzības: teātrus, tautas bibliotēkas, palīdzētu atjaunot tautas namu skatuves uz laukiem, izsniegtu pabalstus žurnāliem, atsevišķiem māksliniekiem studiju ceļojumiem, zinātnisku darbu izdošanu u. tml. Apspriežot Satversmes sapulces plēnārajā sēdē šo likumprojektu, izcēlās jo dzīvas debātes. Daži labā spārna deputāti uzstājās pret šāda valsts fonda dibināšanu. Kādreizējais demokrātiskās nacionālās garīgās kultūras celmlauzis Kārlis Kasparsons nu nopūlējās pierādīt, ka patlaban pirmā vietā valstij vajagot atbalstīt zemkopību, rūpniecību, tirdzniecību un amatniecību, un nešķiest valsts līdzekļus garīgām lietām, par ko jārūpējoties pašiem interesentiem un tautai pašdarbības veidā. Viņš pat centās pierādīt, ka agrikultūra esot tāda pat kultūra kā garīgā kultūra. Šāda argumentācija izaicināja Aspaziju katedrā un viņa dzēlīgiem vārdiem tiesāja latviešu konservātīvos pilsoņus, kas nu pretojoties kultūras demokratizācijai ar valsts palīdzību. Runātāja salīdzināja turīgo labā spārna pilsonību ar melnu tumsas mucu, kuŗai Kasparsons nu palaidis spundi vaļā. Katedrā tad kāpa arī Arveds Švābe, lai aizstāvētu fonda lielo nozīmi. Tā, laikam, bija vienīgā reize, kad šis kultūras darbinieks, kas toreiz bija sociāldemokrātu vidū, ņēma vārdu, jo citkārt viņš, sevī nogrimis, dziļdomīgi vēroja, kā viņa priekšā pāršķīrās Latvijas jaunās vēstures svarīgas lappuses.

Zemnieku savienība neuzdrošinājās balsot pret Kultūras fondu un Satversmes sapulce ar lielu balsu vairākumu lēma dibināt šo valsts institūtu, kas bija pavisam jauns Eiropas likumdošanā. Tā pirmā Latvijas tautas vietnieku nama locekļi apliecināja, ka viņi rūpējās ne tikai par valsts tiesisko izveidošanu, ne tikai par saimniecības atjaunošanu, bet augstu ciena un vērtē kultūras nozīmi tautas attīstībā.

Un tiešām, ar Kultūras fonda atbalstiem lauku pagasti tika pie vērtīgām tautas bibliotēkām, bez tam atjaunoja skatuves, atbalstīja nopostīto biedrību namu celšanu u. tml.

Vēl piemināms, ka 1919. gadā jaunnodibinātajā Latvijas valsts universitātē Satversmes sapulces laikā valdīja liela dzīvība. Formējās un izveidojās fakultātes. Latviešu mācības spēku sākumā gan trūka, un daļēji par tādiem bija jāaicina daži krievu profesori, kas dzīvoja Rīgā kā politiski emigranti, tomēr mums bija arī savi zinātnieki, kas profesora gradu un vārdu bija ieguvuši Krievijas un Vācijas universitātēs. Sevišķi tas sakāms par filologiem J. Endzelīnu, P. Šmitu un J. Plāķi. No Krievijas universitātēm nāca arī daži docenti. Te gribu minēt Kārli Dišleru, kas bija labi sagatavots valsts tiesībnieks un kļuva mūsu universitātē par ievērojamu zinātnieku un krietnu audzinātāju. Viņš sarakstīja vairākas vērtīgas grāmatas par Latvijas valsts tiesībām.

No Vācijas Latvijas universitāte saņēma profesoru Kārli Balodi, kas bija tur kļuvis ne tikai par Berlīnes universitātes tautsaimniecības profesoru, bet par zinātnieku ar pasaules vārdu. Pirmā pasaules kaŗa laikā vācu valdība uzticēja Balodim izstrādāt preču normēšanas sistēmu, kas ievada Vācijā zināmā mērā regulētu valsts tautsaimniecību, sadalot preces patērētājiem ar kartītēm. Mūsu juridiskā un tautsaimniecības fakultāte varēja lepoties ar tik ievērojamu zinātnieku.

Tikai nožēlojams, ka autonomās universitātes pašdarbībā ir konstatējami arī daži tumši punkti. Uz atbrīvotās Latvijas galvas pilsētu no Šveices bija pārcēlies mans labs paziņa Dr. Lipšics, kas Bernē darbojās par docentu universitātē un bija jau ieguvis vārdu jaunajā zinātnes nozarē fizioloģijā. Viņš lūdza Latvijas universitāti uzņemt viņu par mācības spēku. Pēc sešiem mēnešiem viņš saņēma noraidošu atbildi, bez motīviem. Kādēļ šo Latvijas pavalstnieku noraidīja, ir nesaprotams. Antisemitisms vien tas nevarēja īsti būt, jo zvērinātu advokātu žīdu Mincu, kam nebija nekādu zinātnisku darbu, universitāte uzaicināja par mācības spēku. Igauņi, turpretī, saņēma Dr. Lipšicu ar abām rokām, ieceļot viņu par profesoru Tērbatas universitātē. Vēlāk, kad šis zinātnieks bija ieguvis starptautisku vārdu ar publikācijām kādā Londonas zinātniskā žurnālā, viņu uzaicināja par profesoru Santjago universitātē Čilē.

Dažu universitātes vīru intrigu dēļ mēs zaudējām vēl otru

zinātnieku. Tai pašā 1920. gadā par Latvijas universitātes nesaprotamo nelaiipnību man sūdzējās kāds latviešu zinātnieks, ko drusku pazinu no Pēterpils studiju laikiem. Viņš ar zelta medaļu bija beidzis Pēterpils zemkopības institūtu un atstāts pie tā sagatavoties par profesoru. Viņu institūts bija sūtījis zinātniskā ekspedīcijā uz Turkestānu un viņš bija uzrakstījis pāris ievēribas cienīgu zinātnisku darbu zemes slāņu pētīšanā. Viņš 1920. gadā likvidēja savu iedzīvi Pēterpilī un atstāja savu iemīļoto institūtu, lai ar ģimeni pārceltos uz Rīgu, kur, kā viņš bija pārliecināts, dabūs attiecīgu vietu tās mācības spēku saimē. Arī viņš saņēma pēc sešu mēnešu gaidīšanas nemotivētu noraidīgu atbildi. Kādi politiski motīvi nevarēja būt tam cēlonis, jo šis zinātnieks bija pilnīgi apolītiska persona. Acīm redzot, kāds mācības spēks baidījās no konkurences.

Tā tīri teorētiski paceļas jautājums, vai vispār ir vēlams piešķirt valsts universitātēm pilnīgu autonomiju. Ja valsts dod lielus līdzekļus universitātes uzturēšanai, tad loģiski būtu, ka valdība iecel docentus un profesorus, kā tas ir daudzās rietumu Eiropas valstīs.

Studentu saplūdums universitātē bija ļoti liels. Pēc kara un revolūcijas juku gadiem nu jaunatne steidzās gūt augstskolā izglītību. Valsts no savas puses atbalstīja šo tieksmi, mazturīgiem studentiem atlaižot skolas maksu un nelielai daļai izsniedzot stipendijas, ko sekmēja Satversmes sapulces budžeta komisija.

Satversmes sapulce pieņēma oriģinālu likumu, kas noteica, ka universitātē uzņemami arī tie, kas kara, revolūcijas un citu svarīgu cēloņu dēļ nav varējuši beigt vidusskolas. Personīgi biju pret šādu likumu, bet paliku savā frakcijā mazākumā. No docenta Longina Auseja biju dzirdējis, ka jau tā universitātes studentu caurmēra intelektuālo spēju līmenis ir ne visai augsts, kaut gan līdz tam augstskola uzņēma tikai ar vidusskolas diplomu. Nevarēju saprast, kā par filologiem, vēsturniekiem, juristiem var kļūt tādi, kas nav vidusskolā krietni mācījušies latīņu valodu.

Uz šī likuma pamata universitātē iestājās vesela rinda jau pazīstamu rakstnieku un publicistu, kā Jānis Grīns, Arturs Bēr-

ziņš, Pāvils Rozītis, Arveds Švābe u.c. Pēdējais gan pēc tam esot kā eksterns ieguvis ģimnazijas beigšanas diplomu. Par šiem gados jau iebriedušiem studentiem parlamenta aprindās gan mazliet ironizēja. Kāpēc šie rakstnieki nestudē filoloģiju un filozofiju, bet tieslietas? Laikam tāpēc, ka viņi nodomājuši dibināt bezpartējisku partiju, lai izmēģinātu laimi deputātu mandātu un ministru portfeļu iegūšanā...



Tā jaunā Latvijas valsts, atbalstot saviem līdzekļiem individuālo un kolektīvo pašdarbību kultūras laukā, lika drošus pamatus mūsu nacionālās kultūras uzplaukumam visdažādākās nozarēs un veidos.

Nevar arī nepieminēt skolu straujo izveidu un pārveidu. Steidzīgi atjaunoja kaņā nopostīto skolu namus, Latgalē valsts netaupīja līdzekļus tautskolu celšanai, lai pārvarētu analfabētismu, dodot iespēju visiem bērniem mācības gados apmeklēt skolu. Romantisks un zināmā mērā pat naivs ideālisms aizrāva mūsu noteicējus skolu politikā: mēs dibinājām vidusskolas katrā mazpilsētā un dažviet pat uz laukiem, kā, piem., Zaļeniekos (Zemgalē). Mēs drīz vien lepojāmies, pat lielījāmies, ka Latvijā procentuāli ir visaugstākais vidusskolnieku skaits visā pasaulē. Vēlāk simtiem mūsu vidusskolu abiturientu strādāja diezgan neproduktīvus valsts sabiedriskus darbus, jo ne valsts, ne vietējās pašvaldības, ne privātā saimniecība nevarēja sagādāt šiem nelaimīgajiem jauniešiem piemērotu darbu. Neapmierināti un sarūgtināti viņi sāka pieslieties komūnismam un fašismam.

Vienreizēju svarīgu darbu Latvijas pirmajos gados veica Izglītības ministrijas un skolu darbinieki, kā arī daļa mūsu rakstnieku, izstrādājot nacionālās taut- un vidusskolu programmas, kā arī sacerot latviešu valodā un saturā skolu grāmatas. Šai pēdējā laukā daudz vērtīgu darbu veikuši Kārlis Dziļleja, Kārlis Dēķens, Jānis Grīns, A. Švābe u.d.c.

Beidzot vēl minēsim, ka dzīva rosme parādās jau pašā sākumā grāmatu un žurnālu apgādos. Plašā vērienā izdod grāmatas mūsu apgādu lielmeistars Ansis Gulbis, liekot pamatu mo-

numentālam pasākumam A. Švābes vadībā: izdod plašu konversācijas vārdnīcu, ko līdz Latvijas valsts galam paspēja tikai līdz burtam p.

Kultūras dzīvi un izglītību cēla un rosināja jaundibinātie mēnešraksti: Ilustrētais Žurnāls, ko rediģēja A. Prande un izdeva valsts telegrafa aģentūra, Izglītības min. Mēnešraksts, ko rediģēja T. Zeiferts, Ritums — P. Rozītis un izdeva rakstnieku grupa. Atjaunojās arī priekškaŗa Domas, ko rediģēja A. Upītis un K. Dziļleja.

II. ATPŪTAS BRĪŽI ZILĒNOS

Šajos gados strādāju ārkārtīgi daudz. Tik intensīvi nebiju darbojies ne līdz tam, ne arī pēc tam. Agrāk gandrīz vienmēr vasarās atpūtos, uzturoties kādu laiku ārpus pilsētas. Tagad, 1920. gadā, nebija ko domāt par šādu vasaras atpūtu. Arī 1921. un 1922. gada vasaras pavadīju Rīgā.

Tomēr nervi un sirds neizturētu, ja kaut uz brīdi neizrautos no darba un mazliet neatvilktu elpu. Protams, garīgi atspirdzinājos arī Rīgā, lasot kādu literātūras darbu, vai pārrunājot ar Maiju mākslas un literātūras tematus. Zināmu atpūtu man deva arī pārmaiņa, ko sajutu, braucot uz tautas sapulcēm provinces dažādos novados. Mani ne visai gurdināja pati runāšana tautas sapulcēs, jo man patika tā saskarties ar tautu. Nogurdinoša bija braukšana naktīs pa dzelzceļiem, kur satiksme bija gausa un vagonu iekārta primitīva. Toties katrā vietā, ja vien laiks to atļāva, apskatīju apkārtni. Tā labi atmiņā palikuši mani apmeklējumi Koknesē, Talsos, Bauskā, Tukumā un citās vietās.

Visbiežākos un patīkamākos atpūtas brīžus tomēr tai laikā pavadīju Zemgales līdzenumā, Platones Zilēnos, sievas tēva mājās.

Zilēnu plašais koptais dārzs un lapu kokiem rotātie Platones upes krasti sniedza pavasaŗos un vasarā visai patīkamu atpūtu, kaut arī uz īsu brīdi. Mani jo sevišķi piesaistīja Zilēniem bites, kuŗu kopšana bija mans vienīgais īstais hobijs. Lai varētu ar to

nodarboties, tad 1920. gada agrā pavasarī pārvedu no Cēsīm vienu saimi bišu, kas pēc mana tēva nāves bija palikušas bez saimnieka un drauga. Zilēnu pašu bites bija iznikušas kaŗa laikā, kad visi bija devušies bēgļu gaitās. Nu es kopu šo vienīgo saimi, lai ieaudzētu atkal lielāku dravu.

Ne tikai vasarā mēs ar Maiju ieradāmies ciemos Zilēnos. Arī Ziemassvētkos, Lieldienās un Vasarsvētkos — un, protams, katrā ziņā Jāņos! — mēs trīs, četras dienas pavadījām tur.

Ģarļaicīgi Zilēnos nebija nekad, ne vasarā, ne ziemā. Tur bija arī liela, vispusīga un vērtīga bibliotēka. Maijas jaunākais brālis Juris, kas nu palīdzēja vecajam tēvam apsaimniekot lielās mājas, bija, droši vien, visoriģinālākais lauksaimnieks visā Latvijā. Gan strādādams lauksaimniecībā, viņš par to pavisam maz interesējās, nemaz nelasīja lauksaimniecisku literātūru un nemaz neiedziļinājās saimniecības vadībā, bet kaislīgi nodevās vērtīgu grāmatu pirkšanai un lasīšanai. Ne tikai ziemas un rudens vakaros viņš bija iegrimis grāmatās, bet šad tad arī vasarā, spraiga darba laikā. Viņš kļuva par īstu bibliofilu, kas uzkrāja vērtīgu, uz laukiem neredzētu bibliotēku. Tā kā Juris labi prata krieviski, vāciski un arī franciski, tad viņš sameklēja Jelgavas un Rīgas antikvariātos retas grāmatas šajās valodās, atsevišķus eksemplārus arī angļu valodā (piem. Bairona darbu otro izdevumu ar kādu izcīlu mākslinieku smalkiem vaŗa grebumiem). Šī dīvainā lauksaimnieka bibliotēkas visvērtīgāko sējumu starpā bija pavisam reti eksemplāri: Kanta grāmatas *Zur Kritik der reinen Vernunft* pirmais iespiedums, Rīgā 1781., Terencija komēdijas latīņu valodā divi lielos ādas sējumos, izdotas 1726. g., ko viņš man vēlāk uzdāvāja un tagad tie rotā mūsu plauktus Stokholmā. Tur bija sastopamas arī koši ilustrētās Lofontena teiksmas, izdotas XVIII g.s. pirmajā pusē Parīzē, franču valodā lielā Dorē ilustrētā bībele, Beranzē dzejoļu pirmais izdevums, Lēnaua ievērojamās poēmas *Die Albigenser* pirmizdevums. (Šis darbs mani ierosināja rakstīt par šo pašu tematu traģēdiju — *Mitānija*.)

Arī patīkamas sabiedrības nekad netrūka Zilēnos. Tur bieži ciemojās Maijas brāļi Kristaps un Ģederts ar draudzenēm un draugiem. Šai laikā Zilēnos viesojušies Rainis, Pauls, Klāra un

Brūno Kalniņi, F. Menders, aktrise Paula Baltābola, operdziedātājs Rūdolfis Bērziņš, gleznotāji Uga Skulme un Konrads Ūbāns, dzejnieki Jānis Sudrabkalns un Jānis Grots, teātra kritiķis un aktieris Hamsters un viņa skaistā kundze Anniņa u.c.

Zilēnu ciemos ne tikai labi mīlojās, bet laiku pavadīja arī franču gara iedvesmotā konversācijā. Par politiku nerunājām, ja vien nebija noticis Latvijā vai pasaulē kaut kas pavisam sevišķs. Pārrunājām dažādus mākslas, literatūras, teātra un mūzikas jautājumus, reizēm arī filozofiskus. Relatīvi daudz runājām par glezniecību, kur izvirzījās abi temperamentīgie gleznotāji Ģederts Eliass un Uga Skulme, bet viņiem daudz iepakaļ nepalika arī Maija un Kristaps. Pēdējais bija šo kultūrālo disputu centrālā figūra. Parasti Kristaps Eliass bija gluži mazrunīgs. Viņš sēdēja sastindzis, savos papirosu dūmos dziļdomīgi iegrimis. Bet pēc dažām degvīna vai franču konjaka glāzītēm viņa gars iekvēlējās un viņš kļuva runīgs. No atmiņu bezdibeņiem tad nira viegli ārā Platona, Lukrecija, Dekarta, Kanta un Šopenhauera aforismi, kā arī ievērojamo grieķu un romiešu dzejnieku vārsmas oriģinālvārdā. Reizēm lēnprātīgs, gudrais Kristaps savā domu gājienā tā iesila, ka dialogs izvērtās monologā. Kad kāds nepacietīgais to pārrāva, Kristaps bez naida un dusmām laida citus pie vārda. Viņš bija ne tikai dziļdomīgs un asprātīgs disputā, bet arī labsirdīgs, nezobojās par citu nezināšanu, neaizskāra tos vājo argumentu dēļ.

Ne visi disputanti bija tik iecietīgi. Klāra Kalniņa, kas bija diezgan daudz lasījusi par filosofiskiem jautājumiem, it īpaši par dialektisko materiālismu, varēja labi polemizēt par ideoloģiskiem tematiem. Kad viņas māsas dēls Kristaps apkaņoja viņas aizstāvēto dialektiskā materiālisma dogmu, izceļot ideoloģisko faktoru sevišķo nozīmi cilvēces attīstībā, tad iesilusē Klāra, būdama visai temperamentīgas dabas, dusmojās. Tomēr Klārai bija labs raksturs, viņa ilgi dusmas neturēja, pēc brīža jau tās bija prom.

Sevišķi atmiņā iespiedušies 1922. gada Jāņi Zilēnos. Toreiz mēs aplīgojām veselus trīs Jāņus: Zilēnu tēvu, Raini un Grotu Jāni. Tik jautru, dzīvespriecīgu es līdz tam nekad Raini nebiju redzējis. Viņš bija ļoti runīgs, pat dziedāja citiem līdzi, ko es

nekad nebiju dzirdējis, jo viņam pavisam nebija dziedātāja balsis. Alkohola ietekmes sekas tās nebija, jo viņš to nelietoja, izdzēra tikai pāris glāzes viegla vīna. Rainis bija it kā pārvērties. Sevišķi sirsniņš viņš kļuva pret jaunām dāmām. Viņš griebeja tām izrādīt savu jauneklīgo spraigumu. Platones upes augstajā krastā bija uzstādītas kāršu galos trīs jāņugunis, bet Rainim ar to nepietika. Vajadzēja kurt ugunskuru, lai lēktu tam pāri, kā viņa dzimtenē Latgalē Jāņu vakarā esot parasts. Rainim sekoja Paula Baltābola un citas jaunās dāmas, par ko viņš ļoti priecājās un smaidīgs skūpstīja visas drošsirdīgās uguns jājejas.

Dažos Ziemassvētku vakaros kluso mieru un Zilēnu rūtis trīcināja Rūdolfs Bērziņš, laizdams vaļā savu varoņtenoru.

Atminoties šos latviešu viesus, prātā nāk kāds konflikts. Jānis Sudrabkalns, atgriezies Rīgā pēc kādas viesošanās Zilēnos, sacerēja humoristisku poēmu par Zemgales bajāriem un publicēja to Latvijas Kareivī ar pseudonimu Oliveretto. Dažādo tēlojumu vidū minēts, ka viņš barots ar sāju zupu un dārgām grāmatām. Mana sievas māte vārdus par sājo zupu ņēma tik stipri ļaunā, ka Sudrabkalnam uz visiem laikiem aizslēdza Zilēnu vārtus. Protams, zobgalība par sājo zupu bija īsta difāmācija, jo ēdienus Zilēnos gatavoja ļoti labus. Patiesībā Sudrabkalns bija apskaities par ko citu. Tā kā ciemiņu toreiz bija stipri daudz, tad visiem nepietika dīvānu un gultu, bet dažiem, arī Sudrabkalnam, bija jāiztiek ar uz grīdas noliktiem kārtīgiem maisiem. Bet viņš sevi vērtēja par tik lielu Rīgas kungu, kam gulēt uz siena maisa ir pazemojums.

Zilēnos viesojās arī ievērojami ārzemnieki. 1920. gada vasarā tur labi uzņēmām trīs Francijas pilsoniskus parlamentāriešus, — divus deputātus un vienu senātoru. Šie franču politiķi bija ieradušies Latvijā, lai iepazītos ar mūsu zemi. Zilēnu dārzā viņiem devām lielisku dineju. Par smalkajām vakariņām, protams, frančuži nebija pārsteigti, jo viņi savā zemē izlutināti gardēdībā. Pārsteigti viņi bija gan ļoti par trim brīnumiem, ko sastapa Zilēnos: 1) par daudzajām franču grāmatām, it īpaši par Lafontēna teiksmu un Dorē bībeles vērtīgajiem izdevumiem, 2) ka latviešu lauku mājās gandrīz visi runā franciski,

jo bez Maijas un manis šajās viesībās piedalījās arī mani trīs svaiņi — Kristaps, Ģederts un Juris, un 3) par dīvaino viesu grāmatu, kur viņiem bija jāparakstās.

Zilēnu jaunais saimnieks Juris bija iekārtojis pavisam savādu viesu grāmatu. Īsi pirms viesu aizbraukšanas Juris aicināja tos uz klēti un lūdza uzrakstīt savus vārdus ar ķīmisku zīmuli uz klēts gaiši zilajām durvīm.

Pie pilnīgas viesu grāmatas ceremonijas šie viesi tomēr netika. Tēvs viesus, kas palika Zilēnos vismaz divi dienas un nakts, divi reizes klēti nosvēra — tūlīt pēc ierašanās un priekš aizbraukšanas — un svaru uzrakstīja uz klēts durvīm blakus parakstam. Oriģinālās viesu grāmatas autors un ceremoniju meistars svarīgi paskaidroja jaunienācējiem Zilēnos: šie skaitļi ir svarīgi liecinieki, kā pēc kaŗa labklājība ceļas Zemgales laukos. Un tiešām, pēc divi, trīs dienu pavadīšanas Zilēnos, kā par brīnumu, katrs viesis bija kļuvis smagāks. Rūdolfis Bērziņš sita visaugstāko rekordu: viņa svars bija pieaudzis par pieci kilogramiem. Kā zināms, viņa ēstgriba bija bez mēra, jo gaidot vien uz pusdienām vai vakariņām, viņš varēja apēst ap 20 palielu siltu pīragu. Šī trakā ēstgriba viņu pēc dažiem gadiem noveda pavisam grūtā stāvoklī operā: ķermeņa kļuva tik smags, ka, lomā nometies ceļos, viņš nespēja vairs piecelties bez citu palīdzības.

1921. gada augustā Zilēnos atkal viesojās izcili ārzemnieki: Beļģijas parlamenta pazīstamais deputāts, vēlākais parlamenta priekšsēdis un izglītības ministrs Kamils Heismans un Krievijas II Valsts domes slavenais orātors un otrās demokrātiskās revolūcijas vadītājs darbinieks Iraklijs Ceretelli, kuŗš nu jau bija emigrants. Viņi bija ieradušies Latvijā kā otrās un Vīnes sociālistu internacionāļu komiteju delegāti, lai noskaidrotu un samierinātu mūsu sociāldemokrātu partijas tikko sašķēlušās daļas. Šī misija viņiem beidzās bez panākumiem. Toties mēs viņus iepazīstinājām diezgan plaši ar Latviju.

Pavadot oss ievērojamus politiskos darbiniekus dažos izbraukumos uz Valmieru un Sīguldu un dzīvojot ar viņiem kopā gandrīz nedēļu Zilēnos, es tuvāk iepazīnos ar šīm personībām. Kamils Heismans bija ļoti kultūrāls cilvēks. Kaut gan viņš

bija viens no galvenajiem Beļģijas strādnieku vadoņiem, kas jau gadsimta ceturksni bija uzstājies parlamentā un arī kā Strādnieku un sociālistu internacionāles biroja galvenais sekretārs bija plaši pazīstams visā Eiropā, viņš tomēr nebija uzpūtīgs un iedomīgs. Viņš bija flāmu tautības, bet skolojies, pat izsmalcinājies franču kultūrā. Raksturā ļoti dzīvs, jautrs, mīlēja humoru. Kad viņš savdabīgi asi, ironiski smējās, viņa pagarais stāvs un izstieptā seja atgādināja kaut ko mefistofelisku. Turpretī Iraklijs Ceretelli, kaut gan viņš bija tāls dienvidnieks, vairāk izpaudās klusā, lirisku skumju apgarotā noskaņojumā. Tas daļēji bija viņa dabā, ko pastiprināja smagie zaudējumi politiskā cīņā. Pēc pāris mēnešu temperamentīga uzliesmojuma 1907. gadā otrās Valsts domes tribīnē, viņš ilgus grūtus gadus pārdzīvoja katorgā un izsūtījumā Sibīrijā, kur saslima ar plaušu tuberkulozi. 1917. gada revolūcijas atbrīvots, slims, viņš metās atkal grūtā politiskā kaujā. Kā Petrogradas strādnieku deputātu padomes priekšsēdis, ministrs pagaidu valdībā, visas Krievijas strādnieku, zemnieku un zaldātu deputātu kongresa redzams politiķis, viņš ar lielu neatlaidību cīnījās pa demokrātiju, bet šo cīņu zaudēja. Boļševiku apvērsuma pārvarēts, viņš aizbēga uz savu dzimteni Grūziju, kur kļuva par šīs neatkarīgās valsts ārlietu ministru. Arī šeit boļševiku sakauts, 1921. gada februārī izsviests nezināma ilguma trimdā. Tik smagi likteņa sitieni viņu noskaņoja apātisku.

Turpmākos gados Zilēnos viesojās vēl daži ievērojami cit-tautu politiķi. Vispirms minēsim III un IV Valsts domes deputātu Cheidzi, kas iegājis Krievijas vēsturē kā 1917. gada demokrātiskās revolūcijas galvenais vadonis. Šis grūzīņu sociāldemokratu veterāns likās cietākas dabas nekā Ceretelli, viņš stoiskā mierā pārcieta likteņa smagos sitienus Krievijas demokrātijai, viņa dzimtenei un viņam pašam. Un tomēr, šis ārējais miers bija tikai maska: pēc kādiem gadiem norūdītais cīnītājs, neparedzēdams galu trimdai, izbeidza savu dzīvi pašnāvībā. Minams arī Zviedrijas parlamenta deputāts un vēlākais kaŗa ministrs Vennerstrēms, kas bija ieradies Latvijā ar savu dēlu, lai Zviedrijas sociāldemokrātijas uzdevumā apsveiktu mūsu partijas kongresu. Nepazīstot toreiz zviedru raksturu, likās pavisam dīvaina

ši ciemiņa stingrā klusēšana. Kaut gan viņš labi runāja vāciski, tomēr izdabūt no viņa kādu informāciju par Zviedriju maz izdevās. Tagad zinu, ka daļa zviedru nemil runāt. Klētsdurvju viesu grāmata uzrādīja, ka 1926. gada Ziemassvētkos Zilēnos viesojušies divi sūtņi — Padomju Krievijas Aralovs un Polijas Lukaševics. Par šo gadījumu teikšu dažus vārdus tuvāk nākošajā nodaļā.



Daudzus jaukus atpūtas brīžus esmu pārlaidis labajos Zilēnos kopā ar Maiju, tuviniekiem un draugiem. Manas trimdas gaŗajā naktī, kad garā aizkļīstu dzimtenē, visbiežāk redzu nevis Rīgu, ne Saeimu ar tās tribīni un kuluāriem, ne dzīvokli Valdemāra ielā, kur nodzīvoju laimīgus 13 gadus, bet dzimtenes laukus pie Mazā Baltezera un Platones upes, to mīļos cilvēkus un bitītes, cerību pilnos zaļos kokus Zilēnu dārzā, kur manas meitiņas dzimšanas gadā no zīles izaudzētais un iedēstītais ozols nu jau 35 gadus vientulībā un tukšumā gaida ciemiņus . . .

12. PIRMĀS SAEIMAS VĒLĒŠANAS

1922. gada vasarā Satversmes sapulces darbība ieilga. Plēnārās sēdes ievilkās ne tikai sociāldemokrātu obstrukcijas dēļ atlīdzības jautājumā muižniekiem. Zināmu laiku aizņēma arī daži likumprojekti, kas katrā ziņā Satversmes sapulcei bija jāpieņem: likumi par Saeimas vēlēšanām, par tautas nobalsošanu u.c.

Augusts jau bija klāt un deputāti vēl nebija tikuši vasaras atpūtā. Klāt bija laiks sākt pirmās Saeimas vēlēšanu cīņu. Jaunā satversme bija noteikusi, ka vēlēšanām jānotiek oktobra pirmajā sestdienā un svētdienā.

Mūsu partijas vēlēšanu galveno uzsaukumu centrālā komiteja atkal uzdeva sarakstīt man. Šoreiz platforma bija citāda satūra nekā Satversmes sapulces vēlēšanās. Toreiz bija tikai prasības

un to motivācija. Tagad vispirms es novērtēju Satversmes sapulces darbību, aplūkojot tos ieguvumus, ko tur sasniedza sociāldemokrāti, un kritizējot citu partiju darbību. Tagad centrālā vietā stāvēja atlīdzības jautājuma nokārtošana, katēgoriski prasot nemaksāt muižniekiem nekā. Otrajā vietā izvirzījās atsevišķu likumu izdošana, kas nodrošinātu preses, biedrošanās un sapulču brīvību un arī personas neaizskaramību. Trešā vietā bija dažas ārpolitikas prasības: mazās Baltijas valstu savienības dibināšana un saimniecisko sakaru izveidošana ar ārvalstīm. Saimnieciskā programmā bija pasvītota rūpniecības atjaunošana un Daugavas elektriskās spēkstacijas celšana. Financēs — nodokļu taisnīga sadalīšana. Sociālo prasību nodalījumā centrālā vietā bija laukstrādnieku nodrošināšana slimību gadījumos un īres maksu normēšana, lai aizsargātu īrniekus pret namsaimniekiem.

Galvenā vietā vēlēšanu cīņā mēs izvirzījām atlīdzības jautājumu. Par to bija tik daudz runāts Satversmes sapulcē. Nu bija pavisam dabiski, ka pašiem vēlētājiem jāsaka savs gala vārds šai lietā. Mūsu partijas centrālkomiteja atsevišķā brošūrā izdeva un plaši izplatīja Nikolaja Kalniņa gaŗo runu un divi manas runas par atlīdzības jautājumu.

Mūsu partija pirmā atklāja vēlēšanu cīņu, jau augustā sarīkojot veselu rindu tautas sapulču, it īpaši pilsētās. Bija dabiski, ka kandidāti uzstājās tajos vēlēšanu apgabalos, kur viņi kandidēja. Šādu darbību vēlēšanu cīņu laikā pastiprināja tas, ka Satversmes sapulce pieņēma jaunu vēlēšanu likumu, ievēdot tā sauktos grozāmos sarakstus. Nu paši vēlētāji, nosvītrojot kādu vārdu, varēja grozīt partiju centrālo komiteju noteikto deputātu ievēlēšanas kārtību, kā arī varēja ierakstīt citu partiju kandidātus, ietekmējot ievēlēšanas kārtību citu partiju sarakstos. Kandidāti nu bija pavisam tieši ieinteresēti daudz uzstāties tajos apgabalos, kur tie bija uzstādīti.

Es vēlēšanu cīņā nepieturējos tikai pie tiem apgabaliem, kur kandidēju, jo ar savu darbību Tautas padomē un Satversmes sapulcē biju jau tik pazīstams, ka man nevajadzēja populārizēties vēlēšanu sapulcēs. Nolēmu pirmo un lielāko vēlēšanu cīņas gājienu sākt Kurzemes apgabalā, lai gan mani vēlēšanu apga-

bali bija Vidzeme un Rīga. Tā gribēju iepazīties ar dažām Latvijas pilsētām, kuŗas vēl nemaz nebiju redzējis.

Bija nostabilizējies jauks, saulains un silts laiks, kad augusta vidū atstāju Rīgu un pa dzelzceļu devos uz Kandavu. No stacijas līdz pilsētai nebija tālu, nepacietīgi gaidīju, kad ceļa labajā pusē, netālu no pilsētas, pacelsies pilskalns. Ne Vidzemē, ne Zemgalē es tādus vēl nebiju redzējis. Nu senajā Kursas zemē gribēju vērot mūsu senču militārās aizsardzības vēsturiskās vietas. Pati pilsētiņa stipri atšķīrās no Vidzemes mazpilsētām ar savām baltajām mūŗa ēkām. Vēlēšanu sapulce bija ļoti kupli apmeklēta un varēju būt apmierināts ar šādu sākumu.

Agrā rītā atstāju Kandavu, lai kājām dotos uz Sabili. Nu sākās brīnišķīgi jauka ekskursija pa skaisto Abavas ieleju. Tā ir apmēram kilometru plata un gar abām pusēm to ietvaro ap 40—50 metru augstu uzkalnu grēdas, ko sedz kupli lapu koki. Aina, no ielejas skatoties, ir jauki gleznaina. Svaigā zaļumā uzkalni atdalās no debess zilgmes, pār kuŗu lēni, gandrīz nemanāmi, slīd reti balti mākoņi. Koku zaļums visur nav vienāds: gaišāka, tumšāka, iepelēka notoņojuma, vietām mīkstināta, sulīgi sabiezīnāta. Ielejas vidū šķeļ dzirkstošā Abava, šķērsodama pļavas un labības laukus. Laukskatu atdzīvina māju puŗuŗi un vietām balti kalķu dedzinātavu torņi.

Kopiespāids bija tik spilgts, ka tai brīdī atzinu: Abavas ieleja var mēroties gleznumā ar Daugavu un Pērsi pie Kokneses un Gaujas ieleju pie Siguldas un Turaidas.

Nemaz nemanot biju nonācis līdz pietekai Imulai. Šeit man, saskaņā ar Rīgā sastādīto plānu, vajadzēja doties pāri Abavai, lai pa Imulas gravu sasniegtu Buses pilskalnu. Brīnišķīgi ir arī Imulas krasti, kur apmēram 30 metru augstumā ceļas gadu tūkstošos ūdens straumes izgrauztie dolomitu slāņi. Netālu no Imulas ietekas Abavā atradu Buses mājas. Iegāju labi koptajā sētā, lai saimniekam lūgtu atļauju apskatīt viņa īpašumā esošo pilskalnu.

Kad saimniekam stādījos priekšā, viņš savilka pavisam šķību seju un plaši izplestām acīm lūkojās manī. „Aj, tad jūs esat tas briesmīgais sociālists, par kuŗu Brīvā Zeme tik daudz treknu lietu rakstījusi? Kāda jums, internacionālistam, daļa gar lat-

viēšu senču pilskalnu?" Biju saticis kādu zemnieku savienības vietējo darbinieku. Sāku diplomātiskas sarunas, lai mīkstinātu Buses pilskalna īpašnieka prātu. „No daudziem esmu dzirdējis, ka jūsu pilskalns ir skaistākais visā Latvijā. Es sevišķi interesējos par mūsu senču militārajiem cietokšņiem un viņu gudrību un varonību. Jūs esat viens no senās brīvās Kursas valsts varoņu pēcnācējiem. Man ļoti liels prieks iepazīties kā ar visskaistāko pilskalnu, tā ar viņa īpašnieku.” Ledus bija atsaldēts. Nu laipnais saimnieks man stāstīja, ko zināja, par savu pilskalnu un izrādīja uzejas un noejas un citas zīmīgas vietas. Tas bija īsts dabas dots un cilvēku darināts cietoksnis, ko no trim pusēm gar stāva kalna malu apskaloja Imulas upe. Ceturtajā pusē kādreiz bija rakts dziļš grāvis, kas gadsimtos bija piebiris un pieaudzis krūmiem. Viss pilskalns bija apaudzis dažādiem lapu kokiem, kur ozoli dižojās jo lepni. Tagad Buses pilskalns izskatījās kā fantastiski romantiskas teiksmas uzburts sakopojums, kuŗu noslēpumaini apšalca Imulas ūdeņi. Apbrīnoju arī saimnieka bišu dravu, pēc kam viņš uzaicināja mani palikt uz pusdienām. No tām laika trūkuma dēļ gan bija jāatsakās, taču saimnieces galdā celto plāceni, sviestu un medu un saimnieka pārno jāņogu vīnu nogaršoju un cildināju sirsnīgā pateicībā.

Pirms šķiršanās saimnieks mani lūdza parakstīties viesu grāmatā, kur kādā lappusē bija redzams arī Kārļa Ulmaņa vārds. Es šķīros no Buses pilskalna labieša kā no veca paziņas.

Sabilē nonācu pievakarē. Tā ir maza pilsētiņa. Zīmīgas tai tomēr daudzās mūŗa ēkas, balti krāsotas. Zināmu pietoni šai mazpilsētai piešķīra spēcīgas žīdu minoritātes klātiene. Šeit aplūkoju vēsturiskas vietas: upuŗu kalnu, seno kapu vietas, ordeņa pilsdrupas un senlatvieŗu pilskalnu. Pēdējais ir ļoti liels, plats, ap 25 metru augsts un izskatās impozants, jo redzams atklātā vietā.

Man bija liels pārsteigums, kad pilskalna dienvidu nogāzē ieraudzīju augam vīnoŗu stādus. Tos tuvāk apskatot, izrādījās: tie nav nekādi dekoratīvi skaistuma kociņi, bet ļabi iekopti vīnoŗu krūmāji ar tīri palieliem oŗu ķekariem. Ne siltumnīcā, bet brīvā dabā augam vīnoŗas Latvijā redzēju pirmoreiz. Ne tikai saule, bet kaļķakmeņa pamats veicināja šo kultūru. Izrādī-

jās, ka šeit daži dārznieki audzē vīnogas, un šim Latvijas retumam par godu Sabile, iegūstot pilsētas tiesības, ielika vīnogu ķekaru savā vāpenī.

Nākošā dienā noturēju Sabilē vēlēšanu sapulci, kas noritēja itin dzīvi.

No Kandavas pilsētas līdz Sabilei biju nogājis kādus 20 kilometrus. No Sabiles līdz Rendai bija ne mazāk. Tos veikt bija grūtāk, jo biju mazliet nokusis un jaukā Abavas ieleja, kas šeit ir tikpat gleznaina, tomēr vairs nespēja sniegt jaunus iespaidus.

Rendas muiža ir skaista liela parka ietverta un to rotā Abavas skaidrie ūdeņi. Šeit vēlēšanu sapulce nenotika, tikai šaurāka simpatizētāju apspriede pie kāda rentnieka. Tur arī pārnakšņoju, lai nākošā dienā agri brauktu ar zirgu uz Kuldīgu.

Šis 25 kilometru gaŗais brauciens bija gaŗlaicīgs, jo daba šeit ir vienmuļa.

Pēc Kandavas un Sabiles pilsētiņām Kuldīga ar saviem staltajiem, savādu zimžu izdekorētiem divstāvu namiem man izlikās īsta pilsēta. Zināmu staltumu Kuldīgai piešķir arī tas, ka tā savā galvenajā daļā atrodas uzkalnā, no kurienes lejā pārredzama Ventas straume un Rumbas ūdenskritums.

Kuldīgas pilsētniecisko izskatu pastiprināja arī tas, ka ielas bija itin dzīvas. Bija svētdiena un ļaudis no apkārtnes plūda šoreiz ne vien uz baznīcas dievkalpojumu, bet it īpaši uz divi vēlēšanu sapulcēm, kas izsludinātas pilsētā un plašā apkārtnē sevišķi lielām afišām: tirgus laukumā runās Kārlis Ulmanis, bet latviešu biedrības lielajā zālē — Fēlikss Cielēns.

Nekad nebiju dzirdējis kā Ulmanis runā tautas sapulcē. Mani interesēja arī, kā viņš uzbruks sociāldemokrātiem, lai tad varētu viņam atbildēt savā sapulcē.

Laiks bija ļoti jauks, uz sapulci no malu malām bija sabraukuši ap tūkstoš zemnieku. Isī pirms sapulces atklāšanas es nepamanīts ieslīdēju pārpildītā tirgus laukuma cilvēku drūzmas. Tā kā skaļruņi nebija uzstādīti, tad Kārlim Ulmanim bija jārunā ļoti skaļi, pat jāklie dz, tas korpulento runātāju piepūlēja, un viņa balss skanēja spiedoši. Runas veids bija ļoti populārs, pabanāls, bijušam ministru prezidentam, manuprāt, nepiedienīgs. Runātājs reizēm iepina kādu vulgāru jokū vai

jočīgu izteicienu. Runājot par atlīdzības maksāšanu muižniekiem par atsavināto zemi, Ulmanis to aizstāvēja un kodīgi uzbruka sociāldemokrātiem, demagoģiski tos pielīdzināja komunistiem. Es labu laiku atturējos no sarpsaucieniem, taču beidzot nenocietos un iemetu Ulmanim acīs jo spēcīgu bultu. Bij. ministru prezidents beigās sāka runāt arī par ārpolitiku un es nēmaz negribēju ticēt savām ausīm, kad viņš sāka nesaudzīgi kritizēt savas partijas kollēgu Zigfrīdu Meierovicu. Ulmanis nosodīja ārlietu ministra nemākulību, kas esot izpaudusies viņa nespējā panākt no Vācijas kaŗa zaudējumu atlīdzību. Šis uzbrukums Meierovicam bija ārkārtīgi negodīgs. Miera līgumu ar Vāciju noslēdza 1920. gada jūlijā, kad Ulmanis bija ministru prezidents. Tad viņš ietbildumus necēla un valdība iesniedza to Satversmes sapulcei ratificēšanai. Arī parlamentā viņš un viņa partija nekādas ierunas pret līgumu necēla. Kritizēt publiski līgumu, par kuŗu pats ir pilnīgi atbildīgs, vainu uzkraujot citam, ir zemsirdīgi. Turklāt šī kritika bija būtiski nevietā, jo mazā Latvija nevarēja uzspiest lielajai Vācijai savu gribu, kā to Satversmes sapulces ārlietu komisijā noskaidroja delegācijas priekšsēdis Alberts Kviesis, zemnieku savienības deputāts. Pavisam dīvains bija uzbrukums Meierovicam atklātā vēlēšanu sapulcē, kad visi vienas partijas darbinieki aizstāv kopēji veikto darbu, nenopulgojot cits citu.

Ar de jure atzīšanu spoŗs aureols bija apvīts Meierovica galvai un ministru prezidenta amats, ko viņš no 1921. gada jūnija tik autoritātīvi pildīja, darīja viņu jo populāru tautā.

Skaudības apmāts, Ulmanis nu mēģināja graut šo autoritāti, lai pie grozāmo sarakstu vēlēšanu sistēmas panāktu Meierovica svītrošanu. Šī nekrietnība manī radija sašutumu un es ļoti skalā un dusmīgā balsī kļiedzu pāri visam tirgus laukumam: „Tas ir nekrietns savas partijas darbinieka apmelojums!” Pazinis mani, Ulmanis neveikli sarāvās un, nekā neatbildējis, pārgāja uz citu tematu.

Kad es, Rīgā pārbraucis, par šo gadījumu pastāstīju Meierovicam, viņš, sāpīgām acīm, sacīja: „Polītiskā greisirdība daŗus cilvēkus padara pilnīgi greizus. Ja jūs to vēl neesat piedzīvojis

savā partijā, tad, droši vien, reiz piedzīvosit." Šie Meierovica vārdi vēlāk piepildījās.

Mana vēlēšanu sapulce arī bija labi apmeklēta, ap 600 klausītāju. Savā runā iepinu arī Ulmaņa nekrietno izlēcienu pret Meierovicu, sadodot viņam krietnus piparus, kuņus klausītāju vispārīgie aplausi vēl pastiprināja.

Nākošā dienā apskatīju pilsētas brīnumus, uz kuņiem ļoti lepni ir kuldīdznieki. Viņiem esot vislielākais pilskalns! Un tiešām, pie Ventas stāvā krastā tas pacēlās varens un iespaidīgs. Otrs Kuldīgas brīnums, ko nevar redzēt nekur citur Latvijā, ir zivju ķeršana gaisā pie Rumbas. Virs šī ūdens krituma izkārti speciāli pīti grozi, kuņos iekrīt zivis, kas spēcīgā lēcienā grib pārsviesties Rumbai.

No Kuldīgas devos braukšus ar zirgu uz Zlūkām. 25 kilometru gaļais ceļš vilkāš galvenokārt pa prieku siliem, kur tomēr ceļa malā sameklēju vienu pilskalnu un Karātavu kalnu. Vēlēšanu sapulci noturēju Zlūku pils zālē. Pils un citas muižas ēkas nemaz nebija kaņā cietušas. Sevišķi mani Zlūku pagastā saistīja baznīca, kas, laikam gan, ir visoriģinālākais Latvijas lauku dievnams. Tā ir ļoti liela un stalta baroka stilā. celta XVII gadsimta vidū, kad darināti arī iekšas gleznojumi un dekorējumi. Kristus zaimošana altāra gleznā ir veikta lielos vilcienos.

No Zlūkām ar tvaikonīti pa Ventu devos uz Ventspili. Biju iedomājies, ka šis brauciens sniegs daudz interesantu iespaidu. Tomēr tas bija diezgan vienmuļš. Tikai Piltenes skats bija ievēribas cienīgs.

Ventspilī notika plaša un dzīva vēlētāju sapulce. Ar šo piekto sapulci noslēdzu pirmo vēlēšanu cīņas gājieni.

No šejienes nebraucu tūlīt atpakaļ uz Rīgu. Bija norunāts, ka uz Ventspili man pretī atbrauks Maija un viņas brālis Ģederts. Tad nu trīs dienas kopēji klīdām pa Ventspili, jūrmalu un apkārtni. Peldējāmies jūrā, jo laiks turējās jauks, silts un saulains. No šīs pilsētas sevišķi atmiņā palikusi vecā ordeņa pils, kas celta XIII gadsimtā smagā romāņu stilā. Interesantas bija skulptūras, kas iekaltas iekšējās priekšstelpas akmens stabos. Šai arhitektoniski ievērojamā ēkā bija ierīkots cietums un

neviens tā iemītnieks, administrācijas personālu ieskaitot, nezināja, kādā mākslas vidē viņi atrodas.

No Ventspils devāmies uz Usmas ezeru. Morica sala ar saviem īpatnējiem stādiem, ezers un apkārtnē mums tā iepatīkās, ka palikām arī šeit trīs dienas. Braukājām laivā, ķērām zivis ar tīklu un kādā upītē arī vēžus. Neaizmirstamā atmiņā palikusi Usmas savādā koka baznīciņa ezera malā, ko pēc 20 gadiem ieraudzīju atkal Juglas ezera malā, profesora Friča Baloža iekārtotajā Brīvdabas muzejā.

Reti man izdevies, tā kā toreiz, apvienot atpūtu ar politisku darbību. Ļoti jauks bija šis vēlēšanu cīņas gājiens, savienots ar ekskursiju pa Kurzemes vēsturiskām vietām un dabas reti skajiem novadiem.



Pašas vēlēšanas tehniski sagatavoja, vadīja un kontrolēja Centrālā vēlēšanu komisija, kuŗas sastāvā bija 6 Satversmes sapulces locekļi un 2 tiesneši, senāta un tiesu palātas pārstāvji. No kreisā spārna bijām M. Skujenieks un es. No senāta nāca Kalacis un no tiesu palātas Zvejnieks. Komisijas priekšsēdis bija Skujenieks, kas veica visus galvenos darbus. Viņš, kā Statistiskās pārvaldes direktors, bija jo sevišķi piemērota persona vēlēšanu tehniskai sagatavošanai un vadīšanai. Statistiskā pārvaldē bija intelligenti un godīgi darbinieki, ko komisija sūtīja uz visām piecām apgabalu komisijām kā lietpratējus balsošanu uzraudzībai. Grozāmie saraksti sarežģīta skaitīšanu un bezpartējisku speciālistu kontrole bija ļoti vajadzīga.

Jau Satversmes sapulces vēlēšanās iesniedza ļoti daudz sarakstu. Pirmās Saeimas vēlēšanās to bija vēl vairāk. Tā bija mūsu politiskās dzīves negatīvības apliecība. Iesniegto kandidātu sarakstu plūdus tieši sekmēja Saeimas vēlēšanu likums, kas, metot vērtējumu pagātnē, bija nelaimīgs Satversmes sapulces radījums. Tajā bija līdz absolūtai praktiskai iespējamībai realizēts satversmē paredzētais proporcionālītātes princips. Lai to sasniegtu, bija noteikta iespēja, katrā vēlēšanu apgabalā partijām apvienot nodoto balsu atlikumus. Tas nozīmēja, ka trīs,

četras, vai pat piecas sīkas partijas vai grupas, ar savu niecīgo balsu skaitu nevarēdamas dabūt nevienu deputātu, apvienojot savas balsis, varēja cerēt uz vienu pārstāvi Saeimā. Atlikumu apvienošana bija iespējama arī visas valsts apmēros, nosakot šim mērķim trīs deputātu mandātus. Ar šādu absolūtu proporcionālītāti taisnīgumu gan sasniedza, bet sekmēja politisko spēku sadrumstalošanu, kas no vispārējā valstiskā viedokļa ir negatīva parādība. Šī vēlēšanu likuma rezultātā pirmajā Saeimā bija vairāk sīko grupu vidus solos nekā Satversmes sapulcē.

Svītrotāna un ierakstišana vēlēšanu sarakstos politiskā ziņā neietekmēja vēlēšanu rezultātus. Visām partijām galvenos deputātus ievēlēja atkal. Tikai vienā virzienā vēlētāji bija noteikti izrādījuši savu gribu: visos apgabalos visu partiju sarakstos bija svītrotas sievietes, pat tās, kas savu vēlētāju aprindās bija populāras, kā sociāldemokrātiem Aspazija un Klāra Kalniņa, Latgalē Valerija Seile. Tā pirmajā Saeimā neievēlēja nevienu sievieti, kaut gan vēlētāju vairums bija sievietes. Latvju enciklopēdijā nepareizi teikts, ka Aspazija ievēlēta pirmajā Saeimā.

Politiskās darbinieces par šādu iznākumu dibināti ļoti sašuta un izteica pārmetumus vīriešiem, kas savas politiskās tumsības dēļ ir svītrojuši sievietes, domādami, ka tām piestāv māja un bērnu audzināšana, bet ne politiskais kaujas lauks. Pēc trim gadiem tomēr noskaidrojās, ka šis pārmetums bija pavisam nedibināts. 1925. gadā, II Saeimas vēlēšanās, Centrālā vēlēšanu komiteja izdarīja visos Rīgas vēlēšanu iecirkņos slepenu novērošanu kā balso vīrieši un sievietes. Visos vēlēšanu lokālos cieši blakus bija novietotas divi urnas: vienā no tām vēlēšanu iecirkņa priekšsēdis ielaida vīriešu pasniegtās aploksnes, bet otrajā sieviešu. To izdarīja tik veikli un neuzkrītoši, ka neviens nepamanīja šo balsu šķirošanu. Centrālā vēlēšanu komisija uzdeva saviem darbiniekiem konstatēt, kā vīrieši un sievietes svītrojuši sieviešu vārdus. Izrādījās, ka vīrieši ļoti maz to darījuši, bet sievietes ļoti daudz.

Kaut gan grozāmie saraksti sekmēja sieviešu izslēgšanu no parlamenta, tomēr vēlētājiem ļoti patika šāda vēlēšanu sistēma, kas tiem deva iespēju pašiem noteikt ievēlamās personas.

1931. gada pavasarī mūsu partijas kongress ar lielu balsu

vairākumu noraidīja centrālās komitejas priekšlikumu iesniegt Saeimā likumprojektu, kas grozītu vēlēšanu sistēmu, ievēdot negrozāmus sarakstus.

Polītisko spēku samērā vēlēšanas nedeva pārmaiņas. Par kreiso spārnu — par sociāldemokratiem — Satversmes sapulces vēlēšanās bija nodots 38,5 procenti balsu, bet pirmās Saeimas vēlēšanās mūsu partija un Skujenieka grupa kopā ieguva ap 38 procenti. Par Zemnieku savienību 1920. gada aprīlī bija nodots 18 procenti balsu, bet 1922. gada oktobrī 17 procenti. Abas lielās partijas bija palikušas savās pozīcijās, kādās tās bija Satversmes sapulces beigās. Visiem bija liels pārsteigums, ka partija dabūjusi 31 deputātu, bet Skujenieka grupa tikai 7, kaut gan vēlēšanu cīņās laikā šīs grupas runātāji ar Andreju Petrevicu, Voldemāru Salno un Robertu Dukuru priekšgalā attīstīja asu aģitāciju pret veco sociāldemokrātu partiju. Skujenieka partija varēja lepoties arī ar zināmiem nopietniem sasniegumiem, piedaloties koalīcijas valdībā. Tā sauktie maziņieki neguva lielākus panākumus laikam tāpēc, ka mūsu partijas vēlēšanu platformā bija uzsvērtā mūsu griba piedalīties valdībā. Arī mūsu lielā aktivitāte pret atlīdzību muižniekiem deva mūsu partijai daudzas laucinieku balsis.

13. SATVERSMES SAPULCES VEIKTAIS DARBS

Prezidents Jānis Čakste pēdējā plēnārajā sēdē svinīgā runā 3. novembrī noslēdza Satversmes sapulces darbību. Strādāts daudz un labākā sirdsapziņā. Lai nākošās paaudzes un vēsture sveļ un vērtē mūsu darbu. Par daudz ideāli un lojāli prezidents Čakste novērtēja savus laika biedrus. Viņš toreiz domāja, ka tikai nākošās paaudzes sāks vērtēt un kritizēt Satversmes sapulces darbu. Viņš pavisam nevarēja iedomāties, ka jaunpieņemtajai Satversmei drīz vien jau sāks uzbrukt un pēc 12 gadiem to varmācīgi sagāzīs tie, kas aktīvi līdzdarbojušies tās veidošanā. Viņam prātā neienāca, ka Arveds Berģs, kuŗš Satversmes sapulcē bija oficiālais referents par demokrātisko pagaidu sa-

tversmi, bija līdzdarbojies galīgā satversmes noteikšanā un arī par to pats nobalsojis, tikai nedaudzus mēnešus vēlāk, saklausījies fašistiskā diktatora Benito Musolini rēcienus pret demokrātiju, sāks stabulēt savā laikrakstā, ka Latvijas demokrātiskā satversme neiet. Protams, prezidentam Čakstem vēl mazāk varēja ienākt prātā, ka Latvijas demokrātiskās satversmes varmācīgā satriekšanā piedalīsies arī satversmes komisijas priekšsēdis, oficiālais referents un viens no galvenajiem autoriem — Mārgers Skujenieks.

Daudz melnas ratu smēres un sarkanu dubļu šķiests, lai atraipītu Satversmes sapulces lielo darbu Latvijas demokrātiskās republikas pamatlikuma noteikšanā. Šiem Latvijas demokrātijas nīdējiem es atbildēju šī sējuma dažās turpmākajās nodaļās, bet it īpaši manu memuāru III un IV sējumā.

Šeit, beidzot atmiņas par Satversmes sapulci, es gribu tikai teikt: monumentāli vienreizējs ir mūsu jauno laiku vēsturē Satversmes sapulces veikums, kas būs pamatne Latvijas demokrātijas atdzimšanai.

OTRĀ DAĻA

DEMOKRATISKĀS
REPUBLIKAS
IZPLAUKUMS

OTRÉ DĀVA
DRONKĀTISKĀS
REPUBLIKĀS
IZPILDĪBMA

I

Pirmās Saeimas laiks

(1922. g. nov. līdz 1925. g. nov.)

I. JAUNĀ SAEIMA ATJAUNOTĀS TELPĀS

Pirmā Saeima sāka savu darbību pārveidotās telpās. Izdegušo bruņniecības namu arhitekts prof. Laube bija nevis atjaunojis agrākajā izskatā, bet ļoti lietderīgi un aistētiski pārveidojis.

Vecā Vidzemes bruņniecības nama sēžu zāle nemaz nebija piemērota jauno laiku parlamenta vajadzībām. Tautas padomes un Satversmes sapulces locekļi darbojās ļoti neērtos apstākļos. Ne visai lielajā zālē bija saspiesti Satversmes sapulces 152 deputāti, kas sēdēja solos, pie kuņiem nebija nekādu galdiņu. Pārļabojumus un papildinājumus, ko deputāti sēžu laikā gribēja iesniegt, bija jāraksta vai nu uz sava ceļgala, vai uz kaimiņa muguras. Tagad prof. Laube, saziņā ar Satversmes sapulces prezidiju, bija ierīkojis trīs rindas solu ar četri vietām katrā. Solu priekšā bija pultes ar galdiņiem, kur deputāti varēja itin ērti rakstīt.

Pavisam radikāli bija pārveidota prezidija novietne. Agrāk priekšsēdis, viņa divi biedri un divi sekretāri sēdēja zāles galā uz apmēram pēdu augsta paaugstinājuma. Agrākās zemās, nenozīmīgās prezidija novietnes vietā nu pacēlās apmēram pusotra metra augsts, melnā ozolā darināts monumentāls podijs, no kuņienes prezidijs varēja pārredzēt visu zāli. Galvenais tomēr, ka arhitekts bija pratis šai konstrukcijā ar līnijām un kompozīciju ielikt ne tikai aistētiku, bet arī ļoti izteiksmīgu sabiedrisko attiecību fetišismu: celtne, tiešām, pauda, ka šajās telpās darbojas nācījas, suverēnas nācījas vietnieki, un ka Saeimas prezidijs prasa sev ne tikai deputātu, bet arī visas tautas cieņu. Šī arhitektoniskā veidojuma svinīgo svarīgumu vēl pastiprināja abās pusēs pie sienas piestiprinātie lielie zelta burti, kas pauda

jaunās valsts satversmes pamatprincipus. Pa labi no prezidija novietnes pirmais satversmes pants: „Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika,” pa kreisi otrs: „Suverēnā vara pieder Latvijas tautai.” Un kāda sagādīšanās: pirmais satversmes pants, kas galvenokārt izsaka nācijas suverēnitāti pret ārieni, pret citām valstīm, atradās virs diplomātu ložas, bet otrs pants, kas galvenokārt izpauž tautas suverēnitāti valsts iekšienē, kā demokrātijas principu, atradās virs ministru ložas, it kā lai viņiem atgādinātu satversmes demokrātisko pamatni.

Arī runātāju tribīne bija jauna: augstāka, platāka, svarīgāka. Laikam arī šai konstrukcijā prof. Laube bija gribējis ielikt zināmu ideju: lai deputāts runājot justos valstiski svarīgāks un atbildīgāks.

Griesti bija greznoti nacionāli veidotiem ornamentāliem balreljefiem, kas nebija banāli, kā dažreiz iznāca Maderniekam ar gribēti nacionāliem dekorējumiem, piemēram, ministru kabineta sēžu zālē. Arhitekta Laubes darbs bija bez kliezdošiem pārspīlējumiem. Griestos neuzbāzīgi bija iepīti ozolu zaru motīvi kā stipruma un izturības simboli. No sienām bija noplēsti apdegušie Vidzemes muižnieku krāsainie vāpeņi. Sen jau bija laiks šīs pagātnes varenības zīmotnes nolikt vēstures archīvā.

Mazliet ērtākas un skaidrākas bija kļuvušas arī frakciju un komisiju sēžu telpas.

Šajās jaunajās telpās valdīja ļoti svinīga noskaņa, kad bijušais Satversmes sapulces prezidents Čakste 1922. gada 7. novembrī atklāja pirmās Saeimas pirmo sēdi, īsā svinīgā uzrunā apsveicot jaunievēlētos deputātus un norādot, ka kaut gan Satversmes sapulce ir veikusi lielu darbu, tomēr pirmajai Saeimai būs veicams ne mazāk. Savā uzrunā Čakste sevišķi pasvītroja šī brīža vēsturisko svarīgumu: no šī momenta spēkā stājas Satversmes sapulces gandrīz pilnīgā vienprātībā pieņemtā valsts satversme, kas būs pamats Latvijas zemes un tautas mierīgai, demokrātiskai attīstībai uz ilgiem laikiem.

Čakstes oficiālā patriotiskā uzruna, kā parasti, labi izdevās, tur nebija banālu nodrāztu fražu, bet svinīgā veidā teikta dziļa pārliecība, kas it īpaši izskanēja vārdos par demokrātisko sa-

tversmi un tās nozīmi. Savā ziņā šī Čakstes uzruna bija kandidāta runa valsts prezidenta vēlēšanām, kas notika pēc nedēļas.

Jaunajā Saeimā parādījās arī dažas jaunas sejas visās frakcijās. Sociāldemokrātu frakcija papildinājās ar divi krietniem saimnieciskiem speciālistiem — Voldemāru Bastjāni un Klāvu Lorencu. Abi šie 1905. g. darbinieki tūlīt ieguva jo redzamu vietu frakcijā: Bastjāni ievēlēja frakcijas prezidijā un Lorencu izraudzīja par darba ministru. Atklāsim šeit kuriozu noslēpumu: Bastjāņa īstais uzvārds ir Bašēns. 1906. g., lai izvairītos no policijas vajāšanām par līdzdalību 1905. g. kustībā, skolotājs Voldemārs Bašēns pasē pārtaisa savu uzvārdu par Bastjāni. Vēlāk viņš tā pierod, ka paliek pie tā uz visiem laikiem.

Satversmes sapulcē par sociāldemokrātu frakcijas priekšsēžiem darbojās F. Menders, A. Buševics un es. Pirmās Saeimas frakcija savā konstruēšanās sēdē aizklātā balsošanā vairs neievēlēja Menderu un Buševicu, bet viņu vietā nāca A. Rudevics un V. Bastjānis. Šai pārmaiņai nebija politiska virziena rakstura, bet vairāk personīgas dabas motīvi. Pārceļoties uz dzīvi no Liepājas uz Rīgu, politiski apdāvinātais Ansis Rudēvics 1922. gadā izvirzījās par partijas centrālās komitejas priekšsēdi un Sociāldemokrāta redaktoru. Viņš kļuva par vienu no frakcijas līdejiem. Bastjānis, kas bija pazīstams kā 1917. gada Vidzemes zemes padomes izcils loceklis un latviešu sociāldemokrātu kandidāts Krievijas Satversmes sapulces vēlēšanās, tagad ātri ieguva frakcijas uzticību, jo bija sevi parādījis darbodamies kā tās sekretārs. Menders, turpretī, ar savu augstprātību un neiecietību bija ļoti zaudējis no tā personīgā prestiža, kāds viņam bija agrāk. Viņš pēkšņi kļuva ļoti kreiss un arī uz ārieni demonstrēja savu kreisumu, lai visiem rādītu, ka frakcija viņu atstūmusi no vadības nevis kādu personīgu, bet gan politisku motīvu dēļ.

Pirmajā Saeimā ievēlēto Skujenieka mazinieku deputātu vidū nu mūsu parlamentā pirmoreiz figurēja Voldemārs Salnais un Roberts Dukurs. Kaut gan abi viņi bija temperamentīgi runātāji un politiski darbinieki ar lielu stāžu jau no 1905. gada laikmeta, tomēr nekādus sevišķus laurus kā parlamenta runātāji neplūca.

Demokratiskajā centrā kā jauna figūra parādījās zvērināts advokāts Pēteris Bergis, mans paziņa no Kazaņas un Omskas. Viņš bija inteliģents un kustīgs, un tūlīt pirmās Saeimas pirmajā ministru kabinetā kļuva par iekšlietu ministru, bet drīz vien viņa politiskā karjēra noziedēja, jo viņam trūka vadonim nepieciešamā dziļuma un plašāka vērīena. Vēl otrs jauns deputāts parādījās demokratiskajā centrā: Jānis Breikšs. Bijušais tautskolotājs, iekšlietu ministrijas darbinieks, Rīgas pilsētas valdes loceklis, advokāts ar spēcīgu balsi pirmajā Saeimā tā izvirzījās, ka otrā viņu ievēlēja par savu sekretāru. Viņš kļuva par savas partijas galveno līderi.

Arveda Berga frakcijā, kas nu bija sarukusi līdz trim vīriem, parādījās jauna parlamentāra figūra — Ringolds Kalnings, kas bija kļuvis jau pazīstams kā finanču ministrs pirmajā Meierovica valdībā. Kā deputāts R. Kalnings bija gluži kluss, reti kāpa katedrā, ar visiem gribēja būt labās personīgās attiecībās un gaŗlaicīgāko debašu laikā kuluāros spēlēja šachu.

Šo jauno figūru galerija, beidzot, vēl katrā ziņā jāpapildina ar mācītāju Teodoru Grīnbergu, kuŗš ienāca kristīgo nacionālistu, t. i. galējā labā spārna frakcijā no Kurzemes apgabala. Pretēji savam kollēgam Beldavam, ko otrajā Saeimā ievēlēja no Vidzemes apgabala, Grīnbergs bija pavisam kluss un svarīgā cieņā sargāja savu kristīga mācītāja stāju. Šeit bija jau pilnā apmērā vērojamas personīgās īpašības, kas vēlāk Teodoram Grīnbergam pavēra ceļu uz augsto archibīskapa amatu.

Pirmajai Saeimai uzsākot savu darbu, deputātu sejās nebija vērojams kāds sagurums vai vienaldzība pret Augstā nama locekļa uzdevumiem, kā tas bija sajūtams trešajai, un it īpaši ceturtajai Saeimai sanākot. Jauns vēl bija mūsu parlamentārisms un uz deputāta augsto amatu sabiedrībā skatījās ar cieņu.

2. SAEIMAS PRIEKŠSĒŽA UN VALSTS PREZIDENTA VELEŠANAS

Kad pirmā Saeima darbības pašā sākumā ievēlēja Frici Vesmani par savu priekšsēdi un Jāni Čaksti par valsts prezidentu,

tad publika nekā nedabūja zināt, kā īsti tas notika. Arī vēsturnieki, ja viņi meklēs pilnīgu skaidrību par to tikai Saeimas stenogrammās, no tām nekā tuvāk neizzinās.

Ja sociāldemokrātu Frici Vesmani 1922. g. 7. novembrī pirmajā gājienā ievēlēja ar 72 balsīm pret 12, 14 atturoties, bet 14. novembrī Jāni Čaksti tāpat pirmajā gājienā ar 92 balsīm, atturoties 6, tad tas notika nevis tāpēc vien, ka abi šie politiķi bija ar lielu personīgu autoritāti, bet zināmā mērā arī tāpēc, ka iepriekš bija notikusi sociāldemokrātu un dažādo centra grupu vienošanās par kandidātiem šiem amatiem.

Tā kā biju pirmās Saeimas sociāldemokrātu frakcijas priekšsēdis, tad man bija visaktīvākā līdzdalība abu prezidentu vēlēšanās.

Vispirms šo lietu apspriedām un izlēmām frakcijas prezidijā. Vienprātīgi atzinām, ka par Saeimas priekšsēdi jāizvirza jurists, nosvērtais Fricis Vesmanis, kam ir savi veterāna nopelni Latvijas brīvības kustībā. Rainis tam nebija piemērots, jo viņš netiktu galā ar Saeimas priekšsēža grūto amatu. Frakcija mūsu izvēli atzina par pareizu un nu mums bija jāpanāk, lai Frici Vesmani ievēlētu.

Nedēļu pirms Saeimas sanāksšanas mēs ievadījām sarunas ar vidus grupām, ar kuņām mums kopā būtu skaitlisks vairākums. Kad tāds bija saorganizēts ar sociāldemokrātu un centra grupu balsīm, tad griežamies arī pie citām frakcijām, it īpaši pie zemnieku savienības ar lūgumu balsot par Frici Vesmani, neslēpjot, ka mums ir vairākums arī bez viņu balsīm. Tik sagatavota bija Friča Vesmaņa ievēlēšana par Saeimas priekšsēdi un valsts prezidenta vietas izpildītāju.

Jāņa Čakstes ievēlēšana par valsts prezidentu notika līdzīgā veidā. Kad demokratisks centrs kopā ar mums bija saorganizējis nepieciešamo vairākumu, t.i. 51 balsi, tad tā līderis Pēteris Bergis griezās pie zemnieku savienības un citām frakcijām ar lūgumu balsot par Jāni Čaksti. Sākumā bija jāreķinās ar to, ka Kārlis Ulmanis mēģinās izvīzīt savu kandidāturu, vai vismaz jaukt kādā nebūt veidā Čakstes ievēlēšanu. Pēdējais taču viņa acīs bija zemnieku savienības nodevējs, jo aizgāja no tās taisni pirmās Saeimas vēlēšanu priekšvakarā, lai kandidētu citas parti-

jas sarakstā. Bet Ulmanim ar sakostiem zobiem bija jānolūkojas, ka viņa spēcīgš ļoti vājš pirmajā Saeimā. Kad zemnieku savienības frakcija dabūja skaidri zināt, ka Čakstem nodrošināts noteikts vairākums, tad tā Zigfrīda Meierovica ietekmē pret Kārļa Ulmaņa gribu nolēma arī balsot par Čaksti, jo gandrīz visas frakcijas bija nolēmušas to darīt. Tā noorganizējot vairākumu, Jāni Čaksti 14. novembrī jau pirmajā gājienā ievēlēja par pirmo valsts prezidentu, kam bija jādarbojas uz jaunās satversmes pamata.

Svinīgo zvērestu, kuŗa formula bija noteikta satversmes tekstā, Čakste ļoti ceremoniālā veidā pēc dažām dienām nodeva Saeimai. Pēc tam elegantajā dzeltenajā zālē jaunais prezidents saņēma deputātu apsveikumus. Apsveicēju vidū ļoti saskābušu seju bija arī Kārlis Ulmanis, bet nebija Raiņa, kuŗš bija ļoti neapmierināts, ka nekļuva par valsts prezidentu, it sevišķi uz savu frakciju, kas viņu nemaz nebija uzstādījusi par kandidātu. Frakcija to nedarija tāpēc, ka atzina par vajadzīgu jau pirmajā gājienā sagrupēt maksimāli daudz balsu par Jāni Čaksti, lai tā celtu viņa autoritāti tautas acīs.

Jānis Čakste gandrīz piecus gadus cienīgi pildīja valsts prezidenta amatu. Šeit negribu vērtēt Jāņa Čakstes darbību viņa valsts prezidenta amatā, bet tikai teikt pāris vārdus par viņa ceremoniālo stāju, kas nepieciešama augstajiem valsts amatiem, it īpaši tiem, kuŗu uzdevumā ietilpst reprezentēt valsti kā iekšienē, tā jo sevišķi uz ārieni. Karalistēs reprezentācija ir jo sevišķi svinīga, bet arī modernajās demokrātijās tā tiek pildīta zināmās ceremonijās. Reprezentēties ar stāju, ar vārdiem, žestiem mazas valsts prezidentam ir īsta māksla. Demokrātiskas un mazas republikas prezidents nedrīkst pārspilēt ceremoniju ar samākslotu teātrālismu, jo tad viņš var kļūt komisks. Tomēr šādas republikas prezidents nevar arī ar nolaistu galvu, vienkāršām manierēm un pašapziņas trūkumu reprezentēt savu valsti, jo tad viņu un valsti necienīs ne paša tauta, nedz diplomātiskie ārvalstu pārstāvji.

Jānis Čakste jau Satversmes sapulces laikā, kad pagaidu konstitūcija viņam uzlika arī valsts prezidenta pienākumus, bija atradis ļoti laimīgu vidus ceļu starp abām minētajām galējībām.

Reprezentācijas mākslas ziņā viņš jau no paša sākuma modināja visos ārvalstu pārstāvjos ļoti lielu respektu. Protams, ka dažos diplomātiskās etiķetes sīkumos mūsu valsts prezidentam neliedza padomu diplomātiskā korpusa viceduajens, Zviedrijas sūtnis Torstens Ūndēns. Labs padomnieks Čakstem bija radies viņa sekretāra Zandera personā, kas bija sevišķi apdāvināts valodu pratējs, jo varēja brīvi runāt un rakstīt gandrīz visās Eiropas valodās, turklāt vēl arī arabiski un turciski. Tāpēc arī prezidenta parakstītās Latvijas sūtņu akreditēšanas grāmatas Zanders sacerēja nevis diplomātijai parastajā franču valodā, bet attiecīgo valstu valodās.

Reiz gan pašā sākumā jaunajam Valsts prezidentam Čakstem iznāca nepatīkams mīseklis, kuŗa vaininieks gan bija ne viņš pats, bet viņa kundze Justīne. Tūlīt pēc ievēlēšanas jaunais valsts prezidents deva diplomātiskajam korpusam savu pirmo svinīgo reprezentācijas dineju. Tas nevarēja notikt senajā Rīgas pilī, jo tās iekšiene vēl nebija sagatavota un piemērota valsts ceremonijām. To tikai vēlāk gaumīgi paveica mākslinieks Ansis Cīrulis. Dineja notika elegantajās Melngalvju nama telpās. Es tajā piedalījos kā Saeimas ārlietu komisijas priekšsēdis un gadījums, ko īsumā atstāstīšu, man labi palicis atmiņā. Uz šādu svarīgu un svinīgu ceremoniālu dineju viesiem jāierodas bez vismazākās nokavēšanās. Lai nenokavētos, mēs ar Maiju ieradāmies jau minūtes piecas ātrāk. Liels bija mūsu pārsteigums, kad neatradām tur ne valsts prezidentu, nedz viņa kundzi. Ārlietu ministrs Meierovics ar savu kundzi gan jau bija priekšā. Nu abi nepacietībā gaidījām prezidentu, jo noteikti pusastoņos nāks pa kāpnēm uz zāli visi sūtņi ar kundzēm. Tā arī notika, bet pats prezidents ar kundzi nerādījās vēl tad, kad pulkstenis jau bija desmit minūtes pāri noteiktam laikam. Meierovics man iečukstēja ausī, ka viņš no ārlietu ministrijas protokola šefa Lazdiņa jau ievācis informāciju par nosebošanās cēloņiem. Prezidenta kundze aizkavējusies pielāgojot jauno brokāta tērpu. Tādu mājas tēva nokavēšanos sūtņi jau sāka uzskatīt par nepieklājīgu, oficiāli gan neprotēstēja, bet palaida vienu, otru ironisku piezīmi par šādu jaunievēlētā valsts prezidenta etiķetes neievērošanu.

Visi sastinga svinīgā godbijībā, kad Melngalvju nama lielajā zālē stalti un svinīgi, pavisam bez steigas, mierīgiem, apsvērtiem soļiem, it kā nekas nebūtu noticis, ienāca staltais Čakstu pāris. Kundze Justīne gāja tik autoritātīvi kā karaliene, kaut viņai galvā nebija ne kroņa, ne briljanta diadēmas.

Fricis Vesmanis nepalika par Saeimas priekšsēdi paredzētos trīs gadus. 1925. gada martā viņš atteicās no augstā amata un aizgāja par sūtni uz Londonu. Sūtnis V. Bisenieks pārnāca uz Rīgu, lai kļūtu par ļoti labi atalgotu galveno direktoru Ekonomiskajā sabiedrībā, kas faktiski bija viņa tēva brāļa īpašums. Ārlietu ministrs aicināja F. Vesmani stāties sūtņa amatā Londonā un Vesmanis 7 mēnešus pirms pirmās Saeimas pilnvaru notecešanas atstāja Rīgu, lai kļūtu par Latvijas pilnvaroto ministru pilsētā, kur viņš bija dzīvojis no 1899. līdz 1905. gadam.

Fricis Vesmanis veica savu grūto un atbildīgo Saeimas priekšsēža amatu ar cieņu un tehnisku lietpratību, kas nebija nemaz sliktāka par Čakstes sēžu vadīšanas meistarību. Vispārēju cieņu F. Vesmanis ieguva arī ar to, ka tūlīt pēc ievēlēšanas, pateikdamies par uzticību, paziņoja, ka aktīvi nepiedalīsies sociāldemokrātu frakcijā un Saeimas balsošanās. Viena daļa pilsonisko deputātu no sociāldemokrātu partijas pārstāvja nebija gaidījusi tādu lojālitāti pret parlamenta pilsonisko vairākumu. Fr. Vesmaņa prestižu cēla arī viņa apsvērtās un ļoti labi sacītās runas valsts svināmo dienu aktos, kas notika Saeimā 1. maijā, ko Satversmes sapulce pārvērta par svināmo dienu, un 18. novembrī.

Sameklēt vietnieku F. Vesmanim Saeimas sociāldemokrātu frakcijai nebija tik viegli. Prezidijā gan bijām vienojušies par Paula Kalniņa kandidātūru, jo politisko nopelnu ziņā viņš bija visizcilākā persona, protams, izņemot Raini. Frakcijā blakus Paula Kalniņa kandidātūrai izvirzījās gan divi citas — Kārlis Dēķens un Voldemārs Bastjānis. Pirmais bija kļuvis vispār iecienīts kā Rīgas pilsētas domes sēžu vadītājs un pēdējais ar Saeimas lielās un ļoti svarīgās budžeta komisijas lietpratīgu sēžu vadību. Turpretī Paulam Kalniņam nebija bijis tādas izdevības sevi parādīt kā priekšsēdim. Turklāt viņš pēc smagā tīfa, ko pārcieta 1919. gadā, bija stipri nervozs un varēja diezgan ātri uztraukties. Neskatoties uz šiem mīnusiem, es tomēr

noteikti frakcijā iestājos par Paula Kalniņa kandidātūru, jo nu bija pienācis pēdējais laiks dot kādu ievērojamu sabiedrisku gandarījumu šim brīvības cīņu veterānam. Mēs, vidējās paauzdes darbinieki, viņu jau bijām izspieduši no parlamenta frakcijas prezidija un arī no partijas pārstāvniecības sociālistu internacionālē, nebijām viņam piešķīruši darba ministra posteni Pauļuka kabinetā, kaut gan viņam kā ārstam ļoti labi piestāvētu sociālo lietu kārtošana valstī. Pauls Kalniņš bez jebkādas kurnēšanas, bez vismazākā sarūgtinājuma izpausmes bija panesis visu to. Šī lojālitate bija jo augstu vērtējama un tāpēc es panācu, ka frakcija ar lielu balsu vairākumu izraudzīja Paulu Kalniņu par Saeimas priekšsēža kandidātu.

Sarunās ar citu frakciju vadītājiem bija diezgan grūti pārliecināt visus par Paula Kalniņa kandidātūru, jo pret viņu bija zināmi aizspriedumi ne tikai par viņa kreisumu, bet par ātro dabu, kas izpaužoties viņa biežos starpsaucienos citu deputātu runās. Tomēr panācu šī aizsprieduma pārvarēšanu un Paulu Kalniņu 1925. gada 20. martā ievēlēja par Saeimas priekšsēdi.

Visas bažas par Paula Kalniņa nervozitāti un dzīvo dabu izrādījās nedibinātas. Viņš itin viegli tika galā ar juridiskām finesēm likumprojektos un vadīja sēdes lielā nosvērtībā un objektivitātē, kas līdzinājās abu priekšgājēju lietpratībai un taisnīgumam. Arī patriotiskas runas valsts svētkos pakreisis Pauls Kalniņš sacīja nacionālā aizrautībā un vienības garā. Neviens viņam nevarēja pārmest sociāldemokrātisku vienpusību un dogmatismu. Nākošajās Saeimās Paula Kalniņa kandidātūra nerādīja vairs nekādus iebildumus un parlamenta vēl lielāks vairākums viņu ievēlēja par savu priekšsēdi un valsts prezidenta vietas izpildītāju, kuŗa amats viņam arī pāris reizes bija jāpilda. Savā ilggadīgajā augstajā amatā Dr. Pauls Kalniņš izvirzījās par vispār atzītu un iecienītu valstsvīru.

3. LIELĀS KOALICIJAS VALDĪBA

Pēc Saeimas priekšsēža un valsts prezidentta ievēlēšanas Saeimai vajadzēja izraudzīt arī ministru prezidentu. Jaunievlētais valsts prezidents Čakste gan tūlīt pēc zvēresta nodošanas uzsāka ministru prezidenta kandidāta meklēšanu, bet frakciju sarunas ievilkās gaŗumā.

Vispirms valsts prezidents aicināja uz pili lielākās frakcijas pārstāvjus. Pie viņa aizgāju kopā ar V. Bastjāni un A. Rudevicu. Lūdzām trīs dienas laika, lai noskaidrotu jautājumu, vai mūsu frakcija varētu dot kandidātu ministru prezidenta amatam. Partijas centrālai komitejai un Saeimas frakcijai vispirms bija jāizlemj, vai gribam piedalīties valdības koalīcijā un uz kādiem noteikumiem. Centrālās komitejas un arī Saeimas frakcijas liels vairākums atzina par vēlamu mūsu piedalīšanos valdības koalīcijā un arī valdībā, lai tādā ceļā ietekmētu Saeimas vairākuma darbību un valdības politiku. Arī tas, ka Skujenieka vadītā mazinieku frakcija proporcionāli bij stipri samazinājusies, spieda tagad mūsu frakciju piedalīties valdībā. Vienīgi F. Menders izteicās pret piedalīšanos valdībā un aizstāvēja kreisu opozīcijas līniju. Tā nu viņš pirmoreiz kļuva kreisā virziena vadītājs un ieteica izvirzīt tik daudz dažādu prasību, ka tās pilsoniskām partijām nebūtu pieņemamas un sarunas beigtos bez panākumiem. Centrālās komitejas un frakcijas vairākums, noraidot šo taktiku, uzdeva frakcijas prezīdijam izstrādāt konkrētu koalīcijas valdības programmu un vest reālas sarunas. Frakcijas prezīdijs akceptēja manis uzrakstīto koalīcijas sadarbības programmu, paredzot tajā demokrātisku iekšējo politiku, kas nodrošinātu politiskas brīvības gan ar attiecīgiem likumiem par presi, biedrībām un sapulcēm, gan it īpaši ar valdības administratīvo praksi. Saimnieciskā laukā izveidojama zemkopība, paceļot lopkopību, it īpaši piensaimniecību, atjaunojama rūpniecība, to sekmējot ar ārzemju kapitālu pievilkšanu un Daugavas elektriskās spēkstacijas izbūvi. Ar tirdzniecības līgumiem nodrošināms tirgus Latvijas ražojumiem. Ārējā politikā stabilizējams miers Austrumu Eiropā un sargājama valsts drošība, noslēdzot Baltijas valstu trejssavienību. Sociālpolitikā — ar likumu aizsargāt

irniekus un nodrošināt medicīnisku palīdzību lauku darba ļaudīm. Skolās paplašināt programmu un sekmēt skolnieku audzināšanu demokrātiskā garā. Muižniekiem par atsavināto zemi atlīdzība nav maksājama. Frakcijas vairākums uzdeva prezidentam vest sarunas par lielās koalīcijas valdības sastādīšanu t.i. no sociāldemokrātiem līdz zemnieku savienībai, to ieskaitot, ja tā arī turpmāk paliek sava demokrātiskā vadoņa Meierovica reprezentēta.

Sākās sarunas, kas ievilkās vairāk nekā divi mēnešus. Diezgan daudz laika aizņēma kopējās darbības programmas izstrādāšana. Katra frakcija gribēja, lai valdības platformā ieliktu kaut ko no tās specifiskām prasībām. Kad, beidzot, bijām saskaņojuši valdības darbības platformu, vajadzēja izlemt katrai partijai piešķiramo vietu skaitu ministru kabinetā, kādas personas ieņems ministru amatus un kas būtu izraugāms par ministru prezidentu. Visu šo jautājumu izšķiršana aizņēma atkal labu laiku, jo frakciju bija daudz un visas gribēja reprezentēties valdībā. Pēc gaŗām debatēm nolēmām, ka ministru prezidentu nedos ne sociāldemokrāti, ne zemnieku savienība, ne arī kāda cita parlamenta frakcija, bet par to izraudzīsim kādu cienījamu demokrātu, kas stāv ārpus partijām. Vienojāmies par inženieri Jāni Pauļuku, zemnieku savienības deputāta Kārļa Pauļuka brāli.

Visbeidzot, frakciju pārstāvji vienojās arī par amatu sadalīšanu ministru kabinetā, kā arī par personām, kas piedalītos valdībā. Sociāldemokrāti dabūja 4 vietas: par finanču ministru nāca Ansis Buševics, darba ministru — Klāvs Lorencs, izglītības viceministru — Kārlis Dēķens un ārlietu viceministru — F. Cielēns, abi pēdējie ar balstiesībām kabinetā. Zemnieku savienība dabūja 3 vietas: ārlietu ministrs — Z. Meierovics, izglītības — Pauls Gailītis un kaŗa — J. Ducēns. Mazinieki deva Vili Holcmani par tieslietu ministru, demokrātiskais centrs — Pēteri Bergi par iekšlietu, jaunsaimnieki — E. Baueru par zemkopības ministru. Arī divi latgalieši piedalījās kabinetā: A. Dzenis par iekšlietu ministra biedru un St. Jaudzems par izglītības min. biedru.

Ja partijas centrālā komiteja un frakcija izraudzīja Ansi Bu-

ševicu par finanču ministru, tad jāpiezīmē, ka toreiz viņš nebija nekāds kreisais. Praktiskā saimnieciskā darbā viņš bija sevi lietderīgi parādījis, darbotamies smagos apstākļos par Liepājas pilsētas galvu. Klāvs Lorencs, kaut gan piederēja partijas kreisajam spārnam, bija lojāls pret partijas vairākuma lēmumiem.

Apspriežot frakcijā vēlamos ministrus, kāds ieminējās, vai izglītības ministra postenī nevajadzētu izvirzīt Raini. Tomēr vienprātīgi nolēma to nedarīt, jo negribēja lielo dzejnieku apgrūtināt ar praktisku darbu, kāds veicams ministram. Turklāt Rainis jau bija uzsācis darboties par Nacionālā teātra direktoru. Bez tam vairums domāja, ka Rainis nemaz nebūtu lietderīgs izglītības ministrs, jo viņš nekā nezināja praktiskā skolu politikā. Par vēlamāku visi atzina skolotāju Kārli Dēķenu, kam bija lieli nopelni tautskolas izveidošanā un cieši sakari ar skolotāju organizācijām.

Centrālās komitejas slēgtajā sēdē pret Raiņa kandidatūru izvirzījās vēl citi motīvi, kas vēl līdz šim atklātībā nav minēti. Liels dzejnieks bieži lido savā fantāzijā un atrodas savu ideālo tēlu vidē. Rainis, turklāt, 15 gadus bija nodzīvojis Kastaņolas vientulībā, ārpus ciešākas saskares ar sabiedrību. Tāpēc viņš ne visai spēja orientēties reālā vidē, visbiežāk cilvēkos redzēja labo, pārāk viegli tiem uzticējās. Šī maigā labsirdība viņu dažreiz noveda nepatīkamās kļūmēs.

Kāds politiskās pārvaldes slepens aģents bija ieradies pie Raiņa, uzdevies par vajātu kreisu strādnieku. Lielais dzejnieks nemaz nevarēja iedomāties, ka viņu tā varētu mulķot. Pēc tam Berga Latvī negodīgais slepenpolicists zobojās par Raiņa lētīcību.

Satiksmē ar cilvēkiem Rainis netaisīja stingru izlasi. Viņa mājā bieži apgrozījās Austra Krauze-Ozoliņa, par kuņu jau toreiz sāka kļīst baumas, ka viņa vienā un tai pašā laikā ir komūnistu un Latvijas politiskās policijas slepena aģente. Vēlākos gados tas apstiprinājās.

Rainis ļoti dusmojās uz partijas vadību, ka tā viņu nebija izraudzījusi ne valsts prezidenta, ne ministra uzdevumam. Radās pat diezgan ass konflikts. Par to tuvāk rakstīts atsevišķā apakšnodalā.

Sakarā ar valdības sastādīšanu padziļinājās arī Friča Mendera konflikts ar partijas vairākumu. Centrālās komitejas sēdē, kur izraudzīja personas ministru posteņiem, tās priekšsēdis A. Rudevics ar viņam piemītošo atklātību asi sarāvās ar Fr. Menderu. Kāds centrālās komitejas loceklis uzstādīja viņu par kandidātu tieslietu ministra amatam. Tad Rudevics izteicās, ka Menders vispār nederot nekādam ministra posteņim, jo viņš esot tikai negācijas runātājs, mūžīgs opozicionārs, bez pozitīvi virzītājas enerģijas. Ministru kabinetā vajadzīgi tādi cilvēki, kas ir ļoti aktīvi, ierosinātāji, lietu kārtotāji. Saprotams, ka šāda kritika Menderam ļoti nepatika un viņš stipri dusmojās uz Rudevicu un centrālās komitejas vairākumu, kas viņu nemaz neievēroja ministru kabinetu sastādot. Menders nu kļuva par ļoti asu principiālu koalīcijas pretinieku. Viņš pat izdeva par šo jautājumu atsevišķu brošūru, kurā ļoti asi apkaņoja partijas vairākumu.

Beidzot pēc gaŗajām sarunām sastādījās valdība un ministru prezidents Jānis Pauļuks 1923. gada 25. janvārī varēja stāties Saeimas priekšā.

Atzīmēsim, ka ministru prezidenta plašā deklarācija galvenokārt kavējās pie saimnieciskiem jautājumiem un demokratiskā politikas veidošanā atsaucās uz bijušā ministru prezidenta Zigfrīda Meierovica 1921. gada jūnija valdības deklarāciju. Pēc debatēm, kur nu opozīcijas līderā mākslā vingrinājās Arveds Bergs, Saeima ar 63 balsīm izteica koalīcijas valdībai uzticību. Pret nebalsoja neviens, bet 19 atturējās.

Varēja likties, ka koalīcijas valdībai, kas apvienoja sevī sociāldemokrātu partiju un zemnieku savienību, divus līdz šim pretējus spēkus, būs asa iekšēja berze. Varu liecināt, ka mani pārsteidza visu partiju pārstāvju savstarpējā lojālitate un saskaņa valsts darbā. Tūlīt jau pašā sākotnē nodibinājās liela savstarpēja uzticība.

Ministru kabinets gandrīz veselu mēnesi intensīvi strādāja, pieņemot valsts budžetu. Un jaunais finanču ministrs Ansis Buševics nesalauza iepriekšējo gadu budžetu, lai sastādītu pavisam jaunu sociāldemokrātisku valsts ienākumu un izdevumu plānu. Viņš tikai šur tur deva kādu lietderīgu jauninājumu, atstājot savos pamatos neskartu sava priekšgājēja budžetu. Viņš bija

dzīves praktiķis, kas labi saprata, ka visa dzīve ir kompromiss, it īpaši tautas saimniecībā un valsts financēs.

Varu arī atzīmēt, ka gados jau vecais ministru prezidents Jānis Pauļuks ļoti lietpratīgi un nenogurstoši vadīja kabineta sēdes, kas bieži ievilkās naktī.

Pauļuka prezidētā valdība nesabruka iekšējo pretešķību dēļ, bet pēc pusgada atkāpās, ārēju apstākļu satricināta. Tā kā šis ministru kabinets darbojās tik īsu laiku, tad tas arī nevarēja neko daudz veikt. Šeit tuvāk tikai pastāstīšu par manu sadarbību ar Meierovicu ārlietu ministrijā.

Zigfrīds Meierovics bija šķīries no savas pirmās sievas un nesen stājies otrā laulībā ar Kristīni Bakmani. Tā bija skaista, veikla, izdarīga sieviete, akmeņogļu importa firmas līdzīpašniece un direktrese. Viņa slimoja ar tuberkulozi akūtā stadijā. Savdabīga mīlestība saistīja vīrišķīgo un izskatīgo Meierovicu pie šīs slimīgās sievietes. Kāzu ceļojumā viņi devās uz Šveici, lai kalnu gaisā Kristīne atspirgtu.

Mūsu apkārtnē Austrumu Eiropā viss bija klusu, nekādi satricinājumi nedraudēja. 1923. g. februārī gan pēkšņi Baltijas jūras novadu satricināja Lietuvas valdības pārdošā rīcība Klaipēdas apgabalā. Versaļas miera konference šo bijušo Vācijas apgabalu bija uzdevusi līdz turpmākam pārvaldīt Francijai, kas to bija militāri okupējusi. Lietuva iesūtīja tur savu armiju un paziņoja, ka Klaipēdas apgabals pievienots Lietuvai. Franču armija ar ieročiem gan nepretojās, bet Parīzes valdība asi protestēja pret Lietuvas patvarīgo rīcību. Nevarēja zināt, vai franču valdība neatbildēs ar varu, vai tā neaicinās palīgā Poliju. Daži ministru kabineta locekļi jau bažījās par notikumiem, kas varētu tieši skart arī Latviju. Tomēr es stāvokli novērtēju mierīgi: nekas nopietnāks tur neradīsies, jo Francija, Anglija un arī ASV būs spiestas atzīt, ka Klaipēdas apgabals pienākas Lietuvai, jo tur daļēji dzīvo lietuvieši un Klaipēda ir vajadzīga Lietuvai kā vienīgā osta pie Baltijas jūras. Tā arī šis jautājums izbeidzās.

Kad Meierovics pēc atvaļinājuma atsāka ārlietu ministra amata pildīšanu, mēs abi ļoti labi saskaņojāmies ārlietu vadībā.

Šo sadarbību sekmēja viņa raksturs. Viņš nebija iedomīgs, labprāt uzklausīja citu domas, meklēja un atrada kompromisu.

Ārējo tirgu iegūšanai un nodrošināšanai gatavojām tirdzniecības līgumu ar rietumu valstīm. Meierovics pilnīgi saprata un atbalstīja Baltijas un Krievijas klauzulas tirdznieciskos līgumos ar ārvalstīm.

1923. gada jūnijā notika abu ministru apspriede ar mūsu sūtņiem un ministrijas augstākiem darbiniekiem. Pēc plašākām pārrunām vienojāmies par ārpolitikas virzienu. Tas bija kompromisa auglis un atstāja Meierovicam iespēju cerēt uz Baltijas valstu savienību ar Somiju un arī ar Poliju. Tomēr par tuvāko praktisko mērķi spraudām politiskas, militāras un saimnieciskas ūnijas noslēgšanu ar Igauniju un Lietuvu. Meierovics labi saprata, ka Somija atraujas no ciešākas sadarbības ar pārējām Baltijas valstīm, ka tagad Polija ir konfliktā ar Lietuvu un tāpēc nevar ietilpināties kopējā savienībā.

Attiecībā uz politiski-militārās apvienības un saimnieciskokultūrālu attiecību jautājumiem Baltijas valstu starpā sūtņu konference nāca pie sek. slēdzieniem:

a) Pamatojoties uz līdzšinējiem piedzīvojumiem un izejot no Baltijas valstu vienādā ģeografiskā, vēsturiskā un ekonomiskā stāvokļa, Somijas, Latvijas, Igaunijas un Lietuvas politiski-militārā apvienība un sadarbība ar Poliju uz zināmiem noteikumiem jāuzskata par ievērojamāko, ideālāko un drošāko šo valstu neatkarības aizsardzības līdzekli (no austrumu puses).

b) Bet, ievērojot grūtības, kas stājas ceļā pie šīs lielās programmas realizēšanas, nekavējoties jāķeras pie Latvijas-Igaunijas politiski-militārās konvencijas noslēgšanas, uzskatot to par pamatu tālākai savienības izveidošanai līdz 5 valstu apmēriem.

c) Šis Latvijas-Igaunijas politiski-militārā līgums izveidojams un paplašināms ziemeļu virzienā, pievelkot Somiju ar politisku darbību un ar dzīviem saimnieciskokultūrāliem sakariem un informāciju, un dienvidu virzienā Lietuvu, tādā veidā un ar tādiem noteikumiem, ka šis valsts iestāšanās aliancē netraucētu labas attiecības ar Poliju un Polijas pievienošanas kopdarbībai.

d) Varšavas accord politique jāatstāj tādā stāvoklī, kādā tas atrodas pašlaik, bet jādeklarē tai pat laikā Polijai, ka Latvija un Igaunija to uzskata par spēkā esošu un nenoliek ratifikācijas grāmatas Varšavā tikai aiz tā iemesla, ka tas traucētu mūsu sekmgīgu darbību attiecībā uz Lietuvas pievilkšanu Baltijas valstu savienībai.

Šo težu noraksts izdarīts no oriģināla teksta, kas uzglabājies manā archīvā. Tajā Meierovica roka izdarījusi dažus pārlabojumus.

Kad es 1923. gada jūnija beigās atstāju ārlietu viceministra posteni, Meierovics enerģiski mēģināja nodibināt mazo Baltijas valstu — Latvijas, Igaunijas un Lietuvas politisku un militāru savienību. Ar Igauniju viņš 1923. gada 1. novembrī noslēdza politisku un militāru savienību, nokārtojot arī atlīdzību par Igaunijas militāro palīdzību Latvijai 1919. gadā. Šajā savienības līgumā principā bija minēta arī Latvijas un Igaunijas muitas ūnija, kas veidojama sevišķā līgumā. Par šīs konvencijas ratifikāciju biju Saeimā referents un to pieņēma vienprātīgi. Ja ar Lietuvu Meierovics nepanāca to pašu, tad vainīga tur bija tās valdība, kas katrā ziņā prasīja no Latvijas aktīvu palīdzību Viļņas pilsētas un apgabala atgūšanā. To Latvija, protams, nevarēja solīt, jo tas varētu novest Latviju kaņā ar Poliju.

Darbojoties pusgadu ārlietu ministrijā, es tuvāk iepazīnos ar tās augstāko ierēdņu un mūsu sūtņu darbību. Salīdzinot ar 1919. gada rudenī, kad es dažus mēnešus darbojos ārlietu ministrijā, trīs gadu laikā tā bija izaugusi kvalitatīvi un kvantitatīvi. Nu tur darbojās lielāks skaits ierēdņu, un augstāko ierēdņu kvalifikācija bija šai laikā manāmi pieaugusi. Praktiskais darbs bija viņus veidojis. Tomēr savā vairumā viņi bija labi tehniski palīgi ministram, bet ne politiski ierosinātāji un vērtīgu padomu devēji. Šeit darbojās Vilis Šūmans, Antons Balodis, Ludvigs Sēja, Roberts Liepiņš, Pēteris Sēja, Alfrēds Bīlmanis, Eriks un Jūlijs Feldmaņi. Politiski domāja un ierosinātājus padomus varēja dot Ludvigs Sēja, Antons Balodis un Alfrēds Bīlmanis. Pēdējais bija īstais vīrs informācijas nodaļas vadībā. Diplomātisko etiķeti veikli kārtoja protokola šefs Jānis Lazdiņš. Šis Pēterburgas galma orķestra pirmais vijolnieks tur

Krievijas galvas pilsētā bija ieguvis visas dotības ārlietu ministrijas formu kārtošanā ar ārvalstu diplomātiem. Visi šeit minētie ārlietu ministrijas darbinieki tā ievingrinājās diplomātijā, ka visi viņi, cits ātrāk, cits vēlāk, kļuva par Latvijas sūtņiem ārvalstīs. Divi no viņiem — Ludvigs Sēja un Antons Balodis — kādu laiku ieņēma ārlietu ministra posteni.

Vilhelms Munters toreiz vēl bija mazāks ierēdnis preses nodaļā.

Mazās un jaunās Latvijas valsts sūtņu pienākumi bija jo plaši un grūti. Viņiem ne tikai bija jāveic attiecīgās zemēs mūsu ministrijas diplomātiskie uzdevumi, bet jāpilda arī ļoti plašs informācijas darbs sabiedrībā un presē. Kaut gan Latvija nu bija atzīta de jure un uzņēma Tautu savienībā, tomēr plašas aprindas rietumos vēl arvien nekā nezināja par Latviju un tās tautu. Bez gala liels un plašs bija sūtņu darba lauks. No viņu personīgajām spējām un ierosmes daudz kas atkarājās. Lielās un arī mazās vecās valstis, kas visiem jau pazīstamas, pašas par sevi reprezentējas pasaulē ar savām vēstures tradīcijām. Lielvalstis turklāt sevi pārstāv ar savu politisko, saimniecisko, militāro spēku un kultūrālo nozīmību pasaulē. Šeit sūtņa personai, protams, arī ir zināma nozīme savas valsts reprezentācijā, bet daudz mazāka, nekā mazai un jaunai valstij. Kur nav spēka un varas un arī tradīciju, tur sūtņa personībai savas valsts reprezentācijā ir izšķirīga loma. Sūtņu intelligence, kultūras un izglītības līmenis, viņu diplomātiskais takts liek spriest par visu nāciju un valsti. Sūtņa personīgā autoritāte paveķ viņam ceļu sakariem ar presi un sabiedrību, ceļu uz panākumiem.

Ja iegaumējam, ka mūsu sūtņi sāka savu karjēru bez jebkādām diplomātijas tradīcijām, tad ar viņu piemērotību grūtajam sūtņa amatam varējām būt apmierināti. Dr. Miķelis Valters, atgrūzts no aktīvas līdzdarbības parlamentā un valdībā, pārgāja diplomāta darbā. Viņš bija ļoti piemērots šai darbībai. Ilgā praksē rūdīts politiskā darbībā, Latvijas valsts ideologs, ievērojams publicists, vispusīgi izglītots, enerģisks un neatlaidīgs, ar iniciatīvu un drošu uzstāšanos sabiedrībā, Miķelis Valters bija personība, kas katrā vietā un katrā sabiedrībā prata vērst uz sevi uzmanību. Viņš bija sūtņis, kas droši un pašapzinīgi

varēja reprezentēt jauno Latviju Romā un Parīzē. Arī Dr. Oļģerts Grosvalds bija krietns sūtnis. Viņš bija izglītots, kultūrāls, ar labām manierēm un smalkjūtīgu taktu. Tomēr viņš nebija sevišķi aktīvs, jo nebija izvirzījies politiskā cīņā, un savā sūtņa darbā jutās kā valsts augstāks ierēdnis. Londonā pirmā Latvijas sūtņa uzdevumus cienīgi pildīja Vilis Bisenieks, 1905. gada revolūcijas cīnītājs, kas no Sibīrijas bija aizbēdzis uz Angliju. Viņš bija piemērots diplomāts Londonai: raksturā mierīgs, nosvērts, lietišķs un praktisks. Jānis Seskis arī bija 1905. gada cīnītājs un izglītojies Bāzeles universitātē. Viņš prata politiski domāt un diplomātiski cīnīties par Latvijas interesēm. Bija arī sabiedriski aktīvs, kaut šaurākā stilā. Viņš bija arī labs novērotājs un rakstīja interesantus ziņojumus ministram par politisko stāvokli un diplomātisko līniju attiecīgā valstī. Kārlis Zariņš, bez vidus- un augstskolas izglītības, pašmācības ceļā un Pēterpils dzīves skolā bija guvis spēju droši kustēties sabiedrībā un taktiski satīkties ar dažādu uzskatu cilvēkiem. Izcils diplomāts bija Kārlis Ducmanis, labs publicists un jurists ar manierīgu stāju, kas bija veidojusies Pēterpilī ilgos gados. Kā sevišķi vērtīgu gribu minēt viņa 1926. gadā zviedru valodā publicēto grāmatu Lettland förr och nu, kas var noderēt par krietnu paraugu līdzīgiem informācijas darbiem. Viens no pirmajiem sūtņiem bija arī Mārtiņš Nukša. Kaut gan viņam bija labas manieres, viņš tomēr bija gadījuma diplomāts, jo viņa profesija bija arhitektūra un viņš līdz Latvijas neatkarībai ar politiku nemaz nebija nodarbojies. Viņam pilnīgi trūka politiskas aktivitātes. Diplomātijā ar manierēm vien un taktu nepietiek, jo tā taču ir īpata veida politiska cīņa.

Valsts prezidents Čakste diplomātijā ievilkā arī acu ārstu Voitu, ko iecēla par sūtni Vācijā. Sākumā likās, ka tas būs pārpratums mūsu diplomātijā, jo viņš nevienam nebija zināms kā politisks darbinieks, vai vispār sabiedriska darbinieks. Tomēr Voits drīz vien iemanījās diplomāta karjērā un cienīgi reprezentēja mūsu valsti Berlīnē, uzturot diezgan plašus sakarus ar iespaidīgiem sabiedrības pārstāvjiem, neraugoties uz viņu partijas piederību.

Vēl būtu atzīmējams, ka lielās koalīcijas valdība vienprātīgi

nolēma rīkot nacionālas bēres Krišjānim Baronam. Viņš nomira 1923. gada 8. martā. Izglītības ministrs Pauls Gailītis kabineta sēdē ziņoja šo sēru vēsti. Tās bija pirmās šāda veida bēres, un vienīgās, ko valsts sarīkoja kādam kultūras darbiniekam, kas nav tieši piedalījies politiskā cīņā.

Vēlāk nacionālas bēres Latvijas valsts ir sarīkojusi Zigfrīdam Meierovicam, Jānim Čakstem un Rainim. Krišjānī Baronā Latvijas valdība un ar viņu visa nācija godināja ne tikai latvju dainu vācēju un sistematizētāju, bet arī nesavtīgu, pašreizdzīgu tautiskās atmodas izcilu darbinieku. Mums, protams, nebija savu tradīciju šādu nacionālu bēru rīkošanā. Valdība nolēma sevišķā paziņojumā darīt tautai zināmu lielā nacionālā darbinieka nāvi, iecēla bēru rīcības komiteju, nozīmējot par tās priekšsēdi izglītības ministru Paulu Gailīti, uzaicināja valsts prezidentu Jāni Čaksti teikt oficiālo runu, izvadīšanas ceremoniju sarīkot Rīgas Doma baznīcā un visus apbedīšanas izdevumus segt valstij.

Svinīgi, bez sevišķas ārišķības notika Latvijas pirmās nacionālās bēres. Doma baznīcā valsts prezidents Jānis Čakste runāja cēli un svarīgi. Rakstnieku biedrības uzdevumā izvadu vārdus teica Kārlis Skalbe, kuŗa runa bija tik dziļa izjūtā un labā orātoriskā formā, ka es gribētu šo mūsu lielā dzejnieka runu novērtēt kā viņa vislabāko, ko esmu dzirdējis. Valsts un tauta svinīgi un klusu aizvadīja uz Gertrūdes kapiem savu lielo kultūras darbinieku, daiņu krīvu. Rīgas dome arī nolēma godināt Krišjāņa Barona piemiņu, pārdēvējot Suvorova ielu viņa vārdā.

Tikai pusgadu varēja darboties lielā koalīcijas valdība. Tā īsti nemaz nepaspēja sevi parādīt darbā. Tā neizjuka iekšēju nesaskaņu dēļ. Pēc ilgāka laika tās jau būtu arī radušās, bet 1923. gada jūnija beigās šī valdība izbeidzās sociāldemokrātu nenosvērtības dēļ, jo viņi atsauca savus pārstāvjus, motivējot to pavisam dīvainā veidā.

1. maijā, kā parasts, notika sociāldemokrātu rīkotās demonstrācijas un sapulces. Rīgā tās notika zem klajas debess Esplanādes laukumā. Visur Latvijā šīs mūsu sapulces un gājieni noritēja pilnīgā kārtībā un mierā, bez jebkādiem traucējumiem.

Rīgā, turpretī, kāds simts fašistiski noskaņotu jaunekļu, bruņojušies spieķiem, varmācīgi izjauca lielo sapulci, brēcot, grūstoties, nūjām apdraudot pat runātājus un rīkotājus. Tā kā toreiz nebija vēl nodibināta Brūno Kalniņa vadītā Strādnieku sporta un sargu vienība, kas vēlāk ar stingru roku uzturēja kārtību strādnieku gājienos un sapulcēs, tad jaucējiem izdevās izkliet lielo sapulci. Nedaudzie policisti šai jūklī bijuši pilnīgi bezspēcīgi.

Šis gadījums radīja Latvijas strādniekos, īpaši Rīgā, lielu sašutumu. Visi jautāja, kur mēs ejam? Vai pie mums, tāpat kā Romā Musolīni diktatūras nodibināšanās priekšvakarā, sāka galvas pilsētas ielās netraucēti uzstāties fašistu bandas? Kas darāms, lai nodrošinātu politiskās brīvības? Visu acis vērsās uz mums četriem, kas bijām valdībā, un visi gaidīja no mums atbildi un attiecīgu rīcību.

Dienu pirms ministru kabineta sēdes notika sociāldemokrātu frakcijas sēde. Noskaņojums tur bija satraukts. Tā vairāk līdzinājās uztrauktai tautas sanāksmei, ne vadītājas iestādes sēdei. Emocionālais uzbudinājums izpaudās vairāku deputātu runās. Sevišķi uztraukts bija Rīgas arodbiedrību darbinieks Jānis Višņa, skaļā balsī kļiedza: fašisti šīs dienas laikā Esplanādē strādniekus un mūsu ministri valdībā ir bezspēcīgi to novērst! Arī Menders aukstasinīgi lēja eļļu uztraukuma ugunī: piedalīšanās valdībā nav devusi nekādu brīvību nodrošinājumu, taisni otrādi — saasinājusi attiecības un radījusi nedrošību pat galvas pilsētā. Frakcijas vairākumā valdīja tāda noskaņa, ka Rīgas sapulces izjaukšanā vainīgi ir ne vien fašistiskie jaunieši, bet arī policisti, kas nav nekā darījuši nekārtību pārtraukšanai, un prefekts Dambekalns, kas tādu policiju izaudzinājis. Atbildīgs ir arī iekšlietu ministrs.

Beidzot frakcija nolēma uzdot ministriem, lai tie panāktu, ka: 1) nekārtību cēļēji Rīgas 1. maija sapulcē tiktu nodoti tiesai, 2) klātesošie policisti par bezdarbību tiktu atlaisti no dienesta un 3) par nespēju organizēt krietnu policiju un uzturēt galvas pilsētā kārtību tiktu atstādināts no amata prefekts Dambekalns.

Ministru kabineta sēdē mēs iesniedzām minētās prasības.

Izcēlās plašākas pārrunas. Par to, ka nekārtību cēļji sodāmi, nebija nekādu domstarpību, bet policistu atlaišanai nepiekrita pilsoniskie ministri. Pat noteiktais demokrats iekšlietu ministrs Pēteris Bergis no juridiskā viedokļa nevarēja piekrist tūlītējai policistu atlaišanai. Vispirms jānoskaidro, kas īsti noticis. Viņš ierosināja iecelt trīs ministru komisiju, kas nopratinātu lieciniekus, tad ziņotu ministru kabinetam un tikai pēc tam taisītu lēmumus. Mēs nevarējām neatzīt tādas komisijas nodibināšanu. Tajā iecēla iekšlietu ministru P. Bergi, tieslietu ministru Holmani un mani.

Šī komisija darbojās vairāk nekā vienu mēnesi, noklausīnāja daudz liecinieku, policistu un pašu prefektu Dambekalnu. Sapulces rīkotāji un citi viņu uzdotie liecinieki paši nevarēja uzrādīt nevienu konkrētu sapulces jaucēju, nosaucot vārdā vainīgos, tādēļ nevarēja konstatēt, kas bija izdarījuši noziegumu. Policisti, kas bijuši klāt sapulcē, visādi taisnojās par savu bezdarbību. Viņu skaits esot bijis niecīgs, nepilns desmits vīru lielajā ļaužu masā esot bijuši pilnīgi bezpēcīgi jebko darīt kārtības uzturēšanai. Neviena liecinieks nevarēja konkrēti norādīt, ka kāds policists būtu apzināti un tieši atbalstījis nemiera cēļjus. Pats prefekts paskaidroja, ka viņš atzīstot sevi par vainīgu, bet tikai tai nozīmē, ka nav paredzējis tādu nemieru iespēju Rīgā. Līdz šim visas sociāldemokrātu sapulces un gājieni notikuši bez jebkādiem traucējumiem un nav bijis nekāda iemesla domāt, ka šoreiz tas būs citādi. Komisija nevarēja juridiski un loģiski darīt atbildīgus policistus un viņu priekšnieku.

Ministru kabinets, noklausījies komisijas ziņojumu, taisīja lēmumu: izsakt nožēlošanu par nekultūrāliem un noziedzīgiem politiskās cīņas paņēmieniem, nolemj uzdot izmeklēšanas tiesnesim atrast vainīgos un nodot tiesai par noziedzīgu 1. maija sapulces traucēšanu Rīgā.

Mēs, sociāldemokrātiskie ministri, ne visai bijām apmierināti ar šo lēmumu, jo gribējām, ka rezolūcijā būtu arī minēts, lai izmeklēšanas tiesnesis noskaidrotu arī to, vai un kā nekārtību laikā būtu izpaudusies policistu vaina bezdarbībā. Vairākums tomēr noraidīja mūsu prasību.

Patiesību sakot, es biju pārliecināts, ka bijušais sociāldemo-

krats un Marģera Skujenieka svainis prefekts Dambekalns nesimpatizē fašistiem un neatbalsta nekārtības.

Frakcijas vairākums nebija apmierināts ar ministru kabineta lēmumu un mēs, ministri, iesniedzām Jānim Pauļukam mūsu demisijas rakstus.

Tā beidzās mūsu partijas pirmais mēģinājums piedalīties valdībā. Mūsu demisija nebija politiski nopietni motivējama, jo nebija nekāda tiesiska pamata prasīt represijas pret policistiem, kamēr viņu vaina nebija pierādīta. Frakcijas vairākums savu lēmumu taisīja pārsteidzīgā jutoņā, ne apdomātu politisku motīvu vadīts. Mums vajadzēja nevis aizbēgt no valdības, bet ar savu klātieni ministru kabinetā ietekmēt iekšējo politiku, it īpaši ietekmēt policistus stingrākai demokratisks kārtības uzturēšanai. Neapdomīgi aizskrejot no valdības, mēs, negribēdami, psiholoģiski cēlām jaunās fašistu kustības pirmā soļa nozīmību. Viņi nu tikai pacēla savu seksti. Ar savu pirmo manifestāciju viņi bija izrādījušies tik stiprs politisks faktors valstī, ka bija spējuši iztriekt sociāldemokrātus no valdības.

Bet šī vieglprātīgā aizskriešana no valdības bija arī zināma mācība mūsu frakcijai. Tā kļuva apdomīgāka valdības jautājumā.

4. KONFLIKTS AR RAINI

Rainis savu sabiedrisko darbību sāka nevis kā dzejnieks, bet gan kā ideologs, jaunās strāvas redzams idejisks vadītājs. Aspasijas ietekmē uzsākot dzejnieka darbību, viņš tomēr palika sabiedrības veidotājs, jo dzejas darbos Tāļajās noskaņās un Vētras sējā ielikta aktīva sabiedriska dinamika. 1905. gada revolūcijā viņš mēģināja iesaistīties arī tiešā politiskā cīņā. Tā tomēr palika visai šaura, jo revolūcijas politiskajā vadībā viņš neiekluva un kā politisks darbinieks maz parādījās. Pēc 1905. gada līdz pat pirmajam pasaules kaŗam, Rainis pilnīgi atturas no politiskas aktīvitātes un nododas tikai dzejas darbam, ar ko kļūst par liktenīgu tautas veidotāju nacionālā un demokratiskā

garā. Tikai latviešu tautas traģiskais liktenis pirmā pasaules kara laikā ierāva lielo dzejnieku arī tiešā politikā. Viņš sākumā iestājās par Latvijas politisko autonomiju Krievijas federatīvās republikas ietvaros un vēlāk par Latvijas neatkarīgo demokrātisko republiku.

Ilgus gadus gan kā ideologs, gan kā dzejnieks, Rainis bija virzījis tautu uz augšu un uz priekšu, līdz beidzot tā sasniedza savu neatkarīgo demokrātisko valsti. Pārbraucis Latvijā, Rainis gribēja tieši kalpot savai tautai, tās valstiskās dzīves izveidošanā. Vispārējie jūsmīgie apsveikumi, kādus viņš saņēma pārbraucot 1920. gada aprīlī, viņā radīja ilūziju, ka visa tauta, visas partijas grib, lai viņš arī politikā kļūtu par tautas un valsts vadoni.

Politiskās īstenības plāksnē tomēr nedarbojas vienota tauta, bet gan partijas, kas savstarpēji cīnās par ietekmi un varu. Vēlot Satversmes sapulces priekšsēdi, Rainis jau sadūrās ar partiju politiskām interesēm. Viņš sāpīgi izjuta demokrātu nevēlēšanos redzēt viņu par Satversmes sapulces priekšsēdi. 1922. gada beigās un 1923. gada sākumā augsto politisko amatu dēļ Rainis sanāca konfliktā ar savas partijas vadību.

Kad Saeima ievēlēja mūsu frakcijas uzstādīto Frici Vesmani par priekšsēdi, Rainis vēl neizrādīja savu neapmierinātību. Nevienam frakcijas loceklim neienāca prātā, ka mēs drīkstētu Raini apgrūtināt ar tik smagu amatu. Kā vēlāk noskaidrojās, viņš pats šīs vēlēšanas neuzskatīja par galvenām un bija pārliecināts, ka frakcija un arī Saeimas vairākums viņu ievēlēs par valsts prezidentu. Tomēr frakcija Raini nemaz neuzstādīja par kandidātu un jau tūlīt pirmā gājienā balsoja par Jāni Čaksti. To frakcija darīja tāpēc, lai visādā ziņā izjauktu labā spārna kandidāta Kārļa Ulmaņa varbūtēju ievēlēšanu. Rainis šo frakcijas rīcību uzskatīja par aizskafošu. Frakcijai katrā ziņā vajadzējis uzstādīt viņa kandidatūru un dot iespējamību Saeimai izvēlēties starp viņu un Čaksti.

Pēc Čakstes ievēlēšanas Rainis saslīma un visu decembra mēnesi nenāca uz Saeimas sēdēm. Dzirdēju, ka Raiņa slimība galvenokārt esot „diplomātiska.” Viņš esot gan saaukstējies,

bet neejot uz Saeimas sēdēm sarūgtināts valsts prezidenta vēlēšanu dēļ.

Nākošajā centrālās komitejas sēdē ziņoju par Raiņa neapmierinātību ar partijas vadību. Nolēma mani, kā Raiņa draugu, deleģēt pie viņa izskaidrot svarīgos politiskos motīvus, kāpēc mēs neuzstādījām Raini par prezidenta amata kandidātu.

Abi ar Maiju aizbraucām uz Pārdaugavu pie Raiņa. Viņš gan uzmanīgi klausījās manos argumentos, bet tie viņu nepārliecināja. Es norādīju, ka mūsu partijas kandidātam nebija nekādu izredžu tikt ievēlētam, ka iespējama tad būtu labā spārna uzvara.

Pēc kāda brīža Rainis ieminējās: bet kas aizkavēja frakciju uzstādīt mani Saeimas priekšsēža amatam? Man bija liels pārsteigums, ka Rainis bija vēlējies kļūt par Saeimas priekšsēdi. Es atbildēju: nevienam pat prātā neienāca tevi, vislielāko latviešu dzejnieku, atraut pilnīgi dzejai un iejūgt smagā praktiskā valsts darbā. Šie argumenti Raini nenomierināja. Mēs gribot viņu iekapselēt, atturēt no sabiedrības un no valsts darba. Viņš tomēr gribot kalpot tautai un valstij.

Tad savus vārdus sacīja Maija. Kaut arī Saeimas priekšsēdis un valsts prezidents dara svarīgus valsts darbus, tomēr viņi nāk un iet. Turpretī mākslas darbi, ko radījis ģenijs, ir vienreizēji un tie dzīvo mūžīgi. Prezidenti mums var būt vairāki, bet Rainis mums ir tikai viens. Tauta gaida no Raiņa jaunus lielus mākslas darbus, ko spēj sniegt tikai viņš.

Šie vārdi aizkustināja lielo dzejnieku, viņa acis mirdzēja un viņš kļuva atkal mīļš, sirsnīgs, tuvs. Arī Aspazija piebalsoja: viņa vienmēr Rainim sakot to pašu, ko jau teikusi deviņdesmitajos gados — Raiņa lielais uzdevums ir dzejā, bet ne politikā.

Beidzot, Rainis izteica trīs vārdus, ko viņš mēdza sacīt kā samierināšanās zīmi: nu, tad labi!

Raiņa māju atstājām noskaņā, ka konflikts ar partijas vadību nu ir galīgi izbeigts.

Tomēr tā nebija. Pēc dažām nedēļām konflikts atkal saspīlējās un šoreiz tas izpaudās pavisam asi.

1923. gada janvārī, kādu dienu pēc tam, kad lielās koalīcijas valdība bija jau dabūjusi uzticību Saeimā, es satiku Raini

kuluāru zālē. Pēc gažās slimības nu viņš atkal bija ieradies Saeimā. Viņš bija nokavējies, deputāti jau atradās sēžu zālē un kuluāri bija tukši. Mēmās sienas bija vienīgie liecinieki manai ļoti drāmatiskai sarunai ar aizvainoto dzejnieku.

Sasveicinājies ar Raini, tūlīt noskārtu, ka nu viņš ir dusmīgs, pat ļoti. To pauda acu skatiens, balss tonis, bet it īpaši rokas stīvais sniegums. Tas Rainim bija ļoti raksturīgs. Kad viņš bija labvēlīgi noskaņots, viņa pagarie pirksti silti satvēra manējos un jutu izstarojam sirsnības strāvojumu. Turpretī, kad viņš bija sadusmots, viņa pirksti bija saliekti stūraini, uz iekšu pret delnu. Šoreiz sajutu, ka viņa pirksti pauž negatīvu strāvojumu tik sakāpinātā veidā, ka draud pat eksplozija. Tā arī tūdaļ gāzās pār mani.

Tā kā pēc pēdējā apciemojuma pie Raiņa biju pārliecināts, ka nu viņš vairs neinteresējas par politiskiem amatiem un pilnīgi nodevies savai literārai jaunradei un teātra direktora darbam, tad īsti nesapratu viņa dusmu cēloni. Es iejautājos: „Vai Tu vēl arvien dusmojies uz mums?” Jautājums izraisīja veselu lavīnu rūgtu pārmetumu. „Es jūs visus ievēdu šai namā, bet jūs grūžat mani nost.” „Kā tā?” — brīnījos es un nopietnā balsī vēl piebildu: „Visus gan Tu neesi ievēdis, jo frakcijas redzamiem darbiniekiem katram pašam ir savs svars.” Tas vēl vairāk sanikvoja Raini, kas, acīm redzot, figurējot visos piecos vēlēšanu apgabalos mūsu partijas sarakstos pirmajā vietā, bija pārvērtējis savu politisko svaru. Nu Rainis uzbudinātā balsī krāva man virsū savus asos pārmetumus: „Es gāju visos apgabalos mūsu saraksta priekšgalā, mans vārds jums bija vajadzīgs, lai es savāktu jums balsis. Nekam citam, pēc jūsu domām, es nederu. Par valsts prezidentu negribat, par Saeimas priekšsēdi arī nē. Pēc jūsu domām, es laikam šajos amatos nederu. Bet tagad jūs mani pavisam niecināt, zaimojat sabiedrības priekšā. Nu jūs atzīstat, ka es par ministru arī nederu. Jūs mani nemaz nerespektējat, necienat mani . . . Jūs . . .”

Nu es sapratu Raiņa dusmu drudzi. Viņš bija saniknojies uz partijas vadību, ka tā nebija viņu izraudzījusi par izglītības ministru. Es nu mēģināju nomierināt viņu: „Kad es pie Tevis biju kopā ar Maiju, tad taču noskaidrojām un Tu, šķiet, tam

arī piekriti, ka Tev nepiederas praktisks valsts amats. Tu esi un paliec mūsu garīgais un morālais vadonis, mūsu lielais dzejnieks, kam vēl jārada svarīgi mākslas darbi. Jau deputāta amats Tevi traucē tavā darbā, laupa dārgo laiku. Bet savienojot ministra amatu ar deputāta pienākumiem, Tu tiktu apkrauts ar darbu, kas neatbilst Tavam garam, Tu vairs nemaz netiktu pie dzejnieka jaunrades. Tāpēc mēs negribējam Tev uzkraut smago ministra darbu.”

Mani argumenti Raini nemaz nepārlicināja.

„Es Latviju cēlu, ziedoju tai savu mūžu, savus dzejas darbus. Kad nu uzcelta valsts un es gribu tai kalpot, jūs man neļaujiet to darīt. Atļaujiet man pašam noteikt, ko es šai brīdī atzistu par svarīgāko. Jūs, partijas vadība, uzmetaties man par aizbildņiem. Es pats zinu, ko es daru un gribu darīt. Jūs man neļaujiet pildīt manu pienākumu pret tautu un valsti.”

Šoreiz partijas vadības konflikts ar Raini izlauzās uz āru, nepalika noslēpts. Rainis demonstrātīvi pārsēdās sēžu zāles pēdējā solā, lai tā izrādītu, ka viņš ir konfliktā ar frakcijas vadību, kas viņu pazemojusi. Tur, šai pēdējā solā, aizvainotais morālais vadonis iegrīma sevī. Viņš bija klāt Saeimas sēdēs un arī tur nebija. Viņš nesekoja debatēm, ne mazākā mērā neinteresējās par Saeimas darbību, kaut ko lasīja, vai arī rakstīja un laboja rakstu korrektūras. Kuluāriem cauri viņš izgāja ātriem nervoziem soļiem, ne ar vienu nesarunājies, galvu lepni pacēlis, it kā citu nemaz neredzējis. Sāpīgs pārmetums bija viņa acīs, kad tās sadūrās ar manējām. Man Raiņa bija ļoti žēl. Bet es nejutos vainīgs pie viņa konflikta ar partijas vadību un patlaban arī es nekā nevarēju darīt, lai to mīkstinātu. Par atgrūšanu no ministra posteņa Rainis bija tā sašutis, ka vienu laiku viņš pat dažām personām, to starpā arī manai mātei, bija keicis, ka izstāšoties no Saeimas un braukšot atpakaļ uz Kastaņolu. Tā laika ieraksti Raiņa dienas grāmatā ir samērā mīksti, ja atminos viņa uztraukumu un sarūgtinājumu.

Raiņa konflikts ar partijas vadību zināmā mērā izvērtās par viņa personīgo traģēdiju Latvijā. Rainis tā milēja savu tautu, ka viņš pāri saviem spēkiem, pāri savām īstajām spējām gribēja izvirzīties sabiedriskā darbā. Mūsu vēlēšanos saudzēt viņu,

neuzkraut viņam smagus darbus, Rainis pārprata, uzlūkojot to kā mūsu nespēju novērtēt viņa politisko talantu. Iesaistījies sabiedrībā, ievirzījies parlamentā, Rainis bija nokļuvis laikmeta politiskā un sabiedriskā drudža varā.

Plašākā sabiedrībā valdīja maldīgs uzskats, ka valsts prezidents, Saeimas priekšsēdis un it īpaši ministru prezidents un ministri vienīgie veido un virza nācījas un valsts likteni. Viņi ir valsts augstie priesteri, kas kultivē nācījas tradīcijas, izpauž un nosaka tās gara virzienu. Varens spožums saistījās ap augstiem valsts amatiem mūsu valsts dzīves sākotnē. Tas arī Rainim lika tiekties uz tiem. Kas Latviju cēlis, tam viņa arī jārepresentē un jāvada. Objektīvu apstākļu dēļ nevarēdams sasniegt šos augstos valsts amatus, viņš iekļuva traģiska cietēja lomā.

Raiņa ciešanas palēnām rimās, bet arī vēlāk viņam bija tieksme kļūt par prezidentu.

Konflikts ar Raini izbeidzās tikai tad, kad partijas vadība 1926. gada decembrī viņu izraudzīja par izglītības ministru. Bet par to tuvāk kādā no nākošajām nodaļām.

5. V. ZĀMUĒLA KREISĀS KOALICIJAS KABINETS

Z. Meierovica otrais kabinets, kas nodibinājās 1923. gada 26. jūnijā, pastāvēja tikai pusgadu. Tas krita 1924. gada 22. janvārī, kad Saeima izteica tam neuzticību ar 59 balsīm sakarā ar mūsu frakcijas interpelāciju.

Liepājas pulka komandieris Ķūķis bija sevi pilnīgi parādījis par demokrātijas pretinieku, kas turklāt neprot un negrib savā pulkā uzturēt disciplīnu un kārtību. Daži viņa pulka virsnieki bija jau izrādījuši fašistiskas tieksmes, piedaloties nelikumīgās nekārtībās. Pats pulkvedis Ķūķis arī dažās savās runās bija diezgan atklāti izteicies pret parlamentāro valdību un arī pret demokrātisko iekārtu vispār. Liepājā bija izveidojies ķūķisms, kas izpaudās pat slepenos draudos: pulk-

vedis Kūķis, ar šauru prātu, bet cariska pulkveža dūšu, ar savu pulku ies uz Rīgu, lai nodibinātu militāru diktatūru.

Kad 1923. gada decembrī kādi virsnieki ar vārdiem un darbiem bija Liepājā aizskāruši Saeimas deputātus Paulu Lejiņu un K. Gulbi, mūsu frakcija nolēma reiz darīt galu kūķismam. Mēs iesniedzām Saeimā interpelāciju un prasījām, ko valdība domā darīt, lai nodrošinātu kārtību Liepājā un garantētu demokrātisko iekārtu pret pulkveža Kūķa draudiem? Kaŗa ministrs Ducēns, zemnieku savienības loceklis, atbildot valdības vārdā solīja gan rūpēties par kārtību Liepājā, bet nekā nesolīja darīt pret pulkvedi Kūķi. Arī es kāpu katedrā un apsvērtā enerģiskā runā politiski nosītu pulkvedi Kūķi un apgāzu Z. Meierovica ministru kabinetu. Demokrātisko vidus grupu deputāti pievienojās maniem argumentiem un izteica neuzticību valdībai.

Ministru kabinets bija kritis. Ko nu tālāk darīt? Mēs bijām valdības gājēji, mums arī vajadzēja uzņemt atbildību par jaunās valdības sastādīšanu. To prasīja no mums parlamentārās cīņas loģika, to mums diktēja arī demokrātiskās iekārtas sargāšana pret reakcionāru virsnieku draudiem. Šoreiz mums jābūt ļoti aktīviem jaunās valdības sastādīšanā un jārīkojas steidzīgi.

Uzaicināju Bastjāni un Rudevicu noturēt tūlīt frakcijas prezidija sēdi, lai izlemtu mūsu rīcību. Kuluāru zālē pie lielā kamīna, kur sārtojās ogles, es īsos vilcienos izteicu savas domas un ierosinājumus. Šoreiz jārīkojas ārkārtīgi steidzīgi. Nodibināsim demokrātisko partiju koalīciju, kas sastāda un atbalsta kreisu demokrātisku valdību bez zemnieku savienības. Mēs, sociāldemokrāti, paši valdībā nepiedalīsimies, tikai balsosim tai uzticību. Jaunajai valdībai izraudzīsim par ministru prezidentu noteiktu pilsonisku demokrātu, kāds ir Voldemārs Zāmuēls, un par ministriem aicināsim demokrātisko vidus grupu pārstāvjus un arī bezpartējiskus demokrātus.

Mūsu galvenās prasības: pulkveža Kūķa un Rīgas prefekta Dambekalna atļaišana un noteiktu demokrātu likšana viņu vietās; arī politiskās pārvaldes priekšnieks būtu maināms. Nekādu gaŗu un plašu programmu nevajag izstrādāt, bet valdības prakse panākt mūsu prasību pildīšanu.

Bastjānis un Rudevics pievienojās manam ierosinājumam un steigā devāmies pie V. Zāmuēļa. Izsacījuši mūsu nodomus, lūdzām viņu uzņemties ministru prezidenta pienākumus un sākt tūlīt naktī sastādīt jauno ministru kabinetu. Zāmuēls pieņēma mūsu piedāvājumu, atzina mūsu galvenās konkrētās prasības demokratiskas kārtības un satversmes sargāšanai par izpildāmām un tūdaļ sāka rīkoties. Šīs konkrētās svarīgās prasības nolēmām pagaidām turēt slepenībā, lai attiecīgās personas pilnīgi pārsteigtu.

Zāmuēls ataicināja Nonācu, Jēzupu Trasunu un Pēteri Bergi. Dzērām tēju, piekodām riekstus ar medu un sastādījām vēlā naktis stundā jauno ministru kabinetu. Par kaŗa ministru izraudzījām bezpartējisku demokratu, kaŗa tiesas priekšsēdi pulkvedi Fr. Birkenšteinu, iekšlietu resoru lūdzām uzņemties A. Birzniekam (dem. centrs). Par ārlietu ministru es ieteicu aicināt ārlietu ministrijas darbinieku Ludvigu Sēju (bezpārtējisks demokrats). Par finanŗu min. R. Kalningu, ne kā Berga partijas pārstāvi, bet kā finanŗu speciālistu. Zemkopības ministra amatam izraudzījām jaunzemnieku pārstāvi E. Baueru un par izglītības ministru docentu Kārli Straubergu, kas toreiz nebija zemnieku savienības biedrs, bet noteikts bezpārtējisks demokrats. Satiksmes ministra posteni piedāvājām J. Pauļukam.

Voldemārs Zāmuēls sāka jau tūlīt naktī sazvanīties ar ministru kandidātiem. Mūsu vidū valdīja saprašanās kā par kreisās demokrātikās valdības uzdevumiem, tā par izraugāmiem ministriem. Viss valdības sastādīšanas darbs, kas citkārt prasīja daudzas nedēļas, tagad virzījās uz priekšu ātri. Šķiŗoties vēlā naktī norunājām, ka Voldemārs Zāmuēls nākošā dienā līdz pulksten piecpadsmitiem galīgi saformēs sava kabineta personālo sastāvu un uzrakstīs arī valdības deklarāciju, lai pulkst. 17-os varētu stāties Saecimas priekšā.

Ārkārtīgajai steigai valdības sastādīšanā bija divējādi motīvi. Pirmkārt, mēs negribējām dot laiku zemnieku savienības līdeŗiem Klīvem un Ulmanim atjēgties un jaukt mūsu valdības nodibināšanu. Otrkārt, mums bija jābūt gataviem arī uz varbūtību, ka pulkvedis Ņūķis, sajutis, ka tiek izšķirts viņa liktenis, ar bruŗotu varu sacēļas pret pastāvošo iekārtu, par ko jau klīda

baumas Liepājā. Jaunajai Zāmuēla valdībai vajadzēja pārņemt valsts varu laikā, lai sagatavotos pret šiem draudiem.

Viss noritēja kā bija paredzēts. Pulksten piecpadsmiņos Saeimas starpfrakciju biroja telpās ieradās V. Zāmuēls un jaunās demokrātiskās koalīcijas partiju pārstāvji, lai galīgi apstiprinātu valdības deklarāciju un sastāvu.

Tad demokrātisko frakciju līderi kopā ar Zāmuēlu steigā devās pie valsts prezidenta uz pili, lai paziņotu par mūsu vienošanos un lūgtu viņu steidzīgi sagatavot rakstu, ar ko viņš izrauga Zāmuēlu par kandidātu ministru prezidenta amatam.

Ar pusstundas nokavēšanos V. Bastjānis, A. Rudevics un es ieradāmies Saeimā uz mūsu frakcijas sēdi. Daži deputāti jau sākuši dusmoties, ka tik svarīgā brīdī viss frakcijas prezidijs pazudis. Isos vilcienos ziņoju, ka frakcijas prezidijs, bez centrālās komitejas un frakcijas pilnvarojuma, pagājušā naktī nodibinājis V. Zāmuēla demokrātisko valdību ar mūsu partijas pilnu parlamentāru atbalstu, bet bez mūsu tiešas piedalīšanās tajā. Tas pārsteidza, jo bija kaut kas jauns. Bet dabūjusi dzirdēt, ka tiks atlaists pulkvedis Kūķis, prefekts Dambekalns un politiskās pārvaldes priekšnieks, frakcija apstiprināja prezidija rīcību. Tikai mūžīgais oponents Fricis Mendērs šaubījās, vai Zāmuēls šos solījumus turēs, tomēr nekādus iebildumus necēla.

25. janvārī Voldemārs Zāmuēls prezentēja savu valdību Saeimā, lai dabūtu tās uzticību. Droši viņš kāpa katedrā. Seja pauda intelektuālu smalkumu, ilggadīga advokāta un politiķa pašapziņu, enerģiska valstsvīra apņemšanos realizēt savus nodomus. Svinīgā klusumā Zāmuēls izteiksmīgi un katēgoriski nolasīja īso valdības deklarāciju. Viņa balss tonis liecināja, ka jaunais ministru prezidents zina, ko viņš grib un ko viņš var. Šī taču bija pirmā valdība, no kuras zemnieku savienība bija izstumta. Zāmuēla vārdus pret korupciju jau tūdaļ pavadīja skaļi aplausi pa kreisi un centrā. Tas bija īsts cīņas signāls. Kad Zāmuēls beidza nolasīt savu deklarāciju, atkal viņu pavadīja aplausi.

Zemnieku savienības parlamentārā līdēja Ādolda Klīves pirmā opozīcijas runā izskanēja dziļš sarūgtinājums par to, ka zemnieku savienība pirmoreiz izspiesta no valdības, bet bravu-

raina toreadora tonī sāktā cīņā pret kreiso valdību palika bez ietekmes centra deputātos. Pēc visu partiju nostājas deklarēšanas Saeima ar 54 balsīm pret 19, 17 atturoties, izteica uzticību jaunajai valdībai.

Ļoti apmierināts gāju uz mājām tonakt. Pirmoreiz tika reālizēta, kaut arī īpatā veidā, mana politiskā ideja par kreisas demokratiskas valdības radīšanu.

Uz Voldemāru Zāmuēlu liktās cerības pilnīgi attaisnojās. Viņš turēja visus mums dotos solījumus, jo atzina par nepieciešamu ieturēt noteiktu demokrātisku virzienu iekšējā politikā.

Pulkvedi Ķūķi atstādināja no Liepājas pulka komandieŗa amata un atvaļināja pensijā, kaut gan pensijas gadu vēl viņam nebija. Nekādus protestus virsnieki neizteica. Nu reiz bija radīta kārtība Liepājas garnizonā. Nu tur virsnieki vairs netraucēja mieru un kārtību pilsētā. Pulkveŗa Ķūķa atlaišana bija brīdinājums visiem citiem virsniekiem. Berga Latvis un daļēji arī Brīvā Zeme sodījās par šādu Voldemāra Zāmuēla valdības rīcību, bet plašākā sabiedrība saprata, ka demokratiskā valstī par virsniekiem nevar kalpot tādi vīri, kas ar savām runām grauj valsts satversmi.

V. Zāmuēla ministru kabinets atlaida no amata arī Rīgas prefektu Dambekalnu, un viņa vietā iecēla demokratiskā centra biedru Grīnvaldu. Dambekalns gan nebija kļuvis par fašistu, tomēr sava vājā rakstura dēļ neieturēja noteiktību un stingrību padoto policistu vadībā. Tā atsevišķos gadījumos bija vērojama dažu iecirkņu uzraugu bezdarbība demokratiskā kārtības uzturēšanā. Jaunais prefekts Grīnvalds drīz vien ieguva vispārēju autoritāti un galvas pilsētā bija nodrošināta policijas vienlīdzīga attieksme pret visām legālām politiskām partijām.

Sava nozīme bija arī demokratiskā centra cilvēka Ozoliņa iecelšanai par politiskās pārvaldes priekšnieku, jo agrāk šai iestādē notika dažādas nebūšanas.

Plašā sabiedrībā Voldemāra Zāmuēla ministru kabinets guva labu slavu kā korupcijas apkarotājs. Par tādu apzīmējama ne tikai kukuļu ņemšana, bet arī dažas legālas priekšrocības, ko ministri vai augstāki ierēdņi piešķīŗ privātām personām vai sabiedrībām. Zemnieku savienības labvēlīgajā aizvēnī bija

izveidojušās dažādas saimnieciskas organizācijas un pat bankas — Zemnieku banka (direktors K. Ulmanis) un Uniona banka (dir. A. Klīve), kas šādā vai citādā veidā faktiski darbojās ar Latvijas bankas kreditu. Voldemārs Zāmuēls un arī viņa kabineta locekļi bija pazīstami kā intelektuāļi, aiz kuriem nestāvēja nekādas saimnieciskas organizācijas, pilnīgi tīri no jebkāda veida veikalšanas. Turklāt vēl mināms, ka V. Zāmuēls bija jau Satversmes sapulces laikā izvirzījies kā noteikts visāda veida korupcijas apkaņotājs, darbodamies par lūgumu un sūdzību komisijas priekšsēdi. Korupcijas apkaņošana deva Zāmuēla valdībai lielu populāritāti tautā.

Ārpolitikā Zāmuēla kabinets nekādu jaunu kursu nesāka. Ārlietu ministrs Ludvigs Sēja bez parastā rutīnas darba virzīja uz priekšu jau Z. Meierovica laikā iesākto mazās Baltijas savienības dibināšanas darbu. 1923. gada novembrī Meierovics bija licis drošus pamatus politiskai un militārai savienībai ar Igauniju. Nu Sēja mēģināja sākt panākt tādu pat satuvi ar Lietuvu, bet bez sekmēm. Lietuvas valdība prasīja no Latvijas, lai tā palīdz atgūt Viļņu. Bez šī noteikuma Lietuvas valdībai neinteresēja savienība ar Latviju. Latvija šādu prasību nevarēja pildīt, un sarunas ar Lietuvu nekustējās nemaz uz priekšu.

Sociāldemokrāti nepiedalījās V. Zāmuēla valdībā ar saviem ministriem, tomēr bija galvenie noteicēji. Mēs ne tikai balsojām uzticību šim ministru kabinetam Saeimā un to aizstāvējām pret labā spārna uzbrukumiem. Mēs bijām galvenā koalīcijas partija ar 31 deputātu un mūsu frakcijas līderi piedalījās sistematiski valdības darbības veidošanā. Divi reizes mēnesī notika ministru prezidenta Zāmuēla un mūsu frakcijas prezidija apspriedes par valdības darbību.

Voldemāra Zāmuēla vadītais ministru kabinets ieņēma savu īpatu vietu isajā neatkarīgās demokrātiskās Latvijas valsts vēsturē. Pirmoreiz zemnieku savienības pārstāvis nebija ministru kabinetā, zemnieku savienība bija pilnīgi izspiesta no valdības. Tas arī bija pirmais un vienīgais ministru kabinets, kur Zigfrīds Meierovics, viņam dzīvam esot, nebija par ārlietu ministru.

Šī pirmā kreisā demokrātiskā valdība darbojās gandrīz vienu gadu. Tā nekrita iekšēju nesaskaņu dēļ. Sadarbība sociāldemokratu un pilsonisko demokratu starpā bija abpusēji lojāla. Zāmuēla valdība krita pavisam sevišķu apstākļu dēļ, kas turklāt nemaz nenorisa pašā Latvijā.

1924. gada 1. decembra agrā rītā Igaunijas galvas pilsētā Tallinā notika labi organizēts bolševiku apvērsuma mēģinājums bruņotas sacelšanās veidā. Dumpinieki, labi bruņoti ieročiem, kas acīm redzot bija ievesti no Maskavas, straujā triecienā jau ieņēma dažas valsts ēkas. Enerģiskais iekšlietu ministrs Einbunds nezaudēja aukstasinību un gribasspēku, drīz pārgāja pretuzbrukumā ar saviem spēkiem un dažu stundu laikā likvidēja bolševiku dumpi. Kādas briesmas bija novērstas, varēja saprast no tā, ka Tallinas ostas priekšā jau atradās krievu kaŗa kuģi, kas tikai gaidīja signālu, lai iebruktu ostā un apsveiktu jauno padomju Igaunijas republiku.

Šis notikums radīja lielu satraukumu arī Latvijā. Pilsoniskā sabiedrībā radās noskaņojums, ka tagad Latvijai vajadzīga nevis kreisa valdība, bet gan tāda, ko atbalsta labais spārns. Šīs sabiedriskās noskaņas spiedienā demokrātiskais centrs atzina par vajadzīgu izbeigt V. Zāmuēla demokrātisko kreiso valdību un nodibināt nacionālo pilsoņu ministru kabinetu ar zemnieku savienības agronomu A. Alberingu priekšgalā.

6. LIKUMS PAR ATLIDZĪBAS NEMAKSĀŠANU MUIŽNIEKIEM

Satversmes sapulce nevarēja izšķirt jautājumu par atlīdzības maksāšanu muižniekiem par atsavināto zemi. Nu Saeimai tas bija jāizlemj.

Vispirms bija jānoskaidro, kāda noskaņa valda pirmajā Saeimā atlīdzības jautājumā. Sarunās ar dažiem centra grupu deputātiem es izdibināju, ka mēs varēsim samobilizēt pusi balsu par atlīdzības nemaksāšanu. Lai panāktu drošu vairākumu par šo priekšlikumu, es ierosināju savā frakcijā tautas iniciatīvu

un nobalsošanu par šo likumprojektu. Bija skaidrs, ka ne par kādu likumprojektu nav iespējams tautas nobalsošanā savākt kворumu, kāds tas bija noteikts: puse balsstiesīgo vēlētāju. Tomēr tautas nobalsošana bija zināms spiediens uz deputātiem.

Mūsu frakcijas prezidijs kopā ar juristiem izstrādāja likumprojektu par atlīdzības nokārtošanu par atsavināto zemi. Tajā bija paredzēts, ka atlīdzību valsts maksās tikai hipotēkāro parādu zīmju turētājiem. Un šī atlīdzība nokārtojama tādā pat veidā, kādā to bija darījis tā sauktais 18. marta likums ar visiem citiem parādiem, kas noteica samērā niecīgu atlīdzību par zelta rubuli.

Šo likumprojektu iesniedzām centrālajai vēlēšanu komisijai, lai tā uzsāktu vākt parakstus par tautas ierosināmo likumprojektu. 1923. gada decembrī zem likumprojekta parakstījās 95.000 pilsoņu. Tautas nobalsošanā likumprojekts nāktu tad, ja Saeima to noraidītu.

1924. gada 1. un 3. aprīlī mūsu likumprojektu apsprieda Saeimā. Sēdes nebija tik vētrainas kā Satversmes sapulcē, apspriežot šo pašu jautājumu. Es tajās uzstājos ar divi kategoriskām runām, kas iespiestas atsevišķā brošūrā Vēstures tiesa par muižniecību (Rīgā, 1924. gada aprīlī).

Atkal deputātu priekšā tēlojās mūsu tautas pagātne, it īpaši 1906. gada baronu vadītās sodu ekspedīcijas, kas nokāva ap 1800 latviešu laucinieku un nodedzināja ap 300 zemnieku māju. Vēlreiz svinīgi pieminēja mūsu tautas varonīgās cīņas pret valsts nodevējiem 1919. gadā. Zālē valdīja sasprindzināta, drāmatiska noskaņa, pat saspilējums. Tas radās tāpēc, ka nebija iepriekš paredzams iznākums, kas dzima debašu rezultātā.

Nervozs uztraukums valdīja zālē, kad pēc otrā lasījuma debatēm balsu skaitītāji V. Bumbērs un Baucis soļoja gar deputātu soliēm un uzmanīgi saskaitīja balsis. Visu acis vērs uz priekšēdi, kas rezultātu ziņoja deputātiem: par likumprojektu nodotas 49 balsis, pret — 30, atturas — 2. Vētraini aplausi un gaviļu saucieni pa kreisi un centrā apsveica šo uzvaru. Pēc kādām dienām, 14. aprīlī, pēc tā sauktā trešā lasījuma, notika galīgā nobalsošana, kuŗā balsis sadalījās: par likumprojektu — 50 balsis, pret — 39. Atkal vētraini gaviļu

saucieni izskanēja par godu latviešu demokrātijas lielajai uzvarai pār tautas nacionālajiem ienaidniekiem.

Vēl piemetināms, ka šo lielo nacionālo uzvaru panāca 38 sociālistu deputāti (31 manas partijas un 7 Skujenieka) un 12 dažādo vidusgrupu pilsoniskie demokrāti.

Nekad savā mūžā neesmu bijis tik apmierināts ar cīņas iznākumu, kā toreiz. Biju apmierināts ne tikai tāpēc, ka personīgi biju ļoti aktīvi cīnījies pret atlīdzības maksāšanu muižniekiem. Es gaviļēju ne tik daudz par mūsu uzvaras materiālo nozīmi. Galvenokārt mani saviļņoja uzvaras morālā nozīme.

Savu dziļāko pārlicību par šīs uzvaras lielo vēsturisko nozīmību izteicu minētās brošūras Vēstures tiesa par muižniecību priekšvārdos:

„Latvijas Republikas Saeimas 1924. g. 1., 3. un 14. aprīļa sēdes nākošais Latvijas vēstures rakstītājs varēs atzīmēt par vēsturiskām. Ne tikai tāpēc, ka runātāji savos argumentos atsaucās uz vēsturi, uz vecāko un jaunāko latvju vēsturi. Ne tikai tāpēc, ka pagātnes drausmīgās ēnas lidoja pa bijušā Bruņniecības nama telpām. Vēsturiskas tāpēc, ka Latvijas Tautas vietnieku nams nopietnā un svinīgā elpā lēma tiesu un taisnību pār Latvijas demokrātijas, latvju nācijas un Latvijas valsts ienaidniekiem. Lēma un izlēma tā, kā prasīja vēstures taisnība un vēstures sirdsapziņa.”

... „Tautas pašas rokās ir nodots sargāt šo vēstures tiesas spriedumu. Sargājot to, tauta sargās pati sevi, savu zemi, savu valsti un savu kritušo brīvības cīnītāju kapus.”

Tomēr ar šī likuma pieņemšanu cīņa ap agrāro reformu vēl nebija galā. Daži vācu deputāti ar baronu Firksu priekšgalā iesniedza sūdzību Tautu savienībai par mūsu agrāro reformu, jo tā esot vācu minoritātes vajāšana. To noliedzot nacionālo minoritāšu aizsardzības konvencija, ko pie savas iestāšanās Tautu savienībā parakstījusi Latvijas valsts.

Kopējiem spēkiem mēs šo pēdējo uzbrukumu sekmīgi atsitām. Galvenie nopelni šai cīņā piekrit ārlietu ministram Meierovicam un mūsu pārstāvim Ducmanim, kuņiem vajadzēja aizstāvēt mūsu radikālo agrāro reformu Tautu savienības priekšā. Kad Saeimas ārlietu kom. apsprieda jautājumu, ko darīt un kā darīt

uzbrukuma atsišanai, tad Meierovics solīja darīt visu iespējamo sūdzības noraidīšanai. Kaut gan zemnieku savienība atzina mazāk radikālu agrāro reformu, tad tagad, kad Saeima ar noteiktu balsu vairākumu bija pieņēmusi likumu par atlīdzības nemaksāšanu, zemnieku savienības liberālais līderis Z. Meierovics atzina, ka valdībai un ārlietu ministrijai uz ārieni noteikti jāaizstāv parlamenta lēmums.

Meierovics šo savu solījumu turēja. Vispirms viņš pie ārlietu ministrijas nodibināja sevišķu 3 juristu komisiju, kas sagatavotu Latvijas valdības atbildi uz vācu deputātu sūdzību. Šajā komisijā viņš aicināja: no zemnieku savienības deputātu K. Pauļuku, no centra grupām deputātu V. Zāmuēlu un no sociāldemokrātiem deputātu Fr. Menderu. Kā vēsturnieku pieaicināja Arvedu Švābi, kas uzrakstīja sevišķu vēsturisku atskatu par agrāro attiecību attīstību Latvijā. Tā Latvijas valdības motīvētā atbilde kopā ar Švābes vēsturisko atskatu iznāca vesela grāmata, kas kļuva par svarīgu dokumentu mūsu radikālās agrārās reformas aizstāvēšanai internacionālā forumā.

Valdības atbildē vispirms noraidīts jo katēgoriski, ka agrārā reforma vajātu vācu minoritāti. Latvijas valsts izturas tik taisnīgi, tik labvēlīgi kā neviena cita valsts Eiropā, dodot nacionālām minoritātēm ne tikai valsts uzturētas tautskolas, bet arī vidusskolas viņu valodā. Beigās bija uzsvērts, ka radikālā agrārā reforma austrumu Eiropā ir labākā sociālā nodrošināšanās pret boļševismu.

Ārlietu ministra Zigfrīda Meierovica diplomātiskā cīņa pret agrārās reformas apsūdzētājiem panāca uzvaru: sūdzību noraidīja kā nepamatotu. Tā galīgi beidzās cīņa ap agrāro reformu 1925. gadā. Šī spožā diplomātiskā uzvara bija Meierovica pēdējais lielais veikums Latvijas labā, jo drīz pēc tam, 1925. gada augustā, viņš mira.

Beidzot vēl piemināms, ka Latvijas valsts tomēr taisīja vienu izņēmumu atlīdzības lietā: ne visai lielu atlīdzību ārzemniekiem par viņu atsavinātām muižām. Likums gan šādu izņēmumu neparedzēja, bet izņēmums tika izdarīts šādā veidā: Saeimas ārlietu komisijas konfidenciālā sēdē Meierovics ierosināja konkrētu priekšlikumu — samaksāt ārzemju pilsoņiem atlīdzību

no ministru kabineta fondiem neparedzētām vajadzībām. Maza un jauna valsts nevar uztipt savu viedokli atlīdzības lietā rietumu lielvalstīm. Tās jau bija pieprasījušas izmaksāt atlīdzību viņu pilsoņiem par atsavinātām muižām. Tādu prasību neesot daudz: divi itaļi, viens francūzis, viens anglis un kādi pieci, seši vācieši. Šāda ārzemnieku apmierināšana sekmēja Tautu savienības labvēlīgo lēmumu. Ārlietu komisija vienprātīgi akceptēja Meierovica ierosinājumu. Arī sociāldemokrāti balsoja par šo priekšlikumu, jo tas bija valstiski nepieciešams. Es jau kādā savā Satversmes sapulces runā izteicos, ka par atlīdzību ārzemniekiem varētu būt runa atsevišķi.

Visiem ārzemniekiem netika izmaksātas vienāda vērtējuma summas. Atlīdzība nebija nekāda lielā. Ārlietu ministrs Meierovics uzdeva zvērinātam advokātam K. Pauļukam vest sarunas ar ārzemnieku pārstāvjiem Rīgā, slepeni vienojoties ar katru atsevišķi par atlīdzības lielumu. Pēdējās lietas Pauļuks kārtoja 1927. gadā.

Kad es pēc 8 gadiem kā Latvijas sūtnis Parīzē aizgāju pirmajā vizītē pie Norvēģijas sūtņa Kolbāna, viņš, sirsnīgi roku spiezdams, mani pārsteidza: „Es jūs jau sen un labi pazīstu.” Kad es lielā izbrīnā jautāju: „Kā tas iespējams,” viņš man atklāja šo noslēpumu. Priekš iecelšanas par sūtni Parīzē, Kolbāns ilgāku laiku esot darbojies Ženēvā par Tautu savienības Baltijas valstu nodaļas priekšnieku. Viņš Rigasche Rundschau atreferējumā lasījis manas parlamenta runas un viņam labi iespiedušās atmiņā tās, kur es runājis par atlīdzības nemaksāšanu muižniekiem. Dibinoties uz tajās izteiktajiem argumentiem, viņš noteikti iestājies par baronu sūdzības noraidīšanu.

7. PIRMĀS SAEIMAS LIKUMDOŠANAS DARBS

Pirmā Saeima savā trīs gadu laikā veica lielu likumdošanas darbu. Dzīves pārkārtošana jaunajā latviešu valstī prasīja daudz jaunu likumu. Likumprojektus Saeimai iesniedza ministru kabinets, komisijas un deputāti.

Ļoti intensīvi strādāja kā plēnārās sēdes, tā jo sevišķi komisijas, kur notika galvenais darbs, kas publikai palika pavisam neredzams. Attiecīgās komisijās trīs lasījumos izdebatēja un izstrādāja visus likumprojektus. Pie dažu apspriešanas uzaicināja piedalīties ar padomdevēju balsi ministriju pārstāvjus un arī dažādu centrālu sabiedrisku organizāciju delegātus.

Kad attiecīgā komisija likumprojektu bija pieņēmusi, to vēlreiz no formālā juridiskā viedokļa iztīrāja juridiskā komisija. Tas bija diezgan svarīgi. Likumu noteikumus komisija padarīja skaidrākus, noteiktākus savā izteiksmē, lai lietojot neceltos grūtības to iztulkošanā. Kaut mūsu likumdevēji visi bija iesācēji savā darbā, tomēr viņi veica savu pienākumu labi un ar lielu atbildības sajūtu. Un tā kā juridiskā komisijā ienāca likumi no visām citām komisijām, tad darba tai pastāvīgi bija ļoti daudz.

Plašākai publikai pirmās Saeimas laikā jau vairs nebija tik dzīvas intereses par tautas vietnieku nama darbību, kā tas bija Satversmes sapulces laikā, kad prese ļoti plaši rakstīja par visu, kas notiek likumdošanas iestādē.

Pirmās Saeimas laikā plašākas publikas uzmanība pievērsās valdības maiņām un tiem likumprojektiem, kas ekonomiski vai psiholoģiski saistīja tautas interesi. Tad Saeimas publikas soli bija pārpildīti.

Tādi likumprojekti bija divi: par atlīdzības maksāšanu muižniekiem un īres likums. Par pirmo jau runāju atsevišķā apakšnodaļā, par otro arī sakāmi daži vārdi.

Pēc pirmā pasaules kara dažās rietumu valstīs uzsāka jaunu sociālās likumdošanas veidu: ar likumu noteikt dzīvokļu īres normu. Sociāldemokratiskā frakcija izstrādāja attiecīgu likumprojektu, piemērotu Latvijas apstākļiem. Tā autors bija apdāvinātais jurists Nikolajs Kalniņš, kas kļuva arī par likumprojekta referentu Saeimas plēnārajā sēdē. Pēc plašām debatēm Saeima pieņēma šo likumprojektu ar diezgan lielu balsu vairākumu un tā Latvija pieslēdzās jaunajam sociālās likumdošanas veidam, kam bija ļoti liela nozīme plašu pilsētnieku slāņu aizsardzībai pret namsaimnieku vienpusīgu diktātu.

Šeit minēšu kādu gadījumu sakarā ar šī likumprojekta apspriešanu Saeimā. Tā kā vācu frakcijas pārstāvis sociālās likum-

došanas komisijā uzstājās pret šo likumu, mūsu partija nolēma mobilizēt vācu sabiedrības domas spiedienu uz viņu deputātiem. Partija kopā ar īrnieku biedrību sarīkoja aristokratiskāajā Melngalvju nama zālē tautas sapulci vācu valodā, lai plaši iztīrātu īres likumprojektu. Ar lielām afišām mani izsludināja par referentu un uz diskusijām publiski uzaicinājām arī vācu deputātus. Neviens vācu deputāts gan uz šo sapulci neieradās, bet vācu vēlētajū bija pilna zāle. Savu runu sāku ar ievadu, kuņā vispār īsumā noskaidroju latviešu attiecības ar vāciešiem. Es sāku ar to, ka Herders savās Briefe zur Förderung der Humanitet ir izteicies: Der Neger malt den Teufel weiss, aber der Lette will nicht im Himmel, sobald Deutsche da sind. Tagad varētu teikt: Herr Doktor Schiemann malt den Teufel rot, aber der lettische Sozialdemokrat will nicht im Himmel sobald deutsche Barone da sind.

Ši vārdu spēle izsauca jautrību un es nodibināju zināmu kontaktu ar man gluži svešo auditoriju. Es, protams, pārliecināju klātesošos vācu īrniekus, amatniekus un kalpotājus, ka vācu frakcija Saeimā īres likuma jautājumā aizstāv nevis īrnieku intereses, bet gan namsaimnieku. Konkrētie panākumi šai vācu sapulcei nebija lieli: mēs vācu frakciju nepiespiedām balsot par īres likumu, vairums balsoja pret, bet mazākums atturējās. Vispārīgi tas bija pirmais un arī vienīgais mūsu mēģinājums politiski ietekmēt arī vācu minoritāti. Tie savā lielajā vairākumā tik noteikti sekoja saviem nacionālajiem vadoņiem, ka mums nebija tikpat kā nekādu panākumu šai virzienā, kaut gan minētā tautas sapulce pamudināja mūsu partijas Rīgas organizāciju nodibināt sevišķu vācu sekciju.

Tā uzaicināja mani tur nolasīt pa referātam, bet, neskatoties uz mūsu pūlēm, tā lielāka par 15 vai 20 locekļiem neizauga.

Pirmā Saeima pieņēma politiski ļoti svarīgus konstitucionālus likumus par presi, biedrībām un sapulcēm. Par tiem plašās tautas masas neko daudz neinteresējās, kaut gan tie bija jo sevišķi nozīmīgi. Satversmes sapulce, kā jau teikts, noraidīja satversmes otro daļu ar politisko brīvību un pilsoņu tiesību deklarāciju. Nu Saeimai ar noteiktiem likumiem vajadzēja īstenot šo brīvību konkrētizāciju. Šos likumprojektus apsprieda publisko

tiesību komisija, kuŗā es arī darbojos. Ap tiem notika zināma cīņa sociāldemokratu un labā spārna pārstāvju starpā. Mēs centāmies nodrošināt pilsoņu brīvības, bet labā spārna pilsoņi — tās aprobežot. Pieņemtie likumi par presi, biedrībām un sapulcēm neiet tik tālu kā Anglijas attiecīgie likumi un tās konstitucionālā prakse, tomēr visā visumā tie nodrošināja politiskās brīvības. Ar to pirmā Saeima veica ļoti lielu vienreizēju darbu.

Daudz un intensīvi savā tiešajā likumdošanas laukā ir strādājusī Latvijas Republikas pirmā Saeima.

8. SOCIĀLISTU INTERNACIONĀLE

1889. gadā sociālistisko partiju un strādnieku arodbiedrību nodibinātā starptautiskā organizācija, kas saskaņoja strādnieku kustības uzdevumus, pirmajā pasaules kaŗā sabruka. Galvenā atbildība par to krita uz Vācijas sociāldemokratisko partiju, kas tūlīt pašā kaŗa sākumā, nobalsojot par kaŗa kredītiem, oficiāli nostājās savas tēvijas pusē, kaut gan Vācijas imperiālisms un militarisms bija galvenais kaŗa cēlējs. Angļu un franču sociālistu vairākums iestājās par savas tēvijas aizsargāšanu, lai paglābtu savu dzimteni un rietumu demokrātijas principus pret pusabsolūtisko ķeizarisko Vāciju.

Drīz vien tomēr Vācijā radās neliela grupa sociāldemokratu, kas deputātu Kārļa Lībknechta un Ledebura vadībā pārgāja opozīcijā un uzstājās atklāti pret kaŗu. Viņiem sekoja maza grupa franču sociālistu ar Kārļa Marksa mazdēlu Žanu Longē priekšgalā un arī Anglijā tāda pat grupa pacifista R. Makdonalda vadībā. Šveices sociālistu vadonis Roberts Grims noorganizēja Cimmervaldē 1915. gadā starptautisku sociālistu konferenci, kuŗā piedalījās augšā minēto grupu pārstāvji, krievu boļševiku organizācija, arī krievu meņševiku-internacionālistu delegāti un vēl daži citi.

Šī konference pieņēma uzsaukumu par tūlītēju mieru, nešķirojot uzbrucējus no tiem, kas aizstāvas, kvalificējot visus par imperiālistiem.

Cimmervaldē radītais sociālistu internacionālistu centrs 1917. gada beigās pēc boļševiku varas nodibināšanās sašķēlās, jo tie radīja savu centru, kam bija pavisam sava taktika: visur pret kaŗu, par pilsoņu kaŗu, par proletāriāta diktātūras nodibināšanu. Tā dzima III internacionāle. Rietumu sociāldemokrāti, cik kreisi un pacifistiski tie arī bija, šajās kreisajās grupās tomēr krasi atšķīrās no boļševikiem, jo rietumu sociālisti internacionālisti atzina demokratiju un brīvību.

Kaŗam beidzoties, Austrijas sociāldemokrātu partijas ierosmē nodibinājās starptautisks centrs, kuŗā bez min. partijas piedalījās Šveices, Francijas, vācu kreisie sociālisti, kā arī angļu neatkarīgā strādnieku partija. Šim centram tūlīt pievienojās arī Latvijas sociāldemokrātiskā partija, uzdodot Paulam Kalniņam uzturēt sakarus ar Vīnes centru.

Daļa agrāko, tā sauktās otrās internacionāles partiju — Anglijas darba partija, vācu sociāldemokrātu partija (labā spārna), Beļģijas un dažas citas, pēc kaŗa beigām arī atjaunoja sadarbību, velkot svītru pāri kaŗa laika nesaskaņām. Londonā atjaunojās šīs internacionāles kopējs centrs un mēģināja kaut cik saskaņot kopējos svarīgos uzdevumus, kas izvirzījās pēckaŗa Eiropā.

Šāda sociāldemokrātu saskaldīšanās divi starptautiskās organizācijās vājināja sociāldemokrātisko partiju svaru kā pret buržuaziju, tā jo sevišķi pret komunistiem, kas bija kļuvuši ļoti aktīvi internacionālā plāksnē, it sevišķi Vācijā un Francijā. Radās tieksme apvienoties vienā starptautiskā organizācijā. Bet kaŗa laika nesaskaņas bija radījušas dziļus aizspriedumus un pagāja daži gadi, kamēr tos pārvarēja.

Beidzot, 1923. gada augustā Hamburgā sanāca apvienošanās kongress, kuŗā piedalījās visas sociāldemokrātu partijas ar mērķi nodibināt vienu kopēju starptautisku centru. To arī izdevās panākt. Pāri visām vecām domstarpībām izdevās apvienot visas partijas ap rezolūciju, kuŗā bija formulēti kopēji uzdevumi. Tas bija kompromisa rezultāts un tajā bija svītrotas analitiskas tezes par attīstības gaitu, jo par tādām nevarēja panākt vienošanos. Prasīja izbeigt Francijas varas politiku pret Vāciju, samazināt kaŗa zaudējumu atlīdzību līdz praktiskas iespējamības normai

un uzturēt mieru, stiprinot Tautu savienību un sekmējot bruņoto spēku starptautisku ierobežošanu.

Hamburgas kongresā Latvijas sociāldemokrātisko partiju reprezentēja centrālās komitejas sekretārs Brūno Kalniņš un es. Klausoties rietumu sociāldemokrātu vadoņu runās un kuluāros sarunājoties ar dažādu valstu delegātiem, es vēroju noskaņas un izredzes rietumu Eiropā. Noteiktība, ar kādu rietumu sociālisti tagad aizstāvēja demokrātiju pret komunistiem, nepārprotami rādīja, ka nekāds boļševisma vilnis Eiropā neievelsies. Kaut gan Vācijā, sakarā ar valūtas pilnīgu sabrukumu, valdīja saimniecisks un sociāls sajukums, demokrātiekie sociālisti bija tik stipri, ka komunistu apvērsumam nebija nekādu izredžu. Draudīgs brīdinājums Eiropas sociālistiem bija fašisma uzvara Itālijā, tomēr vācu fašisms bija tik vājš, ka tad vēl nevarēja apdraudēt demokrātisko iekārtu. Likās, ka rietumu Eiropai ir priekšā ilgstošs demokrātiskas attīstības periods.

Salīdzinot sociālistu internacionāles pēdējo kongresu pirms kara ar šo pirmo kongresu pēc kara, varēju konstatēt lielu starpību. 1912. gadā Bāzeles kongresā izpaudās cerība un ticība, runās dominēja aizrautība, pat patoss, starptautiskā solidaritāte it kā saistīja visus sociālistus vienā kopējā draudzē. Tagad, 1923. gadā Hamburgā tā trūka, reāli atrisināja konkrētus praktiskus uzdevumus, ko kopēji gribēja veikt partijas. Tām vairs nebija agrāko rožaino illūziju, tās nevadīja kāds abstrakts internacionāls sociālisms, bet praktiska darba kārtībā stāvēja dažādas reformas — sociālas un ekonomiskas. Jo stiprākas kļuva rietumu sociāldemokrātu partijas, jo mazāk tās runāja par sociālismu; jo lielāka atbildība gūlās uz tām, jo vairāk tās saistījās ar ikdienas reformu darbu.

Hamburgas kongress atšķīrās no Bāzeles sanāksmes arī tādējādi, ka Hamburgā neviens sociālistu darbinieks neizvirzījās ar savu un savas zemes svaru pāri savas valsts robežām. Bāzelē franču sociālistu lielais vadonis Žans Žoress, vācu — Augusts Bēbels un austriešu — Viktors Adlers bija lielas personības, kas bija pazīstamas visā Eiropā un uz kuņģam klausījās dažādo zemju strādnieki. Tagad Hamburgā šo lielo vairs nebija, viņi bija miruši, un pārējie vecie internacionāles apustuļi Kārlis Kautskis

un Edvarts Bernsteins sevi uzskatīja par tik veciem, ka ar praktisko politiku nenodarbojās un kongresā dalību neņēma, kaut gan pirmais nomira tikai 1938. g. un otrs 1932. Tagad katrai partijai bija savi vadoņi un viņi nemēģināja kļūt par visas internacionāles vadītājiem. Ar šādām pretenzijām nāca klajā vienīgi austriešu sociālistu teorētiķis Otto Bauers, kas reprezentēja gan stipru partiju, tomēr mazā zemē, jo Austrijā nebija vairāk kā 6 miljoni iedzīvotāju. Turklāt kļūt par internacionāles idejisku vadoni O. Baueram traucēja tas, ka viņš neizprata jauno laikmetu, kuŗā bija ievirzījušies rietumu sociālisti. Viņš lielā mērā turpināja dogmātiskā marksisma šķiru cīņas tradīcijas un nesaredzēja to, ka rietumos iegūtā demokrātiskā valsts forma uzliek sociālistu partijām zināmu atbildību par valsts likteni, ko var reāli veidot tikai ejot pa kompromisa un reformu ceļu, bet ne pa revolūcijas vai revolūcionāro fražu metiem. Integrālā sociālisma eksperiments Krievijā bija devis tik daudz negatīva, kā to bija savā polemikā ar Trocki ļoti ekspre-sīvi izteicis Kārlis Kautskis: boļševistiskais sociālisms ir vispār sakompromitējis uz gadu desmitiem kolektīvisma ideju. Otto Baueram neizdevās ar savu revolūcionāro ideoloģiju ietekmēt kongresu, bet tajā nebija arī neviena lielāka stila teorētiķa, kas gaiši un skaidri formulētu sociālistiskā reformisma nozīmību un vēsturisko nepieciešamību rietumu pasaulē.

Tūlīt pēc Hamburgas kongresa vācu sociāldemokrātu partija uzaicināja redzamākos delegātus, kas runāja vāciski, uzstāties ar referātiem tautas sapulcē. Man bija jāuzstājas rūpniecības pilsētā Neiminsterē, kur bija izsludināts ministra Fēliksa Cie-lēna referāts par Baltijas valstīm un padomju Krieviju.

Tikko ierados zālē, kur bija sapulcējušies ap tūkstoš klausītāju, mani brīdināja sapulces rīkotāji: zāles pirmajās rindās esot nosēdušies kāds simts komūnistisku jauniešu ar Valteru Ulbrichtu priekšgalā. Lai es sagatavojoties uz lieliem tračiem. Kaut gan man nu pirmoreiz vajadzēja runāt tik lielā sapulcē svešā vidē un valodā, tomēr droši kāpu tribīnē un enerģiski sāku savu runu. Kad stāstīju par to, ka mēs pa divi lāgiem sakāvām vācu reakcionāro okupācijas armiju, ko vadīja grāfs fon der Golcs, kuŗa mērķis bija atjaunot monarchiju Vācijā un

Krievijā, tad komunistu solos atskanēja dzīvi aplausi. Un kad vēl piebildu, ka reakcionārā vācu ģenerāļa nolūki bija it plaši: viņš ne tikai atbalstīja vietējos vācu baronus, bet gribēja pārvērst Latviju par bazi, kur izveidot savu kontrrevolūcionāro spēku, lai tad ietu uz Berlīni un gāztu demokrātisko iekārtu, bet mēs, latvieši, ar ieročiem to izbeidzām, tad komunisti atkal salutēja maniem vārdiem un visa zāle tiem pievienojās. Pastāstīju arī, kā latviešu demokrātija sociāldemokratu vadībā ar radikālu agrāro reformu sociāli pilnīgi iznīcināja baronu varu. Komunisti atkal skaļi aplaudēja. Viņi sāka ņurdēt un taisīt starpsaucienus tikai tad, kad es tēloju badu un trūkumu Padomju Krievijā kā boļševiku diktatūras rezultātu. Tomēr šie traucējumi nebija tādi, kas mani izsistu no runas pavediena un es labi tiku galā ar savu referātu.

Vārdu jautājumam deva Valteram Ulbrichtam, kas gan savu jautājumu pārvērta runā. Viņš runāja ļoti dzīvi, temperāmentīgi un asi uzbruka vācu sociāldemokrātiem. Šis brunetais jauneklis pēc otrā pasaules kara kļuva par vācu komunistu partijas galveno vadoni.

Atjaunotā sociālistu internacionāle izraudzīja par savu sēdekli sākumā Londonu un drīz pēc tam Briselī. Šeit darbojās pastāvīgs sekretāriāts, ko vadīja priekšsēdis labā spārna angļu sociālists un galvenais sekretārs autriešu sociāldemokrāts Fridrihs Adlers. Vēlāk priekšsēdis kļuva beļģu profesors Debrukers. Pāris reizes gadā notika internacionāles izpildu komitejas sēdes, kur bija reprezentētas lielvalstu partijas ar 3—5 vīru delegācijām un mazo valstu partijas ar vienu delegātu. Latvijas sociāldemokrātiskās partijas centrālā komiteja izraudzīja mani par tās pārstāvi.

Visos svarīgos gadījumos es braucu uz sēdēm. Tur galvenokārt apsprieda ārpolitikas jautājumus. Šīs sēdes drīz vien kļuva par svarīgām Eiropas politikas apspriedes vietām, jo 1924. gadā kā angļu strādnieku partija, tā franču sociālistu partija kļuva par valdības partiju.

Sēdes bija slēgtas, bez preses pārstāvju klātienes, tādēļ tajās sniedza konfidenciālu informāciju un jo brīvi pārrunāja attie-

cīgos politikas jautājumus. Tur varēju gūt svarīgus vērtējumus par Eiropas valstu ārpolitiku.

Uz šīm sēdēm partijas sūtīja savus redzamus darbiniekus. Tā man bija izdevība uzņemt personīgus kontaktus ar galvenajiem sociālistu vadoņiem. To vidū plašāk pazīstami Eiropā kļuva: Francijas — Leons Blūms, vēlākais ministru prezidents, Anglijas Hendersons, vēlākais ārlietu ministrs, Vācijas Rūdolfs Hilferdings, finanču ministrs, deputāti Wels un Breišeids, Beļģijas vēlākie ministri Vandervelde, Heismans un Spāks, Austrijas Otto Bauers, Šveices — Roberts Grimms, Zviedrijas ministru prezidents Jalmars Brantings, ministrs Gustavs Mellers un vēlākais ministru prezidents Pērs Albins Hansons, krievu sociāldemokrāti — Dans un Abramovičs, poļu sociālists Nedzjalkovskis, ko otrajā pasaules kaņā nogalināja vācu gestapo, un citi. Tā kā sēdes vilkāš divi vai trīs dienas, tad bija diezgan laika, lai apmainītos ar informāciju un vērtējumiem. Protams, ka es šīs sēdes izmantoju, lai informētu vadītājus sociālistus par Latviju un citām Baltijas valstīm.

Sociālistu internacionāles sekretāriāts izdeva vācu, angļu un franču valodā biļetenu, kur iespieda rakstus un chroniku sociālistu preses vajadzībām. Es tajā sistēmātiski sūtīju informāciju un arī apcerējumus par Latviju.

Sevišķi svarīgos gadījumos izlietoju savus internacionālos sakarus, lai mēģinātu ietekmēt kādu sociālistu partijas vadību. 1924. gada februārī, nepilnus divus mēnešus pēc pirmās strādnieku valdības nodibināšanas Anglijā, es aizbraucu uz Londonu, lai aizstāvētu Latvijas un visu Baltijas valstu drošību un intereses. Šeit es iesniedzu ārlietu ministram Makdonaldam slepenu plašu memorandu par Baltijas valstu politisko stāvokli austrumu Eiropā, izceļot Latvijas un Igaunijas politisko un stratēģisko nozīmi. Ar to brīdināju jauno Anglijas sociālistu valdību no pārāk lielas uzticēšanās Maskavai un frazēm par mieru, aiz kuņām slēpjas sagatavošanās varas ceļā pakļaut sev citas zemes. Aiz boļševiku pasaules revolūcijas slēpjas faktiski Krievijas lielvalsts nacionālas un imperiālistiskas tieksmes.

Ka šis brīdinājums bija nācis istā laikā, to rādīja pēc deviņiem mēnešiem (1. dec.) boļševiku mēģinājums ar varu gāzt

demokrātisko iekārtu Igaunijā, lai tā to pievienotu Krievijas lielvalstij. Tas būtu sākums visu Baltijas valstu aneksijai.

Noslēdzot šīs piezīmes par maniem sakariem ar sociālistu internacionāli, vēl gribu pieminēt kādus vārdus par atsevišķām personām. Atšķirīgi ir cilvēku raksturi un tāpēc arī dažāda bija sociālistu līdeņu uzstāšanās internacionāles izpildu komitejā.

Otto Bauers, kaut gan viņš tur reprezentēja mazo Austrijas valsti, tomēr bija stipri iedomīgs, pat uzpūtīgs. Turpretī toreiz jo varenās Francijas lielvalsts pārstāvis Žans Longē, kas varēja būt iedomīgs arī ar to, ka viņš ir Kārļa Marksa mazdēls, bija ļoti sirsnīgs ar mazo valstu pārstāvjiem, interesējās par viņu zemēm. Sevišķi simpatisks cilvēks bija Beļģijas sociālistu galvenais vadonis Emils Vandervelde. Viņš vienmēr ļoti interesējās par mazajām Baltijas valstīm, it īpaši par Latviju, ko viņš bija iepazinis 1922. gadā, cauri braucot uz Maskavu, kur viņš uzstājās kā aizstāvis procesā pret sociālistiem-revolūcionāriem. Arī Jalmars Brantings bija goda vīrs, no kuŗa acīm, lielu uzaču slēptām, vienmēr pretī raudzījās silts dvēseliskums. Vecā Zviedrijas valstsvīra interese par Latviju un latviešiem bija sevišķi dzīva un izteiktie vēlējumi mūsu zemei vienmēr bija tuvas draudzības apgaroti. Dziļi atmiņā man palikusi pēdējā tikšanās ar šo lielo humānistu. Viņš pēdējo reizi piedalījās sociālistu internacionāles izpildu komitejas sēdē 1924. gada februārī Luksemburgā. Laipnā kārtā viņš mani uzaicināja uz vakariņām kādā restorānā, kur vairāk nekā divas stundas pārrunājām pasaules politikas problēmas. Ar viņa nāvi gadu vēlāk strādnieku kustība zaudēja panākumiem bagātu cīnītāju.

Sociālistu internacionāles simpatiskām personām pieder arī tās ģenerālsēkretārs Fridrihs Adlers. Viņš bija Austrijas sociālistu līdeņa Viktora Adlera dēls. Fr. Adlers pazina Latvijas sociāldemokrātijas vēsturi un dzīvi interesējās par tās sasniegumiem. Kad 1924. gada februārī biju Londonā, aizgāju vizītē arī pie internacionāles sekretāra. Viņš mani ļoti laipni uzņēma, uzaicinot pat uz vakariņām savā ģimenē. Mūsu starpā radās zināma intimitāte un es mēģināju dziļāk ieskatīties šajā oriģinālajā personībā. Viņš taču pirmā pasaules kara beigu cēlienā,

riskējot ar nāves sodu, bija nošāvis Austrijas ministru prezidentu. Ar lielām pūlēm viņa tēvs, kuņam bija savs svars pat galma aprindās, izglāba savu dēlu no karātavu cilpas. Mani ļoti interesēja istie motīvi, kuņu dēļ Fr. Adlers šo atentātu izdarīja, jo sociāldemokrati vispār ir pret individuālu terroru. Uz to šis divainais terrorists man paskaidroja: „Ne visu, ko cilvēks kādreiz satraukumā izdara, var racionāli izskaidrot. Es biju kādas fatālas iedomas varā. Biju iedomājies, ka ar šo varas aktu es sekmēšu drīzāku miera noslēgšanu.”

9. BALTIJAS VALSTU PARLAMENTI VIZĪTĒ PIE ANĢĻU PARLAMENTA

Sakarā ar dažu anġļu deputātu viesošanos 1923. gadā Rīgā, Tallinā un Kauņā, radās nodoms rīkot Baltijas valstu parlamentu oficiālu vizīti pie vecā anġļu tautas vietnieku nama. Par šo lietu 1924. gada pavasarī sarakstījās šo triju valstu parlamentu priekšsēži un vienojās, ka no katras valsts izraugāmi divi deputāti. Jūnija otrajā pusē šiem sešiem delegātiem vajadzēja ierasties Londonā.

Tā bija svarīga baltiešu manifestācija divējādā nozīmē. Jau nie Baltijas valstu parlamenti tā apliecināja savu cienību pret parlamentārisma ideju, kas bija izaugusi Anġlijā, kur parlamentārā demokrātija funkcionēja visideālākā veidā. Ciemojoties anġļu parlamentā, mēs manifestējām savu uzticību šādai valsts iekārtaī. Turklāt vēl Baltijas valstu parlamentus saistīja pie Anġlijas arī tas, ka šo neatkarīgo valstu tapšanu Anġlija bija visvairāk atbalstījusi.

Otrkārt, ar šādu Baltijas parlamentāriešu vizīti Londonā mēs gribējām ne tikai populārizēt mūsu valstis Anġlijā, bet arī zināmā mērā ietekmēt anġļu deputātus mūsu valstīm labvēlīgā virzienā. Pēdējās parlamenta vēlēšanās strādnieku partija, kas oficiāli saucās par Darba partiju, bija guvusi uzvaru un kopš 1924. gada janvāra liberāļu partijas atbalstā bija pirmoreiz nodibinājusies Darba partijas valdība ar pazīstamo sociālistu

vadoni Makdonaldu priekšgalā. Šī valdība bija atzinusi boļševiku valdību Maskavā un nodibinājusi diplomātiskus sakarus ar to. Padomju sūtniecība Londonā bija uzsākusi plašu un aktīvu propagandu. Šādos apstākļos ļoti laikā nāca baltiešu parlamentāriešu vizīte, kuŗu varēja saistīt ar zināmu propagandu Anglijā.

Saeimas ārlietu komisija izraudzīja par Latvijas parlamenta delegātiem Zigfrīdu Meierovicu un mani. Tā kā 1924. gadā Meierovics nedarbojās par ārlietu ministru un Saeima savu sesiju bija pa vasaru pārtraukusi, mums abiem netrūka brīva laika, lai brauktu uz Londonu pa gaŗo jūŗas ceļu. Kāda angļu sabiedrība bija nodibinājusi kārtīgu tvaikoņu satiksmi starp Rīgu un Londonu. Tie pietājās arī Liepājā, Dancīgā un viss brauciens ilga piecas vai seŗas dienas.

Londonā satikāmies ar Igaunijas un Lietuvas delegātiem un 26. jūnijā ieradāmies vizītē pie angļu parlamenta. Vispirms mūs kāds sekretārs ieveda parlamenta seŗu zāles goda viesu loŗā. Mums, baltieŗiem, dūrās acīs īpatā angļu parlamenta iekārta un kārtības rullis. Pa kreisi sēdēja nevis darba partijas deputāti, bet gan konservātieŗi, labajā spārnā sēdēja darba partijas deputāti. Angļu parlamentārā tradīcija prasa, ka valdības partija seŗ labajā pusē, bet opozīcija kreisajā. Ministriem nav atseviŗķas loŗas, bet viņi novietojuŗies savu deputātu pirmajā solā. Pēc angļu parlamentārās tradīcijas ministri un deputāti tik cieŗi saistās kopā, ka par ministru var būt tikai deputāts.

Pavisam dīvaina mums likās angļu tautas vietnieku nama iekārta: pie deputātu soliem nebija ne vismazākā pulsts, nebija arī runātāju katedras. Kā deputāti, tā ministri runāja no saviem soliem, pieceļoties kājās. Kad vēlāk pieņemŗanā es jautāju priekŗsēdim Vaitlejā, kā izskaidrojama šāda angļu oriŗģinālitāte, jo visur Eiropas cietzemē ir runātāju katedras, viņŗš, pa pusei nopietni, pa pusei humorā, paskaidroja: Tas esot sakarā ar angļu praktisko saprātu — ja būtu ierīkota runātājiem seviŗķa tribīne, tad deputāts runātu gaŗāk, ar visiem orātoriskiem paņēmieniem; ja, turpretim, katrs runājot no savas vietas, tad tieksme gaŗāku runu turēŗanai nerodoties. Tā varot ietaupīt laiku sev, citiem un valstij . . .

Pavisam savāds mums likās tautas vietnieku nama priekšsēdis, kas melnā talārā ar lielu baltu apkakli un pelēku parūku galvā svinīgi sēdēja augstā krēslā zem smaga baldachīna. Viņš gan saucās par spikeru, bet nekad nerunāja parlamentā, tikai vadīja sēdes, dodot vārdu deputātiem. Arī to viņš dara nevis pietiekšanās kārtībā, bet brīvi pēc sava ieskata. Ja kāds deputāts grib runāt, viņš pieceļas kājās un lūkojas priekšsēdī. Reizēm to dara vairāki deputāti un gaida, kad priekšsēdis izsauks nevis viņa uzvārdu, bet teiks — tāda un tāda vēlēšanu iecirkņa deputāts. Priekšsēdis dod vārdu pēc sava ieskata, lai debates būtu interesantākas. Šajā amatā parlaments ievēl sevišķi objektīvu cienījamu personu, kas pazīstama ar savu iecietību. Priekšsēdi vēlot, neskatās uz viņa partijas piederību, bet tikai uz personīgo autoritāti.

1924. gadā lielākā partija bija darba partija, kuņai kopā ar nedaudziem liberāļu deputātiem bija vairākums, bet par tautas vietnieku nama priekšsēdi bija ievēlēts iecienīts konservatīvo deputāts.

Tikko priekšpusdienas sēde beidzās, mēs gājām visi pie spikera, ko nu mēs jau pazinām no sēdes. Bez parūkas un bez svinīgā talāra tautas vietnieku nama augstais priesteris vairs gan neizskatījās tik noslēpumains. Visu delegāciju vārdā vecāko Eiropas parlamentu apsveica Zigfrīds Meierovics, kas prata labi angļiski un arī bija visrepresentatīvākā persona baltiešu vidū. Priekšsēdis apprasījās par mūsu zemju parlamentāro iekārtu un novēlēja mūsu tautas vietniekiem sekmīgu nākotni.

Tad kādā reprezentācijas zālē spikers mūs aicināja lenčā, kur piedalījās arī kādi desmit visu trīs partiju deputāti ar ārlietu viceministru Ponsonbiju priekšgalā.

Makdonalds tā bija aizņemts ministru prezidenta amatā, ka ārlietu ministrijas tiešajai vadībai varēja ziedot maz laika. Šajās brokastīs spikers sacīja svinīgu runu, apsveicot brīvo Baltijas valstu parlamentu pārstāvjus un novēlot šim jaunajam neatkarīgajam valstīm mūžīgi dzīvot nacionālā un politiskā brīvībā. Atbildes runu teica Zigfrīds Meierovics, kam baltieši bija uzticējuši līdeņa lomu.

Man pie brokasta galda abās pusēs sēdēja darba partijas

deputāti, no kuņiem viens bija Makdonalda kabineta ārlietu viceministrs Ponsonbijs. Informēju viņu par Latviju un raksturoju Maskavas valdības ārpolitiku, ko vienmēr vēl vada revolūcijas cerības Vācijā un kas var novest pie boļševiku mēģinājuma iznīcināt demokratiskās Baltijas valstis.

Tās pašas dienas pievakarē piedalījāmieš spikera rīkotā pieņemšanā parlamenta ēkas Temzas krasta terasē. Šeit ap maziem galdiņiem pulcējās ap simts angļu deputātu. Aktīvākie sarunājās ar baltiešiem. Viņu galvenā interese bija: kā esot nokārtojuši attiecības ar Padomju Krieviju un vai boļševiki neapdraud Baltijas valstis. Arī šajā pieņemšanā sevišķi izcēlās Zigfrīds Meierovics, kas ar savu stalto augumu, elegantām kustībām un smaidošām acīm saistīja visu uzmanību.

Baltiešu delegācijas nolika vainagus Vestminsteras vecajā katedrālē pie kritušo angļu kaņavīru pieminēkļa. Šo mūsu ceremoniju Londonā jo sevišķi ievēroja prese, ievietojot attēlus. Vēl jāmin pieņemšana 27. jūnijā pie ministru prezidenta Makdonalda. Tā gan nebija rīkota speciāli mums, bet Garden Party senās pils Hampton Court parkā, dota par godu dažiem ievērojamiem ārzemniekiem, kas tai laikā ciemojās Londonā.

Vispirms sakāmi daži vārdi par šo pili. Tā atrodas ap 50 km no Londonas skaitā Temzas krastā. Pati ēka ļoti interesanta, grandioza, vesels ēku komplekss lieliskā parkā. Šis pils vecākās daļas cēlis XVI g.s. kardināls Wolsley, pēc tam tā pārgājusi ķēniņu īpašumā, kuņi vēlākos gadusimteņos to pārveidojuši par galma vasaras rezidenci. Šeit norisinājusies daļa Anglijas vēstures. Indriķis VIII tur dzīvojis ar savām sešām sievām. Tajā reiz ciemojies kāds Ludviķa XVI vēstnieks, kuņam bijuši līdz savi 400 apkalpotāji. Skaistajā pils zālē Šekspīrs ar savu trupu spēlējis dažus savus darbus.

Pie lielās telts, kas uzstādīta parkā, mūs stādīja priekšā Makdonaldam. Viesu starpā sevišķi acīs dūrās Indijas maharādžas ar savām dāmām, tērpušies savos spilgtajos nacionālajos kostīmos. Ļoti dižens bija kāds Afrikas nēģeņu virsaitis. Angļu dāmām bija piemēroti vasaras tērpi, bet viņas jo sevišķi mirdzināja savām dārgām rotām. Angļu dārza partijā nekāda liela dzeršana un ēšana nenotiek, viesi izdzer pa glāzei šampanieša,

pa tasei tējas vai kafijas, piekožot biskvītus. Visa pieņemšana ir sabiedriskas ceremonijas akts, kuŗā cilvēki satiekas, paspiež viens otram roku, apmainās dažiem pieklājības vārdiem un pēc stundas atvadās no nama tēva. Mums, baltiešiem, katrā ziņā bija interesanti novērot angļu tā sauktās augstākās sabiedrības sadzīves formas: atturīgas manieres, kas tomēr nenoslāpē sirsniņu laipnību.

30. jūnijā baltiešu delegāti deva kādā elegantā Londonas viesnīcā atvadīšanās dineju, kuŗā bija ielūgti kādi 12 deputāti ar spikeru priekšgalā, daži augstākie ārlietu ministrijas darbinieki, protams, arī Baltijas valstu sūtņi Anglijā. Arī šīs dinejas laikā notika dzīvas pārrunas par Baltijas valstīm, par Anglijas attiecībām ar tām, un beigās aukstie angļi bija itin iesiluši par mūsu nākotni.

Baltijas valstu parlamentu vizīte Londonā izdevās labi un tai bija sava nozīme mūsu valstu tuvināšanā Anglijai. Atzīmēsim, ka tā bija pirmā un arī pēdējā reize, kad Baltijas valstu parlamentī brauca vizītē pie kāda rietumu parlamenta.

Ka mūsu apmeklējums tik labi izdevās, tam daļēji jāpateicas mūsu sūtņiem Londonā, it īpaši Vilim Biseniekam, un Igaunijas sūtņim Kalasam.

Šajā braucienā tuvāk iepazīnos ar Zigfrīdu Meierovicu kā cilvēku un mēs kļuvām pat draugi. Uz kuģa braucām vienā kajītē un Londonā arī viesnīcā gulējām vienā istabā. Tik nabaga gan Latvijas valsts nebija, tā samaksāja saviem delegātiem katram savu istabu. Mēs izvēlējamies divu istabu telpu: guļamistabu un salonu, kur pieņemt apmeklētājus.

Līdz tam mēs ar Meierovicu bijām labi kollēgas, kas ļoļāli apkaņojās parlamentā. Agrāk, it īpaši Tautas padomes laikā, es biju jo asi uzbrucis viņa politikai dažos jautājumos. Es biju galvenā persona, kas nupat priekš dažiem mēnešiem gāza viņa vadīto ministru kabinetu un galvenais Zāmuēla kabineta veidotājs, kas zemnieku savienību, un līdz ar to Meierovicu, bija izgrūdis no valdības. Kā Hugo Celmiņš savās atmiņās rakstu krājumā Zigfrīds Meierovics (Rīgā, 1935. g.) liecina, šis pēdējais gadījums Meierovicu ļoti sāpinājis. Bet viņam piemita tik dziļš saprāts un nobils raksturs, ka viņš nemaz neļaunojās uz

mani, jo zināja labi, ka mani cīņā pret viņu nevada nekādi personīgi motīvi.

Šai apvaldītajā diplomātā un iecietīgajā politiķī slēpās arī sirsnīgs cilvēks. Kad vienreiz ieminējās par savu mīļo māti, ko viņš nekad nebija redzējis, viņa acis kļuva valgas. Pret savu tēvu viņš izrādīja dziļu nožēlu par viņa nedziedināmo slimību un pārargro nāvi. Un tomēr šis sāpju bārenis bija kaislīgs dzīves mīļotājs.

Visraksturīgākais Zigfrīda Meierovica sejas vilciens bija viņa smaids. Reizēm tomēr šai smaidā iezīmējās kāds grūti notveŗams sāpju vilciens, kas piešķīra viņa sejai uz mirkli elegisku pietoni.

Sirsnīgi mēs šķīrāmies pēc mūsu kopējā ceļojuma. Abi jutāmies pilnā spēka briedumā — viņam bija tikai 37 gadi, man 36 — un domājām, ka vēl ilgu gadu desmitus mēs abi tuvībā kopēji veidosim mūsu valsts ārējo politiku. Bet jau tuvākā nākotnē liktenīgs gadījums izdzēsa šīs cerības.

10. TAUTU SAVIENĪBAS LIELĀS CERĪBAS

Ja Versaļas miera līgums radīja Tautu savienību, tad tā bija lielvalstu piekāpšanās tautu sadarbības un miera nodrošināšanas centieniem. Tomēr Tautu savienības dibināšanas aktā neieformulēja visus tālejošos principus par starptautisko sadarbību, ko aizstāvēja ASV prezidents Vudro Vilsons. Šī ideālista, vēstures profesora tieksmes ierobežoja šauro politisko centienu praktiķis Francijas ministru prezidents Klemanso un nacionāli egoistiskais angļu ministru prezidents Loid-Džordžs. Tautu savienības konstitūcija paredzēja gan valstu sadarbību miera uzturēšanai un arī sociālo likumu saskaņošanai, tomēr neparedzēja konfliktu izšķīršanai obligatorisku šķīrējtiesu un tā tad atstāja valstu rīcībā kaŗu kā pēdējo argumentu.

Pacifistiskās strāvas pārstāvji — sociāldemokrāti un dažādi pilsoniskie demokrāti — norādīja uz šiem Tautu savienības trūkumiem jau tūlīt, tikko tā nodibinājās, bet sākumā nespēja



Vladivostokā, 1919. g. janvārī: Sēd (no kreisās): Milda Salnā un Marija Švābe. Stāv: V. Salnais, A. Švābe, F. Cielēns un J. Mazpolis



Vladivostokā, 1919. gadā Imantas pulka komandieris kapt. K. Lobe un adj. Ķikulis



No kreisās: sūtnis V. Bisenieks, Z. Meierovics (ar vainagu) un F. Cielēns, tālāk Igaunijas un Lietuvas parlamentu pārstāvji pie Nezināmā kareivja kapa Londonā, 1924. gada jūnijā



F. Cielēns, Z. Meierovics un kons. Bīriņš Londonā
1924. g. jūnijā



I Sacīmas jur. komisija: F. Trasūns, F. Menders, N. Kalniņš, K. Bachmanis, P. Juraševskis, A. Kviestis (priekšs.),
V. Holcmanis, K. Pauļuks, A. Krastkalns, F. Cielēns un M. Lazersons



Igaunijas, Lietuvas un Latvijas sociāldemokrātu konference Rīgā 1926. gada jūlijā



Kreisās valdības sēde 1926. g. decembrī: A. Mīlulis, K. Krievs, E. Bite, R. Bangerskis, R. Ivanovs, D. Rudzītis, M. Skujenieks, V. Bastjānis, A. Rudevics, F. Cielēns un J. Rainis



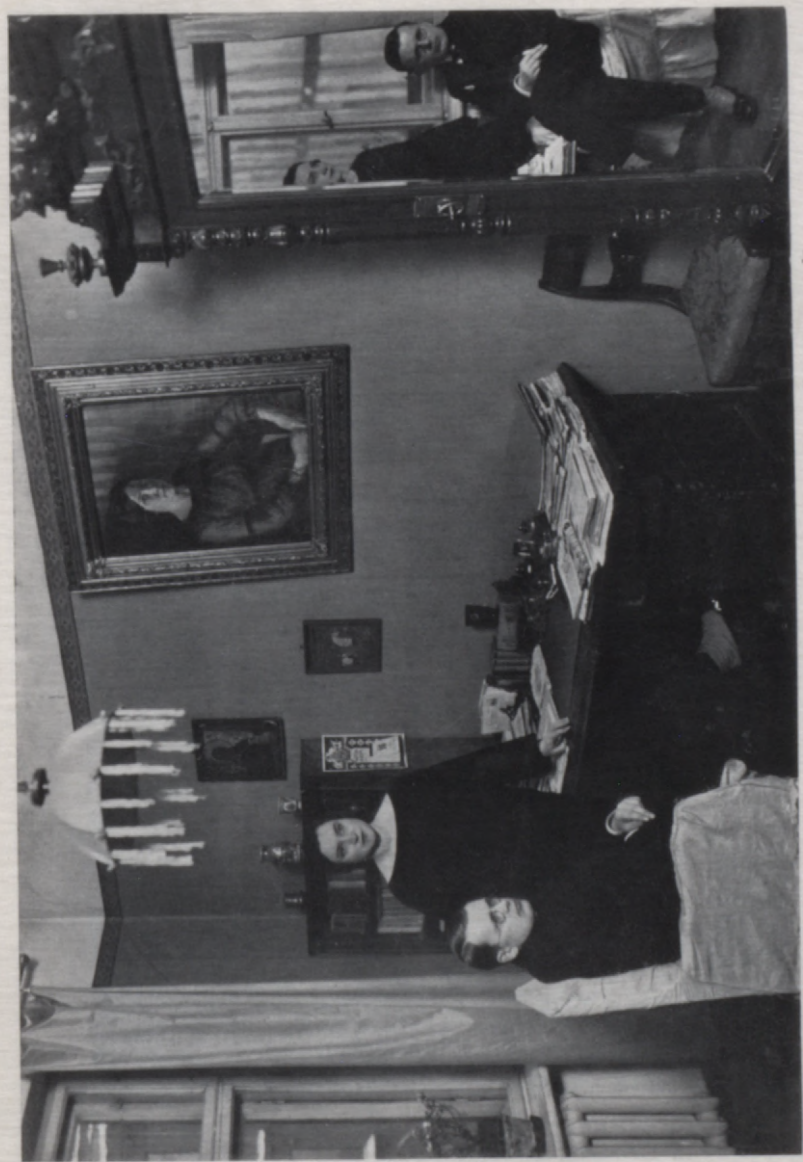
F. Cielēns pārņem no K. Ulmaņa ārlietu min.
vadību 1926. g. 19. decembrī



Latvijas-Igaunijas muitas ūnijas parakstīšana Rīgā 1927. g. 5. februārī:
Sūtnis J. Seljamaa, Ig. del. A. Šmits, Ig. ār. min. Fr. Akels,
F. Cielēns, H. Albāts, J. Seskis un V. Munters



Latvijas delegācija Tautu sav. asamblejā 1927. g. septembrī:
K. Ducmanis, F. Cielēns, P. Sēja un V. Sūmanis



F. Cielēns ar kundzi Maiju sava dzīvokļa darba istabā 1927. gadā



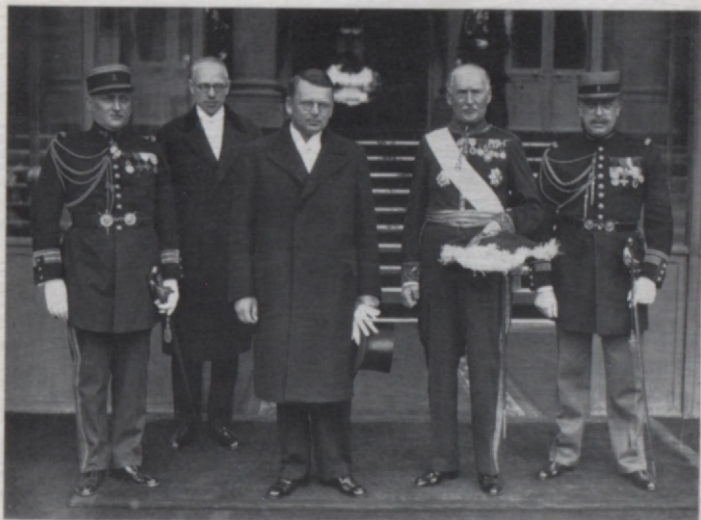
Civinska karikatūra Sevodņā 1927. g. janvārī



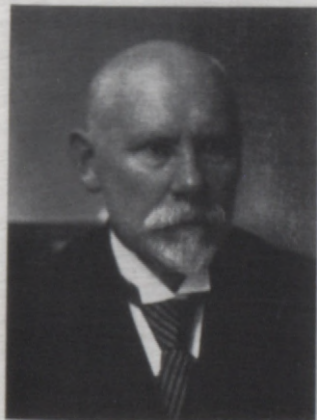
Franču mākslinieka Plachtes zīmējums



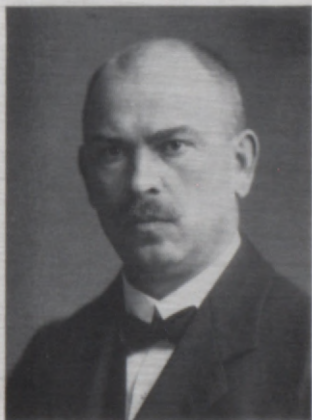
Sociāldemokrātu partijas centr. komiteja 1928. g. nov.: sēd P. Kalniņš, A. Rudevics, Rainis, P. Ulpe, F. Cielēns un F. Menders. Stāv J. Višpa, Bt. Kalniņš, K. Lorencs, Rozentāls un R. Bilmanis (izbrūkst Bastjānis un Morics)



Pie Elizejas pils pirms akreditēšanās 1933. g. jūlijā



JĀNIS ČAKSTE



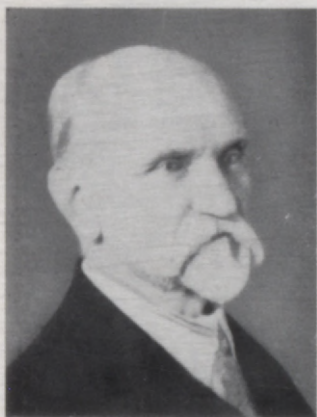
FRĪDIS VESMANIS



Zviedrijas karalis Gustavs V



Sūtis F. Cielēns 1933. g. 18 novembrī noliek vainagu uz franču Nezināmā karavīra kapa Parīzē



JĀNIS RAINIS



PAULS KALNIŅŠ



KRISTAPS ELIĀSS



BRŪNO KALNIŅŠ



MARGERS SKUJENIEKS



VOLDEŅĀRS SALNAIS



JŪLIJS CELMS



TORSTENS UNDEŅS



F. Cielēns ar Maiju un meitiņu Izabellu 1929. g.



F. Cielēna māte 70. dzimšanas dienā ar Aspaziju

nekā grozīt. Tomēr sociāldemokrātu un pilsonisko demokrātu partiju ietekme tautā Francijā un Anglijā manāmi pieauga gados, kas sekoja kaņam. 1923. gada decembrī Anglijā parlamenta vēlēšanās vairākumu guva darba partija un liberāļi, tur sastādījās strādnieku partijas valdība ar pazīstamo pacifistu Makdonaldu priekšgalā. Viņš bija tik katēgorisks pacifists, ka kaņa laikā savas radikālās miera prasības dēļ bija sēdējis cietumā. Nu šis vīrs bija Anglijas ministru prezidents un ārlietu ministrs. Arī Francijā 1924. gada maijā parlamenta vēlēšanās vairākumu guva pilsoniskie demokrati, tā sauktā radikāļu un radikālsociālistu partija un sociāldemokrati. Krita konservatīvo nacionālistu valdība, kuņas priekšgalā bija cietais Puankarē, un nodibinājās kreisā valdība ar radikāļu līderi Eduardu Erio priekšgalā. Nu mainījās arī Francijas ārpolitika.

Abu galveno Eiropas rietumu lielvalstu ārpolitikas kursa maiņa jo spilgti izpaudās Tautu savienības pilnsapulcē 1924. gada septembrī. Man bija izdevība novērot tiešā tuvumā šo politikas maiņu un arī valstsvīrus, kas to veidoja, jo es piedalījos šajā Tautu savienības pilnsapulcē kā Latvijas delegācijas loceklis.

Uz Tautu savienības pilnsapulci bija ieradušies Anglijas un Francijas ministru prezidenti un 52 citu valstu delegācijas, kuņas savu ārlietu ministru vadībā piedalījās gan profesionāli diplomāti, gan redzami parlamentārieši. Visi gaidīja kaut ko jaunu, kaut ko sevišķu, jo no Londonas un Parīzes taču pūta pavisam jauni vēji Eiropā.

Un tiešām, šis gaidas nebija veltas. Jau tūlīt vispārējo debašu sākumā Makdonalds kāpa runātāju tribīnē un viņu apsveica jo silti aplausi. Viņš gan nebija izcils runātājs, tomēr skaidri un vienkārši izteica savas pacifistiskās idejas un nodomus. Viņa runa visu laiku bija dziļas izjūtas apdvesta, kas liecināja, ka miera nodrošināšana Makdonaldam ir liels morāls uzdevums. Bija zināms, ka premjērs ir dievticīgs un Tautu savienības sesijas laikā apmeklē anglikāņu baznīcu Ženēvā. Viņš savā runā gan tieši neiepina nekādus kristiānisma ziedus, bet vienmēr bija sajūtams, ka Makdonaldu cīņā par mieru vada ne tikai humanistiski, bet arī reliģiski motīvi. Savos politiskajos slēdzie-

palīdzību, gan turēja par vajadzīgu atklāti norobežoties no angļu un franču jaunās pacifistiskās politikas, pasludinot, ka uz Āziju šādas jaunas idejas nevarot attiecināt.

Tomēr Tautu savienības sastāva ierobežotība (trūka ASV, Vācijas, Krievijas) un divu tās locekļu rezervēšanās netraucēja Makdonaldu un Erio formulēt jauno pacifistisko politiku tā sauktajā Ženēvas protokolā. Tas apvienoja konkrētus noteikumus par mieru, šķirējtiesu, par atbrūošanu — pareizāk sakot, par bruņoto spēku ierobežošanu un par kolektīvo drošību. Šī protokola formulēšanā jo sevišķi dzīvu dalību ņēma Čehoslovākijas ārlietu ministrs Eduards Benešs, kas 1924. gada pilnsapulcē izvirzījās par visaktīvāko Tautu savienības diplomātu. Jaunās čehoslovāku republikas pastāvīgais ārlietu ministrs ne tikai prata labi franciski un angļiski, bet bija ļoti veikls diplomātisku formulu rakstītājs un arī lietpratīgs vidūtājs, vienmēr atrodot to, kas vieno cilvēkus, un izskaužot to, kas viņus šķir. Ar visu savu lielo diplomātisko talantu Benešs formulēja Tautu savienības jauno miera politiku, it kā intuitīvi jau toreiz sajuzdams, ka nākošais lielais kaŗš nesīs lielu nelaimi visai Centrāleiropai.

Visas vidējās un mazās valstis sekoja Makdonalda un Erio miera un drošības lielajiem plāniem. Ženēvas protokolu Tautu savienības pilnsapulce pieņēma vienprātīgi. To radīja laba griba un to pavadīja tautu cerības: nu būs pasaulē nodrošināts miers. Tomēr šīs cerības nepiepildījās. Anglijas parlamenta pilsoniskais vairākums neratificēja Ženēvas protokolu un tas nestājās spēkā. Anglija gribēja palikt uzmanīga un atturīga miera politikā, it sevišķi kolektīvās drošības lietā, jo tās princips draudēja ievilkt kaŗā, kuŗā nekādas viņas tiešās intereses nebūtu apdraudētas.

Arī atbrūošanās konference, ko 1925. gadā sasauca Tautu savienības padome, sāka gan lielo darbu, bet iestīga nevarībā, nekā neveikusi.

Tomēr miera un tautu sadarbības gars, kas tik spilgti izpaudās 1924. gada Tautu savienības pilnsapulcē, radīja kaut ko konkrētu. 1925. gadā Anglija, Francija, Vācija un Beļģija parakstīja tā saukto Lokarno līgumu, kas garantēja mieru un kol-

lektīvu drošību Eiropas rietumos un atvēra durvis Vācijai uz Tautu savienību.

Protams, jaunās mazās Baltijas valstis, kas tikai trīs gadus bija locekļi Tautu savienībā, nevarēja vēl sevi parādīt lielajā politikā šai pilnsapulcē. Mums, trim Latvijas delegātiem — ārlietu ministram L. Sējam, V. Šūmanim un man — bija interesanti iepazīties ar Ženēvas miera faktoru un visu Eiropas valstu politiku no pirmavota. Praktiski nozīmīgs bija informācijas un propagandas darbs, ko mēs tur veicām trīs nedēļu laikā. Šeit bija gandrīz visi Eiropas ārlietu ministri, ievērojami diplomāti un parlamentārieši. Vairums nekā vai ļoti maz ko zināja vispār par Latviju. Informēt viņus par Latviju un par mūsu ārpolitiku bija jo svarīgi mūsu valsts sākuma gados. Šeit es nostiprināju savus agrākos draudzīgos sakarus ar Beļģijas valsts-vīru Emīlu Vanderveldi un lielo Zviedrijas politiķi Jalmaru Brantingu un uzņēmu jaunus personīgus kontaktus.

II. SARKANAIS NERRS VALDEMĀRA IELAS KLOSTERI

Jau pirmās emigrācijas laikā mēs ar Maiju centāmies racionāli iekārtot savu dzīvi: veltī netērējām laiku satiksmē ar sabiedrību, nemeklējām satuvi ar cilvēkiem. Atšķirtībā mēs ietināmies, lai koptu un veidotu sevi. Mēs divi kļuvām par sevi noslēgtu sabiedrību, kur dzīvā domu apmaiņā un intelektuālā sadarbībā attīstījās spējas.

Kad radās iespēja atgriezties dzimtenē, mēs iepriekš ilgi un vispusīgi iztirzājām problēmu: kā, aktīvi darbojoties sabiedrībā, neizkust tajā, nedeldēt savu individuālo personību. Nolēmām neatdot visu sevi sabiedrībai un savu privāto dzīvi nosargāt, pat noslēpt, arvien turoties zināmā atstatumā.

Kad 1919. gada augustā Rīgā sākām tieši iesaistīties latviešu sabiedrībā, mēs abi ar Maiju sekojām Bernē pieņemtajam lēmumam. Patiesību sakot, mēs Latvijā dzīvojām nevis vienu, bet

divas dzīves, vienu sabiedrībā, otru — pie sevis pilnīgā noslēgtībā.

Satversmes sapulces laikā es biju tā aizņemts politiskā darbā, ka citām garīgām nodarbēm atlika maz laika. Lai brīvo laiku kaut cik sataupītu, tad tā saukto sabiedrisko satiksmi ierobežojām līdz absolūtam minimam. Kaut savā dabā neesmu ne mūks, ne askēts, tomēr pilnīgi atturējos iet ar draugiem restorānos vai sēdēt kafejnīcās. Tur mani varēja redzēt pavisam retos izņēmuma gadījumos. Mēs ar Maiju negājām nekādās privātās viesībās un arī mājās tādas nerīkojām. Tikai reizi gadā, Zvaigžņu dienā, devām tuvākajiem Rīgas radiem vakariņas.

Mūsu 6 istabu dzīvoklis piektajā stāvā Valdemāra ielā bija savdabīgs noslēgts klosteris augstā kalnā. Bez sevišķas pieteikšanās tur varēja pienākt tikai mana māte, māsa Milda un svainis Ģederts Eliass. Bet mani viņi reti sastapa mājās.

Nezinātājam, kas pirmoreiz ieradās mūsu dzīvoklī, varēja likties, ka viņš tiešām iemaldījies pareizticīgo klosterī. Viesu istabā redzamā vietā pie sienas paliela Novgorodas skolas (XV g.s.) svētbilde, kur ļoti oriģinālā kompozīcijā Jēzus Kristus pie apaļa galda svētvakariņo ar saviem 12 mācekļiem. Manā darba istabā tieši virs rakstāmgalda pie sienas arī krievu ikona. Maijas darba istabā redzamas vairākas svētbildes. Klosteņa iespaidu netraucēja Ģederta Eliasa modernās gleznas, kas jo koši rotāja visu dzīvokli. To starpā sevišķi izcēlās trīs lieli portreti, kur tēlotā sieviete bija jauna, bet tik svarīgā un svinīgā pozē, it kā viņa būtu nevis viena, bet trīs klosteņu priekšniece. Turklāt svaiņa Ģederta gleznotā Parīzes Dievmātes katedrālē tieši aicināja noslēpumainā pārreālībā. Arī Jēkaba Kazāka portretētā dāma izskatījās tik cēla, debešķīga, ka nezinātājs tajā varētu ieraudzīt Madonnu. Šo klosterīgo atmosfāiru vēl pastiprināja divi akvareļi — Jēkaba Kazāka Kristus pie krusta un Niklāva Strunkes Trīs gudrie no austrumiem ceļā uz Betlēmi.

Šai telpā mita divas kristiānisma un ateisma amalgamas būtnes, kādu līdzīgu apzīmējumu sev ir izvēlējis Bendes, Rūķīša un Barabas autors Pērs Lāgerkvists. Klosterīgā noskaņa jo sevišķi pārlaidās tajos vakaros, kad mūķene Maija, kā seno

indiešu gudrības gars, svētsvinīgā balsī lasīja sava Viduslaiku mākslas manuskripta lappuses, kur cita starpā sacīts:

„Bija jānokāpj tumsā, jātop par garu, ideju. Apakšzemē, katakombu mūžīgajā ēnā zūd līnijas, apzīme top nenoteikta, bet doma aug sevī, kā atmiņa, kā iedoma. Un rodas mākslas griba, tāla priekšmetainai pasaulei, kas nemirstības skāvienā zīmē nāvei un mūžībai simbolus. Drudzainā iedvesmē, pie eļļas spulgiem tumšajās katakombu ejās, kur mirušie guļ visapkārt un dzīvie lūdz, vajāti, baiļu un cerību varā, veidoja tie, kas dzimuši mākslai, pirmos jaunās domas izstarojumus līnijā un formā. Tur iejustās zīmes ir tās dvēseles pirmā parādīšanās, kas gadu simteņus klīst, maldās, meklē, razdama sev pajumtu drīz bizantu, drīz romanu stilos, līdz, beidzot, kā savu to uzņēma gotikas katedrāle.

Tā Viduslaiku māksla. Trīs gadu simteņus to pūlējās aizmirst, to neievēroja un nicināja. Pārklātas putekļos stāvēja katedrāles, atplēsti mētājās viņu tēli. Vēl XVIII gadu simtenis, lepns savā prāta skaidrībā, savā skarbā ateismā, turpināja novērsties no barbariskiem un nedaiļiem viduslaikiem. Tas vēlējās celt tempļus cilvēkam, viņa prāta slavai, saulainas vijības formās. Bet viduslaiku katedrāle ir ideja, simbols, kuŗam deva nepārejošu ietērpu cilvēki, tiekdamiem savai sadalītajai dvēselei celt neaizsniedzamo gara vienības ēku. Tas pārvalda un nodarbina Eiropas cilvēci veselus trīs gadu simteņus, tas cēla viņu lielos mākslas tempļus — katedrāles.”

Kā jau klosterī, senātnība tur iemita dažās gravūrās un bibliotēkas retās grāmatās. Manā darba istabā varēja aplūkot lielu retumu, 1550. gada kokgriezuma iespiestu Rīgas skatu no Daugavas puses, kuŗu, diemžēl, vairs tagad nevaru aprīnīt, kaut gan tas atrodas manā Stokholmas istabā pie sienas. Vecākā grāmata mūsu bibliotēkā bija iespiesta 1691. gadā. Grāmatas plauktos un skapjos gan neliecināja, ka šai klosterī mīt īsti kristiešu mūki. Tur dominēja franču literātūra, kur izcilu vietu ieņēma Rablē, Voltērs un Anatols Franss. Otrajā vietā bija vācu grāmatas, trešajā — latviešu, ceturtajā — krievu un piektajā — angļu.

Šajā noslēgtībā mēs abi ar Maiju katrs strādājām savu lite-

rāru darbu. Maija rakstīja savu grāmatu Vidus laiku māksla un es savu drāmu Sarkana is nerrs.

Viss, kas notika mūsu klosterī, palika pilnīgi slēpts citu cilvēku skatiem. Nevienš nezināja, ko es daru vaļas brīžos. Ka es rakstu drāmu, tas palika dziļš noslēpums pat vistuvākiem radniekiem.

Tā manī izveidojās divi puses: viena sabiedriskā, redzamā, otra pilnīgi noslēptā, individuālā. Atklātībā biju politisks cīnītājs un valsts darba veicējs sabiedrībai visredzamākajā skatuvē, parlamentā. Visi domāja, ka es pilnīgi un vienīgi aizraujos šajā darbā.

Tomēr tas tā nebija. Manī iemita it kā divi cilvēki: viens, kas sabiedrību veido, otrs, kas to vērtē. Kaut gan biju optimists savā dabā un dziļi ticēju sabiedrības attīstībai uz pilnību un laimību, tomēr kā racionāls pārdomātājs sevī paliku skeptiķis par cilvēka pilnības iespējamību.

Ar kritiskām acīm vēroju un vērtēju ne tikai sabiedrību, bet arī sevi pašu. Šai sevis vērtēšanā nelietoju partijas vai valsts mērogu, bet vispārcilvēcīgu morāli, kur augstākais vērtētājs ir sirdsapziņa.

Filozofijas problēmas par individa un sabiedrības attieksmi manī saistīja jau sen. Tas taču ir filozofijas vēstures pamatjautājums. Visos laikos reliģiskais kolektīvisms smacēja individu. To atraisīja renesanse, cēla augšup franču un angļu racionālisms XVIII g.s. un to sevišķi izcēla XIX g.s. liberālā doma.

Atzīstot šo attīstību par progresīvu, es tomēr noraidīju individa pārkultivētājus, pārcilvēka dievinātājus ar Fridrichu Nīči priekšgalā, kuņi nicina tautu kā necilu pūli. Sabiedrības vide tomēr ir ne tikai individa laikmetisko iespēju ietvars, bet to īstenošanas faktors.

Un kaut es pats biju pilnīgi iesaistījies valsts prioritātes sludinātāju partijā un aktīvi tajā līdzdarbojies jau ilgu laiku, manī nobrieda uztvere, ka intelektuālais individs mūsu laikos atrodas drāmatiskas, neatrisināmas pretrunas attieksmēs ar sabiedrību. Šķīra, partija, valsts zināmā mērā sasaista individu un apgrūtina saredzēt cilvēku un cilvēcīgu.

Kā apsēsts es nu pārdomāju sarežģīto mūžīgo morāles pro-

blēmu par individa un sabiedrības dališanos pretstatībā un sāku to risināt drāmā Sarkanais nerrs.

Tai pamatā bija 1916. gada rudenī Bernē uzņemtais Sarkanā nerra drāmas vispārējais plāns, ko 1921. gada novembrī kādā naktī konkrētizēju noteiktos tēlos un drāmatiskā kāpinājumā, sagrupējot visu norisi piecos cēlienos.

Drāmas pamatā liku vēsturisku laiku, XVIII g.s. beigās Kurzemē pie Jelgavas. Kā personas figurē franču aristokratiskie emigranti, kas uz Jelgavu atbēguši līdzī savam karalim Ludviķim XVIII. Viņiem līdzī arī galma nerrs Fablio. Tur darbojas vēl savdabīgais vācu muižnieks fon der Reke, latviešu muižas ļaudis, to vidū jaunieši Juris un Marta, pēdējā cēlienā parādās muižas vajātie dzimtilvēki, kas sabēguši mežā un alkst atribes. Šādu vēsturisku fonu ņemu tāpēc, ka tajā varēju Latvijā likt figurēt frančiem. Un viņus likt uz skatuves gribēju katrā ziņā, kaut arī tā bija maza pārdrošība: pirmais to darot uz latviešu skatuves, varēju bažīties, vai plašāka publika spēs maz izsekot un kaut cik saprast izsmalcināto franču aristokrātu dabu.

Drāmatisko sarežģījumu veidoju pēc Sofokla, Šekspīra, Korneja un daļēji arī Šillera drāmu pamatprincipa: pretešķību izraisi un kāpinājumu nosaka drāmas pamatā liktā objektīvā liktenība, kas neatvairāmi virza pretešķību sadursmē un izraisa neizbēgamo norisi līdz konsekvēntam galam. Drāmas centrālo figūru nerru Fablio varētu saukt arī par drāmatiskās konstrukcijas un dinamikas centrālo asi. No sākuma līdz beigām šī figūra atrodas pretstatībā un sadursmē ar citiem.

Ir tādi drāmu rakstītāji, kas pretī ļaunam nostāda tīro, nevainīgo, absolūti labo tēlu. Man tomēr tuvāki ir tie drāmatīķi, kas saka, ka abām cīnītāju pusēm katrai ir sava taisnība un lugas idejas centrālajā nesējā ieliek arī savu cilvēcisku vainu. No šādas vainas nav brīvs arī mans Sarkanais nerrs. Savu mefistofelisko noliedzēja un skarbi tirdošo iedabu nerrs Fablio parāda jau pirmā cēliena beigu monologā, kas pirmoreiz iespiests Jaunākajās Ziņās 1924. g. februārī, lugas pirmizrādes dienā Dailes teātrī.

*Kāds klusums stingst, kad pusnakts pāri slīd,
Un nakšu melnā tumsa savus spārnus tin;
Tad visu pārņem baigums vienu brīd'
Un cilvēks savas jūtas, domas min.*

*Kas esmu es? Ko zinu es? Ko jūtu?
Es esmu gars, kas visu redz un dzird,
Kas vienmēr smeļ' un visus vienmēr tird',
Kas visu noliedz, vai tas bijis, būtu.*

*Ko redzu es? Klīst nakī maldu murgu tēli,
Skauj miesas kaislie mīlas skāvienu,
Viz jūtu mirāži tik spoži, cēli,
Kaut ar caur karsto elpu dveš jau nāvienu.*

*Ko dzirdu es? Es — pazemots, es nīdēts, nicināts,
Nav drauga roku man, nav mīlas glāstu;
Kas taisnība, kas draugi, mīla, ja es stāstu,
Par nerru mani tur, kas smīdēt aicināts.*

*Ko zinu es? Es skepsis noraidīts...
Tik cilvēks vienmēr savas kaisles dziņās
Trauc savas dvēš'les nepildāmās miņās,
Kaut dzīves pretrunās ar' tiek viņš samīdīts.*

Bet tas nekavē Sarkano nerru izvērsties morālā cildenumā un pēc cīņas ar sabiedrību patētiski izkliegt: „es slāpstu cilvēka un cilvēcības!”

Kad biju visu drāmas norisi sīki izstrādājis, visu personu raksturus darbībā ietvēris, tad sāku šai skeletā ieaust dzīvu miesu un darbīgu garu.

Rakstīju gandrīz vienīgi naktīs, galvenokārt no sestdienas uz svētdienu. Kad iesāku rakstīt ainu, tad varēju to darīt jo ilgi, bez pārtraukuma, līdz pulksten trim vai četriem rītā. Uzrakstīto tad pēc īsas miega atpūtas lasīju priekšā Maijai un tad kopēji novērtējām sacerēto. Atzistos gan, redakcijas labošanas darbs man pavisam nepatika. Pati sacerēšana man nekādas grūtības neradīja.

Visu tekstu urakstīju 1921. un 1922. gados. 1923. gadā vēlreiz pārlasīju un izlaboju tikai dažus sīkumus. Senie grieķi,

Šekspīrs, Kornejs, Rasins, Šillers un Rainis savas drāmas bija rakstījuši dzejā. Es arī sajutu, ka man jāseko šim veidam, jo tas dod iespēju izteikt jūtas un pārdomas spraigāk, aizrautīgāk. Nebiju publicējis neviena dzejoļu krājuma, pat neviena dzejoļa, biju gan kaŗa laikā Bernē rakstījis dzejoļus un tulkojis dzejā no franču valodas. Es rakstīju jambu pantmērā un atskaņas lietoju tikai dažviet, izņēmuma veidā, jo man bija radies diezgan liels aizspriedums pret atskaņām latviešu valodā, kur akcents vienmēr krīt uz pirmās zilbes.

Šeit daži manas dzejas veida paraugi, ceturtā cēliena runas koŗi, kā seno grieķu traģēdijās.

LAIKA RITUMĀ

Vērpēju dziesma

*. . Rit laiki lielā mūŗa ritumā,
gads gadam līdz iet un pagājībā zūd;
nes diena vakaru un vakars jaunu rītu,
vērpj laiku maiņas gaitu grozīgo.*

*Nesen vēl sniga sniegi, stinga saltais sals;
viss tas nu zudis saules siltās skāvās.
Nes skaidru spirdzi tālo staru spēks
un jaunas rosmes dvesme visur plūst.*

*Rit dienas, nedēļas, iet pavasar's visdzidrais
pret zelta saules tveici vareno,
kas audzē pilnību un briedumu vislielo,
bet kaltē pumpurus un izdzēŗ vieglas ceras.*

*Rit laiki lielā mūŗa ritumā,
gads gadam līdz tek un pagājībā zūd.
Mēs autiem baltiem, dvielēm melniem vērpjam dziju,
mēs vērpjam, kamēr pārtrūkst pavediens.*

Dārzniekurunas koris

*Aug laiki lielā mūžu metumā,
gads gadā brien un nākamībā sniedz;
nes diena jaunu dienu, gadi jaunu dzīvi,
top laiku maiņās jauni laikmeti.*

*Vīst puķes, dzeltē zāle, saltas salnas kostas,
birst kokiem lapas, zemē krīt un trūd,
bet pavasara elpa visur dveš
un jauna dzīvība pār mitriem pelniem zeļ.*

*Mēs sējam puķes, dēstām kokus —
tie dienās augs un gadu gados sniegs,
tos nikni vēji lieks un vētras straujas plosīs,
dažs lieksies, padosies, dažs lūzīs, bojā ies.*

*Aug laiki lielā mūžu metumā,
gads gadā brien un nākamībā sniedz.
Mēs tagadībai dēstām puķes, nākamībai kokus,
mēs dēstām, kamēr lāpsta dēstītājus segs.*

Kaut arī drāmas XVIII g.s. vielā es ietēpu mūsu laiku problēmu par intelektuālā individa stāvokli sabiedrībā, tomēr Sarkanais nerrs nedod noteiktu atbildi, bet tikai relatīvu.

*Viens daudzumā ja cilvēks taptu,
Tad daudzums cilvēcība kļūs.
Ak, cilvēcība, ha, ha, ha...*

Lielajā, dzīvajā drāmatiskajā laikmetā radās un izveidojās mana pirmā drāma. Dzimstot naktī, vienatnībā, tā tomēr izšķīl gaismas dzirkstis cilvēkiem.

Literātūras kritiķi un vēsturnieki mēdz visu klasificēt, sekojot zināmam reglamentam, kas kļuvis jau par šablonu. Tas kaut kā atvieglo publikas orientēšanos. Es pats tad nu gribu par savu pirmo drāmu teikt: klasiskās traģēdijas objektīvā drāmatisma ietekme veidojusi Sarkanā nerra pamatkonstrukciju, bet tēlojuma veids ir ekspresīvs ar romantisku pietoni.

12. MANA PIRMĀ DRĀMA DAILES TEĀTRI

Svarīgs mūsu abu dzīvē ir 1924. gads, kad panākumiem vainagojās iepriekšējo gadu literārais darbs: Ansis Gulbis izdeva Maijas grāmatu Viduslaiku māksla un Dailes teātris izrādīja manu drāmu Sarkanais nerrs.

Pirmizrāde notika 1924. gada februāra beigās. Tas bija liels inscenējums, kur Smilģis, kopā ar saviem konsultantiem Munci, Felicitu Ertneri un Zosāru, parādīja augstu teātrālās mākslas sniegumu. Dailes teātra aktieņu formālais teātrālistikums visās ķermeņa kustībās un balss izteiksmē bija jau sasniedzis tad jo augstu pakāpi. Arī visa trupas kopspēle ritmiskā kustībā, ko inspirēja Felicita Ertnerē, pildīja skatuves telpu aistētiskā kompozīcijā, kas vienmēr pārveidojās. Paša Smilģa inscenētāja fantazija un stingra režisora māksla cēla visu Sarkanā nerra vielu viengabalainā drāmatiskā norisē. Manas drāmas vēsturiskais fons un pusromantiskais pietonis deva Smilģa iztēlei plašu vērienu saskaņotā dažādībā.

Munča dekorācijas bija ļoti izteiksmīgas, smalki ietvaroja visu ainu ritmisko spēli. Tomēr pasvītrojams, ka Muncis Sarkanā nerra dekorācijās neizdarīja kādus eksperimentus abstraktā stilā, bet ieturēja ekspresīvu izteiksmi konkrētībā. Arī viņa zīmētie tērpi bija krāsaini un dzīvi.

Mūzikas konsultanta mūzikālie ornāmenti, kaut paši par sevi bija izjusti, tomēr neturējās tai aistētikas augstumā, kā Munča dekorācijas un kostīmi.

Es pats gan nevarēju būt klāt pirmizrādē. Man bija steidzīgi jābrauc uz svarīgu sociālistu internacionāles izpildu komitejas sēdi. Toties Smilģis man atļāva noskatīties ģenerālmēģinājumu. To viņš darīja nevis tāpēc, ka turētu mani par drāmas autoru, bet neliedza kā labam paziņam, kam sevišķa interese pie drāmas, jo to uzrakstījusī viņa sieva. Autorus Smilģis nekādos apstākļos nelaida uz ģenerālmēģinājumiem vispār, jo, kā viņš reiz izteicās, autoram viss jāpasaka manuskriptā un par izrādi atbild vienīgi inscenētājs un režisors.

Tā nu sēdēju Dailes teātra zāles dibenā viens pats pilnīgi tukšā telpā. Aktieři mani nemaz neredzēja. Neviens, izņemot

Maiju, nezināja, ka es esmu Sarkanā nerra autors. Nu nezināmais autors vēroja, kā inscenētājs un režisors sapratuši un izjutuši viņa darba tēlus, noskaņas, idejas. Redzot savus tēlus kustamies skatuvē, autoru pārņem pavisam savādas izjūtas.

Un pati tukšā zāle, kur nepiedalās trešais teātra faktors — publika, kas dzīvām galvām un sirdīm uzņem redzēto un dzirdēto, man deva savādu satrauktu noskaņu. Es šajā tukšajā tumsā jutos kā burvis, kas pats brīnās par saviem radījumiem. Sevišķi mani aizkustināja paša Smilģa skatuviskais Nerrs. Viņš savu komplicēto tēlu bija pilnīgi izpratis un tēloja pilnasinīgiem meistara vilcieniem. Smilģis nepārspilēja savu formālo teātrālismu, lai it kā ap to saistītu skatītāju, bet visu laiku tēloja drāmas varoni tā, kā autors to bija uztvēris savā manuskriptā.

Pēc izrādes man ļoti gribējās doties aiz skatuves, lai sirsnīgi pateiktos visiem par veikto lielo darbu, bet nedrīkstēju to darīt, jo es taču nebiju autors, biju slepus ieslīdējis zālē un tāpat, neredzams, atkal pazudu naktī.

Par Sarkanā nerra autoru Dailes teātra un sabiedrības priekšā figurēja Maija. Kāpēc šāda viltība? Tā bija nepieciešama sabiedrisko aizspriedumu dēļ: politiķis nevar būt rakstnieks. Šis absurda uzskats valdīja kā mūsu pilsoniskās, tā arī sociālistiskās politiskās aprindās. Kaut gan rakstnieki — kā Auseklis, Pumpurs, Veidenbaums, Aspazija, Rainis, Skalbe, Akurāters un citi — bija veikuši svarīgu darbu mūsu nācijas formēšanā un politiskā cīņā, tomēr tagad īstie politiķi ar saviebtām sejām raudzījās uz rakstniekiem, kas tieši piedalījās politikā. Mūsu parlamentā patentētie politiķi pārākuma izjūt noraudzījās uz Raini un Skalbi, kas bija deputāti, saukājot viņus pat par mākoņu stūmējiem.

Rietumu Eiropā tā neskatījās uz rakstnieku, kas nododas arī politikai. Anglijā Pazaudētās paradīzes aklais autors Džons Gabriels Miltons XVII g.s. piedalījās jo aktīvi revolūcijā, kļūdam par tās galveno idejisko vadoni un par ārlietu ministru. Minēsim arī, ka XIX g.s. dažu romānu autors d'Izraeli kļuva par Britu imperijas ministru prezidentu. Vācijā Ģēte ilgus gadus darbojās Veimāras valstī par ministru. Francijā vairāki ievērojami rakstnieki ļoti aktīvi piedalījās politikā. Šatobrians

bija par ārlietu ministru un sūtni, Lamartins — par ministru prezidentu, Viktors Igo izvirzījās par deputātu, arī par politisku publicistu, jaunākos laikos vēl daži starptautiski mazāk pazīstami rakstnieki ir bijuši par ministriem un sūtņiem. Tomēr arī Francijā politiķis un diplomāts, ārlietu ministrijas ģenerālsekretārs Ležē neatrada par iespējamu atklāti uzstāties kā rakstnieks un slēpās aiz pseidonima Pers. Plašākai publikai šis noslēpums atklājās tikai 1960. g., kad Pers dabūja Nobeļa prēmiju literatūrā.

Ja nu es atklāti paziņotu, ka esmu Sarkanā nerra autors, kas zināmā mērā pats izsaka manas domas ar savu muti, tad būtu pilnīgi sevi nositis mūsu parlamentāriešu acīs un visa mana politiskā autoritāte būtu sagrauta. To es gan nekādā ziņā negribēju, jo politika man nebija ne karjēra, ne hobijs, bet aizrautīgs darbs, pat zināmā mērā kaislība, kuŗā biju saindējies jau kopš 1905. gada.

Pēc ilgām pārrunām man, beidzot, izdevās pārliecināt Maiju, ka viņai jāuzņemas spēlēt teātri dzīvē, Sarkanā nerra autora lomā. Viņa bija pazīstama kā teātra mākslas kritiķe. Ka viņa uzrakstījusi arī drāmu, tas visiem likās pavisam dabīgi.

Maija bija norunājusi ar Smilģi, ka afišās un sludinājumos par autoru uzdos vienkārši M. Baltezeru. Smilģis tomēr nevarēja turēt šo norunu: visur blakus pseidonimam iekavās pielika klāt Maija Cielēna.

Vēlāk, 1931. g., viņa uzņēmās arī manas otrās drāmas Mitānija autora lomu, ko Dailes teātris izrādīja tajā gadā. Tikai 1943. gadā mēs atklājām Smilģim, dažiem draugiem un radniekiem, kas īsti ir šo lugu autors.

Manu pirmo drāmu kā kritika, tā publika uzņēma diezgan labi. Kaut gan Maijai Cielēnai tā bija pirmā drāma, ko kritiķi parasti saņem ar aizspriedumu un pamācībām, tomēr kritika Sarkanam nerram nebūt tāda nebija. Sevišķi atsaucīgs bija Arturs Bērziņš Jaunāko Ziņu slejās, cildinot moljēriska gara izpausmi šai jaunajā latviešu drāmā. Mēs abi ar Maiju gan bijām sagatavojušies uz daudz skaudrāku kritiku. Tas bija pret visām mūsu literatūras tradīcijām, iepriekš nepublicējot nevienu dzejoļu krājumu, pat nevienu dzejoli, tūdaļ nākt klajā ar lielu

vēsturisku drāmu, turklāt vēl dzejas vārsnās. Kritika taču ar savām recenzijām pakāpeniski izaudzinot rakstniekus, jo sevišķi dzejniekus . . .

Publikas atsaucība bija pietiekama: 1924. gada pavasara sezonā lugu izrādīja 11 reizes.

Sarkanā nerra izrādi Dailes teātrī mēs izmantojām, lai iepazīstinātu ar mūsu teātra mākslas sasniegumiem dažus ārvalstu sūtņus. Valodas neprašanas dēļ viņi neapmeklēja mūsu teātrus, bet tikai operu. Kā latviešu mākslas draugs bija pazīstams ASV sūtņis Frederiks Kolemans. Lasījis laikrakstos, ka Dailes teātris izrāda Maijas lugu, viņš izteica vēlēšanos apmeklēt izrādi. Lai viņš labāk varētu sekot izrādei, tad izgatavojām angļu valodā īsu drāmas konspektīvu atstāstījumu.

Vācijas sūtņis Kesters ar kundzi, kas bija gleznotāja, arī vēlējās redzēt lugu. Tāpat arī Lietuvas sūtņis Aukštolis ar savu skaisto kundzi latvieti. Tad nu kādu vakaru mēs visi kopā ieradāmies Dailes teātrī. Mūsu ārzemju viesi bija pilnīgi pārsteigti par Dailes teātra augstvērtīgo māksliniecisko sniegumu.

Pēc izrādes visi devāmies uz mūsu dzīvokli, kur vakariņās bija ielūgti arī Smilģis, Ertnere un Muncis. Kad ārzemju viesi bija aizgājuši, mēs ar Smilģi un viņa tuvākajiem līdzstrādniekiem līdz rīta gaismai dzīvi pārrunājām dažādas mākslas problēmas.

13. MĀKSLAS UN LITERĀTŪRAS ŽURNĀLS SKAIDRĪBA

Kaut gan es 1924. gadā kā arvien biju ļoti apkrauts politiskiem darbiem, tomēr atradu laiku arī kultūras darbam. Pavasarī mēs abi ar Maiju nodibinājām ilustrētu žurnālu mākslai, literatūrai un sabiedriskai dzīvei. Maija parakstījās kā izdevēja un es kā atbildīgais redaktors, bet žurnāla redakcijā figurēja — Arveds Švābe, Kristaps Eliass un es. Redakcijas kollēģija sanāca kopā ļoti reti. Sazinājāmies vairāk pa telefonu. Švābe palīdzēja sadabūt literārus darbus un Kristaps Eliass bija ražīgs līdzstrādnieks, bet visu faktisko redakcijas darbu veicām mēs abi ar

Maiju. Paši lasījām korrektūras, gājām uz cinkografiju pasūtīnāt klišejas un uz spiestuvi tās ievietot. Darba bija daudz, bet darbs mums abiem patika.

Žurnālā pirmā vietā stāvēja māksla. Visvairāk telpas ziedojām glezniecībai. Vērtīgus apcerējumus par Eiropas glezniecību sniedza Kristaps un Ģederts Eliasi, sevišķi pirmais. Viņš publicēja koncentrētu atskatu par franču XVIII un XIX gadsimta glezniecību un arī par Eģiptes mākslu. Maija bez apcerēm par mākslu un literātūru sniedza atsauksmes par latviešu gleznu izstādēm. Par mūziku rakstus deva komponists un mūzikas kritiķis Jānis Zālītis. Par teātra mākslu sprieda Jānis Sudrabkalns. Raksti par glezniecību bija kupli ilustrēti.

Literātūra nebija aizmirsta, tomēr tā stāvēja otrā vietā. Dzejai bija samērā maz telpas. Šeit parādījās tikai nedaudz dzejnieku darbi: Raiņa, Aspazijas, J. Sudrabkalna, A. Švābes, A. Kurcija un V. Grēviņa dzejoļi. Prozas mākslā bija lielāka dažādība. Skaidrībā noveles publicēja Jānis Ezeriņš, Kārlis Zariņš, Kārlis Ieviņš, A. Kurcijs. Par literātūru apcerējumus sniedza Jūlijs Vecozols un Jānis Sudrabkalns. Trešā vietā stāvēja sabiedriskā nodaļa. Šeit bez dažiem sociāldemokrātiem rakstus sniedza profesors Kārlis Balodis, Kārlis Dišlers, toreiz docents, un pulkvedis Voldemārs Ozols. Pēdējā burtnīcā par miera jautājumu Skaidrībā ar oriģinālrakstiem piedalījās divi angļi: lords Parmūrs un Bernārs Šovs. Pēdējā raksts iespiests rokrakstā (šis vērtīgais rokraksts gāja bojā otrajā pasaules karā).

Kaut gan žurnāls Skaidrība bija labi rediģēts un ar daudzpusīgu saturu, tas tomēr nevarēja pastāvēt, jo pietrūka lasītāju. Septembrī Skaidrība izdeva pēdējo, devīto burtnīcu, ko pārdeva tikai kādus 300 eksemplārus. Skaidrības saturs nemaz nebija piemērots plašākas lasītāju publikas gaumei. Raksti par mākslu bija izsmalcināti un saprotami tikai tās pazinējiem. Tāpat arī daudz par smagu bija Kristapa Eliasa raksti par Imanuelu Kantu un senās Eģiptes vēsturi. Plašākā publika, acīmredzot, prasīja pavisam ko citu: vieglu atpūtas literātūru. Mēs abi ar Maiju nolēmām nepiemēroties banālībai un izbeidzām savu kultūras pasākumu.

Kad aprīlī 2000 eksemplāros iznāca Skaidrības pirmais nu-

murs, sarīkojām Valdemāra ielas „klosteri” vernisāža svinības, uz kuņām bez līdzstrādniekiem bija ielūgti daži redaktori un avīžnieki, viņu starpā arī Antons, Emīlija un Jānis Benjamiņi. Abi pirmie izrādīja ārkārtīgu interesi par mūsu jaundibināto žurnālu. Ataicinājuši mani prom no viesistabas darba kabinetā, Benjamiņi sīki izprasīja: cik eksemplāros iespiests, cik izdots klišejām, iespiešanai, honorāriem, redakcijai u.t.l. Šo veikalnieku dzīvo interesi par Skaidrību īsti sapratu tikai tad, kad pēc dažiem mēnešiem viņi Jāņa Kārkliņa redakcijā sāka izdot populāro nedēļas žurnālu Atpūta, kas arī kļuva par galveno Skaidrības slepkavu.

14. ZIGFRIDA MEIEROVICA NĀVE UN NACIONĀLĀS BĒRES

1925. gada 22. augustā pēkšņi mira Zigfrīds Meierovics, kritot par upuri aklam nelaimes gadījumam. Viņš kādās lauku mājās pie Tukuma bija apciemojis savas pirmās laulības bērnus. Atpakaļceļā uz Rīgu viņš kādu gabalu bērnus pavizinājis automobilī. Lietus dēļ mālainais lauku ceļš bijis ļoti slikts. Pēkšņi mašīna ieslidējusi grāvī un apgāzusies. Visi citi braucēji palikuši neievainoti, bet Zigfrīds Meierovics bijis uz vietas beigts.

Šī absurdā nāve radīja vispārēju satraukumu. Cilvēks, kas ar savām spožajām spējām tik daudz bija veicis Latvijas valsts labā gan kā ilggadīgs ārlietu ministrs, gan divreizējs ministru prezidents, nu pēkšņi bija aizrauts nebūtībā, kaut gan viņam bija tikai 38 gadi. Vēl ilgus gadu desmitus viņš būtu varējis strādāt tautas labā, jo viņam bija dzelzs veselība un ārkārtīga vitālitate. Un nu stulbs gadījums viņu aizrāva prom uz visiem laikiem. . .

Dziļas skumjas pauda visu virzienu un visu aprindu ļaudis. Zigfrīds Meierovics bija iecienīts ne tikai sava lielā valsts darba, bet arī sava izcilā rakstura un smalkā takta dēļ. Viņš necēla naidu un tāpēc arī pret viņu neviens nejuta naida. Viņš prata ar visiem iecietīgi runāt un sadarboties. Izjostas sēras un sim-

patiski Meierovica personības vērtējumi izpaudās visos nekrologos. Es tādu uzrakstīju Sociāldemokrātā un Fr. Menderts Jau-nākās Ziņās. Līdzjūtības telegrammas pienāca gandrīz no it visiem Eiropas ārlietu ministriem.

Ministru kabinets nolēma rīkot Meierovicam nacionālas bēres un šis lēmums guva vispārēju atzinību. Tas bija nu otrais gadījums, kad Latvijas valsts rīkoja nacionālu apbedīšanu.

Zigfrīdam Meierovicam, kā valstsvīram, nacionālā apbedīšanas ceremonijā bija vairāk uzsvērts ārējais svinīgums, jo piedalījās kaņavīru vienība, un vairāki militārie orķestri. Procesijā dalību ņēma ārvalstu pārstāvji savos formas tērpos.

Bēru ceremonija sākās Rīgas Doma baznīcā, kur bija klāt valsts prezidents, ministru kabinets, Saeimas deputāti, diplomātiskais korpuss, ārlietu ministrijas darbinieki, zemnieku savienības nodaļu vadītāji un citi lūgti viesi. Šeit garīdzniecība godināja Latvijas izcilo valstsvīru un arī pašu Latvijas valsti. Pie mums luterāņu baznīca oficiāli gan nebija valsts baznīca, bet šī Meierovica izvadīšanas ceremonija lielā mērā kļuva par valstisku aktu. Un tas bija liels notikums luterāņu baznīcas un it īpaši sirmās Rīgas katedrāles vēsturē. Šeit septiņus gadsimtus Dieva kalpi vācu valodā bija svētījuši visus latviešu tautas ienaidniekus.

Meierovica šķirstu novietoja uz lielgabala lafetes, ko vilka četri balti zirgi. Viss gājiens sakārtojās sekojot iepriekš izstrādātam plānam. Gājienam pa priekšu virzījās trīs katafalki ar vainagiem un puķēm. Valsts karogi ar melnām sēru lentēm svinīgi dekorēja visu gājienu. Izcēlās zaļo karogu mežs, ko veidoja ap 70 zemnieku savienības nodaļu delegāti. Krāsainību piešķīra daudzo studentu korporāciju un biedrību karogi. Gājiens gan nebija sevišķi gašs, jo tajā piedalījās tikai zināmas iestādes un dažādas biedrības. Plašā publika piepildīja visas ietnes no Doma baznīcas līdz pašiem Meža kapiem.

Pie kapa pēc garīgās ceremonijas runas sacīja valsts prezidents Čakste, ministru prezidents Hugo Celmiņš un citi. Es runāju un noliku vainagu Saeimas ārlietu komisijas uzdevumā. Piecās, sešās minūtēs īsos vārdos raksturoju Zigfrīda Meierovica

lielo diplomātisko darbu, sevišķi pasvītrotot, ka parlaments nav noraidījis nevienu viņa noslēgto līgumu.

Pēc ceremonijas Brīvās Zemes redaktors Druva man lūdza viņam iedot iespēšanai manas runas pilnu tekstu. Šoreiz viņš gan varot teikt, ka mana runa bijusi vislabākā, kā saturā, tā izjūtā. Redaktors ļoti brīnījās, kad viņam paskaidroju, ka man šī teksta nav, jo es nekad iepriekš neuzrakstu savas runas, tikai pārdomāju īsu plānu. Tad nu redaktors lūdza mani uzrakstīt tekstu iespējami pilnīgā veidā. To apsoliju un pēc stundas redakcijas zēns saņēma manā dzīvoklī manuskriptu, kas negrozīts parādījās Brīvā Zemē. Tā es kļuva par zemnieku savienības laikraksta līdzstrādnieku pirmo un arī pēdējo reizi.

Man gan šeit jāpiebilst, ka kāds pavisam savāds gadījums gandrīz sajauca manas runas toni, kas kapa runā ir jo sevišķi svarīgs. Bija gadījies, ka soļojot uz kapiem, pirmajā rindā man taisni priekšā gāja Kārlis Ulmanis un viņam blakus Ādolfs Klīve. Gribēju pilnīgi koncentrēties sevī, pārdomāt savu runu. Tomēr mani traucēja Ulmaņa pakavoto zābaku klauzieni un viņa ne visai klusā saruna ar Klīvi. Atsevišķos teikumos, kuŗu saturā es gan neiedziļinājos, dzirdēju vārdus — Uniona banka, Zemnieku banka, kredīti... Dzīves praksē rūditie zemnieku savienības dižvīri lielā valstsvīra bēŗu gājienā palika praktiski veikalnieki... Tas mani pat sadusmoja, jo man likās, ka abi viņi nejut ne mazākās skumjas par sava izcilā partijas darbinieka aiziešanu mūžībā.

Kādu pušgadu pēc Zigfrīda Meierovica nāves sev galu darīja viņa sieva Kristīne. Tā traģiski noslēdzās divu cilvēku liktenis.

15. SLIMĪBAS ATVAĻINĀJUMĀ

Kopš 1912. gada vieglās tuberkulozes es līdz 1925. gada pavasarim nebiju slimojis. Bet nu martā jutos ļoti noguris. Sākumā domāju, ka esmu pārpūlējis sirdi ar runu pie jaunekļa Masaka kapa. Šo 18 gadus veco Strādnieku Sporta Savienības locekli 1925. gada 15. februārī nošāva fašisti. Tas radīja

ārkārtīgu sašutumumu Rīgas darba tautā. Pirmais runāja Saeimas priekšsēdis Fricis Vesmanis, ārkārtīgi skaļi, emocionāli. Nekad nebiju dzirdējis lēno, aukstasinīgo Vesmani runājam tik uztraukti. Man bija jārunā tūlīt pēc viņa. Sabangotais tonis ierāva arī mani ārkārtīgā piepūlē. Bija jārunā ļoti skaļi, lai plašā pavadītāju masa varētu kaut cik sadzirdēt. Arī es runāju emocionāli spēcīgi, lietojot visas savas sirds spēku.

Dažas dienas pēc tam jutos ļoti noguris. Likos kādā novakarē gulēt un cietā miegā nogulēju gandrīz 24 stundas. Biju novērojis, ka man reiz pa gadu ir vajadzīgs gaŗāks miegs, lai atpūtinātu nervus. Šoreiz tomēr gaŗais miegs nelīdzēja. Savārgums nepārgāja. Sāku manīt, ka sagurums stāv sakarā ar sirdi, kuŗas darbība nebija gluŗi normāla. Taustot pulsu vēroju, ka sirds izlaiŗ sitienus. Aizgāju pie kāda latvieŗu ārsta, kas, man drusku paklausījies sirdi, norūca: jums sirds mazliet nekārtībā, bet es jums izrakstīŗu zāles un būs atkal labi. Sāku lietot digitāli, bet nemaz labāk nepalika. Taisni otrādi, jutos vēl sliktāk. Maijā biju izbraisis uz Zilēniem. Pavasaŗa intensīvajā saulē izziemoju seŗas biŗu saimes. Œi necīgā piepūle nu ļoti pasliktināja manu sirds darbību.

Nu Rīgā aizgāju pie sirds speciālista Hacha. Viņŗ mani pamatīgi un vispusīgi izmeklēja veselu stundu. Tad konstatēja: lielā pārpūlē jums paplaŗināta sirds, bet kopējiem spēkiem mēs to atkal izdziedināsim. Dr. Hachs neparakstīja nekādas zāles, bet stingru dietu un režīmu. Vispirms man jāiet ilgstoŗā atvaļinājumā un jāatturas no jebkādas piepūles. Vislabāk būtu aizbraukt prom no Rīgas kaut kur uz laukiem. Absolūti noliegts smēķēt un lietot alkoholu, kā arī ēst gaŗu un visu, kas apgrūtina gremoŗanu. Lielākā dienas daļa jāpavadoŗt guļot un uz sirds jātur auksta komprese. Bez tam mēneŗus divus ik pārdienas jāņem ogļskābes vannas.

Un beidzot, Dr. Hachs smaidīdams noteica: „Œis ārstēŗanāŗ veids neglābs jūsu sirdi, ja jūs pats to neglābsit.” Es, brīnīdamies, vaicāju: „Kā tā?” Uz to viņŗ paskaidroja: „Daudzas slimības, bet it īpaŗi sirds kaites var dziedināŗ tikai tad, ja pacients tic savai īzveseļoŗanai. Nav robeŗas starp psihisko un

fizisko. Slimnieka garstāvoklis ir svarīgs priekšnoteikums veselībai.”

Protams, es apņēmos ar visu savu cieto gribas spēku kļūt jo drīz atkal vesels. Izņēmu atvaļinājumu Saeimā un arī partijā un aizbraucu uz Zilēniem ārstēties. Tur nu es paliku četrus mēnešus ārpus politiskās cīņas un partijas darba. Pirmoreiz es nu nepiedalījos parlamenta vēlēšanu cīņas sagatavošanā un pašā cīņā. Es stingri ievēroju ārsta priekšrakstu, tikai vienreiz to pārkāpu: piedaloties ar runu Meierovica pavadīšanā.

Par manas veselības kopšanu Zilēnos sirsnīgi gādāja divi mīļi cilvēki: Maija un viņas māte. Tās abas cieši ievēroja visus priekšrakstus barības ziņā un es arī padevos liktenim, netīkojot pēc papirosa un cūkgaļas kumosa. Tomēr atzišos — šis gavēnis bija man ļoti grūts. No šī brīža sevišķi apbrīnoju deputātu Voldemāru Zāmuēlu un visus citus veģetāriešus.

Šī izturētā dziedināšana ar sevišķi stingru diētu un vannām mani 4 mēnešu laikā izārstēja. Jutos atkal vesels. Patiesību sakot, nebija jau arī vairāk laika slimot: novembra pirmajā otrdienā sanāca uz pirmo sēdi jaunievēlētā otrā Saeima un man vajadzēja būt klāt, kad sāksies jaunās valdības sastādīšana.

Apmeklēju savu ārstu, lai dzirdētu, kādā stāvoklī nu bija mana sirds. Dr. Hachs, pamatīgi izklausījis, konstatēja, ka sirds nu ir ļoti labā stāvoklī, kas esot īsts brīnums. Pateicies labajam ārstam, gribēju steidzīgi doties prom, bet man vēl bija jānoklausās vesela lekcija par turpmāko veselības kopšanu. Nevajagot pārpūlēties darbā. Katru vasaru trīs mēnešus iet pilnīgā atpūtā un izņemt 30 ogļskābes vannas. Pilnīgi atteikties no smēķēšanas. Šos noteikumus ievērojot, mana sirds man kalpošot vēl ilgi.

Iemeties atkal politikā un citā garīgā darbā, neievēroju nevienu no labā ārsta noteikumiem. Strādāju vēl naktīs, sāku atkal smēķēt. Pēc gada kļuva ārlietu ministrs un nu bija visas iespējas pārpūlēties. Tomēr mana sirds vairs nestreikoja. Dr. Hachs 1925. gadā bija to tik pamatīgi salāpījis, ka tā puslīdz labi man kalpojusi līdz šim laikam un varbūt kalpos vēl kādu brīdi.

Zilēnos pavadītais ilgstošais piespiedu atvaļinājums deva

man patīkamu iespēju uz laiku iegrimt literātūrā. Daudz lasīju. Sevišķi mani interesēja Francijas XIII gadsimta vēsture, kas tik bagāta lieliem notikumiem politikā un kultūrā, īpaši pirmā reformātoriskā kustība, kas dienviņu Francijā radās XII gadsimta beigās un XIII gadsimta sākumā. Tā izvērtās atklātā cīņā pret Romu un pāvestu. Tā bija tā sauktā katariešu jeb albīgiešu kustība, kas tika asiņaini apspiesta inkvizīcijas moku kampaņās. Man šie drāmatiskie notikumi likās sevišķi labvēlīga viela vēsturiskai traģēdijai. Kad vēl izlasīju Nikolaja Lēnau'a aizrautīgo lielo poemu Die Albigenser, tad manī radās nodoms rakstīt šādu vēsturisku drāmu, ko arī pēc dažiem gadiem veicu.

16. VALSTS PREZIDENTA ČAKSTES LIELĀ REPREZENTĀCIJA

Valsti uz ārieni reprezentē valsts galva — prezidents vai karalis — un ārlietu ministrs. Parlamentārās demokrātijās par visu, ko reprezentācijas laukā dara valsts galva, politisku atbildību nes ārlietu ministrs, kas tāpat ir līdzlēmējs par visiem valsts galvas svarīgākiem ārējās reprezentācijas aktiem. Formāli valsts galva ieceļ savas zemes sūtņus ārvalstīs, bet faktiski to izlemj ārlietu ministrs un ministru kabinets. Valsts galva svinīgā ceremonijā pieņem ārvalstu sūtņus, bet ārlietu ministrs asistē šai ceremonijā.

Jo sevišķi izcila ir valsts galvas ļoti ceremoniālā vizīte pie kādas ārvalsts galvas un ārvalsts galvas pieņemšana pretvizītē. Šajos gadījumos sevišķi izpaužas valsts varas fetišisms. Tas zināmā mērā uzglabājies no agrākiem karaļu valdīšanas laikiem, bet demokrātiskās republikās arī ievēro ceremonijas.

Mūsu valsts prezidentam Jānim Čakstem tikai divi reizes bija izdevība sarīkot šādu visaugstāko reprezentācijas ceremoniju.

Čakste 1925. gada agrā pavasarī ārlietu ministra Meierovica pavadībā devās vizītē pie Igaunijas valsts prezidenta Jaksna un pēdējais atbildēja ar pretvizīti Rīgā tā paša gada maijā. Kaut gan šai sakarībā abas sabiedrotās valstis nekādus līgumus

neparakstīja, tomēr šai vizīšu apmaiņai bija svarīga politiska nozīme, jo manāmi izklaidēja abās tautās sarūgtinājuma noskaņu, kas bija radusies sakarā ar robežas nospraušanu, it īpaši Valkas rajonā.

Otro reizi mūsu prezidentam Čakstem vajadzēja pildīt augstās ārējās reprezentācijas funkcijas 1926. gada pavasarī. Aprīlī viņam ārlietu ministra H. Albāta pavadībā vajadzēja doties oficiālā vizītē uz Helsinkiem pie Somijas valsts prezidenta Relandera un kopā ar ārlietu ministru K. Ulmani pieņemt Somijas prezidentu Rīgā tā paša gada jūnijā, tieši Jāņu priekšvakarā. Šai vizīšu apmaiņai gan bija ļoti maza politiska nozīme, jo tad Somija pavisam kategoriski bija ieslēgusies tā sauktajā Skandināvijas orientācijā un nekādā veidā negribēja saistīties ar citām Baltijas valstīm. Tomēr sava propagandas nozīme tai bija, jo par šādu valsts galvu vizīšu apmaiņu starptautiskās aģentūras ziņoja pasaules prese.

Abās šajās lielajās pieņemšanās piedalījās kā Sacimas ārlietu komisijas priekšsēdis un varu teikt, ka Čakste tās veica svinīgi un autoritāti.

Otrās Saeimas periods

1. DAŽAS PĀRMAIŅAS OTRAJĀ SAEIMĀ

Vispārējais politisko partiju spēku samērs palika gandrīz tāds pat, kā tas bija pirmajā Saeimā. Svarīgākā pārmaiņa bija tā, ka M. Skujenieka vadītie maziņieki, kuņiem pirmajā Saeimā bija 7 deputāti, nu otrajā Saeimā ienāca tikai ar trīs deputātiem. Tas bija katastrofāls zaudējums, no kuņa partija vairs nekad neatzīrga, paliekot vienmēr par mazu 3 vīru frakciju. Toties pieaugusi bija mūsu sociāldemokrātiskā frakcija no 31 uz 33 deputātiem. Šis pieaugums, acīm redzot, izskaidrojams ar to, ka 1925. gadā no Skujenieka partijas izstājās lielāka grupa ar deputātiem A. Petrevicu un R. Dukuru priekšgalā un atgriezās atpakaļ vecajā partijā. Šādu rīcību viņi motivēja ar to, ka vecā sociāldemokrātu partija esot pierādījusi savu gatavību uzņemties atbildību par valsts likteni, piedaloties koalīcijā ar citām partijām. Tāpēc divas sociāldemokrātu partijas vairs neesot vajadzīgas. Vecā partija uzstādīja Andreju Petrevicu un Robertu Dukuru par kandidātiem savos sarakstos un abus viņus ievēlēja otrajā Saeimā. Nu viņi abi bija ļoti centīgi un darbīgi vecās sociāldemokrātu partijas parlamenta frakcijas locekļi. Tā kā otrajā Saeimā sociāldemokrāti maziņieki bija zaudējuši četras vietas, bet mūsu frakcija kļuvusi par divām balsīm stiprāka, tad cēlās mūsu autoritāte un atbildība valsts un vēlēšanu priekšā.

Labajā spārnā spēku nogrupējums bija palicis agrākais. Zemnieku savienība bija vienu deputātu zaudējusi, bet kristīgie nacionālisti bija vienu mandātu ieguvuši. Berga nacionālisti bija stabilizējušies uz trim deputātiem, kas ļoti ierobežoja šīs partijas politisko nozīmību, kaut gan tai bija savs laikraksts *Latvis*, kas ar Berga ievadiem gribēja vadīt pilsonību.

Demokrātisko vidus grupu deputātu skaits bija palicis agrākais. Tomēr viņu nozīmīgumu mazināja sašķelšanās daudzās sīkās partijās. Tur nebija vērojamas nekādas tieksmes apvienoties vienā lielā demokrātiskā partijā. Vispārējais spēku sagrupējums nebija grozījies un mūsu frakcija ar jaunu sparū metās politiskajā cīņā, lai gūtu maksimālu ietekmi parlamentā.

Personālais sastāvs otrajā Saeimā gan bija zināmā mērā pār-grozījies, ceturta daļa bija jaunievēlētu deputātu.

Zemnieku savienības deputātu vidū arī bija ienākuši daži jauni. Visievērojamākais bija ģenerālis Jānis Balodis. Lielā ziņ-kāribā daudzi gaidīja, kā nu bijušais armijas virspavēlnieks parādīs sevi politiskās stratēģijas un taktikas mākslā. Visi gai-dītāji dziļi vīlās, jo ģenerālis Balodis nekādi sevi neparādīja politiskās cīņas laukā. Saeimas sēžu zālē viņš palika nedzirdams, bet kuluāros drīz vien nodibināja ar visu frakciju deputātiem tikpat siltas attiecības, kā to jau Tautas padomē un Sātversmes sapulcē bija nodibinājis zemnieku savienības depu-tāts Augusts Mīlīgais (Kalniņš).

Otrai Saeimai sanākot, varēja gan gaidīt tračus mūsu parla-mentā sakarā ar jaunā deputāta — pulkveža Kūķa parādīšanos Saeimas katedrā. Istā krievu carisma kazarmu garā iestigušais pulkvedis bija sevi parādījis par nekorrektu virsnieku un ne-gantu demokrātijas pretinieku tādā mērā, ka Vold. Zāmuēla ministru kabinets un valsts prezidents Jānis Čakste bija spiesti viņu atlaist no aktīvā dienesta armijā. Arveda Berga laikraksts gan asi protestēja un viņa partija uzstādīja Kūķi demonstrātīvi par kandidātu Kurzemes apgabalā. Viņu arī ievēlēja un nu visi gaidīja, kā šis trakais cīnītājs sevi parādīs parlamenta arēnā, bet nesagaidīja. Civīlās drānās pulkvedis Kūķis izskatījās pavisam niecīgs vīriņš, kas jutās nedrošs parlamenta cīņās. Viņš pat neuzdrošinājās kāpt runātāju tribīnē un laist vaļā savas bultas pret sociāldemokrātiem. Kā vientuļa ēna viņš klīda reizēm pa Saeimas kuluāriem, sadruvis, noraizējies. Beigās izrādījās, tā viņš bija atzinies deputātam Lindīnam, ka sociāldemokrātu deputāti neesot tik jauni, kā tie koruptanti un veikalnieki, kas sēžot šur un tur pilsoņu solos. Pulkvedis Kūķis bija izmisis par savu atklājumu Rīgā. Nenogaidījis otrās Saeimas termiņa

notecēšanu, atteicās no deputāta mandāta un aizbrauca uz laukiem apsaimniekot savas tēva mājas.

Pavisam cita rakstura kaņotājs šajā Saeimā bija Latvijas pareizticīgās baznīcas archibīskaps Jānis Pommers. Šis plecīgais vīrs stalti un augstprātīgi nesa savu archibīskapa godu un svaru. Viņa acis izdvesa tik daudz enerģijas un fanātisma, viņa kustības tik daudz gribas spēka, ka likās, aiz šī garīdznieka talāra slēpjas ne tikai Latvijas nelielās pareizticīgās baznīcas galva, bet gan visas krievu pareizticīgās saimes kādreizējais varenums. Bīskapa Jāņa iedomību un varenuma sajūtu cēla, acīmredzot, viņa izcilā pagātne krievu pareizticīgajā baznīcā. Viņš, Vidzemes latvietis, bija ticis par bīskapu krievu pareizticīgajā valsts baznīcā Mogiļevā un vēl dažos apgabalos. Šeit Pommeru Jānis tad nu bija arī ieguvis ne tikai varenuma stāju, bet arī reakcionāru rutīnu. Neizsakāmu naidu viņš sajuta pret sociāldemokrātiem, kā galvenajiem krievu cara varas satricējiem. Otrajā Saeimā viņš jutās aicināts sludināt ne tikai krusta kaņu pret Krievijas bolševikiem, bet arī pret Latvijas sociāldemokrātiem. Viņam likās augsta misija iznīcināt neiecietīgām runām sociāldemokrātu lielo ietekmi latviešu tautā. Bīskaps Jānis ar savām naida un atriebes runām ienesa mūsu parlamentā tādu jaunu fanātisma garu, kāds tur agrāk nebija parādījies.

Kā pilnīgs pretstats šim neiecietīgajam pareizticīgo archibīskapam jāmin katoļu bīskaps Jezups Rancāns, kuņu latgalieši bija ievēlējuši par deputātu jau pirmajā Saeimā un kuņš nu kļuva par izcilu figūru otrajā Saeimā. Viņš bija stalta auguma, intelligentiem sejas pantiem, labsirdīgām acīm un atturīgām smalkām manierēm. Viņu vienprātīgi ievēlēja par Saeimas priekšsēža otro biedru. Savu ļoti iecietīgo raksturu un taktu viņš pierādīja savās retajās runās un attieksmē ar depuātiem. Deputāts Jezups Rancāns ieguva vispārēju cieņu visos novirzienos un ļoti raksturīgi bija tas, ka uz viņa iesvētīšanas ceremoniju bīskapa amatā Jēkaba katedrālē bija ieradušies daudzi deputāti, arī sociāldemokrāti.

Kā vienīgais deputāts kādai kreiso pilsoņu partijai pirmoreiz mūsu parlamentā ienāca profesors Kārlis Dišlers.

Otrās Saeimas laikā visraksturīgākā parādība bija Margēra Skujenieka kreisā valdība, kuŗā mums, sociāldemokrātiem, tiešām bija noteicējs iespaids. Tā pastāvēja 13 mēnešus. Šai laikā zemnieku savienībai, respektīvi Klīvem, bija jāpaliek opozīcijas lomā pirmoreiz tik ilgā laikā. Tāpēc arī, runājot par otro Saeimu, galvenokārt kavešos pie šīs valdības darbības.

2. ANDRIEVA NIEDRAS TIESĀŠANA UN APŽĒLOŠANA

Pēc bermontiešu sakāves 1919. g. beigās nodevējs Andrievs Niedra aizbēga uz austrumu Prūsiju un kļuva par politisku emigrantu. Tur viņš nodarbojās par mācītāju lauku draudzē, kamēr dzīve trimdā apnika. Sagatavojis mazliet zemi hektografētām vēstulēm, ko piesūtīja Saeimas deputātiem, laikrakstu redaktoriem, ievērojamiem rakstniekiem un sabiedriskiem darbiniekiem, daudzkārtējais tautas nodevējs 1924. gadā atgriezās dzimtenē. Satversmes sapulce bija gan izdevusi jo plašu amnestijas aktu par politiskiem noziegumiem, tomēr pretvalstisku akciju galvenos vadītājus šis akts neamnestēja. Tāpēc policija apcietināja A. Niedru un nodeva viņu tiesai. Dabiski, ka tā viņu notiesāja uz 4 gadiem spaidu darbos, pārvēršot to cietuma sodā. Bet kā pavisam nedabisks pārsteigums nāca, ka ar kreisā spārna balsīm vēlētais demokrātiskais valsts prezidents Jānis Čakste 1926. gada aprīlī apžēloja Andrievu Niedru, kaut arī ar noteikumu, ka viņam jāatstāj Latvija.

Šis augstās žēlastības akts izsauca latviešu sabiedrībā īstu sašutuma vētru. Tā izpaudās Sociāldemokratā, Jaunākajās Ziņās, Brīvajā Zemē un citur. Čakstes rīcību mēģināja aizstāvēt Berga Latvis. No šīs partijas nāca tieslietu ministrs Ansis Petrevics, kuŗš, saskaņā ar satversmi, nesa politisko atbildību par šo apžēlošanas aktu, jo bija to līdzparakstījis.

Ārkārtīgi sašutuši par tēvijas nodevēja apžēlošanu bija atvaļinātie kaŗavīri. Satiku uz ielas brīvības kaŗa virspavēlnieku ģenerāli Jāni Balodi, kuŗš, savu labo roku pret pili dūsmīgi

kratīdams, izsaucās: „Nu, Cielēna kungs, sadodiet tam vecim pili krietnu pirti!”

Šo novēlējumu man vajadzēja pildīt nākošajā dienā tautas sapulcē, ko lielās Ģildes zālē bija sasaukusi atvaļināto kaņavīru biedrība. Tik emocionāli vētrainu tautas sapulci es piedzīvoju vienīgo reizi visā mūžā. Tāpēc dažus vārdus tuvāk par to. Kaut gan sapulce notika kādas piektdienas vakarā, kad visi ir noguruši nedēļas darbā, tomēr telpas bija jau pašā sākumā pārpildītas un drīz ļaudis drūzmējās platajās kāpnēs, priekštelpās un arī laukumā pie Ģildes nama. Tā kā atvaļināto kaņavīru biedrība kā bezpartējiska demokrātiska organizācija bija paredzējusi dažādu demokrātisku politisku virzienu trīs runātājus, tad rīkotāji nolēma, ka runātāji — Arturs Kroders, Oto Nonācs un es — pamišus uzstāsimies trīs vietās: zālē, plašajā priekštelpā un ārā laukumā. Jau pēc atklāšanas runas pirmajiem teikumiem, ko sacīja biedrības priekšnieks un Sociāldemokrata redakcijas loceklis Pauls Richters, kas bija labs runātājs, izlauzās uz āru bijušo kaņavīru neapvaldīts sašutums. Tūlīt, kad runātāji nemaz nebija vēl paspējuši emocionāli sakurināt klausītājus, sapulces dalībnieki skaļiem saucieniem asi reaģēja: Nevis apžēlošanu, bet nāves sodu tēvijas nodevējam! Atlaist no amata Čaksti! Šādi un līdzīgi starpsaucieni nenāca no komūnistisku kūdītāju mutes, bet tos izdvesa pašlepnumā aizvainoti varoņi, nacionāldemokrātiski patrioti, kuņģi pie Cēsīm un Daugavas bija uzvarējuši Melno bruņinieku un nodevēju Niedru. Emocionālais saviļņojums šai sapulcē jau pašā sākotnē bija tik liels, ka mēs visi runātāji zināmā mērā nonācām tā varā.

Oto Nonācu pazīnu kā labu parlamentārisko orātoru, nu man bija jāatzīst, ka viņš ir arī aizrautīgs tautas sapulču runātājs, kuņģ nesamākslotā patosā tautas vārdā tiesāja latviešu jauno laiku Kaupo. Arturs Kroders, kas bija ļoti veikls politisks žurnālists, bija mazāk izcils kā runātājs, bet arī viņa runa šai vētrainajā tautas sapulcē bija vēstures tiesneša smagmes apdvesta un atgādināja zināmā mērā viņa tēva runu 1905. gadā lauku delegātu kongresā, kas arī tiesāja Andrievu Niedru par kalpošanu ienīstajiem baroniem.

Ar lielām grūtībām man izdevās kaut cik nomierināt šo vētraino bijušo kaņavīru sapulci, ieteicot neprasīt kādus soļus pret valsts prezidentu Čaksti, bet apmierināties ar protestu pret viņa apžēlošanas aktu, pieprasot rezolūcijā, lai Saeima izdod likumu, kas Andrievu Niedru uz visu mūžu izraidītu no Latvijas.

Parasti prese un politiskās partijas izpauž un veido sabiedrisko domu. Šoreiz Niedras lietā tā spontāni dzima atvaļinātos kaņavīros, un viņu biedrība, priekšnieka Paula Richtera-Rituma vadībā, to izpauža uz ārieni un dziļi ietekmēja presi, politiskās partijas un arī Saeimu. Mūsu frakciju ļoti interesēja īstie motīvi, kuŗu dēļ valsts prezidents Čakste bija apžēlojis Niedru. Rīgā runāja, ka viņam to uzspiedusi viņa kundze Justīne, kuŗa kristīgās žēlsirdības dēļ vēlējusies atbrīvot pazīstamo dzejnieku. Man uzdeva aiziet pie Čakstes un konfidenciali izdibināt apžēlošanas motīvus. To arī izdarīju. Čakste vaļsirdīgi paskaidroja: viņš apžēlojis Niedru nevis abstraktu humānītaru motīvu dēļ, bet politiskas lietderības virzīts. Ja atstātu Niedru cietumā, tad viņu zināmas, kaut arī šauras, aprindas uzskatītu par mocekli. Un tā kā Niedram ar tiesas spriedumu nav atņemtas tiesības, tad viņu vēlāk varētu uzstādīt par kandidātu arī Saeimas vēlēšanās, eventuāli arī ievēlēt par deputātu. Šāda traucētāja parādīšanās Saeimā nekādā ziņā nebūtu vēlama.

Ēna, kas bija kritusi Čakstes un sociāldemokrātu starpā, izklīda un mēs pēc nepilna gada sirsnīgi pavadījām lielo prezidentu pēdējā gaitā mūžības vārtos.

3. VALSTS PREZIDENTA J. ČAKSTES NĀVE UN G. ZEMGALA IEVĒLĒŠANA

Saskaņā ar satversmi, jaunievēlētai Saeimai bija jāievēl uz trim gadiem savs priekšsēdis, kas ir arī valsts prezidenta vietas izpildītājs, un jāievēl valsts prezidents.

Par Saeimas priekšsēdi 3. novembrī ievēlēja — šoreiz stipri vienprātīgi — Dr. Paulu Kalniņu, kas jau no marta mēneša

bija pildījis Saeimas priekšsēža amatu ar labu veiksmi un objektivitāti. 1925. gada 20. martā par Paulu Kalniņu bija nodotas 56 balsis, pret — 29, atturējušās — 5, bet tā paša gada 3. novembrī: par — 80, pret — 2, atturējušās — 12.

Ne tik vienprātīgi 6. novembrī noritēja valsts prezidenta vēlēšanas. Pirmajā vēlēšanu gājienā uzstādīja 3 kandidātus: Raini, Jāni Čaksti un Kārli Ulmani. Mūsu frakcija nebalsoja tūlīt pirmajā gājienā par Čaksti, bet par savu kandidātu Raini. Ar to negribējām demonstrēt kaut kādā nebūt veidā pret Jāni Čaksti. Mēs uzstādījām Raini par valsts prezidenta kandidātu pavisam īpatu, savu iekšēju motīvu dēļ. Es jau agrāk tēloju konfliktu, kas bija mūsu partijas vadībai ar Raini prezidenta un ministra amata dēļ. Lai nedotu iemeslu Rainim dusmoties, mūsu partijas vadība atzina par iespējamu pirmajā vēlēšanu gājienā uzstādīt viņu par kandidātu, iepriekš noteikti nodrošinot balsu vairākumu otrajā gājienā Jānim Čakstem. Kaut gan Rainis ar gandarijumu kandidēja par valsts prezidentu, tomēr, kad viņš dabūja tikai 33 sociāldemokrātu balsis, viņš bija neapmierināts, pat sarūgtināts par to, ka neesam pratuši sadabūt viņam vairāk atbalstītāju. Jānis Čakste pirmajā balsošanas gājienā dabūja 29 balsis no centra grupām, bet Kārlis Ulmanis 32 balsis no zemnieku savienības, labā spārna un no minoritātēm. Otrajā gājienā mēs savu kandidātu neuzstādījām, bet balsojām par Jāni Čaksti, ko ievēlēja ar 60 balsīm. Pretkandidāts Kārlis Ulmanis dabūja tikai 31 balsi.

Jaunievelētā valsts prezidenta J. Čakstes pirmais svarīgākais politiskais uzdevums bija izraudzīt kandidātu ministru prezidenta amatam, jo sakarā ar parlamentārisku tradīciju pēc katrām jauna parlamenta vēlēšanām demisionē agrākais ministru prezidents un viss ministru kabinets. Ar lielu taktu pret visām partijām, bez jebkādas personīgas tieksmes izraudzīt sev patīkamu personu par ministru prezidenta kandidātu, valsts prezidents J. Čakste acināja pie sevis visu partiju pārstāvjus, lai noskaidrotu, kādai personai Saeima dotu noteiktu vairākumu.

Pēc samērā īsām sarunām otrajā Saeimā tūlīt pēc ievēlēšanas nodibinājās kreisais bloks, ar nolūku sastādīt kopēju koalīcijas valdību, kuŗā piedalītos sociāldemokrāti, maziņieki, centra gru-

pas, progresīvie latgalieši un minoritāšu demokratiskie deputāti, izslēdzot zemnieku savienību. Mūsu frakcija stāvēja noteikti par piedalīšanos valdībā un aktīvi organizēja vairākumu šādai valdībai parlamentā. Mēs vienojāmies ar centra grupām par darbības programmu un arī par vietām un personām ministru kabinetā. Par ministru prezidenta kandidātu mēs, visu koalīcijas partiju pārstāvji, izraudzījām Voldemāru Zāmuēlu. Mēs uz papīra bijām viņam dabūjuši 52 balsis un valsts prezidents uzdeva viņam stāties Saeimas priekšā ar deklarāciju. Bet tad nu pašā pēdējā brīdī notika kaut kas neparedzēts. Kad Zāmuēls jau taisījās kāpt Saeimas katedrā, lai nolasītu valdības deklarāciju, Nuroka divvīru frakcija pēkšņi paziņoja, ka tā atsauc savu atbalstu Zāmuēlam. Tomēr ministru prezidenta kandidāts vairs negribēja atkāpties un kāpa katedrā, lai izprasītu Saeimas uzticību. Nu sākās pavisam niknas debates. Ādolfs Klīve laida vaļā savu smago artilēriju pret Zāmuēlu, arī Arveds Bergs tarkšķināja savu ložmetēju, bet mūsu frakcijas kaņotāji cīnījās par Zāmuēlu, gan bez panākumiem. Nuroka divvīru frakcija izšķīra nobalsošanu un vēl kādi atturējās, kas bija solījušies atbalstīt Zāmuēla kabinetu. Zāmuēlam pietrūka dažu balsu: par viņu 1925. gada 23. decembrī nobalsoja 47 deputāti, pret — 44 un atturējās 5.

Nedabūjis Saeimas uzticību, Zāmuēls devās tūlīt uz pili, lai paziņotu valsts prezidentam par savu neveiksmi. Šis bija pirmais un arī vienīgais gadījums mūsu parlamentārajā praksē, ka persona, kam valsts prezidents uzticējis valdības sastādīšanu, nav varējusi Saeimā iegūt vairākumu. Tas ļoti nepatika Čakstem un, protams, arī Zāmuēlam un it sevišķi man, kas biju visaktīvākais šīs kreisās koalīcijas valdības veidotājs. Mūsu neveiksmes cēlonis toreiz bija Nuroka frakcija, kas bija no Zāmuēla dabūjusi praktisku solījumu kādām žīdu tautības pilsoņu kultūrālām vajadzībām, bet ar šo Zāmuēla parakstīto solījumu rokā izdabūjusi no labā spārna līdeņa Klīves vēl lielākus solījumus, tā pārejot labā spārna pusē. Šāda žīdu demokrātu nelojāla tirgošanās bija radījusi mums, kreisajam spārnam, pavisam neērtu stāvokli. Klīve kā bramanīgs uzvarētājs atgriezās no valsts

prezidenta ar pēdējā oficiālu rakstu, ar kuŗu viņš uzdod Kārlim Ulmanim kandidēt ministru prezidenta amatam.

Tā paša 23. decembra vēlā vakarā Saeima ar nelielu balsu vairākumu izteica uzticību K. Ulmaņa ministru kabinetam: par nobalsoja 48 deputāti, pret 42, atturējās 3.

Es gāju mājās īgnu prātu. Beidzot tomēr sakodu zobus un sevī noteicu — es drīz vien revanšēšos.

Pēc 4 mēnešiem krita Ulmaņa valdība un pēc gada viņam sekojošais Alberinga ministru kabinets.

Kad 1926. gada decembrī jaunās kreisās koalīcijas delegāti ieradāmie pie valsts prezidenta Čakstes un lūdzām viņu izraudzīt Marģeru Skujenieku par kandidātu ministru prezidenta postenim, viņš labsirdīgi pasmaidīja un tad pavisam nopietni mums noprasīja: vai šoreiz tās 51 balsis ir absolūti drošas? Kad mēs visi to pozitīvi apstiprinājām, Čakste atviegloti uzelpoja un izgatavoja savu oficiālo rakstu Saeimas priekššēdim.

Kad mēs, jaunās koalīcijas partiju pārstāvji, 1926. gada decembrī pilī ar valsts prezidentu Jāni Čaksti pārrunājām ministru prezidenta kandidātūru, tad gan nevienam nenāca prātā, ka tā ir Čakstes pēdējā reize izraudzīt kandidātu valdības galvas amatam. Valsts prezidents 1927. gada 1. janvārī pils lielajā zālē pieņēma jaungada apsveicējus stalts un žirgts kā arvien. Jau pēc pāris mēnešiem, 14. martā viņš aizvēra acis uz mūžu savā 68. dzīvības gadā.

Nekrologi laikrakstos bija dziļas cieņas pilni. Čakstes personības raksturošana tajos savijās ar lielā, izšķirīgā laikmeta pieminēšanu. Viņa autoritāte tautā bija augusi darbojoties par Tautas padomes un Satversmes sapulces priekššēdi, kā arī četri un pus gadus valsts prezidenta amatā. Viņš, tiešām, bija mūsu izcilākais valstsvīrs, kas lika pamatus mūsu jaunā parlamentārisma ietvariem un nodibināja valsts prezidenta amata tradīcijas. Tā kā Satversmes sapulces priekššēdis bija arī valsts prezidents, tad pavisam kopā Jānis Čakste valsts prezidenta amatu pildīja septiņus gadus. Ar sevišķu cieņu pirmais valsts prezidents reprezentēja mūsu jauno valsti uz ārieni, pārstāvēt ārvalstu diplomātu priekšā mūsu mazās un jaunās valsts suve-

rēnitāti. Demokratiskā garā viņš reprezentēja mūsu valsti iekšienē savas tautas priekšā.

Sevišķi es gribētu pasvītrot Jāņa Čakstes smalkjūtīgo toni, kad viņš pildīja reprezentāciju. Savās oficiālajās svētku un piemiņas runās, minot mūsu pagātņi, viņš nekad neizcēla savus nopelnus, bet cildināja vienmēr tautu par tās varonību un uzpurēšanos vispārības labā. Visā savā valsts prezidenta amata laikā Jānis Čakste nekādā veidā neizrādīja varas kāri vai kādu valdīšanas prieku. Viņš vienmēr tikai pildīja pienākumu pret nāciju.

Mūsu pirmais valsts prezidents bija lojāls, uzticams Latvijas demokrātiskās republikas satversmes asrgs un nacionālās vienības paudējs.

Pats par sevi saprotams, ka ministru kabinets vienprātīgi nolēma rīkot Jānim Čakstem valsts apbedīšanu un ievēlēja tam sevišķu komiteju, kuŗā piedalījās arī es kā ārlietu ministrs. Izstrādājām Latvijas valsts prezidenta apbedīšanas ceremoniālu. Mums atmiņā bija valstiskais ceremoniāls, ar kādu izvadījām ilggadīgo ārlietu ministru Meierovicu. Nu bija ceremoniālam jāpiešķir vēl vairāk svinīguma. Tā kā mūsu valsts prezidents ir arī mūsu armijas augstākais formālais vadonis, tad ceremoniālam piešķīra arī zināmu militāru raksturu: uz ielām goda sardzē stāvēs kaŗavīri, visu ieroču šķiru nodaļas pavadīs gājienu.

Garīgā ceremonija notika Doma baznīcā un tā bija ļoti svinīga. Gājiens sakārtojās ātri un labā kārtībā. Bija izstrādāts plāns, kur katrai grupai jānostājas un pie baznīcas nenotika nekāda drūzmēšanās. Arī pats gājiens bija stipri disciplinēts un nekāda ļaužu drūzmēšanās nenotika. Gājiens izstiepās stipri garš, jo tajā piedalījās ne vien valsts iestādes, bet arī dažādas biedrības un daļa publikas ieplūda tajā. Protams, ietnes gar visu ceļu līdz Meža kapiem bija ļaužu pilnas, kas bija tur ieradušies ne tik daudz ziņkārības dzīti, bet gan, lai klusu noliecot galvu, izteiktu cieņu pirmajam Latvijas valsts prezidentam Čakstes tēvam.

Sacimas priekšsēža un valsts prezidenta vietnieka Paula Kalniņa un ministru prezidenta M. Skujenieka oficiālās kapu runas bija ieturētas stingrā formā.

Šajās lielās ceremonijas bērēs piedalījās ap 150.000 cilvēku.

Vēl Jānis Čakste nebija apbedīts, kad sāku jau domāt par jauna valsts prezidenta kandidātu. Bija jārikojas ātri un enerģiski, lai ap demokrātijas vislabāko kandidātu mobilizētu Saeimas vairākumu un tā aizsteigtos priekšā zemnieku savienības mēģinājumam dabūt šai augstajā amatā Kārli Ulmani, ko atzinu par visbīstamāko viņa varas kāres dēļ. Mana izvēle tūlīt krita uz Gustavu Zemgalu. Viņš bija noteikts demokrats, jau 1905. gadā līdzdarbojies demokrātiskā revolūcijā. Pēc tam rediģēja žurnālu *Domas*, kur sadarbojās demokrāti un sociāldemokrāti. Tur viņš pat nebaidījās iespiest manu rakstu par sociāldemokrātu partijas 10 gadu jubileju, kas bija parakstīts ar to pašu pseudonimu *Cis*, ar kuŗu parakstījos *Briselē* izdotajā partijas oficiālajā *Ciņā*.

Gustavs Zemgals bija aktīvi piedalījies demokrātiskā blokā, kas nodibināja Tautas padomi, kā pēdējās vicepriekšsēdis 1918. gada 18. novembrī bija nolasījis neatkarīgās Latvijas valsts deklarāciju.

Aprunājos par Zemgaļa kandidātūru ar M. Skujenieku, V. Bastjāni un A. Rudevicu un dabūju viņu atbalstu. Atlika noskaidrot, vai pats Zemgals pieņemtu kandidātūru. Piezvanīju viņam pa telefonu un teicu, ka gribu aizbraukt pie viņa, lai runātu ļoti svarīgā lietā. Viņš brīnījās: kas par svarīgu un steidzamu lietu? Es vēl neatklāju savu priekšlikumu, bet pastāvēju, ka nepieciešams personīgi tikties. Tā kā viņš, notārs, esot mazāk aizņemts, nekā ārlietu ministrs, tad viņš atnākšot pie manis.

Par manu priekšlikumu kandidēt uz valsts prezidenta amatu Zemgals bija pārsteigts, tas viņam nāca pavisam negaidīti. Viņš reaģēja tūlīt un katēgoriski atteicās. Kad nu es gribēju izzināt motīvus, tad mans kandidāts vaļsirdīgi atzinās: viņš pavisam neesot piemērots šim amatam, jo nezinot diplomātisko etiķeti un nevarēšot reprezentēt valsti ārvalstu pārstāvju priekšā, jo neprotot ne franciski, ne angļiski.

Tad nu lietoju visu savu runas mākslu, lai pierunātu Zemgalu kandidēt. Pie diplomātiskās etiķetes pieradīs, sākumā augstākie ierēdņi palīdzēs padomiem. Grūtāk būs ar valodām. Protams,

ka ar vācu un krievu valodām nepietiek, lai sarunātos ar ārvalstu diplomātiem. Franču valoda katrā ziņā būs jāiemācās, Ieteicu tūlīt uzsākt franču valodas mācīšanos privātskundās un tā pusgada laikā varēs iemācīties nolasīt runas no papīra.

Sajuzdams atbildības smagmi uz saviem kamiešiem, mans kandidāts kratīja galvu un dziļi nopūtās: neies, neies, tā lieta neies... Kad nu vēl kādu pusstundu ietekmēju Zemgalu, tad viņš solījās pēc dažām dienām dot atbildi.

Saņēmis beidzot piekrītošu atbildi, es uzsāku rīkoties. Vispirms sarunājos ar demokratiskā centra līderi Jāni Breikšu un vienojāties, ka aktīvie Zemgala kandidātūras virzītāji būs viņš, Skujenieks un es. Mūsu frakcija piekrita Zemgala kandidātūrai. Rainis vairs neizrādīja nekādā veidā interesi par valsts prezidenta amatu.

Bet nu izrādījās, ka mums nav vajadzīgā 51 balss vairākuma. Demokratisko minoritāšu deputāti — krievu vecticībnieku pārstāvis Kaļistratovs, krievu deputāts Špolanskis, žīdu deputāti Lazersons un Nuroks — atteicās balsot par Zemgalu, jo viņš ir demokratiskā centra vīrs un šis centrs pēdējos gados ir kļuvis šovinistisks. Nelīdzēja mani argumenti: Zemgals kā persona nav nekāds šovinists, bet nacionāls demokrats, demokratisks minoritāšu pienākums ir kopā ar latviešu demokratiem rūpēties par demokratiska valsts prezidenta ievēšanu. Man palika tāds iespaids, ka viņi grib runāt ar demokratiskā centra līdeņiem, lai dabūtu no viņiem kādus speciālus solījumus. Demokratiskā centra līdeņi negribēja ielaisties ar minoritāšu pārstāvjiem uz šāda veida sarunām un tāpēc nevarējām sadabūt noteiktu balsu pārsvaru.

Nu devāmies valsts prezidenta vēlēšanās bez noteiktām izredzēm, palaizdamies uz to, ka kreisās koalīcijas vairākums turēsies kopā.

Tomēr tas nenotika. 1927. gada 7. aprīlī vairāki mēģinājumi ievēlēt valsts prezidentu palika bez sekmēm. Pirmajā gājienā par valsts prezidenta kandidātu kreisais spārns tūlīt neizvirzīja Gustavu Zemgalu, bet Voldemāru Zāmuēlu, labais spārns — Albertu Kviesi. Pirmā vēlēšanu gājienā abi kandidāti saņēma katrs 47 balsis, 3 atturoties. Otrajā nobalsošanā tie paši kandi-

dāti atkal dabūja vienādu balsu skaitu — katrs 43. Nākošajā vēlēšanu gājienā kreisais spārns par kandidātu uzstādīja sūtni Londonā Fr. Vesmani, kuš pirmajā nobalsojumā dabūja 47 balsis, bet pretkandidāts A. Kviesis — 44. Arī vēlreizēja balsošana par šiem kandidātiem nedeva nekāda rezultāta. Tikai nākošajā dienā, 8. aprīlī, Saeima valsts prezidenta amatā ar 73 balsīm pret 23 ievēlēja Gustavu Zemgalu, acīm redzot, šoreiz zemnieku savienība bija balsojusi par G. Zemgalu, jo savu kandidātu tā vairs neuzstādīja.

Gustavs Zemgals, nodevis Saeimai svinīgo zvērestu, stājās savā amatā. Protams, sākumā jaunā valsts prezidenta uzstāšanās veids nebija tik drošs un smalks, kāds bija ilggadīgajam pirmajam valsts prezidentam. Tomēr visā visumā Gustavs Zemgals tika labi galā ar saviem reprezentācijas pienākumiem un politiski pilnīgi sekoja sava priekšgājēja nodibinātām tradīcijām.

Visus trīs gadus Gustavs Zemgals bija īsts demokrātijas valsts prezidents.

4. KREISĀS KOALICIJAS VALDĪBAS NODIBINĀŠANA

Jau Satversmes sapulces laikā Latvijas sociāldemokrātiskā partija principā atzina piedalīšanos koalīcijas valdībā uz zināmiem noteikumiem. Tomēr šai laikā partijai neizdevās piedalīties valdības praksē, jo, kā es jau konstatēju, to izjauca Skujenieka un Salnā vadītās grupas atskaldīšanās no partijas, lai separāti piedalītos valdībā. Pirmās Saeimas laikā partija gan divi reizes figurēja kā valdības partija. 1923. g. pirmajā pusē tā piedalījās lielās koalīcijas valdībā, kušu veidoja latviešu partijas no sociāldemokrātu partijas līdz zemnieku savienībai. Pusgads tomēr bija par īsu, lai sociāldemokrātu ietekme jūtami varētu parādīties valsts dzīvē. Svarīga nozīme iekšējās politikas demokratizēšanā piekrita V. Zāmuēla prezīdetai kreisās koalīcijas valdībai, kas pastāvēja 1924. g., lai gan pati sociāldemokrātu partija ministru kabinetā nepiedalījās.

Otrās Saeimas laikā uzdevums nodrošināt valsts demokratis-
kās iekārtas pamatus vēl noteiktāk izvirzījās sociāldemokrātu
partijas priekšā. Latvijā fašisms gan nekļuva par masu kustību,
kā tas bija Itālijā, tomēr Arveda Berga Latvija sistēmatiski
kūditā pilsoniskā jaunatne daļēji bija saindēta pretdemokratiskā
garā.

Kaut gan Arveds Bergs bija piedalījies Satversmes izstrādā-
šanā un pats bija balsojis par to, dažus gadus vēlāk bija izgud-
rojis asu pretkonstitucionālu saukli: mūsu satversme neiet.
Pēdējā nekādā ziņā nebija atbildīga par to, ka Berga vadītā
nacionālā partija nebija spējīga iegūt kaut cik nopietnu svaru
mūsu parlamentā.

Fašistiskās jaunatnes aprindas grupējās ap Nacionālā kluba
organizāciju, kas pati par sevi gan nebija spējīga izdarīt valsts
apvērsumu, bet gan ar patvarības aktiem traucēt normālu sa-
biedrisku dzīvi un arī sagatavot nākotnē iespējamību gāzt
pastāvošo iekārtu šādā vai tādā apvērsuma ceļā. Pilsoniskās
valdības, ja to priekšgalā atradās zemnieku savienības vīri,
nebija spējīgas noteikti apkarot fašistiskās tendences sabiedrībā
un it īpaši valsts aparātā — policijā un kaŗaspēkā. Tā viņām
neļāva bergīstu partija, kas bija viņu koalīcijā. Zemnieku savie-
nība vēl arvien bija liberāla partija, tomēr jau ar stipru konser-
vātīvisma sirmumu matos, kas viņu zināmā mērā attālināja no tā
jaunības demokratisma, kāds to aizrāva 1918. g. novembrī.
Sīkās centra partijas pašas par sevi bija skaitliski un politiski
nevarīgas, tās nespēja valdībā realizēt kādu noteiktu demokrati-
jas izveidošanas un stiprināšanas politiku.

Tāpēc 1925. g. rudenī, otrai Saeimai sanākot, es atzinu, ka
pilnīgi nepieciešams ir sociāldemokrātu partijai piedalīties val-
dībā, jo tas ir pats galvenais veids stabilizēt demokratisko
iekārtu, ienesot demokratisku garu valsts aparātā. Demokratijas
nosargāšanā es nepaļāvos uz masu revolūcionāro aktivitāti.
Tagad vairs nebija 1920. gads, kad plašās tautas masas vēl bija
aktīvi noskaņotas un varēja figurēt kā demokratiskā iekārtas
drošs sargs, kas cīnās spēj satriekt reakciju. Arī divas demokra-
tiskās organizācijas, Brūno Kalniņa vadītie strādnieku sportisti
un P. Richtera organizētie atvaļinātie kaŗavīri, skaitliski un arī

polītiski nebija kļuvušas par tādu spēku, kas pats par sevi visos apstākļos spētu garantēt demokrātisko iekārtu.

Kritizēt citu sastādītu valdību kļūdas un nepilnības ir svarīgs opozīcijā esošo tautas vietnieku uzdevums, bet vēl svarīgāks un grūtāks ir partijas pārstāvju atbildīgais pozitīvais darbs parlamenta vairākuma valdībā. Demokrātiskā parlamentārisma opozīcijai jābūt vienmēr atbildīgai: tikko rodas iespēja pašai veidot pozitīvu darbu, tas darāms noteikti un neatlaidīgi, gūstot daļējus, konkrētus panākumus. Parlaments īsti normāli funkcionē tikai tad, kad opozīcija, nogāzusi valdību, tūlīt uzņemas atbildību par jaunas valdības sastādīšanu.

Otrajai Saeimai sanākot, partijas centrālā komitejā un it īpaši Saeimas frakcijā aiz manis stāvēja noteikts vairākums par partijas piedalīšanos koalīcijas valdībā.

Ja Satversmes sapulces un pirmās Saeimas laikā sociāldemokrātu partijas vadība pielaida varbūtību nodibināt zināmos apstākļos lielo valdības koalīciju, t.i. ietverot tajā arī zemnieku savienību, tad otrajā Saeimā šāda iespējamība atkrita. Nu vecsaimnieku partija neieņēma noteiktu stāvokli pret valsts satversmes grāvējiem, pret bergīstiem un Nacionālo klubu. Neiespējamu koalīcijas sadarbību ar zemnieku savienību padarīja arī tās vadības uztvere par korupciju, kuŗā bija iejauktas dažas redzamas zemnieku savienības personas, kas ātri gribēja kļūt bagātas, izmantojot valsts bankas kreditus un sakarus valdībā. Tāpēc Saeimas kreisais spārns sociāldemokrātu vadībā, otrai Saeimai sanākot, mēģināja sastādīt kreisās koalīcijas valdību ar Zāmuēlu priekšgalā, bet šis mēģinājums, kā redzējām, neizdevās.

Šis V. Zāmuēla mēģinājums spilgti rādīja, cik grūti ir sastādīt noteiktu vairākumu, ja vidus grupas saskaldītas daudzās sīkās partijās. Tomēr šis grūtības sekmīgi pārvarēja Mārgers Skujenieks, sastādot 1926. gada decembrī kreiso koalīcijas valdību.

Jau decembra sākumā valdības jautājums aktuālizējās. Lietuvā tikko bija noticis valsts apvērsums, ko bija izdarījusi samērā neliela grupa fašistiski noskaņotu jaunu virsnieku un studentu. Tas satrauca visus demokrātijas draugus Latvijā, jo

arī pie mums jaunākos virsniekos un dažos ģenerāļos, kā arī daļā studentu, bija vērojama fašistiska tendence. Lietuvas apvērsumu es nolēmu izlietot, lai nodibinātu valdību ar pamatuzdevumu sargāt demokrātisko valsts iekārtu.

Apspriedos ar pārējiem savas frakcijas prezidija locekļiem, ar V. Bastjāni un A. Rudevicu. Vienojāmies, ka steidzīgi gāžama A. Alberinga prezidētā valdība un sastādāma demokrātiska valdība ar sociāldemokratu piedalīšanos. Sasaucām ārkārtēju partijas centrālās komitejas sēdi. Pēc pārrunām arī šeit radās noteikts vairākums domai par kreisās koalīcijas valdības dibināšanu. Bija jāizvirza mūsu galvenās prasības. Es tās konkrētizēju sekojošos punktos: 1) Nosargāt pastāvošo iekārtu, nostiprinot demokrātisku garu armijā, it īpaši kara skolā. Izītīt administrāciju no fašistiskiem elementiem, skolās audzināt jaunatni tā, lai tā pilnīgi saprastu demokrātiskās valsts lielo vērtību. 2) Aktīvizējama valsts saimnieciskā politika, piegriežot lielāku vērību rūpniecības attīstības iespējām, izveidojot valsts kredita politiku, apkaņojot korupciju. 3) Aktīvizējama ārpolitika, nostiprinot miera attiecības ar Padomju Savienību, izveidojot plašākus saimnieciskus sakarus ar ārvalstīm, noslēdzot trīs Baltijas valstu savienību. 4) Sociālā politikā nosargāt līdz šim iegūtos sasniegumus, neprasot nekādus sevišķus jaunus sociālos likumus.

Fricis Mendērs cēla iebildumus kā vispārīgi pret piedalīšanos koalīcijas valdībā, tā arī pret kreiso koalīciju it īpaši: ja jau nu vairākums gribot eksperimentēt koalīcijas politiku, tad viņš labāk ieteiktu lielo koalīciju, ietverot tajā arī zemnieku savienību. Vairākums noraidīja šādu Mendēra ierosinājumu un uzdeva frakcijas prezidijam mēģināt panākt kreisu demokrātisku valdību, liekot tās sadarbības pamatā augstāk minētos punktus.

Saeimas frakcijas prezidija sēdē apspriedām konkrēto taktiku sprautā mērķa sasniegšanai. Politika ir komplicēta spēle, kur vienmēr labi jāpārdomā visi vilcieni, lai uzvarētu pretinieku. Politika ir īsta dzīves drāma, kur cīnās divas puses. Un kaut gan šī drāma ir vienreizēja un neatkārtojama, tomēr to nedrīkst improvizēt, viss jāvirza pēc iepriekš pārdomāta plāna, tikai detaļas atstājot gadījuma spēlei. Konkrētie taktikas gājieni

iepriekš jāizlemj un tad ar noteiktu gribas spēku jāuzspiež citiem. Bez šādas psihiskas iedarbes nav panākumu politikā.

No pieredzes zinājām, ka, lai nogāztu kādu valdību, nepietiek iesniegt interpelāciju un ar runu artilēriju apstrādāt gāzamo. Katrā ziņā vajadzīgas iepriekšējas sarunas ar tiem deputātiem, kuŗus grib atraut valdītājam koalīcijai, lai pārliecinātu viņus par vajadzību piedalīties jaunā koalīcijā, citā sastāvā. Lai šādas sarunas būtu sekmīgas, ir nepieciešams projektējamās valdības konkrēts priekšlikums un tās politiskā programma, kaut galvenajās līnijās. Viss tas jādara stingri konfidenciāli, lai pārsteigtu pretinieku un neļautu tam atvilkt elpu pretuzbrukumam. Ja viss šis sarežģītais sagatavošanas darbs labi veikts, tad — un tikai tad — valdības atbilde uz interpelāciju netiks atzīta par apmierinošu.

Frakcijas prezidijā pārrunājām, ko izraudzīt par ministru prezidentu. Šoreiz es liku priekšā Marģeru Skujenieku. Visi trīs mēs atzinām, ka viņš būtu vispiemērotākais ministru prezidenta amatam: cieta griba, nosvērts raksturs ar lielu sabiedrisku autoritāti. Vienojāmies arī kā sadalīt partiju starpā ministru amatus. Man uzdeva vest zondējošas sarunas ar Marģeru Skujenieku, Jāni Breikšu, Jēzupu Trasūnu, Oto Nonācu un dažiem citiem deputātiem.

Ciešā apņēmībā uzvarēt es sāku šo politisko šaha partiju. Pilnīgi koncentrējos šai spēlē, pārliecībā par demokrātijas kopējā uzdevuma svarīgumu šai brīdī. Esmu savā dzīves pieredzē novērojis: bez koncentrācijas, bez gribas spēka liela kāpinājuma nekur nekas nav panākams, it sevišķi kara un politikas kaujas laukos nē.

Pēc tik daudz gadiem analizējot motīvus, kas mani virzīja šai aktīvajā spēlē, es atzīstos: tie nebija tikai vispārējās politiskās cīņas motīvi, bet arī personīgi. Valsts praksē, ārlietu ministra amatā es gribēju parādīt, ka spēju ne tikai ar runām un rakstiem kritizēt un ierosināt, bet tiešā diplomātijas noteicējā darbā veidot valsts ārpolitiku, kas katrā ziņā ir grūtāk nekā kritizēt un ierosināt. Tiešām, man gribējās parādīt, ka tukšumu Latvijas diplomātijā, kas bija iestājies pēc Zigfrīda Meierovica nāves, es spēju aizpildīt. Turklāt vēl viens personīgs motīvs

mani virzīja aktīvās izdarībās jaunas valdības nodibināšanā. Kreisajā valdībā, ko sastādīja Voldemārs Zāmuēls, un kas nedabūja Saeimas vairākuma uzticību, t.i. izkrita cauri mazliet groteskā veidā, es biju paredzēts par ārlietu ministru. Nākošā dienā pēc šī personīgi nepatīkamā zaudējuma parlamenta arēnā, satiekot zemnieku savienības frakcijas līderi Ādolfu Klīvi Saeimas kuluāros, viņš mani ironiskā smīnā sveicināja: labdien, ārlietu ministra kungs! . . . Šī caurkrišana deva iemeslu arī Fricim Menderam Saeimas gaitēnos zoboties par šo neveiksmi. Tagad man katrā ziņā vajadzēja revanšēties, gūt pilnīgu uzvaru. Jā, parlamenta zāle un kuluāri ir cīņas arēna, kur uzvara dod psiholoģisku gandarījumu.

Izrunājos pamatīgi ar Skujenieku par stāvokli un par mūsu kopējiem uzdevumiem, pilnīgi sapratāmies visos jautājumos. Sadalījām lomas kopējā mērķa sasniegšanai, lai nākošā dienā uzsāktu spēli valdības gāšanai un kreisās koalīcijas nodibināšanai. Ka mēs ātri un viegli sapratāmies, tur zināma nozīme bija tam, ka mēs abi ļoti mīlējām jauno Latvijas demokrātisko valsti un tagad gribējām darīt iespējamo tās izveidošanai un stiprināšanai. Bez tam mūsu ātro saprašanos un tuvo sadarbību sekmēja vēl tas, ka mēs bijām ne tikai tuvi cīņas biedri, bet personīgi draugi kopš 1905. gada. Cieša sadarbība mūsu starpā bija izveidojusies jau Satversmes sapulces laikā, kad izstrādājām mūsu valsts satversmi. Skujenieka grupas atšķelšanās no partijas un tās separātā politika kopš 1921. gada vasaras un arī abu partiju apkaņošanās nebija ne mazākā mērā sabojājušas mūsu labās draudzīgās attiecības. Savstarpējā uzticība ļoti sekmēja mūsu ciešo sadarbību, kas vilkās visu kreisās valdības laiku un lielā mērā veicināja tās darbību. Šī savstarpējā draudzīgā uzticība bija tik stipra, ka tā viegli pārvarēja mūsu raksturu dažādības: Marģers bija sevī noslēgts, atturīgs un ļoti apdomīgs, es tiešāks, vairāk impulsīvi straujš un intuitīvi tverošs.

Ap decembra vidu, kā bija paredzēts mūsu cīņas plānā, Alberinga vadītā valdība, atbildot uz interpelāciju, palika mazākumā un krita. Sākās atklāta cīņa par jaunas valdības sastādīšanu. Tā nebija gaŗa, bet gan ļoti intensīva, pat asa.

Nākošā dienā pēc Alberinga valdības krišanas valsts presi-

dents Čakste aicināja sociāldemokrātu frakcijas līderus, kā galvenos valdības gāzējus, lai apspriestos par jaunas valdības sastādīšanas iespējamībām. Kā parasti, prezidents Čakste savu konstitucionālo uzdevumu — izraudzīt personu ministru prezidenta kandidātūrai — arī šoreiz izpildīja lietišķi un bezpartējiski. Lai valdības krīze neievilktos gaŗumā, viņš bez liekiem vārdiem jautāja, vai sociāldemokrātu partija grib piedalīties sastādāmā valdībā. Saņēmis pozitīvu atbildi, prezidents ieteica steidzināt sastādīšanas procesu, jo gaŗas valdības krīzes atstājot nepatīkamu iespaidu tautā. Kad es paziņoju, ka esam jau diezgan patālu aizvirzījuši jaunās valdības sastādīšanas darbu iepriekšējās sarunās ar citām jaunās koalīcijas frakcijām, tad prezidents jautāja, vai mēs esam arī jau vienojušies par nākošā ministru prezidenta kandidātūru? Es minēju Margēru Skujenieku un apgalvoju, ka viņam mums ir jau 52 balsu atbalsts. Prezidents pasmaidīja, tad, mazliet norūpējies, piebilda: „Domājams, ka šoreiz šis vairākums būs reāls.” Ar to Čakste gribēja smalkjūtīgi atgādināt, lai mēs nopietni pārbaudām savu vairākumu, jo nekādā ziņā nedrīkst atkārtoties nepatīkamais gadījums, ka valsts prezidenta izraudzītais ministru prezidenta amata kandidāts nedabūtu Saeimas vairākuma uzticību, kā tas bija noticis ar V. Zāmuēlu. Kad es katēgoriski apgalvoju, ka šoreiz visi vairākuma locekļi tiks stingri pārbaudīti, tad Čakste atkal pasmaidīja un paziņoja, ka viņš tūlīt aicināšot pie sevis Skujenieku un no savas puses darīšot visu, lai valdības krīze izbeigtos ātri, jo tagadējā situācijā ilgstoša krīze var kļūt pat bīstama.

Kad pēc prezidenta rokas spiediena mēs pa senās Rīgas pils plašajām vēsajām kāpnēm devāmies prom, mums nenāca prātā, ka šī jaunās valdības sastādīšanas procedūra būs tagadējam prezidentam pēdējā . . . Neviens nevarēja iedomāties, ka šis dižais staltais latviešu tautas ozols pēc dažiē mēnešiem kritīs uz mūžiē . . .

Mēs labi sapratām Čakstes brīdinājumu, ātri izbeigt valdības krīzi: nenoteikto pārejas laiku kādi pretvalstiski fašistiski elementi eventuāli varētu izmantot apvērsuma mēģinājumam.

Cīņa ap valdības sastādīšanu kļuva jo nikna. Pārāk optimistiski es valsts prezidentam biju apgalvojis, ka 52 balsu vairākums Saeimā jau nodrošināts. Tas bija vēl izcīnāms, jo nebūt nesnau da mūsu pretinieki. Zemnieku savienības līderi K. Ulmanis un A. Klīve pielika visas pūles, lai izjauktu kreiso vairākumu un atjaunotu valdību, kurā viņiem būtu noteicēja ietekme. Šoreiz Zemnieku savienības vadoņi bija sevišķi aktīvi, jo sajuta, ka kreisā valdība ar V. Bastjāni kā finanču ministru apdraudēs zemnieku savienības vīru veikalus, kur viegli plūda Latvijas bankas krediti.

Ko nozīmē jaunās valdības programmā paredzētā korupcijas apkaņošana, to zemnieku savienības veikalnieki varēja jau iepriekš labi nojaust.

1926. gada vasarā, kad es trīs nedēļas izpildīju Sociāldemokrāta galvenā redaktora vietu, lai dotu iespējamību Rudevicam iet atvaļinājumā, es šai laikā atklāju nesaudzīgu artilērijas uguni pret Zemnieku savienības līderu korupcijas sistēmu. Pārbaudītus materiālus šim uzbrukumam man piegādāja Bastjānis, bet jo sevišķi Sergejs Staprāns, bijušais virsnieks, kas 1919. gadā kļuva slavens Liepājā, nozogot Andrievu Niedru, un tagad nodarbojās ar tirdzniecību. Viņam bija plaši sakari ar dažādām veikalnieku aprindām un viņš zināja labi valsts protekciju, ar kādu tiek mākslīgi izplaucināti Zemnieku savienības lielvīru veikali.

Sociāldemokrāts atsedza, ka Latvijas bankas padomes priekšsēdis Ādolfs Klīve rīkojas ar valsts bankas naudu, piešķirot milzīgus kreditus Zemnieku bankai, kurš labi atalgotais direktors Kārlis Ulmanis dala šo tautas naudu tālāk visādiem partijas uzņēmumiem un atbildīgiem darbiniekiem, kā arī ar vieglu roku piešķiņ lielus kreditus Uniona bankai, kur direktors A. Klīve savukārt tālāk dala valsts naudu saviem partijas draugiem. Es Sociāldemokrātā katēgoriski prasīju Klīves atcelšanu no Latvijas bankas padomes priekšsēža amata un padomes sastāva pārkārtošanu.

Kā diezgan liela dīvainība man šai sakarā jāmin Mendera uzstāšanās. Viņš bija no paša sākuma Latvijas bankas padomes loceklis, bet šai amatā viņš darbojās ne kā partijas pārstāvis,

bet personīgi, jo par tādu viņu bija izraudzījuši Klīve un Ulmanis. Kad es Sociāldemokratā asi kritizēju Latvijas bankas darbību, šī kritika netieši vērsās arī pret Menderu, kas man nesaprotamu motīvu dēļ visu laiku pilnīgi bija noklusējis korupcijas sistēmu, kas valdīja Latvijas bankā. Kad nu es asā veidā to atklāju, tad Menders mani brīdināja: es nu brēcot un kliezdot pret Latvijas banku, bet par tās darbību nekā nezīnot un savus apvainojumus nevarēšot pierādīt, ja Latvijas bankas padomes priekšsēdis iesūdzēsot Sociāldemokratu tiesā par goda laupīšanu.

Ulmanim un Klīvem sevišķi bija jābažījās tāpēc, ka šoreiz par sociāldemokratu kandidātu finanču ministra amatam neminēja vis bijušo finanču ministru Ansi Buševicu, par kuŗu cirkulēja baumas, ka viņš esot dažādu veikalnieku draugs, bet gan Voldemāru Bastjāni, par kuŗu visi runāja kā godīgu darbinieku un katēgorisku korupcijas apkaŗotāju. Baumas par Buševicu jo sevišķi izplatījās pēc tam, kad viņš 1925. gadā nolika Saeimas deputāta mandātu un arī izstājās no partijas centrālās komitejas vājās veselības dēļ. Tagad pēc daudziem gadu desmitiem es varu atklāt šo lietu. Nolikt politiskos amatus es piespiedu Buševicu viņa korupcijas dēļ. Aizdomas man pret viņu radās jau tad, kad viņš reiz frakcijas sēdē nedroši ierosināja atcelt valsts līnu monopolu, ko frakcija noraidīja. Par viņu man vairs nebija nekādu šaubu, kad valsts kontrolieris Roberts Ivanovs man atklāja par Buševicu sekojošo: Kāds ievērojams spirtrūpnieku pārstāvis bij griezies pie viņa ar priekšlikumu necelt iebildumus pret spirta cenu paaugstināšanu, par ko viņš dabūšot lielāku naudas summu nodošanai sociāldemokratu partijas kasei. 1923. gadā finanču ministrs Buševics jau esot viņiem reiz pakalpojis, saņemot lielāku summu partijas centrālajai komitejai un, cerams, tagad valsts kontrolieris Ivanovs darīšot tāpat.

Nolēmu darīt galu šādam korupcijas sākumam arī mūsu partijā. Tuvākajā centrālās komitejas sēdē, kur piedalījās arī A. Buševics, noskaidrojās, ka tās kasē nav ienākušas nekādas tamlīdzīgas summas. Tad es paziņoju: ja Buševics līdz partijas kongresa sanākšanai, kam vajadzēja notikt pēc nedēļas, nenoliks

deputāta mandātu un neizstāsies no centrālās komitejas, es par šo korupcijas lietu runāšu tur visas atklātības priekšā. Buševics izpildīja manu prasību un uz ilgāku laiku nozuda no politiskās skatuves.

17. decembra vakarā Saeimas lielajā kuluāru zālē norisinājās augstspraiguma aktivitāte. Garenās, mazliet krēslainās zāles vakaru galā, lielā degošā kamīna siltuma un gaismas apstrāvoti, pie gaŗā galda savu galveno stābu bija noenkurojuši Ulmanis un Klīve. Tur viņi vervēja vairākumu savai valdībai. Kāds jaunāks zemnieku savienības deputāts pieveda līdeŗiem kādus citus deputātus, ar kuŗiem Ulmanis un Klīve svarīgi, paklusu sarunājās. Ulmanis, kā parasti, vilka seju joviālos pantos, šoreiz gan, lai maskētu baŗas par draudīgo stāvokli. Klīve, nopietni raizīgs, it kā no viņa pūlēm atkarātos ne tikai Uniona un Zemnieku banku liktenis, bet Latvijas valsts pastāvēšana . . .

Kuluāru zāles otrajā galā pie maza galdiņa savu kaujas plānu risina Skujenieks un es. Mums nav ne kamīna siltuma, ne dūmu. Toties mēs abi jo intensīvi kurinām savu uguni: Skujenieks pīpi, es papirosus. Arī pie mūsu galdiņa pienāk sīko frakciju līdeŗi un izsaka savas domas par jaundibināmo valdību, uzstādot savas prasības. Skujenieks tās rūpīgi atzīmē bloknotā, un kā jau centīgs statistiķis, tūdaŗ attiecīgā tabulā pieraksta un saskaŗta mums uzticīgo deputātu balsis. Nesanāk vairāk par 50. Ar to, protams, nepietiek. Pārrunājam, kas vēl būtu darāms. Šodien maz klausās debatēs, jo visus interesē valdības sastādīšana. Kuluāri pilni ziņkārīgiem deputātiem un to ievestiem viesiem. Visi novēro abu galveno stābu izdarības. No līdeŗu sejām grib nolasīt sekmes. Deputāts Jānis Breikšs pienāk pie mūsu galdiņa un smaidīgi labvēlīgi jautā: „Kā veicas? Vai drīz būs gatava jaunā valdība?” Skujenieks nepaspēj atbildēt, kad es jau saku: „Tā ir jau gatava, mums ir jau drošs 55 balsu vairākums!” „Lieliski!” — priecīgs izsauca Breikšs un aizsteidzas paust šo ziņu draugiem un pretiniekiem. Šāda diplomācija ir vajadzīga, lai ietekmētu šaubīgos, kas no gaida, kur būs vairākums, lai tad tam pieslietos.

Velkam nikotīna dūmus un gudrojam, ko darīt tālāk. Pie mums piesteidzas deputāts Kārlis Krievs, Ventspils pilsētas

galva, vienvīra frakcijas līderis. Goda vīrs, demokrats, piektā gada līdzgaitnieks, mans labs draugs no Pēterburgas studiju laikiem. Viņš ir mums pilnīgi uzticams, jau cieši apsolījis balsot par jauno valdību. Patlaban viņš nāk no Ulmaņa-Klīves stāba, kur viņu ievilcis Klīves adjutants. Viņš ziņo par veidu, kādā Ulmanis vervē vairākumu savai koalīcijai. „Ulmanis aicināja uzstādīt prasības. Kad es teicu, ka gribētu valsts budžetā redzēt līdzekļus jaunas amatniecības skolas celšanai un jaunai modernai vidusskolai, tad Ulmanis noprasīja — vai tas ir viss? Kad es sāku runāt, ka būtu vēlams atjaunot dzelzceļa tiltu pār Ventu, tad Ulmanis mani pārtrauca, sacīdams — atstāsim tiltu guļam Ventas straumē, bet īsi un skaidri sakat man: cik jūs personīgi gribat sev pašam par labā spārna koalīcijas atbalstīšanu?” Uz to es, protams, pateicu: „Paldies, meklējiet citus savai melnajai biržai.”

Abi ar Skujenieku mēs jau agrāk bijām dzirdējuši par korupcijas tēva nekautrīgajiem paņēmieniem, bet ka deputātu balsis uzpērk tik atklāti, tam pierādījumu mēs nu dabūjām pirmoreiz. Mēs abi labi pazinām Kārli Krievu kā ļoti godīgu cilvēku, kuļa liecībai var pilnīgi ticēt.

Pēc šīs Ijaba vēsts — Krievam Pēterburgā studentu laikos bija palama Ijabs — mēs abi ar Skujenieku iesmēķējām jaunus dūmus un kādu brīdi domīgi klusējām. Es maniju, ka draugs Mārgers jūtas jau satricināts un taisās spēli izbeigt. Es tomēr, būdams neatlaidīgs savu mērķu sasniegšanā, mierinājos. Protams, mēs ar tādām metodēm nevaram rīkoties, bet ceru, ka mūsu parlaments nav tā koruptēts, ka šeit kaut cik plaši varēs pirkt balsis. Mēģināšu piedabūt mums iztrūkstošās balsis citādā ceļā.

Neatlaisties! Uzvarēt! — ar tādu apņēmību, mierīgi ejot pa kuluāriem, meklēju krievu deputātus Špoļanski un Kaļistratovu un žīdu Nuroku. Tie skaitījās demokrati. Katram no viņiem es īsos, izjustos, pat katēgoriskos vārdos sacīju apmēram sekojošo: demokrātisko iekārtu sāk apdraudēt fašisms, ja tas uzvarēs, tad likvidēs nacionālo minoritāšu kultūrālās tiesības, kuļu drošākais sargs ir sociāldemokrati. Fašisms var kļūt pavisam draudīgs tad, kad norietēs un sabruks parlamenta autoritāte, ko grauj tirgo-

šanās un korupcijas, kas vienmēr vairāk sāk uzplaukt. Tāpēc jūs aicinu svarīgu politisku motīvu dēļ pievienoties demokratis-kās valdības atbalstīšanai, neizspiežot par to savai grupai kādas kompensācijas. Ja jūs atbalstīsiet kreiso valdību, ko patlaban sastāda Skujenieks, tad koalīcijas vairākums, it īpaši sociāldemokrāti, ievēros iespējamību ietvaros jūsu konkrētās prasības, kas nāk par labu tieši jūsu vēlētājiem — skolu, teātru un citās kultūras lietās. Ejiet tūlīt pie Skujenika un paziņojiet viņam savu gatavību atbalstīt kreisās koalīcijas valdību, kas ir jau gandrīz gatava un rīt stāsies Saeimas priekšā. — Tā ietekmētie deputāti sekoja šim aicinājumam.

Skujenieks no savas puses arī bija ietekmējis dažus svārstīgos. Nu bija radies jau divu balsu noteikts vairākums. Pastāvēja arī varbūtība, ka vācu frakcija nemaz nebalsos līdz uzticības jautājumā. Par to Skujenieku vēl vakarā bija informējis deputāts Šimans, kas pats bija kļuvis liberāls. Viņš bija apgalvojis, ka vācu frakcija negribot vairs uz priekšu figurēt kā akls katras labā spārna valdības vairākuma piedēklis visos gadījumos un vienmēr.

Vēlu vakarā notika apvienotā sociāldemokrātu partijas centrālās komitejas un Saeimas frakcijas kopsēde. Šeit ar saspringtināto uzmanību visi noklausījās manu ziņojumu par sarunām kreisās valdības sastādīšanā un manu īsu politiskā stāvokļa vērtējumu. Bija vērojams, ka frakcijas lielais vairums atbalsta prezidija rīcību. Nekādas debātes par to, vai vispārīgi piedalīties valdībā, neizraisījās, plašākas pārrunas izcēlās tikai par ministru personu izraudzīšanu. Neviens necēla iebildumus, ka sociāldemokrāti par finanču ministru izvirza Voldemāru Bastjāni, izņemot viņu pašu, kas mazliet pretojās savai kandidātūrai. Dienu iepriekš personīgās sarunās viņš man arī pretojās, uzdodot par motīvu, ka neprotot nemaz angļu valodu un arī vāciski nevarot brīvi runāt, bet finanču ministram šo valodu prasme esot nepieciešama. Mēģināju viņu pārliecināt, ka varēs iztikt arī bez valodu prasmes, vajadzības gadījumā algojot tulkus. Arī pret manu kandidātūru ārlietu ministra postenim nedzirdēja iebildumu. Zināmas debātes izcēlās ap darba un izglītības ministru kandidātūrām. Deputāti, kas darbojās arodu

kustībā, Veckalns un Višņa, izvirzīja par darba ministru Ernestu Moricu, kas bija speciālists sociālos jautājumos un slimo kasu lietās. Es uzstādīju Anša Rudevica kandidātūru. Man nebija nekādu iebildumu pret Moricu, no šaura lietderības viedokļa viņš būtu ļoti piemērots speciālists darba ministra amatā. Tomēr manuprāt Rudevics bija vajadzīgs ministru kabinetā kā politiska persona. Viņš būs sliktāks darba ministrs nekā Morics, bet nesa-līdzināmi lietderīgāks valdībā kā politiķis. Kreisajai valdībai ir paredzama asa labā spārna opozīcija. Zināma neapmierinātība radīsies arī vienā daļā kreisāk noskaņotu biedru un tāpēc pret valdības kursu celsies pašu rindās kritika. Vislabāk valdības darbību aizstāvēt un populārizēt vēlētāju un biedru priekšā, kā arī atstāt komunistu uzbrukumus mēs varēsim tad, kad centrālās komitejas priekšsēdis un Sociāldemokrata redaktors Rudevics piedalīsies valdībā un būs sīki informēts par tās darbību. Frakcijas vairākums pievienojās šiem motīviem un izraudzīja viņu par darba ministra kandidātu. Pārrunas izcēlās arī ap Raiņa kandidātūru izglītības ministra amatam. Rainis pats vēlā laika dēļ uz sēdi nebija ieradies un tāpēc jo atklāti varēja pārrunāt viņa kandidātūru. Ulpe un vēl kāds norādīja, ka Rainis nav piemērots ministra amatam, jo viņš nekā nezina no skolu prakses, kas ir galvenais izglītības ministra darba laukā. Vislietderīgākais izglītības ministrs pēc šo biedru domām būtu Kārlis Dēķens, kas jo sekmīgi jau 1923. gadā darbojās par izglītības viceministru. Atzīstot pilnos apmēros šos lietderības motīvus, tomēr aizstāvēju Raiņa kandidātūru. Atgādināju Raiņa ciešanas 1923. gadā, kad mēs viņu neaicinājām valdībā. Otrreiz šādu konfliktu ar Raini nekādā ziņā nedrīkstam pielaist. Turklāt Rainis ar savu morālo autoritāti un aizrautīgo garu varēs labi sekmēt demokrātijas ideju nostiprināšanos mūsu skolās, it īpaši vidusskolās un augstskolā, no kuņģiem tagad nāk daudz fašistiski noskaņotu elementu. Praktisko skolu lietu kārtošana Rainim varētu palīdzēt komisija, kuņā Dēķens un citi galvenie sociāldemokrātu skolu darbinieki apspriestu ar Raini svarīgākos skolu lietu jautājumus. Frakcijas vairākums pievienojās Raiņa kandidātūrai. Uz mājām ejot, man trāpījās kādu gabalu iet kopā ar Dēķenu. Viņš bija goda vīrs, nemaz neņēma ļaunā, ka biju

uzstājies pret viņa kandidātūru, viņš pilnīgi saprata manus motīvus un skaidri redzēja, ka man nebija nekādu personīgu iebildumu pret viņu.

Parasti man ir ciets miegs, kaut arī visu dienu līdz vēlai naktij būtu bijis intensīvi nodarbināts. Tonakt tomēr gulēju slikti. Vai nu biju pārāk daudz sasmēķējies, vai arī nervu satraukums neļāva gulēt. Šad un tad pamodos, tad apziņā vienmēr asi iesitās jautājums: ka tik šoreiz atkal neizkrītam cauri, tāpat kā 1925. gada decembrī... Aktivā politika ēd nervus vairāk, nekā to plašā publika var iedomāties. Intensīvs ir tas politiskais darbs, kas notiek atklātības priekšā, bet vēl vairāk nogurdina drudzainie saspilējumi un mūžīgās sēdes, kas plašākai sabiedrībai nav ne redzamas, ne zināmas.

Nākošā diena bija daudz vieglāka, kaut gan tā bija īstā formālā kreisās valdības dzimšanas diena. Priekšpusdienā sapulcējās ministru kandidāti, lai apspriestu un pieņemtu valdības deklarāciju, ar kuŗu ministru prezidenta kandidāts uzstāsies Saeimā uzticības votuma iegūšanai. Mēs, sociāldemokratu ministri, deklarācijas projektu bijām jau dabūjuši kādu pusstundu pirms sanāksmes un varējām ātri pārdomāt dažus redakcijas pārlabojumus. Apspriedē pilsoniskie ministri necēla nekādus iebildumus pret deklarācijas tekstu. Viņi pilnīgi uzticējās Skujeniekam un viņu starpā, patiesību sakot, jau arī nebija ievērojamu politīķu.

Nepacietībā gaidīju Saeimas sēdi. Sasodītais nemiers, ka tik neizkrītam cauri... Ejut pa baltā marmora trepēm uz Saeimas sēžu zāli, stingri saņēmu sevi rokās, lai ne mazākā mērā neizrādītu savu satraukumu. Tikko iegāju kuluāros un satiku deputātu Nuroku un dažus citus, kļuva pilnīgi mierīgs, jo no rokas spiedieniem un acu skatiem nojautu, ka mēs ejam pretī drošai uzvarai. Pašapzinīgs, ka šoreiz uzvarēšu Ulmani un Klīvi, cauri dzeltenajai priekštelpai mierīgs iegāju sēžu zālē un lepni apsēdos ministru ložā, kur jau sēdēja izglītības ministrs Rainis, finanču — Bastjānis, kaŗa — ģenerālis Bangerskis (bezpartējiskais), tieslietu — Bite (dem. centrs), satiksmes — Krievs, zemkopības — Mītilis. No šīs paaugstinātās ložas metu izaicinātāju skatu uz Ulmani, bet viņš sēdēja savas frakcijas

solā, paslēpies aiz Brīvās Zemes plaši izplestām lapām. Tā man bija vislabākā uzvaras zīme, jo biju novērojis, ka Ūlmanis vienmēr, kad jūtas nepatīkami, šādā veidā paglābjas Brīvās Zemes paēnā.

Mārgers Skujenieks valdības deklarāciju nolasīja droši, bet monotoni, nekā neuzsvērdams. Daiļrunība nebija viņa dabā, viņš vienmēr runāja vienkārši, lietišķi. Debates par deklarāciju neievilkās gaņumā. Jaunās opozīcijas līderis Klīve, maskēdams zaudēto cīņu, savu runu noteicu tekoši, bet vieglā brammanībā, kas turklāt nebija ne pārāk skarba, ne cīņas aizrautības apģarota. No viņa vārdu slēptā apakšota bija noskārstams, ka viņš sevi atzīst par sakautu un tagad runā nevis, lai mēģinātu jau tūlīt šovakar apgāzt jauno valdību, bet gan lai iekāptu jaunajās pozīcijās, no kuņienes tad varētu ievadīt sistēmātisku cīņu valdības gāšanai.

M. Skujenika valdība dabūja 18. decembrī 52 uzticības balsis un — 35 pretbalsis. Daļa vācu deputātu, tiešām, sekoja Šīmanim un nemaz nebalsoja līdz.

Nākošā dienā ministru prezidents un ministri pārņēma amatus no saviem priekšgājējiem un sākās kreisās demokrātiskās koalīcijas valdīšanas laiks, kas ilga 13 mēnešus.

5. DEMOKRATIJAS SARGĀŠANA

Tūlīt savas darbības sākumā ministru kabinets pārrunāja valdības vispārējo politisko kursu demokrātijas nosargāšanai. Tas taču bija galvenais kreisās koalīcijas uzdevums, to bija arī ministru prezidents deklarējis Saeimā, saņemot tās uzticību. Nu vajadzēja konkrēti veidot politiku. Pēc plašākām pārrunām taisījām dažus lēmumus: 1) Nevienu valsts ierēdni, nevienu virsnieku neatlaidīs no darba viņu politisko uzskatu dēļ, bet gan neatļaus tiem uzstāties pret demokrātisko satversmi. Tādus, kas to tomēr darītu, nekavējoties atlaidīs no valsts dienesta. 2) Pret tiem, kas aicina uz vardarbību pret pastāvošo demokrātisko iekārtu, valsts varai jāuzstājas ar visu noteiktību, saucot

vainīgās personas tiesas priekšā. 3) Iekšlietu ministram Skujeniekam stingri jāsaņem savās rokās policijas vadība, it īpaši politiskā pārvalde, norādot, ka pašreizējā starptautiskajā situācijā Latvijas demokrātiskai iekārtai galvenās briesmas draud no visāda veida fašistiem. 4) Kuŗa ministram Bangerskim uzlika par pienākumu raudzīties uz to, lai armijas virsnieki nepiedalās pretvalstiskā kustībā un audzināt virsniekos cieņu pret mūsu demokrātisko iekārtu. 5) Arī izglītības ministram uzdeva radīt jaunu demokrātisku garu vidusskolās un, cik tas iespējams, arī autonomajā augstskolā.

Marģeram Skujeniekam bija visas tās īpašības, kas vajadzīgas krietnam iekšlietu resora vadītājam. Viņam bija liela morāla autoritāte, mierīgs nosvērts raksturs un ciets gribas spēks. Kaut gan opozīcija visu kreisās valdības laiku bija nesaudzīga, tomēr iekšlietu ministrs prata uzturēt visā valstī, un it īpaši galvas pilsētā, mieru un kārtību. Nenotika nekādi sociāldemokrātu sapulču vai gājienu traucējumi. Vērtīgu palīdzību galvas pilsētā iekšlietu ministram sniedza enerģiskais un intellīgentais prefekts Grīnvalds. Lai gan politiskās pārvaldes priekšnieks Ozoliņš stāvēja tuvu demokrātiskam centram, tomēr Skujenieks nevarēja pilnīgi uzticēties politiskās slepenpolicijas aparātam, jo tur pa ilgiem gadiem bija iesēdušies tikai labā spārna cilvēki.

Vēl piebilstams, ka kreisās koalīcijas valdība mazliet grozīja kursu pret komunistiem. Viņu partija gan netika legālizēta, kā to prasīja mūsu partijas kreisais spārns, jo robežojot ar lielo Krievijas komunistu diktatūras valsti, nebija atļaujama legāla komunistu partija, kas faktiski neatzina ne demokrātisko iekārtu, ne Latvijas valsts neatkarību. Tomēr jau legāli pastāvošajam Rīgas kreiso arodbiedrību birojam, aiz kuŗa slēpās komunisti, atļāva noturēt legālas tautas sapulces, kur asi kritizēja valdību un apkuŗoja sociāldemokrātus. Šāda komunistu legāla darbība nevarēja apdraudēt mūsu valsti. Vēl jāpiebilst, ka šai laikā komunistu internacionāle savu galveno aktivitāti bija pārnesusi no Eiropas uz Āziju.

Marģers Skujenieks kreisās koalīcijas valdības demokrātisko kursu labi veidoja arī kā ministru prezidents. Viņš autoritatīvi

reprezentēja demokratisko valdību un tās politiku kā parlamentā, tā sabiedrībā.

Grūts bija kara ministra ģenerāļa Bangerska uzdevums — audzināt armiju uzticībā demokratiskai satversmei. Konkrēti tas nozīmēja ieaudzināt šādu uzticību virsnieku korpusā, jo karēivju masa, tāpat kā mūsu strādnieku un zemnieku tauta, bija demokrātiski noskaņota.

Mūsu vecākie virsnieki bija veidojušies krievu cara kara skolās un arī guvuši praksi cariskajā armijā. Sprotams, ka politiskā ziņā viņi bija audzināti pretdemokratiskā garā. Pēc 1917. gada revolūcijas un it īpaši Latvijas armijas brīvības cīņās virsnieku vairums psiholoģiski pārorientējās uz tautas armiju un demokratisku valsts iekārtu. Tomēr viena daļa virsnieku dzīvoja tālāk veco laiku mentalitātē. Mēs jau redzējam, ar kādām cara laika palkavnieka manierēm uzstājās Liepājā pulkvedis Kūķis. Daudz tādu pulkvežu armijā gan nebija. Vairums virsnieku izturējās lojāli pret demokratisko iekārtu. Valsts prezidents Jānis Čakste kā armijas augstākais vadonis daudz bija darījis, lai virsnieku korpusā uzturētu uzticību valsts demokratiskajai satversmei. Šai virzienā viņam sekoja kara min. Bangerskis. Priekšzīmi citiem deva mūsu iecienītie kaņavīri, ģenerāļi Peniķis, Goppers un Ed. Kalniņš. Sevišķi šeit gribu izcelt ģenerāli Kārli Gopperu, kas bija gan konservatīvs uzskatos, bet ar visu savu enerģiju sargāja demokratisko iekārtu kā Vidzemes divīzijas komandieris. Bet bija arī citādi virsnieki, kas izrādīja pretdemokratiskas tendences. Tāds bija ģenerālis Radziņš, kuŗš bija politiski tik aprobežots, ka uzņēmās virsaiša lomu Nacionālā kluba organizācijā, kurā grupējās fašistiski jaunekļi un avantūristi. Viņš saistīja ap sevi, ja arī neorganizētā veidā, daļu visjaunāko virsnieku, kas savus politiskos uzskatus bija veidojuši Arveda Berga Latvja ietekmē. Bija armijā arī sava labi organizēta grupa virsnieku, kas ar ģen. Baloža starpniecību stāvēja tuvu Kārlim Ulmanim. Visaktīvākais šīs grupas organizētājs bija ģenerālis Aire. Abas šīs virsnieku grupas zināmos apstākļos varēja kļūt bīstamas mūsu demokratiskai valsts iekārtai.

Cik viegli neliela virsnieku grupa var izdarīt apvērsumu, to

rādīja Lietuvas piemērs. Tāpēc ļoti svarīgs bija ministra Bangerska uzdevums pārvarēt šo grupu darbību armijā un iesaistīt virsnieku korpusu uzticībā demokrātiskai valstij.

Viņš uzmanīgi sāka savu misiju. Necik tālu viņš šai ziņā vēl nebija ticis, kad Valmierā 27. janvārī notika leitnanta Oliņa vadībā armijas daļas bruņotas sacelšanās mēģinājums.

Minētā leitnanta vadībā Valmierā agrā rīta stundā armijas vienības bija ieņēmušas pilsētas valdi, aprīnka priekšnieka kanceleju, pastu un dzelzceļa staciju, lai gāztu pastāvošo demokrātisko iekārtu un it īpaši lai padzītu demokrātisko kreiso valdību. Pēc kādas stundas tomēr leitnants Oliņš atkāpās un atbrīvoja ieņemtās valsts un sabiedriskās ēkas. Kas īsti bija šī leitnanta bruņotā sacelšanās? Vai nelaiķā sākts kāda norunāta vispārēja apvērsuma mēģinājums, vai tikai politiski dulla virsnieka avatūra — tas palika nenoskaidrots. Valsts iestādes gan apcietināja leitnantu Oliņu un nodeva viņu tiesai. Pēdējā tomēr pēc psihiatru ekspertīzes atzina viņu par garā vāju un no soda atbrīvoja.

Šis bruņotās sacelšanās mēģinājums armijā nu sevišķi svarīgu padarīja uzdevumu — nodrošināt armijas uzticību demokrātiskai valstij. Visā visumā Bangerskis tika gala ar to un visā kreisās valdības turpmākās pastāvēšanas laikā virsnieki vairs neuzstājās pret valdību.

Tomēr šis apvērsuma mēģinājums jo gaiši rādīja, ka arī pie mums Latvijā neliels mazākums ar armijas daļu atbalstu var izdarīt apvērsumu, ja demokrātijas sargi tiek pārsteigti nesagatavoti. Pēc leitnanta Oliņa puča es tūlīt uzsāku ļoti aktīvu darbību demokrātijas nosargāšanā.

Ministru kabineta sēdē, kas notika tai pašā puča dienā, Skujenieks ziņoja par drošības soļiem, kādi sperti. Kaŗa ministrs Bangerskis informēja par to, ko viņš no savas puses darījis, lai izmeklētu lietu un sodītu vainīgos. Pēc viņiem tūlīt vārdu ņēmu es un, novērtējot gadījumu Valmierā kā nopietnu simptomu, katēgoriskā veidā prasīju, lai valdība visbargākiem līdzekļiem apkaŗotu tos, kas ar bruņotu spēku uzstājas pret demokrātisko satversmi. Ierosināju steidzīgu likumprojektu, kas paredz nodot kaŗa lauka tiesai bez kaŗa stāvokļa izsludināšanas

personas, kas ar bruņotu spēku mēģina gāzt pastāvošo iekārtu. Protams, ka kaŗa lauka tiesa piesprieŗ ātri vainīgiem nāves sodu un arī ātri to izpilda. Tagad mums nāves soda drauds jāvēŗš pret bruņotās sacelŗšanās rīkotājiem. Šāds likumprojekts jāiesniedz ŗovakar Saeimai un steidŗīgi tur jāpieņem. Ministru prezidents lika nobalsoŗanā likumprojektu par kaŗa lauka tiesas ievēŗšanu bez kaŗa stāvkļļa izsludināŗšanas. Visi ministri balsoja par, vienīgi Rainis humānitāru motīvu dēļ atturējās. Man uzdeva tūlīt izstrādāt attiecīgu likumprojekta tekstu.

Blakus telpā ātri uzrakstīju likumprojektu par daŗu noziegumu pastiprinātu apkaŗoŗšanu. Kaŗa lauka tiesas darbību ietvēru zināmās garantijās: 1) Kaŗa lauka tiesu nodibina katrā konkrētā gadījumā ministru kabinets. 2) Vainīgos nodod kaŗa lauka tiesai, ja iekŗlietu un kaŗa ministri to prasa un ministru kabinets tam pievienojas. Ministru kabinets ar daŗiem redakcionāliem papildinājumjiem pieņēma ŗo likumprojektu un uzdeva ministru prezidentam tai pašā dienā iesniegt to Saeimā.

Sakarā ar leitnanta Oliŗa bruņotās sacelŗšanās mēģinājumu uztraukums Rīgas demokratiskajās aprindās bija jo liels. Tas atspoguļojās arī Saeimas sociāldemokratu frakcijā. Tā kā ministru kabineta sēde ievilkās gaŗumā, mēs, ministri, stipri nokāvējuŗies ieradāmie frakcijā. Dzirdējām, ka uzbudinātā balsī Andrejs Petrevics kļiedza: „Ministri guļ! Viņi nekā neredz, nekā nedara! Vajag atsaukt ŗurp uzticamu pulku, lai sargātu Saeimu un satversmi!” Tūlīt ŗēmu vārdu, uzsvēŗot, ka aukstasinība un drosme ir uzvaras noteikums cīņas sareŗģģģjuma brīŗos. Uz ienaidnieka varasdarbiem mums jāatbild ar valsts varu. Demokrācija mums jāaizstāŗ ar visiem līdzekļiem, arī ar nāves sodu. Tad motivēju likumprojektu par kaŗa lauka tiesām. Debatēm bija atlicis pavisam īss laiks. Principiālus iebildumus cēla Menders un Petrevics, bet humānistiskus Rainis un Kristaps Eliass. Kad beidzot vēlreiz noteiktiem vārdiem motivēju savu likumprojektu, frakcija ar lielu balsu vairākumu to atzina. Turklāt tā nolēma dot Rainim un K. Eliasam iespēju nebalsot par likumprojektu un atstāt Saeimas zāli balsoŗanas laikā. Vēl atgādināju frakcijas deputātiem izturēties droŗi. Ir jāpāriet neŗēlīgā

uzbrukumā pret satversmes ienaidniekiem, jo kas sāk grīloties — nekad neuzvar.

Politiskā ofensīva noritēja Saeimas sēdē 4. februārī, kad Skujenieks noteikti ziņoja par Valmieras notikumiem un pie-teica valdības nesaudzīgu cīņu pret apvērsuma rīkotājiem. Val-dības rokās ir nepieciešams ass ierocis, kaŗa lauka tiesa. Izšķi-rīgs bija politiskās cīņas gars, ko vienprātīgi demonstrēja Saei-mas demokratisks vairākums. Tas izpaudās spēcīgos aplausos Skujeniekam un atsevišķo partiju deputātu runām. Labais spārns bija iedzīts strupceļā. Arveds Bergs, kas rakstos bija daudz tintes izlējis pret satversmi, nu bija gluži rāms, neuzdrošinājās aizstāvēt Valmieras puču, bet mazināja tā nozīmi. Zemnieku savienība bija pilnīgi samulsusi. Likumu par kaŗa lauka tiesām pieņēma ar 44 balsīm, pret 15, 6 atturoties, bet pārējie deputāti nebalsoja līdzī.

Nākošā vakarā pēc Valmieras puča partija rīkoja Rīgā tau-tas namā plašu publisku sapulci, kur man bija uzdots noskaidrot politisko stāvokli sakarā ar šo puču un strādniecības uzdevumus. Noskaņojums zālē jau pašā sākumā bija satraukts. To skaidri izjutu un šī masas psīche zināmā mērā pārnesās arī uz mani. Dziļi emocionāliem vārdiem atgādināju upurus, kas nesti cīņā par brīvību 1905. gada revolūcijā un Latvijas brīvības kaŗā 1919. gadā. Daudz, daudz asiņu liets par mūsu tautas brī-vību. Brīvība mums ir dārga, svēta. Bez tās nevaram dzīvot kā cilvēki. Es brīdināju fašistiskos brīvības pretiniekus: mēs lie-tosim nāves sodu pret tādiem, kas ar bruņotu varu sacelsies pret mūsu demokratisko satversmi. Brīdināju sevišķi fašistiski noskaņotus virsniekus. Es aicināju kareivjus neklausīt šādu virsnieku nelikumīgajām pavēlēm, bet vajadzības gadījumā griezt savus ieročus pret viņiem, aizsargājot satversmi. Kas pacels nelikumīgi zobenu pret satversmi, to demokrātijas zobens iznīcinās nesaudzīgi! Rīgas strādniekiem un it īpaši darba jau-natnei tagad ir liels svarīgs uzdevums — būt arvien nomodā, lai dotu nāvīgu prettriecienu fašistiem.

Pilsoniskā prese diezgan plaši atstāstīja manu runu. Dau-dzus pārsteidza manas runas asais tonis. Ārlietu ministram it kā nepiestāvēt tik aktīvi piedalīties valsts iekšējās lietās. Krievu

laikraksts Sevodņa bija pat ievietojis sava apdāvinātā līdzstrādnieka Civinska karikatūru, kur es biju zīmēts frakā un cilindrī, bet ar gašām, niknās dūrēs savilktām rokām.

Pārnācis mājās pēc tautas sapulces, nelikos gulēt, bet jutos kā liela pienākuma apsēsts. Man nedeva mieru jautājums, kas vēl darāms, lai droši nosargātu demokrātisko satversmi? Naktis klusumā savā darba istabā drudzaini meklēju atbildi. Vienmēr jābūt nomodā — gatavam uz visu. Fridricham Šilleram ir pilnīga taisnība: in Bereitschaft sein ist doch alles. Bet kas darāms konkrēti?

Vispirms, demokrātijas frontes vadītājiem vajag zināt, kas notiek ienaidnieka nometnes vadībā? Ko tur gatavo? Politiskās pārvaldes priekšnieks Ozoliņš, kā arī viņš solītos kalpot demokrātiskai valdībai, tomēr savas iestādes darbinieku sastāva dēļ nemaz nav spējīgs izzināt, kas notiek fašistu vadībā. Ja aģenti ko izzinātu, tad tie slēptu to no sava priekšnieka. Tāpēc jādibina jauns sevišķs politiskas izlūkošanas orgāns. Formāli tas jānodibina pie ārlietu ministrijas un man jāklūst par tā augstāko priekšnieku.

Otrkārt, uz ģenerāli Bangerski nevar pilnīgi paļauties. Viņš ir konjunktūras demokrāts. Cik enerģiski viņš uzstātos pret fašistisko virsnieku apvērsumu, ja tā priekšgalā atklāti būtu ģenerālis Radziņš? Katram gadījumam mums jārada savi sakāri armijā ar noteikti demokrātiskiem virsniekiem. Ir vajadzīga kāda armijas daļa, kas kritiskā brīdī būtu gatava noteikti cīnīties par demokrātisku satversmi.

Treškārt, no Brūno Kalniņa vadītajiem sportistiem un sargiem jāorganizē kaujas vienības ap 300—400 cilvēku, kas būtu turklāt apbruņojami ar automātiskām pistolēm. Šādas demokrātijas aizsargu organizācijas radīšana Rīgā ir vajadzīga, lai fašistu apvērsuma gadījumā tā varētu funkcionēt par svarīgu palīgorganu. Līdzekļi šiem mērķiem ņemami no valsts fonda sevišķām neparedzētām vajadzībām, par ko lemj ministru kabinets, un izsniedzami ārlietu ministram sevišķām slepenām vajadzībām.

Nākošā dienā par visu to runāju ar ministru prezidentu Skujenieku. Ar savu draugu apspriedos pavisam atklāti. Pēc īsa

vispārēja ievada pārgāju pie konkrētiem priekšlikumiem. Skujenieks arī atzina, ka uz politiskās pārvaldes aģentiem nevar palauties un ka jādibina sevišķs politiskas izlūkošanas organs. To nolēmām dibināt pilnīgi slepeni pie ārlietu ministra sevišķam izlūkošanas dienestam, faktiski galveno vērību piegriežot iekšējai izlūkošanai.

Jau tuvākajā ministru kabineta sēdē ministru prezidents izprasīja šim nolūkam zināmu summu ārlietu ministra rīcībā. Ar Skujenieku vienojāmies, ka mans izlūkošanas organs būs pilnīgi slepens. Ne tikai tā darbība būs slepena, bet arī par tā pastāvēšanu nekas nav izpauzams.

Ko es īsti daru ar man izsniegto valsts naudu, to bez ministru prezidenta Skujenieka zināja tikai finanču ministrs Voldemārs Bastjānis un valsts kontrolieris Roberts Ivanovs, kam es personīgi devu norēķinus.

Par šī slepenā izlūkošanas organa priekšnieku izraudzīju virsleitnantu Sergeju Stapranu. Viņš bija ļoti piemērots šādam amatam: pārliecināts demokrats, apķērīgs, veikls, darbīgs un godīgs. Steidzīgi viņš izraudzījās kādus 30 aģentus, pa lielāki tiesai studentus. Tie šim darbam nodevās nevis algas dēļ, bet idejiskas pārliecības virzīti. Staprans sadabūja arī vērtīgus ziņotājus, kas darbojās fašistiskās organizācijās.

Staprans ieradās pie manis divi vai trīs reizes nedēļā ar ziņojumiem. Īsi rakstiski ziņojumi man ienāca ik dienas. Zem nemanāmas slepenas uzraudzības nolikām dažus armijas augstākos virsniekus, to starpā arī ģenerāli Radziņu. Protams, arī dažas politiskas personas uzraudzīja, it īpaši sistēmātiski Arvedu Bergu, kas savā Latvijā sludināja antidemokrātismu un slavināja itaļu fašismu. Kādu laiku uzraudzīja arī Kārli Ulmani. Nebija dibināta iemesla aizdomām, ka visa zemnieku savienības vadība būtu nosvērusies uz varbūtēja nelegāla apvērsuma pusi, tomēr pret Kārli Ulmani es vienmēr biju aizdomīgs, jo viņu atzinu par ļoti varas kārīgu un egocentrisku. Uzraudzīt Ulmani mani tieši pamudināja kāds nējaušs gadījums.

Reiz personīgi kontrolēju diplomātisko pastu, kas pienāca ārlietu ministrijai no Latvijas konsulāta Ļeņingradā. To es darīju, lai izsekotu, vai kādi konsulāta darbinieki nenodarbojas

ar tirdzniecību, izlietojot šai vajadzībai diplomātisko bagāžu. Diplomātiskajā pastā atradu kādu privātu vēstuli, adresētu K. Ulmaņa kungam. Mani ļoti intriģēja šīs vēstules saturs. Es varētu nodot vēstuli savai izlūkošanas nodaļai, lai neuzkritoši nofotografē. Tomēr nolēmu redzamā veidā ar šķērēm atgriezt vēstuli, jo sajutu, ka tās saturs ir Ulmanim kompromitējošs. To iedrošinājos darīt tāpēc, ka uz aplokšnes nebija minēta adrese un arī pie vārda K. Ulmanis nebija pieminēts ne ministrs, ne deputāts. Vēstule bija rakstīta ļoti intimā tonī, tai bija tieši noziedzīgs saturs. Cita starpā Ulmaņa sirsnīgais draugs rakstīja — vai Tu drīz ņemsi rungu rokā un padzīsi to sociālu valdību, kā Tu to solījies darīt? Šo apvērsuma tīkotāju, protams, padzinu no ārlietu resora, bet Ulmani tad noliku slepenā uzraudzībā. Atplēsto vēstuli, ģenerāļa Baloža klātbūtnē, Saeimas kuluāros nodevu Ulmanim, sarkastiski atvainodamies par uzplēšanu, jo nezināju, kam tā adresēta un tikai tās saturs man lika domāt, ka tā pienākas viņam. Ulmanis pārgrieza gan baltas acis, bet pēc tam nekādā veidā nereaģēja pret ārlietu ministru, kas uzplēsis viņam adresētu vēstuli. Viņš to nedarīja tāpēc, ka domāja manās rokās esam šis kompromitējošās vēstules fotokopiju. Un tiešām, to ilgi uzglabāju savā privātajā archīvā, līdz to aprīja otrā pasaules kara liesmas.

Šeit vēl jāpastāsta informācija, ko man sniedza par Kārļa Ulmaņa intimo personīgo dzīvi mani slepenie novērotāji. Rīgā bija atklāts noslēpums, ka Ulmanis ir homoseksuāls, pavisam izvairās no sievietēm, bet satiekas ar vīriešu kārtas jaunekļiem. Ziņojumos, ko saņēmu no Staprana, itin bieži bija arī piezīmēts: „Pie Ulmaņa šonakt atkal pārgulēja mīlulis Vilhelms.” Protams, ko īsti Ulmanis pa nakti darīja ar Vilhelmu, to nevarēja zināt, vai viņi spēlēja kartis, vai domino, vai citas kādas debešķīgas rotaļas. Tomēr šie novērojumi pastiprināja baumas par Ulmaņa homoseksuālismu. Es par šo lietu nebūtu šeit nekā runājis, ja tā saistītos tikai ar Ulmaņa intimo personīgo dzīvi vien.

Personīgi atzīstu, ka homoseksuālitate ir sevišķa slimība un par to neviens nav ne juridiski, ne morāli vajājams, izņemot tikai homoseksuālus nodarījumus pret mazgadīgiem. Ir taču

zināmi slaveni rietumu rakstnieki, kas bijuši homoseksuāli, kā piemēram Oskars Vailds un Šarls Žids. Ja es šeit tomēr runāju publiski par Kārļa Ulmaņa homoseksuālītāti, tad to daru svarīgu politisku motīvu dēļ. Tuvāk par to es rakstīšu manu atmiņu un atziņu trešajā sējumā. Pagaidām teikšu tikai to, ka Ulmaņa mīlestība uz Vilhelmu ieguva vēlāk ļoti lielu sabiedrisku un politisku nozīmi, jo viņš, kļūdams par diktatoru, iecēla savu Vilhelmu ļoti augstā un atbildīgā amatā. Drīz vien Rīgā sāka klīst baumas, ka Vilhelma sieva ir Padomju Krievijas spiede. Bet Ulmanis tā mīlēja savu Vilhelmu, ka pilnīgi uzticējās viņam. Jā, tiešām, mīlestība padara cilvēkus aklu! . . .

Kādu laiku mani izlūkošanas aģenti uzraudzīja Lietuvas sūtniecību, lai konstatētu, vai kādi latvieši sistēmatiski nepinas ar Lietuvas fašistiem. Smalki noorganizēju paša Lietuvas diktatora, ministru prezidenta un ārlietu ministra Valdemarasa uzraudzību, kad viņš bija ieradies valsts prezidenta Jāņa Čakstes bērēs. Es viņu aicināju apmesties ārlietu ministra savrupmājā Valdemāra ielā 13 un piekomandēju viņam par adjutantu manas slepenās izlūkošanas vadītāju Staprānu, lai viņu sargātu pret lietuviešu emigrantu varbūtējiem uzbrukumiem. Tajā laikā Valdemarass ar latviešiem privāti nesatikās.

Mani aģenti uzraudzīja arī angļu sūtniecību, it sevišķi tās slepenās izlūkošanas vadītāju Latvijā Mekfersonu. Izlūki ļoti veiklā kārtā konstatēja, ka šis kungs uzpērk ārlietu ministrijas ierēdņi, lai saņemtu no tā slepeno rakstu kopijas. Ierēdņi, kas to darīja, bez liela trokšņa padzinu no ministrijas, bet pie pirmās satikšanās jautāju Mekfersonam: „Kā veicas jūsu intelligence service?”

Visi, kam bija kāds sakars ar manu slepeno izlūkošanas nodaļu, ievēroja visstingrāko konspirāciju. Politiskās pārvaldes priekšnieks Ozoliņš tikai pēc trim mēnešiem sāka manīt tās pastāvēšanu. Viņa aģenti, kas uzraudzījuši kādu personu, nojautuši, ka vēl citi to uzmana. Ozoliņš uzdevis sevišķi labiem darbiniekiem nemanot nosekot nezināmiem izlūkiem. Tie gājuši pie virsleitnanta S. Staprāna. Tātad organizēts slepens centrs. Tā politiskās pārvaldes priekšnieks ziņojis iekšlietu

ministram Skujeniekam un līcis priekšā izdarīt kratīšanas un eventuālas apcietināšanas. Tad nu Skujenieks bijis spiests atzīt, ka slepenās izlūkošanas nodaļa, ko pārziņā S. Staprans, ierīkota pie ārlietu ministra. Tas nu Ozoliņam pavisam nepaticis, jo to viņš uzskatījis par neuzticību. Pēc šīs sarunas ar politiskās pārvaldes priekšnieku Skujenieks novērojis, ka nu Ozoliņš palīcis aktīvāks un sniedzis daudz vairāk ziņu par galēji labā spārņa personām.

Mana slepenā izlūkošanas nodaļa sagādāja vērtīgas ziņas par fašistisko elementu darbību. Svarīgākos ziņojumus nodevu arī Skujeniekam. Tā šis organs, kā redzējām, mums pakalpoja arī netieši, pamudinot oficiālo politisko policiju aktīvāk darboties, jo tā sajuta kādu kontroli pār sevi.

Tūlīt pēc Valmieras puča nokārtoju ar Skujenieku vēl vienu svarīgu lietu. Sarunā ar viņu norādīju, ka mums jābūt gataviem uz visu. Ja tiešām bruņotu apvērsumu slepeni sagatavotu tāds labs organizātors un apdāvināts stratēģis kā ģenerālis Radziņš, tad viņš ar pāris simts bruņotiem savērniekiem var uzvarēt, ja mēs tiekam pārsteigti nesagatavoti.. Visu militāro apvērsumu vēsture rāda, ka tie izdevušies galvenokārt tāpēc, ka valsts varas turētāji nespēja laikus noorganizēt savu militāro aizsardzību. Tāpēc mums katram gadījumam jāparedz iepriekš kāda militāra persona, kas valdības pilnvarā nesaudzīgi apspiestu dumpi un atjaunotu legālo kārtību tai gadījumā, ja dumpiniekiem būtu izdevies pirmā triecienā apcietināt ministru prezidentu un ministrus, kā arī ieņemt galvenās valdības ēkas. Par šādu personu ierosināju iecelt Valmieras kājnieku pulka komandieri Kļaviņu. Ministru prezidents atzina manu ierosinājumu un uzaicināja pie sevis pulkvedi Kļaviņu, kuņģam arī izrakstīja attiecīgo pilnvaru.

Katram gadījumam nodibināju demokrātisku virsnieku sevišķu „galveno stābu”, kur apsprieda politisko stāvokli, it īpaši noskaņas armijas virsniekos un arī izstrādāja konkrētus militāras akcijas variantus pretdemokrātiskā dumpja apspiešanai. Šai nolūkā pāris mēnesi pie manis atnāca pulkv. Kļaviņš, ģen. Auzāns, plkv.-ltn. V. Ozols, plkv.-ltn. Freimanis un virsltn. Staprans.

Ap viņiem idejiski grupējās daļa demokrātisko virsnieku, tā radot dzelzs stieni, ar kuŗa palīdzību varētu satriekt fašistisku bruņotu sacelšanos, ja to rīkotu pat ģenerālis Radziņš. Pulkveži Ozols un Kļaviņš bija krietni militāri speciālisti un uzticami demokrati, kas darītu visu iespējamo, lai aizsargātu demokrātiju. Zināmu personīgu kontaktu uzturēju arī ar ģenerāli Kārli Gopperu, lai arī viņu iesaistītu pastāvošās valsts iekārtas aizsargāšanā.

Mēģināju arī citādā ceļā panākt armijas vadības demokrati-zāciju, pārmainot dažas personas augstākos amatos. Šie mani ierosinājumi tomēr palika bez sekmēm. Tikko nodibinājās kreisā valdība, griezos pie ministru prezidenta Skujenieka ar priekšlikumu iecelt pulkvedi Voldemāru Ozolu kādā augstākā armijas amatā. Skujenieks manu ierosinājumu nenoraidīja, bet teicās aprunāties ar kuŗa ministru Bangerski. Atbilde bija negātīva. Bangerskis, aprunājies ar citiem armijas augstākiem virsniekiem, bija noraidījis priekšlikumu. Citi virsnieki neesot aizmirsuši V. Ozola piesliešanos boļševikiem strēlnieku kongresā 1917. g. maijā, kaut gan viņš sen jau bija atkritis no boļševikiem un darbojies nacionālā armijā kaujā pie Cēsīm un pret Bermontu 1919. gadā kā operatīvās daļas vadītājs. Šādos apstākļos Skujenieks atzina par neiespējamu uztiept armijai pulkvedi Ozolu.

Man neizdevās iedabūt armijas aktīvā dienestā arī vēl otru augstāku virsnieku, ģenerāli Misiņu. Veco strēlnieku augstākais komandieris pasaules kuŗā Latvijas valsts sākumā ieņēma armijas inspektora amatu. Tomēr armijas virspavēlnieks pulkvedis J. Balodis izsaldēja viņu no armijas.

Ģenerālis Misiņš bija dziļi pārliecināts, ka virspavēlnieks Balodis izēdis viņu no armijas inspektora amata un līdz ar to no armijas vispārīgi ministru prezidenta Kārļa Ulmaņa sakū-dīts par draudzēšanos ar mani. Jau 1919. gada augustā ģenerālis Misiņš pilnā militārā tērpā bija ieradies uz manu lekciju, kur noteikti kritizēju lielvalstu aplamo politiku pret Baltijas valstīm un rietumu lielvalstu militāro misiju priekšnieku netaktisko iejaukšanos Latvijas iekšējās lietās, kā arī Ulmaņa vieglo padošanos viņiem. Pēc tam ģen. Misiņš nāca pie manis mājās Rīgā

un Cēsis. Tas viss bija kļuvis zināms Ulmanim un viņš bija iedomājies, ka es pinu kādus noslēpumainus kontaktus ar armijas augstāku virsnieku, no kā viņš ļoti baidījās. Tāpēc virspavēlnieks Balodis demonstrātīvi atņēma armijas inspektoram ģenerālim Misiņam visus kancelejas darbiniekus, atstājot tikai vienu adjutantu. Ģenerālis Misiņš man par to rūgti sūdzējās un es griezos pie armijas virspavēlnieka pulkveža Baloža, lai novērstu šādu dīvainu rīcību. Balodis formāli gan aizslēpās aiz motīva, ka visi virsnieki cīņas laikā ar Bermontu ir vajadzīgi aktīvā kaujas laukā, tomēr bija skaidri nojauzams, ka aizpaskaidrojuma slēpās pavisam kas cits. Kad Tautas padome paaugstināja Balodi par ģenerāli, Misiņš aizgāja rezervē. Viņš pat labprātīgi emigrēja un apmetās Tallinā, kur strādāja par galdnieku. 1925. gada vasarā viņš ieradās Latvijā un apciemoja mani Zilēnos, kur sabija divas nedēļas. Viņš bija žirgts veselībā, arī garīgi možs un daudz interesanta stāstīja par saviem piedzīvojumiem, it sevišķi pasaules kaņā. Pēc leitnanta Oliņa puča Misiņš atkal ieradās Latvijā un stājās kreisās valdības rīcībā. Mēģināju caur Skujenieku iedabūt viņu mūsu armijas aktīvā dienestā kādā augstākā amatā, bet sastapu atkal kaņa ministra ģenerāļa Bangerska pretestību. Šoreiz gan neizvirzīja politiskus motīvus, bet vecumu. Skujenieks negribēja pārkāpt vispārējos noteikumus par virsnieku vecumu un tā ģenerālis Misiņš palika bez dienesta. Pēc tam painteresējos pie zemkopības ministra Mituļa, lai no valsts zemes fonda Misiņam piešķirtu dārza saimniecību kādā jaukā vietā, kā arī pie kaņa ministņa, lai viņš dabūtu pensiju. Pēc kāda laika pensionētais ģenerālis pārcēlās savā jaunsaimniecībā pie Burtnieku ezera, kur mira 1940. gadā. Viņu apglabāja ar militāru godu Brāļu kapos. Viņš bija viens no pāris latviešiem, kas kļuva par ģenerāli cara armijā. Būdamš godā vīrs, varēja noderēt par paraugu dažam labam latviešu virsniekam, jo, nodibinoties neatkarīgai valstij, viņš tūlīt iestājās brīvprātīgi Latvijas armijā.

Kā trešo līdzekli demokrātijas nosargāšanai izvirzīju Brūno Kalniņa noorganizētos un vadītos strādnieku sporta biedrības sargus. Viņi, labi disciplinēti un trenēti, pēdējos gados bija jau izrādījuši savu veiksmi sociāldemokrātisko tautas sapulču un

ielas gājienu apsargāšanā un kārtības uzturēšanā. Organizētu sevišķās vienībās, viņi valkāja atšķirīgus formas tērpus un cepures. Fašistiskos un komūnistiskos sapulču traucētājus viņi veikli un noteikti izsvieda no telpām un tā garantēja sapulču brīvību. Viņu vadonim Brūno Kalniņam bija nodoms šo sargu sekciju izveidot par plašu masu organizāciju, kas spētu pat aizsargāt demokrātisko satversmi pret apvērsuma rīkotājiem. Tomēr sevišķi plaša tā nekļuva. Toties šie sargi bija pilnīgi uzticīgi demokrātiskai neatkarīgai republikai, kuŗai viņi arī formāli nodeva zvērestu. Viņi pilnīgi klausīja savam priekšniekam Brūno Kalniņam, kas, kā labā spārna sociāldemokrats, bija noteikts komūnistu un fašistu pretinieks.

Es atzinu, ja arī šī organizācija pati par sevi nespēj nosargāt demokrātisko valsts iekārtu, tad tomēr no viņas vidus Rīgā vajaga izlaist trīs vai četrus simtus, tos sadalīt mazās vienībās ar komandieriem priekšgalā, kas labi apmācāmi ielu cīņu taktikā. Tā varētu rasties nopietns spēks, kas veiktu savu speciālu uzdevumu cīņā ar apvērsuma rīkotājiem.

Pārrunāju ar Marģeru Skujenieku par šo lietu un viņš, kaut gan labā spārna prese nicinoši saukāja Brūno Kalniņa sargus par siseņiem, atzina viņu speciālo lomu demokrātijas nosargāšanā. Lai uzturētu valdības morālu kontaktu ar strādnieku sportistiem, ministru prezidents ieradās viņu kongresā un apsvēica viņus kā noteiktus demokrātijas sargus. No ministru kabineta sevišķiem fondiem neparedzamām vajadzībām viņš izgādāja līdzekļus ārlietu ministra sevišķām slepenām vajadzībām. Par tiem Brūno Kalniņš iegādājās ieročus savu sargu apbruņošanai, skaitā ap 350. Šie par valsts līdzekļiem un tās vajadzībām iegādātie ieroči bija tie, ko 15. maija apvērsuma naktī Ulmaņa aģenti atrada pie Brūno Kalniņa, Pēterļa Ulpes un Jūlija Celma.

Visus kreisās valdības pastāvēšanas 13 mēnešus fašisti bija pavisam klusi, izņemot Valmieras puču. Nenotika pat nekādi sapulču traucēšanas mēģinājumi. Drošības dēļ gan reiz, 1927. gada oktobrī, kad, sakarā ar manis noslēgtā Latvijas-Krievijas tirdznieciskā līguma ratifikāciju Saeimā, notika ļoti demagoģiski labā spārna uzbrukumi valdībai un it īpaši man, mobili-

zējām savu slepeno demokrātijas sargāšanas aparātu. Trauksmes stāvoklī nostādīja Valmieras pulku un apbruņoto strādnieku sargu nodaļas, kas to vakaru un nakti Rīgas ielās vēroja, vai kaut kur neparādās fašistiska apvērsuma bruņoti pulciņi.

Ir pagājuši 35 gadi kopš tām dienām un nu ir pienācis laiks atklātībai pateikt šīs konfidencialās izdarības, kas liecina, kā demokrātijā prata toreiz aktīvi sevi nosargāt.

6. MANA AKTĪVĀ ĀRPOLĪTIKA

a) Latvijas ārpolitika no 1925. g. aug. līdz 1926. g. dec.

Pēc Zigfrīda Meierovica nāves Latvijas ārpolitika gandrīz pusotra gada atradās sastinguma stāvoklī. Skaidri bija manāms ierosmes un virzes trūkums pie visiem trim ārlietu resora vadītājiem, kas darbojās šai laikā.

Ministru prezidents Hugo Celmiņš, kas pēc Meierovica nāves 4 mēnešus izpildīja arī ārlietu ministra pienākumus, nekad nebija interesējies par ārpolitiku un šī nozare viņam bija sveša. Viņa laikā šī ministrija tikai kārtoja rutīnas lietas un pildīja parasto diplomātisko reprezentāciju.

Laikam par svarīgāko diplomātisko aktu šai laikā jāuzskata Padomju Savienības ārlietu komisāra Čičerina uzņemšana Rīgā, kur ceļā uz kādu starptautisku konferenci viņš 1925. gada decembrī uzkavējās divi dienas. Vienu vakaru ārlietu ministrs deva viņam par godu dineju un otru — lielu pieņemšanu Melngalvju nama zālē. Man, kā Saeimas ārlietu komisijas priekšsēdim, bija izdevība nodibināt personīgu kontaktu ar Čičerinu. Mēs bijām gan jau pazīstami no 1910. un 1911. gada, kad Briselē abi dzīvojām kā politiski emigranti. Maskavas universitātes ievērojama valsts tiesību profesora dēls toreiz bija meņševiks un pat viņu ārzemju grupu sekretārs. Nu, 1925. gadā, pieminējām šo pagātni un tuvāk iztirzājām starptautisko stāvokli, kā arī pārrunājām saimnieciskas sadarbības iespējamības Padomju Krievijas un Latvijas starpā. No Čičerina guvu iespaidu, ka viņš respektē Baltijas valstu neatkarību. Šī perso-

nīgā kontakta nodibināšana ar Padomju Savienības ārlietu komisāru, domājams, zināmā mērā atvieglāja man 1927. gadā noslēgt Latvijai izdevīgu saimniecisku līgumu ar Padomju Savienību.

Jāmin kāds H. Celmiņa rīkojums, ar kuŗu daudz bija jānodarbojas arī Saeimas ārlietu komisijai, un kas bija tīri administratīvas dabas — viņš atlaida no sūtņa amata Dr. Miķeli Valteru. Pēdējais, būdams par sūtni Parīzē, 1925. gada rudenī sūtniecības telpās darba laikā bija vārdiem un pat tiešiem žestiem aizskāris sūtniecības padomnieku Jūliju Feldmani. Pēdējais sūdzējās ārlietu ministram, kuŗš pēc Valtera paskaidrojuma nolēma, ka sūtnim jāatvainojas. Valters ne tikai to nedarīja, bet atrakstīja aizskarošu vēstuli ārlietu ministram. Tad Celmiņš lika priekšā Valteram atkāpties no sūtņa amata, bet arī to viņš nedarīja. Tad ministru prezidents un ārlietu ministrs par šo lietu sīki ziņoja valsts prezidentam un Saeimas ārlietu komisijai un atcēla Valteru no sūtņa amata.

K. Ulmaņa 4 mēnešu valdībā no 1925. g. 24. dec. līdz 1926. gada 6. maijam par ārlietu ministru darbojās H. Albāts, kuŗš bija gan labs starptautisko tiesību docents universitatē un juriskonsults ministrijā, bet ārpolitikā palika bez jebkādas iniciatīvas.

Alberinga valdības laikā no 1926. g. 6. maija līdz 18. dec. par ārlietu ministru bija K. Ulmanis. Arī viņš neparādīja nekādu aktivitāti un ierosmi ārpolitikas laukā.

Pārņemot ārlietu resora vadību no K. Ulmaņa 1926. gada 19. decembrī, man jau pašā sākumā bija redzami mūsu ārpolitikas trūkumi. Es sapratu, ka man būs jākārtu galvenokārt saimnieciski līgumi ar mūsu kaimiņu valstīm. Latvijai bija noslēgti tirdzniecības līgumi ar galvenajām rietumu valstīm, bet nebija tādu ar Igauniju, Krieviju, Poliju un Lietuvu.

Tūlīt pēc resora vadības pārņemšanas formulēju Latvijas ārpolitikas galvenos uzdevumus. Saimnieciskā laukā panākama muitas ūnija ar Igauniju un, ja iespējams, arī ar Lietuvu. Noslēdzami tirdzniecības līgumi ar Padomju Krieviju un Poliju. Tiešā politiskā laukā: 1. stabilizējamais miera attiecības ar Padomju Krieviju, noslēdzot neuzbrukšanas līgumu, 2. sekmē-

jama Latvijas, Igaunijas un Lietuvas politiskās un militārās savienības nodibināšana un, 3. panākama Baltijas valstu drošības garantija, ko dotu Anglijas, Francijas, Vācijas, Krievijas un Baltijas valstu kopējs līgums par status quo uzturēšanu. Šis plašās programmas realizēšanai nodevos neatlaidīgā gribā.

b) Latvijas—Igaunijas muitas ūnija

Vispirms ķēros pie muitas ūnijas līguma ar Igauniju. Tāda principā jau bija paredzēta politiskās savienības līgumā, ko Zigfrīds Meierovics parakstīja ar Igauniju 1923. gada 1. novembrī. Tomēr četru gadu laikā nekas nebija darīts, lai konkrētos noteikumos iemiesotu šo principiālo deklarāciju. Igaunija vilcinājās ar muitas ūnijas konkrētizāciju, jo baidījās, ka tā nāktu par labu galvenokārt saimnieciski stiprākajai Latvijai, kuŗai ir tāds svarīgs tirdzniecības centrs kā Rīga. Arī Latvija neizrādīja nekādu sevišķu interesi muitas ūnijas noslēgšanā, jo pie mums valdīja zemnieku savienības aprindas, kas neredzēja tālāk par savu nacionālo zemniecisko šaurību.

Protams, muitas ūnijas noslēgšana divu suverēnu valstu starpā ir ļoti sarežģīts uzdevums, kas jāveido tā, lai muitas savienība būtu taisnīga un izdevīga abām valstīm. Kādas nedēļas intensīvā darbā uzrakstīju tezes par Latvijas—Igaunijas muitas ūniju. Visgrūtāk bija atrisināt ienākošo muitu nodevu taisnīgu sadalījumu. Nevarēja vienkārši noteikt, ka Latvijai paliek tās muitas nodevas, kas tiek samaksātas pie preču ievēšanas Latvijā, turpretī Igaunija iegūst tās nodevas, kas ienāk viņas muitas punktos. Tas būtu neizdevīgi Igaunijai, jo caur Rīgas svarīgo tirdzniecības centru ieplūdušās preces daļēji aizietu tālāk uz kaimiņu zemi. Muitas ienākumi jāsadala abu valstu starpā proporcionāli iedzīvotāju skaitam. Igaunijas un Latvijas iedzīvotāju dzīves standarts ir vienāds un tāpēc arī ārzemju preču patēriņš uz personu vienāds. Muitas ūnija prasa pilnīgi vienādas muitas pret ārzemēm.

Tagad abām valstīm ir dažādas muitas likmes, pamatojot tās ar aizsardzību pret ārzemju konkurenci, gan arī tīri finansiāliem motīviem, lai radītu ienākumus valsts kasei. Saskaņot pil-

nīgi muitas nozīmē saskaņot muitas politiku. Tas ir ļoti komplikēts uzdevums, bet tomēr iespējams, jo tautsaimniecības struktūra abās valstīs ir savos pamatos vienāda. Kopējas muitas prasa arī saskaņotas valsts akcīzes un monopolus. Ja grib radīt pilnīgu vienādību abu valstu saimniecībā, tad jāsaskaņo pat sociālās politikas galvenie noteikumi, lai rūpniecība abās valstīs būtu līdzīgā stāvoklī. Vēl viens jautājums: kādā valūtā izdarīt muitas tarifu izlemšanu, lai igauņu markas vai lata kursa maiņa neradītu zaudējumus.

Visi šie uzdevumi formulējami muitas ūnijas līgumā. Bez tam vēl jāparedz kopējs abu valstu orgāns, kas pārrauga muitas ūnijas funkcionēšanu. Abu valstu parlamenti izvēl katrs pa desmit delegātiem kopējā muitas ūnijas padomē, kuŗa ievēl ūnijas pārvaldi līdzīgā locekļu skaitā.

Izstrādātās tezes nodevu saimniecisko līgumu komisijai. Tā bija nodibināta pie ārlietu ministrijas kā padomdevējs orgāns ministram, kas bija tās priekšsēdis. Tās sastāvā iegāja finanču ministrs vai viņa pilnvarota persona, statistiskās pārvaldes direktors vai viņa pilnvarots pārstāvis, un kā saimnieciski lietpratēji — ne kā partiju pārstāvji — Kārlis Ulmanis, Ringolds Kalnings un Roberts Bīlmanis. No statistiskās pārvaldes nāca Voldemārs Salnais un no finanču ministrijas ministrs Bastjānis. Par komisijas tehnisko sekretāru darbojās ārlietu ministrijas ierēdnis Vilhelms Munters, kuŗš ne tikai labi rakstīja protokolus, bet ļoti cītīgi vāca informāciju un vajadzīgos materiālus.

Saimniecisko līgumu komisija izskatīja muitas ūnijas projektu. Principā pret šādu ūniju neuzstājās neviens. To jo sevišķi silti atbalstīja Ringolds Kalnings, bijušais finanču ministrs, ko varēja uzskatīt par Latvijas rūpnieku un tirgotāju reprezentantu, un sociāldemokrāti Bīlmanis un Bastjānis. Muitas ūniju ar Igauniju motivēju ne tikai saimnieciskā aplēsē, bet jo sevišķi politisku nodomu dēļ: muitas ūnija radīs nesatricināmu abu valstu vienību varbūtējas vētras draudos nākotnē. K. Ulmanis principā nenoliedza muitas ūnijas vajadzību, bet pareģoja nepārvaramas grūtības. Varēja manīt, ka aiz šiem pareģojumiem slēpjas arī paša Ulmaņa nevēlēšanās atteikties no pilnīgas suve-

rēnitātes svarīgajā mītu noteikšanā, kas pēc ūnijas līguma noslēgšanas būtu jākārtu abām valstīm kopēji.

Sekojoš nodibinātai praksei, es Latvijas—Igaunijas muitas ūnijas līguma projektu cēlu priekšā Saeimas ārlietu komisijai, kuŗas priekšsēdis nu, kamēr biju ārlietu ministrs, bija opozīcijas līderis Ādolfs Klīve. Dabūjis šeit vienprātīgu atbalstu, ievadīju sarunas ar Igauniju, iesniedzot juridiski izstrādātu ūnijas līguma projektu. Es lūdzu pasteidzināt atbildi, jo gribēju savu ārlietu ministra darbu sākt ar šī svarīgā līguma parakstīšanu.

Sarunas notika Rīgā un tās vedām mēs divi — Igaunijas sūtnis Rīgā Seljamaa un es. Viņš pastāvīgi pa tālruni sazinājās ar Tallinu. Kaut gan igauņi ir ļoti sīksti savu saimniecisko interešu sargāšanā, tomēr man izdevās radīt pārliecību, ka negribu ar muitas ūniju radīt kādas priekšrocības Latvijai, bet gan sasniegt abu sabiedroto valstu saimniecisko labklājību un politisku tuvību. Sarunas veicām jau divu nedēļu laikā, kas ir rekords, ja ievēro, ka muitas ūnija ir ļoti sarežģīts uzdevums. Februārī Rīgā ieradās Igaunijas delegācija ar ārlietu ministru Akelu priekšgalā un pēc divu dienu pārrunām 5. februārī svinīgi parakstījām Latvijas—Igaunijas muitas ūnijas līgumu.

Saeima vienprātīgi ratificēja šo līgumu un to darīja arī Igaunijas parlaments.

Sākās gaŗas sarunas par līguma reālizāciju, bet tās nevirzījās uz priekšu. Reiz uz Tallinu izbrauca speciāla Latvijas delegācija, kuŗā bez manis piedalījās arī finanŗu ministrs Bastjānis, Ringolds Kalnings un daži citi, lai pārvirzītu uz priekšu mītu, saskaņošanu. Sarunas ievilkās gaŗumā, beidzot, pēc dažiem gadiem pavisam apstājās. Varēja saprast, ka igauņi baidās no muitas ūnijas ar Latviju, kas sekmēšot Rīgas dominanci apvienotajā Latvijas—Igaunijas saimnieciskajā teritorijā. Arī no latviešu puses, it īpaši Ulmaņa, bija vērojama zināma sabotāža pret šo muitas ūniju. Tā nacionālistiska īsredzība un šaursirdība nogremdēja tik svarīgo, abu valstu nākotnei nepieciešamo muitas ūnijas līgumu.

Pēc muitas ūnijas līguma noslēgšanas ar Igauniju es tūlīt aktīvi uzsāku kārtot attiecības ar Padomju Savienību. Šeit darba

kārtībā izvirzīju divas lieas: miera attiecību stabilizēšanu un saimnieciskā līguma noslēgšanu.

c) Neuzbrukšanas līgums ar Padomju Savienību.

Vispirms vajadzēja stabilizēt miera attiecības ar Padomju Savienību. Neskaidras un nestabilas bija miera attiecības starp Poliju un Padomju Savienību, pēkšņi varēja uzliesmot jauns poļu—krievu kaņš. Krievu boļševiku aktīvā iejaukšanās Ķīnā, lai tur radītu komunistisku revolūciju, ļoti saspilēja attiecības Krievijas un Anglijas starpā. Anġļu konservatīvā valdība ļoti bažījās par Ķīnas boļševizēšanu, jo tas nestu smagus saimnieciskus zaudējumus un kaitētu Lielbritānijas politiskam prestižam visā Āzijā. Attiecības tā saspilējās, ka likās iespējama anġļu imperiālistu militāra intervencija Ķīnā, kas varētu novest pie atklāta Krievijas—Anġlijas kaņa.

Šādos apstākļos bija ļoti svarīgi, ka Latvija, stratēģiski un politiski svarīgākā Baltijas valsts, atklāti deklarē savu neitralitāti. Tā Latvija sevi pasargātu no ieraušanas kaņā. Lietuva un Vācija jau bija to izdarījušas, parakstot ar Maskavu tā saukto neuzbrukšanas līgumu. Februārī ārlietu komisārs Čičerins ierosināja, lai arī Latvija noslēgtu šādu līgumu.

Šo ierosinājumu pieņēmu un savas valdības pilnvarā sāku sarunas ar Padomju Savienības sūtni Aralovu, kuņ Maskavas valdība savukārt bija pilnvarojusi šādu sarunu vešanai.

Vairākās apspriedēs pie manis ārlietu ministra namā Valdemāra ielā 13 mēs abi veidojām neuzbrukšanas līguma saturu un formu. Ar Aralovu vest sarunas nebija nepatīkami. Viņš bija gan aizrautīgs krievu romantisks boļševīks, bet cilvēks ar taktu un laipnīgs valodā. Viņš nekad nedraudēja, nekad nespēlēja lielvalsts pārstāvi, kas gribētu diktēt mazajai Latvijai savu gribu. Turklāt varēja vērot, ka viņš saistīts ar zināmām instrukcijām un katrā jautājumā, kas sarunās pacēlās, viņš pieprasīja rīkojumu no Maskavas. Es mēģināju iedabūt līgumā pavisam jaunu principu: strīdi, kas varētu celties abu valstu starpā, ja tos nekādā ziņā nevar izšķirt tiešu diplomātisku sarunu ceļā,

nododami šķirējtiesai ar neitrālu priekšsēdi. Pēc sazināšanās ar Maskavu, šo manu ierosinājumu Aralovs katēgoriski noraidīja.

Beidzot, 9. martā, mēs abi parafējām līguma tekstu, t.i. parakstījām tikai ar pirmajiem divi burtiem, kas nozīmēja, ka abām valdībām ir tiesības ierosināt grozījumus līguma tekstā. Šī līguma saturs apmēram bija tāds pat, kāds tas bija līdzīgos Padomju Savienības līgumos ar Lietuvu un Vāciju. Līgums uzliek par pienākumu atturēties no visāda veida agresīviem aktiem, nepiedalīties nekādās apvienībās, kas gatavo uzbrukumu pret otru līguma slēdzēju pusi un palikt neitrālam, ja kāda trešā valsts uzbruktu vienai no parakstītājām.

Kā tas parasts, kamēr notika sarunas, tika ieturēta konfidencialitāte. Tūlīt nākošā dienā pēc līguma parafēšanas devu par to interviju Latvijas preseī un Rīgā pārstāvētiem ārzemju preseī organiēm. Pēdējo vidū minami Londonas Times, Ņujorkas Tribune, Frankfurter Zeitung, Vossische Zeitung un dažī Igaunijas un Polijas laikraksti. Leta (Latvijas telegrafa aģentūra) līguma koncentrētu saturu telegrafēja dažādām pasaules ziņu aģentūrām. Tā kā tai brīdī ļoti saspīlējās Anglijas un Padomju Savienības attiecības, tad ziņai par Latvijas un Krievijas neuzbrukšanas līgumu pasaules prese pievērsa lielu vērību.

Pāris nedēļas pēc tam, 28. martā, es nolasiju publisku referātu Melngalvju nama pārpildītajā zālē par Latvijas ārpolitiku. Šajā divi stundu garajā referātā runāju ne tikai par šo neuzbrukšanas līgumu, bet arī ļoti plaši par starptautiskā stāvokļa ievirzi un Latvijas ārpolitikas uzdevumiem, kā saimnieciskiem, tā politiskiem. Tos formulēju vispārējos vilcienos šādi: 1) Nodrošināt mieru un mierīgu attīstību mūsu valstij, 2) garantēt ar tik lielām pūlēm un lieliem upuriem iekāfoto valsts neatkarību un 3) visos virzienos sekmēt mūsu valsts saimniecisko ārējo sakaru paplašināšanu un padziļināšanu.

Neatkarības nodrošināšanai oficiāli aizstāvēju Latvijas, Igaunijas un Lietuvas politiskās un militārās savienības dibināšanu un pirmoreiz izvirzīju tā saukto austrumu Lokarno līgumu, kas starptautiski garantētu Latvijas, Igaunijas, Lietuvas un Somijas neaizskaramību. To parakstītu Anglija, Francija, Vācija un Krievija, kā arī Baltijas valstis.

Šajā referātā noteikti norobežojos no savas partijas kreisā spārna vadoņu Fr. Mendera un A. Buševica neatbildīgās tērzēšanas Latvijas ārpolitikā. Menders bija izlaidis brošūriņu, kuŗā ārpus laika un apstākļu konkrētības iestājās par kādu austrumu Eiropas savienoto valstu dibināšanu, kuŗā ieiētu Baltijas valstis un Krievija. 1925. gadā no Saeimas frakcijas padzītais A. Buševics nu bija kļuvis tik kreiss, ka sludināja pavisam ciešu Latvijas sadarbību ar Padomju Krieviju, no kuŗienes Latvijas saimnieciskai uzplaukšanai gaidāmi īsti sarkani brīnumi.

Referātu nobeidzu sekojošiem vārdiem: „Dodot iespēju visām nācijām brīvi pludināt pa mūsu ostām savas preces no vakariem uz austrumiem un otrādi, cenšoties paši attīstīt rūpniecību un tirdzniecību un, intensificējot lauksaimniecību, mēs būsīm darījuši iespējamo, lai aktīvi virzītu tautsaimniecības uzplaukšanu. Bet tam priekšnoteikums ir miers, jo kur būs kara draudi vai kaŗš, tur nebūs saimnieciska uzplaukuma.”

Savu referātu iespiedu atsevišķā grāmatiņā Latvijas ārpolitikas uzdevumi, kuŗu veltīju pirmā Igaunijas ārlietu ministra Poskas († 1920.) un Zigfrīda Meierovica († 1925.) piemiņai.

Šis parafētais neuzbrukšanas līgums ar Padomju Savienību izsauca diezgan asu kritiku labā spārna presē, kuŗa to atzina par nevajadzīgu, it īpaši tāpēc, ka Anglija ir pret to.

Maskava no savas puses neizrādīja nekādu aktīvu gribu novest līdz konsekventam galam šo līgumu, resp. galīgi to parakstīt. Es arī no savas puses neaktīvizēju līguma galīgo iedzīvināšanu.

Tikai pēc pāris gadiem, kad Polija un Igaunija bija gatavas tādus līgumus parakstīt, arī Latvijas pilsoniskā valdība 1932. gadā parakstīja šo neuzbrukšanas līgumu ar Maskavu, kaut gan šis līgums redakcijas ziņā bija neizdevīgāks nekā manis parafētais līgums. Nu Zemnieku savienība un bergisti pilnīgi aizmirsa, ko bija negātīvu teikuši par manu 1927. gada neuzbrukšanas līgumu un Sacimā balsoja par jauno tekstu.

d) Tirdzniecības līgums ar Padomju Savienību.

Bija pagājuši vairāk nekā seši gadi kopš miera līguma parakstīšanas ar Padomju Savienību, bet nenokārtotas bija palikušas saimnieciskās attiecības abu valstu starpā. Nebija noslēgts tirdzniecības līgums. Latvija šo to pārdeva. Krievija šo to pirka, bet šī tirdzniecība nebija plaša un tai bija gadījuma raksturs.

Mēs sociāldemokrāti bijām solījuši saviem vēlētājiem saimniecisko attiecību nokārtošanu ar Krieviju, Skujenieka valdība šī jautājuma kārtošanu bija uzņēmusi savā darbības deklarācijā. Nu mans uzdevums bija mēģināt atrisināt šo jautājumu sarunās ar Maskavas valdību.

Ar šī jautājuma risināšanu sāku nodarboties tūlīt pēc muitas ūnijas noslēgšanas ar Igauniju. Ja šis līgums bija stipri komplīcēts, tad tirdzniecības līgums ar boļševistisko Krieviju arī bija ļoti sarežģīts uzdevums. Tirdznieciskais līgums, kas līdzinātos tiem līgumiem, ko Latvija slēdza ar brīvajām rietumu valstīm, nekā nenokārtotu. Krievijā taču privātu pircēju nemaz nebija, jo visa tās tirdzniecība bija valsts rokās. Ar līgumu jānodrošina Latvijas eksportieriem tiesības pārdot noteiktu daudzumu zināmu preču Krievijai. Tas iespējams tikai tā, ka uzliek Padomju Savienības ārējās tirdzniecības organam pienākumu pirkt zināmas preces.

Ar Latvijas valsts vidutājību bija jāatrod praktisks kompromiss starp Krievijas valsts saimniecības sistēmu un Latvijas privāto saimniecību. Bija ejami pavisam jauni ceļi, jo pat Vācija, kas saimnieciski sadarbojās ar Krieviju, to veica ar krievu gadījuma pasūtījumiem Vācijas rūpniecībai, bez sevišķas sistēmas.

Es izstrādāju tezes Latvijas—Krievijas saimnieciskam līgumam: 1) Padomju Savienības valdība uzņemas iepirkt Latvijā ik gadus preces par 40—50 miljoniem latu; 2) Latvija dod Krievijai uz dažādām precēm, piem., uz naftu, muitas nolaidumus; 3) līgumu slēdz uz pieciem gadiem; 4) Krievijas valsts uzņemas pienākumu ik gadus caur Latvijas ostām un pa tās dzelzceļiem pārsūtīt zināmu daudzumu tranzīta preču, kas katru gadu būtu kāpināms.

Ārlietu ministrijas saimniecisko līgumu komisija, pamatīgi

apspriedusi šīs tezes un Latvijas—Krievijas saimnieciskā līguma iespējamības, atzina šos principus par derīgiem. Šāda veida tirdzniecības līgumu sevišķi silti atbalstīja labā spārna galvenais saimnieciskais lietpratējs Ringolds Kalnings. Ulmanis neatbalstīja šī līguma mērķus, bet pretī arī neuzstājās. Šī vienalīdzība bija izskaidrojama ar to, ka līgums neattiecās uz lauksaimniecību.

Guvis saimniecisko līgumu komisijas atbalstu šim līguma projektam, es to cēlu priekšā valdībā un Saeimas ārlietu komisijā, lai gūtu abu šo valsts autoritāšu principiālu piekrišanu. To dabūjis, sāku aktīvas sarunas ar Maskavu.

Vispirms nosūtīju uz Maskavu pie ārējās tirdzniecības komisāra Anastasa Mikojana Saeimas deputātu Klāvu Lorencu, kas bija lietpratējs saimnieciskās lietās. Viņa misija bija konfidenciāla un neoficiāla: nesaistošās sarunās noskaidrot, vai padomju valdībai būtu pieņemami augstāk izteiktie principi saimnieciskam līgumam ar Latviju un kādas konkrētas preces Krievija gribētu pirkt Latvijā. Enerģiskais Lorencs vienas nedēļas laikā dabūja no Mikojana principiālu piekrišanu līguma pamatnoteikumiem un atveda no Maskavas arī Mikojana sastādīto preču sarakstu, ko Krievijas tirdzniecības monopols gribētu pirkt Latvijā.

Nu ārlietu ministrijas saimniecisko līgumu komisijai bija veicams liels praktisks darbs: izstrādāt pa punktiem līguma projektu un, pārbaudot Mikojana preču sarakstu, konstatēt, kādas preces Latvija spēj un grib ik gadus pārdot Krievijai ap 40 miljonu latu apmērā. Šis pēdējais darbs bija veicams tikai saziņā ar Latvijas rūpnieku organizācijām un prasīja daudz laika un pacietības.

Kādu milzīgu darbu šī līguma sagatavošanā trīs mēnešu laikā paveica saimniecisko līgumu komisija manā vadībā, tas noskāršams, ja šeit konstatēšu: šī komplicētā līguma izstrādāšanai tā noturējusi 50 intensīva darba sēdes.

Tikai tad, kad viss šīs sagatavošanas darbs bija veikts, varēju sūtīt uz Maskavu oficiālu delegāciju sarunu vešanai par līguma noslēgšanu. Par delegācijas priekšsēdi iecēlu hipotēku bankas direktoru, Saeimas deputātu Robertu Bilmani, uz kuģu varēju

pilnīgi palaisties, ka viņš darīs visu iespējamo, lai panāktu maksimāli sasniedzamo Maskavā. Delegācijas sastāvā aicināju Ringoldu Kalningu, Voldemāru Salno, vācu deputātu Hānu un kā juristu Fr. Menderu.

Pēc dažu nedēļu sarunām Latvijas delegācijas priekšsēdis R. Bīlmanis un Padomju Savienības ārējās tirdzniecības komissārs Mikožans parakstīja 2. jūnijā Latvijas—Krievijas saimniecisko līgumu, kuŗa saturs galvenos vilcienos bija: 1) Maskavas valdība uzņemas pienākumu piecu gadu laikā ik gadus iepirkt Latvijā preces par 40 miljoniem latu pēc saraksta, kas pievienots līgumam. Tie bija galvenām kārtām rūpniecības ražojumi. 2) Uz pavisam nedaudzām precēm Latvija dod Krievijai muitas nolaidumus. Svarīgākais bija nolaidums uz naftas ražojumiem. 3) Piecu gadu laikā Maskavas valdība uzņemas pienākumu sūtīt caur Latvijas ostām un pa dzelzceļiem ik gadus vismaz divi simti tūkstoš tonnu eksportpreču.

Visu laiku, kamēr notika sarunas, nekas par tām netika izpausts uz ārieni. To atklāju dienu pēc parakstīšanas, 3. jūnijā, intervijā, ko devu Latvijas un ārzemju preses pārstāvjiem. Arī Leta to izziņoja pasaulē. Šoreiz pasaules presē interese par Latvijas līgumu ar Krieviju bija vēl lielāka nekā martā, kad parafēju neuzbrukšanas līgumu ar Padomju Savienību. Šī interese par Latvijas—Krievijas tirdzniecisko līgumu galvenokārt bija politiskas dabas: mazā Latvijas republika uzdrošinājusies parakstīt tirdzniecības līgumu uz pieciem gadiem ar Padomju Savienību taisni tai brīdī, kad britu lielvalsts tikko bija pārtraukusi diplomātiskos sakarus ar Padomju Krieviju, izraidot no Londonas kā vēstniecības, tā arī tirdznieciskās delegācijas locekļus. Atminēsimies, ka Latvija savu līgumu ar Krieviju parakstīja 2. jūnijā, bet Anglija ar lielu troksni pārtrauca savus oficiālos sakarus maija beigās. Padomju Savienības un Anglijas attiecību saspīlēšanās zināmā mērā sekmēja mums izdevīga līguma noslēgšanu.

Drīz pēc tam, 1. jūlijā, Lielās Ģildes pārpildītā zālē nolasīju referātu par šo līgumu, izceļot tā nozīmi Latvijas rūpniecības sekmēšanā. Strādnieku auditorijai noskaidroju arī, cik svarīga nozīme viņu sociālā līmeņa celšanā piekrīt valdības ekonomis-

kai un ārējai politikai, sagādājot ārējos tirgus, pievelkot ārzemju kapitālus mūsu rūpniecībā un ceļot arodniecisko izglītību.

Galīgi redīgējot šo nodaļu, pārlasīju savu runu, kuŗas stenogramma uzglabājusies manā archīvā. Parasti savās sapulču runās pret pretiniekiem laidu vaļā dārdīgas ērģeles un par savu partiju daudzsolītāju cerību bazūnes. Šajā runā, kaut gan tā teikta tautas sapulcē, uzstājos autoritatīvā stilā, kā atbildīgs valstsvīrs, kuŗš noskaidro sarežģītos ārpolitikas jautājumus un brīdina klausītājus no liekām illūzorām cerībām: līgums ar Krieviju dod zināmus ieguvumus, bet tikai relatīvus.

Pirmais līgumu sāka kritizēt Berga Latvis un tam pa pēdām sekoja Brīvā Zeme. Šai kritikā ne tik daudz izpaudās kāda saimnieciska lietderība, bet vairāk visādi pārspilēti politiskas demagoģijas motīvi. Latvija kļūšot saimnieciski un līdz ar to politiski atkarīga no komūnistiskās Krievijas. Līdz ar Krievijas pasūtinājumiem pieaugšot komūnisma ietekme Latvijā. Sevišķas briesmas draudot no Padomju Krievijas tirdznieciskās delegācijas, kuŗas priekšniekam un telpām līgums piešķīŗ diplomātisko neaizskaramību. No turienes nu Latvijā ieplūdišot tonnām Maskavā iespiesta komūnistiskā literātūra. Līgums esot ļauns arī tāpēc, ka tas politiski attālinot Latviju no Igaunijas, Polijas un it īpaši Anglijas.

Līgumu kritizēja arī igauņu pilsoniskā prese. Latvija esot noslēgusi svarīgu līgumu savai sabiedrotai aiz muguras. Tas nebija patiesība, jo es pirms parakstīšanas biju informējis Igaunijas ārlietu ministru Akelu par līguma projekta saturu un viņš no savas puses nekādus iebildumus nebija cēlis. Igaņu un poļu avīzes rakstīja, ka līgums tālu sasaistot Latvijas tautsaimniecību ar Krieviju, Latvija nokļūs bīstamā atkarībā. Līgums uz pieci gadiem vispār esot nepamatota ticēšana padomju režīmam, jo iespējams, ka tas nemaz piecus gadus nepastāvēs. Igaņu pārmetumiem cauri tomēr skanēja skaudības apakštonis, Latvija pirmā aizsteigusies citām Baltijas valstīm priekšā. Ka Latvija tiešām bija veikli izmantojusi satraukto starptautisko stāvokli savā labā, tas bija taisnība. Bet igauņu nacionālisti piemirsa, ka Igaunija 1920. g., pirmā slēdzot mieru ar Padomju Savienību, dabūja vislabākos noteikumus.

Latviešu opozīcijas partijām, uzbrūkot Latvijas—Krievijas saimnieciskajam līgumam, bija noteikts iekšpolitisks mērķis. Tām bija jākliež pret līgumu tāpēc, ka, noraidot Saeimā tā ratifikāciju, tiktu gāzta ienīstā kreisā valdība.

Tā kā Saeima bija aizgājusi vasaras atvaļinājumā, tad Latvijas—Krievijas tirdznieciskā līguma ratifikācija varēja notikt tikai nākošajā sesijā, kas sākās vēl rudenī. Tuvojoties momentam, kad Saeimas darba kārtībā nāca līguma ratifikācija, labais spārns savā presē atklāja īstu artilērijas uguni, lai panāktu tā noraidīšanu. Šoreiz Brīvā Zeme savā asumā nepalika aiz Latvijā. Viņiem līdzīgu kauju pret līgumu veda krievu lielā avīze Sevodņa, kušu vadīja krievu politisko emigrantu niknais naidis un tuvredzība pret Padomju Krieviju. Tā kā šai lapai bija sava ietekme, tad domīgi par līgumu palika demokratiskie krievu deputāti, kas atbalstīja valdību. Vācu deputāti bija sašķēlušies divi virzienos: Hāns un Šimans par līgumu, bet Firkss pret.

Brīvās Zemes uzbrukums līgumam sāka ietekmēt demokrātiskā cetnra deputātus ar Juraševski priekšgalā. Patiesību sakot, šiem deputātiem gan nebija faktisku iebildumu pret pašu līgumu, bet viņiem sāka likties, ka opozīcijas līderis Klīve ir jau nogāzis valdību un tāpēc ir laiks pielikt savu roku tās apbedīšanā, lai būtu klāt jaunas valdības sastādīšanā bez sociāldemokratu līdzdalības. Juraševskis to arī panāca, ne pie Latvijas—Krievijas tirdznieciskā līguma ratificēšanas, bet drusku vēlāk, citu iemeslu dēļ izstājoties no koalīcijas.

21. oktobrī, kad sākās līguma apspriešana Saeimā, tur valdīja politiskas krīzes atmosfāra. Nervozitāti pastiprināja Anglijas sūtnis Vons, kas pilnīgi pretēji angļu sūtņu darbības tradīcijām, iejaucās atklāti šai cīņā ap Latvijas—Krievijas līgumu. Viņš bija devis Jaunākajām Ziņām interviju, kurā nostājās pret līgumu. Līgums ļoti kaitēšot Anglijas—Latvijas saimnieciskām attiecībām, jo dodot privilēģijas Padomju Krievijai uz Anglijas rēķina. Aiz šiem lielajiem vārdiem slēpās tas, ka ar līgumu tika laužts angļu-holandiešu naftas firmas Šella monopola stāvoklis Latvijā, jo ar mazliet pazemināto mītu tika dota iespēja konkurēt ar naftu arī Krievijai. Tas aprobežoja angļu-holandiešu firmas peļņu, bet pazemināja naftas cenu Latvijā.

Acīm redzot, angļu sūtniecība bija politiski ietekmējusi dažas mūsu parlamentārās aprindas, lai noraidītu Latvijas—Krievijas līgumu. Sūtnis nekad nebūtu uzdrošinājies uzstāties pret valdību, pie kuņas viņš akreditēts, ja nebūtu pārliecināts, ka šī valdība tūlīt kritīs, parlamentam noraidot apstrīdēto līgumu.

Uz Saeimas sēdi bija ieradušies daži ārvalstu diplomāti: Padomju Savienības sūtnis, Anglijas sūtniecības padomnieks un vēl daži. Krievijas sūtnis kā sastindzis sēdēja diplomātu ložā un vēroja, kas notiks Saeimas plēnārsēdē. Turpretī angļu sūtniecības padomnieks gažais Kārs lepni un pašapzinīgi uzturējās kuluāru zālē, sarunādamies ar vienu, otru pazīstamu deputātu. Saticis mani, viņš, laipni smaidīdams, ironiskā tonī apprasījās, kā es labi jūtoties un sarkastiski novēlēja man labas sekmes. Viss tas bija teikts uzvarētāja pārliecībā, jo kā vēlāk noskaidrojās, Anglijas sūtnis jau pirms Saeimas sēdes bija telegrafējis uz Londonu, ka Latvijas parlaments noraidīs Krievijas līguma ratifikāciju.

Kuluāros pirms sēdes skaidri manīju, ka satraukums tur ir tāds, kāds tas allaž mēdz būt valdības krišanas brīžos. Ap varbūtējo uzvarētāju līp apkārt daudz deputātu, jaunas saites un sakarus meklēdami. Ar opozīcijas līderi Ādolfu Klīvi smaidīgs sarunājās Juraševskis, kuņš kopā ar savu frakciju balsošot pret līgumu.

Jā, gaiss nav labs, tas skaidri manāms. Bet es ne mazākā mērā neizrādu, ka sāku nervozēt.

Pēc ārlietu, rūpniecības un finanču komisiju referentu runām sākās plašas debates, kas vilkās trīs sēdes. Es uzstājos otrā sēdē, 25. oktobrī, lai pārliecināšiem argumentiem enerģiski aizstāvētu līgumu. Es skaidri apzinājos, ka no šīs runas atkarāsies kreisās valdības uzvara pār labā spārna opozīciju un mazās demokratiskā Latvijas valsts uzvara pār lielo konservatīvo britu imperiju.

Manā runā tomēr ne mazākā mērā nebija iekaisušās politiskās atmosfēras ietekmes. Ne saturā, ne formā es neuzstājos kā politisks cīnītājs, kas norūpējies par savu partiju un valdību, bet kā valstsvīrs, kas gādā par visas nācijas tautsaimniecību. Statistiskiem datiem es pierādīju: ja vēl turpināsies Latvijas

ārējās tirdzniecības balances pasīvitate, tad tas var beigties ar katastrofu, ar lata kursa sabrukumu. Rūpniecības attīstība mums vajadzīga ne tikai, lai celtu nācijas turību, bet arī, lai nodrošinātu valsts finances. Rietumos mēs tirgu savām rūpniecības precēm nevaram atrast. Tāpēc jo svarīgs ir šis līgums ar Krieviju, kas paveļ citas iespējamības.

Pēc savas runas sajutu, ka valdībai un līguma piekritējiem ir vairākums. Šis vairākums nebija liels un tāpēc opozīcijas runātāji turpināja uzbrukt līgumam vēl nākošajā sēdē, 26. oktobrī. Savā ziņā opozīcijai par ļaunu nāca deputāta Pommera — pareizticīgo archibīskapa Jāņa — negodīgā un rupjā uzstāšanās pret līgumu un kreiso valdību, kā arī pret sociāldemokrātiem, 26. oktobra sēdē ceļot tumšas aizdomas, ka mēs būtu Maskavas valdības aģenti. Šis nekrietnais zaims izsauca tādu sašutumu visā kreisajā spārnā, ka deputātu Pommeru ar kliegzieniem un kāju dauzīšanu nodzina no Saeimas katedras. Saeimas priekšsēdis P. Kalniņš bija spiests pārtraukt sēdi un deputāts Pommers varēja nobeigt savu runu tikai pēc tam, kad, sēdei atjaunojoties, priekšsēdis sauca viņu pie kārtības par godu aizskarošiem izteicieniem.

Arī Anglijas sūtņa iejaukšanās tik netaktiskā veidā Latvijas ārpolitikā cēla mūsu parlamentā ratifikācijai labvēlīgāku noskaņojumu.

Izsaucot deputātus pēc vārdiem, līgumu pieņēma 26. oktobrī ar sekojošu balsu skaitu: par — 52, pret — 45, atturas — 2. Priekšsēdis P. Kalniņš neņēma dalību balsošanā, kas gan nenozīmēja to, ka viņš būtu pret līgumu, bet rādīja viņa priekšsēža objektivitāti.

Sadruvuši opozīcijas deputāti atstāja sēžu zāli.

Dažas nedēļas pēc tam Anglijas sūtni Vonu aizsauca no Latvijas un iecēla par vēstnieku Stokholmā. Formāli tas bija pauzēšanas jautājums, tomēr pēkšņā aizsaukšana no Latvijas stāvēja sakarā ar viņa izgāšanos Latvijas—Krievijas tirdzniecības līguma ratifikācijas gadījumā.

Latvijas—Krievijas saimnieciskais līgums, pret kuŗu tik asi uzstājās labā spārņa partijas, nekādu ļaunumu Latvijai nedarīja, bet uz laiku deva labvēlīgu impulsu mūsu rūpniecības

attīstībai. Krievijas pasūtījumi par 200 milj. latu no 1928. līdz 1932. gadam, kad pasaulē bija iestājusies dziļa saimnieciska krīze, ļoti palīdzēja Latvijas tautsaimniecībai.

Tagad, pēc 35 gadu laika atstarpes, metot vērtētāju vēsturisku skatu uz šo, toreiz tik sirdīgi apstrīdēto tirdzniecības līgumu, es gribētu teikt vēl dažus vārdus. Protams, neviens, arī lielākais meistars kādā mākslā, nav objektīvais tiesnesis par savu darinājumu. Vismazāk iespējams tas politikas mākslā, jo te visi darinājumi jau savā tapšanas brīdī ir savdabīgi relatīvi. Politikā vērtējums darina saimnieciskas un politiskas intereses, dažādi ideoloģiski spriedumi vai aizspriedumi, kā arī spēja vai nespēja tālredzīgi orientēties sarežģītos apstākļos. Tāpēc politiskos vērtējumos katrai pusei var būt sava daļa taisnības.

Un tomēr gribu šeit teikt dažus manis darinātā Latvijas-Krievijas tirdzniecības līguma aizstāvēšanas vārdus. Es nemaz negribu šeit polemizēt ar Kārli Ulmani, Arvedu Bergu, Ādolfu Klīvi un citiem, kas 1927. gada oktobrī Saeimā izteica tik daudz jaunu vārdu pret šo līgumu, jo tie a priori bija sagudroti, lai katrā ziņā gāztu kreiso valdību un tāpēc pārspīlēti, nepamatoti, neobjektīvi. Šeit gribu ar dažiem vārdiem atbildēt vēstures profesoram Arvedam Švābem, kuŗš 1950. gadā, t.i. 23 gadus pēc šī līguma noslēgšanas, Latvju Enciklopēdijā rakstā Ārpolitika apgalvo par līgumu tās pašas nepatiesības, kādas 1927. gadā politisko kaislību skurbulī sakurināja labā spārna līderis Arveds Bergs. Līgums esot devis niecīgus ieguvumus, bet lielus ļaunumus, sabojājis Latvijas attieksmes ar Igauniju, Poliju un rietumu Eiropas lielvalstīm; galvenokārt ārkārtīgi sekmējis komūnisma pieaugšanu Latvijā.

Ieguvumi, ko Latvija sasniedza ar šo līgumu, nebija visniecīgi, bet ļoti lieli. No 1928. —30. g., t.i. trīs gadu laikā rūpniecībā nodarbināto strādnieku skaits strauji cēlās no 53.000 uz 72.100, pieaugot par 19.100. Cēlās arī nodarbināto skaits ostās un dzelzceļos. Sevišķi jāpasvīturo, ka šāda rosība notika Latvijā tai laikā, kad 1929. gadā bija iestājusies pasaulē ļoti dziļa saimnieciska krīze ar nepieredzētu bezdarbu. Strauji uzlabojās arī ārējās tirdzniecības bilance.

Kā galveno pierādījumu komūnisma pieaugšanai Latvijā

Švābe pieved to faktu, ka līdz tirdzniecības līguma noslēgšanai Saeimā nav bijis neviena komunistu deputāta, bet 1928. gada oktobrī ievēlēti veseli 7. Kas tā par dīvainu loģiku! Visiem, kas dzīvojuši tai laikā Latvijā, izņemot A. Švābi, ir zināms, ka 1925. gada Saeimas vēlēšanās komunisti nemaz nepiedalījās, tās boikotēja. Turpretī 1928. gadā viņi pirmoreiz piedalījās vēlēšanās. Tā tad nekādā ziņā tirdzniecības līgums nav cēlonis komunistu ienākšanai trešajā Saeimā 1928. gada vēlēšanās.

Profesora Švābes rakstā par ārpolitiku ir vēl citas nepatiesības. Latvijas sociāldemokrātiskā partija jau 1923. gadā esot prasījusi Latvijas valsts muitas ūniju ar Padomju Krieviju. Ko šī partija tai laikā prasīja ārpolitikā, kad es biju tās noteicējs, to esmu noskaidrojis iepriekšējās nodaļās. Pat tai laikā, kad Latvijas sociāldemokrātu partijā virsroku ņēma kreisais spārns ar Menderu un Buševicu priekšgalā (no 1931. līdz 1934. g.), partija oficiāli nav pieņēmusi šādu prasību.

Neko tamlīdzīgu par manis noslēgto tirdzniecības līgumu ar Padomju Krieviju nesaka arī divi ārlietu ministrijas augstāki ierēdņi — ģenerālsekretārs Vilhelms Munters un austrumu nodaļas vadītājs A. Birznieks rakstos, kas 1935. gadā veltīti Z. Meierovica piemiņas godināšanai. Kaut gan šie raksti sacerēti un iespiesti Ulmaņa diktatūras laikā, kad ļoti modē bija visādi noķengāt sociāldemokrātus, tomēr abi minētie ārlietu resora darbinieki, runājot par Latvijas saimnieciskiem līgumiem, kas noslēgti pēc Meierovica, pasvīturo, ka visi līgumi, arī tirdzniecības līgums ar Padomju Krieviju, noslēgti uz tiem principiem, kādus jau paredzējis mūsu pirmais ārlietu ministrs: Latvijai jāklūst par saimniecisku tiltu starp Eiropas austrumiem un rietumiem. (Sal. V. Muntera rakstu — Tirdzniecības politikas pirmsākumi un A. Birznieka — Atmiņas par Z. Meierovica austrumu politiku, rakstu krājumā Z. Meierovics.)

Es mierīgs varu noslaucīt no savas sejas A. Švābes insinuācijas, jo zinu, ko par mani jau 1928. gadā ir rakstījis pazīstamais amerikāņu politiskais rakstnieks, daudzu grāmatu autors Aleksandrs Povels (Powell) savā grāmatā *Embattled Borders, Eastern Europe from the Balkans to the Baltic* (322. lpp.): „Šo virzienu rāda Latvijas ārlietu ministra Fēliksa Cielēna ar Pa-

domju valdību nesen noslēgtais, daudz pārrunātais tirdzniecības līgums, kas sola lielā mērā palielināt Latvijas tirdzniecību, pārvēršot šo mazo valsti īstenībā par tirdzniecisku vidutāju Krievijas un pārējās pasaules starpā.

Kaut gan līdz šim samērā maz pazīstams ārpus Baltijas valstīm, F. Cielēns ir viens no spējīgākiem valstsvīriem, kādi Eiropā radušies pēc kara. Nepilnus četrdesmit gadus vecs, labi izglītots, kādu sešu valodu pratējs, atzīts sociāldemokrātu partijas vadonis, respektēts arī zemniekos un rūpniekos un labs savas zemes sociālo, saimniecisko un politisko problēmu pārzinātājs, viņš ir parādījis veselīgu saprātu un labu nākotnes uztveri, kas padarījis viņu par dominētāju personu Baltijas politikā."

Par Latvijas—Krievijas 1927. gada līgumu es gribu vēl piemetināt: tāds līgums ar Padomju Savienību varētu kļūt zināmā mērā bīstams Latvijas valstij, ja tās priekšgalā, vai par ārpolitikas vadītāju nāktu komunistu simpatizētājs vai vientiesīgs mīkstčaulis, kas liecas un klanās. Es gan pieņemu, ka tādi Latvijā nekad pie varas nenāks. Es izgāju no savas attieksmes pret komunistisko Krieviju — idejiski apkaļot komūnismu ļoti noteikti, bet saprasties iespējamības ietvaros ar Krievijas valsti. Kamēr es biju Latvijas sociāldemokratijas noteicējā vadībā, tikmēr visu laiku partija idejiski krasi cīnījās ar komūnismu un latviešu komūnistiem jo sevišķi. Nekādus kompromisus ar boļševismu netaisījām, ne es, ne mana partija arī kreisās valdības laikā, kad es veidoju Latvijas attiecības ar Padomju Krieviju.

Lai būtu man atļauts šai sakarībā tagad atklāt kādu noslēpumu. Tai pašā laikā, kad es veidoju reālas saprašanās politiku ar Krievijas valsti, ar manu ziņu un piekrišanu pa Latvijas valsts oficiālo diplomātisko bagāžu sistematiski no Rīgas uz Maskavu ielūda diezgan lielā skaitā Berlīnē izdotsais nelegālais krievu sociāldemokrātu-meņševiku žurnāls *Socialističeskij Vestnik*, kas ļoti asi apkaļoja komūnismu. To latviešu diplomātiskais kurjers Zakovičs kopā ar sūtniecības darbinieku Juri Vigrabu veikli un konspiratīvi nogādāja no sūtniecības pretkomūnistu rokās.

Tāda, lūk, ir bijusi mana politiskā spēle ar Padomju Krieviju.

e) Mana neveiksme sarunās ar Lietuvu.

Tūdaļ pēc muitas ūnijas līguma ar Igauniju, parallēli ar attiecību kārtošānu ar Krieviju, es uzsāku aktīvu mēģinājumu noslēgt Latvijas politisku un militāru savienību ar Lietuvu.

Triju Baltijas valstu politiska savienība bija mans mērķis no paša neatkarīgās Latvijas sākuma. Kā mēs jau redzējām, Meierovica mēģinājums noslēgt Baltijas valstu savienību ar Poliju neizdevās. Nu vajadzēja raudzīt noslēgt mazo Baltijas valstu — Latvijas, Igaunijas un Lietuvas savienību. Latvijas ārlietu ministrs L. Sēja 1924. gadā mēģināja tuvināt demokrātisko Lietuvu savienībā ar Latviju, bet bez sekmēm. Lietuvas valdība gribēja gan politisku un militāru savienību ar Latviju, bet tikai tādu, kas palīdzētu Lietuvai kaņā pret Poliju Viļņas dēļ.

Latvijas tuvināšanu Lietuvai, lai noslēgtu kopēju savienību, nolēmu sākt tiešās sarunās ar pašu Lietuvas diktatoru Valdemarasu, kas bija ne tikai ministru prezidents, bet arī ārlietu ministrs. Uzdevu mūsu sūtnim A. Balodim nokārtot man slepenu vizīti pie Valdemarasa. Konfidenciālu gribēju šo apspriedi tāpēc, lai nerastos nevajadzīgi pārpratumi. Ārpolitiku veidojot, nevar skatīties uz to, kāda politiska iekārta valda citā valstī. Tā ir valsts iekšēja lieta, kuņas grozīšanā citas valstis nevar iejaukties. Uz šī principa pamatiem var normāli norītēt valstu attiecības. Tomēr plašākas tautas masas ne vienmēr izprot šo ārpolitikas pamatprincipu un ieņem emocionālu attieksmi pret ārvalsti, kuņas iekšējā iekārta tām nav patīkama.

Apspriede notika februārī Virbaļos prezidenta Valdemarasa privātā mājā. Tajā piedalījās arī sūtnis A. Balodis un kāds Valdemarasa sekretārs. Konferencē nebija strikta oficiāla rakstura, tā bija nesaistošas brīvas pārrunas par Latvijas un Lietuvas tuvināšanos. Pēc īsas apsveikuma uzrunas prezidents Valdemarass deva vārdu man kā konferences iniciātoram. Savā runā iztirzāju domu par Latvijas un Lietuvas politisko, saimniecisko un militāro savienību un tās tālāku izveidošanu par Latvijas—Lietuvas—Igaunijas trīssavienību. Šodien Vācijas un Krievijas lielvalstis ir vājas, bet rīt tās kļūs stipras. Tad tās mēģinās pārvērst Baltijas valstis par saviem vasaļiem un pat apdraudēs

to pastāvēšanu. Tāpēc Baltijas valstīm jau šodien jāapvienojas politiskā un militārā savienībā, lai kopēji veidotu spēku, kas varētu aizsargāt nacionālo brīvību un neatkarību. Baltijas valstu saimnieciskā apvienība muitas ūnijas veidā cels šo nāciju saimniecisko labklājību un spēcīnās tās. Baltijas nāciju savienība slēdzama steidzīgi, jo daudz jau nokavēts neauglīgās sarunās un gaidīšanā.

Uz manu stundu gaŗo runu prezidents Valdemarass atbildēja ar divi stundas gaŗu referātu par Lietuvas īpatnējo politisko un vēsturisko stāvokli, kā arī — kādu savienību ar Latviju un Igauniju viņš vēlētos. Lietuvai esot pavisam citāds starptautiskais stāvoklis nekā Latvijai. Varbūt, ka kādreiz nākotnē stipra Vācija vai spēcīga Krievija var apdraudēt Lietuvu. Bet kad tas notiks, tas nav mums šodien zināms. Šodien mēs zinām tikai to, ka mūs jau tagad nāvīgi apdraud Polija. Pēdējā nolaupīja Lietuvai tās galvas pilsētu Viļņu. Polijai ir stipras tendences iekāŗot, vai vismaz pilnīgi pakļaut, visu Lietuvu. Lietuvā ir poļu minoritāte — muižnieki un pilsētu buržuazija — ko Varšava grib izmantot kā savas ietekmes instrumentu. Lietuva ir konfliktā ar Poliju ne tikai Viļņas dēļ. Tam ir dziļāki cēloņi — Polijas imperiālistiskā tieksme kļūt par lielvalsti, kas valda austrumu Eiropā. Pret Lietuvas apdraudējumu no Polijas puses Vācija un Padomju Krievija šodien ir pozitīvi politiski faktori, jo abas šīs valstis ir pret Polijas lielvalsts tieksmēm. Atbalstoties uz Berlīni un Maskavu, Lietuva var būt šodien droša pret Varšavu. Lietuva savas neatkarības un svarīgu intereŗu nodrošināšanai varētu pieņemt arī Latvijas palīdzību politiskas un militāras savienības veidā. Bet tad šai savienībai vispirms jāvēŗšas pret Lietuvas īsto ienaidnieku, pret Poliju. Šai savienībai tikai tad ir nozīme, ja Latvija palīdz atgūt Viļņu ar visiem spēkiem — politiskiem un militāriem. Ja Latvija gribētu sniegt Lietuvai šādu palīdzību, tad pēdējā varētu pieņemt politisku un militāru savienību ar viņu un arī ar Igauniju.

Arēji neizskatīgais Lietuvas diktātors runāja enerģiski, noteikti, dziļā pārliecībā. Es arī esmu enerģisks un noteikts, ja sāktu tūlīt kotēgoriskā tonī polemizēt ar namatēvu, viņu nokaitinātu un rastos pavisam nelaba atmosfera. Par laimi Val-

demarasa kundze aicināja mūs pusdienās. Ēdot par politiku nemaz nerunājām, bet viegli tērzējām par šo un to. Es vairāk runāju ar Valdemarasa kundzi, kas bija francūziete. Tai pašā laikā pārdomāju diplomātisko taktiku un argumentus turpmākajai diskusijai ar Valdemarasu.

Kad pie kafijas un konjaka sākās mūsu pārrunas par svarīgo tematu, atmosfaira bija intimi labvēlīga. Es sāku ar komplimentiem Valdemarasam, ka viņš tik lietpratīgi un aizrautīgi izteicis Lietuvas viedokli. Es respektēju Lietuvas īpato starptautisko stāvokli, ko labi saprotu. Es visu neatkarības laiku esmu apkaņojis politiski Polijas imperiālistiskās tieksmes un cīņu par heģemoniju austrumu Eiropā. Esmu vienmēr atzinis, ka Lietuvas neatkarība ir noteikums arī Latvijas neatkarībai. Kad ģenerālis Željgovskis 1920. gada novembrī iekaroja Viļņu un taisījās tālāk maršēt uz Kauņu, Latvijas valdība uz manu ierosmi brīdināja Varšavu, paziņojot tai, ka Lietuvas neatkarība ir *conditio sine qua non* Latvijas neatkarībai. Arī nākotnē Latvija ir gatava uzņemties oficiālu pienākumu sargāt Lietuvas neatkarību pret uzbrucēju. Latvijas nācija saprastu gan pienākumu sargāt Lietuvas neatkarību, bet . . . tā nesaprastu pienākumu kaņot par Viļņas pilsētu . . . Latvijas-Lietuvas politiskai savienībai ir tikai šāds reāli iespējams saturs.

Nu sākās gaņas pārrunas par Viļņu. Valdemarass gaņi skaidroja, ka Viļņa nav kaut kāda viena pilsēta, bet Lietuvas vēsturiska galvas pilsēta, par kādu to arī šodien atzīst visa Lietuvas nācija. Viļņa Lietuvai vajadzīga politiski un arī militāri. Lietuvai ir neapšaubāmas vēsturiskas tiesības uz Viļņu. Polijai tā vajadzīga imperiālistiskos nolūkos, Lietuvai tā pienākas taisnīgi. Viļņas jautājums mums ir ne tikai politiski, bet nacionāli-vēsturiski svarīgs.

Es uzstādīju Valdemarasam dažus konkrētus jautājumus. Kas dzīvo uz laukiem Viļņas apkārtnē, baltkrievi vai lietuvieši? Kāds procents lietuviešu ir pašā Viļņas pilsētā? Šie jautājumi nepavisam nepatika Valdemarasam, jo viņš zināja tikpat labi kā es, ka Viļņas apkārtnē dzīvo baltkrievi un ka pašā Viļņas pilsētā lietuviešu ir pavisam maz, bet tur dominē poļi. Viņš nemaz neatbildēja uz maniem jautājumiem, bet noteica: tas nav

svarīgi, kas šodien dzīvo Viļņā un tās apkārtnē, bet svarīgas un noteicējas ir mūsu vēsturiskās tiesības.

Vēl mēģināju polemizēt: vai Polija no savas puses arī nevar izvirzīt savas vēsturiskās tiesības. Uz to Lietuvas diktators kategoriski noskaidroja, ka senajai Lietuvai valstij ir vecākas un lielākas tiesības uz Viļņu nekā Polijai.

Vēl ilgi debatējām par Latvijas—Lietuvas politisko un militāro savienību un tās konkrētām iespējamībām. Nu redzēju, ka Valdemarasam savienība ar Latviju interesēja tikai tad, ja Latvija uzņemtos pienākumu pat ar varas līdzekļiem palīdzēt atgūt Viļņu, kas man nebija pieņemams.

Nākošā dienā pārrunājām Latvijas un Lietuvas saimnieciskās attiecības un saimnieciska līguma noslēgšanu. Es atreferēju Latvijas—Igaunijas muitas ūnijas līguma saturu un izteicu vēlēšanos arī ar Lietuvu ievadīt sarunas par līdzīga līguma noslēgšanu. Valdemarass to atzina par interesantu eksperimentu, bet domāja, ka vēl nav nācis laiks slēgt Lietuvas un Latvijas muitas ūniju. Pagaidām var apmierināties ar tirdzniecības līgumu. Varbūt uz Baltijas klauzulas pamata var noteikt dažām precēm zemākas muitas.

Pateicis namatēvam un namamātei par laipno uzņemšanu, devos prom no Virbaļiem, lai brauktu atpakaļ uz Rīgu. Līdz Kauņai braucu kopā ar sūtni A. Balodi.

Kopīgi novērtējām Virbaļu apspriedes rezultātus. Uzlabota atmosfaira abu valstu starpā, bet konkrēti panākts nav nekas. „Nu jūs tiešās sarunās dabūjāt dzirdēt to pašu, ko es savos ziņojumos rakstīju uz Rīgu. Turklāt lietuvieši, it īpaši viņu diktators, ir iedomīgi un stūri,” secināja mūsu sūtnis Lietuvā, Antons Balodis, kuŗš mīlēja savus slēdzienus formulēt asi.

Dažas dienas pēc atgriešanās Rīgā, Latvijas Sargā parādījās ziņa, ka Kauņā notikusi Lietuvas, Vācijas, Padomju Krievijas un Latvijas delegātu apspriede, kuŗā piedalījies Latvijas ārlietu ministrs F. Cielēns. Nu biju spiests reaģēt. Nolēmu atsaukt šo sensāciju un teikt patiesību. Ārlietu ministrija publicēja ziņojumu, ka notikusi tikai Latvijas un Lietuvas ārlietu ministru apspriede Virbaļos, lai pārrunātu abu valstu sadarbības jautājumus. Parlamenta frakcijā un partijā vispārīgi neviens nepār-

meta man, ka braucis pie Lietuvas fašistiskā diktatora kārtot valsts lietas.

Tā kā Lietuvas ministru prezidents un ārlietu ministrs Valdemarass bija oficiāli ieradies Latvijā uz valsts prezidenta Čakstes bērēm, tad man bija jābrauc uz Kauņu oficiālā vizītē. Tas notika augustā. Šoreiz gan maz tiku pie lietu kārtošanas, jo lielāko laiku pavadīju dažādās reprezentācijās.

Galū galā pa visiem 13 mēnešiem, kamēr sabiju par ārlietu ministru, nekā konkrēta nenokārtoju ar Lietuvu. Šī neveiksme tomēr neradās manas vainas dēļ.

f) Attiecību kārtošana ar Poliju.

Varšavas valdība dažādu iemeslu dēļ uzskatīja manu ārpolitiku par sev nelabvēlīgu. Jau no Latvijas neatkarības sākuma es biju kritizējis Polijas imperiālistiskās tendences austrumu Eiropā un uzstājies pret Latvijas likteņa saistīšanu ar Polijas lielvalsts ārpolitiku. Un tagad kā ārlietu ministrs es kārtoju attiecības ar Padomju Savienību un slepeni sačukstos ar Lietuvas diktatoru! Tas varēja radīt aizdomas, ka esmu pat naidīgs Polijai.

Atzinu, ka tāda Varšavas noskaņa ir kaitīga Latvijai un tāpēc jāmēģina to izklaidēt. Nolēmu caur Polijas sūtni Rīgā Jūliju Lukaseviču izskaidrot intimā veidā Latvijas ārpolitikas dziļākos motīvus.

Ielūdzu Lukaseviču uz vakariņām, lai divātā tuvāk izrunātos. Viņš atšķīrās no citiem bijušiem Polijas sūtņiem, kas izrādīja iedomību un pat uzpūtību, lai tā imponētu mazajai Latvijai. Pēc vakariņām ārlietu ministra mājas kamīna istabā, kur atmosfairu sildīja ne tikai degošas pagales, bet arī kafija ar franču konjaku, mēs pārrunājām Latvijas—Polijas attiecības

— Man nav nekādu nelabvēlīgu jūtu pret Poliju. Es apbrīnoju un dziļi cienu poļu nācijas varonību vēsturiskā cīņā pret krievu lielvalsti. Es atzīstu, ka neatkarīga Polijas valsts ir absolūts līdzsvara faktors austrumu Eiropā pret Padomju Krieviju un ar to saistās Baltijas valstu neatkarības nodrošinājums pret austrumiem. Un arī Polijas dzīvības interesēs ir Baltijas valstu

neatkarība. Ja Krievija valdītu Rīgā, Ventspilī un Liepājā, tad tā dominētu Baltijas jūrā un ziemeļaustrumu Eiropā. Tad Polija nonāktu zem tāda Krievijas stratēģiska spiediena, ka tās neatkarība būtu apdraudēta. Tāpēc Polijai jākaņo pret Krieviju, ja tā uzbrukt Baltijas valstīm, lai tās iznīcinātu. Tas Polijai jā dara visos apstākļos, kaut arī viņai nebūtu oficiāla līguma pienākuma to darīt. Esmu pret militāru savienību ar Poliju tāpēc, ka nevēlos Latviju iesaistīt Polijas lielvalsts konfliktos ar Krieviju, kur Latvija var kļūt tikai upuris, jo krievu armija dotu mums savu pirmo lielo triecienu pirms velšanās tālāk uz vakariem pret Poliju. Es novēlu visu labu Polijai, lai tā kļūtu spēcīga, jo tās varenums sargā arī Latviju. Tomēr es vēlētos, lai notiktu Varšavas saprašanās ar Maskavu. Labas attiecības ar to vajadzīgas ne tikai mazajai Latvijai, bet arī lielajai Polijai, jo Vācijā var notikt kontrrevolūcija, kas dzemdēs nacionālistisku un revanšistisku vācu imperiju, no kuņas pirmā cietīs Polija.

Mana atklātība un draudzīgais tonis manāmi aizkustināja Lukaseviču. Viņš atbildēja ar to pašu un galvoja, ka Polija negrib kaņā ar Padomju Krieviju. Polija esot apmierināta ar tagadējām austrumu robežām. Arī Lietuvu Polija neapdraudot. Viļņas ieņemšana esot taisnīga, jo tā esot vecu vecā poļu vēsturiskā pilsēta un leišu tur tikpat kā neesot. Lukasevičs esot man ļoti pateicīgs par intīmo izrunāšanos. Jau ministru prezidents Skujenieks viņam esot teicis, ka demokratu pārvaldītā Latvija nekļūs par Krievijas satellitu. Un tagad viņš redzot, ka arī es un sociāldemokratu oficiālais virziens to nevēloties. Viņš priecājoties par manu draudzības deklarāciju un par to ziņoņot ne tikai ārlietu ministram, bet pašam prezidentam Piļsudskim.

Vēl ilgi naktī mēs runājām par stāvokli austrumu Eiropā un par nākotnes izredzēm, līdz kamīna uguns lēni izdzisa. Mēs šķīrāmies siltā optimismā un prātā mums nenāca, ka jau pēc 12 gadiem varmācīgi pārspekā dzēsīs Polijas un Baltijas valstu neatkarības uguni.

Visu kreisās valdības laiku es pratu savienot labas attiecības ar Maskavu un draudzīgus sakarus ar Varšavu sūtņa Jūlija Lukaseviča personā.

Tūlīt pēc saimnieciskā līguma noslēgšanas ar Padomju Krie-

viju es iesāku ar Jūliju Lukaseviču sarunas par tirdzniecības līguma slēgšanu ar Poliju. Starp to un Latviju pastāvēja gluži nenormālas saimnieciskas attieksmes par jaunu mums. Polija ieveda Lāvijā 1926. gadā akmeņogles, sāli un citas preces par 23 miljoniem latu, bet Latvija izveda uz Poliju šādus tādus sīkumus par 3 milj. latu. Es atzinu, ka šī tirdzniecības bilances ārkārtīgā pasivītāte katrā ziņā jānovērs. Tas panākams ar kādu speciālu pielikumu pie tirdzniecības līguma.

Kad uzsāku sarunas ar sūtni Lukaseviču, likās, ka drīz vien vienosimies. Tomēr sarunas ievilkās gaļumā. Galvenais strīdus punkts bija Lietuvas klauzula, ko prasīja Varšavas valdība. Tā nozīmēja, ka Polija varētu piešķirt Lietuvai tādus muitas nolaidumus un citas labvēlības, kādas Polija nepiešķirtu citām valstīm, arī Latvijai nē. Lietuvas valdība nemaz negribēja šādas muitas privilēģijas no Polijas un uzskatīja šo prasību kā pierādījumu tam, ka Varšava jau uzskata Lietuvu par savu vasali, kas atrodas Polijas protektorātā. Protams, ka šādu Polijas prasību, sazinājies ar Lietuvas valdību, kategoriski noraidīju. Tad nu sūtnis Lukasevičs noraidīja Latvijas prasību ievest līgumā Lietuvas klauzulu par labu Latvijai. Lai gan biju nodibinājis ar Lukaseviču labu personīgo kontaktu, taču sarunas par tirdzniecības līguma noslēgšanu sastinga pilnīgi. Es gudroju, kādi ir īstie motīvi, kuŗu dēļ Lukasevičs tā velk sarunas gaļumā. Tikai pēc vairāk nekā trīsdesmit gadiem man izdevās atklāt šo noslēpumu.

Kāds vēsturnieks, kam pieejami ASV ārlietu resora slepenie arhīvi, man ziņoja, ka viņš tajos atradis ļoti daudz interesantu ASV sūtņa Rīgā Frederika Kolemana ziņojumu par Latvijas ārpolitiku. To starpā bijuši itin plaši ziņojumi par manu ārpolitiku un vienā no tiem esot ziņots par to, ko sūtnim Kolemanam sacījis sūtnis Lukasevičs par pēdējām sarunām tirdzniecības līguma noslēgšanai. Polis tišām vilcis sarunas gaļumā, lai nedotu man iespējamību celt priekšā Saeimai vienlaicīgi ar Latvijas—Krievijas tirdzniecības līgumu arī līgumu ar Poliju un tā lielities, ka es lietpratīgi nokārtojais saimnieciskās attieksmes ar visiem kaimiņiem. Tik komplicēta ir diplomātijas spēle.

Tomēr decembrī noslēdzu ar Lukaseviču pagaidu tirdzniecī-

bas līgumu, kurā bija nokārtots viss nepieciešamais. Es panācu, ka Polijas valdība uzņēmās Latvijai labvēlīgu importa kontingenta piešķiršanu, tā izlabojot pasīvitāti Latvijas tirdzniecībā ar Poliju.

g) Attiecības ar rietumu lielvalstīm.

Aktīvi veidojot saimnieciskās un politiskās attiecības ar kaimiņu valstīm, es nebūt nepagriezos ar muguru pret rietumiem. Centos izveidot tālāk mūsu sakarus ar rietumu lielvalstīm Angliju, Franciju, arī ar Vāciju, lai tad visas trīs iesaistītu Latvijas, Igaunijas, Lietuvas un Somijas neatkarīgo valstu nākotnes garantēšanā. Jauns manās attiecībās ar rietumu lielvalstīm bija tas, ka droši un suverēni veidoju Latvijas ārpolitiku, par to nesaskaņojies ar Londonu un Parīzi. Par saviem nodomiem iepriekš neinformēju Anglijas un Francijas sūtņus Rīgā un pat neievēroju Lielbritānijas praktiskās intereses, ja pāri tām stāvēja Latvijas mērķi.

Boļševiku vēsturnieku apgalvojums, ka Latvija faktiski bijusi nožēlojams Lielbritānijas vasals, ir Latvijas neatkarīgās valsts nožēlojams, negodīgs nonicinājums. Mazā Latvijas valsts 1927. gadā, savā devītā pastāvēšanas gadā, ārpolitiski bija tiešām īsti suverēna, neatkarīga.

Mana politika radīja berzi starp Latviju un Anglijas konservatīvo valdību. Saspīlētajās attiecībās, kādas tolaik bija Londonai ar Maskavu, angļu konservatīvā valdība uzskatīja manu patstāvīgo politiku pret Maskavu kā nevēlēšanos saskaņoties ar Londonu, pat atklātu demonstrāciju pret tās cieto kursu. Tomēr es uzturēju ar Anglijas sūtni Rīgā Vonu korrekta attiecības.

Tomēr divas reizes nonācu konfliktā ar angļu sūtni. Kā parasti strādnieku starptautiskos svētkos, arī 1927. gada 1. maijā Latvijas sociāldemokrātiskās partijas centrālā komiteja izlaida attiecīgu uzsaukumu. Šoreiz tajā sevišķi plaši bija aplūkots starptautiskais stāvoklis un tā autors biju es. Cita starpā tajā bija kritizēta ASV iejaukšanās Meksikas iekšējās lietās, aizstāvot amerikāņu kapitālistu intereses. Sevišķi asi bija noso-

dīta Anglijas iejaukšanās Ķīnas iekšējās lieās, kas var apdraudēt pasaules mieru. Dažas dienas pēc tam pie manis ārlietu ministrijā ieradās ASV sūtnis Kolemans. Viņš, norādījis, ka sociāldemokratu partijas centrālajā komitejā ieciet četri ministri un tāpēc uzsaukumā izteiktās domas varot atzīt arī par Latvijas valdības uzskatiem, ļoti milīgus vārdos mani lūdza izteikt valdībai viņa aizrādījumu, ka ASV nav nekādu imperiālistisku tieksmju Meksikā vai kādā citā valstī. Nākošā dienā pie manis ieradās Anglijas sūtnis Vons, ceremoniālā vēsumā iesniedza man tai pašā lietā verbālu, t.i. mutisku protesta notu par Lielbritānijas valdības aizskaršanu, ko izdarījuši četri Latvijas valdības locekļi jau minētajā 1. maija uzsaukumā. Šāds protests mani izaicināja uz diplomātisku cīņu. Es katēgoriski, protams, ļoti korrekto vārdos, noraidīju šo Vona notu, jo 1) formāli Latvijas valdība nekādā ziņā nenes atbildību par to, ko izdarījusi kādas valdības partijas vadība, 2.) Latvijā pastāv pilnīga vārda brīvība un visi ir atļauts kritizēt ne tikai ārvalstu valdības, bet arī Latvijas valdību, 3) arī būtiski konstatējums par angļu imperijas iejaukšanos Ķīnas lietās nav nepatiesība un nekādā ziņā nevar tikt uzskatīts par aizskārēju, 4) par šo pašu Lielbritānijas ārpolitiku esmu lasījis angļu presē daudz asākus vērtējumus, arī parlamentā angļu konservatīvai valdībai daudz skarbākus pārmetumus ir izteikuši liberāļu un strādnieku deputāti. Ar šo atbildi es uzskatu šo lietu par izbeigtu. To teicis, es demonstrātīvi piecēlos, gausi cēlās arī Vons. Neapmierināts iedomīgais angļu konservatīvais lords atstāja ļoti pašapzinīgā Latvijas ārlietu ministra kabinetu.

Otrreiz ar Vonu nonācu konfliktā tā paša gada oktobrī, kad viņš mēģināja ļoti netaktiskā veidā ietekmēt mūsu parlamentu pret Latvijas—Krievijas tirdzniecības līguma ratifikāciju, par ko runa bija jau agrāk.

Turpretī ar Franciju un tās sūtni Rīgā man neiznāca nekādi pārpratumi. Ar grāfu Viktoru de Kastijonu biju nodibinājis jau agrāk, kā Saemas ārlietu komisijas priekšsēdis, draudzīgas personīgas attiecības. Kad kļuva par ārlietu ministru, tad šī draudzība vēl pastiprinājās. Reizēm ielūdzu sūtni de Kastijonu uz intimām vakariņām un informēju viņu par Latvijas ārpoli-

tiku un tās motīviem. Viņš pilnīgi saprata manu cenšanos stabilizēt mieru austrumu Eiropā un celt Latvijas tautsaimniecību ar ārējās tirdzniecības līgumu palīdzību. Nekādi strīdi mūsu starpā neradās. Kreisās valdības laikā Latvijas attiecības ar Franciju bija pat ļoti draudzīgas.

Ar 1925. gadā noslēgto Lokarno līgumu Francija izlīga ar Vāciju un Lielbritānija garantēja abām šīm valstīm drošību. Pēc tam tūlīt uzņēma Vāciju Tautu savienībā un tās svars Eiropā cēlās. Latvijai bija nepieciešamas labas attiecības ar Vāciju gan politisku, gan saimniecisku motīvu dēļ. Pēc lielā pasaules kara un Latvijas brīvības cīņām mūsu tautā Latvijas valsts sākumā bija naidīgas noskaņas pret Vāciju. Latviešu intelektuāļi vairumā orientējās uz Angliju un Franciju. Pie labā toņa piederēja pavīpsnāt par Vāciju. Šādos apstākļos 1923. gadā uzsāka savu darbību Rīgā Vācijas sūtnis Kesters. Viņš ar savu nemāksloti draudzīgo stāju pret latvju tautu un ar saviem plašajiem sakariem politikas un kultūras darbinieku aprindās panāca dažos gados latviešu noskaņas maiņu.

1927. gadā Latvijas un Vācijas starpā pastāvēja draudzīgas attiecības un ļoti dzīvi saimnieciskie sakari, kā arī plašāk izveidojās kultūras saites.

Ar fašistisko Itāliju kreisajai Latvijas valdībai arī bija korektas attiecības. Tās sūtnis Rīgā Stranjēri tieši nenodarbojās ar fašistu propagandu un veidoja, cik tas bija iespējams, kultūrālus un saimnieciskus sakarus Itālijas un Latvijas starpā. Fašistiskās Itālijas sūtnis labāk par demokrātiskās Anglijas konservatīvo sūtni saprata diplomātisko taktu. Tai pašā r. maijā uzsaukumā un daudzos Sociāldemokrata rakstos fašistiskās Itālijas politika bija kritizēta daudz asākiem vārdiem, nekā Lielbritānijas, bet Itālijas sūtnis nekādu protestus necēla.

ASV pēc pirmā pasaules kara iegrīma šaurā izolācionismā un atturējās no aktīvas diplomātijas Eiropā. Tomēr pēc Latvijas de jure atzīšanas 1922. gada jūlijā tās drīz nodibināja Rīgā savu sūtniecību, kuŗas pirmais un ilggadīgais sūtnis bija Frederiks Kolemans. Ar viņu man nodibinājās draudzīgs kontakts jau 1924. gadā, tas pastiprinājās 1927. gadā. Var teikt, ka kreisās valdības laikā mazajai Latvijas republikai bija jo siltas

attiecības ar lielo aizokeana republiku, kaut gan mūs nesaistīja nekādas tiešas politiskas vai saimnieciskas intereses.

So atskatu par manām attieksmēm ar rietumu Eiropas valstīm vēl jāpapildina tā, ka es centos paplašināt un padziļināt mūsu saimniecības un kultūras sakarus arī ar rietumu Eiropas mazajām valstīm. Ar Grieķiju parakstīju tirdzniecības līgumu, bet ar Zviedriju un Beļģiju, kas personīgi man bija ļoti tuvas, izveidoju kultūras sakarus. Es ierosināju Stokholmā sarīkot latviešu mākslas darbu izstādi, kas ar Zviedrijas sūtņa Torstena Undēna laipnu vidutājību notika 1927. gada rudenī, un par kuŗu zviedru prese deva ļoti labas atsauksmes. Ar sūtni Undēnu, kas bija Rīgas diplomātiskā korpusa iecienīts viceduajens, man vienmēr bija vislabākās attiecības.

Arī ar Beļģiju uzturēju draudzīgas attiecības. Mēs abi ar Maiju ieteicām Beļģijas sūtnim sarīkot Rīgā beļģu modernās mākslas izstādi, lai pēc tam varētu parādīties latviešu mākslas darbu izstāde Briselē, kas vēlāk arī īstenojās.

Par Latvijas attiecību veidošanu ar Angliju, Franciju un Vāciju tuvāk rakstīšu nākošajā nodaļā, kur ies runa par manu satikšanos ar šo lielvalstu ārlietu ministriem Ženēvā Tautu savienības septembŗa asamblejas laikā.

7. TAUTU SAVIENĪBAS VIII ASAMBLEJĀ

Vasara bija aizskrējusi ātri, dažādos darbos. Nebiju neko daudz atpūties, kaut gan vasaru dzīvoju Rīgas jūrmalā, Bulduros. Tikai pavisam retas svētdienas un darbdienas vakarus varēju izrauties no darba un pavadīt atpūtā. Nezinātājam ir grūti iedomāties, cik nogurdinošs ir intensīvs politisks darbs. Bija izplatīts uzskats, ka ārlietu ministram ir gluži vieglas dienas: viņš drusku pasēž ministrijā, parunājas ar ministrijas darbiniekiem un ārvalstu pārstāvjiem, bet galvenokārt reprezentējas pa omulīgiem lenčiem un bagātīgām dinejām... Par sevi varu liecināt, ka tie 13 mēneši, kad biju ārlietu ministrs, man bija

visgrūtākie, visintensīvākie intelektuāla darba mēneši visā neatkarīgās Latvijas valsts laikā.

Cerēju, ka varēšu kaut cik atpūsties septembrī, pavadot trīs nedēļas Ženēvā Tautu savienības asamblejā. Ženēva taču tik skaista pilsēta, ezera malā, lielo Alpu kalnu tālā pakājē. Spilgtā atmiņā bija palicis saulainais 1924. g. septembra mēnesis, ko pārļaidu Ženēvā kā Latvijas delegācijas loceklis. Tomēr 1927. gadā nekāda atpūta neiznāca, jo tagad ierāvos ļoti aktīvā diplomātiskā darbā.

Iekams stāstu par savu darbību šīs asamblejas laikā, vispirms man jāsaka daži vārdi, kā es toreiz vispārīgi vērtēju Tautu savienību.

Šī starptautiskā organizācija, ko radīja rietumu uzvarētājas valstis pēc pirmā pasaules kara ar Versaļas miera līguma noteikumiem, bija kaut kas pavisam jauns līdzšinējo starptautisko attiecību veidošanā. Protams, tā nebija tāds starptautisks iestādījums, kas stātos suverēnu valstu vietā, lai organiskā sadarbībā uzturētu mūžīgu mieru tautu starpā, par ko savā laikā bija sapņojis Imanuels Kants. Tā nekļuva arī par tādu tālu esošu suverēnu valstu kopdarbības organu kā to bija iedomājies ASV ideālistiskais prezidents, profesors Vudro Vilsons, ko zināmā mērā bija ietekmējis slovaku emigrants, profesors Masariks, vēlākais Čehoslovākijas prezidents. Tautu savienības statūti neuzlika saviem locekļiem striktus juridiskus pienākumus savstarpējā palīdzībā pret uzbrucēju, bet tikai morāli saistīja tās locekļus kopdarbībā miera un kolektīvās drošības uzturēšanā. Rietumu lielvalstis neatteicās no savām suverēnajām tiesībām pašām pilnīgi vienmēr lemt par savas valsts ārpolitikas uzdevumiem un pienākumiem. Patiesību sakot, Tautu savienība bija valstu labas gribas miera un sadarbības veicinātāja.

ASV Senātam atteicoties ratificēt Versaļas līgumu un tā paliekot ārpus Tautu savienības, pēdējā jau pašā sākumā lielā mērā kļuva par uzvarētāju lielvalstu Anglijas un Francijas kopējās vispārējās politikas instrumentu miera uzturēšanai uz jaunā, Vetršaļas līgumā noteiktā, status quo pamata. Kad 1925. gadā arī rietumu valstu galveno bij. ienaidnieku Vāciju uzņēma Tautu savienībā, pēdējā kļuva par rietumu Eiropas valstu labas

gribas sadarbības organu. Turpretī Padomju Savienība palika ārpus Tautu savienības līdz pat 1934. gadam.

Arī kā tādi, savos objektīvajos uzdevumos ierobežotajai starptautiskai organizācijai, Tautu savienībai bija diezgan liela nozīme. Seit ievērojami diplomāti, ārlietu ministri un redzami parlamentārieši atklāti pārrunāja starptautisko stāvokli un miera uzturēšanas uzdevumus, ko prese iznēsāja pa visu pasauli.

Nepārvērtējot Tautu savienības praktisko politisko nozīmi, nenododoties nekādām illūzijām šai virzienā, es tomēr atzinu par svarīgu izmantot Latvijas ārpolitikai Tautu savienību maksimāli iespējamā mērā. Konkrēti tas bija veicams trīs veidos: plēnārsēdē, uzstājoties ar runu, attīstot diplomātisku aktivitāti rietumu lielvalstu ārlietu ministru starpā un ietekmējot pasaulē presi, kas tik kupli vienmēr reprezentēta Ženēvā Tautu savienības asamblejās.

Tautu savienības pilnsapulces laikā darbojās tās dažādās komisijas, kas pētīja dažādus jautājumus un mēģināja atrast kādas kopējas rezolūcijas. Pats par sevi šo komisiju darbs bija svarīgs, tomēr politiski svarīgāka bija darbība plēnārajās sanāksmēs. Tur Eiropas ārpolitikas vadītāji, ārlietu ministri, aplūkojot Tautu savienības pēdējā gada darbību, vērtēja vispārējo starptautisko stāvokli un izredzes, kā arī formulēja savas valsts ārpolitikas pamatlīnijas. Tāpēc šo asamblejas vispārējo debašu darbību varētu saukt par Eiropas izcilāko diplomātu politisko parādi.

Auditorija, kuļai man vajadzēja sagatavot runu, bija ļoti augstu kvalificēta divējādā nozīmē. Francijas delegāciju vadīja pasauleslavenais politiķis, vairākkārtīgais ministru prezidents un ārlietu ministrs Aristids Briāns. Anglijas delegācijas vadītājs bija ievērojamais diplomāts, ārlietu ministrs Ostens Čemberlens. Vāciju pārstāvēja plaši pazīstamais vācu nacionālliberālais politiķis, ārlietu ministrs Gustavs Strēzemans. Arī vidējās un mazās valstis reprezentēja izcili valstsvīri un politiķi. Minēsim tikai Beļģijas ārlietu ministru Emilu Vanderveldi, Norvēģijas parlamenta priekšsēdi Hambro, Zviedrijas ārlietu ministru Lefgrēnu. Viss vairums asamblejas delegātu bija rūdīti politiķi un diplomāti, kuļiem nevar stāstīt jau vispār nodrāztas banāli-

tātes, bet kaut ko savu, svarīgu. Runai jābūt formāli labi izveidotai, tā jāteic labā runas mākslas stilā. Cik saturīga arī būtu runa, ja tā nav ietverta literārā valodā un netiek norunāta oratoriski labā formā, tā aizslīd neievērota. Tad delegāti lasa laikrakstus, kļušu sarunājas, vai pat atstāj zāli. To biju labi novērojis jau 1924. gada asamblejā un tāpēc pieliku visas savas spējas, lai sastādītu maksimāli iespaidīgu runu.

Mans parastais runas veids bija sekojošs — ja iepriekš bija zināms, par kādu tematu būs jārunā, tad izstrādāju diezgan sīku runas plānu, kuņā bija ietverta runas konspēktīvā uzbūve ar ievadu, runas pamattezi, pierādījumiem un secinājumiem. Arī improvizētai runai parlamenta debatēs ātri pārdomāju runas saturu un iepriekš skaidri noformulēju pamattezi. Dažreiz šai pārdomai atlika tikai nedaudzas minūtes, ja vajadzēja pēkšņi polemizēt ar iepriekšējo runātāju. Bet nekad nebiju iepriekš uzrakstījis runas pilnu vai daļēju tekstu, lai tad to vai nu iemācītos no galvas, vai arī nolasītu no papīra. Runas forma vienmēr dzima runāšanas procesā, jo tikai šāds runas veids atbilst modernai runas mākslai un arī manam personīgajam temperamentam.

Šoreiz nolēmu taisīt izņēmumu — visu runu iepriekš uzrakstīt, lai to nolasītu asamblejā. Pārdomājot runas saturu, jau tūlīt nolēmu neiet pa parasto, mazas un jaunas valsts pārstāvja ceļu, kur izskan pateicība par rietumu lielvalstu palīdzību, bažas par nākotni un lūgšana pēc jaunas palīdzības. Runas pamatdaļā jāliek droša analīze par vispārējo starptautisko stāvokli, sakarā ar Tautu savienības darbību, kritiski vērtējot tās un abu galveno tās locekļu — Francijas un Anglijas, ārpolitiku vispārējā miera uzturēšanā un kolektīvās drošības garantēšanā. Par savas runas pamattezi izraudzīju domu: rietumos tā cildinātais, nesēn 1925. gadā noslēgtais Lokarno līgums, ar kuņu Anglija garantē mieru un drošību pie Reinas, cik pozitīvs tas arī būtu rietumiem, indirekti padara nedrošāku stāvokli austrumu Eiropā.

Kritiskais Eiropas lielvalstu vērtējums un ierosinājums kaut ko konkrētu darīt austrumu Eiropas, resp. Baltijas nākotnes nodrošināšanai bija jāformulē uzmanīgi, lai neiznāktu rietumu

lielvalstu lielo valstsvīru pamācīšana no mazas un jaunas valsts puses. Bija jā rūpējas par to, lai nebūtu pat arogances ēnas, tomēr atstājot runā kategorisku skaidrību un nepārprotamu noteiktību arī nākotnes prognozē, īsos šķautnainos teikumos izlietojot varbūtēja otrā pasaules kaŗa draudu visām Eiropas valstīm, kā lielām, tā mazām.

Visu šo runas saturu vajadzēja ietvert 15 minūšu laikā, jo mazo valstu pārstāvju gaŗas runas lielvalstu lielie politiķi nemaz negrib uzklausīt. Šādu runu sastādot, man vajadzēja katrā teikumā ieformēt noteiktu koncentrētu domu. Savā mātes valodā es būtu to varējis panākt arī bez pilnīgi uzrakstīta runas teksta, iepriekš izstrādājot tikai runas konsektu.

Saprotams, ka Œenēvas Tautu savienības auditorijā varēju runāt tikai franciski, jo tā bija vēl arvien galvenā diplomātiskās satiksmes valoda, kaut gan pēc Versaļas miera tai blakus sāka nostāties arī angļu valoda. Es gan pratu labi franciski runāt, jo biju dažus gadus dzīvojis Briselē un Parīzē, kur ieklausījies franču runātāju fonētikā un stilā, kā arī turpinājis to praktizēt Rīgas diplomātiskā korpusā, tomēr neuzdrošinājos brīvi improvizēt tik svarīgas runas formu šai valodā.

Tāpēc šo runu sacerēju rakstiski. Protams, iepriekš uzrakstīta runa nav laikraksta ievadraksts. Tai viscaur jābūt dzīvas runas valodas formā. Visu vakaru pārdomājis, ko teikt un ko neteikt, otrā vakarā vienā paņēmienā uzrakstīju runas tekstu. To vēl nolēmu pārbaudīt pie kāda francūŗa, kas labi pārvalda literāro valodu un orātoru stilu. Lūdzu to darīt Albēram Tomā, bij. Francijas ilggadīgam parlamenta loceklim un ministram kaŗa laikā, kas bija Tautu savienības darba organizācijas direktors. Pazinu viņu personīgi no 1919. gada, kad Parīzē darbojos Latvijas miera delegācijā. Jau toreiz viņš bija ļoti izpalīdzīgs mums, latvieŗiem, jo sirsnīgi aizstāvēja Baltijas valstis, kas Francijā bija toreiz pavisam nepopulāras. Tomā, būdams īsts lielā franču humānitarā sociālista Œana Œoresa tuvs līdzstrādnieks, bija gan praktisks un nacionāls reformu sociālists, bet tai pašā laikā humāns internacionālists, kam taisnības principi bija svēti, to starpā redzamā vietā tautu nacionālā pašnolemšanās. Izlabojis divi vietās mazliet stilu, Albērs Tomā novēlēja labu izdoŗanos,

sacīdams: „No jūsu runas beigu daļas redzu, ka jūs gribat būt Žoresa skolnieks, t.i., gribat nobeigt runu pacilātā patosā. Tas nav viegli, tomēr ceru, ka jums izdosies.” Sirsnīgs, neliekuļots rokas spiedienu un labvēlīgs smaidis novēlēja man labu.

Tiesām, uzrakstīt labu runu ir viena lieta, to labi norunāt — pavisam cita. Sastādīt, t.i., samērīgā kompozīcijā ietvert runas saturu un to kopā ar valodas formu piemērot attiecīgam uzdevumam un attiecīgai auditorijai — tas ir runas mākslas intelektuālais uzdevums. Runas formālā, tīri artistiskā, teātrālā puse ir ne mazāk svarīga, varbūt pat svarīgāka. Vārdu fonētiskā skaidrība, balss tonis, tā variācija — uzsvērumi, nolaidumi, kāpinājumi, emocionālā elementa izraise apmērā un veidā, kā runātājs pats to vēlēties, apvaldīti, nekad nepārsniedzot vēlamo apmēru, mimika un žesti, — viss tas runātājam jāveido tā, lai panāktu maksimālo efektu. Šie runas mākslas elementi ir tie paši, ar kuriem rīkojas aktieris uz skatuves. Šai ziņā runātājs un aktieris lieto vienādus līdzekļus. Un tomēr ir zināma izšķirība. Ne tikai tāpēc, ka aktieris runā cita uzrakstītu tekstu. Laba runātāja toni ne mazākā mērā nedrīkst dzirdēt deklamāciju, pat tad, kad viņš saka no galvas iemācītu runu, vai to nolasa no papīra. Runas tonim, plūdumam, fonētiskam garam jāskan dabīgi, neatstājot iespaidu, ka runa iepriekš uzrakstīta, bet pārlicinot, ka runas literārā un psiholoģiskā forma radīta runāšanas brīdī. Tā norunāt iepriekš uzrakstītu runu ir grūti, grūtāk nekā brīvi radīt runāšanas brīdī. To, lūk, es nojautu no Albēra Tomā gādīgajām acīm un izpratu no viņa vārdiem par to, ka es gribu būt Žoresa skolnieks, ka es gribu runāt īstās runas mākslas stilā, kā to saprot modernajās Atēnās.

Līdz 1927. gada septembrim biju krietni norūdījies runas mākslā praktiski un teorētiski: biju diezgan daudz lasījis par to, dzirdējis labākos XX gadsimta orātorus (Žanu Žoresu, Aristīdu Briānu un Emīlu Vanderveldi), vēlēties klausīties Pēterburgas, Berlīnes un Parīzes labākajos aktiešos un arī pats teicis visdažādākos apstākļos un visdažādākām auditorijām pie pāris tūkstoš runu. Kaut vispār esmu drošas dabas, tomēr man uzmācās bažas — vai spēšu labi norunāt šoreiz. Pirmoreiz savā mūžā man bija jārunā iepriekš uzrakstīta runa un pirmoreiz

mani klausīsies tik izmeklēta auditorija. Manā runā klausīsies ne tikai slaveni parlamentārieši, bet arī pasaules preses pārstāvji. Visi viņi ievēros runu tikai tad, ja tā izdosies izteiksmes formā. Pēc tās vērtēs ne tikai mani personīgi, bet visu mūsu tautu, jo rietumu civilizācijas aspektā runas māksla izteic kādas tautas sabiedriskās kultūras līmeni.

Diezgan svarīgi bija izraudzīt laiku, kad runāt. Kaut gan reprezentēju mazu un jaunu valsti, nolēmu nenogaidīt, kamēr izrunāšies visi vidējo un mazo veco valstu pārstāvji, jo interese par runām uz ģenerāldebašu beigām ir jau stipri atslābusi. Nolēmu steigties ar savu runu asamblejas priekšā tūlīt, tikko būs norunājuši lielvalstu — Francijas, Anglijas un Vācijas — ārlietu ministri, aizlaižot sev priekšā vienu vai divus citus runātājus. Tā rīkojoties, notrāpīju savai runai īsti labu laiku. Kāpu katedrā nākošā dienā pēc lielvalstu un Holandes ārlietu ministra runām. Tā bija priekšpusdienas sēde, zāle delegātu pilna, arī preses loža pārpildīta. Lielā publikas galerija gan bija patukša, jo tā piepildās pēcpusdienas sēdēs, kad Ženēvas dāmām vairāk vaļas izklaidēties.

Gaidot uz savu kārtu, biju mazliet satraukts, uzkāpis katedrā, tūlīt droši jutos kā vingrs jātnieks sedlos. Skatu pārlaidis franču delegācijas locekļiem, it īpaši Aristidam Briānam, droši, bez vismazākā uztraukuma, sāku savu runu. Tonis un temps bija uzņemti tādi, kā to iepriekš biju iedomājies un visa runa plūda 20 minūtes bez jebkādiem misējumiem. Izdevās arī diezgan riskantais noslēgums, kur surdinētā patosā es pārveidotu izsaucu Šillera Zvana dziesmas liktenīgos lozungus — *Mortuos voco!* un *Vivos plango!*

Lai lasītāji paši varētu spriest par manu 7. septembra runu Tautu savienības VIII pilnsapulcē, iespiežam šeit pilnu runas tekstu. Protams, no šī mēmā teksta lasītājs tikai aptuveni var spriest par runas veidu, jo iespiests teksts nespēj nekā liecināt par runas fonētisko un psiholoģisko noskaņu, it īpaši tāpēc, ka runa ir tulkojums, ko turklāt neesmu izdarījis pats, bet kāds ārlietu ministrijas ierēdnis.

Prezidenta kungs, dāmas un kungi, atvainojiet vispirms manu drosni ņemt vārdu miera, drošības un atbrūpošanās lielajā jautājumā. Atvai-

nojos tādēļ, ka runāšu mazas un politiskā ziņā jaunas nācijas vārdā, kas nokļuvusi savā tagadējā politiskās neatkarības stāvoklī pateicoties lielā pasaules kara notikumiem, bet no otras puses, taisni tas apstākļi, ka reprezentēju vienu no mazajām valstīm, liek man teikt dažus vārdus par lielo miera, drošības un atbrūošanās problēmu.

Ja jautājam sev, kāds bija Tautu Savienības galvenais mērķis pie viņas nodibināšanās, tad varam tikai atbildēt, ka tas pastāvēja lielo problēmu atrisināšanā, par kurām nupat minēju. Ir taisnība, ka viņa veikusi lielu darbu dažās citās nozarēs. Pēc starptautiska plāna viņa ir pētījusi saimnieciskus, sociālus, filantropiskus un humānītārus jautājumus un es augstu vērtēju viņas darbību šajā sfairā. Šiem jautājumiem ir patiesi liela vērtība, bet tie nesastāda Tautu Savienības galveno uzdevumu.

Jautājot sev skaidri un gaiši, kādā veidā Tautu Savienība uzstādījusi, apspriedusi un atrisinājusi šos dzīvības jautājumus, mēs varam atbildēt šādi:

Kopš savas nodibināšanās un līdz 1924. gadam Tautu Savienība centās uzstādīt problēmas konkrētā veidā, mēģināja tās atrisināt, un 1924. gads iezīmēja kulminācijas punktu Tautu Savienības darbiem šajā virzienā.

Ženēvas protokols ietvēra sevi ideālas un reizē praktiskas formulas, kas nostādīja šo lielo jautājumu uz konkrētiem pamatiem. Visas pasaules sabiedriskā doma vienprātīgi apsteica šo Ženēvas protokolu, kuram beidzot vajadzēja nodibināt vispārīgu, ilgstošu mieru, dot drošību visām nācijām, lielām un mazām, un pievērsties vārigajai un sarežģītajai atbrūošanās problēmai no praktiskā un reālā viedokļa. Bet šis protokols nelaimīgā kārtā ir palicis par archīva dokumentu.

Pēc 1924. gada mēs soli pa solim noslidam no augstumiem, kādi bija sasniegti, viss notiek bez sistēmas un metodes. Ja tagad uzmetam acis Eiropas politiskajam stāvoklim un analizējam miera, drošības un atbrūošanās formulas, kurām jāaizstāj Ženēvas protokols, mēs konstatējam — ak vai! — ka šī situācija gandrīz sakrīt ar pirmkāpa stāvokli.

Kādas ir nāciju drošības garantijas pašreizējā brīdī? Kādas ir vispārēja, ilgstoša un labi organizēta miera pilnīgas garantijas? Kā patlaban nostādīta atbrūošanās problēma?

Drošības problēmas atrisinājums, kurš galvenos vilcienos bija uzņemts protokola tekstā visām Tautu Savienībā icošām valstīm, ir aizvietots ar Lokarno līgumu. Es nešaubos, ka šim Lokarno līgumam ir bijušas laimīgas sekas Rietumeiropas zemēs, jo tas nodibinājis mieru un vairojis drošību. Bet Rietumeiropa nav visa Eiropa, un vēl mazāk tā ir pasaule viņas visumā. Šī problēma attiecas uz visām nācijām, uz visiem Savienības locekļiem, un jo svarīgāka tā ir tām valstīm, kurās pēc sava ģeogrāfiskā stāvokļa atrodas kaimiņos ar zemēm, kas, par nožēlošanu, vēl nav Tautu Savienības locekļi. Un tomēr, par šo valstu drošību, par viņu politisko stāvokli interesējas maz.

Lokarno līgums devis arī dažus citus rezultātus, proti: pielikumu F. Šis pielikums dod kompetentu iztulkojumu Tautu Savienības pakta 16. pantam.

Nerunāšu par šo iztulkojumu kā tādu, piemetināšu tikai, ka tam ir bijušas un vēl būs dažas sekas, jo vienlīdzības principam jāattiecas uz visiem Tautu Savienības locekļiem.

Kas zīmējas uz mums, tad no šī stāvokļa esam vilkuši zināmas konsekvences. Mēs paši, cik vien spējami, esam pūlējušies rast atrisinājumu drošības un miera problēmai, esam to diskutējuši un vispusīgi aplūkojuši. Vispirumā kārtā cenšamies nodibināt mieru ar savu lielo austrumu kaimiņu un atrast dažas formulas, kuņas, kaut arī relatīvas būdamas, varētu garantēt mūsu drošību. Mēs vedam sarunas ar viņu, lai, paliekot tanī pašā laikā lojāli Tautu Savienības garam, noslēgtu neuzbrukšanas līgumu un samierināšanās paktu, kuņu nolūks būtu miers un status quo stabilizēšana Baltijas jūras austrumu piekrastē.

Mēs darām visu iespējamo, lai garantētu — un mēs garantēsim vienmēr un visiem mūsu kaimiņiem — brīvu pieeju pie jūras ekonomiskām vajadzībām, un mēs garantēsim visām zemēm lielo starptautisko ceļu brīvu lietošanu mūsu zemē. Mēs esam piegriezušies „Austrumlokarno līguma” projektam. Šis līgums garantētu status quo uzturēšanu Baltijas jūras austrumu piekrastē, pilnā saskaņā ar Tautu Savienības VII asamblejā 1926. gada 25. septembrī pieņemto rezolūciju, kuļai pievērsās Tautu Savienības padome savā 1926. gada decembra sesijā. Varbūt kādreiz mēs varēsim formulēt šo jautājumu konkrētā veidā to valstu priekšā, kuņas ieinteresētas status quo uzturēšanā un brīvā satiksmē pa lielajiem ceļiem ar starptautisku nozīmi Eiropas austrumos.

Mēs tomēr zinām, ka mūsu politiskie centieni stabilizēt mieru un nostiprināt drošību paši par sevi vien nespēj dot noteiktus rezultātus; tas ir plašāka vēriena jautājums un tas atrisināms starptautisku līgumu ceļā. Tā nonākam pie protokola otrā jautājuma: vispārīga un ilgstoša miera nostiprināšanas.

Latvijas valdība ir tanīs domās, ka mums ir ne tik vien tiesība, bet arī pienākums apskatīt šo jautājumu ar visu iespējamo skaidrību augstās asamblejas priekšā, jo mūsu zeme ir cietusi no lielā kuņas varbūt vairāk, kā neviena cita Eiropas nācija.

Triju gadu laikā mūsu zemi postīja divas varenas armijas, un uguns līnija to pārstaigāja krustām un šķērsām. Un tagad mēs strādājam pie mūsu jaunās valsts uzbūves un attīstības iekšēja un sociāla miera apstākļos, respektējot minoritāšu tiesības.

Lai panāktu īstu saimnieciskas dzīves jaunūzību, tad, man liekas, ne tik vien Latvija, bet arī visas citas nācijas, lielas un mazas, ir ļoti ieinteresētas miera stabilizēšanā, kas nepieciešams normālai starptautiskās tirdzniecības un kredita attīstībai.

Bet kur ir vispārīgais miers, ilgstošais miers, labi organizētais miers? Negribu runāt par ekonomisko sacensību un dažkārt pat ekonomisko cīņu, kāda norisinās visā pasaulē un kuņas objekti ir: kokvilna, nafta,

kaučuks u.t.t.; tāpat negribu atzīmēt politiskās cīņas strīdus un pretešķības, galvenā kārtā lielo nāciju starpā, bet šo nesaskaņu izšķiršanai, diemžēl, vēl joprojām kā galveno argumentu mēdz lietot materiālu spēku, dažreiz pat militārus draudus. Vecā pirmskaņa metode gandrīz visā pasaulē tiek uzskatīta kā piemērotākā šī mērķa sasniegšanai.

Man varētu iebilst, ka pārspilēju, ka mans uzskats ir pārāk skeptisks un neatbilst pašreizējam Eiropas stāvoklim. Kāds liels franču laikraksts savā ievadā par Tautu Savienības darbību nesēn rakstīja, ka pašlaik Eiropā neesot lielāku politisku konfliktu, vai — vismaz tur neesot tādu politisku interešu pretešķību, kas varētu novest pie kara.

Bet kāds liels dzejnieks — Sofokls, ja nemaldos, savā traģēdijā „Kēniņš Oidips” izteicis šādas domas, kuŗas tapušas par parunu: „Cilvēka vislielākā nelaime — pie klusas jūras nedomāt par vētru.”

Patlaban mēs varbūt atrodamies pie diezgan klusas jūras, nedomādami par vētru, kas var izcelties. Tautu Savienībai vismaz jābūt pilnīgi pareizam psiholoģiskam seismografam; viņai jāizjūt iepriekš, jāparedz notikumi, kuŗi, kā pasaules karš 1914. gada jūlijā, pēkšņi izceļas kā postoša viesuļvētra.

Es gribētu apskatīt tagad trešo problēmu, t.i., jautājumu par atbrūnošanos, kuŗu izšķirt ir visgrūtāk, un kuŗa, nelaimīgā kārtā, palikusī Tautu Savienības arhīvos vienkārša projekta stāvoklī.

Dāmas un kungi, kāds ir patiesais stāvoklis, kāda ir praktiskā iespēja izšķirt atbrūnošanās jautājumu?

1926. g. Eiropas valstu militārie budžeti — tajos ieskaitot floti un aviāciju — sasniedza 1.443.000.000 dolaru, t.i. skaitli, kas bezmaz līdzinās 1913. g. skaitlim. Tāpat arī iesaukto karavīru skaits 1926. g. — 3.145.000 — tikai nedaudz stāvēja zem priekškaņa skaitļa (4 milj.).

Pie tam nav vēl jāaizmirst, ka daļa Eiropas ir atbrūpota ar līgumiem un ka armiju tehniskā apgāde stāv daudz augstāk nekā pirms kara. Militārā tehnika kara laikā un it sevišķi pēc kara uzrādījusi ievērojamu attīstību.

Es negribu jūs nogurdināt, atzīmējot ložmetēju, tanku un pārējo kara mašīnu skaitļus, ar kuŗām apgādātas modernās armijas. Es aprobežošos ar dažiem vārdiem par nākotnes kara ieročiem; es gribu runāt par nāvīgām gāzēm un elektrību, kuŗu lietošana kara nolūkiem ir pazīstama varbūt vienīgi galveno stābu spēlētājiem speciālistiem. Bet arī mēs, kuŗi šai jautājumā neesam speciālisti, varam iedomāties šo armiju briesmīgo iznīcinātāju spēku. Nāvīgām gāzēm pildītas bumbas, kuŗas lidmašīnās varēs pārvest visai tālu, nopostīs apgabalus simtiem un pat tūkstošiem kilometru attālumā frontes aizmugurē un iznīcinās karojošo tautu mierīgos iedzīvotājus.

Tāda, manas dāmas un kungi, ir patiesā situācija, un ja mēs analizējam motīvus, kuŗus visu tautu ieinteresētie speciālisti atrod šīs brūnošanās sacīkstes izskaidrošanai, mēs sastopam pirmskaņa klasiskās formulas: militārais spēks esot stabilitātes garantija un brūnošanās esot nepieciešama miera nodrošināšanai.

Bet kur mēs patiesībā esam nonākuši? Tas taču ir pirmskaņa bruņotais miers; tā ir bruņošanās sacensība, vai pareizāk sacikste, kas jau agrāk novedusi pie mums pazīstamām šausmīgām sekām.

Vai man jāatgādina to vēsturnieku, politiķu, publicistu un pat Tautu Savienības ievērojamu locekļu lielais skaits, kas atzinuši par pasaules kaņa tiešo iemeslu bruņošanās sacensību?

Ja turpināsies tradicionālās metodes, ja tās valdīs pār miera politiku, mēs agri vai vēlū nonāksim pie jauna kaņa. Ak vai! Un ir vēl cilvēki, kas apgalvo, ka tautu drošību var garantēt ar šīs nelaimi nesošās bruņošanās politikas palīdzību!

Brūņošanās sacikste, bez šaubām, nevar dot drošību mazajām valstīm. Nākotnes kaņš ar lidmašīnām, nāvīgām gāzēm un elektrību nedos drošību arī lielajām tautām. Es negribu pareģot, bet esat pārliecināti, ka jauns kaņš būtu briesmīgs ne tikai ar savu iznīcinātāju spēku, bet vēl vairāk tādēļ, ka visas nācijas, visi kontinenti — jā — visa pasaule tiktu ierauta šai virpulī.

Neaizmirsīsim arī politiskās sekas, kas būtu jaunam Eiropas kaņam. Tas, bez šaubām, izsauks nekavējoties sarkano, melno, dzelteni un brūno nemiera enģeļu sacelšanos, kuņu spārnu kustības jau tagad it viegli saredzamas katram, kas vēlas novērot.

Tā mēs redzam, ka militāristiskā politika, kas iziet uz bruņošanās pavairošanu, nenes pasaulei miera nodrošinājumu; šī politika nepavairo tautu drošību un nedod garantijas civilizācijas attīstībai.

Jūs varbūt izsauksities: kāda lieka sentimentālitate! Kāds skepticisms, kāds augsts morālisks ideāls, tomēr — cik tas maz praktisks! Bet, tikpat labi kā jūs, dāmas un kungi, es zinu, ka atbruņošanās problēmas konkrētais atrisinājums ir komplicēts un ļoti grūts uzdevums. Tomēr, ja uzdevums ir liels un grūts, sasniedzamais mērķis, morālā augstuma dēļ, nav mazāk liels.

Eiropas vispārējais stāvoklis pēc lielā kaņa ir sevišķi labvēlīgs atbruņošanās jautājuma izšķiršanai. Visas tautas cieš saimnieciskas grūtības, un, kā jau teicu, daļa Eiropas ir atbruņota.

Jāņem arī vērā, ka lielā nācija Eiropas austrumos ir, salīdzinot ar viņas pirmskaņa militāro stāvokli, samērā vājināta. Es esmu pārliecināts, ka, ja galvenās Rietumeiropas valstis varētu vienoties par konkrētu bruņošanās samazināšanas un ierobežošanas projektu ar Tautu Savienības starpniecību un zem viņas autoritātes, varētu cerēt, ka šo projektu pieņemtu arī tās valstis, kas Tautu Savienībā vēl neietilpst, jo tādā gadījumā Savienības morālais spēks būtu bezgalīgi liels un tam pretoties būtu grūti.

Par nožēlošanu, šai jautājumā mums šīs asamblejas dienas kārtībā nav konkrēta projekta. Tomēr taisni šis ir galvenais jautājums, kuņu vajadzētu apskatīt pirms visiem pārējiem. Es esmu pārliecināts, ka tā izšķiršana varētu radīt pamatus pastāvīgā miera un tautu drošības problēmas nokārtošanai.

Diemžēl, 3. komisijas darba kārtības projektā, kuņu saņēmām, ierodo-

ties Ženēvā, atradām atzīmētu jautājumu: Kādi soli būtu spējami Tautu Savienības padomes sanāksšanas atvieglošanai politiskas krīzes gadījumā, t.i. draudoša kara gadījumā, vai kad tas jau izcēlies.

Jūs redzat, cik tālu mēs esam aizgājuši no 1924. g. protokola! Varbūt mēs šai ziņā atrodamies turpat, kur pirms kara atradās slavenās Hāgas konferences.

Iedomāsimies uz acumirkli kādu no tām krīzēm, par kurām nāktos runāt 3. komisijai. Kad kara drūmie mākoņi parādīsies virs Eiropas, šie glābšanas līdzekļi nāks par velti. Tad politisko krīzi neizšķīrs vaifs Tautu Savienības padome, bet runās lielgabali. Vispārējs, ilgstošs miers ir jānodrošina iepriekš. Ja neizšķīr atbrūņošanās jautājumu, nav iespējams nodibināt vispārēju un paliecamu mieru.

Ka lielā cerība, kuru pirms trim gadiem formulēja Ženēvas protokola autori, joprojām ir dzīva mazo nāciju pārstāvjiem, to jums pierādīja sirsnīgie aplausi pēc Holandes cienījamā delegāta spīdošās runas, un es no visas sirds apsveicu viņa rezolūcijas projektu, kuru tas vakar iesniedza asamblejas sekretāriātā. Atlaujiet, dāmas un kungi, man nobeigt savu runu ar slavenās Šillera Zvana dziesmas vārdiem: Vivos voco! Mortuos plango!

Man gribētos teikt Vivos plango!... Es nožēloju paaudzi, kas nāks pēc mums, ja mūsējā nebūs spējīga izšķirt svarīgo un grūto miera jautājumu.

Mortuos voco! Es piesaucu tos desmit miljonus mirušo, kas savu dzīvi beiguši kara laukā. Viņi atrodas jūsu priekšā un paliks tur, kamēr šis lielais mērķis nebūs sasniegts. Viņi ieies mūžīgā mierā, kad Tautu Savienība būs nodibinājusi vispasaules patieso mieru!

(Šillera Zvanu dziesmā latīņu saukļi Vivos voco, Mortuos plango! nozīmē: Es aicinu dzīvos! Es apraudu mirušos. Manā pārveidojumā Vivos plango! un Mortuos voco! nozīmē — Apraudu dzīvos! Aicinu mirušos!)

Runas iespaidu manīju jau tad, kad atrados vēl uz katedras.

Zāle sastinga uzmanībā — visu acis vērsās uz mani. Es to sajutu. Nodibināt psiholoģisku kontaktu ar klausītājiem ir visgrūtākais runas mākslā. Neredzamais psihiskais kontakts ir noslēpumaina parādība, kuŗas būtiskais saturs vēl nemaz nav zinātniski izpētīts. Ja runātājs radīs it kā hipnotisku saskari, tad runa ir izdevusies. Ka biju savu runu izteicis ne tikai vārdiem, bet arī emocionālā ietekmes strāvojumā, to liecināja spontānie aplausi un apsveikumi, ko saņēmu jau nokāpjot no katedras. Man tūlīt pretim steidzās Beļģijas ārlietu ministrs Emīls Vandervelde un, sirsnīgi roku spiezdams, izteica komplimentus, kas

nebija liekuļotas pieklājības frazes. Pret baltiešiem citkārt atturīgie skandināvi tūlīt sekoja Vanderveldem — Norvēģijas parlamenta konservatīvais prezidents Hambro temperamentīgi kratīja man roku. Viņam sekoja Francijas ārlietu ministrs Aristids Briāns un citi. Šie komplimenti un rokas spiedieni tikai daļēji izteica domu saskaņu, galvenokārt tie izpauda atzinību par orātoriskā ziņā labi izdevušos runu.

Mana runa plaši atbalsojās starptautiskajā presē. Parasti mazo, pat vidējo valstu pārstāvju runas, ja tās ir bālas saturā un pelēcīgas izteiksmē, lielā prese atstāj neievērotas. Manu runu atstāstīja vai citēja ne tikai Šveices, bet arī Parīzes, Londonas un Berlīnes laikraksti. Plašākus izvilkumus bija ievietojis lielais konservatīvais Parīzes laikraksts *Le Temps* un *Le Matin* pie manas runas atstāstījuma pat ievietojis manu portretu spalvas zīmējumā.

Pēc runas plēnārajā sanāksmē tūlīt uzsāku aktīvu diplomātisku darbību, lai rosinātu Baltijas Lokarno plānu. Tas notika aiz kulisēm, konfidenciāli. Par to līdz šim esmu publicējis tikai pavisam skopas ziņas un tikai tagad — pēc 35 gadiem, es kaut cik pilnīgāk atklāju šo darbību.

Vispirms nolēmu doties audiencē pie Francijas ārlietu ministra Aristida Briāna, lai viņu pārliecinātu, ka Francijai būtu nepieciešami aktīvi atbalstīt austrumu Eiropas drošības paktu. Pēc tam biju nodomājis mēģināt ietekmēt arī Vācijas un Anglijas ārlietu ministrus par labu Baltijas drošības garantijas pak-tam.

Pirmoreiz manā mūžā uzstājos kā aktīvs diplomāts tiešās sarunās ar Eiropas lielvalstu ārlietu vadītājiem. Iekams atstāstu šīs sarunas, lai man būtu atļauts teikt dažus vārdus par diplomātiskā darba tehniku vispār. Tā norit rakstiski ar tā saukto diplomātisko notu palīdzību, vai arī mutiskās sarunās. Nezinātajam pavisam grūti iedomāties, cik sarežģīts un atbildības pilns ir diplomātisko sarunu veids. Rakstisko notu var vairākkārt izlasīt projektā, apsverot katru teikumu, pat katru vārdu un, ja vajadzīgs, pārredīgēt. Turpretī tiešās sarunās teikumus iepriekš nevar noformēt, jo jāatbild uz partnera jautājumiem, jāpolemizē ar viņu, jāizvirza pat jauni argumenti, iepriekš neapsvērti.

Jārunā ļoti lakoniski, jo lielvalstu ārlietu ministri ļoti aizņemti, sarunām ar mazas un jaunas valsts pārstāvi ziedo maz laika. Turklāt jāievēro attiecīgais tonis. Sarunās ar veco lielvalstu diplomātiem nedrīkst izpausties mazākuma kompleks. Mana pašapziņa šādu toni nepieļāva. Diplomātija prasa daudz taktiskas veiklības.

Pārdomājot argumentus Baltijas Lokarno projekta motivācijai, es secināju, ka tikai viena daļa to varēs noderēt sarunās ar visiem trim rietumu Eiropas lielvalstu ārlietu ministriem. Citi piemērojami atsevišķo lielvalstu īpatnībām. Bija jāpadomā arī par jautājumiem, kādi izaicinātu ministrus domu izteikšanai pēc iespējas nepārprotamāk. Ar sarunām negribēju iegūt kaut kādus bālus, nenoteiktus solījumus, kas rada tikai nedibinātas cerības un maldus, bet gan skaidrību par to, ko katra Eiropas lielvalsts konkrēti grib un var darīt Baltijas valstu nodrošināšanā.

Uzdevu mūsu delegācijas sekretārei Zandera kundzei pieteikt mani audiencē pie Briāna. Ja būtu gājis tikai pa šo oficiālo ceļu, tad ne ātrāk par nedēļu būtu saņēmis atbildi, ka Francijas ārlietu ministrs var mani pieņemt tikai uz 15 minūtēm. Bija jāatrod cilvēks, kas mani rekomendētu Briānam, iepriekš pastāstot viņam personīgi par mani un pasakot, ka gribu nevis dažu minūšu pieklājības audienci, bet pusstundu garu vizīti, lai varētu kaut cik pārrunāt ļoti svarīgo Baltijas Lokarno projektu. Šādai misijai izraudzīju Beļģijas ārlietu ministru Emīlu Vanderveldi, kas bija labs draugs Briānam un pazina mani personīgi jau no 1921. gada, kad viņš, braucot uz Maskavu kā advokāts sociālistu revolūcionāru prāvā, dažas dienas uzkavējās Rīgā, kā arī no Sociālistu internacionāles izpildu komitejas sēdēm.

Kad noskaidroju Vanderveldem savas vizītes mērķi un arī Baltijas Lokarno projekta svarīgumu, viņš labprāt uzņēmās ievest mani pie Briāna. Jau nākošā dienā saņēmu atbildi, ka Francijas ārlietu ministrs pieņem Latvijas ārlietu ministru, rezervējot pusstundu laika.

Dažas minūtes gaidot uz pieņemšanu, vēl reiz ātri pārdomāju argumentus, ar kādiem pamatot savus priekšlikumus. Jutos

mazliet satraukts: tūlīt nu tikšos ar rietumu Eiropas varenās lielvalsts slaveno politiķi. Biju pārliecināts, ka Baltijas valstu nākotni var nodrošināt tikai tad, ja mēs baltieši paši pratīsim reljefi izcelt Baltijas telpas un jūras svarīgo politisko un stratēģisko nozīmi ne tikai ziemeļu-austrumu Eiropā, bet vispārējā Eiropas politiskajā konstelācijā.

It kā lielā misijā sūtīts, devos iekšā pie Aristida Briāna. Strauji piecēlies no galda, viņš steidzīgiem soļiem panācās man pretī, kas rādīja, ka slavenais lielvalsts politiķis nespēlē uzpūtīgu valstsvīru, bet laipnu kollēgu. Tūlīt šai pirmajā saskarē jutu, ka manā priekšā neatrodas makiavellistisks diplomāts, kas grib citas valstis izmantot savas valsts interesēs, bet plaša vēriena politiķis, kam patīk risināt arvien jaunas problēmas. Pēc ceremoniālajām ievada frazēm, ar kužām izteicu Briānam pateicību par Latvijas de jure atzīšanu 1921. gadā, sāku tūlīt motivēt Baltijas valstu nākotnes drošības garantēšanu, ko izdarītu Francija, Anglija, Vācija un Krievija. Sevišķi uzsvēru tos argumentus, kas varētu interesēt Franciju. Franču lielvalsts nākotnes drošība dibinās uz jaunā politiskā status quo, ko radījis pasaules kaŗš. Bet miers un drošība nav dalāmi divi zonās, rietumu un austrumu Eiropas daļās. Ja satrūks stabilitāte un miers vienā zonā, tie sabruks arī otrā. Francija bez jaunās Lokarno drošības sistēmas rietumos sargā mieru Eiropā arī ar militāro savienību līgumiem ar Poliju, Čehoslovākiju un Jugoslaviju. Tomēr Eiropas drošības un miera sistēmā ir liels robs palicis svarīgajā Baltijas zonā. Šodien tur mieru neapdraud ne Vācija, ne Krievija, bet kas notiks rīt, kad Vācija un Krievija kļūs stipras? Vislabāk drošība un miers bīstamajā Baltijas zonā būtu nosargājami, ja to zināmā mērā neitrālizētu, izslēdzot no turienes lielvalstu sacensību par politisku un militāru ietekmi. Visu to varētu sasniegt četru Eiropas lielvalstu garantijas pakts. Tas dotu svarīgu drošību arī Polijai, jo Baltijas telpa nevarētu kļūt par vietu, no kurienes draudētu uzbrukums Polijai. Baltijas jūfā patlaban ir klusums, bet nākotnē tur var sacelties vētra, kas sagāztu visu Eiropas drošības un miera sistēmu.

Tā piecpadsmit minūtēs koncentrētā veidā motivēju komplīcēto un Briānam svešo Baltijas Lokarno projektu. Biju iedomā-

jies, ka šīm sarunām būs tikai iepriekšējas zondēšanas raksturs. Noklausījies manu monologu, Briāns pieklājīgi pateica, ka viņš principā atzīst šo ierosinājumu, bet Francijas atbildi varēs dot tikai pēc tā apspriešanas ārlietu ministrijā un valdībā. Biju gluži pārsteigts, dzirdot Francijas ārlietu ministra tūlītēju atbildi jautājumam būtībā. Viņš pilnīgi saprata Baltijas telpas starptautiski svarīgo nozīmi un līdz ar to starptautiskā Baltijas jautājuma svarīgumu Eiropai. Viņš pat izteica Francijas gatavību piedalīties šādā līgumā, bet ar noteikumu, ka to darītu arī Anglija un Vācija. Tāpat Polija būtu jāauzicina Baltijas valstu garantos.

Tad pārrunājām jautājumu, vai būs iespējams piedabūt Angliju, Vāciju un Krieviju Baltijas Lokarno līgumam. Briāns domāja, ka Vācija piedalīsies, bet Anglija nē. Tad es lūdzu, vai Francija nevarētu palīdzēt dabūt arī Anglijas līdzdalību šī projekta realizēšanai. To Briāns atteicās darīt. Labāk būšot, ja es pats pie Čemberlēna noskaidrotu Anglijas ārpolitikas iespējamības. Ja Francija grieztos pie Anglijas ar Baltijas Lokarno projektu kā iniciators, tad Londona to uzskatītu mazliet greizām acīm. Šo atturību es pilnīgi sapratu. Jau tagad Londona visu Parīzes aktivitāti Varšavā, Prāgā, Beļgradē un Bukarestā vēroja ar manāmu greizsirdību, kaut gan paši angļi šeit negribēja nemaz angažēties drošības garantiju lietā.

Beidzot, Briāns uzstādīja man dažus jautājumus. Zīmīgi, ka tie nebija par Baltijas valstīm, bet gan — ko es domājos par Krievijas un arī par Vācijas nākotni.

Kad noteiktā pusstunda bija pagājusi, es piecēlos un gatavojos iet, tomēr Briāns mani vēl aizturēja apmēram 15 minūtes, kas ātri aizskrēja dzīvās sarunās par austrumu un centrālās Eiropas nākotnes izredzēm. Pašreiz tur valda miers, bet pēc 10 gadiem tur var sākties jauns pasaules kaņķis — bija mana prognoze.

Apmierināts atvadījos no Francijas ārlietu ministra. Priekš-telpā satiku Holandes ārlietu ministru, kas ļoti sapīcis sasveicinājās ar mani. Es viņa vēsumu sapratu un jutu viņam līdz... Acīmredzot, Briāns viņam bija licis gaidīt 15 minūtes uz audienci, un kādreizējās lielvalsts ārlietu ministram nepatika,

ka viņam bija tā jāgaida mazās un jaunās valsts ārlietu ministra dēļ.

Siltā saulainā dienā gar Ženēvas ezera krastu ejot uz savu viesnīcu, mani skati nemaz nevērsās dzidrajos ūdeņos, nesniedzās arī tālumā mirdzošā Monblāna galotnē. Es grimu pārdomās — kas ir Briāns? Prātā nāca anekdots, ko biju dzirdējis. Kādreiz Briāns teicis: Puankarē (valsts prezidents) zina visu, bet nekā nesaprot, bet es nezīnu nekā un tomēr visu saprotu. Šajā groteskajā humorā ir liela patiesība, kas izceļ intuīcijas spējas. Tiešām, Briāns bija liela vērīena politikas mākslinieks, kas ātri visu izprot un nebaidās uzņemties iniciatīvu un atbildību lietu risināšanā, kaut tās ietu gluži jaunus ceļus. Šis bijušais sociālists ir visai savdabīga, interesanta personība. Parasti temperamentīgi renegāti iemetas pretējā galējībā, šausirdībā neganti apkaļojot savus agrākos centienus. Raksturīgs šai ziņā ir bijušais franču sociālists Miljerāns, kas kļuva par apvienotās pilsoniskās reakcijas vadoni un par valsts prezidentu. Turpretī Aristids Briāns, atstājis sociālistu partijas rindas un kļuvis par pilsonisku demokratu, nezaudēja nekad liela demokratiska novatora vērīenu un starptautiskās attiecībās humānismā apgarotu skatienu. Kādā pārlicības dvesmē Briāns 1905. gadā panāca Francijā svarīgo likumu par baznīcas šķiršanu no valsts! Kādā aizrautībā viņš tagad (1927. g.) grib panākt franču tautas saprašanos ar mūžīgo ienaidnieku — vāciešiem, lai nosargātu Eiropā mieru un rietumu civilizāciju! Biju ticies ne tikai ar lielu Francijas valstsvīru, ievērojamu eiropieti, bet arī ar lielu cilvēku, kādi visai reti sastopami politiķu vidū.

Ar Reichstaga ārlietu komisijas priekšsēža Rūdolda Breitšaida rekomendāciju devos audiencē pie Vācijas ārlietu ministra Gustava Strēzema. Domāju, ka ar viņu varēšu labi saprasties, jo vācieši ir vairāk informēti par Baltijas valstīm un par austrumu Eiropu vispārīgi. Gustavs Strēzems ne tikai labi saprata vispārējos apstākļus, ko austrumu Eiropā radījuši kaŗš, revolūcija un tautu cīņa par nacionālo pašnoteikšanos. Viņš droši apzinājās atbildīgo lomu, kāda Vācijai spēlējama šai Eiropas novadā. Turklāt vēl Strēzems bija pietiekami informēts par

Latviju, jo kaŗa laikā viņš bija ieradies Rīgā, lai speciāli iepazītos ar Baltijas jautājumu.

Nebija grūti noskaidrot Vācijas ārlietu ministram, kāpēc Vācija ir ieinteresēta ar savu garantiju palīdzēt nodrošināt Baltijas valstu nākotni. No krievu kaŗa kuģiem atbrīvota Baltijas jūfa taču ir ļoti svarīgs noteikums Vācijas nākotnes drošībai. Runājot ar vācieti, atzinu par vajadzīgu iepīt arī dažus noskaidrotājus teikumus par latviešu-vāciešu attiecībām. Tagad mūsu gadsimtu cīņa pieder pagātnei un nu latviešiem un vāciešiem jāsadarbojas, lai kopējiem spēkiem nosargātu rietumu civilizācijas priekšposteni Eiropā. Vācijas pilsonībai jāsaprot, ka radikālā agrārā reforma nebija akla naida akts pret vācu minoritāti kā tādu, bet gan pret īsredzīgu pusfeodālu šauru virskārtu un, ka šāda reforma ir vislabākā apdrošināšanās pret komūnisma ietekmi. Nacionālās kultūras laukā vācu minoritātei Latvijas demokrātiskā republika ir devusi tik plašas tiesības un iespējamības kā nekur Eiropā.

— To visu es zinu un labi saprotu Latvijas valsts politiku. Vācija ar vislielāko labvēlību seko Latvijas attīstībai un no savas puses grib palīdzēt nodrošināt tās nākotni. Viņš principā pilnīgi akceptējot manis ierosināto Baltijas Lokarno projektu, bet galīgu oficiālu atbildi varēšot dot tikai pēc šī jautājuma izlemšanas Reichstāga ārlietu komisijā un valdībā. Viņš cerot dabūt tur piekrišanu. Ļoti svarīgi būtu zināt, kā Francija skatās uz šo projektu? Kad pateicu Briāna pozitīvo atbildi, Strēzemanns novēlēja labas sekmes Baltijas Lokarno projekta realizēšanai.

Tomēr tā nenotika, jo Anglija pavisam katēgoriski atteicās atbalstīt Baltijas valstu drošību ar sava spēka garantiju. To es noskaidroju sarunā ar Lielbritānijas ārlietu ministru Ostenu Čemberlēnu.

Izgādāt sarunu ar Anglijas ārlietu ministru es lūdzu atkal Emīlu Vanderveldi, kam bija ar viņu labas personīgas attieksmes. Šo rekomendāciju uzskatīju par ļoti svarīgu, jo iedomājos, ka līdz paša ministra ausīm nogājušas angļu sūtniecības Rīgā ziņas, ka es slēdzot Anglijai nelabvēlīgu saimniecisku līgumu ar Padomju Krieviju. Vandervelde man pastāstīja, ka, rekomendējot mani pie Čemberlēna, viņam bijušas pavisam

īpatas grūtības. Runājot par manu audienci, Čemberlēns savilcis pavisam skābu seju un katēgoriski teicis, ka viņš ar iedomīgu diktātoru, kas strīdoties ar visiem saviem kaimiņiem, negribot runāt. Vandervele, būdams enerģiskas dabas, neatlaidies. Viņš paskaubījās šo informāciju, sācis mani aizstāvēt — ātri, tuvāk paskaidrojot par Latviju vispārīgi. Tad nu arī atklājies pārpratuma cēlonis. Tā kā viņi sarunājušies franču valodā, tad Vandervele Latviju apzīmējis ar vārdu Lettonie, bet Čemberlēns šo nosaukumu sajaucis ar Lithuanie, kas franču valodā nozīmē Lietuvu. Čemberlēns zinājis gan, kas ir un kur atrodas Latvija, bet nav zinājis tās franču nosaukumu, tikai angļu — Latvia.

Pie Čemberlēna sajutu pavisam citu atmosfairu, nekā pie Aristida Briāna. Rokas spiedienu, acu skatienu, vaibsti un tonis pauda aukstu angļu aristokrātu un iedomīgu lielvalsts pārstāvi, kas distancējas no mazās, jaunās valsts plēbējiskā pārstāvja. To izjutu skaidri, kaut arī Čemberlēns nemaz to sevišķi neuzvēra. Es pieliku visas pūles, lai kaut cik ieinteresētu Lielbritānijas ministru par Baltijas valstu nākotnes nodrošināšanu. Ka tas būs ļoti grūti, to jau paredzēju. Igaunijas ārlietu ministrs Akels man jau bija atklājis Londonas vienaldzību pret Igaunijas neatkarību 1924. gada 1. decembra naktī, kad angļu valdība atteikusies sūtīt kaŗa kuģus uz Tallinu, lai sargātu zemes neatkarību pret boļševiku rīkoto sacelšanos. Čemberlēnam es izvirzīju argumentus, kas Anglijai, kā jūŗas valstij, varētu likties svarīgi Baltijas starptautiskā problēmā. Es runāju par Baltijas valstu militāro nozīmi valdīšanai Baltijas jūrā un par tās svaru Eiropas politikā. Manīju, ka mani argumenti sarunu partneri nesaista, kuŗš a priori negribēja uzņemties saistības austrumu Eiropā. Tāpēc nolēmu izaicināt Čemberlēnu paskaidrojumam, kas atklātu Anglijas atturības motīvus un to arī panācu. Viņš pateica, ka Lielbritānijas tradicionālajā politikā vadmotīvs ir nesaistīt sev iepriekš rokas. Kad es ieminējos par rietumu Lokarno, tad viņš noteikti pateica, šis izņēmums tikai apstiprina vispārējo principu. Turklāt jāievēro, ka dominijām Austrālijai, Kanadai, Jaunzēlandei un Dienvidu Afrikai gluži sveŗas ir intereses kaŗot pret Krieviju Baltijas dēļ.

Nelīdzēja mans arguments, ka es arī negribu kaŗot ar Krie-

viju, bet uzskatu austrumu Lokarno par svarīgu miera nodrošināšanas līdzekli Eiropā. Čemberlēns uz to man paziņoja, ka tagadējos apstākļos Londona nekādās konkrētās saistībās tālāk par Reinu nekādā gadījumā nevar iet. Tas tika paziņots tik katēgoriskā tonī, ka es sapratu — visas turpmākās diskusijas ir pilnīgi veltas. Es tikai piemetināju: „Cerams, ka nākotnē Lielbritānija spers dažus soļus tālāk līdz pat Daugavai.” Manos cerīgajos vārdos Čemberlēns noklausījās sastindzis varenā pozē. Paskatījies pulkstenī, gribēju jau piecelties un atsveicināties, kaut gan atlika vēl dažas minūtes. Šo laiku izmantoju, lai paskaidrotu motīvus, kas spiež Latviju slēgt ar Padomju Krieviju saimniecisko līgumu uz pieciem gadiem. Nu Čemberlēns stādīja man dažus jautājumus par boļševisma nākotni. Es pareģoju: boļševisms tik drīzi Krievijā nekritīs, kā tas vienam otram apstākļu nepazinējam liekas. Tas, nespēdams no iekšienes saārdīt stabilizētās jaunās kaimiņu valstis Eiropā, pieliks visas pūles, lai gūtu panākumus Āzijā, kur tautu zemais sociālais un kultūras līmenis ir auglīga zeme boļševisma revolūcionārajām idejām.

Tik neveiksmīgi beidzās mans mēģinājums Lielbritāniju konkrētu pienākumu veidā iesaistīt Baltijas valstu garantos.

Par visu, kas pārrunāts manās konfidencialajās sarunās ar Briānu, Strēzemanu un Čemberlēnu toreiz, es atklātībai nekā tuvāk neziņoju. Ļoti izplatīts bija uzskats, ka Lielbritānija, kā jūras lielvalsts, sevišķi ieinteresēta uzturēt Baltijas jūru brīvu no jebkādas krievu ietekmes un ka tā vispārīgi savu Āzijas interešu dēļ grib redzēt vāju Krieviju, kādēļ ir galvenā rietumu lielvalsts, kas Baltijas valstis reāli atbalstījusi un arī nākotnē to darīs. Varēja iedomāties, ka šāda uztvere par Lielbritānijas ārpolitiku ir arī Maskavai. Baltijas valstīm bija izdevīgi, ka viņu potenciālais ienaidnieks sajustu, ka aiz tām stāv ne tikai Polija, bet arī Anglija. Tāpēc mēs nekādā ziņā nebijām ieinteresēti izgaistināt šo uztveri. Taisni otrādi, mūsu stāvokli stabilizēja tas, ka Maskavai, uzbrūkot kādai no Baltijas valstīm, bija jārēķinās ar varbūtību, ka Anglija nepaliks neitrāla.

Nesaistoties iepriekš pienākumā kaņot ar Krieviju Baltijas dēļ nenozīmē, ka Anglija visos gadījumos katrā ziņā nākotnē paliktu neitrāla, ja Krievija uzbruktu kādai no Baltijas valstīm.

Ja nu publicētu pilnīgi negātīvo Londonas attieksmi pret Anglijas garantijas došanu Baltijas valstu drošības uzturēšanai, tad tas vājinātu Baltijas valstu starptautisko stāvokli.

Tāpēc paturēju absolūtā konfidencialitātē Čemberlēna noraidītāju viedokli Baltijas valstu garantijas lietā. Par to neziņoju ne valdībai, ne Saeimas ārlietu komisijai, vienīgi ministru prezidentam Skujeniekam un valsts prezidentam Zemgalam.

Atklātībai nevarēju ziņot arī par Francijas un Vācijas ārlietu ministru pozitīvo viedokli Baltijas Lokarno lietā, jo, to darot un nekā nesakot par Anglijas viedokli, pavisam viegli būtu atšifrēt Anglijas nostāju. Tāpēc preseī varēju dot gluži īsu paziņojumu, ka sarunās ar Francijas, Anglijas un Vācijas ārlietu ministriem ievadīju pavisam nesaistošu zondēšanu par varbūtēju Baltijas Lokarno projektu.

Anglijas nostāja pret Baltijas valstu nākotnes garantiju ar konkrētiem pienākumiem noteikta līguma veidā pārtrauca manu diplomātisko aktivitāti šai lietā. Negribēju bez Anglijas līdzdalības virzīt uz priekšu šo projektu.

Ka ar savu Baltijas valstu drošības starptautiskās garantijas projektu biju ievirzījis Baltijas jautājumu sakarībā ar Eiropas lielo politiku, to rādīja turpmākā diplomātiskā norise. Būdams par sūtni Parīzē 1933. un 1934. gados, valdības uzdevumā es izvirzīju Baltijas valstu starptautiskās garantijas projektu un par to sprieda Eiropas lielvalstu kabinetos — Parīzē, Londonā, Berlīnē un Maskavā. Anglija vēl gribēja palikt pasīva. Baltijas starptautiskās garantijas jautājums pacēlās atkal 1939. gadā Maskavas sarunās, kur piedalījās Lielbritānijas, Francijas un Padomju Savienības pārstāvji. Bet par to tuvāk kādā šī sējuma citā nodaļā un trešajā sējumā.

Noslēdzot šo atskatu, man jāiesprauž kāds izlabojums. Anonimajā rakstā par ārpolitiku, kas iespiests prof. A. Švābes rediģētajā Latvju Enciklopēdijā, vairāku citu nepareizību starpā ir ieviesusies nepatiesība arī par manu Baltijas valstu starptautiskās garantijas projektu un par manu diplomātisko aktivitāti Tautu savienības VIII asamblejā 1927. gada septembrī. Tur 117. lappusē ir teikts: „Cielēns lika savu projektu priekšā Tautu savienības pilnsapulcei 1927. sept., kas, protams, to nepie-

ņēma." Šis apgalvojums ir nepatiess. Nekāda mana projekta caurkrišana plēnārajā sapulcē nenotika un arī nemaz nevarēja notikt, jo es nemaz neliku savu austrumu Lokarno projektu nobalsošanā. Kā tas redzams Tautu savienības VIII asamblejas stenogrammā, es savā runā tikai pieminēju par Baltijas drošības starptautiskās garantijas vajadzību. Vēstures zinātnes objektīvitātei neatbilst arī autora ironizēšana par manu Baltijas drošības starptautiskās garantēšanas projektu, nosaucot šo Latvijas valsts diplomātisko aktivitāti par „lielo politiku”, ieliekot to zobgalības zosu pēdiņās. Visas turpmākās Baltijas drošības starptautiskās problēmas risināšana Eiropas lielvalstu kabinetos rāda, ka Latvija 1927. gadā tiešām ievirzīja Baltijas jautājumu Eiropas lielajā politikā. Ja manis ierosinātā Baltijas valstu starptautisko garantiju politika divdesmito gadu beigās vai trīsdesmito gadu sākumā būtu vainagojusies ar sekmēm, tad ļoti varbūtīgi, ka Baltijas valstis otrajā pasaules karā nebūtu gājušas bojā.

Par trešo uzdevumu Tautu savienības asamblejas laikā uzskatīju pasaules preses informēšanu un ietekmēšanu. Daļēji to jau panācu ar savu runu, kas bija labi atstāstīta daudzos vadītājos preses organos. Tomēr atzinu par vajadzīgu speciāli uzstāties pasaules preses priekšā, sarīkojot preses konferenci.

Mazas un jaunas valsts ārlietu ministram ir diezgan riskanti uzstāties atsevišķā preses konferencē Ženēvā Tautu savienības asamblejas laikā, jo preses pārstāvju uzmanību tad saista lielo un vidējo valstu ministru runas plēnārajās sanāksmēs un komisijās, kā arī intervijas, ko dod šo valstu ministri preses konferencēs, kas dažbrīd saistās ar bagātīgi servētu tēju vai kafiju. Izbraucot šādos Ženēvas lielajos ūdeņos, mazas valsts ministrs var uzstāties sēklī... Viņa sarīkotajā preses konferencē var ierasties tikai pieci, seši žurnālisti, kas turklāt reprezentē ne visai svarīgas aģentūras un preses organus. Es tomēr riskēju, jo cerēju, ka mana runa plēnārajā sēdē bija radījusi zināmu interesi preses pārstāvjos. Daži žurnālisti bija pieprasījuši Latvijas delegācijā biografiskus datus par mani un foto attēlus, daži citi preses pārstāvji bija lūguši man speciālu interviju vai rakstu. Parīzes nedēļas žurnāla Europe Nouvelle redaktors bija lūdzis uzrakstīt speciālu rakstu par Latvijas ārpolitiku. Viss tas mani

sadrošināja sarīkot savu preses konferenci, tomēr bez tējas un bez konjaka. Pats būdams žurnālists, šādu preses pārstāvju „ietekmēšanu” atzinu par uzbāzīgu un tāpēc rīkoju kailu preses konferenci. Uzaicinātajiem preses pārstāvjiem tika gan mazliet intriģējošā veidā paziņots, ka Latvijas ārlietu ministrs Fēlikss Cielēns ir jau 17 gadus darbojies par žurnālistu un publicistu, speciāli rakstot par ārpolitikas problēmām, kā arī publicējis vairākas grāmatas. Solīju arī ne tikai gatavu interviju, bet atbildes uz jautājumiem — kā par Latvijas politiku, tā arī par Padomju Krieviju un austrumu Eiropu vispārīgi.

Šādā veidā iepriekš „izreklamējis” savu preses konferenci, mierīgi rakstīju franču valodā interviju.

12. septembrī, kad vajadzēja notikt manai saskarei ar pasaulē presi, dabūju zināt, ka tai pašā dienā un taisni tai pašā laikā savu preses konferenci izziņojis arī Lielbritānijas ārlietu ministrs. Mūsu delegācijā nu bija liela prātošana, ko darīt? Neatminos, kuŗš no tās locekļiem, Kārlis Ducmanis vai Pēteris Sēja, deva padomu atkāpties, paziņojot preses pārstāvjiem, ka Latvijas ārlietu ministra preses konference viņa saslimšanas dēļ pārcelta uz citu dienu. Tomēr izšķīros neatkāpties, bet droši iet uz priekšu, konkurējot ar Lielbritānijas ārlietu ministru. Intuitīvi nojautu, ka es, kā preses vīrs, saistīšu pie sevis zināmu skaitu preses pārstāvju un šis skaits nebūs tik niecīgs, lai manu preses konferenci uzskatītu par neizdevušos.

Ejot uz telpām, kur jānotiek konferencei, jutos diezgan nemierīgi: ja nu tiešām atnāk tikai pieci, seši . . . Ieradies gribētā 10 minūšu nokavē, biju priecīgi pārsteigts, ieraugot sarakstā ap 30 preses organu un aģentūru pārstāvju parakstus, gan franču, angļu, vācu un šveiciešu. Kad pēc piecām minūtēm teicu ievada vārdus, sarakstā bija parakstījušies jau ap 50 žurnālistu. Jutos kā uzvarētājs un droši franciski sāku nolasīt savu interviju, ko pēc tam tūlīt franču, vācu un angļu valodās dalīja preses pārstāvjiem. Tad sākās visgrūtākā daļa: jautājumi un atbildes.

Vairāki jautājumi bija diezgan kutelīgi, ja neaizmirstam, ka uz tiem bija jāatbild nevis publicistam Fēlikksam Cielēnam, bet Latvijas ārlietu ministram. Turklāt nav viegli pateikt ko interesantu un noteiktu dažādu virzienu preses vīriem, neaizskarot

pie tam ne mazākā mērā nevienu ārvalsts valdību. Jautājumi bira viens pēc otra. Cik ilgi vēl pastāvēs boļševiku režīms Maskavā? Vai Kremlišs Ķīnā un Āzijā vispār aktīvi kurina pasaules revolūciju? Vai Padomju Krievija apdraud Baltijas valstis? Vai krievu-poļu pretešķībā neizvirzīsies jauns kašs? u.tl.

Uz visiem jautājumiem atbildēju tūlīt, lakoniski un katēgoriski, bez kādas izvaires un neskaidrības. Jautājums, cik ilgi pastāvēs boļševiku valdība, tika stādīts sakarā ar Latvijas-Krievijas parakstīto saimniecisko līgumu, kuŗa termiņš bija pieci gadi. Pavisam īsi analizēju Krievijas iekšējo stāvokli un starptautiskās attiecības, pareģoju, ka boļševiku režīms tik drīzi nekritīs, tas pastāvēs vēl vismaz 10 gadu. Skaidri nojautu, ka klātesošo lielais vairums negrib ticēt manai prognozei. Lai savu pareģojumu pastiprinātu, humoristiskā tonī pastāstīju, ka pirms gada esmu saderējis ar kādu krievu emigrantu dāmu uz 10 pudelēm laba franču šampanieša, no savas puses pareģojot, ka tuvākajos 10 gados boļševiku vara nekritīs. Es esmu ar mieru tūlīt ar katru, kas to vēlas, noslēgt par šo lietu jaunas derības, apstiprinot tās pie Ženēvas notāra. Protams, visi gardi nosmējās un neviens šādās derībās ar mani neielaidās. (Piezīmējams, ka derības ar krievu emigrantu dāmu nebija nekāds izdomājums. Minētā dāma savas zaudētās 10 pudeles šampanieša man atnesa Parīzē 1936. gadā, kad tās man Ulmaņa diktatūras trimdas sausumā ļoti labi noderēja.)

Vēl grūtāks bija jautājums par Padomju Krievijas un Polijas attiecībām, vai nevar izcelties jauns kašs Eiropā? Uzmanīgi, bet noteiktos vārdos, paredzēju, ka, kaut gan abas šīs valstis asi sacenšas par ietekmi austrumu Eiropā, tomēr kaŗu nevēlas ne Maskava, ne Varšava.

Kāda vācu laikraksta pārstāvis uzstādīja jautājumu, ar kuŗu viņš pilsoniskās auditorijas priekšā gribēja kompromitēt mani: vai latviešu sociāldemokrati, boļševisma ideju inficēti, uzspieduši parlamentam ļoti radikālo agrāro reformu, neparedzot atlīdzību par atsavināto zemi? Protams, ka mani nesamulsināja šis jautājums — Baltijas baronu šķirstā iedzinu vēl pāris naglu.

Tā mana preses konference pilnīgi izdevās: kuplāk apmeklēja

nekā Čemberlēnam un manas intervijas atreferējumi, kā arī dažas atbildes uz jautājumiem, parādījās pasaules presē.

Noslēdzot atmiņas par Tautu savienības VIII asambleju, vēl piemetināmi daži vārdi par manu saskari ar citu valstu ārlietu ministriem, lai viņš informētu par Latvijas ārpolitiku, kas bija mans ceturtais uzdevums Ženēvā. Biju vizītēs pie Polijas ārlietu ministra Zamoiska, Čehoslovākijas — Beneša, Zviedrijas — Lefgrēna, Somijas — Prokope, un dažiem citiem.

Par vidējo valstu visspilgtāko pārstāvi varēja uzskatīt Čehoslovākijas ārlietu ministru Benešu. Citās valstīs ārlietu ministri nāca un gāja, turpretī viņš bija savas valsts „mūžīgais” ārlietu ministrs. Benešs bija kļuvis arī par Mazās antantes — Čehoslovākijas, Jugoslavijas un Rumānijas politiskās un militārās savienības — redzamāko pārstāvi. To viņš nepanāca tāpēc, ka viņa reprezentētā valsts būtu lielāka un varenāka par saviem sabiedrotajiem kaimiņiem, bet gan ar savu personīgo talantu un autoritāti. Ja Tautu savienībā Benešs bija kļuvis par visredzamāko politiķi, tad ne tāpēc, ka viņš bija Mazās antantes lielais līderis. Ženēvas politiskajā arēnā Benešs izvirzījās kā spilgta personība. Viņš nebija aizrautīgs runātājs, tomēr runāja labi, ļoti lietišķi, lakoniski. Nebūdams kāds dziļš domātājs, vai jaunu ideju nesējs, Benešs, kā to jau teicu agrāk sakarā ar 1924. g. asambleju, spēja izlīdzināt pretešķības un atrast saskaņotas formulas. Benešs vienmēr centās augstu izvērtēt un praktiski iedarbināt Tautu savienības statūtu pamatprincipus par kolektīvo mieru un kolektīvo drošību.

Vizītē pie Eduarda Beneša biju ap trīs ceturtdaļstundas un man bija pietiekami daudz laika, lai tuvumā novērotu šo Čehoslovākijas ievērojamo politiķi. Vispirms ievēroju šī Tautu savienības diplomātiskā spīdekļa vienkāršību. Biju novērojis, ka daļa vidējo un arī veco mazo valstu pārstāvju ļoti teātrāli, pat pārspīlēti samāksloti spēlē savas varenības izpaušmi. Nekā tamlīdzīga nemanīju pie Beneša. Viņa tonis bija vienkāršs, pat sirsnīgs. Viņš runāja ar mani kā kollēga ar kollēgu un neaizņēma laiku gariem monologiem, bet uzklauzīja manas domas par Baltijas valstu īpato stāvokli Krievijas un Vācijas starpā. Viņš atzina vajadzību starptautiski, ar lielvalstu palīdzību,

garantēt Baltijas valstu nākotni un solīja no savas puses atbalstīt Parīzē manis ierosināto Baltijas valstu Lokarno projektu. Konkrētas briesmas Benešs gan paredzēja Baltijas valstīm no monarchistiskās un militārās Vācijas, kuŗas restaurācija viņam likās iespējama. Hitleru viņš toreiz, kā visi, atzina par nekaitīgu politisku histēriķi, kas pie varas nenāks. Ka bolševistiskā Krievija arī nākotnē varētu kļūt nopietni bīstama ne tikai Baltijas valstīm, bet visai Eiropai, tam negribēja ticēt slavofilais Benešs.

Pavisam citāda rakstura vīrs bija Polijas ārlietu ministrs Zamoiskis. Viņu paspēju labi novērot pusstundu gaŗā sarunā. Viņš spēlēja lielvalsts pārstāvi, teātrāli izpauzot savas valsts varenību. Šī noskaņa gan bija kopēja visiem poļu nācijas pārstāvjiem, kas pēc pirmā pasaules kaŗa, kad Vācija un Krievija bija vājas, iedomājās, ka nu Polijas lielvalstij piekrīt Eiropas diplomātijā tā loma, kas agrāk bija Krievijas imperijai. Romantiskais sapņotājs Piłsudskis, kam bija ārkārtīgi nopelni Polijas valsts restaurācijā, bija ļoti iedomīgs vīrs un, kļuvis par faktisku diktatoru Polijā, iedvesa visiem poļu darbiniekiem lepnu iedomību par Polijas varenību.

Ar Beļģijas ārlietu ministru Emīlu Vanderveldi tikos vairākas reizes un mēs kļuvām draugi. Zviedrijas lielo valstsvīru Jalmaru Brantingu vairs nesatiku, jo viņš priekš diviem gadiem bija miris. Tagad Zviedriju pārstāvēja ārlietu ministrs Eliels Lefgrēns, ar kuŗu nodibināju labu personīgu kontaktu.

Izmantoju Somijas ārlietu ministra Prokopes klātieni Ženēvā, lai pārrunātu ar viņu Baltijas valstu nākotnes nodrošināšanu. Viņš gan necēla iebildumus pret to, ka es minu arī Somiju Baltijas valstu starpā, kuŗu neizskaramība būtu starptautiski garantējama, bet neticēja tādai iespējamībai un Somijas nākotnes nodrošinājumu, kā visi somu politiķi toreiz, saskatīja Somijas sevišķajā izolētajā ģeopolitiskajā stāvoklī, nost no pasaules tirdzniecības un stratēģijas ceļiem, kā arī Skandināvijas orientācijā, no kuŗienes gaidīja palīdzīgu roku nākotnē, ja tomēr Krievija uzbruktu. Ka šis politiskais kurss, ko Somija uzsāka jau 1922. gadā, nedeva tai nodrošinājumu, to pierādīja smagais, asiņainais kaŗš, ko somu nācija izcīnīja pret Krieviju 1939./40. gada ziemā.

Protams, visas trīs nedēļas, kamēr biju Ženēvā, atrados pastāvīgā kontaktā ar sabiedrotās Igaunijas ārlietu ministru Akelu, kuŗu jo sīki informēju par savām sarunām ar lielvalstu ārlietu ministriem Baltijas valstu drošības starptautiskās nodrošināšanas lietā.

Noslēdzot šīs atmiņas par Tautu savienības VIII asambleju jāpiemetina, ka arī vakaros ārlietu ministri bija nodarbināti, piedaloties dažādās dinejās un pieņemšanās. Kā visplašākie un izcilākie reprezentācijas sarīkojumi jāmin lielās dinejas, ko lepnākajā Ženēvas viesnīcā deva Šveices prezidents Motta un Tautu savienības ģenerālsekretārs anglis Drumons. Latvijas Saeimas budžeta komisija bija tik skopa reprezentāciju naudas piešķiršanā, ka ne ārlietu ministram, ne Latvijas pastāvīgajam delegātam Tautu savienībā Kārlim Ducmanim nebija kaut cik plašāku līdzekļu uzņemšanu sarīkošanai. Pastāvīgā delegāta rīcībā pat nebija sava atsevišķa nama, tikai neliels dzīvoklis. (Valsts savu namu Ženēvā iegādājās vēlāk.) Šajās šaurajās telpās ļoti kultūrālais sūtnis Kārlis Ducmanis attīstīja intensīvu darbību un tur viņa sirsnīgās kundzes un jaukās mūzikālās meitas klātienē valdīja mīļa mājība, kas man palikusi jo spilgtā atmiņā, ko tagad aptumšo Ducmaņa jaunkundzes bojā eja auto katastrofā un paša Ducmaņa nāve Sibīrijas tundrā pēc 1941. gada jūnija lielās izsūtīšanas.

8. RĪGAS DIPLOMĀTISKĀ KORPUSA SEJAS

Diplomātiskais korpuss mūsu galvaspilsētā bija visai plašs. Sūtniecības bija Lielbritānijai, Francijai, Vācijai, Itālijai, Padomju Savienībai, ASV, Japānai, Polijai, Rumānijai, Spānijai, Beļģijai, Zviedrijai, Dānijai, Somijai, Igaunijai un Lietuvai. Daži Rīgas sūtni bija akreditēti arī Tallinā un Kauņā. Viņi, pastāvīgi uzturēdamies Rīgā, brauca uz dažām nedēļām reprezentēties šajās mūsu kaimiņu valstīs. Tā kā diplomātisko neaizskaramību baudīja arī sūtniecību padomnieki un sekretāri, tad ārvalstu diplomātu skaits sanāca itin prāvs. Mēģināšu īsiem

spalvas vilcieniem raksturot Rīgas diplomātiskā korpusa izcilākās personas.

Lielbritānijas sūtnis Vons (Woghan) bija ļoti gaŗa auguma kalsns kungs, vecpūsis vai atraitnis. Viņa māju vadīja māsa. Viņš bija vecās skolas karjēras diplomāts, vēss, atturīgām manierēm, pat aristokratiski stīvs. Aritokrats viņš jau bija no dzimšanas, bet stīvs ne tikai manieŗu dēļ, jo slimoja ar reumatismu. Vona iegarenajā sejā bija vērojams kāds sāpīgs vilciens. Viņš nekad neiesīla, nekad neaizrāvās, ne ar vīnu, ne pokeru, ne sievietēm.

Sūtnis Vons nekādas plašas viesības nerīkoja. Tikai retas oficiālas dīejas, uz kuŗām uzaicināja valsts augstākās amatpersonas ar kundzēm: valsts prezidentu, ministru prezidentu, Saeimas priekšsēdi, ārlietu ministru, Saeimas ārlietu komisijas priekšsēdi. Tonis oficiālajās dīejās tika ieturēts svinīgi ceremoniāls, vēss. Pavisam reti Vons tajās kļuva runīgs, jautrs. Viņš vienmēr izturējās pret mani ļoti laipni. Tas tomēr netraucēja viņu vērst pret mani kā ārlietu ministru slepenu un arī atklātu cīņu, kā to mēs jau redzējām, runājot par Latvijas — Krievijas saimnieciskā līguma ratificēšanu. So cīņu zaudējis, viņš drīz vien bija spiests atstāt Rīgu. Izvādīšanas brokastīs, ko devu viņam par godu, arī es spēlēju ļoti laipnu diplomātu. It kā mūsu starpā nekas nebūtu noticis, es teicu siltus atvadišanās vārdus, novēlot viņam labas sekmes jaunajā darba vietā Stokholmā, bet viņa seja gan bija kādas tumšas nojautas pilna. Un tiešām, dažus mēnešus vēlāk viņš nomīra.

Jāpiemin arī Anglijas sūtniecības padomnieks Kārs. Viņš arī bija ļoti gaŗa auguma un viņa kundze tāpat. Dzīvojot Rīgā, viņš iemācījās labi krievu valodu, ko tomēr nepaguva izlietot diplomāta karjērā. To viņš pilnīgi atstāja un pārgāja zinātniskā darbā Londonas universitātes vēstures fakultātē, kur kļuva par profesoru. Izmantojot savu krievu valodas prasmi, konservātivais profesors Kārs raksta monumentālu boļševiku revolūcijas vēsturi, no kuŗas jau publicēti vairāki sējumi. (Car. A History of Russian Revolution.) Par Latviju tanī netrūkst kļūdu.

Francijas sūtnis San Viktor de Kastijons (Saint Victor de Castillon) nekādā veidā nespēlēja uzpūtīgu aristokratu, kaut

gan bija cēlies no ļoti senas dzimtas. Viņa žestos un balss tonī netēlojās slavenās varenās lielvalsts iedomīgs pārstāvis. Viņš imponēja ar savu smalko stāju, izjusto laipnību un galvenokārt ar francisko intelektuālo apgarotību. Karjēras diplomāts, kas kā sūtnis bija jau reprezentējis Franciju dažās dienvidus Amerikas valstīs, savā ilgajā diplomāta praksē nebija sastindzinājis savu personību. Viņš varēja interesanti runāt par franču vēsturi, literātūru un mākslu. Daudz zināja arī par dienvidus Amerikas tautu kultūru, ar kuŗu viņu saistīja ne tikai bijušās darba vietas, bet jo sevišķi viņa kundze, Čiles spāniete. Varu konstatēt, ka ne ar vienu Rīgā akreditētu citu sūtni man nav savijušās tādas draudzīgas saites, kā ar Kastijonu. Kāds neparasts, cilvēcisks šarms saistīja franču grāfu ar latviešu plēbēju partijas vadoni. Sabiedriskā reprezentācijā šis franču sūtnis bija ļoti atturīgs. Viņš reti rīkoja dinejas un viņa mājā nekad nepulcējās plašāka sabiedrība. Viņš, acīm redzot, domāja, ka Franciju un tās nozīmi visi jau zina, un nekāda sevišķa ietekmēšana nav vajadzīga. Nodzīvojis ilgus gadus Latvijā, Kastijons iemācījās cienīt šo mazo, varonīgo, kultūrālo demokrātisko republiku. Viņš jo dzīvi interesējās par latviešiem arī tad, kad bija aizgājis pensijā, kā par to pārliecinājos vēlāk Parīzē.

Tuvs man bija arī franču sūtniecības sekretārs Pols Neiraks. Priekš kaŗa, tikko beidzis augstskolu, viņš darbojies par skolotāju, kaŗā pret vāciešiem bijis smagi ievainots. Pēc kaŗa pārgājis diplomātiskā dienestā. Viņš bija vēl samērā jauns cilvēks, bet bārdiņa un mati ap deniņiem jau sirmoja. Parasti francūži mīlēja stāstīt par saviem piedzīvojumiem kaŗā, bet Neiraku varēja tikai ar grūtībām piespiest pastāstīt kaut ko par kaŗu. Ne tikai viņa literārā interese viņu tuvināja man un Maijai, bet arī viņa simpātiskā personība. Ar viņu un viņa kundzi, romantisku polieti, mēs kļuvām sirsnīgi draugi. Neiraks kādas reizes viesojās pie mums uz laukiem Zilēnos. Šeit novēroju viņa makšķernieka kaislību. Agrā rītā viņš bija jau nozudis, lai Platones upes krastos nodotos savam hobijam. Upe bija samērā nabadzīga zivīm, bet mūsu viesis staroja visā sejā, rādīdams mums savu lomu: vienu līdaciņu un dažas raudiņas . . .

Makšķernieka kaislības virzīts, Neiraks bija apceļojis visu

Latviju un pazina gandrīz visas mūsu upes un ezerus. Kā medniekiem, tā arī maksšķerņiekiem ir savi raibi piedzīvojumi, par kuriem viņi šad un tad stāsta īsti anekdotiskā garā. Tā reiz Neiraks jautri stāstīja kādu savu piedzīvojumu. Bijušais Latvijas finanču ministrs Ringolds Kalnings, kuŗš, kā zināms, bija ļoti bagāts vīrs Latvijas apmēros, bet neganti skops, reiz ielūdzis Neiraku braukt viņam līdz automobilī uz Gauju maksšķerēt. Neiraks priecīgs ielūgumu pieņēmis. Novakarē braukuši atpakaļ uz Rīgu. Aizvedis Neiraku uz mājām, Ringolds Kalnings licis savam viesim samaksāt pusi braukšanas izdevumu . . .

Pilnīgi pretējs Vonam un Kastijonam bija Vācijas sūtnis Kesters. Viņš nebija karjēras diplomāts, bet jaunās vācu republikas politisks darbinieks. Viņš bija sociāldemokratisks publicists, kas ar savu talantu un dzīvo temperamentu bija sasniedzis Veimāras republikā augstus amatus: viņš bija darbojies par iekšlietu un ārlietu ministru. Vācu valdība, šo ievērojamo politisko darbinieku 1923. gadā sūtot uz Rīgu, atzina šo posteni par sevišķi svarīgu. Kesters, nebūdam aristokrāts, ienesa jaunu toni Rīgas diplomātiskā reprezentācijā un darbības stilā. Viņa saskare ar latviešiem nesastinga šaurās oficiālās dinejās, kur uzaicināja tikai valsts virsotnes. Adolfs Kesters uzņēma kontaktu ar ļoti plašām latviešu intelektuāļu aprindām, ar parlamentāriešiem, redaktoriem, rakstniekiem, māksliniekiem. Viņš bez dinejām rīkoja viesīgus vakarus, uz kuŗiem ielūdza ap simts cilvēku. Tos ievadīja kāds vācu profesors vai publicists ar referātu. Reiz kāds vācu zinātnieks nolasīja labi motivētu referātu par runas mākslas būtību, citreiz kāds speciālists runāja par Vācijas teātri. Pēc referāta sākās viesīga sadzīve. Nepasniedza ne vīnu, ne degvīnu, bet labu Minchenes alu, ko no mucīņām tecināja glāzēs.

Pats sūtnis, tiešām, bija ļoti oriģināla personība, gaŗa auguma, visai korpulents, vienmēr labā jautrā omā, pastāvīgi ciešā kontaktā ar viesiem. To viņš panāca ar draudzīgu smaidu un vienkāršotu etiķeti. Pie vācu sūtņa Kestera nekāds stīvs formālisms nesasēja cilvēkiem mēles. Visi dzīvi sarunājās, jutās jautri un omulīgi. Tā tas bija ne tikai kungu alus vakaros. Tonis bija brīvs arī oficiālās dinejās. Šeit paskaļi runāja sūtņa kundze,

ievadot smēķēšanu jau tūlīt pēc pirmā ēdiena. Holšteinas muižnieka meita, viņa tomēr savā raksturā bija pilnīgā saskaņā ar savu demokrātisko vīru. Arī viņa bija dzīva un enerģiska. Kaut gan piecu dēlu māte, viņa intensīvi nodevās sabiedriskai dzīvei. Kestera kundze sarunās ar viesiem bieži pat bija uzmanības centrā. Abi Kesteri ļoti interesējās par latviešu kultūras sasniegumiem, kundze visvairāk par latviešu glezniecību. Pats Kesters sajūsminājās par latviešu mūziku. Viņš pastāvīgi apmeklēja mūsu koncertus un operu, kur pirmizrādēs vienmēr bija redzams diplomātu ložā. Tur viņš nesēdēja sastindzis kā mūmija, bet līdzī dzīvoja ar kupliem aplausiem. Man atmiņā iespiedusies kāda aina. Pēc Salomes izrādes, kur Brechmane-Štengele aizrautīgi dziedāja titullomu, sūtnis Kesters bija tā sajūsmināts, ka piecēlās kājās, tik nerimtīgi un skaļi aplaudēja primadonnai, ka publika sāka vairāk pievērsties diplomātu ložai, nekā skatuvei un dziedonei. No šī vakara Rīgā sāka baumot, ka Kesters dziļi iemīļējis temperamentīgajā Salomes tēlotājā. Šis ievērojamais vācu diplomāts pēc kāda laika tika paaugstināts amatā, iecelts par vēstnieku Jugoslavijā. Skumji viņš šķīrās no iemīļotās Rīgas, kur bija veicis lielu darbu Vācijas un Latvijas tuvināšanā un ieguvis daudz draugu. Šķiroties viņš it kā nojauta, ka Rīgu vairs nekad neredzēs. Un tiešām, drīz pēc tam viņš pēkšņi nomira Belgradē.

Origināla un interesanta personība bija arī Padomju Savienības sūtnis Arālovs. Viņš bija pārliecināts boļševiks, kas aktīvi piedalījies pilsoņu karā. Tomēr viņš bija smalkjūtīgas dabas, sirsnīgs krievu intelektuālis, izglītojis par inženieri. Arālovs prata iecietīgi sarunāties ar visiem idejiskiem pretiniekiem, viņš nekad nedraudēja Latvijai, bet centās izveidot labas miera attiecības abu valstu starpā. Šī stāja nebija tikai ārlietu komisāra Čičerina diplomātijas veiklība, bet zināmā mērā arī Arālova personības veidojums. Oficiālajās dinejās lielajā, ērtajā sūtniecības namā Arālovs kopā ar savu izskatīgo, sirsnīgo kundzi ieturēja smalku toni, kopējot veco laiku klasisko rietumu formālās tradīcijas. Viņš bija ceremoniāls, elegants un viesmīlīgs namatēvs, kas etiķetes formā vienmēr ievija sirsnību. Dzīvāk noritēja plašākas viesības, kuŗas viņš šad un tad sarīkoja. Tanīs

viņš viesus neapgrūtināja gudriem referātiem, bet iepriecināja ar Maskavas ievērojamu solistu dziesmām. Pie bagātiem ēdienu galdiem valdīja jo liela dzīvība. Boļševiki nebija nekā grozījuši augstās sabiedrības sadzīves stilā.

Neviens Krievijas sūtnis, ne pirms, ne pēc tam, nespēja tik lieliski reprezentēties, kā to darīja Arālovs. Viņu tomēr pārcēla no Rīgas uz Maskavu ārlietu resorā. Kā vēlāk no droša avota bija dzirdams, šis savdabīgais boļševiku darbinieks 1937. gadā kritis par upuri Staļina teroram.

Savdabīga persona Rīgas diplomātiskajā korpusā bija arī ilggadīgais ASV sūtnis Frederiks Kolemans. Parasti mēs eiropieši iedomājamies amerikāņus gaļus, staltus vīrus. Kolemans, turpretī, bija maza auguma, vājš, neizskatīgs. Īpats viņam bija smaidīgs acu skatiens, kas saistīja cilvēkus. Šim amerikāņu diplomātam bija citādas manieres nekā angļu sūtnim. Viņš nekad, nekādā veidā neizrādīja, ka ASV ir pasaules bagātākā lielvalsts. Amerikāņu diplomāta manieres bija brīvas. Kolemans bija pastāvīgi redzams operā, koncertos, gleznu izstādēs un reizēm pat teātrī. Pie viņa viesībās varēja redzēt operas slaveņības un arī ievērojamākos gleznotājus. Viņš pirka arī latviešu mākslinieku darbus. To starpā viņam bija vairāki Vidberga spalvas zīmējumi. Šī Kolemana kultūrālā sliekšme padarīja viņu man ar Maiju sevišķi tuvu. Ar Kolemanu mums gan nebija tik sirsniņas attiecības kā ar Kastijonu un Kesteru, tomēr arī tās varētu saukt par draudzīgām.

Itālijas sūtnis Stranjeri bija politiskā darbībā gluži kluss. Diplomātiskā korpusā viņu uzskatīja par naīvu cilvēku. Tāds viņš arī bija. Reiz viņš pieteicās pie manis ļoti steidzīgā un svarīgā vizītē. Nevarēju izprast, kas tā gan varētu būt par lietu. Uztraukts viņš nu man stāstīja: fašistiskās Itālijas godu aizskārējs apmelojums parādījies jūsu valsts presē. Es jau domāju, ka sūtnis pārmetīs man kādu Sociāldemokrata rakstu, bet viņš lika man galdā Rigasche Rundschau, kas iespiedusi netīrus melus par viņa valdību. Vācu apdzīvotā, bijušās Austrijas novadā fašistu valdība piekopjot barbarisku pārtautošanas politiku, izdodot noteikumus, ka visi uzraksti sabiedriskās vietās, arī kapos, var būt tikai itaļu valodā. Tas neesot taisnība. Miroņus liekam

pilnīgi mierā. Savas valdības vārdā viņš protestēja pret šādu Latvijas preses nekaunību un prasīja, lai valdība piespiež Rigasche Rundschau respektēt patiesību. Viss tas tika teikts ļoti uztrauktā tonī. Es nu mēģināju nomierināt fašistiskās Itālijas pārstāvi. Nav labi, ka prese raksta nepatiesības. Tomēr mūsu preses likums paredz iespēju nepatiesības izlabot. Kas jūtas aizskarts presē, var prasīt iespiest atsaukumu. Esat tik laipns un sastādiet atsaukumu, laikraksts to katrā ziņā iespiedīs. Mans īsais paskaidrojums nenomierināja aizvainoto sūtni. Zem fašistiskās Itālijas sūtņa goda esot polemika ar kaut kādu avīzes redaktoru. Vēl mēģināju izlīdzināt šo svarīgo konfliktu. Atsaukumā nemaz nevajag polemizēt, bet izteikt tikai faktisku paskaidrojumu lietā. Arī to sūtnis negribēja un prasīja, lai Latvijas valdība piespiež R.R. atsaukt savu rakstu. Uz to nu es biju spiests mierīgā garā paskaidrot, ka Latvija ir demokrātiska republika, kur valda pilnos apmēros preses brīvība, un valdībai nav nekādas iespējas pavēlēt ko preseī. Šis mans paskaidrojums nenomierināja sūtni un viņš sarūgtinātā balsī noteica: „Man ļoti žēl, ka es savā taisnā lietā nevaru panākt gandarījumu. Nu es būšu spiests par to ziņot Dučem.” Vai viņš savu draudu izpildīja, to nezinu. Domājams gan, ka nē. Pēc pāris nedēļām, kad atkal satiku signore Stranjeri, domāju, ka nu viņš atkal sāks vaimanāt par Latvijas presi. Bet viņš smaidīdams sirsnīgi man kratīja roku, it kā nekāda konflikta mūsu starpā nebūtu.

Polijas sūtni Jūliju Lukaseviču jau drusku raksturoju, runājot par viņa darbību. Vēl varu pieminēt, ka viņš bija sirsnīgs jūtu cilvēks, kas savus pārdzīvojumus nevarēja noslēpt, tie vienmēr bija lasāmi viņa acīs. Jūlijs Lukasevičs bija ne tikai simpātisks cilvēks, bet arī apdāvināts diplomāts. Viņš ātri kāpa uz augšu savā dienestā un vēlāk, 1936. gadā, viņu iecēla par vēstnieku Parīzē, kas Polijas diplomātijā bija vissvarīgākais postenis. Kad es Lukaseviču satiku atkal 1946. gadā Parīzē, viņš nu vairs nebija vēstnieks, bet politisks emigrants, tāpat kā es. Viņš bija ļoti satriekts par Polijas likteni. Pēc kādiem gadiem Polijas eksila valdība iecēla viņu par vēstnieku Vašingtonā, bet tur viņu kādu rītu atrada sūtniecības telpās nedzīvu cilpā.

Belģijas sūtnis grāfs de Seliss bija karjēras diplomāts. Arī šis

rietumu grāfs vienmēr uzturēja jo siltas attiecības ar mani. De Seliss un viņa daiļā kundze ļoti interesējās par glezniecību. Viņam jāpateicas par to, ka Beļģijas valdība dāvāja Latvijas valsts mākslas muzejam moderno beļģu gleznu kolekciju.

Ilggadīgais Zviedrijas sūtnis Torstens Undēns bija ļoti īpata personība. Viņš bija Zviedrijas sociāldemokrātiskā ilggadīgā ārlietu ministra Ostena Undēna brālis. Kaut Torstens Undēns bija provinces aptieķnieka dēls, tomēr viņš spēlēja tradicionāla aristokrata stilu. Vienmēr stīvs, vēsi atturīgs. Šo augsto stilu vēl pastiprināja viņa goda amats būt par diplomātiskā korpusa viceduajenu. Undēns šaubījās par Latvijas un visu Baltijas valstu ilgāku pastāvēšanu pret lielās Krievijas spiedienu, kas pieaugšot. Likās, ka viņu vajātu noskaņa: ja pēc Poltavas Zviedrijas lielvalsts nevarēja nosargāt Latviju pret Krieviju, tad to tagad arī nespēs neviens.

Ka šis zviedra bailes no krieviem nav bijušas bez pamata, par kuņām mēs divdesmitajos gados ironiski smīnējām, to pierādīja vēlāk Latvijas traģiskais liktenis . . .

Vēl kā ļoti oriģināla Rīgas diplomātiskā korpusa personība jāmin japāņu sūtnis Ujēda. Kaut gan Japānai Latvijā nebija nekādu tiešu politisku interešu un arī saimnieciskā apgrozība ar mūsu zemi bija pavisam niecīga, šī tālā Āzijas lielvalsts jau no 1922. gada uzturēja lielu sūtniecību, kas drīz vien neaizskaramo sūtniecības darbinieku skaitā pārspēja visas citas lielvalstis. Tas bija atklāts noslēpums, ka šo darbinieku vairums nodarbināts nevis ziņu vākšanā par Latviju, bet gan Padomju Krievijas izspiegošanā. Rīga šai ziņā bija izdevīgs centrs ne tikai ģeogrāfiskā ziņā, bet jo sevišķi tāpēc, ka tur bija apmetušies vairāki simti krievu balto emigrantu, no kuņiem varēja savervēt veiklus aģentus. Pats sūtnis Ujēda bija ļoti savdabīgs. Viņš gribēja uzturēt sirsnīgas attiecības ar plašu latviešu sabiedrību un rīkoja lieliskus rautus. Pats namatēvs arī iebaudīja krietnu malku un drīz vien iesila. Tad viņš kļuva gaužam sirsnīgs, gāja klāt viesiem un pildīja viņa glāzes tik devīgi, ka tas tiešā vārda nozīmē lija pāri glāžu malām uz baltajiem galdautiem un dažreiz arī uz dāmu kleitām. Man jo sevišķi redzes atmiņā palicis kāds Ujēdas rīkots rauts Resursa restorāna plašajās viesību telpās

pilsētas nama laukumā. Sūtniecības dzīvoklī bija itin prāvas reprezentācijas telpas, bet šoreiz vajadzēja lielāku, jo viesībās bija ielūgti ap 200 cilvēku.

1923. gadā Japānā bija notikusi liela zemestrīce un visā pasaulē vāca ziedojumus. Arī Latvijas Sarkanais krusts savāca ap divdesmit tūkstoš latu šīs katastrofas cietēju labā. Tad nu, lai izteiktu atzinību un pateicību Latvijas sabiedrībai, sūtnis Ujēda rīkoja lielisko rautu, kur jautrība bangoja visu nakti. Ujēda bija licis bagātīgi dekorēt visus galdus dārgām puķēm. Atvadoties sūtnis pats pasniedza visām dāmām krāšņus ziedus. Maija, jau iepriekš nojautusi, ka šai japāņu rautā ies kā maskerādē, bija artistiski iztaisījusies par japānieti, mati augstā japāņu sukājumā, tērps darināts kimono stilā. Šai „japānietei” matus rotāja īstas japāņu dekoratīvas sprādzes un rokas zaļa japāņu somiņa, ko 1919. gadā biju atvedis no Japānas. Protams, par šādu cieņības izrādīšanu japāņu stilam, sūtnis Ujēda bija ļoti aizkustināts, bet bīskaps Irbe manu dāmu noturēja par īstu japānieti, un ilgi brīnījās, ka viņa tik labi iemācījusies latviski runāt. . . Pēc šī bagātīgā rauta Rīgā vēl ilgi runāja par devīgo Japānas sūtni, kuŗš, lai pateiktos latviešiem par ziedojumu, pats no savas kabatas izdevis divreiz vairāk naudas. . .

Šeit neapkrastīju visus Rīgas diplomātiskā korpusa locekļus, bet tikai svarīgākās un interesantākās figūras. Spānijas, Dānijas, Somijas, Lietuvas un Igaunijas sūtni bija parasti diplomāti. Varbūt vienīgi par Igaunijas sūtni Seljamaa varētu teikt, ka viņš un viņa skaistā kundze bija ļoti aktīvi, un cik skopā Igaunijas parlamenta budžeta komisija atļāva, rīkoja dzīvus un diezgan plašus saviesīgus vakarus. Kaut gan Seljamaa vairāk turējās kopā ar Polijas sūtni Lukaseviču nekā ar mani, personīgi tomēr labi satikām un es viņu pastāvīgi informēju par Latvijas ārpolitikas nodomiem.

9. DIPLOMĀTU MEDĪBAS

Medības no seniem laikiem skaitās vīriešu izcila izprieca. Gadsimtus ilgi tā bija muižnieku privilēģija. Lielkungi saviem viesiem rīkoja medību svētkus, kur skanēja dzinēju klaigas, suņu rējieni, piķieru tauris, ko visu pavadīja alkohola tvaiki un liela jautrība. Šo muižnieku privilēģiju Latvijā pārkāpa droši zemnieku dēli, kas nelikumīgi medīja muižnieku mežos zaķus un pat stirnas.

Šis aristokratu izpriecas Latvijā izbeidzās, kad muižas un meži pārgāja valsts īpašumā. Nu svinīgas medības dažkārt rīkoja valsts prezidents Jānis Čakste, ielūgdams tajās it īpaši diplomātiskā korpusa locekļus.

Būdams par ārlietu ministru, arī es divi reizes sarīkoju diplomātiem medības. Vienreiz mazas, otreiz jo plašas.

1926. gada Ziemassvētkos ielūdzu Zilēnos uz medībām Krievijas sūtni Arālovu un Polijas sūtni Lukaseviču, kas abi no prezidenta Čakstes rīkotajām medībām bija pazīstami kā kaislīgi un veikli mednieki. Manos nolūkos nebija tikai sagādāt viņiem atpūtu un izpriecu, tur ietilpa arī citi apsvērumi. Ar šo ielūgumu manas sievas vecāku mājās uz visu dienu es izrādīju abiem sūtņiem sevišķu uzmanību un nostādīju viņus abus savādā sacensības stāvoklī.

Bija jauka ziemas diena. Zeme bija klāta pabiezu sniega kārtu un Platones upe bija cieti aizsalusi.

Pēc krietnām brokastīm devāmies medībās. Bijām tikai trīs mednieki — Arālovs, Lukasevičs un es. Atzīstos, ka ejot blakus šiem izcilajiem medniekiem, mani pārņēma nepatīkama sajūta. Es taču biju „mednieks”, kas savā mūžā nošāvis tikai vienu zaķi. Pat bise, kas nu man bija plecos, nepiederēja man, bet svainim. Mūs nepavadīja ne dzinēju, ne suņu bari, ne mežraga taurēšana. Gājienā pa Platones upes ledu mūs pavadīja kamanās Juris. Viņš bija mūsu vadonis, jo zināja, kur ziemā mīt zaķi. Kamanas bija vajadzīgas, lai pēc dižām medībām pārvestu bagātīgo medījumu un arī pašus medniekus.

Pēc pāris stundām atgriezāmies Zilēnos ar vājām trofejām. Arālovs un Lukasevičs katrs nošāva pa zaķim, bet es nevienu.

Mājās gan pašapzinīgi, pat lielīgi taisnojos: paliku tukšā tāpēc, ka gribēju novēlēt medījumu augstajiem viesiem. Varbūt medības būtu bijušas sekmīgākas, ja mūs nepārsteigtu nelaime. Kādā vietā upes straume bija padeldējusi ledu un mūsu zirgs ielūza upē. Nu mums bija kāda pusstunda jāmokās, iekāms uzvilcām pajūgu uz ledus. Saslapuši un nosaluši, atzinām par prātīgāku doties mājup.

Zilēnos sākām īsti sasilt, dzerdami karstu tēju ar konjaku. Kad bijām krietni sasiluši, gājām ārā atvēsināties. Nekad neizmirsīšu to, kas nu notika. Mēs visi, nopietni un solidi politiķi, kuŗu starpā bija arī Pauls un Klāra Kalniņi, nu kļuvām kā bērni. Braucām ar ragaviņām no stāvā Platones upes krasta un draiskulīgi smējāmies, kad tās apgāzās un sniega kupenās pazuda līdzbraucējas dāmas. Tad kādu laiku patrakojām marijāžā. Tā Zemgalē sauca speciālu vizināšanās ierīci. Vietā, kur ledus biezs, iesaldēts miets, kam uzmaukts ritenis, pie kuŗa piestiprināta gaŗa kārts. Tās galā piesietas ragaviņas. Kad divi vai trīs vīri ar kokiem strauji grieza riteni, ragaviņas drāzās aplī raķetes ātrumā. Braucējas kļiedza, lai pārtrauc trako reibuli, bet iesilušie griezēji tik drīz vis nerimās.

Saprotams, pēc šādiem ziemas sporta priekiem ēstgriba bija varena un pusdienas izvērtās īstā Zemgales bajāru goda mielastā, kas satura ziņā pat pārspēja daŗu labu Rīgas dineju.

Jautri un patīkami aizskrēja šis vakars. Nekādas disonances neradās abu naidīgo valstu sūtņu starpā. Visi šai vakarā jutās tikai cilvēki, ne politiķi.. Jautri runājām, pa starpām pat dziedājām. Arī Saeimas priekšsēdis Pauls Kalniņš, kas bija gados vecākais un arī augstākais politiskā stāvoklī, kļuva jo sevišķi omulīgs, kaut gan reibinātājus dzērienus lietoja ļoti uzmanīgi, retumis iedzerot pa malkam vīna. Toties mans svainis Kristaps Eliass dzēra par trim un, stingri turoties kājās, labā omā mētājās asprātībām. Daudz varēja panest arī abi sūtņi. Viņi vienubrīd kļuva tik dzīvi, ka sāka dejot ar mūsu dāmām harmonikas pavādījumā. Nu izrādījās, ka Klāra Kalniņa ir nevien liela runātāja, bet arī veikla deŗotāja.

Tikai ap pulksten trim naktī viesi devās atpakaļ uz Rīgu,

paņēmuši līdzī savus zaķus un pa sainītim namamātes cepto cukurkriņģelišu, kāds ciema kukulis bija sena Zilēnu tradīcija.

Pie visa tā piezīmējams, ka sūtnim Arālovam bija atbraucis līdzī kāds sekretārs, kuŗu mūsu ārlietu ministrija turēja dibinātās aizdomās, ka viņš ir čekists. Acīm redzot, šāds pavadonis Padomju Krievijas sūtnim bija obligātorisks, lai sevišķa acs novērotu, ko viņš runā un dara.

Otrās diplomātu medības, ko sarīkoju, noritēja pavisam citādā stilā. Tās bija plašas un savā ziņā ļoti oriģinālas.

Es aicināju ierasties 31. jūlija novakarē Burtņieku pili uz piļu medībām valsts prezidentu G. Zemgalu, ministru prezidentu M. Skujenieku, visus Rīgā akreditētos sūtņus un dažus ministrus ar kundzēm. Ielūgums bija sastādīts mazliet humoristiski, jo tika piezīmēts, ka var piedalīties arī tie, kas neprot šaut, jo būs cita izprieca — vēžu ķeršana.

Šāda veida viesības rīkoju ne tikai tāpēc, lai sagādātu sūtniem un viņu kundzēm patīkamu izpriecu, bet arī, lai viņus kaut cik iepazīstinātu ar mūsu laukiem.

Šīs lielās viesības sarīkot uzdevu protokola nodaļas darbiniekam Jānim Tepferam. Viņš šo uzdevumu veica spīdoši, prof. Vārsbergam un viņa kundzei piepalīdzot. Un tas nebija nemaz tik viegls, kā var likties. Burtņieku pils, kas bija piešķirta agronomu biedrībai, taču nebija nekāda viesnīca. Telpu tik daudz viesiem tur gan netrūka, bet trūka guļamo piederumu. Tie, tāpat arī ēdieni, dzērieni un cits nepieciešamais, bija jāsagādā, daļēji jāved no Rīgas. Jāaicina bija vietējie aizsargi, kas palīdzētu vēžu ķeršanā un mežsargi, kas pakalpotu piļu medībās.

Bija saulaina jūlija pēdējās dienas pēcpusdiens, kad pie Rīgas pils sapulcējās ap trīsdesmit automobiļi, lai pavadītu valsts prezidentu G. Zemgalu braucienā pa Vidzemi uz Burtņieku pili. Ceļā apstājāmie Straupē, kur apskatījām senās vēsturiskās celtnes — pili un baznīcu.

Visas mašīnas bez jebkādiem starpgadījumiem novakarē laimīgi ieradās Burtņieku pili. Tā bija liela divstāvu ēka, ko no visām pusēm arhitektoniski ietvēra labi kopts parks. Turpat lejā spīdēja Burtņieku ezers, kur nākošā rītā vajadzēja notikt piļu medībām.

Nomazgājuši ceļa putekļus, sākām lielajā zālē dineju. Pie galda bijām ap 40 cilvēku. Dineja nebija ceremoniāla, kaut gan tajā piedalījās arī valsts prezidents, jo oriģinālā vide lauku pilī un medību drudzis piešķīra tai vieglāku noskaņu.

Pēc iestiprināšanās tūlīt devāmies vēžot. Bija jau krietni satumsis. Pa meža ceļu braucot, automobiļu karavāna kļuva pasakaina. Starmeši kā burvju lampas skaldīja tumsu un, joku dēļ, auto taures sakaucās kā mistiski meža gari.

Sedas upes krastā tūlīt ķērāmies pie darba. Mūs sagaidīja aizsargu priekšnieks ar saviem palīgiem. Ap 10 krītiņu bija jau sagatavoti. Kamēr izskaidroju ārzemniekiem vēžošanas tehniku, aizsargi ielika upē krītiņus, ne visai tālu vienu no otra. Pēc dažām minūtēm visa sabiedrība gāja skatīties krītiņu izcelšanu. Tas notika lāpu gaismā, lai viesi labāk varētu saskatīt Sedas upes brīnišķīgo vēžu pārpilnību. Katrā krītiņā bija 10, 15 vai pat 20 vēžu. Šis daudzums visus pārsteidza. Bet brīnums bija pavisam ārkārtīgs, kad nedaudz vēlāk, vēžošanu turpinot, lomi kļuva vēl pilnīgāki. Pusstundas laikā bija divi maisi vēžu pilni. Par šo Latvijas dabas bagātību nebeidza brīnīties ārzemnieki, sevišķi Itālijas sūtnis Stranjēri, bet latvieši bija lepnī uz to.

Par šo savādo dabas bagātību nebrīnījās Jānis Tepfers, es un aizsargi, jo zinājām tās īstos cēloņus. Jau Rīgā Tepferam konfidenciali ieteicu, lai viņš ar Burtnieku pagasta aizsargu priekšnieku nokārto tā, ka iepriekš tiek saņemts liels daudzums vēžu, kas viesību vakarā slepeni saņemami izvelkamos krītiņos. Mēs, nedaudzie zinātāji šad un tad samirkšķinājāmies un pasmīnējām par to, ka mūsu „sazvērestība” tik lieliski izdevusies. Nu pēc 35 gadiem beidzot ir pienācis laiks atklāt šo slepenās diplomātijas noslēpumu . . .

Ar sveķainu malku ātri sakūra uguni zem liela katla, kur verdošā ūdenī sabēra vēžus. Beļģijas sūtņa kundze, daiļā grāfiene de Selis aizvēra acis un aizlika tām vēl abas rokas priekšā, lai nebūtu jāredz šī nežēlīgā masu slepkavība.

Nogaršojuši vēžus un aplacinājuši tos ar ķimeli, braucām atpakaļ uz Burtnieku pili. Tur mūs gaidīja mielasta galds. Vecākie kungi ar valsts prezidentu Zemgalu priekšgalā drīz

vien aizgāja gulēt, bet vairākums palika pie galda. Kāds sāka spēlēt uz klavierēm valsi un man ar Kestera kundzi bija jādod pamudinājums jau trai ballei, kas vilkās līdz pulksten trim, kad devāmies pie miera, jo pulksten piecos no rīta medniekiem bija jāceļas.

Agrā rīta stundā mednieki steidzās uz ezeru pīļu medībās, kas oficiāli bija atļautas ar 1. augustu. Vietējais mežzinis katram ierādīja savu vietu ezera krastā. Katram medniekam par pavadoni bija piešķirts kāds mežsargs, kuņa uzdevums bija ar suni palīdzēt celt gaisā pīles un savākt nošautās.

Mednieku nebija daudz — pieci vai seši sūtņi un trīs vai četri latvieši. Visus vairs neatminos, bet īpatākie mednieki man dziļi iespiedušies atmiņā. Visievērojamākais mednieks bija Polijas sūtņis Lukasevičs. Augstu pacēlis galvu, viņš drošiem soļiem devās ezerā. Otra slavenā mednieka Arālova nebija, jo viņš jau bija aizsaukts prom uz Maskavu. Viņa pēcnācējs Lorencs nemaz nebija mednieks. Viņš un viņa kundze latviete jutās ļoti nedroši diplomātiskā korpusa vidū un visā šai izpriece bija ļoti atturīgi. Vislielāko pārsteigumu sagādāja Kesteru pāris. Ne tikai viņš pats, bet arī viņa kundze bija bruņojusies ar medību bisi. Slaiķā, pilnīgā Diana, varonīgi ūdeni uz visām pusēm šļakstīdama, brida ezerā, vienmēr uzmanīgi turēdama bisi tēmēšanai. Droši brida ūdenī arī mūsu valsts prezidents Zemgals, ministru prezidents Skujenieks. Arī es sekoju viņiem. Kā gan būtu varējis nēpiedalīties medībās, jo pats taču biju visus ielūdzis. Biju iztaisījis par lielisku mednieku. Dienu pirms tam Niklasi ieroču veikalā nopirku medību bisi, tērpies mednieka kostīmā un ap vidu aplicis mednieka jostu ar daudzām patronām. Pat cepuri biju izpušķojis ar putna spalvu. Laikam izskatījies tikpat lielisks mednieks kā Dodē Tartarēns, kad viņš no savas Taraskonas devās uz Afriku lauvas medīt.

Norībēja pirmie šāvieni, tiem sekoja citi. Pīļu bija ļoti daudz, jo tikai ar šo rītu sākās viņu medību sezona. Beidzot medības, saskaitījām savus guvumus. Visvairāk pīļu bija Lukasevičam, kāds pusducis. Tad nu mēs vienprātīgi ievēlējām viņu par pīļu mednieku virsaiti un apsvaicām skaļiem saucieniem. Vēl skaļāk tomēr uzgavilējām līdz krūtīm slapjajai Kestera

kundzei, kuŗa arī bija noŗāvusi trīs pīles. Tas visiem likās kaut kas brīnumains, it īpaši viŗai pašai un viŗas vīram, kuŗš bija noŗāvis tikai divas pīles.

Neviens nenojauta, kā īsti bija raduŗās Kestera kundzes trofejas. Ar meŗzini biju slepeni nokārtojis zināmu viltību, lai izpalīdzētu daŗiem vāŗākiem medniekiem. Viŗu pavadonim meŗsargam bija jātur vienmēr sava bise ŗauŗanas gatavībā, lai trāpītu pīli taisni tai brīdī, kad vāŗais mednieks izŗauj.

Māŗās braucot es automobilī visu ceļu gudroju, vai tās divas pīles, kas gulēja pie manām kājām, ir manis noŗautas, vai meŗsarga.

Rakstot par ŗīm jaukajām medībām pēc vairāk nekā 30 gadiem, man tomēr uzmācas skumjas, pavisam maz ŗo medību dalībnieku ŗodien ir dzīvo vidū. No visas ŗīs godības man palikuŗas tikai atmiņas un brieŗa raga medību nazis, kuŗa korķvilķis man ŗad un tad ŗajos gaŗajos gados ir uzticīgi kalpojis.

10. ĀRLIETU MINISTRIJAS DARBINIEKI

Ārlietu ministrijas augstākie darbinieki ir sūtņi, kas ārlietu ministra vispārējo norādījumu ietvaros darbojas autonomi. Viŗu rīcībā ir zināms skaits ierēdņu, kas tieŗi viŗiem padoti. Bez ārlietu ministrijas uzdoto lietu kārtoŗanas sūtņis uz savu iniciā-tīvu veic sakaru izveidoŗanu. Sūtņa panākumi lielā mērā atkārŗas no viŗa personīgajām spējām un aktivitātes.

Ko sasniedz personīga iniciā-tīva un enerģija, to jo spilgti rādīja sūtņis Maskavā Kārlis Ozols. Pēc izglītības inŗenieris, Ozols labi orientējās ārpolitiskās un saimnieciskās lietās. Viŗš rakstīja vērtīgus ziņojumus, rūpīgi vācot visus pieejamos materiālus. Viŗa ziņojumi par Krievijas rūpniecību un lauksaimniecību bija statistiskiem datiem ilustrēti. Viŗa plaŗais pārskats — Padomju varas desmit gadi — bija ļoti laba boļŗeviku revolūcijas analīze. Tas ir vērtīgs apcerējums, apmēram 70 maŗinraksta lappuŗu, kuŗa kopija atrodas manā archīvā un gaida publikāciju. Ozolam bija personīgas īpaŗības, kas vajadzīgas sūt-

nim — nosvērtība un pašapziņa. Viņš varēja taktiskā formā pateikt arī rūgtu patiesību un ar cietu gribu aizstāvēt Latvijas intereses. Viņš neviena priekšā neklanījās, nelocījās, bet paceltu galvu droši cīnījās par savu zemi diplomātijas frontē.

Mūsu sūtnis Tallinā Jānis Seskis arī bija ļoti vērtīgs darbinieks. Mazās Igaunijas postenis tomēr bija liels mūsu diplomātijā. Igaunija taču bija Latvijas politiskā un militārā sabiedrotā, tāpēc mūsu sūtnim Tallinā vienmēr bija daudz atbildīga darba. Sevišķi grūts bija Seska uzdevums 1927. gadā, kad mana aktīvā ārpolitika, it īpaši tirdzniecības līgums ar Padomju Krieviju, radīja Igaunijas politiskās aprindās nenovīdību. Seskis, kaut gan piederēja Zemnieku savienībai, kuŗa bija opozīcijā un kritizēja manu ārpolitiku, noteikti aizstāvēja kreisās valdības ārpolitiku pret igauņu uzbrukumiem. Arī Seskis rakstīja rūpīgi sastādītus ziņojumus par apstākļiem Igaunijā un par šīs mūsu sabiedrotās valsts politiku. No Seska ziņojumiem bija redzams, ka tos rakstījis piedzīvojis žurnālists. Šis zemnieka dēls, kuŗš kā tautskolotājs bija piedalījies 1905. gada revolūcijā, emigrējis uz Šveici, kur Bāzelē beidzis augstskolas filozofisko fakultāti, bija saglabājis sīrsnīgu vienkāršību diplomāta darbā. Toties viņa kundze lieliski reprezentējās. Es lūdzu sūtni Seski bez vispārējiem ziņojumiem rakstīt man sevišķi konfidenciālas vēstules, kur pilnīgā atklātībā raksturo Igaunijas ārpolitikas motīvus, kā arī tās politiskus.

Ne mazāk vērtīgs darbinieks mūsu diplomātijā bija sūtnis Kauņā Antons Balodis. Kādreizējais tautskolotājs bija pašmācības ceļā guvis plašu izglītību un izveidojies par interesantu literātūras kritiķi ar pseudonimu Krauja. Spējas viņš parādīja arī diplomātiskā darbā. No ārlietu ministrijas Baltijas nodaļas vadītāja kļuva par sūtni Kauņā. Šeit bija vajadzīgs diplomāts, kuŗš ne tikai var labi orientēties, bet arī ietekmēt. Jau tīri ārēji A. Balodis bija ļoti reprezentatīvs: gaŗa, plecīga auguma ar imponantu galvu un labi koptu bārdu. Paŗapzinīgi viņš ieturēja stingru stāju. Viņa ziņojumi par Lietuvu bija literāri uzrakstīti un sniedza vienmēr kaut ko jaunu.

Lai nodrošinātu pilnīgu konfidencialitāti, es ievēdu speciālu tehniku Ozola, Seska un Baloŗa sevišķi slepenajiem ziņoju-

miem. Tos viņi rakstīja ar roku vienā eksemplārā un tie bija adresēti tieši man. Ziņojumu vēstules bija ar diegu caursietas un zīmogotas ar zīmoglaku. Rakstot šādā veidā, sūtņi varēja brīvāk izteikties, nebažījoties par to, ka viņu izteiktās domas varētu nākt zināmas nevēlamām personām. Tā kā biju solījis šīs vēstules paturēt noslēpumā, tad 1928. gada janvārī, atstājot ārlietu ministriju, es tās paņēmu līdzi. Tagad tās glabājas manā personīgajā archīvā. Kādreiz tās vajadzēs publicēt kā interesantus vēsturiskus dokumentus.

Viens no izglītotākiem un darbīgākiem sūtņiem bija Kārlis Ducmanis. Jurists un ievērojams publicists, kas bija darbojies par redaktoru un sarakstījis arī vairākas vērtīgas grāmatas, viņš bija īsti kvalificēts sūtņa amatam. Kā ilggadīgam pēterburdniekam viņam bija laba uzstāšanās un turklāt arī nosvērta, iespaidīga stāja. Sevišķi gribu izcelt K. Ducmaņa taktu, kas tik nepieciešams diplomātiskā darbā. Viņš bija Zemnieku savienības biedrs, bet valsts darbā nebija partejisks. Darbodamies par patsāvīgu delegātu Tautu savienībā, viņš katēgoriski aizstāvēja mūsu agrāro reformu, kaut gan viņa partija neatzina tik radikālu reformu, it īpaši atlīdzības nemaksāšanu muižniekiem.

Par citiem mūsu sūtņiem es varu teikt, ka viņi katrs savā vietā un pēc savām spējām reprezentēja Latviju: F. Vesmanis — Londonā, Dr. Voits — Berlīnē, V. Šūmanis — Parīzē, M. Nukša — Varšavā, K. Zariņš — Stokholmā un O. Grosvalds — Helsinkos. Visi viņi, izņemot Zariņu, bija ar augstskolas izglītību, kaut ļoti dažādu: Vesmanis — jurists, Voits — acu ārsts, Nukša — arhitekts, Grosvalds — Minchenes universitātes mākslas vēstures doktors un V. Šūmanis beidzis tirdzniecības augstskolu Šveicē. Zariņš, pat bez vidusskolas izglītības, bija veikls selfmademan, kas Pēterburgā bija noslīpējies sabiedriskā darbā.

Nemaz nav tik viegli jaunā valstī izraudzīt labus piemērotus sūtņus. Ideālam sūtņim jāapvieno daudz dažādu īpašību: valodu prasme, labas manieres, taktiska uzstāšanās, pašapziņa, izglītība, orientēšanās kultūras jautājumos, enerģija un — beidzot, bet varbūt visvairāk — ārpolitikas izpratne un interese. Kad man 1927. gadā vajadzēja izraudzīt kandidātu sūtņa amatam Romā,

tad izvēlējos Pēteri Sēju, kuŗš darbojās ārlietu ministrijā par rietumu nodaļas vadītāju. Viņš saprata ārpolitiku, bija arī diezgan aktīvs, pietiekami prata valodas, bija dzīvojis no 1906. gada līdz 1919. gadam kā politisks emigrants Cīrihē.

1927. gadā man kā ārlietu ministram bija konkrēti jāieņem stāvoklis Miķeļa Valtera lietā. Kādā iepriekšējā nodaļā jau rakstīju, ka Dr. M. Valteru no sūtņa amata atlaida 1925. gadā ārlietu ministrs un ministru prezidents Hugo Celmiņš par rupju izturēšanos pret sūtniecības padomnieku Jūliju Feldmani un arī pret ministru prezidentu. Valters nu bija iedomājies, ka kreisā valdība, kuŗā nepiedalījās Zemnieku savienība, katrā ziņā iecels viņu atpakaļ sūtņa amatā. Viņš nu griezās pie manis ar lūgumu viņu rehabilitēt, nostādot visu lietu tā, it kā Celmiņš viņu būtu atlaidis no sūtņa amata politiskas neiecietības dēļ.

Man nu bija grūts stāvoklis. Es Valteru ļoti cienīju kā vecu politisku darbinieku, kam lieli nopelni Latvijas neatkarības veidošanā. Sūtņa amatā viņš bija darbojies labi, kaut arī pārliecīgā manierībā. Labprāt gribēju iecelt viņu atkal par sūtni, tomēr nevarēju gluži vienkārši aizmirst viņa atlaišanas motīvus. Hugo Celmiņš taču visu lietu bija cēlis priekšā Saeimas ārlietu komisijai, kas viņa rīcību sankcionēja. Piedāvāju Valteram ģenerālkonsula vietu Kaņālaučos, kas nemaz nebija smādējama: pie maza darba ar pieklājīgu atalgojumu, tuvu Latvijai, un filozofiskajam Valteram kā radīta klusām pārdomām Emanuela Kanta mītajās tekās. Sākumā Valters ar manu piedāvājumu bija ne visai apmierināts, bet pēc pāris nedēļu pārdomām to pieņēma. No Kaņālauču mierīgā apolītiskā posteņa viņu atpakaļ sūtņa amatā iecēla tikai pēc 7 gadiem autoritārais vadonis Ulmanis.

Ārlietu ministrijā nebija tādu darbinieku, kas varētu man dot kādus politiskus padomus. Es biju patstāvīgs savās ārpolitikas līnijās. Ģenerālsekretārs Hermanis Albāts, labs starptautisko tiesību pazinējs un arī šī priekšmeta pasniedzējs mūsu universitātē, tomēr bija ļoti pasīvs un nedrošs slēdzienos, vienmēr gaidīja direktīvas no ministra.

Ļoti darbīgs un ar plašu iniciatīvu bija preses nodaļas vadītājs Alfrēds Bīlmanis. Viņš lietpratīgi un enerģiski veica

informācijas darbu, ko tagad mēdz saukt par propagandu. Par Latviju pasaulē vēl arvien zināja maz un vienmēr vajadzēja sagādāt mūsu sūtniecībām jaunus informācijas materiālus, rakstīt brošūras un arī ietekmēt Rīgā esošo ārzemju laikrakstu korespondentus un ārvalstu sūtniecību darbiniekus. Alfrēds Bilmanis bija ļoti kustīgas dabas, viņam nekad netrūka ko teikt un ko darīt. Viņa propagandista veiklību raksturo šāds, pats par sevi sīks, gadījums. Reiz Bilmanis vadājis pa Jelgavas muzeju franču sūtniecības sekretāru Neiraku. Bilmanis aizrautīgi stāstījis, ka izbāztie putni un zvēri šai muzejā liecina par mūsu zemes bagātību un visi citi priekšmeti stāsta par mūsu zemes vēsturi. Neiraks, izpletis acis, iejautājies, kuŗā Latvijas upē tad dzīvojot krokodīli. Viens eksemplārs patlaban atradies pie abu kājām. Bilmanis mazliet pasmīnējis un lepnā tonī paskaidrojis — jā, šis krokodīlis arī ir no Latvijas, t. i., no kādreizējās senās Kurzemes hercogistes Afrikas kolonijas Gambijas.

Kā sevišķi izveicīgs un centīgs darbinieks jāmin Vilhelms Munters. Šis Baltijas vācietis, kas dzimis Igaunijā, bija paspējis pārlatviskoties, pieskaņojoties jaunajiem apstākļiem. Jaunais ierēdnis ātri avansēja par Baltijas nodaļas vadītāju un saimniecisko līgumu komisijas sekretāru. Sevišķi šai pēdējā amatā viņš izrādīja lielu centību un arī krietnas darba spējas.

Ļoti vērtīgs darbinieks ārlietu ministrijā bija arī Roberts Liepiņš, kuŗš pārzināja mūsu konsulātu darbību un vadīja arī ministrijas administratīvās lietas.

Atzīstos, ka es ministrijā biju ļoti stingrs priekšnieks. Tā kā pats strādāju daudz, tad arī no darbiniekiem prasīju to pašu. 1927. gadā ārlietu ministrijā neviens nenosita laiku tukšās čalās. Toreiz tā darbojās kā uzvilka mašīna. Sešu stundu darbdiena Latvijas ierēdņiem bija sevišķa privilēģija, jo nekur Eiropā darba laiks nebija tik īss. Reiz sākumā no rīta kontrolēju, kad ierēdņi ierodas darbā. Ministra sekretārs Gustavs Celmiņš, pārkonkrustietis, kuŗam bija jādežurē pie telefona, ieradās pēc pulksten desmitiem. Kad viņš nākošajā dienā, neskatoties uz manu brīdinājumu, atkal tāpat nokavējās, es viņu atlaidu no darba.

Ļoti stingri vērtēju arī ierēdņu godīgumu. Jau minēju, ka

atlaidu no darba ierēdņi, kas nesa angļu sūtniecībai ārlietu ministrijas konfidenciālo rakstu kopijas. Tas bija kāds Baltijas vācietis. Arī trīs tautiešus atlaidu par koruptīvu rīcību. Viens bija salicis diplomātiskā bagāžā pulksteņus, kuņus viņš kā diplomātiskais kurjērs gribēja vest pārdošanai uz Maskavu. Otrs bija pratis, kā ārlietu ministrijas darbinieks, iegādāties palielā daudzumā ārzemju alkoholiskus dzērienus bez muitas nomaksas. Trešais, kāds konsulāta darbinieks, ārzemēs bija saņēmis „honorāru” par palīdzību, ko tam vajadzēja darīt bez jebkāda atalgojuma kā konsulāta darbiniekam.

Lai nepiedienīgas personas nestaigātu pa ārlietu ministriju, norīkoju apmeklētāju sevišķu kontroli. Katram, kas tur ieradās, izņemot ārvalstu sūtņus, bija jāizņem pie dežuranta caurlaide, kuŗā atzīmēja apmeklētāja vārdu, darbinieku, pie kuŗa viņš dodas, un laiku, kad ieradies ministrijā. Attiecīgam ierēdņim vajadzēja caurlaidē atzīmēt laiku, kad viņš beidzis sarunu ar apmeklētāju.

Šāda mana stingrība ierēdņu vairumam, protams, nepatika. Kad 1928. gada janvārī svinīgā runā atvadījos no ārlietu ministrijas darbiniekiem, viņi man puķes nepasniedza un viņu smaidīgās sejas rādīja, ka viņi laimīgi, tikuši vaļā no tik barga priekšnieka.

Beidzot vēl jāpiezīmē, ka ārlietu ministrijas augstākos darbiniekus sūtņus ārkārtīgi bargi vajājis Staļina terrora režīms. Sibīrijas vergu nometnēs ir bojā gājuši gandrīz visi Latvijas sūtņi Maskavā: Jānis Vesmanis, Eriks Feldmanis, Kārlis Ozols, Jānis Seskis un Fricis Kociņš. Tāpat Sibīrijas tundrās miruši sūtņi Londonā Vilis Bisenieks un Fricis Vesmanis, sūtņi Vatikānā Hermanis Albāts, Varšavā Mārtiņš Nukša, Kauņā Antons Balodis un Tautu savienībā Kārlis Ducmanis. Tāds pat liktenis ķēris mūsu ģenerālkonsulus Prāgā Edvardu Krastu un Vīnē Vilciņu, kas abi bija sociāldemokrāti. Lai šīs rindiņas būtu kluss piemiņas vainags uz visu šo sarkanā terrora upuņu nezināmām kapu vietām.

II. KREISĀS VALDĪBAS GALS UN NOZĪME

Margēra Skujenieka prezidēto ministru kabinetu, kas pastāvēja 13 mēnešus, nenogāza Saeimā opozīcija ar neuzticības izteikšanu, bet tā pati atkāpās 1928. gada janvārī. Demisijas iemesls bija koalīcijas vairākuma sairšana. Demokratiskais centrs izstājās no tās un atsauca savu pārstāvi valdībā tieslietu ministru Biti. Neatminos, kā demokrātiskais centrs formāli motivēja savu izstāšanos no kreisās koalīcijas, bet faktiskie motīvi bija sekojošie. Zemnieku savienības pastāvīgā un asā kritika nepatika vienam otram centra vadītājam un tāpēc tie gribēja raisīties valā no sadarbības ar sociāldemokrātiem. Galvenais tomēr bija tīri personīgi motīvi. Pēteris Juraševskis, kas sevi iedomājās par lielu politiķi, jo kādreiz jau bija sēdējis Krievijas valsts Domē, neatkarīgajā Latvijā nekur augstu nebija izvirzījies. Čakste, Zemgals bija valsts prezidenti, bet viņam vēl nebija nekāda augsta valsts amata. Un Pēterim Juraševskim likās, ka arī viņam ir pilnas tiesības kļūt ja ne par valsts, tad vismaz par ministru prezidentu. Uz šīs vijoles prata veikli spēlēt opozīcijas līderis Ādolfs Klīve un ar abām rokām bīdīja Juraševski par ministru prezidentu, ja viņš var nogāzt kreiso valdību. Un tā kā viņš to iespēja, tad arī kļuva par ministru prezidentu kabinetā, kas nāca pēc M. Skujenieka.

Piedaloties valdībā ar četriem ministriem, sociāldemokrātu partija guva svarīgu, varbūt pat noteicēju ietekmi valsts politikā. Protams, šī ietekme nepanāca visu to, kas, koalīciju dībinot, bija norunāts. Mūsu svars parlamentā nebija tik liels, ka mēs varētu vieni paši noteikt valsts politiku. Mums bija jārēķinās ar mūsu koalīcijas partneriem — demokrātiskām vidus grupām. Un arī šādos politiskos ietvaros novērtējot kreisās valdības darba nozīmi, var teikt, ka tas bija ievērojams.

Iekšējā politikā Skujenieka izvestais kurss nostiprināja demokrātisko iekārtu. Turklāt Zemnieku savienības izslēgšana no valdības vairāk nekā gadu pierādīja, ka bez viņas līdzdalības ir iespējama valsts nostiprināšana.

Ārējā politikā kreisajai valdībai bija sevišķi sasniegumi. Latvija atkal kļuva par redzamāko Baltijas valsti, kā tas bija Zig-

frīda Meierovica laikā. Par Latviju un tās politiku tagad samērā daudz rakstīja ārzemju presē, it īpaši Vācijā. Dzīvu interesi par Latviju izrādīja pat zviedru prese, kas agrāk gluži maz ko rakstīja par mums. Daži zviedru laikraksti pat atsūtīja uz laiku speciālkorrespondentus, kā Socialdemokraten un Arbeitaren. Pazīstamais amerikāņu publicists Deičers savā grāmatā par Padomju Savienības ārpolitiku, kas 30-tos gados iznāca angļu un franču valodā, konstatē, ka 1927. gadā mazā Latvija divreiz nonākusi pasaules lielās politikas uzmanības centrā: martā, parafējot neuzbrukšanas līgumu ar Padomju Krieviju un jūnijā, ar to noslēdzot tirdzniecības līgumu.

Saimnieciskā politikā finanču ministrs Voldemārs Bastjānis arī izrādīja lielu aktivitāti. Protams, viena gada laikā viņš nevarēja pārkārtot nodokļu sistēmu, nedz arī pārveidot valsts budžetu. Tomēr viņš deva jaunus impulsus rūpniecībā un kredita laukā. Sevišķi svarīga bija viņa veselīgā ietekme uz Latvijas banku. Viņš atcēla no Latvijas bankas padomes priekšsēža amata Ādolfu Klīvi un tā vietā iecēla sociāldemokrātu Jūliju Celmu. Ar to bija darīts gals — kaut arī uz laiku — Latvijas bankas izmantošanai Zemnieku savienības vīru privātiem veikalim, kas ne vienmēr bija solidi. Bastjānis likvidēja zināma veida kredita operācijas, ko līdz tam piekopa finanču ministrijas kredita departaments, piešķirot garantijas un pat kreditus. Zemnieku savienības līdejiem tuvu stāvošais uzņēmums Latvijas tranzits bija saņēmis no valsts linu monopola linus par 15 milj. latu, tos pārdevis ārzemēs, bet parādu valstij nekārtoja. Zemnieku banka bija aizņēmusies no finanču ministrijas 2 milj. latu pret Ulmaņa personīgajiem vekseliem un šo saistību pret valsti nekārtoja. Bastjānis šis nebūšanas novērsa. Finanču ministrija vairs nebija dažādu privātu interešu atbalstītāja, bet objektīva, pret visiem vienlīdzīga valsts iestāde, kas turklāt apkaņoja korupciju. Šai ziņā Bastjānis kļuva populārs finanču ministrs, ko nākošajās Saeimas vēlēšanās apliecināja ieraksti, kuņus Bastjānis dabūja no pilsoniskiem vēlētājiem. Plašāk par Bastjāņa darbību finanču ministra amatā varēsim lasīt viņa paša memuāros, pie kuņiem viņš strādā.

Svarīga nozīme bija Rainim kā izglītības ministram. Viņš

savā resorā darija daudz tautvaldības sargāšanā. Demokratiskās iekārtas galvenais pamats ir pati sabiedrība, tauta. Ja tās politiskā pārliecība noenkurota valsts demokratiskā satversmē, tad grūti to gāzt. Rainis mēģināja ar savu nacionālo un demokrātisko ideoloģiju ietekmēt jauno paaudzi, it īpaši vidusskolniekus. To viņš darija, uzaicinot pedagogus audzināt demokrātijas garā jauno paaudzi un dažreiz arī ierodoties personīgi skolās, lai teiktu tur savus aizrautīgos vārdus par tautu un tautas valdību. Protams, 13 mēneši bija pārāk īss laiks, lai viņš spētu celt spēcīgas demokratiskas tradīcijas mūsu skolā.

Rainis savu ministra darbu ņēma ļoti nopietni, ziedoja tam daudz sava dārgā laika. Savu darbību ministrijā viņš uzskatīja par ļoti svarīgu: kādā garā mēs politiski audzināsim mūsu jaunatni, tāda nākotnē būs mūsu valsts.

Viņš nu kļuva ļoti aktīvs, Saeimā vairs nesēdēja pēdējā solā, sevi ierāvis, neklīda kā vientuļa ēna Saeimas kuluāros. Ministrs Rainis nu jutās svarīgs loceklis centrālajā politiskajā skatuvē. Varēja manīt, ka arī deputāti Raini daudz vairāk cienīja nekā agrāk. Izglītības ministra postenis Rainim bija liels gandarījums par to, ka 1923. gadā viņš bija atstāts ārpus valdības. Viņš nu tā ierāvās izglītības ministra darbā, ka pēc Jāņa Čakstes nāves vairs neinteresējās par kandidēšanu valsts prezidenta amatam. Nu viņa konflikts ar partijas vadību bija izbeidzies un ministru kabinetā sociāldemokrātisko ministru sadarbība bija ļoti laba. Sevišķi priecīgs par šo izlīgumu biju es, jo mani personīgi ļoti sāpināja partijas vadības konflikts ar Raini. Tagad atkal kļuvām pavisam draudzīgi un Raiņa acu mirdzums un siltais rokas spiediens vienmēr pavadīja mūsu satikšanos.

Ansis Rudevics kā darba ministrs sevi gan neko neparādīja, jo viņš līdz tam nebija sevišķi interesējies par sociālo politiku.

Kreisās koalīcijas laikā sociāldemokrātu partija pilnīgi pierādīja savas spējas būt par atbildīgu valdības partiju, kas konkrētu iespējamību robežās veica svarīgus nacionālus uzdevumus, kādus laikmets uzlika demokrātijas sargāšanā un neatkarīgās valsts ārējā stāvokļa nodrošināšanā.

Rakstot nekrologu par Skujenieka kreiso valdību laikrakstā Vossische Zeitung, tā pārstāvis Rīgā Lameis izteicās par ministra

F. Cielēna darbību šai valdībā: „Par šo valstsvīru jau tagad Eiropas prese samērā daudz rakstījusi, bet nešaubos, ka nākotnē par viņu rakstīs vēl vairāk.”

Tas tomēr nepiepildījās divu cēloņu dēļ. Demokratiskā centra izstāšanās no kreisās koalīcijas un uzstāšanās pret tās ārpolitiku, balsojot pret Latvijas—Krievijas tirdzniecības līguma ratificēšanu Saeimā, rādīja, ka šī šaudīgā partija nav nekāds drošs partneris sociāldemokrātijai valsts politikas veidošanā. Aizejot no kreisās koalīcijas 1927. gada rudenī, demokrātiskais centrs vispārīgi pagrieza muguru sadarbībai ar sociāldemokrātu partiju valsts vadībā. Tas bija smags sitiens manai uztverei par sociāldemokrātu pastāvīgu sadarbību ar demokrātiskām vidus partijām, lai tā stiprinātu demokrātiju valstī.

Tūlīt jau 1928. gadā mūsu partijas kongress, kas vērtēja kreisās valdības nozīmi un analizēja izjukšanas cēloņus, ar balsu vairākumu pieņēma rezolūciju, kas indirekti izteica neapmierinātību ar sociāldemokrātisko ministru sasniegumiem, jo noteica, ka nākotnē partija var piedalīties valdībā tikai tad, ja tajā partijas pārstāvjiem paredzēts ne tikai noteicējs iespaids, bet gan vairākums.

Šo rezolūciju kongresā iesniedza nevis kreisā virziena līderis Menders, bet gan viens no līdzšinējā vairākuma vadītājiem, centrālās komitejas priekšsēdis Ansis Rudevics, bez jebkādas sazināšanās ar citiem frakcijas prezidija locekļiem — Bastjāni un mani. Kāpēc viņš tā rīkojās, to varu tikai minēt. Man liekas, ka pēkšņais Rudevica pagrieziena uz kreiso pusi nav izskaidrojams tikai kā atbilde uz demokrātiskā centra pagriezienu uz labo pusi, bet notika zināmu personīgu motīvu dēļ. Rudevics sajuta, ka viņu frakcija vairs nekad neizraudzīs par ministru. Viņam nebija gandrīz nekādu panākumu kā darba ministram, otrkārt, tajā laikā viņš apprecējās ar kāda spirtrūpnieka māsu un kļuva par patentētu žūpu. Kreisuma maskai vajadzēja nu aizslēpt šos viņa defektus.

Ja es ar visu krūti kongresā būtu meties pret Rudevica rezolūciju, tad būtu panācis, ka kongress to noraidītu un paliktu spēkā 1920. gada kongresa lēmums par koalīcijas valdību, kur sociāldemokrātiem jāiegūst noteicējs iespaids. Man bija diezgan

daudz uzticamu piekritēju kongresa delegātos, to starpā deputāti Brūno Kalniņš, Nikolajs Kalniņš, Ulpe un Veckalns, partijas darbinieki ar vārdu un ietekmi. Manu virzienu atbalstīja vairākas nozīmīgas personas, kas nebija deputāti: trīs ārsti — Emīls Ogrīšs, Teodors Staprāns un Ādolfs Lietuvietis, un vairāki strādnieki, komiteju locekļi — Puriņš no Milgrāvja, Miķelsons no Maskavas priekšpilsētas un citi. Ja es visus šos savus domu biedrus būtu saorganizējis noteiktā vienībā un tos enerģiski vadījis par savas līnijas uzvaru, tad tā būtu arī sasniegta. Bet es to nedarīju.

Pirmkārt, pēc demokratiskā centra nostāšanās pret kreiso koalīciju un valdību man nebija vairs pārliecības par manas taktikas reālo iespējamību. Otrkārt, es nevarēju ar visu krūti mesties valdības koalīcijas līnijas aizstāvēšanā, lai neradītu aizdomas, ka es tiecos uz ārlietu ministra amatu personīgu motīvu dēļ. Nekautrīgākie Mendera piekritēji jau kongresa kaktos čukstēja, ka Cielēns ļoti laužoties par ārlietu ministru, lai varētu spīdēt dinejās un rautos, kā arī saņemt lielu algu un reprezentācijas naudas. Personīgi biju laimīgs, ka jau pēc 13 mēnešiem tiku atbrīvots no smagās ministra nastas. Vēl vienu gadu tādas pārpūles un mana sirds būtu atkal kļuvusi slima, kā tas notika 1925. gadā, bet šoreiz bez cerībām izveseļoties.

Visās sabiedriskās un politiskās lietās neviens lēmums neuzvar, ja par to kāda autoritātīva persona neiestājas ar dziļu pārliecību un degsmi. Tā es 1928. gada partijas kongresā zaudēju un zināmā mērā jau uzvarēja Menders.

Demokratiskā centra aizvirzīšanās uz labo pusi 1927. gada rudenī un sociāldemokratiskās partijas nosliece uz kreiso pusi 1928. gadā kļuva liktenīga Latvijas demokratijai, sākās tās norietis, kas beidzās ar pastāvošās valsts iekārtas galu.

12. PRO DOMO SUO

Kreisās valdības 13 mēneši aizskrēja vienā steigā, drudzainā darbā, kuŗa spraigums citiem tikai daļēji bija saredzams. Ārlietu

ministrijas vadība, ministru kabineta un Saeimas sēdes, partijas centrālās komitejas un Saeimas frakcijas sanāksmes, dažādas apspriedes — viss tas nodarbināja mani līdz vēlam vakaram un dažreiz pat vēlu naktī. Un kā iepriekš teiktais rāda, es biju kreisās koalīcijas un valdības galvenais nodibinātājs un arī tās virzītājs un saturētājs. Šis laiks aizritēja dinamiskā straujuma un drāmatiskās pretešķībās. Cietā gribas spēkā bija jāvalda pār saspīlētiem nerviem, lai spētu dominēt pār sevi un citiem.

Brīnījos, ka mana 1925. gadā salāpītā sirds varēja izturēt tik intensīvu, sasprindzinātu piepūli. Latvijā nebija tā, kā Anglijā, kur nedēļas nogalē politiķi dodas atpūtā ārpus Londonas. Pie mums notika politiskas sanāksmes un apspriedes arī sestdienās un svētdienās. Bija arī jābrauc uz tautas sapulcēm satīties ar vēlētājiem. Dažreiz gan šie izbraukumi deva zināmu atpūtu, kā piemēram ļoti plašā sapulce Bauskā, jaukā, saulainā vasaras svētdienā lielajās drupās Lielupes krastā.

Vasarā gan mēģināju kaut cik atvilkt elpu vakaros Rīgas jūrmalā, Bulduros, kur noīrēju vasarnīcu. Bet arī tur nepratu atpūsties, atmett visas rūpes. Trauksmaini vienmēr domāju, kas darāms rīt un parīt. Arī vasarā mani dažreiz apmeklēja politiski darbinieki un pat sūtņi.

Satrauca mani šai vasarā arī kāds sevišķs notikums mūsu ģimenē. Maija 38. gadu vecumā gaidīja pirmo bērniņu, kuŗa ierašanās varēja saistīties ar zināmām komplikācijām. Sevišķi uztraukuma pilna bija nakts uz 9. augustu, kad steigā atbrauca ārsts Fēlikss Hachs, viņam līdzī speciālists ķirurgs ar instrumentiem.

Nervozēdams viens staigāju pa liedagu, jo ārsts gribēja, lai es uzturos ārpus mājas. Tomēr reizēm atgriezos vasarnīcā.

Nakts bija silta un klusa, jūŗa bez viļņiem. Kad pēdējo reizi no liedaga ap pulksten trijiem rītā pārnācu mājās, sadzirdēju jaundzimuŗa cilvēciŗa balstiŗu, biju priekā un uztraukumā sa-viļņots. Nepacietīgs jautāju ārstam: „Un māte?” „Viss labākā kārtībā.” „Zēns vai meitene?” „Meitene.” Nu gribēju tūlīt doties pie viņām, bet ārsts neatļāva, drīkstēju tikai pie durvīm palūkoties uz abām manām mīļajām. Es biju laimīgs, ļoti laimīgs. Izjusti nodeklamēju Viktora Igo dzejoļa sākumu Lorsque

l'enfant parait. Manai Madonnai pa vaigiem nobira dažas prieka pērles. Tad kopā ar medicīnisko personālu un apkalpotājiem Alvīni un Annu sadzērām glāzi auksta franču Sauterne vīna.

Meitiņai, kā jau agrāk ar Maiju bijām nolēmuši, devām divus vārdus — Mitānija un Izabella. Pirmais gan nevienā kalendārā nebija atrodams, jo tas bija manis radīts. Tā es, projektējot savu drāmu no franču XIII gadsimta vēstures, biju nosaucis galveno lugas personu. Šo drāmu gan vēl nebiju uzrakstījis, bet galvenās personas iedomājis.

Manas meitiņas piedzimšana, protams, iekļuva avīzēs. Krievu Sevodņa ievietoja pat sava līdzstrādnieka Civis'a asprātīgu kariķatūru: ārlietu ministrs pamet novārtā tirdzniecības līgumu ar Krieviju un nododas sava bērniņa auklēšanai. Mums pienāca daudz apsveikumu un vairāki sūtņi atsūtīja Maijai skaistus puķu kurvjus. Dānijas lietvedis Langbergs pat uzdāvināja kādu karaliskās porcelāna manufaktūras skulptūru — lielu jūras putnu, kuš tagad Nicā franču draugu ģimenē skumji raugās Vidusjūras spožajā zaļgmē.

Mitānijai-Izabellai bija divas kristības, garīgās un laicīgās. Oktobra sākumā laipnā māsa—kopēja Virziņa, no mums šķīņoties, gribēja mazo meitiņu kristīt pati, jo viņa piederēja brāļu draudzei, kur tas atļauts. Es tad biju izbraucis un kristībās piedalījās tikai Virziņa un Maija. Savā dienas grāmatā pēdējā ierakstījusi sekojošo: „Īstā pirmkristīgo sirsnībā noritēja īsā kristību ceremonija ārlietu ministra mājas bērnu istabā. Divu sveču liesma apspīd manās rokās bērniņu; māsa nolasa Matīsa evaņģēlija 28. kap. beigas, kur augšā cēlies Kristus saka mācekļiem — „ejiet kristīt visus . . .” Tad māsa, ar ūdeni aplskot meitiņas pieri, teica svētītājus trīsvienības vārdus un, beidzot, lūdza — „Kungs, piešķir šim bērniņam Tava gara gaismu.”

Decembrī turpat ārlietu ministra mājā Valdemāra ielā 13 sarīkojām intimas civilas „kristības.” Tajās piedalījās nedaudz personu: Aspazija un Rainis, Klāra un Pauls Kalniņi, mana māte un māsa Milda, Maijas māte un brālis Ģederts. Visi brīnījās, kas tas par savādu vārdu, Mitānija! Es gan nekā nepaskaidroju, bet nenoliedzu, ka tas ir mans.

Mazā meitiņa pētoši raudzījās apmeklētājos. Mana māte jautāja Rainim, pēc kā tad mazā metitiņa izskatās? Rainis, labi sapratis jautājumu, izvairījās dot viņas gribēto atbildi un, smaidīdams, noteica: meitiņa izskatās pēc eņģeliša. Rainis, kuņģam kā zinām, pašam bērnu nebija, sevišķi sirsnīgām acīm apbrīnoja mazo meitiņu. Vērodama Raiņa jūsmīgo aizraušanos ar bērniņu, Aspazija sāka stāstīt savu filozofiju par bērniem, kas jādzemdē un jāaudzina intelektuālām sievietēm un, pagriezusies pret Maiju, teica: „Ko jūs līdz šim esat devusi intelektuālā darbā, to es zinu. Bet kas būs nākotnē, kad jums būs daudz, ļoti daudz uzmanības un pūļu jāziedo meitiņai? — Bērni ļoti saista rokas garīga darba sievietēm.” Noteikti skanēja šie vārdi. Aspazija savā dzejā nekur neapdzied mātes tēlu.

Ne tikai Latvijas valsts īsajā vēsturē 1927. gads ir bijis nozīmīgs, bet arī manā personīgajā dzīvē. Kā asa satraukta filma šis gads tagad aizzib gar manām acīm, kaut fiziski tās jau desmit gadu ir pilnīgi neredzīgas.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

TREŠĀ DAĻA

DEMOKRATIJAS
NORIETI
UN GALS

THESE PAGES

DEMONSTRATING

THE

USE OF

Trešās Saeimas periods

I. JAUNS SPĒKU SAMĒRS PARLAMENTĀ

Trešās Saeimas vēlēšanas, kas notika 1928. gada oktobrī, deva kaut ko pavisam jaunu. Līdz tam komunisti nepiedalījās parlamenta vēlēšanās un uzaicināja savus piekritējus boikotēt tās. Nelegālās partijas aicinājumam sekoja tomēr tikai zvērīnātie piekritēji. Turpretī vairums komunistiski noskaņoto strādnieku parlamenta vēlēšanās nodeva savas balsis par sociāldemokrātiem. 1928. gadā tas vairs nenotika. Nelegālās komunistu partijas vadība bija nolēmusi grozīt taktiku un iziet vēlēšanās ar savu sarakstu. Lai maskētos policijas un vēlēšanu priekšā, viņi nosaucās par kreisajiem strādniekiem un zemniekiem.

Protams, ka politiskā policija no saviem slepenajiem aģentiem komunistu partijā zināja, ka tā gatavojas piedalīties III Saeimas vēlēšanās. Tā tomēr nespēja nekādus soļus, lai to izjauktu. Tas bija pavisam viegli izdarāms, apcietinot uz laiku saraksta galvenos gatavotājus un tā aizkavējot tā iesniegšanu Centrālajai vēlēšanu komisijai.

Ja politiskā pārvalde to nedarīja, tad nevis tāpēc, ka tā kautrētos liegt komunistiem legālu iespēju reprezentēties Saeimā, bet gan tāpēc, ka iekšlietu ministrs, Zemnieku savienības pārstāvis valdībā E. Laimiņš, pavēlējis politiskai pārvaldei nejaukt komunistu deputātu parādīšanos parlamentā. To bija nolēmusi pilsonisko partiju koalīcijas apspriede, kur par to bija iestājies A. Bergs un K. Ulmanis. Labajam spārnam bija noteikts politiskais nolūks: ar komunistu palīdzību vājināt sociāldemokratu. Komunistu deputātu parādīšanās Saeimā samazinās tur sociāldemokratu skaitu un līdz ar to šīs partijas svars parlamentā būs lauzts. Tai vairs nebūs iespējams sastādīt kreisās koalīcijas valdību. Šis labā spārna politiskais manevrs savu mērķi tiešām arī sasniegza.

Otrās Saeimas vēlēšanās par sociāldemokrātu partiju bija nodotas 266.719 (32,1%) balsis, kas deva 33 deputātu mandātus, bet trešās Saeimas vēlēšanās 231.642 (24,9%), kas deva 26 deputātus.

Komūnisti ieguva 6 deputātu vietas. Vienu vietu mums atņēma neatkarīgo sociāldemokrātu saraksts. Šī kreisā virziņa galvenie vadītāji bija Dr. Andrejs Kuršinskis un advokāts Kārlis Dzelzītis. Satversmes sapulces laikā viņi abi bija mūsu partijas biedri un arī bija ievēlēti par deputātiem. Pirmajā Saeimā viņi par deputātiem vairs netika. Sākās viņu krasa virzīšanās uz kreiso pusi un 1925. gadā viņi izstājās no partijas, lai sadarbotos vienotā frontē ar komunistiskiem kreisajiem arodniekiem pret sociāldemokrātiem. Šis puskomunistisko sapņotāju virziens trešās Saeimas vēlēšanās dabūja vienu mandātu, par deputātu ievēlēja ārstu un dzejnieku Kuršinski. Saprotams, ka šāds neatkarīgs vieninieks nekādu patstāvīgu lomu mūsu parlamentā nespēlēja un bija tikai piebalsotājs komunistu frakcijai.

Kaut gan komunistu frakcijai bija seši locekļi, tās personālais sastāvs bija ļoti bāls un nespējīgs kādai lielakai revolūcionārai aktivitātei. Šīs frakcijas līderis bija Linards Laicēns, kuŗš no pilsoniska nacionāldemokrata, kāds viņš bija 1917. gadā, palēnām bija pārvērties par dedzīgu boļševiku. Savā dabā viņš bija kluss, savdabīgi oriģināls dzejnieks, bet ne politisks cīnītājs. Viņš nebija piemērots boļševiku frakcijas vadīšanai. Viņš nebija īsts runātājs, jo runāja kļušu, lēni un bez degsmes. Arī rupja demagoģija, kas tik raksturīga boļševikiem, bija sveša Linardam Laicēnam. Pārējais frakcijas sastāvs bija ļoti zems spēju ziņā. Par vienu boļševiku frakcijas locekli Saeimas kuluāros klīda neatlaidīgas baumas, ka tas esot politiskās pārvaldes slepens aģents.

No šādas komunistu frakcijas Latvijas pilsonībai un valsts iekārtai, protams, nekādas briesmas nedraudēja. Bet komunistu frakcijas parādīšanās mūsu parlamentā objektīvi ļoti pakalpoja labajam spārnam, it īpaši Zemnieku savienībai, cīņā pret sociāldemokrātu partiju. Labā spārna deputāti nu priedīgi smējās, kad no Saeimas katedras komunistu runātāji sāka lādēt sociālnodevējus sociāldemokrātus. Komunistu ielaišana parlamentā bija

svarīgs Ulmaņa politiskās spēles vilciens, kas tiešām radīja pavisam jaunu spēku sagrupējumu un līdz ar to izjauc sociāldemokrātu piedalīšanos valdībā. Sociāldemokrātu frakcijai nu vairs nebija trešās daļas deputātu, bet tikai ceturtdaļa.

Jauns trešajā Saeimā bija Ādolfa Bļodnieka vadītās jaunsaimnieku un sīkgruntnieku partijas spēja pastiprināšanās. 1925. gadā otrās Saeimas vēlēšanās tā bija dabūjusi 14.372 balsis (1,73%), kas deva 2 mandātus, bet 1928. gadā trešās Saeimas vēlēšanās — 37.435 (4,03%), kas deva 4 mandātus. 1925. gada vēlēšanās sociāldemokrāti bija zaudējuši balsis uz laukiem, kur jaunsaimnieki nosvērās uz dažādām pilsoniskām grupām. A. Bļodnieka partijas pieaugums 1928. gada vēlēšanās notika mazā mērā uz sociāldemokrātu lēses, bet gan atņemot balsis citām vidus partijām, it īpaši O. Nonāca jaunzemnieku partijai.

Sociāldemokrātu partijai trešajā Saeimā nebija vairs tā svara, kāds tai bija otrajā. Tas izpaudās jau tūlīt 1928. gada rudenī, kad bija jāastāda jauna parlamentāra valdība un arī vēlāk, 1930. gadā valsts prezidenta vēlēšanās.

Pēc parlamenta vēlēšanām valsts prezidents Zemgals griežas vispirms pie sociāldemokrātu frakcijas, kā pie lielākās, ar jaūtājumu, vai tā grib piedalīties jaunas valdības sastādīšanā. Vedot sarunas ar demokratisko centru un arī ar Bļodnieka vadīto partiju, mēs tūlīt noskārtām, ka šoreiz vidus grupas tikai pieklājības pēc sarunājas ar sociāldemokrātiem, bet faktiski negrib kopā ar mums veidot jauno valdību. Šīs sarunas bija tikai taktika centra grupu spēlē, lai sarunās ar Zemnieku savienību nenokļūtu pārāk zem tās diktāta. Vidus grupas vēlējas koalīciju ar Zemnieku savienību, kas mums nebija pieņemama.

Atklāti jākonstatē, ka mūsu frakcijai šoreiz pašai nebija vēlēšanās piedalīties valdībā. Mēs baidījāmie komunistu frakcijas asās kritikas un balsu zaudēšanas nākošajās vēlēšanās.

Trešās Saeimas sastāvs noteica jaunu valsts politisku kursu. No 1921. g. jūnija Skujenieka mazinieki un dažbrīd arī mūsu partija līdz pat 1928. gada rudenim piedalījās valdībā. Mūsu partija trīs reizes bija valdības koalīcijas partija. Tagad, turpretī, sastādījās un valdīja pilsoniska koalīcija. Mazo Skujenieka grupu vairs par sociālistisku nevarēja saukt, bet gan par

radikālu centra grupu, par kādu tā drīz arī formāli pati pārdēvējās, nosaucot sevi par progresistu partiju. Un nu zīmīgi bija arī tas, ka abās valdībās, kas pastāvēja trešās Saeimas laikā, prezidēja Zemnieku savienības vīri: H. Celmiņš 28 mēnešus un K. Ulmanis 8 mēnešus. Zīmīgi arī tas, ka trešās Saeimas laikā 1930. gadā par valsts prezidentu pirmoreiz ievēlēja Zemnieku savienības darbinieku Albertu Kviesi.

Tā nu varam konstatēt, ka, ielaižot komunistus Saeimā, Ulmanis panāca savu mērķi — samazināja sociāldemokrātu svaru valstī un relatīvi pacēla Zemnieku savienības nozīmi pilsonības vadībā.

Bez komunistiem kā jaunienācējs mūsu parlamentā jāmin arī prof. Kārlis Balodis. Jau raibs, bagāts mūžs šim oriģinālajam vīram bija aiz muguras, kad viņš savā 65-jā dzīvības gadā uzsāka deputāta karjēru. Reti apdāvinātais krodzinieka dēls pēc teoloģiskās fakultātes beigšanas Tērbatā bija darbojies par mācītāju Brazīlijā un Ufas guberņā, tad studējis tautsaimniecību Mīnchenē, Strasburgā un Berlīnē, kur 1899. gadā kļuvis par universitātes docentu un no 1905. gada par profesoru tautsaimniecībā un statistikā. Jau 1899. gadā ar stingri ieturētu pseudonimu *Atlanticus* publicē ļoti oriģinālu grāmatu *Der Zukunftsstaat*, kur noteikti polemizē ar Marksu, norādot, ka nepietiek vispārīgo fražu par sociālismu kā valsts saimniecības veidu, bet jāizstrādā zinātniski motivēta kolektīvās saimniecības sistēma rūpniecībā, lauksaimniecībā, transportā un tirdzniecībā. Kā Berlīnes universitātes profesors ar saviem zinātniskajiem darbiem viņš ieguva vārdu ne tikai Eiropā, bet visā pasaulē. Pirmā pasaules kara laikā Vācijas valdība viņam uzticēja izstrādāt kartīšu sistēmu, kas ne tikai noteica patēriņu, bet zināmā mērā organizēja arī ražošanu. Pēc 1918. gada novembra revolūcijas Vācijā viņš atklāti kļuva par sociālistu, iestājoties kreisajā Neatkarīgo sociālistu partijā. 1919. gada rudenī pēc vairāk nekā 30 gadiem atgriežas dzimtenē, nepiemirsis latviešu valodu. Ar visu savu kustīgo garu un neparasto degsmi viņš grib kalpot Latvijas valstij, gan kā zinātnieks universitātē, gan kā publicists un deputāts. Viņš iestājas sociāldemokrātu partijā un publicē Sociāldemokratā un Jaunākajās Ziņās virkni rakstu par Latvijas saim-

niecisko jaunuzbūvi, sevišķi izceļot Daugavas elektrofikācijas nozīmi un valsts varas līdzdalību saimnieciskās dzīves veidošanā. Es ļoti cienīju šo augstu savdabīgo personu, kam bija fainomenāla atmiņa un ģeniāla spēja operēt statistiskiem datiem. Mēs kļuvām pat draugi kādu laiku. Viņš gribēja panākt, lai es izstrādāju un iesniedzu Tautas padomē sevišķu likumprojektu, kas piešķirtu viņam pavalstniecības tiesības un iespēju kandidēt Satversmes sapulces vēlēšanās. Mēģināju to darīt, bet bez panākumiem, jo sastapu pilsoņos zināmu pretestību pret šo bīstamo sociālistu. Vēlāk viņš izstājās no mūsu partijas un kopā ar savu svaini prof. Pēteri Zālīti un pulkvedi Voldemāru Ozolu nodibināja savu kreisu demokrātisku partiju. Kā tās vienīgais pārstāvis III Saeimā šis nenogurstošais censonis darbojās sava mūža pēdējos divus gadus līdz 1931. gada 13. janvārim. Pēdējā gaitā šo lielo latvieti pavadīja tikai kāds simts cilvēku. Nolikdams sārtas rozes, atvadījies no slavenā zinātnieka un savdabīgā sociālista silti izjustiem vārdiem.

2. NEATKARIBAS 10 GADU JUBILEJA

Lielā pašapziņā, pat lepnumā, latvieši 1928. gada 18. novembrī svinēja savas neatkarīgās demokrātiskās republikas 10 gadu jubileju. Daudz vairāk ļaužu nekā citus gadus bija sapulcējušies ap Esplanādes laukumu, lai noskatītos varenajā militārajā parādē, ko komandēja Rīgas garnizona priekšnieks ģenerālis Goppers un ko svinīgi pieņēma valsts prezidents Gustavs Zemgals, Saeimas priekšsēža Paula Kalniņa un ministru prezidenta Pēterja Juraševska pavadībā. Pēc valsts prezidenta uzrunas kaņavīru un publikas tūkstoši dziedāja valsts himnu, visa Rīga dimdēja latviešu nacionālās pašapziņas brāzmā par godu tēvzemei un brīvībai. Ministri, deputāti un ārvalstu sūtni, kas bija pulcējušies nerezidentātajā koka paviljonā pie pareizticīgo katedrāles mugursienas, aplausiem pavadīja katru pulka karogu, kam virsnieku vadībā stalti sekoja mūsu kaņavīri. Maršs skanēja pēc marša.

Cēlā patriotismā noritēja Saeimas svinīgā sēde, kuŗā bija iera-
dušies ārvalstu sūtņi un izcilāki valsts un sabiedriskie darbinieki,
kuŗu vidū bija redzami agrākie Tautas padomes un Satversmes
sapulces locekļi, kas vairs nebija deputāti III Saeimā. Svinīgumu
cēla lauru koki hallē, marmora kāpnēs, kuluāros un plēnārsēžu
zālē. Priekšsēdis Pauls Kalniņš savā runā patriotiskā cēlumā
vispirms pieminēja brīvības kaŗā kritušos cīnītājus un tad no-
vērtēja īsumā nācijas sasniegumus 10 gadu laikā savā neatkarī-
gajā demokratiskajā valstī. Saeimas priekšsēdis sevišķi pasvīt-
roja, ka nacionālajā un politiskajā brīvībā tauta izraisījusi ārkār-
tīgu pašdarbību kā saimnieciskā, tā kultūras laukā un droši mēs
varam raudzīties nākotnē. Parasti Saeimas deputāti, kā jau
vecāki vīri, 18. novembrī valsts himnu kaut kā novilka, bet
šoreiz visi deputāti tiešām izjusti nodziedāja tautas lūgšanu.

Jubilejas koncertu operā pacilāti noklausījās valsts prezidents
un valdības locekļi ar ministru prezidentu Juraševski priekš-
galā, jaunievēlētās Saeimas deputāti un diplomātu pārpildītajā
ložā Rīgā akreditētie sūtņi. Svarīgā ceremoniālībā pilī noritēja
valsts prezidenta Zemgala dotā oficiālā dineja, kuŗā piedalījās
valdības locekļi, Saeimas prezidijs un izcilākie deputāti, kā arī
ārvalstu sūtņi, visi ar dāmām. Šeit valsts prezidents teica īsu
apsveikšanas uzrunu un viņam atbildēja diplomātiskā korpusa
vecākais, pāvesta nuncijs Cekini, kuŗš jo silti apsveica dzimum-
dienes bērnu Latvijas republiku, visiem labu vēlēdams.

Pēc dinejas pilī laimības noskaņojumā notika liels rauts ar
balli, kur piedalījās ap 500 viesu — ministri, deputāti, valsts
augstākie darbinieki, pašvaldību pārstāvji no Rīgas un provin-
ces, universitātes, konservātorijas, mākslas akadēmijas, Nacio-
nālā un Dailes teātra. Nacionālās operas direkciju locekļi, kā
arī redzamākie sabiedriskie darbinieki, rakstnieki un māksli-
nieki, kuŗu vidū dominēja opernieki. Tādu sirsnīgu, latvisku
prieka noskaņu sirmā Rīgas pils noskārtā laikam gan pirmoreiz.
Bija pils baltajā zālē rīkoti rauti daudziem valdniekiem — Gus-
tavam Adolfam, Kārlim XII, Pēterim I, Aleksandram II, Niko-
lajam II un Vilhelmam II, bet suverēnajai Latvijas valstij nu
šajās telpās skanēja gaviles un mūzika, jo visi latvieši bija pār-

liecināti, ka šajās telpās nekad vairs negodinās cittautu valdniekus kā Latvijas kungus.

Šīs jubilejas dienas vakarā spožas un gaviļejošas bija arī Rīgas ielas. Visas galvenās valsts ēkas bija starmešu apgaismotas, valsts un daudzu privāto namu priekšā uz ietnēm dega tā sauktās ploškas, privāto dzīvokļu logos mirdzēja degošas sveces. Elektrības gaismā laistījās veikalu logi, kas bija dekorēti mētru vitnēm, puķēm un prezidenta Gustava Zemgala fotoattēliem. Šur un tur sveču liesmā bija redzama arī pirmā prezidenta Jāņa Čakstes ģimetne. Līdz vēlam vakaram tauta staigāja gaišajās ielās un gar pili, sapņodama par to, ko viņa sasniegs savā demokratiskajā neatkarīgajā republikā nākošajos desmit gados.

Ka pirmajos desmit gados bija sasniegts daudz, pat ļoti daudz, par to rakstīja visi laikraksti un žurnāli jubilejas apcerējumos un arī atsevišķās piemiņas grāmatās. Kā svarīgākā mināma 800 liela formāta lappušu biezā grāmata Latvijas republikas desmit gadi, ko rediģējis Alfrēds Bīlmanis, un kur ievietoti Paula Kalniņa, Kārļa Ulmaņa, Margēra Skujenieka, Hugo Celmiņa, Voldemāra Zāmuēla, prof. Kārļa Dišlera, prof. Kārļa Baloža u.c. vērtīgas atmiņas un apcerējumi.

Un tiešām, latvieši varēja būt lepni uz saviem sasniegumiem jaunās republikas desmit gados. 1918. gada 18. novembrī tā saņēma mantojumā no iepriekšējā laikmeta kaļa drupas un tagad desmit gadu laikā ārkārtīga darba piepūlē un racionālā politikā Latvija gandrīz visās nozarēs bija sasniegusi pirmskaļa stāvokli, dažās to pat pārspējusi.

Kaš bija atstājis 55 procentos pagastu tranšejas un dzelztiestiepu nožogojumus. Uz laukiem bija pilnīgi sagrautas 11 procenti ēku un 15 procenti daļēji nopostītas. 27 procenti aramzemes bija aizlaisti atmatā un jau aizauguši krūmājiem. Visi kaļi Latvijā beidzās tikai 1920. gadā un šai laikā īsti varēja sākt attjaunot nopostīto. Līdz 1928. gadam, tā tad astoņu gadu laikā, bija noārdītas tranšejas, atjaunotas ēkas, apstrādātas atmatas un sasniegts zemkopības platības un ražošanu ziņā priekškaļa stāvoklis. Kaut gan kaļa laikā abas lielās armijas bija rekvizējušas ļoti lielos apmēros liellopus un zirgus, 1927. gadā zirgu un liellopu skaits sasniedza atkal jau 1913. gada līmeni.

Latvijas neatkarības laikā sevišķi strauji bija cēlusies lauksaimnieciskā izglītība, agronomiskā palīdzība, lauksaimnieku pašdarbība koppienotavu ierīkošanā un lauku meliorācijā ar lielāku novadgrāvju rakšanu — ar valsts līdzdalību visās šais nozarēs.

Bet patiesu brīnumu septiņos gados bija veikuši laucinieki, īstenojot lielo agrāro revolūciju. Lielmanīgās muižas bija likvidētas un uz to zemes pacēlās ap 140.000 jaunu saimniecisku vienību. To starpā ap 70.000 bija jaunsaimniecību un ap 70.000 cita veida jaunu ekonomisku vienību — agrākās muižai piederošās zemnieku rentes mājas, dārzu un sakņu saimniecības, amatnieku zemes u.t.l. Lielākā daļā jaunsaimniecību nodibinājās uz kailas zemes. Septiņu gadu laikā šie darba rūķi paši savām un ģimenes locekļu rokām uzcēla dzīvojamās un saimniecības ēkas, iedēstīja dārzus, izraka akas un ierīkoja jaunus ceļus. Daudzās jaunsaimniecībās sanēja arī bišu stropi. 1928. gadā jaunsaimniecības ražo tik daudz piena, ka piedalās ar savu sviestu ne tikai mūsu pilsētu apgādē, bet pat eksportā uz ārzemēm. Muižu racionālo lielsaimniecību nu pilnīgi aizstāja jaunsaimnieku racionālā lopkopība.

Protams, paši jaunsaimnieki nebūtu varējuši tik ātri un lietīgi tikt galā ar šo ekonomisko uzdevumu, ja valsts nebūtu viņiem piešķīrusi zemi gandrīz par brīvu, liekot ilgos termiņos samaksāt no desmit līdz divdesmit latu par piešķirto zemes hektaru, kā arī liekot viņiem samaksāt vairākos izmaksas gados par būvkociem tikai vienu piekto daļu vērtības.

Ja Satversmes sapulce veica ar agrārās reformas likumu vienreizēju lielu darbu, tad jaunie zemnieki pilnīgi attaisnoja uz viņiem liktās cerības, jo septiņos gados paveica milžu darbus, ierīkojot racionālas saimniecības no nekā.

Mazāk panākumu bija rūpniecības atjaunošanā. Kaŗa laikā krievu valdība pavēlēja Rīgas fabriku mašīnas nomontēt un aizvest tālu projām uz iekšējo Krieviju, bet fabriku ēkas uzspridzināt. Tikai Liepājā to nepaspēja izdarīt. Kaut gan uz 1920. gada miera līguma pamata boļševiku valdībai bija jāatdod uz Krieviju evakuētās Latvijas mašīnas, tomēr tā nepildīja šo miera līguma noteikumu. Fabrikas bija jāceļ no jauna neatkarīgajā

Latvijas valstī. 1920. gadā Latvijas rūpniecība nodarbināja jau 20.000 strādnieku, bet 1927. gadā — 50.000. Pirms kara, 1913. gadā Latvijas rūpniecība nodarbināja pāri par 100.000 strādnieku, kas grupējās galvenokārt lielos un vidējos uzņēmumos. Tagad neatkarīgajā Latvijā dominēja vidēja un sīka rūpniecība, kur ražoto vērtību caurmērs bija mazāks nekā lielajos uzņēmumos. Sevišķi strauji bija atjaunojusies amatniecība, kas bez pašiem amatniekiem nodarbināja arī ap 20.000 algas strādnieku.

Kapitāla un arī tirgus trūkums kavēja rūpniecības atjaunošanos lielākos apmēros. Tomēr arī tas, kas Latvijā bija veikts neatkarības laika 10 gados rūpniecības laukā, bija ievērojams darbs.

Neatkarības pirmajos desmit gados bija savesti kārtībā arī dzelzceļi un ostas un piemēroti starptautiska tranzīta vajadzībām.

Sevišķi pasvītrojams, ka Latvijas neatkarīgā valsts bez santima ārējā aizņēmuma tika galā ar sarežģīto un grūto savas valūtas nodibināšanu. Zelta rublis jau sen bija izkūpējis kaņā un revolūcijā, vācu marka noslidējusi gandrīz līdz nullei, nokritis bija arī kādreiz slavenais Francijas zelta franks un sašķobījusies kādreizējā pasaules cietā un drošā valūta — angļu mārciņa. Šai vispārējā valūtu sajukumā un sabrukumā kaņā nopostītā un saimnieciski vēl ļoti vājā Latvija pirmā radīja drošu, stabilu valūtu, kas dibinājās uz zelta bāzes.

Neatkarīgo valsti dibinot vienam otram bija šaubas, vai tik maza tautsaimnieciska vienība spēs patstāvīgi funkcionēt tautsaimnieciski un it īpaši finanču laukā. Latvijas valsts pirmie desmit gadi spīdoši deva pozitīvu atbildi.

Tāpat ārkārtīgs darbs bija paveikts pirmajā gadu desmitā tautas izglītības laukā. Valsts atjaunoja kaņā nopostītās skolu ēkas un cēla jaunās, it īpaši vidusskolas. Sevišķi daudz līdzekļu valsts ieguldīja Latgales skolu celšanā. Bijusī latgaliešu pārstāve Tautas padomē un Satversmes sapulcē, izglītības darbiniece Valerija Seile augstāk minētajā jubilejas grāmatā apliecina neatkarīgās valsts lielo gādību par tautas izglītības celšanu Latgalē. Vidusskolu mēs jau pirmajā gadudesmitā sadibinājām tik daudz, ka šīs vispārizglītojošās mācību iestādes deva pārāk daudz pus-

intelligentu jaunu cilvēku. Tie, kas neaizgāja studēt un neatrada darbu valsts un pašvaldību iestādēs vai privātajos uzņēmumos, palika bezdarbniekos.

Sevišķa rosība attīstījās visās trijās Latvijas valsts nodibinātajās augstskolās. Universitātē studentu skaits, proporcionāli edzīvotāju skaitam, sasniedza gandrīz vai pasaules rekordu. Mākslas akadēmija izveidojās profesora Purviša vadībā, iesaistot mācības spēkos piecus redzamākos jaunā virziena gleznotājus Ģ. Eliasu, O. Skulmi, K. Ūbānu, V. Toni un L. Libertu, un šeit sāka izaugt jauna mākslinieku paaudze. Valsts konservātorijā akadēmiskā seniora Jāzepa Vītola vadībā strauji veidojās jauni komponisti, diriģenti un izpildītāji. Nenodibināta palika vienīgi teātra augstskola. Aktieņiem bija jāmacās savs amats Zeltmata un Feldmaņaursos un Nacionālā un Dailes teātra studijās un skatuvēs.

Abi mūsu lielie teātri, Nacionālais un Dailes, neatkarības pirmajos desmit gados strauji izveidojās un kļuva par augstvērtīgas teātra mākslas templiem. Nacionālais teātris režisora Mierlauka un Amtmaņa-Briediņa un arī direktora Artura Bērziņa ietekmē izcēlās psiholoģiskā reālisma un klasiskā stilā, bet Dailes teātris Smilģa, Munča un Ertneres vadībā sniedza artistiskus augstumus teātrālā ekspresionisma meklējumos. Tie bija tik interesanti un izteiksmīgi, ka Dailes teātris par saviem maketiem Parīzes starptautiskā teātra mākslas izstādē dabūja zelta medaļu un izpelnījās vislabākās atsauksmes presē. Le Journal slejās pazīstams franču teātra teorētiķis rakstīja sakarā ar šo izstādi, ka Dailes teātris dod ļoti augstus mākslinieciskus sniegumus un droši var braukt ar savām viesizrādēm uz Parīzi.

Līdz ar teātra mākslas uzplaukumu izvērtās plašumā arī mūsu teātra literatūra. Dailes teātra spēles ietekmē manāmi pārveidojās Andrejs Upītis, kuņš pilnīgi atmeta naturālistisko propagandas ludziņu veidu un sniedza dziļāka mākslinieciska stila veidotas lielas drāmas — Mirābo Dailes teātrī un vēlāk Žannu D'Ark Nacionālajā teātrī. Agrākie lugu autori Jūlijs Pētersons, Anna Brigadere un Andrejs Upītis sevišķi parāda sevi arī komēdijā, kuņai pie mums bija jau sava tradīcija, ko veidojuši Alunāns, Blaumanis un Vulfs.

Agrākajiem drāmu rakstniekiem Aspazijai, Rainim, Annai Brigaderei un Akurāteram pievienojās pavisam jauni lugu sacerētāji — Dambergs, Kārlis Ieviņš, Miķelis Valters, A. Švābe un citi. Mārtiņš Zīverts izcēlās tikai mūsu neatkarības otrajā dekadā. Mēģināja lugas rakstīt arī daži mūsu absolūtie liriki. Ed. Virza man reiz izteicās, ka viņš iecerējis kādu drāmu dzejā, bet tālāk par pirmo ainu nav ticis. Jānis Sudrabkalns kādā intervijā Jaunākajās Ziņās varenī paziņoja, ka viņš rakstot lielu vēsturisku drāmu par Kristoforu Kolumbu, bet līdz šim, t.i. līdz 1962. gadam, tālāk par virsrakstu nav ticis . . .

Neatkarīgās valsts laikā bija krietni uzplaukusi arī dienas prese. Demokrātija var labi darboties, ja labi funkcionē trīs P: parlaments, partijas un prese. Šādā sakarībā gribu šeit minēt liberālo laikrakstu Jaunākās Ziņas, par kuŗu tās ilggadējais redaktors Jānis Kārklīņš savās atmiņās viegli pasmīn, kā par Antona un Emīlijas Benjamiņu privātu kapitālistisku, veikli izkārtotu uzņēmumu. Kaut arī Jaunākās Ziņas tādas bija un bieži piemērojās plašo tautas slāņu izpratnei un banālai gaumei, tomēr tās kā neatkarīgs demokratisks orgāns izpildīja svarīgu sabiedrisku uzdevumu. Jaunākās Ziņas pie mums bija vienīgais neatkarīgais preses orgāns, jo visi citi laikraksti, izņemot Latvijas Kareīvi, bija tieši partiju izdevumi. Rietumos, turpretī, presē dominē neatkarīgi orgāni. Demokratiskās Jaunākās Ziņas Antons Benjamiņš un Jānis Kārklīņš tā prata rediģēt, ka tirāža bija ļoti augsta: 160.000 eksemplāru, sestdienās pat 200.000, kas tālu pārsniedza Baltijas Vēstneša lielo tirāžu pirms kaŗa. Arī satura ziņā Kārļa Skalbes Mazās piezīmes, profesoru Dišlera, K. Baloŗa un Kirhenšteina raksti un Artura Bērziņa un Jāņa Zāliŗa recenzijas audzināja tautu demokrātijas un kultūras garā.

Žurnālu klāsts bija saradies pavisam raibs, it īpaŗi ilustrēto, kādu pirms kaŗa un pirms neatkarības mums nemaz nebija.

Neatkarības pirmajos gados iespieda daudz vairāķ grāmatu nekā agrāķ. Pirmā vietā mināmi Anŗa Gulbja apgāds, kas seviŗķi izcēlās ar Konversācijas vārdnīcas izdoŗanu A. Švābes vispārējā redakcijā, un Valtera un Rapas apgāds, kam bija lieli nopelni seviŗķi skolu grāmatu izdoŗanā.

Vēl vajadzētu mest vērtētāju skatu dažādo mākslu druvā pirmā valsts gadu desmitā, salīdzinot ar gadu desmitu pirms tam. Tas tomēr ir tik plašs temats, ka šeit tikai teikšu dažas vispārējas piezīmes par literātūru.

Edvards Virza, rakstot par šo tematu minētajā lielajā krājumā, apgalvo, ka neatkarības posma pirmajos desmit gados ļoti plaukusi literātūra, sevišķi lirika. Šo Virzas subjektīvo apgalvojumu var apstrīdēt.

Vispirms, rakstniecība neatkarības desmit pirmajos gados nav sevišķi uzplaukusi. Tā domā nosvērtais literātūras vēsturnieks Teodors Zeiferts, tajā pašā kopējā krājumā izsakoties:

„Pret to mantojumu, ko patstāvīgā Latvija saņēmusi no pagātnes, ir patstāvības laikā iegūtie panākumi samērā mazi. Nav cēlušies jauni rakstnieki, kas savos darbos pārspētu agrākos; arī vērtīgākais šai laikā ir agrāk pazīstamo rakstnieku sniegts.” (634. lpp.)

Neatkarības posmā, kā to raksta tai pašā kopējā sējumā Alfrēds Goba, prozas māksla izspiedusi dzeju no dominētajā stāvokļa mūsu literātūrā. Nekādu sevišķu dzejas izplaukumu mūsu valsts neatkarības pirmais gadudesmits neuzrāda. Literātūras Parnasu aizņem tie paši dzejnieki, kas savus kalngalus jau bija sasnieguši laikmetā pirms neatkarības, kā Aspazija, Rainis, Kārlis Skalbe un Akurāters, kā arī tie, kas priekš neatkarības jau bija sākuši kāpt literārā Olimpā: Ed. Virza, Pāvils Rozītis, Jānis Sudrabkalns, Ad. Erss, Linards Laicēns un daži citi.

Dzejnieki, kas no jauna sevišķi izcēlās neatkarības laikmetā, kā Aleksandrs Čaks un Jānis Medenis, pirmajos desmit gados vēl nebija nekādus laurus plūkuši. Ja par Skalbi var teikt, ka viņš apskatāmā desmitgadē, vienmēr izveidodamies formā un saturā, turējās savas dzejas augstajā kalngalā, tad to pašu nevar teikt par visiem mūsu lielajiem dzejniekiem. Aspazija formās it kā bija sastingusi tai mēness spožajā vizmā, kurā viņa jau bija iesniegusies agrākajā laikmetā, bet Rainis neatkarības posmā mazliet slidēja lejup no tās saules kalna galotnes, kur viņš bija aizcēlies ar Galu un sākumu.

Cik tas dīvaini arī izklausītos, neatkarības pirmā dekada nav sevišķi aplaimojusi mūsu dzeju.

Turpat Alfrēds Goba raksta, ka prozas māksla šai periodā jo sevišķi izplaukusi, gan salīdzinot ar prozas mākslu iepriekšējā periodā, gan ar dzeju tai pašā pirmajā dekadā. Šai pēdējā posmā nākuši klajā 70 jaunu romānu un diezgan daudz vērtīgu stāstu grāmatu. Par stilistiski ļoti labiem stāstniekiem kļuvuši Andrejs Upītis un Jānis Akurāters, no jauna parādījušies tādi jauni talanti kā Kārlis Zariņš, Jānis Ezeriņš un Jānis Veselis.

Pie šiem vērtējumiem vēl gribētu piezīmēt to, ko jau izteicu 1957. gadā Ceļa Zīmēs savā apcerējumā Vēstures tradīciju nozīmē. Latvijas valsts pastāvēšanas pirmā gadu desmitā mūsu literatūra nav varējusi monumentālā stilā izcelt mūsu brīvības kauja un valsts dibināšanas lielo vēsturisko elpu. Nav radies neviens dzejas eposs, kas mēģinātu to darīt, arī neviens lielāks vēsturisks romāns. Anna Brigadere gan savā romānā Kvēlošā lokā kā vienīgā pieskaņas izjustā veidā šim tematam, bet viņas darbam trūkst monumentālības.

Tēlot lielā stilā Latvijas neatkarīgās valsts drāmatisko tapšanu nespēja arī ne mūzika, ne glezniecība, bet vienīgi tēlniecība. Kārlis Zāle jau apskatāmajā dekadā uzcēla grandiozi tverto un aistētiski izjusto pieminekli laikmetam Brāļu kapos un iecerēja otro vareno pieminekli Tēvzemei un brīvībai.

Rakstot tai pašā lielajā jubilejas grāmatā apcerējumu par Latvijas parlamentiem, Mārgers Skujenieks teica sekojošo lietišķo vērtējumu par mūsu parlamentārās demokrātijas desmit gadiem:

„Diktatūra var nodibināties un pastāvēt vienīgi tur, kur tautas plašās masas atrodas uz ļoti zema izglītības līmeņa un kur saimnieciskās attīstības pakāpe nav augsta. Tā tas bija Krievijā un dažās dienvidu zemēs. Turpretim Eiropas kultūrālajos rietumos un ziemeļos vienīgā iespējamā valsts iekārta ir parlamentārā, kuŗa ir pierādījusi, ka tā vislabāk prot nodrošināt sabiedrisko mieru un kārtību, ka tā vispilnīgāk pielaiž attīstībai brīvu ceļu un aizkavē pārmērības no valdošā vairākuma. Latvija pēc savas saimnieciskās struktūras un sava iedzīvotāju augstā izglītības līmeņa ir pieskaitāma Eiropas ziemeļu kultūrvalstīm un tālab tā var sekmīgi attīstīties tikai ejot arī turpmāk pa līdzsinojo ceļu. Tas Eiropas kultūras zemēs ir pārbaudīts un ir izrā-

dījies par labāko. Arī pie mums tas desmit gadu laikā ir izrādījies par tādu, kas ved tautu un valsti uz priekšu." (64. lpp.)

Dziļi pareizs bija un ir vēl šodien Latvijas valsts idejas galvenā politiskā ideologa demokrātiskās valsts formas vērtējums.

Tādas pat domas par šo tematu izteica savā jubilejas rakstā Rainis manis rediģētajā un partijas izdotajā žurnālā Jaunais Laiks novembra burtnīcā. Rainis savu rakstu noslēdza ar izjustā patosā teiktu pravietisku brīdinājumu savai tautai:

„Latvieši, sargājiet demokrātisko valsts iekārtu, jo līdz ar to bojā ies neatkarīgā nacionālā valsts!”

Cik dziļi un tālredzīgi bija šie Raiņa vārdi, par to mēs īsti pārlicinājāmie tikai 1940. gada jūnijā...

3. ZVIEDRIJAS KARAĻA GUSTAVA V VIZĪTE RĪGĀ

Liela propagandas nozīme bija Latvijas un Zviedrijas valsts galvu oficiālo vizīšu apmaiņai, kas notika 1929. gadā. Kaut arī ne Latvija, ne Zviedrija savā ārpolitikā nestādīja par mērķi politiskas un militāras savienības saistības, tomēr šai vizīšu apmaiņai bija morāla vērtība jaunajai Latvijas valstij, kas bija tikko nosvētījusi savu desmito dzimšanas dienu. Vecā zviedru valsts, kuņai bija savas vēsturiskas saites ar Vidzemi un Rīgu, tagad nevēlējās no jauna politiski saistīties ar šo zemi. Tomēr viņas interesēs bija Krievijas lielvalsts atspiešana no Baltijas jūras austrumu krasta un tāpēc tā neliedza Latvijas valstij savu morālo atbalstu. Karaļa Gustava V oficiālā vizīte Rīgā bija spilgta simpatiju un morāla atbalsta demonstrācija visas pasaules priekšā. Zviedrija savā ārpolitikā bija ļoti uzmanīga un tagad pasaules prese varēja taisīt secinājumu: ja Zviedrija, kas labi pazīst Baltiju, tagad atklāti demonstrē savu ticību Baltijas neatkarīgo valstu pastāvēšanai, tad, acīm redzot, Baltijas valstu starptautiskais stāvoklis pēc desmit gadu neatkarības ir tā nostiprinājies, ka nevar būt vairs nekādu šaubu par to pastāvēšanu.

Pasaules prese jau samērā daudz rakstīja par Latvijas valsts prezidenta Zemgala un ārlietu ministra Antona Baloža vizīti Stokholmā, kas notika 1929. gada maija sākumā — laikam 8. un 9. maijā — un vēl jo plašāk par Zviedrijas karaļa Gustava V pretvizīti, kas notika tā paša gada jūnija beigās, taisni Jāņu priekšvakarā.

Mēs latvieši, kaut gan kā ziemeļnieki esam pavēsi, tomēr zviedru karaļa viesošanās uzņēmām jo sirsnīgi un dzīvi. Ielas, kur noritēja karaliskais kortežs, bija ļaužu pārpildītas un visur skanēja prieka, pat nemākslotu gaviļu saucieni. Tautas noskaņā izpaudās ne tikai vēsturiskas atmiņas par senajiem labajiem zviedru laikiem, bet ticība, ka augstā ārzemju ciemiņa ierašanās izsaka pārliecību par Latvijas neatkarīgās valsts pastāvēšanu mūžīgi. Rīga sen nebija redzējusi tik priecīgas ļaužu masas ielās, kā tajā jūnija vakarā, kas sakrita ar tradicionālo Zaļu vakaru, kad studenti rīkoja par godu Gustavam V imponantu lāpu gājienu gaŗām pilij, kur no vaļēja balkona Zviedrijas karalis pieņēma tautas apsveikumus.

Mani ļoti interesēja, kā mūsu valsts prezidents Gustavs Zemgals tiks galā ar sarežģīto pieņemšanas ceremoniālu. Atzīstos, man bija mazliet bažas, ka tikai mūsu Gustavs, zemnieka dēls būdams, par daudz zemu nepaklanās zviedru karaliskā Gustava priekšā. Kā nu veiksies ar franču valodu? Izrādījās, ka manas bažas bija pilnīgi nevietā. Kaut mazliet pasmagi, tomēr smalkā tonī un svinīgā ceremoniālībā, kas nekādā ziņā nebija saistīta ar pazemību, mūsu prezidents visu laiku vadīja pieņemšanu. Tā kulminēja Gustava Zemgala dotajā dinejā, kuŗā bez dažiem ministriem un redzamākiem deputātiem piedalījās arī Rīgā akreditētie ārvalstu sūtņi. Oficiālo apsveikšanas runu mūsu prezidents franču valodā nolasīja no papīra tik veikli, ka biju pat pārsteigts. Sevišķi priecājos, ka Gustavs Zemgals arī sarunā varēja izteikties franču valodā. Pēc dinejas valsts prezidents iepazīstināja karali ar latviešu galvenajiem politiķiem.

Pastāstīšu par savu sarunu ar Zviedrijas karali. Prezidents Zemgals mani stādīja priekšā kā latviešu Jalmāru Brantingu. Kad es izlaboju šo prezidenta izteicienu, viņš tomēr neatlaidās, uzsvēra, ka es esot ilggadīgs Latvijas parlamenta ārlietu komi-

sijas priekšsēdis. Viņa majestāte vienkāršā sirsnībā uzsāka sarunu. „Vispirms man jāsaka, ka Cielēna kungs ir mans kolēģa!” Kad mēs abi ar Zemgalu iepletām acis izbrīnā, tad karalis paskaidroja, ka viņš neesot nekāds majestātisks dīkdienis vai archaiska svētbilde, bet gan smagu darbu apkrauts valsts darbinieks. Viņš pastāvīgi vadot ministru kabineta sēdes un esot arī parlamenta ārlietu komisijas oficiālais un faktiskais priekšsēdis. Uzaicinājis piesēties pie viņa galdiņa, karalis sāka stāstīt par Jalmāru Brantingu, kas esot bijis viņam ne tikai ģimnazijas klases biedrs, bet arī draugs. Kad šis ievērojamais sociālistu vadonis kļuvis pirmoreiz par Zviedrijas ministru prezidentu, preses fotografi pili izdarījuši uzņēmumus. Viens no fotogrāfiem lūdzis majestāti drusku pavirzīties pa kreisi. Tad karalis izsaucies: „Lūk, to man lūdz darīt jau vairāk nekā desmit gadus mans draugs Brantings.” Karalis Gustavs V ar smaidu stāstīja pats par savu tik spontāni veidoto asprātību. Šķiroties šis prezidentiskais karalis novēlēja man nākotnē kļūt par Latvijas Jalmāru Brantingu.

Zviedrijas sūtniecības telpās karalis deva par godu Latvijas prezidentam atvadišanās dineju. Tā kā telpas nebija visai lielas, piedalījās tikai ap 20 personu. Šai šaurajā sarīkojumā Gustavs V nemaz nespēlēja augstu majestāti, bet sirsnīgu nama tēvu, dzīvi sarunājās ar viesiem. Neviens nevarētu teikt, ka gaļajam, staltajam Bernadota kungam ir jau vairāk nekā 70 gadu. Mēs bijām pārsteigti par karaļa vienkāršo sirsnību, kad viņš pēc zviedru paražas uzsauca katram viesim — skāl (sveicināti), paceldams savu glāzi. Kā mēs bijām instruēti, šai momentā personai, kuŗu karalis uzrunāja, jāpieceļas kājās un jāpaklanās. Kad Saeimas priekšsēdis Pauls Kalniņš cēlās kājās, karalis, ar abām rokām norādīdams, lai neceļas, vēl noteica: „Necelties, necelties!” Šī oficiālā, karaļa dotā dineja mazāk atgādināja vēsu ceremoniju, tā izvērtās jautrā, draudzīgā viesību vakarā.

Trīs mēneši pēc karaļa vizītes zviedru sūtnis Reitersvērds dalīja dažiem latviešu politiķiem karaļa piešķirtos ordeņus par nopelniem Latvijas—Zviedrijas tuvināšanā. Tā kā es principa dēļ nebiju pieņēmis Latvijas Trīszvaigžņu ordeni, nedz arī kādas ārvalsts goda zīmes, man Reitersvērds pasniedza karaļa Gustava

fotografiju ar viņa majestātes pašrocīgu parakstu. Tagad šī goda zīme karājas pie sienas mana mazdēla Alfa Saulveža Svensona istabā.

Sakarā ar šo Zviedrijas karaļa vizīti jāpastāsta kāds anekdotiski patiess notikums. Tā kā karalis Gustavs V bija atraitnis, tad lielo dineju pie mūsu valsts prezidenta nolēma rīkot bez dāmām. Rainis, neievērojis ielūgumā rakstīto, bija atnācis kopā ar Aspaziju. Protams, ka valsts prezidenta adjutants pulkvedis Kuplais iečukstēja Rainim jau garderobē ausī, ka uz dineju ielūgti tikai kungi vien. Rainis bēdu vēsti iečukstēja Aspazijai, bet viņa neatlaidās: Ja nu reiz atnākusi, tad lai pieliekot vien kādu papildkrēslu. Protams, tas nebija adjutanta varā, viņš lūdza Aspaziju saprast stāvokli. Aspazija par to tā saniknojās, ka, paņēmusi Raini zem rokas, devās mājup.

4. RAIŅA NACIONĀLĀS BĒRES

Šī nodaļa jau reiz publicēta manā grāmatā Rainis un Aspazija, ko abu šo dzejnieku piemiņas fonds godalgoja 1954. gadā un Ziemeļblāzmas apgāds izdeva 1955. gadā. Patiesību sakot, šai grāmatā bija iespiestas dažas nodaļas no manu jau toreiz uzrakstīto memuāru manuskripta un tagad šeit iespiestā nodaļa atgriežas savā īstajā vietā. Lasītājus, kas tuvāk interesētos par Raiņa un Aspazijas dzīvi, darbiem un savstarpējām attiecībām neatkarīgā Latvijā, es noraidu pie šīs grāmatas. Šeit tikai par Raiņa grandiozajām bērēm.

Kad Rainis 1929. gada 12. septembrī pēkšņi nomira 64 gadu vecumā, visi latviešu dažādo politisko virzienu laikraksti nolaida karogu pusmastā, lai godinātu lielā nacionālā dzejnieka piemiņu. Tur bija gan dažāds notojums, bet visi vienprātīgi cildināja lielā aizgājēja ārkārtējos nopelnus mūsu nacionālās pašapziņas un latviskās literatūras celšanā. Visa tauta, bez politisko partiju izšķirības, ieģrima dziļās sērās. To liecināja daudzās līdzjūtības telegrammas un vēstules, ko Aspazija saņēma no valsts un pašvaldību iestādēm, amata personām, skolām, biedrībām, rakstnie-

kiem, māksliniekiem, sabiedriskiem un politiskiem darbiniekiem. Sēroja visi, no labā spārna nacionālistiem līdz pat komūnistiski noskaņotiem. Ministru kabinets, kuŗu prezidēja Zemnieku savienības politiķis Hugo Celmiņš, vienprātīgi nolēma rīkot Rainim nacionālas bēres, dzēdot visus izdevumus no valsts kases. Sastādījās apbedīšanas komiteja, par kuŗas priekšsēdi izraudzīja Paulu Kalniņu. Apbedīšanas diena, 15. septembris, izvērtās par Rīgā vēl nepieredzētu tautas sēru manifestāciju.

Kaut arī Raiņa bēres bija valsts lielā ceremonijā rīkotas, tās noritēja dziļā sirsnībā. Visu apbedīšanas ceremoniju var sadalīt 3 aktos.

Valsts godināja lielo aizgājēju Saeimas namā, kas bija profesora Laubes artistiski dekorēts. Kuluāru zālē dziļā puskrēslā caur zaļajiem lauru kokiem, sarkanbaltsarkanajām puķēm un sveču liesmām mēmi atvadījās Latvijas valsts garīgā pamata licējs. Zeltītais starojums atlaistījās lielā latvju Jāzēpa augstajā pierē, un viņa stingušās lūpas izlīdzinošā mierā piedeva visu saviem brāļiem, aicināja viņus mainīties uz augšu. Svinīgajā valsts aktā pulcējās valsts prezidents, Saeimas priekšsēdis un vice-priekšsēži, ministru prezidents un kabineta locekļi, Saeimas deputāti, izņemot komunistus, diplomātiskā korpusa locekļi, valsts iestāžu augstākie darbinieki un viņu kundzes. Aktu atklāja Reitera koris ar Melngaiļa komponēto Raiņa tekstu Sirds tik grūta. Valsts prezidents Gustavs Zemgals izjustos vārdos cildināja lielo tautas draugu, cēlo ideālistu, nacionālās un demokrātiskās idejas vienotāju savas valsts veidolā. Siltus atvadīšanās un piemiņas vārdus sacīja Saeimas priekšsēdis Pauls Kalniņš, uzsveņot Raiņa nesavtīgo kalpošanu tautai un lielos nopelnus demokrātiskās un nacionālās ideoloģijas izveidošanā, norādot arī uz lielo iecietības garu, ko Rainis vienmēr paudis un ienesis arī politisko cīņu arēnā, parlamenta telpās. Svinīgās piemiņas ceremonijas noslēgumā visi sastinga kā mūžības vārtos, kad Reitera koris dziļā pianissimo izskaņoja Alfrēda Kalniņa komponētos Ata Ņeniņa vārdus Kapsētas klusumā.

Pa visu mūsu parlamenta pastāvēšanas laiku šāds valsts akts parlamenta telpās bija pirmais un arī pēdējais. Protams, tas nebija rīkots deputātam un bijušajam ministram, bet lielajam

demokrātiskās valsts ideologam, tās cīnītājam, kas tik daudz upuņu nesis pats un citus mājījis tos nesavtīgi nest tēvijas un brīvības labā.

Rakstnieku un žurnālistu biedrība bija sarīkojusi Nacionālajā teātrī savu atvadīšanās aktu no lielā dzejnieka. Tur pulcējās rakstnieki un mākslinieki, it īpaši aktieŗi un aktrises. Šajā svinīgajā piemiņas aktā Kārlis Skalbe savas jūtīgās sirds ietekmē sacīja cildenu runu, kuŗas saīsināts atstāstījums ir šāds:

Rainis piederēja pie tiem rakstniekiem, kas savas ģeniālās domas izteica maz vārdos, bet brīnišķīgi slīpētā formā. Visas Raiņa domas ir kā apgarots smaids par dzīvi un cilvēkiem un ar šādu smaidu lūpās viņš atstāja dzīvi . . . Visa latvju tauta ir kā bite, kas dzērusi no Raiņa dzejas medus. Kad viņš ienāca latvju literātūras druvā, tā bija pavisam nabaga. Rainis sāka lielus darbus. Viņš mūsu rakstniecībā ienesa Eiropas kultūru, pierādīdams, ka arī mūsu valodā var izteikt tāda gara milzeņa domas, kāds ir Ģēte. Ar saviem meistariskajiem darbiem Rainis iespaidoja un vadīja latvju tautu. Un rezultātā latvi no ilgstoši verdzinātas tautas izveidojās par drošsirdīgiem cīnītājiem. Ar savu Lāčplēsi Rainis mums rādīja ne tikai skaistu vēstures tēlu, ar savu Lāčplēsi viņš iedvesmoja tūkstošus, kas gāja cīņā par tautas neatkarību un brīvību. Bet Raiņa lielie darbi sagrauca viņu pašu. Viņš atdeva visu savai tautai. Ar savām sirds asinīm viņš rakstīja savus darbus, kuŗi dzīvos-tik ilgi, kamēr vien skanēs latvju valoda . . .

Pēc tam, asu sāpju plūsmes nestus, dažus Raiņa dzejoļus deklamēja viņa traģēdiju sieviešu tēlotājas Paula Baltābola un Mirdza Šmitchene. Bēdu dziļā izteiksmē Reitera koris nodziedāja Melngaiļa-Raiņa skumjo dziesmu: Smagi, sēri lauku māte elpu pūta. Mākslinieki, kā jūtīgi brāļi, grima neslēptu asaru sērās par savu lielo draugu un iedvesmotāju.

Savu garīgo vadoni pavadīt pēdējā ceļā bija ieradusies visa Rīgas tauta, strādnieku un citu organizāciju plašas delegācijas no visām lielākajām provinces pilsētām un pat laukiem. Visā ceļā no Saeimas nama līdz jaundibinātajiem Raiņa kapiem gar ietņu malām goda sardzē stāvēja skolu jaunatne un strādnieku sportisti. Gājiens bija vairāk nekā 3 kilometrus garš, bet visu

gafo ceļu ietnes pildīja vēl lielāks pavadītāju skaits. Kaut gan ļaužu saplūdums bija ārkārtīgs, nenotika nekāda drūzmēšanās, jo ielās tauta iekļāvās dziļā godbijībā un sēru svinīgumā. Tā atradās Raiņa nemirstīgā gara hipnotiskajā varā. Bēru gājienam dzejisku apgarojumu piešķīra košās puķes un jūtīgās sievietes. Rīga vēl nebija redzējusi un nekad atkal redzēs tādu krāšņu ziedu straumi, pa kādu uz vaļējo kapu aizplūda dzejnieka šķirsts. Katafalks un divi speciāli rati bija noklāti vainagiem un daudzus vainagus un ziedu pušķus nesa rokās. Iela no Saeimas nama līdz Nacionālajam teātrim bija kā viens ziedu paklājs un visu turpmāko ceļu jaunu, mīlu sieviešu rokas kaisīja ziediem, sūtīdamas pravietim un mīlas dzejniekam pēdējos glāstus.

Apbedīšanas akts kapos bija laicīgs, jo Rainis pie baznīcas nepiederēja. Pavadīšanas runu pie vaļēja kapa bēru rīcības komiteja bija uzticējusi man. Tās stenografēto tekstu sniedzu nesaīsinātu:

„Dārgā Aspazija, mīlie draugi, godātie bēru dalībnieki! Šodien mēs pavadām uz pēdējo dusu mūsu lielo tautas vadoni, mūsu strādnieku šķiras vadoni, mūsu lielo rakstnieku. Rainis ir atstājis tik lielu ietekmi uz savu laikmetu, kā neviens cits latviešu rakstnieks. Es gribētu pat teikt, ka pasaules literatūrā nav daudz rakstnieku, kas savu laikmetu tik vispusīgi, tik dzīvi un tik dziļi ietekmējuši. Varbūt Viktors Igo savā laikā tik spēcīgi ietekmējis franču tautas attīstību.

Šodien mēs, dārgie biedri, pavadām Raini kā strādnieku šķiras vadoni, kā tās ideologu, kas vizizteiksmīgākā formā paudis strādnieku šķirai viņas sociālo atsvabināšanos. Ne tikai kā politisks darbinieks, bet arī kā rakstnieks Rainis bijis klāt Latvijas strādniekiem viņu viskritiskākajos, visgrūtākajos brīžos. Latvijas strādniecība viņu mūžam turēs piemiņā kā savu vislielāko pravieti, kas viņai mierinošus vārdus teicis viņas Golgātas ceļā un mudinošus vārdus cīņā un vētrās.

Cienītie bēru dalībnieki! Mēs šodien pavadām Latvijas tautas vadoni, mēs pavadām Raini kā latvju tautas nacionālo ideologu. Neviens rakstnieks nav tik īpatnējā veidā paudis tautai pašnolemšanās ideju, neviens tik spilgtā noteiktā formā nav veidojis tautas pašcienu un pašapziņu. Ja pagājušā gadsimteņa sešdesmi-

tajos gados nacionālās atmodas lielie sabiedriskie darbinieki pulcēja latviešu tautu kā etnisku vienību, tad Rainis ar saviem darbiem veidojis latviešu tautu kā modernu kultūras tautu. Viņš ar saviem darbiem devis ticību, ka maza tauta ar nepilniem divi miljoniem locekļu var kļūt par lielu kultūras tautu, ne tikai kultūrālu vērtību uzņemšanā, bet arī jaunradišanā, ienesot jaunas vērtības vispārējā cilvēces kultūrā. Rainis kā nacionāls ideologs devis mums daudz, ļoti daudz.

Rainis ir Latvijas demokrātiskās republikas ideologs. Viņš ir viens no tās pirmajiem un galvenajiem celmlaužiem. Viņš vēl pirms lielā pasaules kara un revolūcijas jau noteikti cerēja, teica un pareģoja latvju tautas vienošanos savā valstī. Karām izceļoties, viņš noteiktā formā pravietiski meta uz priekšu vārdus, ka Latvijas zemei un tautai jāatrodas pašas valstī. Kad pasaules karā krievi un vācieši arī mūsu zemē iznīcināja visu pastāvošo, kad revolūcijas bangās pazuda vecās imperijas un imperatori, tad Latvijas zemē tika izcīnīta šī demokrātiskā republika. Cīnītāji karogus turēja augstu, viņu garu vadīja Lāčplēša tēls. Cīņas pulkus 1919. gadā pie Cēsīm, rudenī pie Daugavas un Kurzemes līdzenumos virzīja varonības un pašapziņas gars. Un šo garu 25 gadu laikā lielā mērā bija veidojis Rainis, kas kalpu tautu, apspiestu tautu bija modinājis kā lielu vēsturisku faktoru. Šodien šinī kapā mēs guldīnām lielāko, cēlāko un spēcīgāko Latvijas demokrātiskās republikas dibinātāju.

Mēs šodien pavadām Raini kā lielu garu, ģeniju. Viņš savos ģeniālos darbos ir bijis nacionāls, bet reizē dziļi internacionāls gars. Viņš savu izglītību smēlis klasiskās kultūras pirmavotos. Viņa gars bija tuvs tiem gariem, no kušiem viņš mācījās. Vistuvāks viņš ir lielajam senās Grieķijas dzejniekam Aishilam un vācu lielajam rakstniekam Ģētem, šiem diviem vispārcilvēciskajiem ģenijiem. Raiņa dzejas krājums Gals un sākums un lielais drāmatisks darbs Jāzeps un viņa brāļi ir literāri tik vērtīgi, ka tie cienīgi var stāties blakus veco kultūrtautu ģeniju darbiem. Raiņa gars ir sevī uztvēris lielas veco tautu kultūrālās vērtības, tās sevī pārkausējis un pats no savas personas un tautas tradīcijām daudz ko ielicis savos lielajos darbos. Viņa dzejā

spilgtu vietu ieņem senais saules kults, tās saules kults, kuŗu latvju tauta piemin savā pagāniskajā svinamajā dienā Jāņos. Rainis ir devis mums kultūras vērtības, kas paliks mūžīgi, kamēr vien pastāvēs latvju tauta un valoda.

Pie šī kapa, mīļie biedri, apņemsimies sekot Raiņa idejiskajam, humānajam, kultūrālajam sociālismam. Cienītie latvju tautas locekļi! Apņemsimies sargāt un izveidot Latvijas demokrātisko republiku.

Tagadējā laikā, kad daudz dzīves sārņu sakrājies, kad pelēkajā dzīvē valda banālība, daudzi uz mākslām vispār skatās kā uz nevajadzīgām pajām, kā uz praktiski nederīgu lietu. Un tomēr dziļi un rūgti maldās tie, kas tā skatās uz dzeju, uz literātūru un mākslu. Grieķijā tanī laikā, kad bija Aishils, visaugstāk stāvēja arī prātniecība. Un arī Ģētes laikmetā Vācijā tā stāvēja visaugstāk — jaunatne, lasot lielos mākslas darbus, kuŗos ir idejisks garīgs cēlums, gūst lielus pārdzīvojumus, kas atstāj neizdzēšamu iespaidu uz gara moţumu visā turpmākajā dzīves gaitā. Tāpēc skolotāji, kuŗu rokās atrodas latvju tautas gara veidošana, turiet augstu Raiņa kultūras tradīcijas, lai mēs patiešām kā kultūras tauta ieietu cilvēcē blakus vecajām kultūras tautām.

Aizvadot ar šādu novēlējumu mūsu dārgo aizgājēju Raini, es gribētu teikt, ka tā saule, kas šodien pavada viņu uz pēdējo dusu, kas iespīd šinī dziļajā bedrē, lai modina mūs uz Raiņa saules kultu. Bet viņa saule metīs gaismu tikai tad, ja būs tie, kas šo gaismu uztvers, kas šo gaismu turpinās. Apņemsimies sekot šim lielajam saules kulta priesterim, kuŗa dārgos pīšļus mēs guldīsim šinī kapā."

Pie aizbērtā kapa, noliekot vainagus, īsas atvadišanās runas teica vispirms Latvijas valsts pārstāvji.

Valsts prezidents Gustavs Zemgals: Šo vainagu Rainim kā mūsu lielajam dzejniekam, Rainim, kas droši cīnījās par mūsu brīvību. Lai viņa dzīve, viņa ideālisms, viņa centieni pēc patiesības un dailes neizzustu no mūsu piemiņas. — Saeimas priekšsēdis Pauls Kalniņš: Parlaments — tautas vēlēta pārstāvniecība — tas ir Raiņa ideāls priekš 35 gadiem. Mēs esam laimīgi, ka mūsu likumdevējā iestādē gandrīz 10 gadus ir darbojies mūsu

lielākais cilvēces mīlotājs. Šodien, šķiroties no mūsu lielā dzejnieka un lielā politiķa, mēs ceram, ka Raiņa gars mūs iedvesmos tālākajā darbā un augstu turēdami tos ideālus, ko Rainis turējis svētus, mēs iesim tur, kur saule mirdz. — Tad Hugo Celmiņa prezidētā ministru kabineta vārdā atvadījās izglītības ministrs E. Ziemelis: Lielais dzejnieks latvju tautas visdrūmākajās dienās pravietiski saskatīja mūsu valsts likteņus. Viss viņa mūžs bija ziedots tautas balto dienu sasniegšanai. Ar lielu meistarību Rainis cēla laukā no mūsu pagātnes aizmirstos tautas varoņus, rādīdams, ka esam cīnījušies arī senās dienās. Latvijas valdība sēro un mūžam pieminēs lielo dzejnieku.

Pēc tam ar un bez atvadišanās vārdiem vainagus nolika: Rīgas pilsētas galva Krieviņš, Igaunijas, Padomju Savienības, Polijas un Somijas sūtņi, Igaunijas, Lietuvas un Somijas sociāldemokrātu delegāti, Igaunijas rakstnieku biedrības un laikrakstu savienības pārstāvji, Latvijas rakstnieku un žurnālistu biedrības pārstāvis R. Egle, Nacionālā, Dailes un Strādnieku teātra direktori A. Bērziņš, E. Smiļģis un R. Dukurs, dažādu provinces teātru pārstāvji, Universitātes rektors prof. Tentelis, Nacionālās operas, Latvijas konservātorijas un Mākslas Akadēmijas direkcijas, Latvijas arodbiedrību centrālbirojs (A. Veckalns), daudzas atsevišķas arodb-bas, Saeimas partiju frakcijas (Zemnieku savienība, maziņieku, demokratiskā centra u.c.), skolotāju institūti, vidusskolas, tautskolas un skolotāju organizācijas, sociāldemokrātu partijas komitejas, Strādnieku sports un sargs (Brūno Kalniņš), biedrība 1905. gads (Vilis Bisenieks) un gaŗa rinda visdaŗādāko virzienu kultūras biedrību no visām Latvijas malām. Starp šiem pavadītājiem bija arī Latvijas mazākuma tautību — žīdu, krievu, baltkrievu organizāciju pārstāvji, bet pilnīgi iztrūka vācieši, kas Ģētes atdzejojājam, acīmredzot, nevarēja piedot Raiņa Lāŗplēŗa varonību un Tota sacelŗanos pret vācu kungu.

Beigās, uz nelielās estrādes pacēlusies visiem pāri kā Spīdolas tēls, runāja Aspazija. Lielā stoismā, bez jebkāda sentimentāla izplūduma, gara spēka koncentrācijā, izturēti, stiprā balsī viņa teica pārdroŗus, mistikas apdvestus vārdus:

„Lai ir grūt, vajag spēt, stipram būt — uzvarēt.” Man šodien

ir visgrūtāk. Man liekas, ka es nesu visas Latvijas skumjas sevī. Bet Rainis man ir devis savu stiprumu. Viņš man uzlicis pēdējos uzdevumus. Viens uzdevums ir viņa darbu izskaidrojums, kuņos ir vēl daudz bagātību iekšā, kas nebūtu saprotamas, ja tām trūktu sakara. Rainis tagad ir iegājis pārvērtībā — ne miris. „Ko jūs meklējiet dzīvo pie mirušiem. Viņš ir augšām-cēlies.” Viņš ir jūsu vidū, bet viņam trūkst tikai miesas organu, trūkst runas.

Es izsaku visdziļāko pateicību un sveicienus visai latvju tautai, visām tautībām, arī nelatviešiem, kas dzīvo Latvijas zemē, zem Latvijas spārniem, tad arī visiem tiem, kas nākuši no tālas ārienes, nesdami pēdējos sveicienus. Es izsaku sveicienus tiklab sociālistiem, kā arī nacionālistiem, kas nākuši Raini pavadīt, tiklab augstiem, kā zemiem. Šim lielajam kapam vajadzēja nākt, kā te teica, lai visus apvienotu. Jūs iesit tālāk savā ikdienišķajā dzīvē. Jūs iesit atkal cīņā, lai taptu laimīgi, jo trulums un kūtrība citādi nogulst uz dvēseles kā sārņi. Bet arī dabā ir mūžīga cīņa pēc saules. Trako vētra, ceļ viņus uz augšu, bet vētra norimst un spīd atkal saule. Lai Raiņa gars jūs vada un viņš vadīs jūs uz priekšu. Viņš būs vienmēr jūsu tuvumā, un kur vajadzēs, arī manu būtni sūtīs. Arī es iešu cīņā, ja jūs mani aicināsīt. Lai ceļas ikreizes Lāšplēsis, un lai Spīdola iet viņam palīgā, jo „vēl cīņa nav galā un nebeigsies, Tev, Lāčplēsi, Spīdola palīgā ies!” To Raiņa lielais gars man liek jums sacīt. Tas jūs vedīs uz priekšu.

Tā noslēdzās latvju lielā dzejnieka-pravieša mirstīgais mūžs, lai sāktos viņa nemirstības mūžība.

5. VALSTS PREZIDENTA MAIŅA

1930. gada aprīļa sākumā notecēja valsts prezidenta Gustava Zemgala pilnvaras. Saeimai vajadzēja vēlēt jaunu valsts prezidentu.

Gustavs Zemgals katēgoriski atteicās otrreiz kandidēt. Viņš savā valsts prezidenta darbībā pilnīgi bija sekojis sava priekš-

gājēja Jāņa Čakstes nodibinātām tradīcijām. Viņš bija īsti demokratisks prezidents, kas ne mazākā mērā netiecās pēc personīgas varas. Viņš, tāpat kā Čakste, neizlietoja pat tādas darbības iespējas, ko valsts prezidentam bija paredzējusi 1922. gada satversme. Viņš neierosināja nevienu likumprojektu, nenoturēja nevienu ministru kabineta sēdi savā vadībā. Viņš tikai vienreiz atsūtīja kādu mazsvarīgu likumu atpakaļ Saeimai otrreizējai caurskatīšanai, bet to visu viņš darīja nevis tā satura, bet juridiskas redakcijas dēļ. Kaut gan Zemgala reprezentācijas, salīdzinot ar Čaksti, nebija tik svinīgas, tomēr viņa oficiālās runas bija labas kā saturā, tā arī orātoriskā formā, sevišķi Raiņa bēgu ceremonijā.

Trijās iepriekšējās valsts prezidenta vēlēšanās sociāldemokrātiem bija izšķirēja loma. Viņu lielais balsu skaits izcēla izvēlēto valsts prezidenta kandidātu. Sociāldemokrātu frakcijas prezidija aktīvā līdzdalība vairākuma mobilizēšanā arī bija nozīmīga. Tagad, 1930. gada pavasarī, sociāldemokrātiem nebija vairs agrākā svara. Zemnieku savienības frakcijas svars, turpretī, bija cēlies, ja ne skaitliski, tad politiski jaunas parlamentārās situācijas dēļ trešajā Saeimā. Jau no 1928. gada decembra Zemnieku savienība deva nepārtraukti ministru prezidentu.

Tomēr Zemnieku savienības svars nebija tā cēlies, ka tā varētu Saeimā dabūt vairākumu kuņam katram savam kandidātam. Kārļa Ulmaņa kandidātūra bija bez jebkādam izredzēm. Tāpēc Zemnieku savienības frakcija uzstādīja Albertu Kviesi. Viņš nebija tāds aktīvs politisks darbinieks, kas nostājas asā cīņā pret citām partijām. Jau pirmajā Meierovica kabinetā viņš sevi bija parādījis par liberālu, iecietīgu iekšlietu ministru. Tiesu palātas priekšsēdis un Saeimas pirmais vicepriekšsēdis nekad nebija kāpis parlamenta katedrā, lai no turienes šautu bultas uz saviem pretiniekiem. Alberts Kviesis bija piemērots kandidāts valsts prezidenta amatam, kas nav politiskas cīņas amats, bet gan nacionālas vienības un valsts reprezentācijas augstākais postenis.

Un tomēr mūsu frakcijas prezidijs mēģināja padarīt jo grūtu A. Kvieša ievēšanu. To mēs darījām ne viņa personas, bet

partijas piederības dēļ. Atstāt valsts prezidenta amatu partijai, kas nav noteikti demokrātiska, nākotnē varētu kļūt bīstami.

Vispirms mums bija jāatrod tāds savs kandidāts, kam būtu kaut cik reālas izredzes tikt ievēlētam. Mūsu izvēle krita uz bijušo ministru prezidentu inženieri Jāni Pauļuku, kas bija plaši iecienīts kā bezpartējisks, liberāls, godprātīgs darbinieks. Es aizgāju vest sarunas ar viņu. Visādi mēģināju viņu pierunāt pieņemt kandidātūru, tomēr viņš pretojās. Beidzot, viņš lūdza vienu dienu laika pārdomai. Nākošā dienā viņš galīgi atteicās, iespējams, pēc aprunāšanās ar savu brāli Kārli Pauļuku, Zemnieku savienības deputātu.

Mēs izgājām prezidenta vēlēšanās bez sava reāla kandidāta, jo Paula Kalniņa kandidātūra bija tikai demonstratīva, bez izredzēm. Un kaut gan par mūsu kandidātu bija iepriekš mobilizēts maz balsu, tomēr Alberta Kvieša ievēlēšana gāja ļoti grūti. Tā norisinājās trīs sēdēs un pavisam 11 balsošanās. To neparedzētais daudzums radīja kancelejas direktoram Cepurītim un vice-direktoram Valdim Bumbēram lielu, steidzīgu darbu, izgatavojot jaunas vēlēšanu zīmes, bet viņi laikus tika galā un gaŗā vēlēšanu procedūra neaizkavējās.

Pirmajā gājienā 8. aprīlī par P. Kalniņu nodotas 36 balsis, par A. Kviesi — 47, bet pēdējā balsošanā 9. aprīlī A. Kviesi ievēlēja ar 55 balsīm, pret 34 un 2 atturoties.

Zīmīgi bija arī tas, ka visu laiku kā Kvieša pretinieks figurēja vienīgi Pauls Kalniņš un nevienu reizi par pretkandidātu neuzstādīja kādu redzamu centra grupu politiķi, piem. bij. ministru prezidentu Zāmuēlu, jo šīs saskaldītās grupas nevarēja vienoties par kopīgu kandidātu.

Tā nu pirmoreiz valsts prezidenta amatā ienāca Zemnieku savienības partijas loceklis. Arī tas liecināja par jaunu politisku situāciju, kas bija radusies III Saeimā.

Tā kā Satversmes sapulcē Zemnieku savienība iestājās par plašām valsts prezidenta tiesībām, tad nu varēja sagaidīt, ka tās vadība tagad mēģinās faktiski vairāk izcelt valsts prezidenta autoritāti, izmantojot visas valsts satversmē paredzētās iespējamības. Tomēr Alberts Kviesis ne savā pirmajā, nedz otrajā periodā neiesniedza Saeimai kādu savu izstrādātu likumprojektu,

neatsūtīja tai atpakaļ otreizējai caurlūkošanai kādu pieņemtu likumu, nesasauca pilī pie sevis nevienu ministra kabineta sēdi. Valsts prezidents A. Kviesis nekādā veidā neizrādīja kādu jaunu kursu valsts prezidenta amata pildīšanā. Viņš sekoja iepriekšējo prezidentu demokratiskajām tradīcijām. Ar bezpartējisku objektivitāti viņš pirmajā periodā pildīja savu amatu un cienīgi reprezentēja valsti, svarīgi runājot uz tautu un nosvērti uzstājoties Rīgas diplomātiskā korpusā. Tikai otrajā periodā, 1934. gada maijā, pēc Kārļa Ulmaņa apvērsuma, Kviesis lauza uzticības zvērestu satversmei un sedza nelikumīgo apvērsumu. It kā šādu varbūtību nojauzdams, es jau 1930. gadā prezidenta vēlēšanās noteikti uzstājos pret Zemnieku savienības vīra ievēlēšanu ne tikai Saeimas kuluāros, bet arī ar asām runām no katedras. Toreiz manu asumu ne visi centra un manas frakcijas deputāti saprata.

6. PARTIJAS JAUNĀ PROGRAMMA

Partijas iekšienē trešās Saeimas laikā it kā iestājās samiers, kas faktiski bija gan tikai pamiers. Tagad uz laiku aplusa asie strīdi par vai pret piedalīšanos valdībā. Menders, kurš vadīja cīņu pret partijas vairākumu, nu aplusa. Tagad arī partijas centrālās komitejas un Saeimas frakcijas vairākums atzina, ka reāli nav iespējama koalīcija ar demokratiskajām vidus grupām. Trūkstot galvenajam strīdus objektam taktikas jautājumā, nu partijā nebija nekādu iekšēju cīņu.

Samazināta Saeimas vēlēšanās un faktiski atbīdīta no koalīcijas politikas iespējas, partija nu iekšēji konsolidējās. Šis process jo spilgti izpaudās partijas jaunās programmas izstrādāšanā un pieņemšanā.

Latviešu sociāldemokrātiskā strādnieku partija, kas formāli nodibinājās 1904. gadā, savu programmu bija pieņēmusi 1905. gada kongresā. Tās vispārējā daļa un arī minimālās prasības bija izstrādātas Vācijas sociāldemokrātijas Erfurtes kongresā pieņemtās programmas ietekmē.

Latvijas neatkarīgajai demokratiskajai republikai nodibinoties, vecā programma vairs neatbilda jaunajiem politiskajiem apstākļiem. Sevišķi spilgti tas bija redzams agrārā jautājumā. Tomēr partija nesteidzās izstrādāt jaunu programmu, bet apmierinājās ar Saeimas vēlēšanu platformu, kur bija izteiktas visas svarīgākās, laikmetam atbilstošās konkrētās prasības. Ar to partija mobilizēja gan plašas masas ap sevi ikreizējās Saeimas vēlēšanās, tomēr partijas biedru vervēšanai un politiskai skolēšanai bija nepieciešama jauna plaša programma, kur būtu apvienots partijas oficiālais viedoklis par sociālismu un sabiedrisko attīstību pasaulē ar konkrētām šīsdienu darba tautas prasībām visdažādākās nozarēs. Tāpēc partijas 1929. gada kongress, kas jo svinīgi atzīmēja tās 25 gadu jubileju, piedaloties daudziem dažādu zemju sociālistu partiju delegātiem, uzdeva centrālajai komitejai līdz nākošajam partijas kongresam, t.i. viena gada laikā, izstrādāt jaunu partijas programmu.

Centrālā komiteja ievēlēja sevišķu programmas komisiju sekojošā sastāvā: Pauls Kalniņš, F. Menders, A. Rudevics, V. Bastjānis un F. Cielēns. Par atsevišķiem konkrētiem jautājumiem, t.i. par speciālām prasībām pieaicināja klāt kā lietpratējus Ernestu Moricu sociālos jautājumos, Bīlmani saimnieciskos, Brūno Kalniņu militārā politikā kā arī sporta lietās un Klāru Kalniņu sieviešu sevišķajās prasībās.

Programmas komisija, vispārējās debatēs apspriežot savu mērķi, vienojās, ka programma sastādāma vienības garā, uzņemot tajā to, kas apvieno, nepārbalsojot principiālos jautājumos. Tas nozīmēja, ka vispārējā daļā nav ievietojamas tezes par parlamentārās koalīcijas taktiku un piedalīšanos valdībā. Un tā kā patlaban trešās Saeimas laikā piedalīšanās valdībā nebija akūts taktikas jautājums, tad vienošanās bija viegli panākama.

Programmas teorētiskās daļas projektu uzmeta Menders. To bija vistiešākā veidā ietekmējusi Austrijas sociāldemokrātijas neseno pieņemtā programma. Tur dominēja vecā marksisma šabloniskā uztvere par kapitālu koncentrāciju un sociālisma neizbēgamību kā saimnieciskas attīstības noslēgumu. Proletāriāts cīņā par varu atzīst demokrātiju. Ja fašisti, laužot demo-

kratiju, mēģina nodibināt savu diktātūru, tad strādniecībai jā-
aizstāvas ar varu.

Ar saviem pārļobojumiem es panācu, ka programmā noteiktāk tiek uzsvērtā demokrātijas nozīme, ka tā strādniecībai jāaizstāv visiem līdzekļiem, nenosakot tuvāk, kādi tie būtu. Tā panācu, ka grozīja redakciju un papildināja tezi par strādniecības sabiedrotiem uz laukiem un pilsētās — patstāvīgiem darba zemniekiem un amatniekiem.

Tāda lielos vilcienos bija programmas vispārējā daļa. Tai sekoja plašāk konkrētās reformu prasības, kas īstenojamas kapitālismam pastāvot.

Partijas jaunā programma, ko pieņēma 1930. gada kongress, bija savā vispārējā daļā formulējuma ziņā kompromiss starp Menderu un mani. Komisija un arī centrālā komiteja mani izraudzīja par referentu kongresā. Tas nenozīmēja, ka programma būtu uzrakstīta labā spārna ideoloģijā. Tikpat labi par šo programmu varēja referēt arī Menders. Ja mani izraudzīja par referentu, tad tāpēc, ka partijas centrālās komitejas vairākums uz ārieni plašo masu priekšā gribēja rādīt, ka partijā ar jauno programmu nav uzvarējis kreisais virziens, bet partijas vadība palikusi līdzšinējā vairākuma rokās.

7. POLITISKĀS AUDZINĀŠANAS DARBS

Tomēr jākonstatē, ka trešās Sacimas laikā partija palēnām novirzījās uz kreiso pusi. Iedzītai pastāvīgā opozīcijā pret valdību, ko prezidēja Zemnieku savienības politiķi Hugo Celmiņš un Kārlis Ulmanis, partijai taktika un tonis kļuva asāki. Tas jo sevišķi krasi izpaudās divi reizes.

1929. gadā ministru kabinets izdeva satversmes 81. panta kārtībā noteikumus, kas grozīja slimo kasu likumu, samazinot bezmaksas zāļu izsniegšanu un tml. Uz to partijas centrālā komiteja atbildēja ar vienas dienas dienas protesta streiku. Streiks samērā labi izdevās, bet konkrēti nekā nepanāca. Jaunie pārļobojumi slimo kasu likumā palika spēkā.

1930. gadā Saeimas frakcija sarīkoja parlamentāru obstrukciju pret muitas paaugstinājuma projektu. Blakus parlamentārajai skarbajai cīņai partija sarīkoja masu sapulces un ielu demonstrācijas. Un tomēr arī šāds cīņas veids nesasniedza savu mērķi, muitas paaugstinājumiem valdība Saeimā panāca vairākumu.

Pastāvīgā asā opozīcija pret valdību un noteiktā cīņa pret parlamenta vairākumu, palēnām noskaņoja partijas biedrus uz kreiso pusi, sevišķi jaunāko paaudzi. Tomēr šīs Saeimas laikā partijas iekšienē abi virzieni atradās līdzsvarā.

Bez diviem dienas laikrakstiem — Sociāldemokrāts Rīgā un Strādnieku Avīze Liepājā — un dažiem nedēļas laikrakstiem provincē, partija 1928. gadā sāka izdot teorētisku politisku žurnālu Jaunais Laiks. Centrālā komiteja mani iecēla par tā redaktoru. Žurnāls aplūkoja dažādus politiskus un saimnieciskus jautājumus, kā arī rakstīja par ideoloģiju un vēsturi. Atzīmēsim, ka Jaunā Laika 1928. gada novembra burtnīca bija veltīta Latvijas valsts desmit gadu jubilejai. Interesantas bija arī tās žurnāla burtnīcas, kas 1929. gadā bija veltītas partijas 25 gadu piemiņai un 1930. gadā 1905. gada revolūcijas 25 gadu atcerei.

Žurnāls Domas neatkarīgajā Latvijā atjaunojās kā literāras sadarbības orgāns sociāldemokrātu un komunistu rakstniekiem ar K. Dzirleju un Andreju Upīti priekšgalā. Ap 1928. gadu tas atbrīvojās no komunistiem un kļuva par bezpartējisku sociāldemokrātisku literāru un idejisku mēnešrakstu. Redaktors bija R. Bīlmanis. Šai laikā arī es tur ievietoju savus rakstus par pasaules politiku un dažus vēsturiskus apcerējumus. Svarīgs bija mans raksts par Jaunās strāvas laiku, ko publicēja 1931. gadā. Es papūlējos izrakties cauri deviņdesmito gadu Dienas Lapas komplekšiem, lai kritiski vērtētu svarīgo idejisko lūzuma laikmetu mūsu sabiedriskajā attīstībā. Biju jau pirms tam par šo pašu temu rakstījis A. Gulbja Konversācijas vārdnīcā.

Arī Rīgas Tautas augstskola kādu laiku bija kreiso sociāldemokrātu un komunistu sadarbības vieta. Tomēr arī šeit sociāldemokrāti izspieda komunistus un šī izglītības iestāde kļuva par sociāldemokrātiskās ideoloģijas izplatītāju jaunatnē. Arī es

dažus semestrus lasīju lekcijas par atsevišķiem tematiem: par 1905. gada revolūcijas vēsturi, pirmā pasaules kaŗa vēsturi, vēstures filozofiju. Pēdējā lekciju ciklā izteicu domas, ka ekonomiskais faktors ir tikai viens starp citiem, jo vēsturē iedarbojas arī tīri ideoloģiski elementi un tradīcijas ir svarīgs ietekmes faktors.

Šajā periodā mēģināju daudz darīt, lai celtu partijas biedru politiskās apziņas līmeni, lai izveidotu viņus par tādiem, kas racionāli apsver politisko situāciju un lietderīgi veido politisko cīņu. Lai to panāktu, kādu laiku pat piedalījos Rīgas komitejas sēdēs, kur enerģiski darbojās Klāra Kalniņa, Emīls Ogrīņš un Jānis Jagars.

Un tomēr drīz vien izrādījās, ka viss politiskās audzināšanas darbs gaužām maz ko panāca. Partijas biedru liela daļa, sekojot emocionālām dziņām un irreālai dzīves izpratnei, ieslīdēja kreisuma illūzijās, kas liedza saskatīt dzīves reālību.

8. LATVIJAS ĀRPOLITIKAS PASIVITĀTE

Pēc ļoti aktīvās ārpolitikas, ko virzīju un vadīju 1927. gadā, tajā iestājās atslābums, pat pasīvitāte uz ilgāku laiku. Tikai Voldemārs Salnais, kļūdams par ārlietu ministru 1933. gada martā, uzsāka atkal aktīvu ārpolitiku.

Pēc manis 1928. gada janvāra beigās par ārlietu ministru nāca sūtnis Kauņā Antons Balodis. Kaut gan viņš bija par ministru trīs gadus un divi mēnešus, līdz 1931. gada martam, tomēr viss šis laiks neuzrāda nekādu ārpolitisku iniciatīvu. Antons Balodis gan saprata ārpolitikas problēmas, tomēr viņš bija nedrošs. Jau savā raksturā nebija aktīvas dabas un viņa aktivitāti ārpolitikā ierobežoja arī tas, ka viņš nebija politisks ministrs, aiz kuŗa stāvētu kāds spēks Saeimā ar noteiktu ārpolitikas virzienu. Viņš gan politiski stāvēja tuvu demokratiskajam centram, bet bija formāli bezpartējisks. Tas viņam uzspieda izdabāt visām partijām Saeimā un tādējādi nodzīt ārpolitiku nogaidē, kārtojot tikai sīkas ikdienas lietas. A. Balodis bija pilnīgi pasīvs attie-

cību stabilizēšanā ar Padomju Savienību: viņš nevirzīja tālāk manis parafēto neuzbrukšanas līgumu un ļāva tam pilnīgi iestigt neatbeigtībā, kamēr par to nesāka interesēties Varšava un Tallina. Pilnīgā sastingumā iestīga arī Baltijas valstu savienības veidošana.

Pēc Zigfrīda Meierovica noslēgtās savienības ar Igauniju vēl arvien darba kārtībā bija tādas pat savienības noslēgšana ar Lietuvu. To vienmēr aizkavēja Lietuvas konflikts ar Poliju Viļņas dēļ.

Nu mūsu ārpolitikas vadītājam bija vajadzīgs liels takts, lai mēģinātu Kauņas valdībai iestāstīt, ka Lietuvai jātuvojas Latvijai un Igaunijai arī bez Viļņas jautājuma atrisināšanas. A. Balodis turpretī gribēja ar politisku demonstratīvu spiedienu caur Tautu savienības pilnsapulci ietekmēt Lietuvu. Viņš atklāti apsūdzēja Lietuvu, ka tā ar savu konfliktu Viļņas dēļ traucē arī Latvijas intereses, it īpaši saimnieciskās, jo nevarot uzsākt darbu Liepājas-Romnas dzelzceļa līnija. Šāds diplomātiska spiediena veids praktiski nekā nepanāca, tikai saasināja attiecības ar Lietuvu. Valdemarass konfliktu ar Poliju izbeidza, bet grieza zobus pret Latviju, ka tās ārlietu ministrs lauzis pat neitralitāti Viļņas konfliktā un nostājies Polijas pusē. Tā Baloža laikā attiecības ar Lietuvu pasliktinājās.

Ar Poliju, turpretī, tās uzlabojās. Polija beidzot atteicās no pretenzijām uz dažiem pagastiem Ilūkstes apriņķī, kur iedzīvotāji bija jaukta sastāva, un arī neuzturēja nekādas prasības par šādu vai citādu iejaukšanos Latgales lietās. Tā beidzās strīdus Latvijas un Polijas starpā un nu galīgi nosprauda Polijas-Latvijas robežu.

Balodis visu savu darbības laiku uzturēja labas attiecības ar Saeimas ārlietu komisiju. Viņš bieži ziņoja par savu darbību, bet Saeimas plēnārajai sēdei visai reti iznāca ratificēt viņa noslēgtos līgumus, jo tādu bija pavisam maz.

Varbūt kāds lasītājs jautās: ja Baloža ārpolitika nebija pietiekami aktīva, kāpēc tad Saeimas ārlietu komisija un it īpaši tās priekšsēdis Cielēns nevirzīja ārlietu ministru uz lielāku aktivitāti? Ārējo politiku veido ārlietu ministrs un tās pamatlīnijas

akceptē un nosprauž ministru kabinets. Saeima tikai ratificē vai noraida valdības līgumus ar ārvalstīm.

Ārlietu komisija tikai uzrauga ārlietu ministra darbību, bet nenosaka to. Tā var izteikt savas domas, savus vēlējumus, bet nevar ministram pavēlēt darīt šo vai to. To var tikai ministru kabinets. Protams, ārlietu komisijai ir arī sava vara — tā var ierosināt plēnārajā sēdē izteikt neuzticību ārlietu ministram. Bet visā Saeimas pastāvēšanas laikā tāda gadījuma nav bijis. Ar taktu un labu saprašanos ārlietu komisija ir arvien sadarbojusies ar ārlietu ministriem.

Rezumējot manus novērojumus par visu demokrātiskās Latvijas valsts pastāvēšanas laiku, varu teikt — mūsu ārpolitikas aktivitāte vienmēr lielā mērā atkarājusies no ārlietu ministra personas. Zināms, arī laikmeta izvirzītie ārpolitikas uzdevumi uzliek lielus darbus ārlietu ministram. Tā tas bija valsts sākumā. Arī tad daudz kas atkarājās no ārlietu ministra Meierovica enerģijas un prasmes.

Pēc Antona Baloža par ārlietu ministru darbojās 9 mēnešus Kārlis Ulmanis: no 1931. gada marta līdz tā paša gada decembrim. Viņš šai laikā nav atstājis nekādas manāmas pēdas Latvijas ārpolitikā. Gluži to pašu novēroju pavisam tieši, kad pārņēmu no viņa ārlietu ministrijas vadību 1926. gada decembrī. Arī tās reizes, kad Ulmanis bija ministru prezidents, viņš pats maz interesējās par ārpolitiku, bet pilnīgi uzticējās saviem ārlietu ministriem. Viņš visu Latvijas laiku izvairījās no aktīvas līdzdalības ārpolitikas veidošanā. Viņš nav uzstājies ar runām mūsu parlamentā par ārpolitikas jautājumiem, nav arī rakstījis presē par tiem. Viņš nedarbojās arī Saeimas ārlietu komisijā, kuŗas sastāvā viņš piedalījās tikai īsu laiciņu. Ārpolitika bija šī enerģiskā vīra visvājākā puse.

Visā šai laikā, kamēr ārlietu ministri bija Balodis un Ulmanis, reizi gadā, apspriežot Saeimā ārlietu ministrijas budžetu, es uzstājos ar lielu politisku runu, kuŗā raksturoju konkrēto starptautisko stāvokli un izteicu savas domas par Latvijas ārpolitikas uzdevumiem. Protams, ka šeit es nerunāju kā Saeimas ārlietu komisijas priekšsēdis, bet gan kā sociāldemokrātu frakcijas pārstāvis.

9. MANA PIEDALIŠANĀS STARPPARLAMENTĀRĀ ŪNIJĀ

Latvijas Saeima bija iestājusies par locekli starpparlamentārā ūnijā. Šī starptautiskā organizācija noturēja reizi gadā — vasaras beigās — savu kongresu, kur apsprieda dažādus jautājumus par parlamentārismu, kā arī par pasaules miera nodrošināšanu. Dažreiz braucu uz šiem kongresiem. Interesanti bija noklausīties redzamāko pasaules parlamentāriešu referātus, bet vēl svarīgāk bija satīkties ar delegātiem un apmainīties domām par dažādiem jautājumiem. Atmiņā man sevišķi iespiedušies divi starpparlamentārās ūnijas kongresi.

1929. gadā kongress notika Berlīnē Reichstaga sēžu zālē. Tad nu sīkāk iepazinos ar vācu deputātiem un parlamenta plašajām telpām. Viss šeit bija celts lielumā un ērtībās: vareni plaša plēnāro sēžu zāle, lielas frakciju telpas un grandiozi kuluāri, sevišķi ērta lasāmā zāle un vēl ērtākas bufetes telpas.

Kā sirsniņš nama tēvs Reichstaga priekšsēdis Loebe restorāna plašajā zālē deva delegātiem vakariņas. Samērā vienkārša ir vācu parlamenta iekšiene, bez dārgiem paklājiem un gleznām. Arī Reichstaga priekšsēža dotās vakariņas bija vienkāršas. Pats priekšsēdis Loebe, bijušais burtlicis, bija ļoti simpātisks un laipns.

Gluži citādos ārējos ietvaros notika starpparlamentārās ūnijas kongress Londonā 1931. gadā. Kongresu noturēja parlamenta augšnama — lordu palātas telpās, kas stilistiski ir svinīgas un greznas. Angļi uzņēma ārzemju viesus parlamentāriešus ļoti silti, pat bagātīgi. Tautas vietnieku nama spikers deva lepnu lenču parlamenta plašajā restorāna zālē. Arī Londonas pilsētas galva — lordmērs — kas sabiedrisko rangu ziņā Anglijā ieņem trešo vietu pēc karaļa un ministru prezidenta, deva vecā pilsētas nama reprezentācijas telpās lielisku dineju. Kongresa delegāti aplūkoja arī Vindzora pili, angļu karaļa vasaras rezidenci.

Dažādo zemju sociālistiskie deputāti noturēja separātu apspriedi strādnieku partijas parlamenta frakcijas telpās. Par fašistisko, vai pareizāk, vācu nacionālsociālistisko kustību referēja Reichstaga prezidents Loebe un dziļā pārliecībā apgalvoja,

ka Hitlers neuzvarēs. Dīvainākais Vācijā tomēr esot tas, ka partijas, kas sevi sauc par sociālistiskām — sociāldemokrati, komūnisti un nacionālsociālisti — sastādot Reichstagā lielu vairākumu. Bet pēc pusotra gada Hitlers likvidēja demokrātiju un uzdzina Vācijai sava varmācīgā „sociālisma” dzelzs stīpas.

Šai starpparlamentārās ūnijas kongresā Latvijas parlamentu reprezentējām trīs deputāti — priekšsēdis Pauls Kalniņš, pirmais vicepriekšsēdis K. Pauļuks un ārlietu komisijas priekšsēdis. No Rīgas uz Londonu mēs abi ar Pauļuku braucām ar kuģi, bet atceļā visi trīs izdarījām ceļojumu pa Beļģiju un Holandi. Antverpeni un Gentu mums izrādīja Antverpenes pilsētas galva, sociālistu deputāts Kamils Heismans. Viņš mums bija ļoti labs gids auto braucienā pa Holandi. Es nu pirmoreiz ceļoju pa šo augstās kultūras zemi. Bija daudz ko apbrīnot. Seni, augsti mākslas sniegumi, it īpaši glezniecībā. Un dīvainākais tas, ka holandieši bija spējuši XVII gadsimtenī dot ne tikai vairākus lielus meistarus Eiropas glezniecībā, bet simtiem vērtīgu gleznotāju, ko tagad cienīgi tur Eiropas mūzejos.

10. MANA OTRĀ DRĀMA MITĀNIJĀ

Jau minēju, ka 1925. gada vasarā man radās nodoms rakstīt vēsturisku drāmu, kuŗai vielu gribēju ņemt no franču XIII gadsimta. 1926. un 1927. gados tā bija iesaistīts politiskā darbā, ka nemaz neatlika laika sākt realizēt šo nodomu. Tikai nākošajos trijos gados veicu to.

Sagatavošanās darbs aizņēma vairāk laika nekā pati rakstīšana. Vispirms lasīju dažādas vēstures grāmatas par tā saukto albiģiešu kustību, par pirmo reformācijas sacelšanos pret pāvestu. Grāmatas, ko nevarēju sameklēt Rīgas bibliotēkās, izrakstīju no Parīzes. Studēju šo laikmetu ne tāpēc, lai reāli parādītu uz skatuves albiģiešu traģēdiju, bet gan, lai no šīs vēsturiskās vielas radītu drāmu modernā saturā. Vēstures vielai vajadzēja nest to drāmatisko un idejisko konstrukciju, kas veidojas Mitānijā.

Pāvesta Inocenta III kaŗa pulku nežēlīgai atriebei par upuri krita tūkstoŗiem cilvēku, nokautu un sadedzinātu sārta. Pret fanātismu un intoleranci vispār vēŗas lugas morālais saturs. Neiecietība ir visu laiku un visu tautu varas cīņu vistumŗākā ēnas puse. Tā bijis, un tā ir arī XX gadusimtenī.

Drāmas ideju nepārprotami jau prologā izsaka trubadūrs:

*Es jaunais trubadūrs, kas augŗā cēlies esmu,
Es savām sāpju acīm veros laikmetā:
Alkst mana līra slavēt cilvēku un mīlu,
Bet smagā ikdienība smacē dvēseli —
Naidš, nievas, varmācība pulgo cilvēku,
Nu cilvēcību zaimo asins lāsti.
Es līdzī nīst un līdzī mīlēt gribu,
Ar naidu — naidu skaust,
Ar mīlu sasniegt mīlu.*

(Visš prologs 68 rindās iespiests Sociāldemokratā 1931. gada martā.)

Šos vārdus autors saka 1930. gadā, kad naidš, nievas un varmācība pulgoja cilvēku Krievijā un Italijā, bet ŗausmu terrord vēl netrakoja Vācijā. Viņŗ it kā nojauŗ asiņainā masu terrord drausmas 30-tajos un 40-tajos gados Eiropā, kas tik traģiski iezīmē ŗo laikmetu!

Drāmatiskās norises centrālā figūra Mitānija ir manis radīta persona. Albīgieŗu cīnītāja jaunava ar savu morālo patosu aizrauj visus cīņā pret pāvestu un viņa atbalstītājiem. Mitānijas saskarē un sadursmē ar citām personām kāpinās un atrisinās drāma. Albīgieŗu jaunā sludinātāja ietekmē Tulūzas grāfu Raimondu, kas ir svaidīgs un pretrunīgs savā dabā, gan pievienojies katarieŗu (protestantu) kustībai, tomēr atkrīt un noŗēlo savu grēku. Mitānija nu viņu atkal aizrauj cīņā pret pāvestu, kur viņŗ arī piedalās, bet tomēr kauju zaudē un iet bojā. Mitānija saduras arī ar inkvizīcijas vīriem, kas ŗajā albīgieŗu kaŗā sāk savu briesmu darbu.

Apskaidrotā katariete Mitānija tomēr mīl tautas cilvēku ŗaku, kuŗŗ, beidzot, greizsirdībā un fanātismā apskurbis, grib nogalināt viņu. Cīņu zaudējusi, paŗu cīnītāju apŗaubīta un ŗaka

emocīta, Mitānija traģiski iet bojā: viņa izkļiedz lāstus pret pāvestu un kaņavīriem, kas viņu nodur un iemet sārtā, kur jau dzīvi sadedzināti daudzi citi katarieši.

Rakstīju konkrētās ainās tikai, kad visa drāmas norise un personas bija galīgi konstruētas. Iesāku arī šo drāmu rakstīt dzejā. Pantos uzrakstīju pirmo un pēdējo cēlienu, kā arī prologu. Tad pārtraucu un pārdomāju kādu formas problēmu: vai moderno laiku tautas skatītājam drāma dzejā ir labi uztverama? Vai tuvāk mentālītai nestāv tomēr prozā rakstīts skatuves darbs? Atcerējies motīvus, kādēļ Ibsens pēc Pera Ginta un Branta pārtrauca dzejas formu, pārejot tikai uz prozu, arī es atmetu pantus. Pārstrādāju uzrakstītos cēlienus, atstājot tikai prologu dzejā.

Par Mitānijas autoru atklātības priekšā figurēja atkal Maija. 1930. gada beigās viņa iesniedza manuskriptu Eduardam Smilģim, kuŗš lugu tūlīt pieņēma un nekavējoties sāka sagatavot lielisku inscenējumu. Pirmizrāde notika 1931. gada 26. martā.

Dailes teātris pēc vairāk nekā desmit gadu Eduarda Smilģa un Felicitas Ertneres neatlaidīgā darba bija guvis sevišķu artistisku tēlošanas veidu. Viss bija saskaņots, kā to bija izdomājis inscenētājs un režisors Smilģis. Visi aktieŗi, kā galveno lomu tēlotāji, tā blakus lomu izpildītāji, ietverti viengabalainā skatuvisko kustību ritmiskā norisē. Sevišķi gribu uzsvērt, ka Smilģis nepārspilēja skatuviskās kustības butaforiskiem elementiem, pat tādā ainā, kur tirgus laukumā ļaužu priekšā uzstājas akrobati, žonglieri un āksts Superbulo. Spēlē jautrs prieks jaucās ar traģisku noskaņu. Fascinējoša bija jau aina īsajā priekšspēlē, kur šaipus priekškara arfas pavadījumā divi trubadūri dziedāja augstāk iespiestos prologa pantus.

O. Skulmes monumentāli tvertās un krāsās atturīgi veidotās dekorācijas sniedza izteiksmīgus ietvarus visām astoņām ainām. Brīnišķīgā kārtā O. Skulme prot pārvērst Dailes teāŗa šauro un seklo skatuvi plašumā un dziļumā.

Aktieŗu spēle noritēja satura un teāŗālās formas saskaņotībā. Neviens aktieris neieslīdēja ārišķīgā teāŗālismā, bet deva emocionālu pārdzīvojumu. Galvenai lomai Smilģis bija izraudzījis Emiliju Viesturi, kas katariešu sludinātāju Mitāniju tēloja dziļā

cilvēciskā izpratnē un cildenā morālā spēkā. Viriešu galveno lomu, Tulūzas grāfu Raimonu, spēlēja Teodors Lācis, kam Mitānijas pirmizrāde bija 30 gadu skatuves darba jubileja. Viņa loma bija komplicēta. Grāfs Raimonds autora uztverē nav parastais vienpusīgais varonis, bet gan pretrunu pilns raksturs, kas aizraujas un sakrīt, kas paceļas un pazemojas. Kā liela stila mākslinieks, Lācis šos dziļos pretstatus tēloja reljefi izjustos notojumos.

Lieliski savas komiķa spējas parādīja Augusts Mitrevics āksta Superbulo lomā. Elegantā un koķetā grāfa Raimonda mīlākā Zoljete bija Lilita Bērziņa.

Atzīmēsim, ka Mitānijas pirmizrādē pirmoreiz Latvijas teātrī bija ieradies vācu skatuves lielmeistars Maksis Reinhards, Vācijas sūtņa Stīves pavadībā. Pēc izrādes sūtnis iepazīstināja autori Maiju Cielēnu un arī mani ar Reinhardu, kuŗš izteicās: spēle bijusi tik dziļi izteiksmīga, ka viņš, valodu neprazdams, visu laiku varējis sekot lugas drāmatiskajam kāpinājumam un saprast tās saturu.

Atsauksmes presē par Mitāniju bija itin labas, kaut gan recenzentiem bija sveša vēsturiskā viela. Sevišķi labi rakstīja Edvards Virza Brīvajā Zemē un Jānis Grots Domās. Vienīgi kāds žurnāls noniecināja Mitāniju. Turpretī Vossische Zeitung pārstāvis Rīgā — Lameis, laikam Makša Reinharda ietekmēts, savā laikrakstā plašākā atskatā ļoti cildināja albigiešu vēsturisko traģēdiju.

Publika bija atsaucīga, divos pavasaŗa mēnešos Mitānija izrādīja labi apmeklētas desmit reizes. Izrādes būtu turpinātas arī nākošajā sezonā, ja Dailes teātrī nebūtu izcēlies ugunsgrēks, kuŗā aizgāja bojā vērtīgās Mitānijas dekorācijas.

No šiem tālajiem laikiem man patīkamā atmiņā palikusi dīneja, ko mēs ar Maiju devām Dailes teātra galvenajiem darbiniekiem, kas sagatavoja Mitāniju. Tur piedalījās Eduards Smilģis, Felicita Ertnere, Oto Skulme, Zosārs, Emīlija Viesture un Teodors Lācis. Tukšojot dažu labu vīna glāzi uz Dailes teātra un tā mākslinieku veselību, pieskāramies arī vienam, otram teātra mākslas jautājumam. Kā pirmizrādē, tā šajā dīnejā Maija

labi nospēlēja savu nepatīkamo autores lomu. 1931. g. Domu 4. burtnīcā iespiestais Maijas Cielēnas raksts — Krusta kaņš pret albiģiešiem ir manis sacerēts.

11. LATVIJAS VĒSTURES PĒTĪŠANAS BIEDRĪBA

1923. gadā dažu cilvēku apspriedē pie Saeimas priekšsēža F. Vesmaņa nodibinājām Latvijas vēstures pētīšanas biedrību, kuņai mēs konkrēti stādījām sevišķu mērķi: vākt dokumentus, literātūru-memuārus u.t.l. materiālus, kas raksturotu 1905. gada revolūciju. Par valdes priekšsēdi ievēlēja Vesmani, kuņ vadībā biedrība darbojās gausi. Kad viņš 1925. gadā aizgāja par sūtni uz Londonu, mani ievēlēja par valdes priekšsēdi. Līdz 1928. gadam es tik ļoti biju aizņemts politiskā darbā, ka varēju ziedot šai biedrībai maz laika. 1928. gadā biedrības darbība kļuva rosīgāka. Bez manis valdē darbojās Vilis Bisenieks, Kārlis Zutis, vecs partijas darbinieks no gadsimta sākuma, A. Kāpostniņš — valsts archīva darbinieks un V. Caune — valsts bibliotēkārs. Biedrība savāca kuplu skaitu nelegāli iespiesto uzsaukumu, kas sagatavoja 1905. gada revolūciju. Daži uzsaukumi bija ļoti veca datuma, viens pat no 1898. gada, iespiests ārzemēs. Izdevās arī savākt dažādus šī laikmeta dokumentus. Mūsu rokās nāca luterāņu mācītāju ziņojumi par 1905. gada revolūciju sinodei. Kaut tie bija ļoti vienpusīgi saturā, tomēr ietvēra savdabīgu notikumu atspoguļojumu un vērtējumu. Tos nodevām Kultūras Balss apgādam publicēšanai ar O. Nonāca priekšvārdiem.

Biedrība vāca arī fotografijas, it īpaši to cīnītāju, kuņus 1906. gadā sodekspedīcijas un kaņ tiesas nošāva. Mums izdevās atrast arī dažus toreiz lietotus ieročus. To starpā bija kāda 10 reizes šaujama Vinčestera sistēmas šautene, ko es 1906. gada janvāra sākumā noglabāju kāda Rīgas nama bēniņos.

Biedrības valdei laimējās sadabūt arī kādu 1905. gadā lietotu sarkanu karogu ar uzrakstu: Nost ar patvaldību! Biedrības

īpašumā nonāca arī kāda oriģināla nelegālās literatūras glabātuve, kas bija ierīkota lielā malkas pagalē.

Beidzot dažādu priekšmetu sanāca tik daudz, ka varējām ierīkot sevišķu 1905. gada laikmeta mūzeju Rīgas pilsētas valdes piešķirtajās telpās Avotu ielā.

1930. gadā, 25 gadus pēc brīvības cīņas lielajiem notikumiem, biedrība sarīkoja Rīgā, Jelgavā, Tukumā, Liepājā un dažās citās pilsētās 1905. gada revolūcijas izstādes, kas visur bija ļoti labi apmeklētas un ierosināja dažādu vēsturisku materiālu, it sevišķi fotogrāfiju, vākšanu.

Sakarā ar izstādi biedrība rīkoja manu publisku lekciju par 1905. gada vēsturisko nozīmi. Tā gribēju kultivēt mūsu tautas jaunās vēstures tradīcijas.

Biedrība izdeva trīs sējumos rakstus. Pirmajā sējumā bija ievietoti apcerējumi un atmiņas par revolūcionāro kustību līdz 1905. gadam. Nopietns tur bija A. Kāpostiņa pētījums pēc arhīva materiāliem par 1899. gada Rīgas dumpi. Otrs sējums bija P. Birkerta apcerējums par skolotāju lomu piektā gada revolūcijā un par represijām pret viņiem. Trešajā sējumā bija ievietots Voldemāra Caunes darbs par piektā gada kustību Alūksnes un Smiltenes novados. Mums bija nolūks publicēt līdzīgus sējumus arī par citiem Latvijas novadiem. V. Caune sarakstīja lielu darbu par 1905. gada revolūciju Latvijā, kur bija objektīvi attēlota šī lielā vēsturiskā norise. Tomēr šis vērtīgais un ļoti rūpīgi sastādītais darbs palika neiespiests. 15. maija diktatūras cenzūra to neatļāva un to atteicās izdot arī valsts apgāds boļševiku varas pirmajā gadā. Vācu okupācijas laikā šis centīgais darbinieks mira un varbūt ir bojā gājis arī viņa lielais darbs par 1905. gada laikmetu.

Reiz biedrības valde sarīkoja interesantu aptauju pie pagastu valžu darbvežiem, pieprasot ziņas par rīcības komitejām un par 1906. gadā cietušajiem pagastā. Gandrīz visi darbveži bija rūpīgi savākuši attiecīgo informāciju un atsūtīja to mūsu valdei. Šāda veida anketas savāca daudz vēsturiska materiāla.

Vēl atzīmējams, ka biedrības valde ierosināja Rīgas pilsētas domē pārdēvēt Kārļa ielu par 13. janvāra ielu un Grīziņa kalnu par 1905. gada parku, ko dome arī izdarīja. Atzīmējot

1905. gada 13. janvāra asiņainos notikumus pie dzelzs tilta, mūsu biedrības valde piestiprināja pie kāda nama 13. janvāra ielā bronzā lietu piemiņas plāksni ar Burkarda Dzeņa zīmētiem burtiem.

Noslēdzot aminiņas par Latvijas vēstures pētišanas biedrības darbību, man jākonstatē bēdīgais fakts, ka šo biedrību slēdza 15. maija režīms, muzeju izdemolēja un vērtīgos eksponātus izmētāja politiskās pārvaldes aģenti un aizsargi. Ulmaņa valdība pavēlēja Rīgas pilsētai 13. janvāra ielas un 1905. gada parka nosaukumus izdzēst. Tik nežēligi neiecietīgs bija 15. maija diktatūras režīms pret pirmo latviešu tautas brīvības cīņu.

Demokratijas beigu posms

I. PĒDĒJĀS SAEIMAS SASTĀVS

IV Saeima, ko ievēlēja 1931. gada oktobrī, savā politiskajā sastāvā bija līdzīga iepriekšējai. Nekādas pārmaiņas vispārējā spēku samērā nebija notikušas. Pārgrozības bija tikai sikumos.

Galējā kreisajā spārnā sēdēja tāpat kā agrāk seši komunisti, bet no turienes bija pazudis neatkarīgais sociālists Kuršinskis. Sociāldemokrātu deputātu skaits nu bija noslīdējis no 24 uz 21.

Blakus divi naidīgās partijās saskaldītajam kreisajam spārnā Saeimas centrā atradās, kā agrāk, daudzas sīkas grupas un atsevišķas personas. IV Saeimā sīko centra grupu bija skaitliski vēl vairāk nekā trešajā. Zīmīgi tomēr bija tas, ka pastiprinājusies centrā bija tā mērēnākā daļa: A. Bļodnieka vadītā jaunsaimeņu un sīkgruntnieku partija, kas nu bija dabūjusi 8 mandātus, pieaugumu par 3 deputātiem. Demokratiskajam centram nu bija 6 deputāti, tas arī bija ieguvis 1 mandātu. Acīm redzot, sociāldemokrātu pazaudētās 40.000 balsis bija aizgājušas šīm partijām. Tā daļa vēlētāju izteica savu neapmierinātību par to, ka sociāldemokrātu partija nepiedalās un negrib piedalīties valdībā.

Labajā spārnā arī nebija notikušas nekādas svarīgas pārmaiņas. Tur sēdēja skaitliski uz 8 deputātiem pieaugušie kristīgie nacionālisti, 3 bergisti un 14 Zemnieku savienības deputāti. Pēdējā bija 1 deputātu zaudējusi par labu jaundibinātai fašistiski noskaņotai zemnieku partijai, ko vadīja Leikarts, kas bija atšķēlies no Zemnieku savienības. IV Saeimā pretdemokrātisko spēku virzītāja un vadītāja loma palēnām no Arveda Berga pārgāja uz Kārli Ulmani.

Drusku bija pārgrozījies arī mūsu parlamenta personālais sastāvs. Bija ievēlēts ap divdesmit jaunu deputātu. Grozīgo sarakstu sistēma ar svītrojumiem un ierakstiem nebija nemaz

pārgrozījusi sociāldemokrātu frakcijas sastāvu. Bija ievēlēti visi agrākie deputāti ar Paulu Kalniņu, V. Bastjāni un mani priekšgalā, ar vislielāko kuponu skaitu. Turpretī grozīgo sarakstu sistēmu bija jo plaši izmantojuši zemnieku savienības vēlētaji un pilnīgi izgāzuši cauri šīs partijas galveno ilggadīgo parlamentāro līderi Ādolfu Klīvi. Laikam lauku vēlētajiem nepatika Klīves veikalošana. Arī Kārlis Ulmanis bija svītrots un neiegāja Saeimā sava saraksta priekšgalā, kā viņš bija uzstādīts un kā tas bija agrāk noticis. Atzīmējams arī, ka IV Saeimā latviešu politiskā arēnā pirmoreiz parādījās nepazīstams jauns cilvēks Alfrēds Bērziņš, kuŗš drīz kļuva ievērojams kā aizsargu darbinieks un tad slavens kā Kārļa Ulmaņa apvērsuma galvenais tehniskais izrikotājs.

IV Saeimas jauno seju vidū jāmin arī demokrātiskā centra deputāte Berta Pīpiņa. Viņa nu bija vienīgā sieviete mūsu parlamentā, kas bija lauzusi grozīgo sarakstu sprostus un izkonkurējusi vīriešus savā sarakstā. Tas bija kaut kas jauns, kopš I Saeimas neviena sieviete vairs netika ievēlēta. Enerģiskā un intelligentā Pīpiņa kundze bija lauzusi demokrātiskā centra vēlēšanu aizspriedumus pret sievieti un pašapzinīgi, pat lepnī viena pati darbojās 99 vīriešu vidū.

Jau III Saeimas laikā valsts politikas smaguma centrs stipri pāvirzījās uz labo pusi. Visus trīs gadus Zemnieku savienība deva ministru prezidentu: Hugo Celmiņu no 1928. g. 1. dec. līdz 1931. g. 26. martam un Kārli Ulmani no 1931. g. 27. marta līdz 1931. g. 5. dec. Un kaut gan IV Saeima politiskā noskaņā vēl mazliet vairāk pāvirzījās uz labo pusi, tās pirmajā posmā ministru prezidenti nāca no centra grupām: M. Skujenieks no 1931. g. 5. dec. līdz 1933. g. 23. martam un A. Bļodnieks no 1933. g. 24. marta līdz 1934. g. 16. martam. Tomēr tas neaizkavēja Latvijas demokratijas slīdēšanu lejup. Par pēdējo legālo ministru prezidentu darbojās divus mēnešus Kārlis Ulmanis, kuŗš jau pirms tam bija ievadījis atklātu cīņu par satversmes grozīšanu.

Lai izprastu, kā bija iespējams 15. maija apvērsums, mums

tuvāk jāanalizē tā politiskie priekšnoteikumi. Mums jāieskatās starptautiskos apstākļos, kuŗos uz augšu cēlās fašisma vilnis, un iekšējos cēloņos, kas noteica mūsu demokrātijas nespēku.

2. PASAULES SAIMNIECISKĀ KRIZE UN VĀCIJAS FAŠISMS

1929. gadā ASV izcēlās saimnieciska krīze, kas arvien pazīlīnājās. Dažos gados bezdarbnieku skaits pieauga vēl līdz tam nepieredzēti, sasniedzot ap 15 miljonu. Šo dziļo krīzi ASV pārvarēja tikai pēc tam, kad 1932. gadā pie varas nāca demokrātu prezidents Franklins Ruzvelts, aktīvi lietojot valsts varu saimnieciskās dzīves regulēšanā.

No ASV saimnieciskā krīze pārsviedās uz citām rūpniecības valstīm. Anglijā bezdarbnieku skaits sasniedza ap 3 miljoni, tomēr šeit krīzei nebija svarīgu politisku seku. Vecā parlamentārā valstī, kur demokrācija bija stabilizējusies, antidemokrātiskās strāvas — fašisms un komūnisms — nekļuva par masu kustību, bet palika šaurās sektēs.

Turpretī Vācijā pasaules saimnieciskai krīzei bija sevišķi dziļa ietekme kā saimnieciski, tā politiski. Bezdarbnieku skaits rūpniecībā sasniedza 5 miljonus un šāds bezdarbs vilkās gadiem ilgi. Koālijas valdības, kuŗās piedalījās arī sociāldemokrāti, būdamas savā vairākumā pilsoniskas, baidījās ar valsts varu iejaukties saimnieciskās dzīves regulēšanā. Sīkpilsonība, kas daļēji dzīvo no strādnieku labklājības, un kas jau tā bija smagi cietusi republikas laikā vecās markas vērtības izputināšanas dēļ, tagad lielā mērā pieslējās Hitlera sludinātam nacionālsociālismam, it īpaši antisemitismam un antikomūnismam. Sociālo postu jo smagi sajuta pilsētu strādnieki. Bezdarbnieku masas sāka gaidīt glābiņu kā no komūnistiem, tā no fašistiem. Strādnieku masas sāka sekot Hitleram, kas solīja ārēju varenumu un iekšienē varas stingru iejaukšanos saimnieciskās dzīves kārtosānā, lai novērstu bezdarbu un celtu Vācijas saimniecisko lab-

klājību. Nacionālsociālistiskā diktatūra glābs vācu tautu un dos Vācijai varenību un spožu nākotni! Šis sauklis aizrāva daudzus un Hitlera partija savā politiskajā ietekmē strauji auga. 1932. gada jūlijā Reichstaga vēlēšanās tā ieguva 13,7 milj. balsu un 230 mandatus. Tas bija nedaudz vairāk par trešo daļu, tomēr nacionālsociālistu partija bija kļuvusi par lielāko partiju valstī, kas droši pretendēja uz varu.

Pasaules saimnieciskā krīze pati par sevi neradīja fašisma vilni Vācijā, jo ASV, kur bezdarbs bija daudz lielāks, nekas tamlīdzīgs nenotika. Saimnieciskā krīze bija tikai viens cēlonis vācu fašisma uzplūdiem. Galvenie tomēr bija pazaudētais kaŗš un demokratisma tradīciju trūkums.

3. KREISĀ VIRZIENA UZVARA SOCIĀLDEMOKRATU PARTIJĀ

Pasaules krīzes tiešās saimnieciskās sekas bija jūtamas arī Latvijā, sevišķi lauksaimniecībā. Lielā bezdarba dēļ Anglijā un Vācijā krita plašo masu pirktspējas un līdz ar to strauji samazinājās lauksaimniecības ražojumu cenas. Tā kā Latvija uz Angliju un Vāciju eksportēja diezgan lielos daudzumos bēkonu un sviestu, tad to cenu krišana pasaules tirgū bija itin smagi sajūtama mūsu lopkopībā.

Mūsu rūpniecība strādāja galvenokārt vietējam tirgum, kas bija stabils, tāpēc Latvijā rūpnieciskās krīzes nemaz nebija, jo, kā mēs redzējām, pateicoties Latvijas tirdznieciskam līgumam ar Krieviju, rūpniecībā nodarbināto strādnieku skaits 1929. un 1930. gadā pieauga. Latvijā bija gan bezdarbs, bet tas bija pavisam īpatas dabas.

Mūsu lauksaimnieki vispār bija samazinājuši līdz minimam gada kalpus un strādāja galvenokārt ar sezonas strādniekiem. Ziemas mēnešos mazpilsētās atplūda atpakaļ no laukiem strādnieki un strādnieces, kas nu tur skaitījās par bezdarbniekiem. Reģistrētos bezdarbniekos skaitījās darba nespējīgi un veci cilvēki, kuŗu vieta bija sociālā apgādē. Pavisam īpata parādība

pie mums bija ļoti lielais jauniešu bezdarbnieku skaits. Tie bija jauni cilvēki, beiguši vidusskolu, bet neprata nekādu arodu. Šādu bezdarbnieku skaitījās trīsdesmito gadu sākumā daži tūkstoši. Tos nebija radījusi pasaules saimnieciskās krīzes ietekme Latvijā, bet gan aplamā mūsu skolu politika.

Lielā steigā neatkarības laikmetā mēs ārkārtīgi sekmējām vidējās vispārējās izglītības celšanu. Ne visi vidusskolu abiturienti gribēja un varēja iet studēt augstskolā. Daudz jaunekļu un jaunavu ar vidusskolas izglītību prasīja kantoņa darbus. Tomēr valsts un pašvaldību iestādes jau bija pārpildītas, jaunie cilvēki ar vidusskolas izglītību palika ārpus dzīves praktiskām iespējām.

Šie pēdējie bezdarbnieki kļuva par diezgan svarīgu sociālu un politisku faktoru. Dzīves apstākļi viņus dzina nemierā, pat izmisumā. Viņi nesaredzēja savas nelaimes cēloni, bet meklēja vainu Latvijas sociālajā un politiskajā iekārtā. Kā jau jaunieši, viņi romantiski un aizrautīgi metās iekšā dažādos galējos politiskos strāvojumos, lai ar radikālu pārmaiņu rastu sev laimi un Latvijai labāku nākotni. Šie pusizglītotie bezdarbnieki kļuva par nemiera rauga sēnītēm latviešu sabiedrībā. Viņi bija viskrasākie elementi fašistu un komunistu organizācijās. Tie bija galvenie, kas virzīja uz augšu kreiso noskaņu arī sociāldemokrātu partijā.

Jau III Saeimas laikā bija vērojama mūsu partijā nosvēršanās uz kreiso pusi. Mendera vadītais virziens, kas iestājās par principiālu šķiru cīņu un pret koalīcijas sadarbību ar pilsoniskām demokrātiskām partijām, manāmi pieauga. 1931. gadā partijas kongresā Mendera virziens uzvarēja. Jaunievēlētā centrālā komitejā Menderam bija vairākums un viņu ievēlēja par priekšsēdi. Nu viņš sāka diktēt parlamenta frakcijai, kuŗas vairākums bija manā pusē, kā arī partijas laikrakstiem un visai partijai savu politisko līniju.

Tai simpatizēja partijas biedru jaunākā paaudze un arodnieki. Paaudzei, kas nepazīna nebrīvību, demokrātiskie ieguvumi nelikās sevišķi vērtīgi. Pilsoniskā demokrātija tai likās pagātnes ieguvums, ko laikmets jau pāraudzis, jo pasaules attīstība iet uz sociālismu. Pasaules krīze ir kapitālisma bojā

ejas pazīme un arī Latvijā jāgatavojas pārejai uz sociālismu. Šāda romantika atbilda jaunatnes jūtu noskaņai. Pusizglītotie jaunieši radikālizēja mūsu partiju un tās pārstāvji studenti Edgars Vītols un Oto Briksķe tika pat ievēlēti centrālā komitejā.

Partijas biedri, kas darbojās arodbiedrībās — Višņa un Morics — vienmēr bija pakreisi, kuņiem koalīcijas politika likās neatbilstam īstai šķiru cīņai. Vienīgi Andrejs Veckalns, Latvijas arodbiedrību centrālbiroja priekšsēdis, bija noteikts labā spārna virziena aizstāvis. Līdz ar pasaules saimniecisko krīzi komunisti stāstīja strādniekiem par pasaules kapitālisma drīzu galu. Mūsu arodu kustības darbinieki nevis noteikti apkaņoja šo illūziju, bet paši sāka sekot tai un kļuva par noteiktiem Mendera sludinātās principiālās šķiru cīņas atbalstītājiem.

Mendera virzienam jo sevišķi palīdzēja uzvarēt dažu labā spārna vadoņu pārsviešanās kreisajā spārnā. Sevišķi uzsvējama ir Anša Rudevica nosvēšanās pa kreisi, kuņš bija pazīstams kā noteikts labā spārna ideoloģijas aizstāvis. Viņš bija centrālās komitejas priekšsēdis, Saeimas frakcijas prezidija loceklis un Sociāldemokrata galvenais redaktors. Viņa pārsviešanās kreisajā spārnā deva tam lielu atbalstu. Nu Menders un Rudevics Sociāldemokrata un Liepājas Strādnieku Avīzes slejās un partijas kongresos klāstīja savu uztveri par pasaules attīstību un Latvijas apstākļiem. Pasaules saimnieciskā krīze ir tik plaša un dziļa, kādu agrākā vēsture nav redzējusi. Tā radīs paša kapitālisma sistēmas krīzi un rietumos sāksies pāreja uz sociālismu. Latvija tiek rauta līdzī vispārējā notikumu norisē. Mūsu sociāldemokrātu partijas pienākums nav nodarboties ar niecīgām reformām sadarbībā ar pilsoniskām partijām, bet gan piekopt principiālu šķiru cīņu, it īpaši apkaņojot demokratiskās vidus partijas, kas grib ietekmēt arī darba ļaudis.

Es noteikti uzstājos pret partijas oficiālo virzienu. Visu laiku partijas agrākais vairākums uzsvēra konkrēto reformu un reālo iekāņojumu svarīgumu un principā atzina sadarbību ar demokratiskām pilsoņu partijām demokratijas izveidošanai un reformu iegūšanai. Nu Mendera virziens izslēdza partiju kā reālu faktoru valsts politikas veidošanā.

Kādā apcerējumā, ko uzrakstīju 1931. gada novembrī un

iespiedu manis redīgētajā Gada grāmatā darba tautai 1932. gadam, es izteicu asu kritiku par partijas oficiālo virzienu.

Vispirms norādīju, ka aplamas ir Mendera illūzijas par kapitalisma drīzu bojā eju sakarā ar plašo un dziļo saimniecisko krīzi. Rietumu lielvalstīs nav nekādu zīmju, ka strādniecība tuvākajā nākotnē iekāpos valsts varu sociālisma realizēšanai. ASV nemaz nav sociālistiskas masu partijas. Tur strādnieki balso par pilsonisko demokratu partiju, kas ar radikālām reformām grib pārvarēt saimniecisko krīzi, ar valsts varas iejaukšanos normālizēt saimnieciskos apstākļus. Arī Anglijā nav vērojama strādniecības masu novirzīšanās no demokrātiska reformisma uz kādu revolūcionāru ceļu. Šeit nekas neliecina par kādu apstākļu nobriešanu pārejai uz sociālismu.

Sevišķi smaga un dziļa saimnieciskā krīze ir gan Vācijā, bet tai ir pavisam īpatas politiskas sekas. Ne tikai izpostītā sīkpiļsonība pieslienās fašismam, bet arī jo plašās strādnieku masas. Politisku piedzīvojumu trūkums parlamentārā demokrātijā vācu tautu padara par eksperimentu objektu nacionālsociālismam, kuļa uzvara, šķiet, ir neizbēgama. Un fašisma diktatūras nodibināšana Vācijā ietekmēs politiskās noskaņas arī Latvijā. Sociāldemokratu partijas uzdevums tagad nav vis gatavoties sociālismam un nikni apkarot demokrātiskās vidus partijas, bet gan organizēt tās vienotā blokā ar sociāldemokratu partiju, lai ar kopēju valdības politiku sargātu demokrātisko iekārtu pret fašistiem, veidotu saimniecisko dzīvi ar valsts varas aktīvu vadību, un ar saprātīgu ārpolitiku nodrošinātu mūsu valsts neatkarību, ko neizbēgami apdraudēs fašisms Vācijā. Apvienotā sociāldemokratu un pilsonisko demokratu blokā jāuzņem arī Zemnieku savienība, lai to iesaistītu pretfašistiskā līnijā. Nevis romantiskas illūzijas sēt vējā, bet piekopt atbildīgu valsts reālpolitiku, to mums uzliek tagadējais laikmets. Es nesaudzīgi atsedzu arī to tautas masu mānīšanu, ar ko nodarbojās partijas vadība.

Pēc IV Saeimas vēlēšanām sākās parastās parlamentārās sarunas par valdības sastādīšanu. Šoreiz mūsu frakcijas prezidijs, kuļā nu iegāja arī centrālās komitejas priekšsēdis Menders, sarunas ar citām frakcijām veda pavisam neatbildīgi. Sociāld-

mokrati nu uzstādīja ap 50 prasību, kas jau iepriekš bija nereālas un nepieņemamas citām frakcijām. Šādas prasības varētu likt savā valdības deklarācijā tīri sociāldemokratiska valdība, arī tad trīs gadu laikā tā nevarētu šādu plašu programmu realizēt. Tādu prasību uzstādīšana nebija nopietna politika, bet gan savu vēlētāju muļķošana.

4. HITLERA UZVARA VĀCIJĀ UN TĀS IETEKME LATVIJĀ

1932. gada novembrī publiskā lekcijā Rīgas Tautas namā es noteikti pareģoju Hitlera uzvaru un tās draudīgās sekas: vēl neredzētu politisku reakciju Vācijā, fašisma ietekmes pieaugšanu Eiropā un — vēlāk — otro pasaules karu, kas savām šausmām pārspēs pirmo lielkaru.

Visa prese jo plaši atreferēja šo lekciju, bet daži redaktori piesprieda kritiskas piezīmes. Atsevišķā ievadā Rigasche Rundschau redaktors Pauls Šimans polemizēja, sacīdams, ka es esot stipri satumšīnājis nākotnes perspektīvas. Bet drīz vien izrādījās, ka mana prognoze bija pamatota.

1933. g. 30. janvārī Hitlers legāli pārņēma valsts varu, nelegāli nodedzināja reichstagu un puslegāli nodibināja savu diktatūru. Sākās jauns laikmets Eiropas vēsturē, kas noslēdzās ar otro pasules karu un tā daudzām tautām traģiskām sekām. Arī Latvijā tūlīt bija sajūtama šī notikuma ietekme.

Gustava Celmiņa vadītā fašistu organizācija Pērkoņkrusts kļuva ļoti kustīga, it kā jauzdama jaunu vēju savās burās. Arveds Bergs jo skaļi sāka kliegt pret mūsu demokrātisko valsts satversmi.

Zemnieku savienības ietekme Saeimā strauji cēlās. To jo gaiši pierādīja valsts prezidenta vēlēšanas. 1930. gada aprīlī Albertu Kviesi ievēlēja par valsts prezidentu tikai pēc 11 balsos, kas notika trīs Saeimas sēdēs. Turpretī 1933. gada 4. aprīlī viņu ievēlēja tūlīt pirmajā gājienā ar 52 balsim un pretkandidāts Pauls Kalniņš, kuŗš 1930. g. dabūja 45 balsis,

tagad tikai 25. Alberts Kviesis 11. aprīlī svinīgi nolasīja Sigismunda Vidberga pergamentā zīmēto zvēresta formulu, kas bija noteikta satversmē: „Es zvēru, ka viss mans darbs būs veltīts Latvijas tautas labumam. Es darišu visu, kas stāvēs manos spēkos, lai sekmētu Latvijas valsts un tās iedzīvotāju labklājību. Es turēšu svētus un ievērošu Latvijas satversmi un tās likumus. Pret visiem es izturēšos taisni un savus pienākumus izpildīšu pēc labākās sirdsapziņas.” Bet jau pēc 13 mēnešiem Alberts Kviesis, sankcionēdams Kārļa Ulmaņa apvērsumu, lauza šo svēto zvērestu.

Zemnieku savienība tūlīt pēc Hitlera uzvaras gan nenostājās atklāti pret demokratiskiem pamatprincipiem, bet sāka aktīvi sludināt mūsu valsts satversmes reformu, prasot plašākas pilnvaras valsts prezidentam.

Zemnieku savienība sāka spēlēt neapmierināto partiju, kaut gan tās pārstāvji bija valdībā un nesa atbildību par valsts politiku. Protams, lauksaimnieki stipri cieta no pasaules saimnieciskās krīzes, jo, krītot sviesta un bēkona cenām, viņiem samazinājās ienākumi. Valsts piemaksas šim eksporta precēm sedza lopkopības zaudējumus. Tā demokrātija pārvarēja krīzi lauksaimniecībā. Tomēr fašists Leikarts, Nacionālās zemnieku savienības deputāts Saeimā, solīja zemniekiem visādus brīnumus. Vecā Zemnieku savienība, lai paturētu zemniekus aiz sevis, arī nu solīja brīnišķīgus panākumus, ja tik grozīs valsts satversmi un nodibinās stipru valsts prezidenta varu. Ar šo saukli Kārlis Ulmanis, vācu fašisma uzvaras apgarots, izraisīja psiholoģisku priekšsagatavošanu savai diktatūrai.

Nepilnus divus mēnešus pēc Hitlera uzvaras Ulmanis jau taustīja gaisu savam apvērsumam. 1933. gada martā krita M. Skujenieka prezidētā nacionālo pilsoņu valdība un sākās jauna ministru kabineta sastādīšana. Kādu priekšpusdienu pie manis mājās ieradās Vidzemes divīzijas komandieris ģenerālis Kārlis Goppers ar svarīgu atklājumu. Rīgā pašlaik notika teorētiskas kara spēles, uz kuņģam bija ieradušies daudz augstāko virsnieku no visas Latvijas. Goppers personīgi un daži satversmei uzticīgi virsnieki novērojuši, ka ģenerāļi Aire un Hartmanis, kas bija pazīstami kā Ulmaņa uzticības personas armijā,

saukštas ar citiem virsniekiem. Esot pieņemams, ka viņi kaut ko slepus apspriežot. Kāds virsnieks, kas aicināts arī šajās separātājās sanāsmēs, atzinies, ka apspriesta svarīga politiska akcija . . . Ģenerālis Goppers domāja, ka nav izslēgta apvērsuma savzvērestība ar Ulmani priekšgalā, tāpēc ieteica mums uzmanīties. „Kādas izredzes būtu šādam nelikumīgam dumpim?” — es jautāju. Uz to viņš noteikti atbildēja: „Kamēr es komandēju Vidzemes divīziju, tikmēr tiks apspiests katrs nelikumīgs apvērsuma mēģinājums. Tomēr es ieteicu visiem būt nomodā.”

Es Ulmani uzskatīju par vienīgo nopietno diktatora kandidātu. Tūlīt sāku darīt visu iespējamo, lai izjauktu viņa apvērsuma plānu. Tā kā biju saslimis ar gripu, es gan nevarēju iziet no dzīvokļa. Varēju tikai uzaicināt pie sevis dažas personas, lai apspriestos, kas būtu darāms apvērsuma novēršanai.

Vispirms lūdzu M. Skujenieku steidzīgi ierasties pie manis. Viņš līdz jauna kabineta sastādīšanai izpildīja ministru prezidenta vietu un bija atbildīgs par valsts likteni. Viņu jau ģenerālis Goppers bija informējis un abi norunājuši, ka katram gadījumam Vidzemes divīzija tiek nostādīta trauksmes stāvoklī. No savas puses ieteicu Skujeniekam, lai uzaicina Brūno Kalniņa vadītos strādnieku sportistus un sargus būt gataviem pretsitienam. apvērsuma rīkotājiem. Šādai rīcībai Skujenieks piekrita.

Manis aicināts, ieradās arī partijas centrālās komitejas priekšsēdis Menders. Izstāstīju viņam Goppera brīdinājumu un ieteicu tūlīt sasaukt centrālo komiteju, lai lemtu par pretsoļiem. Menders negribēja ticēt, ka Ulmanis varētu rīkot apvērsumu. Hugo Celmiņš gan esot fašists un no tā varētu sagaidīt apvērsumu, bet Ulmanis esot liberāls un lojāls pret demokrātiju. Apspriet jau nu varot stāvokli, bet, pēc viņa domām, tas neesot draudīgs.

Ar Brūno Kalniņu pilnīgi sapratāmies. Kaut arī viņš cienīja Ulmani par darbu 1918. un 1919. gadā, tomēr tagad sagaidīja no viņa visu ko. Norunājām, ka Brūno tūlīt izsludinās trauksmi strādnieku sargu nodaļām. Bez tam Saeimas publikas ložā jāierodas iespējami daudz sportistiem formās. Tie, kas nedabūs ieejas kartes, paliks stāvēt pie Saeimas nama un demonstrēs pret apvērsuma rīkotājiem.

Saeimā esot valdījis stipri satraukts garastāvoklis, ko jo sevišķi sasprindzinājis kāds raksts avīzē Pēdējā Brīdī. Tur bija teikts: augstais simts ir nevarīgs un darba nespējīgs, valdības nav un neviens deputāts nezina, ko darīt un kā darīt. Valsts vara jūk. Tikai viens zina, kas darāms, kas vajadzīgs tautai un valstij. Tikai viens glābs Latviju . . .

Šī diktatora cildināšana nāca par agru. Vidus grupas vēl noteikti stāvēja par demokratisko iekārtu un Zemnieku savienības frakcijas vairākums vēl bija pret diktāturu. Ātri izbeidza valdības krīzi un sastādīja noteikta demokrata Ādolfa Bļodnieka prezidēto ministru kabinetu, kas tad nu arī uz vienu gadu atturēja no valsts varas diktatora kandidātu Kārli Ulmani.

Drīz pēc tam notika sociāldemokrātu partijas centrālās komitejas sēde, kur pārrunāja politisko stāvokli un partijas uzdevumus. Šeit vēlreiz asi un noteikti sadūrās mani uzskati ar partijas vairākuma, resp. Mendera uztveri par partijas uzdevumiem. Menders nekādās briesmas demokratijai nesaskatīja, jo bergisti esot sabiedriski vāja grupa un Gustava Celmiņa pārkoņkrustiēši neesot nopietns politisks faktors. Zemnieku savienība nav pārgājusi pretdemokratiskā nometnē. Tur gan ir reakcionārs spārns ar Hugo Celmiņu priekšgalā, bet Ulmanis ar savu mēreno, liberālo virzienu nosaka Zemnieku savienības politiku, kas neved uz apvērsumu. Cielēns izgudrojis pasaku par Ulmaņa apvērsuma tieksmēm, lai iebaidītu partiju valdībā. Tas mums nav vajadzīgs. Ar masu aktīvizēšanu un dažādo organizāciju izveidošanu mēs nosargāsim demokratisko iekārtu.

Uz to noteikti atbildēju, norādot, ka Menders pavisam nespēj orientēties konkrētā situācijā. Fašisma iespaids aug pilsonībā un arī sīkpilsonībā. Demokratijas tradīcijas pie mums ir vājas un pilsoniskie darbinieki viegli var atstāt demokratijas pozīcijas. Arvedam Bergam ir pārāk šaura sabiedriska bāze, lai tas uzņemtos iniciatīvu valsts apvērsumam. Par visbīstamāko diktatora kandidātu es uzskatu Kārli Ulmani, kas ir godkāriģs un varas kāriģs. Turklāt aiz viņa stāv galvenā Latvijas valsts dibinātāja slava, vecsaimnieku šķira, bruņotā aizsargu organizācija un daļa armijas augstāko virsnieku. No Ulmaņa puses draud visnopietnākās briesmas mūsu demokratiskajai satversmei.

Un šīs briesmas pārvarēt mēs nevaram ne ar skaļām runām Saeimā, ne ārpus tās, nedz ar masu aktivizēšanu un mūsu organizēto spēku. Plašas masas tagad ir pasīvas. Mūsu organizētais militārais spēks, kas varētu stāties pretī nopietnam apvērsumam, kuņā piedalītos aizsargi un kaņaspēka daļas, ir pārāk vājš. Brūno Kalniņa vadītie daži simti bruņoto sargu var noderēt tikai kā iniciātoru grupa, bet ne kā militāri nopietns spēks. Demokrātiju nosargāt mēs varam tagad tikai ar līdzdalību valdībā, kas vēro pretdemokratiskos elementus, un ar varu, ar armijas palīdzību sakauj fašistiska apvērsuma rīkotājus. Ulmanis izolējams, nav laižams valdībā, bet Zemnieku savienība gan uzņemas tajā. Tā mēs šķeltu Zemnieku savienības spēku. Mums jāklūst par visu demokratisko spēku vienotājiem un vadītājiem cīņā par valsts demokratiskās iekārtas nodrošināšanu. Vairākums palika kurls pret šiem objektīvajiem argumentiem un akli uzticējās Mendera kreisajām, bet tukšajām frazēm par principiālu šķiru cīņu kā labāko līdzekli pret fašismu.

Man nu bija pavisam skaidrs, ka Menders nemaz nav politiķis. Politika ir konkrēto uzdevumu māksla reālās iespējāmībās. Menders absolūti nesaredz patiesos apstākļus un pavisam nespēj novērtēt pretinieka un savus spēkus. Viņš akli uzticas Ulmanim un nevar partiju vadīt aktīvā, konkrētā politikā. Izslēdzot Saeimas frakciju no līdzdalības valdības politikas noteikšanā, laupa partijai vislielāko iespēju aktīvi sargāt demokratisko iekārtu pret apvērsuma rīkotājiem.

5. MANS TRAĢISKAIS STĀVOKLIS PARTIJĀ UN TĀ SEKAS

Mans stāvoklis partijā nu kļuva savā ziņā traģisks. Es skaidri saredzu draudošās briesmas, zinu arī līdzekli, kā pret tām cīnīties, bet man nav iespējas to izlietot. Manu stāvokli paasināja it īpaši tas, ka aiz manis stāvēja Saeimas frakcijas un vēlētāju vairākums, bet aiz Mendera centrālās komitejas un partijas biedru vairākums. Ko man darīt?

Dažas nedēļas pārdomājis šo liktenīgo jautājumu, es noteikti izšķīros par savu ceļu. Ir jāšķeļ partija, lai glābtu demokrātiju! Ir jādibina jauna partija, kuŗas priekšgalā nostātos Saeimas sociāldemokratisķās frakcijas vairākums.

Uzmanīgi uzsāku konfidenciālas sarunas ar atsevišķiem, man personīgi tuvākiem frakcijas locekļiem. Liels bija pārsteigums, es nekur neatradu noteiktu atbalstu. Mans draugs Voldemārs Bastjānis principā atzina jaunas partijas vajadzību, bet negribēja aktīvi piedalīties partijas šķelšanā. Brūno Kalniņš bija pavisam domīgs: partijas sašķelšana novedīšot arī pie strādnieku sporta biedrības sašķelšanās, ko viņš nekādā ziņā nevēloties. Roberts Dukurs, kas no Skujenieka partijas bija atgriezies mūsu rindās, nekādā ziņā otrreiz negribēja piedalīties jaunas partijas dibināšanā, kas esot ļoti grūta lieta. Jūlijs Celms un Pēteris Ulpe izvairījās noteiktas abildes.

Tā frakcijas locekļi, uz kuŗiem biju licis lielas cerības, noraidīja manu plānu.

Palicis viens, es vilku katēgoriskas konsekvences, nolēmu aiziet no aktīvas partijas politikas.

Biju dziļi pārliecināts, ka partijas vairākuma kreisā līnija sekmē fašisma uzvaru Latvijā. Es nevēlējos nekādā veidā nest atbildību par šādu katastrofu.

Bez šiem politiskiem pamatmotīviem mani spieda aiziet no partijas aktīvā darba neciešamā atmosfaira, ko bija ieviesis priekšsēdis Menders. Viņš pats ļoti silti bija iekārtojīis savu personīgo labklājību, tomēr sevi nostādīja par kreisu ideālistu, kam rūp sociālisms. Mani viņš uzdeva saviem piekritējiem apkaŗot kā karjēristu, kas tikai laužas uz ienesīgo ārlietu ministra amatu. Menders bija pratis, ne kā partijas pārstāvis, bet personīgi, iesēsties Latvijas bankas padomē jau no bankas dibināšanas un saņēma tur lielu algu. Arī advokāta amats bija ienesīgs, it īpaši, ja uzņēmās tādas prāvas, kā kāda fabrikanta aizstāvēšanu pret finanču ministru Bastjāni. Un tamlīdzīgs turīgs kreiss ideālists nebija vienīģais mans pretinieks partijā. Dīvainākais bija tas, ka visi šie turīģie bija kreisie, kas neatzina Cielēna reformismu, nicīgi novērtēja konkrētos reālos uzlabojumus, ko partija iekaroja strādniekiem jau tagadējā kapitālistiskā iekārtā. Šo kreiso

sociālistiskās nākotnes sludinātāju vidū bija arī Rīgas pilsētas valdes loceklis, vecsaimniecības īpašnieks L., kas tā „saprātās” ar savu kalpu, ka pēdējam vajadzēja piedzīt darba algu tiesas ceļā. Un kad es partijas kongresā šo gadījumu pievedu kā nosodāmu, centrālā komiteja nesauca šo kreiso biedru pie kārtības, bet pēdējais mani sauca goda tiesā. Man bija ar lieciniekiem jāpierāda, ka L. piederošā vecsaimniecībā kalpam, tiesām, bija jāpiedzen darba alga tiesas ceļā. Un arī tad centrālā komiteja neizteica šim kreisajam nekautrīgajam strādnieku izmantotājam nosodījumu. Šāda atmosfaira man bija pretīga un es izjutu, ka sabiedriskas stingras morāles trūkums valda partijas augšienē.

Tādos apstākļos es 1933. gada aprīlī nolēmu aiziet no partijas aktīvā politiskā darba, atsakoties no deputāta un centrālās komitejas locekļa amatiem. Menders, dabūjis zināt, ka es gatavojos atstāt aktīvo politiku un doties par sūtni uz Parīzi, bija ļoti priecīgs, pārliecībā, ka līdz ar manu aiziešanu no partijas aktīvā darba pilnīgi izbeigsies jebkāda opozīcija pret viņa vadību partijā. Viņš pat piedāvāja man savu atbalstu sūtņa amata iegūšanā: viņš no savas puses runāšot ar ministru prezidentu Bļodnieku un ieteikšot kā aktīvu ārpolitiski iecelt mani šai brīdī tik svarīgā diplomātijas postenī, kāda patlaban ir Parīze.

Nenogaidījis manu iecelšanu par sūtni, aizgāju uz partijas centrālās komitejas sēdi, lai personīgi atlūgtos no partijas uzticības amatiem. Bez naida un dusmām sacīju savu atvadišanās runu, kuŗā tomēr izskanēja arī manas personīgās un laikmeta traģēdijas ieskaņas.

Man bija diezgan sāpīgi atstāt aktīvo politisko cīņu, kuŗu tik aizrautīgi biju sācis 1905. gada revolūcijā, turpinājis ilgus gadus, pat gadu desmitus, it īpaši atbildīgos un svarīgos politiskos posteņos Latvijas neatkarības laikmetā. Smagi man bija arī vēlreiz pateikt rūgto patiesību par politisko stāvokli. Latvijā draud fašisma briesmas. Bet jūs, biedri, staigājat kā mēnešsērdzīgi pa augsta nama sestā stāva ārējo dzegu un neredzat bezdibenu zem kājām, jūs atmodisities tikai tad, kad asiņainām galvām gulēsiet uz ielas.

Priekšsēdis Menders lika balsošanā — pieņemt Cielēna atlūgšanos no centrālās komitejas locekļa un Saeimas deputāta amatam un necelt iebildumus pret viņa aiziešanu par sūtni uz Parīzi. To pieņēma ar visām pret vienu — Rudevica — balsi.

Kāds goda vīrs bija partijas priekšsēdis Fricis Menders, to lieku reizi vēl pierādīja sekojošie viņa divi aizmuguriskie sitieni man, kad es jau darbojos par sūtni. Menders kādā žurnāla Domas rakstā izšāva pret mani nāvīgu bultu — aizejot par sūtni uz Parīzi, bez partijas vadītāju iestāžu piekrišanas, es, karjērista motīvu dēļ, esot aizbēdzis no grūtā cīņas lauka. To pašu viņš atkārtojis partijas kongresā 1934. gada maija sākumā.

Šis rindīņas nav uztveramas kā atmaksa manam sāncensim partijas vadībā, bet gan kā psiholoģiska zīme, kas liecina, kāds morāls sabrukums bija iestājies Latvijas demokrātijā 15. maija apvērsuma priekšvakarā.

6. ĀRPOLĪTIKAS AKTIVIZĒŠANA MINISTRA SALNĀ VADĪBĀ

1932. gadā jau bija noskāršams, ka Hitlers iet pretī savai uzvarai. Tas nozīmēja, ka starptautiskais stāvoklis Eiropā, it īpaši austrumu Eiropā, objektīvi ieiet jaunā posmā. Hitlers taču pavisam atklāti savā kaujas grāmatā Mein Kampf bija cildinājis vācu seno dziņu uz austrumiem, it īpaši izcēlis Prūsijas iekarošanu un ģermānizēšanu. Viņa uzvara nozīmētu vistiešāko Baltijas valstu, Polijas un Krievijas apdraudējumu. Hitlera uzvaras priekšvakarā varēja sagaidīt, ka Latvijas ārlietu ministrija nojauktis draudošās briesmas un sāks attiecīgi rīkoties.

Tomēr tas notika tikai mazā mērā. Par ārlietu ministru no 1931. gada decembra līdz 1933. gada 24. martam darbojās Kārlis Zariņš, uz kuŗa pleciem jaunais draudīgais starptautiskais stāvoklis gūlās pārāk smagi. Zariņš gan bija darbojies kā labs sūtnis Somijā, Skandināvijā un Igaunijā, bet nebija izvirzījis ārpolitikas veidošanā.

Vienīgās konkrētās pēdas Latvijas ārpolitikā Zariņa vadības

laikā ir Latvijas-Krievijas neuzbrukšanas līguma parakstīšana 1932. gada 5. februārī. Bet tā nebija Zariņa iniciatīvas sekas. Tas nāca kā Varšavas-Maskavas uzlaboto attiecību rezultāts, kuŗas šai laikā, bažīdamās par Hitlera uzvaru, veda sarunas par neuzbrukšanas līgumu, ko parakstīja jūlijā.

Seit varu pieminēt, ka šis Latvijas-Krievijas līgums dažos formulējumos bija neizdevīgāks nekā mans pirms 5 gadiem parafētais neuzbrukšanas līgums. Toreiz 1927. gadā mani par to asi kritizēja opozīcijas prese, bet tagad, kad arī Polija un Igaunija to parakstīja, nu tas bija derīgs līgums.

Jauns posms, kaut arī īss, Latvijas ārpolitikā iestājās, kad Voldemārs Salnais 1933. gada 25. martā kļuva par ārlietu ministru divus mēnešus pēc Hitlera varas nodibināšanās. Salnais sabija tikai vienu gadu ārlietu ministra amatā, bet viņš, kā aktīvs politiķis, svarīgi ietekmēja Latvijas ārpolitiku.

Labi pārredzot jauno starptautisko stāvokli, kas radies līdz ar Hitlera uzvaru Vācijā, Salnais droši vilka attiecīgas konsekvences Latvijas ārpolitikā. Referējot par to Saeimas ārlietu komisijā, viņš aprīļa beigās šādējādi formulēja savu uztveri:

1) Hitlera imperiālistiskā dziņa galvenokārt vēršas pret Krieviju un tāpēc Maskava ir spiesta meklēt saprašanos ar Poliju un Baltijas valstīm. Tuvākajā nākotnē pēdējām nekas nedraud no Padomju Krievijas. 2) Hitlera Vācijas dziņa uz austrumiem apdraud Latviju un pārējās Baltijas valstis. 3) Arī Poliju apdraud Hitlers, jo jaunā Vācija katrā ziņā gribēs likvidēt poļu koridoru uz Dancīgu un Gdiņu. Polijai var rasties tieksme jau iepriekš nodrošināt sev jaunu pieeju pie Baltijas jūras caur Lietuvu (Klaipēdu) un Latviju (Liepāju). Latvijai vajag saprasties ar Poliju tagadējā stāvokļa uzturēšanai, bet nesaistīties militārā savienībā. 4) Latvijai jāmēģina panākt Baltijas valstu neatkarības nodrošinājums ar rietumu lielvalstu Francijas un Anglijas garantiju palīdzību.

Ar Salno ļoti labi varēju saprasties konkrētos ārpolitikas uzdevumos. Tagad Latvijas galvenais potenciālais ienaidnieks bija Hitlera Vācija un sakarā ar to radās jauns uzdevums nodrošināt Latvijas nākotni.

Tai laikā publicēju Jaunākajās Ziņās trīs numuros plašu ap-

cerējumu par starptautisko stāvokli. Pēc Vācijas militārās varas atjaunošanas Hitlers ar kaŗa draudiem un pat ar kaŗu vērsīsies pret Čehoslovakiju, Poliju, Baltijas valstīm un Padomju Savienību, lai pārvērstu visas šīs zemes par saviem koloniāliem novadiem. Lai nosargātu sevi un Eiropas mieru, tad šīm valstīm vajag saprasties ārpolitikā un radīt kopēju politisku un militāru bloku. Padomju Savienībai jāatmet aizspriedums pret Tautu savienību, jāiestājas tajā un jānoslēdz politiska un militāra savienība ar Franciju un Čehoslovakiju. Latvijai kopā ar pārējām Baltijas valstīm jāmēģina panākt Francijas un Anglijas garantija neatkarības nodrošināšanai.

Ar ārlietu ministru Salno divātā pārunājām, kas būtu tūlīt uzsākams Latvijas aktīvā ārpolitikā. Es ierosināju sasaukt Rīgā Padomju Savienības, Polijas, Lietuvas, Latvijas un Igaunijas ārlietu ministru konferenci, kuŗā apspriestu starptautisko stāvokli un kopējo drošības problēmu. Ārlietu ministrs Salnais atzina šādu konferenci par vēlamu un uzdeva man caur vietējiem Krievijas un Polijas sūtņiem zondēt, kā šo valstu valdības skatītos uz šādu konferenci. Caur Padomju Savienības lietvedi Rīgā — pēc sūtņa Sviderska nāves jauns sūtņis vēl nebija iecelts — griezos pie ārlietu komisāra Ļitvinova konferences lietā. Pēc nedēļas jau saņēmu pozitīvu attbildi, tikai ar noteikumu — Baltijas valstis un Polija nefigurē konferencē kā noslēgts bloks pret Padomju Savienību.

Caur Polijas sūtņi Bečkoviču griezos ar savu ierosinājumu pie ārlietu ministra Beka, kas atbildēja ātri un pozitīvi. Nu likās, ka Tallina un Kauņa arī pievienosies šādai konferencē. Bet Igaunijas valdība, atbalstot konferenci, lika priekšā to noturēt nevis Rīgā, bet Varšavā. Tam nepiekrita Maskava un no apspriedes nekas neiznāca.

Salnais atzina par ļoti svarīgu mēģināt panākt Francijas un Anglijas garantiju Baltijas valstu neatkarībai austrumu Lokarno līguma veidā. Viņš labprāt atbalstīja manu kandidātūru uz sūtņa amatu Parīzē, lai es tur varētu aktīvi virzīt uz priekšu šāda garantijas pakta realizēšanu.

Arī ministru prezidents Ādolfs Bļodnieks atzina par ļoti svarīgu panākt Latvijas un pārējo Baltijas valstu starptautisku

garantiju. Viņš jo silti atbalstīja manu iecelšanu par sūtni. Jau kādu gadu pirms tam — bez jebkāda ierosinājuma no manas puses — viņš savā partijas laikrakstā bija izvirzījis manu kandidātūru sūtņa amatam Parīzē vai Londonā. Kad valsts prezidents A. Kviesis un Saeimas ārlietu komisija bija akceptējuši manu kandidātūru sūtņa amatam Francijā, valdība mani iecēla šai amatā. Kad Saeimas ārlietu komisijā biju plašāk referējis par maniem uzdevumiem Parīzē Latvijas starptautiskās garantijas lietā, visu frakciju pārstāvji to atbalstīja un novēlēja man vislabākās sekmes jaunajā postenī.

Jūnija otrajā pusē ārlietu ministrs V. Salnais aizbrauca uz Londonu, lai tur reprezentētu Latviju pasaules saimnieciskajā konferencē. Tur Padomju Savienības ārlietu komisārs Ļitvinovs steidzīgi sasauca uz sevišķu apspriedi Turcijas, Rumānijas, Polijas un Latvijas ārlietu ministrus, lai atsevišķā līgumā definētu uzbrucēja jēdzienu, ko arī panāca 1. jūlija līgumā. Drīz vien šo līgumu parakstīja arī Lietuvas un Somijas pārstāvji. Uzbrucēja definīcijai pašai par sevi bija gan vairāk akadēmiska nozīme, tomēr šī līguma politiskais svars bija tas, ka Polija, Rumānija un Baltijas valstis šai brīdī visas pasaules priekšā atklāti demonstrēja zināmu solidaritāti un sadarbību ar Padomju Savienību pret potenciālo uzbrucēju Hitleru.

7. MANA ATVADIŠANĀS

Jūnija mēnesis pagāja sagatavojoties braucienam uz Parīzi. Ierados atvadu vizītēs pie valsts prezidenta A. Kvieša, Saeimas priekšsēža Paula Kalniņa, ministru prezidenta A. Bļodnieka, Francijas sūtņa Tripjē, vairākiem citiem sūtņiem, kā arī pie dažiem izcilākiem Saeimas deputātiem. Ļoti sirsnīgi atvadījos no Margēra Skujenieka, bīskapa Jēzupa Rancāna, Hugo Celmiņa, Jāņa Breikša. Turpretī Kārļa Ulmaņa dzīvoklī Tērbatas ielā siltajā vasaras dienā mani saņēma auksta lietus gāze ar krusu. No atmiņas man nav izgājis teiciens, ar kuŗu mani

saņēma nākošais vadonis: „Ak tad atnācāt gan atvadīties no korupcijas tēva...”

Ārlietu ministrs Salnais deva man izvadišanas dineju, kuņā piedalījās ministru prezidents A. Bļodnieks, Francijas sūtnis Tripjē un daži augstākie ārlietu ministrijas darbinieki ar Vilhelmu Munteru priekšgalā, kuņu Salnais tikko bija iecēlis par ārlietu ministrijas ģenerālsekretāru H. Albāta vietā.

Izvadišanas brokastis kungu sabiedrībā kādā no labākajiem Rīgas restorāniem man deva biržas komiteja, kuņas vārdā vislabākās sekmes Latvijas un Francijas saimniecisko sakaru paplašināšanā man novēlēja Tirdzniecības un rūpniecības bankas direktors profesors Birkhans.

Bagātas sirsnībā bija atvadu vakariņas, ko sarīkoja partijas Rīgas organizācijas VII rajona komiteja, un kur piedalījās biedri arī no citiem rajoniem. Pie viena šajā 150 manu tuvāko politisko domu biedru sanāksmē svinēja arī manu 30 gadu politiskā darba jubileju. Mans ģimnazijas draugs un klases biedrs Ernests Kalniņš pastāstīja, kā es 1903. gadā sācis darboties Baltijas latviešu sociāldemokrātu organizācijā, un VII rajona komitejas priekšsēdis Dr. Emīls Ogrīņš izjustiem vārdiem raksturoja manu politisko darbību Latvijas valstī.

Arī man bija jāriko atvadišanās mielasti.

Ceremoniāli svinīga bija dineja, ko devām Saeimas prezidijam un dažiem ārlietu komisijas locekļiem.

Sērīgā noskaņā pagāja intimas vakariņas tuvākajiem radniekiem. Valdija nojauta, ka šķiršanās būs ilgstoša un ar dažiem pat absolūta... Tā tas arī notika. Kad pēc septiņiem gadiem atgriezāmies nebrīvajā dzimtenē, es nesatiku vairs savu mīļo māti un brāli un Maija savu dārgo tēvu, kuņi bija aizgājuši veļu valstī.

Toties dzīvā jautrībā noritēja vakars, kuņā uzaicinājām ap 50 personas — manus tuvākos politiskos draugus, dažus preses pārstāvjus un ārlietu ministrijas augstākos darbiniekus. Šai vakarā mūsu Valdemāra ielas dzīvoklis nemaz vairs neizskatījās pēc klostēņa. Es gāju no istabas uz istabu, no galda pie galda, visiem jautri uzsaukdams — uz redzēšanos Parīzē! Ne-

viens nemanīja, ka aiz bebēdīgā sūtņa maskas slēpjas traģiskais Sarkanais neris, kas dzer bēres politika Cielēna pagātnei.

Smaga, ļoti smaga man bija 1933. gada jūnijā mana pēdējā piedalīšanās Saeimas sēdē. Kā sastindzis sēdēju savā solā un nemanīju, kas notiek zālē. Es grimu pagātnes ainās, kas dinamiski slīdēja gar acīm. Tautas padomes trauksmainās sēdes, Satversmes sapulces varenais laiks, pirmā Saeima, otrā, trešā un ceturtnā... Cik daudz sava gara un enerģijas, sirds asiņu esmu ieguldījis politikā, Latvijas demokrātisko valsti veidojot un darba tautas vitālās intereses sargājot. Un nu es aizeju. Labprātīgi. Bet citādi es nevaru. Sēdes beigās, pēdējo reizi ceļoties no sava deputāta sola, pārlaidu skatu mūsu parlamenta zālei, it īpaši runātāju tribīnei, un man acis kļuva valgas...

Steidzīgi, vienam otram deputātam roku spiezdams, devos cauri dzeltenajai un kuluāru zālei pa kāpnēm lejup, it kā gribētu no kā aizbēgt. No kā? Es bēgu no fanātisma un intolerances.

Atstājot Saeimas telpas uz visiem laikiem, es sev jautāju — cik ilgi aklā, saskaldītā, nevarīgā demokrātija vēl sēdēs šai augstajā namā? Šis traģiskais jautājums mani vajāja. Ja sociāldemokrātija, kas nesusi vislielākos upuņus cīņā par brīvību, kas ieguldījusi tik daudz pūļu demokrātijas izveidošanā Latvijas valstī, vairs nespēj sargāt tautvaldību, tad tai jāiet bojā...

Atvadīties aizgāju arī uz 1905. gada revolūcijas mūzeju, ko mēs abi ar Voldemāru Cauni rūpībā un mīlestībā bijām ierīkojuši. Tur man acu priekšā uzliesmoja liels brīvības cīņu laiks.

Pagātne, slavena pagātne... Kā vienaldzīga, egoistiska, tukša tagadne var nodeldēt lielas pagātnes sasniegumus... Politiskai īsredzībai un glēvulībai par upuri kritīs demokrātija. Fašisms deldēs mūsu tautas lielo vareno pagātnei. Tas zaimos, pat iznīcinās šo mūzeju...

Promejot paņemu no vitrīnām kādus desmit ļoti vērtīgus eksponātus, retus iespiestus sociāldemokrātu nelegālus uzskatumus, sākot ar 1898. gadu. Tie jāpaglābj no vandalisma. Es devos tieši uz valsts bibliotēku un nodevu direktoram Stumbergam šos retos vēstures dokumentus, lai viņš tos slepeni uzglabātu. To viņš arī uzņēmās darīt.

Mana nojauta bija dibināta. Pēc 9 mēnešiem 15. maija apvērsuma vandaļi ne tikai slēdza šo pirmās brīvības cīņas mūzeju, bet izdauzīja to un eksponātus sadedzināja. Vienīgi manis izglābtie dokumenti varbūt vēl šodien glabājas kādā valsts bibliotēkas noslēptā atvilktnē.

Tā šķīries no savas tagadnes un pagātnes, es kopā ar Maiju sāku cilāt savas mantas, lai dotos ilgstošā emigrācijā. Emigrācijā? Es taču braucu uz Parīzi par Latvijas sūtni. Tomēr dziļi manī bija iesēdusies pārliecība, ka mūsu demokrātija drīz vien sabruks, no sūtņa amata man būs jāaiziet un mēs nevarēsim vairs atgriezties Latvijā. Tāpēc nolēmām ņemt līdzī uz Parīzi ne tikai gleznas un bibliotēku, bet arī vērtīgākās mēbeles. Paņēmu līdzī arī sava archīva vērtīgākos materiālus.

Bija saulaina jūlija diena, kad mēs ar Maiju un 6 gadus veco Mitāniju-Izabellu atstājām Rīgu. Mūs pavadīt stacijā bija ieraušies draugi un amata personas. Pie mūsu vagona pulcējās Saeimas priekšsēdis Pauls Kalniņš ar kundzi Klāru, sociāldemokratu frakcijas labā spārna locekļi ar Bastjāni, Jūliju Celmu, Kārli Dēķenu un Pēteri Ulpi priekšgalā, ministra Salnā kundze, ārlietu ministrijas augstākie darbinieki Albāts un Munters, arī daži ārvalstu sūtņi. Protams, pavadītājos bija arī daži radinieki, Maijas brāļi Ģederts un Kristaps, mana māte un māsa Milda. Māte bija enerģijas pilna un nemaz nenojauta, ka saskūpstāties pēdējo reizi... Atvadījos no galvas pilsētas skumjā noskaņā. Sajutu, ka atstāju brīvo demokrātisko Latviju uz visiem laikiem. Tomēr valdījos, izlikos jautrs un apmierināts ar diplomāta amatu un darba vietu Parīzē.

Līdz Ogrei mūs mīļi pavadīja draugs Voldemārs Bastjānis ar kundzi Almu, kas pa vasaru tur dzīvoja.

Tad sastingu kupejas stūrī, negribēdams atbildēt pat uz mīlās meitiņas jautājumiem. Gar logu aiztrauca Latvijas lauku ainas, bet es tās maz ievēroju. Man likās, tumša ēna skrien līdzī joņojošam vilcienam un es bēgu no tās.

Mana diplomātiskā darbība Parīzē, Madridē un Lisabonā

I. CAUR VARŠAVU UN VINI UZ PARĪZI

Uz Parīzi mēs nebraucām tieši caur Berlīni, bet ar lielu likumu, caur Varšavu un Vini. Gribējām mazliet apskatīt šīs pilsētas, kuņas nekad agrāk nebijām redzējuši. Biju nodomājis Varšavā satikties ar Polijas ārlietu ministru Beku, lai mēģinātu noskaidrot, kāda ir Polijas ārpolitika jaunajā starptautiskajā situācijā pēc Hitlera nākšanas pie varas. Gribēju ietekmēt kaut cik arī Polijas ārpolitiku kopējā frontē pret Vāciju. Polijas sūtnis Bečkovičs bija jau izkārtojis vizīti pie Beka.

Varšava atstāja lielpilsētas iespaidu, bet ne tik varenu, kā biju iedomājies. Vecā pilsēta ar savām ēkām gan liecināja par kādreizējo Polijas varenumu, bet jaunā galvaspilsēta vēl nebija paspējusi izveidoties.

Tikšanās ar Polijas ārlietu ministru bija ļoti interesanta. Kaut man formāli nebija nekādu darīšanu pie viņa, tikai politiskas pārrunas par vispārējo stāvokli, Beks bija rezervējis veselu stundu mūsu sarunām. Slaiks, melniem matiem, patumši brūnām acīm, gadus 40 vecais pulkvedis bija ļoti laipns un arī visai runīgs. Viņš diezgan atklāti runāja par Polijas jauno ārpolitikas kursu. Polija sajūt, ka briesmas draud no Hitlera, tomēr pašiem vēl labs laiks, kamēr Hitlers apbruņos Vāciju un sagatavos to kaņam. Polija pašaujās uz savu savienību ar Franciju. Ar Padomju Krieviju Polija grib uzturēt laba miera un sapraššanās attiecības, lai pilnīgi segtu savu aizmuguri austrumos. Tomēr Polija negrib tik ciešu sadarbību ar Maskavu, kas novestu pie politiskas un militāras savienības. Tāda pagaidām nav vajadzīga. Polija ir ieinteresēta Baltijas valstu patstāvībā un tāpēc

Latvija var paļauties uz to, ka Varšava nenoskatīsies vienaldzīgi, ja Hitlers gribētu to apdraudēt.

Es tomēr mēģināju iestāstīt Bekam, ka Hitlers ātri uzceļ Vācijas militāro spēku. Pret to droši varētu mieru nosargāt tikai kopēja Francijas, Polijas, Čehoslovākijas un Krievijas politiska un militāra savienība. Lielu nopietnu kaņu vienlaicīgi divi frontēs Hitlers neuzdrošināsies, tāpēc šāda liela militāra savienība būtu labākais garants mieram un tagadējam politiskajam stāvoklim. Uz to Beks atbildēja, ka teorētiski šāds drošības plāns būtu pamatots, bet praktiski tā realizēšanai ir lielas grūtības.

Tad iepazīstināju Beku ar manu Baltijas valstu nodrošināšanas plānu ar formālu Francijas, Anglijas, Vācijas, Krievijas un Polijas garantiju. Uz to Beks atbildēja, ka tas esot interesants ierosinājums un neliedza Polijas atbalstu tam.

Es biju ļoti apmierināts ar šādu mūsu sarunas iznākumu. Es nemaz necerēju, ka Beks jau tūlīt dos savu principiālu piekrišanu Baltijas valstu neatkarības nodrošināšanā.

Divas dienas sūtnis Olgerts Grosvalds izrādīja mums vislielāko uzmanību, gan rādot pilsētu, gan citādi mūs laipni uzņemot. Šeit iepazīnāties ar viņa kundzi, Briseles operas direktora meitu.

Viņē man nekādu politisku nodomu nebija un šeit pavadītās trīs dienas ziedojām pilsētas, it īpaši mākslas muzeju apskatei. Šeit mums visādi izpalīdzēja mūsu konsuls Vilciņš, kas racionāli iedalīja laiku un visur mūs pavadīja. Šai bagātajā mākslas pilsētā mēs atkal apbrīnojām Eiropas lielo glezniecību. Vīnes nacionālā gleznu muzejā ir izcila flāmu lielmeistara Pēterča Breigela darbu kolekcija, kāda nav sastopama nevienā citā Eiropas muzejā.

Pēc Vīnes intensīvajām dienām atvilkām elpu Insbrukā. Braucām ekskursijās kālnos, ievilkām dziļi krūtīs svaigo gaisu, jo vasarā nekāda atpūta nebija paredzama.

Jutos jaunas enerģijas pilns, kad iekāpu vilcienā, kas devās uz Parīzi. Melnās ēnas atkāpās. Jutos pat laimīgs, jo drīz abi ar Maiju atkal būsim Parīzē, kur daudz skaistu jaunības dienu pārlaidām studiju laikos.

2. SŪTŅA DARBĪBA PARĪZĒ

Priecājāmie atkal redzēt mūsu mīļo Parīzi, ap ko saistījās ne tikai apbrīna kā pret ārkārtīgu kultūras centru un vēsturisku notikumu vietu, bet arī mūsu personīgās atmiņas. Šeit jaunībā bijām gājuši universitātē, sapņojuši un arī salaulājušies. Maija nebija Parīzi redzējusi 19 gadus, es — 14. Nu sāksim šeit jaunu dzīves posmu. Negribējās vairs nodoties nekādām tumšām nojautām.

Jaukā kvartālā atradās sūtniecības nams. Pronī iela veda uz Monso parku, kas bija ļoti labi kopts un izdaiļots dažviet skulptūrām un ūdeņiem. Parka dienvidu pusi ieslēdza arhitektoniski noskaņotas lielas divstāvu savrupmājas. Tā kā vasarā neizbraucām no Parīzes, tad Monso parks ļoti noderēja atpūtai, it sevišķi mūsu mazažai Izai.

Jauks bija arī sūtniecības nams. Kad es kā ārlietu ministrs, sūtņa Šumaņa ierosināts, nopirku šo namu sūtniecības vajadzībām, man prātā nenāca, ka reiz tajā dzīvošu un darbošos. Tagad lielā ziņkārībā aplūkoju savu pirkumu. Apskatījis visas telpas, biju ļoti apmierināts. Nams nebija liels, bet ļoti piemērots mazas valsts sūtniecības vajadzībām. Apakšstāvā bez nama uzrauga dzīvokļa atradās sūtniecības kancelejas istaba, darba kabinets sūtniecības padomniekam un sekretāram un liela halle, no kuŗienes plašas ozola koka kāpnes veda uz otru stāvu, kur atradās sūtņa kabinets, lielā viesu zāle, ēdamistaba un sevišķs uzgaidāmais salons ar stikla griestiem. Trešajā stāvā atradās četras istabas sūtņa privātām vajadzībām. Ceturtajā stāvā vairākas istabas sūtniecības padomniekam, sekretāram un apkalpotājiem. Nama sētā atradās atsevišķa piebūve konsulāta vajadzībām.

Māja nebija jauna, celta pagājušā gadsimta septiņdesmitajos gados. Nebija centrālās apkures ar karstu ūdeni, bet vecmodīga ierīce, kas apsildīja istabas ar siltu gaisu. Līdz ar siltumu tā izplatīja arī putekļus.

Nams bija pietiekami labi mēbelēts, bet nemaz nebija paklāju. Arī sienas bija gluži kailas, nevienas gleznas, pat nevienas gravīras. Par laimi mums bija līdzīgi no Rīgas aistētiski ielogotas

labas gleznas: Ģederta Eliasa, Jēkaba Kazaka, Niklāva Strunkes un Ugas Skulmes darbi. Kad sūtniecības reprezentācijas telpas bija izdekorētas gleznām, mākslinieciskām vāzēm un šķīvjiem, tās izskatījās lieliskas un varēja imponēt katram kultūrālam apmeklētājam. Protams, mūsu sūtniecības nams, salīdzinot ar lielvalstu sūtniecību ēkām, bija tomēr mazs. Tās atradās īstās pilīs. Plašas un sevišķi grezni iekārtotas bija arī Polijas un Rumānijas sūtniecību reprezentācijas telpas. Polijas sūtniecības ēdamzālē pie galda varēja sēdēt pāri par simts personu, bet mūsu sūtniecības ēdamistaba varēja uzņemt augstākais 24 vietas. Arī tādām nelielām, bet vecām un turīgām valstīm, kā Holande un Zviedrija, bija itin lieli un grezni iekārtoti sūtniecību nami. Lietuvas Parīzes sūtniecībai arī bija savs paliels nams, bet tas nebija tik arhitektoniski noskaņots kā mūsējais. Igaunijai nemaz nebija sava sūtniecības nama, bet tā apmierinājās ar īrētu dzīvokli. Tas bija nepiemērots sūtniecības vjadzībām.

Lai varētu oficiāli izpildīt sūtņa amatu, vispirms jāzudara akreditēšanās ceremonija pie valsts prezidenta. Aizgāju vizītē pie ārlietu ministrijas protokola šefa un lūdzu viņu noteikt akreditēšanas ceremoniju līdz 14. jūlijam, lai varētu oficiāli piedalīties Francijas nacionālajos svētkos. Viņš manu lūgumu ievēroja. Pati ceremonija Elizejas pilī noritēja sekojoši: uz Latvijas sūtniecības namu atbrauca ārlietu ministrijas protokola šefs greznā limuzīnā 20 kavaleristu pavadībā. Mani viņš aizveda uz Francijas valsts prezidenta mītni. Tā bija plaša vienkārša ēka, savā ārīnē arhitektoniski neimpozanta, bet iekšienē grezni dekorēta dārgiem paklājiem un gobelēniem, vērtīgām stila mēbelēm un gleznām. Tur spīdēja māksla, tradīcijas un arī bagātība.

Greznā formā tērpies, ordeņiem apkrautais protokola šefs, kopā ar tāpat tērtiem prezidenta kabineta šefu un adjutantu, mani ieveda kādā zālē, kur jau gaidīja valsts prezidents Albērs Lebreus un divi viņa tuvākie līdzstrādnieki. Nolasīju savu ceremoniālo runu, kas bija tradicionālās frazēs sacerēta. Uzsvērti skanēja mani vārdi, ka gribu pielikt visas pūles, lai tuvinātu Franciju politiski un kultūrāli Latvijai un Latviju Francijai.

Teksts bija sakoncentrēts tā, lai augstākais piecās minūtēs viss būtu pateikts. Uz manu runu atbildēja tāpat ceremoniālās frazēs valsts prezidents, solot man visu savu labvēlību un atbalstu manu mērķu sasniegšanā. Pēc tam 15 minūšu sarunā prezidents apprasījās par Latviju, tās valsts prezidentu un arī par mani personīgi. Viņš sevišķi interesējās par to, kur un kad es tik labi iemācījies franciski. Prezidents Lebrems bija ļoti vienkāršs un elegants visā ceremonijas laikā. Pēc profesijas inženieris, mazāk izvirzījies kā aktīvs politiķis, tomēr visi viņu cienīja kā ļoti taktisku un godprātīgu valstsvīru.

Viņš svinīgi un cienīgi pildīja savas daudzās un dažādās reprezentācijas funkcijas. 14. jūlijā sevišķā estrādē, ministriem, parlamenta prezidijam un ārvalstu sūtņiem piedaloties, prezidents klusu, viegliem rokas mājieniem, pieņēma karaspēka parādi, kas pa Champs Elysées aveniju stalti devās lejup.

Vēlāk man bija iespējams novērot Francijas valsts prezidentu dažos reprezentācijas sarīkojumos. Viņš kopā ar kundzi deva reiz gadā spožu dineju vēstniekiem un sūtņiem. Ceremoniju ievadīja svinīgais gājiens pāpos caur krāšņi mirdzošo kristallustru zāli uz smagiem gobelēniem greznoto plašo ēdamzāli. Dāmas, izņemot prezidenta kundzi, bija sevišķi greznos tērpos un dārgām rotām. Dāmu starpā sevišķi izcēlās Polijas vēstnieka kundze, grāfiene Chlapovska, kuņa lepojās ne tikai ar savu briljantu diadēmu tumšajos matos, bet arī ar savu graciozo, pilnīgi atsegto muguru. To apbrīnoja kā kungi, tā dāmas, jo sevišķi tāpēc, ka grāfienei bija jau ap 65 gadi.

Patī dineja bija franču augstajā gaumē. Galds dekorēts artistiski, Sevras porcelāna trauki un vāzes, no kuřām sapņaini raudzījās orchidejas un citas augstvērtīgas puķes. Sudraba daudzžuburu lukturos mirdzēja lielu sveču liesmas un kandelabri atlaistīja savu noklusināto spīdumu Venecijas stiklos. Ēdieni bija franču kulinārās mākslas šedevri. Servēja piecu šķirņu vīnus, katrreiz iečūkstot viesim ausī vīna marku un gada gājumu.

Kā parasti Francijā, arī šī lielā dineja sākās pulksten pus astoņos vakarā un beidzās tieši pusdivpadsmitos.

Dažus vārdus gribu teikt arī par otru valsts prezidenta rep-

rezentācijas sarīkojumu. Tas sākās pulksten pusdesmitos vakarā un tajā bija ielūgti ap tūkstoš viesu. Bez vēstniekiem un sūtņiem, legāciju padomniekiem bija ielūgti arī ministri, partiju līderi, deputāti un dažādas Parīzes reprezentatīvas personas. Vairākās zālēs bija uzstādīti galdi ar aukstiem uzkožamiem. Kā vienīgo dzērienu viesmiļi pasniedza labu šampanieti. Ap pulksten vienpadsmitiem lielajā zālē sākās balle. Bija ļoti interesanti noskatīties Parīzes augstākās sabiedrības dejā. Parīzes ievērojamākie modes nami šeit reprezentējās saviem pēdējiem modeļiem, par ko rakstīja nākošo dienu prese. Pulksten divos naktī beidzās šī Parīzes elegances parāde.

Cik augstā cienā Francijā stāv jāšanas sports, to apliecināja pats valsts prezidents, ielūdzot savā ložā noskatīties sacīkstēs vēstniekus un sūtņus ar kundzēm.

Reprezentācija ir viens no sūtņa pienākumiem, kas aizņem diezgan daudz laika. Sūtņis reprezentē savu valsti un nāciju kā pie frančiem, tā diplomātiskā korpusā.

Jau pašā sākumā, tūlīt pēc akreditēšanās, man bija jānopūlas ar daudzām vizītēm. Parasti šādas priekšā stādīšanās vizītes velkas 10—15 minūtes un tās aizpilda pieklājības vārdi bez sevišķa satura. Es gan centos tajās ienest maksimālu politisku jēgu, uzstādot jautājumus un pašam izvirzot dažas domas. Es gribēju, lai no manas pirmās vizītes katram rastos iespaids, ka esmu personība ar savām domām starptautiskā politikā.

Vispirms devos uz Quai d'Orsey vizītē pie ārlietu ministra. Viņa nams ar augstu lepnu fasādi pret Sēnu ir īsta pils. Arī reprezentācijas telpu saloni, saviem augstajiem griestiem, zeltītiem rotājumiem, paklājiem un gobelēniem rādīja majestātisku cienību. To vēl pastiprināja teātrāli kalpotāji livrējās, kas visai ceremoniāli viens pēc otra mani pavadīja pa platajām kāpnēm un saloniem. Ministra kabinets bija ļoti liels un grezns. Aiz masīvā galda svarīgi sēdēja ārlietu ministrs Žans Pol-Bonkurs. Man tuvojoties, viņš piecēlās un panāca pāris soļus pretim. Manā priekšā atradās maza auguma vīrs, kuŗš atgādināja Robespjeru, neviens seņā, bet arī sirmo kuplo matu virtuozām cirtām, kas atgādināja parūku. Šis sociālists bija ļoti teātrāls un elegants kungs.

Es tūlīt ievadīju sarunas par jauno stāvokli, ko radījis Hitlers. Gribēju izzināt, kā īsti Francijas valdība skatās uz viņa tieksmēm revidēt to Eiropas stāvokli, kas radies pēc pirmā pasaules kara, it īpaši austrumu Eiropā. Bija nodibināts tā sauktais četru pakts, kurā iegāja Anglija, Francija, Vācija un Itālija. Tā ierosinātais bija konservatīvā angļu valdība, ar mērķi sarunu ceļā nomierināt Hitleru un tā nosargāt Eiropas mieru. Nu pētīju, vai franču demokrātu valdība ar radikāli Daladjē priekšgalā un sociālistu Pol-Bonkuru kā ārlietu ministru nopietnā cer tādā veidā uzturēt mieru ar potenciālu ienaidnieku. Pol-Bonkurs, lietojot izmeklētas frazes, ātri skaidroja savu līniju un nobeidza patētiski: mieru uzturēt ir pats galvenais sociālistu un demokrātu uzdevums! Kad ieminējos: Bet drošība? Hitlers ir militāri vājš un viņš nevar apdraudēt Franciju un tās sabiedrotos. Bet kā Francija domā nosargāt mieru un drošību rīt, kad Hitlera Vācija kļūs stipra? Par to Pol-Bonkuram nekāda plāna nebija. Es aizgāju no ārlietu ministra lepnā kabineta stipri vilies par varenās Francijas konkrēto ārpolitiku.

Nākošā vizīte ārlietu ministrijā man bija pie ģenerālsekrētāra Ležē. Faktiski ne ministrs, bet gan ģenerālsekrētārs bija galvenā persona ārlietu ministrijā. Ministri nāk un iet, bet viņš paliek un tur savās rokās visus diplomātijas galvenos pavedienus. Protams, vispārējo virzienu nosaka ministru kabinets un ārlietu ministrs, bet praktisko politiku veido ģenerālsekrētārs. Saruna ar viņu mani ļoti interesēja. No viņa dzirdēju, ka četru valstu pakts ir tikai mēģinājums nosargāt mieru, bet kā nosargāt drošību reāli, par to vēl Francija nav izstrādājusi savu sistēmu, kas korespondētu jaunajam starptautiskajam stāvoklim. Es ieminējos, ka Francijai vajadzētu iet jaunus ceļus un vilkt vienā politiskā un militārā blokā bez Polijas un Čehoslovākijas arī Padomju Krieviju un Baltijas valstis. Uz to Ležē atbildēja: tā ir interesanta doma, bet pārāgra. Pagaidām Eiropai vēl nekas nedraud. Salīdzinot Pol-Bonkura un Ležē līnijas, secināju, ka pats ministrs mazāk izprot tagadējo starptautisko stāvokli, nekā viņa vadītās ministrijas ģenerālsekrētārs.

Vizītēs pie ārlietu ministrijas politiskā departamenta direk-

tora un Baltijas nodaļas vadītāja es biju uzmanīgs, runāju gan par Eiropas vispārējo stāvokli un arī par Baltijas valstīm, bet neierosināju nekā konkrēta.

Biju vizītēs arī pie ministru prezidenta Daladjē un parlamenta abu palātu priekšsēžiem un dažiem deputātiem. Senāta prezidenta dzīvoklis atradās Luksemburgas pili, kur bija arī senāta, parlamenta augšnama, mājoklis. Šis kungs gandrīz nekā nezināja par Latviju. Tad nu mēģināju 15 minūtēs iespējami daudz pastāstīt par mūsu valsti un arī par mūsu parlamentu. Mana vizīte pie tautas vietnieku nama prezidenta Eduarda Erio bija ļoti sirsnīga. Ar šo lielo demokratu un humānistu, dziļo kultūras cilvēku, man tūlīt radās tuvs cilvēcisks kontakts. Viņš jau zināja šo, to par Latviju un tāpēc ar viņu sāku runāt tūlīt par pasaules ārpolitiku. Erio pilnīgi izprata Hitlera briesmas un atzina, ka nepieciešams pulcēt vienā blokā visus spēkus pret fašistisko Vāciju, arī Padomju Savienību. Ievelkot Maskavu savienībā ar Franciju un Poliju, Erio tomēr noteikti atzina nepieciešamību starptautiski garantēt Baltijas valstu neatkarību kā pret Vāciju, tā arī pret Krieviju. Man šai pirmajā vizītē radās ļoti labas attiecības ar Erio. Kad viņš brauca uz Maskavu zondēt franču-krievu sadarbības iespējām, es ielūdzu viņu atceļā apmeklēt Latviju, ko viņš arī darīja. Erio Rīgā iesvētīja franču liceja jaunās telpas un atklāja piemiņas plāksni Aristidam Briānam, viņa vārdā nosauktajā ielā.

Pavisam savdabīga bija mana vizīte pie tautas vietnieku nama ārlietu komisijas priekšsēža Salomona Grumbacha. Tas bija kādreizējais elzasietis, franču sociālistu preses līdzstrādnieks, ar ko es satikos Bernē pirmā pasaules kara laikā. Nu šis veiklais vīrs bija ļoti augstu uzkāpis, dzīvoja Parīzes dārzu priekšpilsētā Ville d'Avray savā plašajā divstāvu savrupmājā ar lielu dārzu. Deputāts Grumbachs un viņa kundze abi laipni uzņēma mūs. Šis kontakts ar ievērojamo deputātu man ļoti noderēja, jo Grumbachs bija labs cilvēku pazinējs un varēja man reizēm dot padomus.

Aizgāju vizītēs arī pie dažu lielo laikrakstu galvenajiem redaktoriem. To gan agrākie Latvijas sūtņi nebija darījuši, bet

es atzinu preses darbiniekus par ļoti svarīgu politisku faktoru, kuŗu labvēlība mums sevišķi vajadzīga. Vispirms devos pie visvairāk izplatītā laikraksta Le Petit Parisien šefredaktora Bua. Pusotra miljona eksemplāros izplatītā laikraksta redakcijas nams ir milzu daudzstāvu ēka, ar lieliskām uzgaidāmām telpām un grezniem redaktoru kabinetiem. Šefredaktors jutās zeltiet glaimots par maniem vārdiem, ka esmu atnācis pie lielākā laikraksta redaktora akreditēties kā jauns sūtnis Francijā. Le Petit Parisien bija populārs bezpartējisks liberāls laikraksts ar noteiktu virzienu pret vācu hitlerismu. Vēlāk, 1940. gadā, kad vācieši okupēja Parīzi, redaktors Bua aizbēga uz Londonu, kur viņu nosīta vācu bumba. Biju arī vizītē pie lielā konservatīvā laikraksta Le Temps galvenā redaktora. Arī šim laikrakstam bija savs lepns nams, bet daudz mazāks nekā Le Petit Parisien. Interesanta bija mana iepazīšanās ar konservatīvā laikraksta L'Echo de Paris ārpolitikas redaktoru Pertinaksu, kas ik dienas rakstīja vērtīgus ārpolitiskus pārskatus ar analītisku skatu un labu motivāciju. Ar šo vislabāko Parīzes ārpolitikas speciālistu nodibināju tik ciešus sakarus, ka bijām draugi arī tad, kad atstāju sūtņa amatu un kļuva par emigrantu. Biju vizītē arī pie sociālistu partijas laikraksta Le Populaire galvenā redaktora Leona Blūma. Šis laikraksts gan nepiederēja pie lieliem, plaši izplatītiem. Tomēr tam bija savs politisks svars Parīzē, it īpaši to cēla Blūma vērtīgie, labā stilā sacerētie politiskie ievadi, ko viņš tur publicēja gandrīz ik dienas. Leons Blūms sociālistu partijā izcēlās tikai pēc pirmā pasaules kara un tagad bija kļuvis par tās galveno vadoni. Kā tāds viņš 1936. gadā izvirzījās par ministru prezidentu.

Franču starpā, pie kuŗiem es biju vizītēs, bija profesors Ozērs, liels Latvijas draugs, kuŗš vienmēr uzturēja siltas attiecības ar mūsu sūtniecību.

Paralēli notika manas vizītes pie citiem sūtņiem. Pavisam Parīzē bija pāri par 60 sūtniecību un vēstniecību. Nolēmu pie centrālās un dienvidus Amerikas mazo valstu sūtņiem neiet personīgi, bet nosūtīt tikai vizītkartes. Mums ar šīm valstīm nekādu darišanu nebija un tām arī nebija nekāda svara pasau-

les politikā. Personīgi stādīties priekšā aizgāju tikai pie Brazīlijas, Argentīnas un Čīles sūtņiem.

Jau pirms akreditēšanās uzņēmu sakarus ar Igaunijas un Lietuvas sūtņiem. Igaunijas sūtnis Strandmanis bija ar lielu politisku stāžu: viņš bija izpildījis deputāta, ministra un prezidenta amatus. Šāda politiska pagātne tuvināja viņu man un mēs nodibinājām īsti labas personīgas attiecības. Man pašā sākumā iznāca tāds mazs joks ar Strandmani. Es prasīju viņam padomu kādā etiķetes lietā, kādā tērpā jāierodas valsts prezidenta ložā uz 14. jūlija parādi? Viņš man noteikti atbildēja — redingotā, katrā ziņā redingotā. Man tāda tērpa nemaz nebija un nu divi dienās tāds bija jāpasūta, kas maksāja diezgan dārgi. Biju ļoti pārsteigts, kad redzēju parādē vairumu sūtņu tērptus ketovejās, bet nevis redingotā. Arī mans „padomnieks” Strandmanis pats nebija tērpies redingotā. Pēc šī gadījuma gan vairs nekad padoma neprasiņu savam Igaunijas kollēgam. Satikām ļoti labi un drīz vien es tā iegāju Parīzes diplomātu atmosfērā, ka nu Strandmanis sāka prasīt padomus man, ko es viņam neliedzu, bet nekad viņu gan neizjokoju.

Lietuvas sūtnis Klimass, kas sūtņa amatu pildīja Parīzē no pašā sākuma, lieliski runāja franciski un bija gaŗajos gados kļuvis par īstu parīzieti. Pazīnu viņu jau no 1919. gada un mūsu satikšanās pēc 14 gadiem bija jo sirsnīga. Tā kā viņš nebija fašists, bet karjēras diplomāts ar lielu taktu, tad varēju ar viņu ļoti saprasties diplomātiskā darbā. Nekad mums neiznāca kādi strīdi vai pārpratumi tamdēļ, ka viņš reprezentēja diktatūras valsti un es demokrātisku. Lai sekmētu diplomātisku sadarbību visu triju Baltijas valstu starpā, mēs trīs sūtņi regulāri satikāmies reizi mēnesī un apmainījāmies informācijām un domām par ārpolitikas jautājumiem.

Isumā pastāstīšu par manām vizītēm pie vēstniekiem un citiem sūtņiem. Lielbritānijas vēstnieks Tyrrell of Avon bija vēss kā ledus kalns. Viņš nepārprotami demonstrēja savas lielvalsts varēnību, izrādot nevērību pret mazu un jaunu valsti. Pavisam citāds bija Amerikas Sav. Valstu sūtnis Strauss. Viņš arī reprezentēja lielvalsti, un pat tādu, kas saimnieciski bija jau pāraugusi britu imperiju. Šis vēstnieks arī zināja, ka es pār-

stāvu pavisam mazu valsti. Un tomēr jaunās pasaules lielvalsts vēstnieks bija gluži citiem uzskatiem, nekā tradīcijās un ceremonijās sastingušais angļu lords. ASV vēstnieks ļoti laipnā, pat sirsnīgā tonī apvaicājās, kā klājas latviešu nācijai, kā mēs iztiekam tik mazā valstī, un kā kārtojam savas attiecības ar kaimiņiem, it īpaši ar Padomju Krieviju. Ar Padomju Krievijas vēstnieku Dovgaļevski es no paša sākuma nodibināju labas attiecības. Viņš nekādā veidā neizrādīja savu bolševistisko pārliecību, bet runāja tikai par diplomātijas problēmām. Viņš izturējās pret mani kā pret kollēgu un ārlietu speciālistu. Es biju pārliecināts, ja Padomju Krievija sadarbību ar Vāciju, ko tā sāka 1922. gadā Rapallo, turpinās arī ar Hitlera varu, tad Baltijas valstīm draud briesmas. Tāpēc visādi mēģināju pārliecināt vēstnieku, ka Krievijas dzīvības intereses prasa ciešu politisku un militāru sadarbību ar Franciju, Čehoslovākiju un Poliju, un arī ar Baltijas valstīm. Apstākļu spiests, Maskavas ārlietu komisārs Ļitvinovs drīz vien grozīja Padomju Krievijas ārpolitiku, tā 1934. gadā iestājās Tautu savienībā un 1935. gadā noslēdza politisku un militāru savienību ar Franciju un Čehoslovākiju.

Pienākuma dēļ, bez prieka, braucu vizītē pie fašistiskās Itālijas vēstnieka grāfa Pignatti Morano Custoza. Kā mani, mazas demokratisks valsts pārstāvi, uzņems uzpūtīgā Musolini vēstnieks? Biju pārsteigts, itaļu vēstnieks nekādā veidā nelika manīt, ka viņš reprezentē Musolini atjaunoto Romas lielvalsti, bet nodibināja tīri cilvēcisku kontaktu ar mani. Vēl lielāks pārsteigums mani sagaidīja vizītē pie hitleriskās Vācijas vēstnieka Rolanda Kestera. Viņš gan nebija hitlerietis, bet karjēras diplomāts, cēlies no kādas konservatīvas aristokrātu ģimenes. Tomēr jutos mazliet neērti, ko runāt? Bet jaunās vācu trešās valsts pārstāvis nekādā veidā neizrādīja uzpūtību. Viņš dzīvi interesējās par Latviju. Kad prasīju atļauju no franču valodas pāriet uz vācu valodu, vēstnieks silti pasmaidīja. Es dažos vārdos cildināju vācu klasisko kultūru, kam tik liela nozīme Eiropas vispārējā attīstībā. Pēc 15 minūtēm cēlos, lai atvadītos, bet vēstnieks nelaida mani projām, lika atnest pudeli portvīna. Dzerot Portugāles saldvīnu, pārrunājām Vācijas pagātini.

Runājot par to, es gribēju novērot vēstnieka reakciju uz manu pārāk aizrautīgo vācu pagātnes cildināšanu. Vēstnieka acīs nolasīju viņa īsto noskaņu. Viņš nebija hitlerietis. Un nu es droši ieminējos: vai Vācijas tagadne nenomāks tās kultūras attīstību? Smagi nopūzdamies, Kesters izdvesa — man ir bažas par to . . . Pēc stundas atvadoties, silti spiedu vēstnieka roku, jo jutu, ka viņš traģiski cieš par savas nācijas likteni. Pēc nedēļas, atnācis mūsu sūtniecībā pretvizītē, viņš teica, ka pie viena arī atvadoties, jo nepaliekot turpmāk par hitleriskās Vācijas vēstnieku. Nu varējām atklāti pārrunāt Hitlera uzvaras draudīgās sekas Eiropai.

Zināms pārsteigums mani sagaidīja arī pie Japānas vēstnieka Harukazu Nagoaka. Viņš izrādīja man sevišķu labvēlību. Laikam Japānas sūtnis Rīgā bija viņam atrakstījis kādus rekomendācijas vārdus par mani. Viņš zināja, ka es nāku no parlamenta sola un esmu ārpolitikas speciālists. Sevišķi viņš interesējās par Krieviju, par boļševiku dziņu uz Āziju un par viņu režīma stabilitāti.

Ķīna, kaut gan tā bija iedzīvotāju skaita ziņā vislielākā pasaules valsts, tomēr par lielvalsti neskaitījās. 1911. gadā nodibinātā republika gan mēģināja pārvarēt atpalicību, tomēr tas sekmējās ļoti lēnām. Ķīna palika objekts pasaules politikā. Tomēr es aizgāju personīgi vizītē pie Ķīnas vēstnieka Velingtona Ko, jo mani interesēja šī Āzijas nācija ar ļoti senu kultūru. Viņš bija ļoti smalks, izglītots cilvēks. Austrumnieciski īpatu nokrāsu sūtniecības telpām piešķīra lielās krāsainās vāzes un seni akmens skulptējumi.

Spānijai Parīzē bija ļoti oriģināls sūtnis — Madariāga, filozofs un literāts, ar kuŗu bija ļoti interesanti runāt. Lepnā pašapziņā savu vēstnieka lomu Parīzes diplomātiskajā korpusā spēlēja Zviedrijas vēstnieks grāfs Ērensverds, tomēr ar mani viņš uzturēja labas attiecības. Norvēģijas sūtnis Eriks Kolbans bija sevišķi simpātisks. Kaut gan mazās nācijas pārstāvis varēja lepoties ar savu kultūras darbinieku sniegumiem, kas bija zināmi visā pasaulē, tomēr viņš pret mazās un jaunās Latvijas sūtni izturējās ar cieņu. Ar Somijas sūtni Holmu iepazinos, bet tuvāku kontaktu neuzņēmu, jo Somija bija pilnīgi izolējusies

no Baltijas valstīm. Kad reiz izteicu savas domas, ka Somija ģeopolitiski nav Skandināvijas, bet ir Baltijas valsts, un tās tagadējā orientācija nekā nedod Somijas drošībai, tad Holms par šādu pamācību savilka padusmīgu seju un mūsu sakari pārtrūka. Tikai pēc 6 gadiem, kad es, kā bij. Latvijas ārlietu ministrs un Saeimas ārlietu kom. priekšsēdis latviešu tautas vārdā sūtnim Holmam izteicu līdzjūtību un visa laba novēlējumu smagajā karā pret Padomju Krieviju, viņš atcerējās mūsu 1933. gada sarunu un sacīja: „Jūs labāk sapratāt Somijas starptautisko stāvokli nekā mēs paši.”

Ar Čehoslovākijas sūtni Osuski satuvojos, jo uzskatīju šo valsti par svarīgu stratēģisku faktoru kopējā blokā pret hitlerisko Vāciju. Osuskis bija liels optimists: Čehoslovākiju pret Hitlera agresiju droši segšot Francija, Anglija, Jugoslāvija un Rumānija. Vēl piemetināms, ka Osuskis un viņa kundze bija lieli mākslas cienītāji un viņi bija iegādājušies vērtīgu moderno franču gleznu kolekciju. Ar viņiem nodibinājām draudzīgus sakarus, kuŗu uzturēšanai satikāmie reizi mēnesī sešu personu intimās brokastīs, gan pie Osusku pāŗa, gan pie Pertinaksa un kundzes, gan pie mums. Draudzīgās attiecības ar šiem abiem ārpolitīkiem turpinājās arī pēc tam, kad atstāju sūtņa amatu.

Sevišķi labas attiecības man radās arī ar Polijas vēstnieku grāfu Chlapovski. Viņš bija jau vecāks kungs, bet ļoti enerģisks un dzīvs. Viņš plaši tērēja savu abu lielo muižu ienākumus, sarīkojot sūtniecībā greznas un plašas viesības. Jau pirmajā vizītē nodibinājām labas, pat sirsnīgas attiecības. Vēstnieks Chlapovskis saprata briesmas, kas draud Polijai no hitleriskās Vācijas un tāpēc labprāt klausījās manos plānos, kā politiski un militāri ielenkt Hitlera Vāciju. Grāfs Chlapovskis savu karsto tēvijas mīlestību vēlāk, otrajā pasaules karā, samaksāja ar dzīvību. Vācu iekārtojāji viņu nošāva viņa paša muižā sievas acu priekšā.

Sakarus Parīzē diplomāti uztur gan ar oficiālām vizītēm, gan tiekoties viesībās, kas dažkārt ļoti noderīgas tuvākai domu izmaiņai. Mūsu Saeimas budžeta komisija bija ļoti skopa ar līdzekļiem šādām vajadzībām. Parīzes sūtniecības reprezentācijai bija paredzēti tikai 300 lati mēnesī, ar ko varēja sarīkot labas

vakariņas piecpadsmit personām. Tāpēc šauros līdzekļus izlietoju maksimāli racionāli. No viesu saraksta, ko bija sastādījis mans priekšgājējs, izsvītroju visas nenozīmīgās personas, dažādu franču marķīzus, kuņi tikai slaidījās apkārt dažādu sūtniecību viesībās. To vietā ielūdzu svarīgu avižu redaktorus un arī ievērojamus kultūras darbiniekus.

Man atmiņā nāk kādas viesības, kur galvenais viesis bija parlamenta prezidents Eduards Erio. Viņš bija ne tikai politiķis, bet arī vēstures profesors un literāts, kas bija publicējis vērtīgas grāmatas.

Francijas ārlietu ministrijā man bija svarīgs diplomātisks uzdevums. Informēju ārlietu ministrijas augstākos darbiniekus — ģenerāļsekretāru, politiskā departamenta direktoru un Baltijas nodaļas vadītāju — par Latvijas plānu panākt Francijas, Anglijas, Vācijas un Krievijas garantiju Baltijas valstu drošībai. Tad sarunāju pusstundu gaŗu audienci pie ārlietu ministra Pol-Bonkura. Motivēju viņam Latvijas valdības atzītā ierosinājuma nepieciešamību, izejot no vispārējā Eiropas politiskā un militārā līdzsvara viedokļa. Baltijas valstīs guļ Baltijas jūras valdīšanas politiskā atslēga. Tāpēc arī Francijai, kā kontinentālās Eiropas galvenajai lielvalstij, ir aktīvi jārealizē Baltijas drošības starptautisks līgums. Es iepinu arī, ka Aristids Briāns jau 1927. gadā principā man solīja Francijas aktīvu interesi šāda līguma noslēgšanā.

Mani argumenti tomēr nepārliecināja Pol-Bonkuru. Viņš atzina, ka Hitlera nākšana pie varas Vācijā ir radījusi jaunu stāvokli Eiropā. Tomēr viņš nesaredzēja draudošās briesmas, Vācija esot militāri vāja un vēl ilgi tāda palikšot. Turklāt, Francija un Anglija mēģinot tagad ietekmēt Hitlera diplomātiju, ieturot to mērenībā. Francija grib nodrošināt vispirms mieru sev un arī Eiropai. To var panākt ar labu miera gribu. Tāpēc Francija tagad nevar uzņemties iniciatīvu Baltijas valstu garantijas līguma noslēgšanā, jo tas uzliktu Francijai jaunus militārus pienākumus. Viņai jau pietiekot ar Polijas un Čehoslovākijas militārajiem līgumiem. Tālāk viņa nevarot iet.

Viss tas tika teikts elegantos formulējumos. Tomēr skaidrs bija tas, ka pacifistiskais sociālists Pol-Bonkurs grib nodrošināt

mieru Francijai, mēģinot atrast kādu nekādu saprašanos ar Hitlera Vāciju. Pavisam noskumis devos uz mājām. Mana lielā misija Parīzē, uz ko es tā cerēju, nu beigusies bez panākumiem.

Tomēr neizsamisu. Klusu propagandēju tālāk Baltijas valstu drošības paktu. Mēģināju pārliecināt par tā nepieciešamību ārlietu ministrijas augstākos darbiniekus un arī parlamenta ārlietu komisijas svarīgākos locekļus. Protams, tas varētu tikai sagatavot ceļu. Kamēr pats ārlietu ministrs ir pret ierosinājumu, tikmēr praktiski nevarēja virzīt šo lietu uz priekšu. Es nu nogaidīju, varbūt drīz kritīs ministru kabinets un par ārlietu ministru nāks cita enerģiska persona, kas labāk sapratis Baltijas valstu nozīmi Eiropā. Francijā taču diezgan bieži mainās valdības.

1934. gada februārī tiešām krita radikāla Daladjē kabinets. 9. februārī sastādījās labā spārna Dumerga valdība, kur par ārlietu ministru nāca konservatīvais Leons Bartū, kas bija pazīstams kā enerģisks un tālredzīgs politiķis. Viņam bija arī personīga autoritāte, jo viņš agrāk bija darbojies par ārlietu ministru un arī par ministru prezidentu. Turklāt viņš bija smalks literāts, bija sarakstījis dažas grāmatas, starp citu interesantu monografiju par Viktora Igo mīlu *Les amours d'un poète*.

Nedēļas divas vai trīs pēc Leona Bartū stāšanās amatā es plašākā vēstulē viņu iepazīstināju ar Baltijas valstu garantijas plānu un lūdzu audienci. To drīz vien arī dabūju.

Bartū bija maza auguma pavecs kungs, ļoti dzīvām, izteiksmīgām acīm. Viņš nespēlēja nekādu ceremoniālu teātri, bet runāja atklāti un stādīja jautājumus. Pēc pusstundas pārrunām ministrs svarīgi noteica — es atzīstu šo projektu un uzņemos to virzīt tālāk. Tik ātru panākumu nemaz nebiju cerējis, priekā starodams sirsniņi spiedu roku Leonam Bartū, izsakot dažus izjustus vārdus par viņa spēju ātri orientēties sarežģītā problēmā un par drosmi ātri izšķirties.

Pēc mēneša Bartū aicināja mani uz ārlietu ministriju. Nu viņš pavēstīja, ka neskatoties uz Francijas mēģinājumu pārliecināt Angliju par Baltijas valstu starptautiskās garantijas nepieciešamību, Anglija tomēr katēgoriski atteikusies uzņemties

konkrētu saistību ar militāru varu garantēt Baltijas valstu neatkarību un teritoriālu neaizskaramību. Padomju Savienība un Polija uz Francijas ierosinājumu atbildējušas pozitīvi, bet Hitlera Vācija izvairoties dot atbildi. Šādos apstākļos Francija tomēr gribot turpināt šo ierosinājumu arī bez Anglijas līdzdalības, grozot mazliet pakta formu. Baltijas valstu konkrēto garantijas līgumu parakstītu pašas Baltijas valstis un to kaimiņi — Padomju Savienība un Vācija. Pēc tam Francija ar atsevišķu diplomātisku aktu dotu savu virsgarantiju līgumā paredzētajai drošības garantijai, kas faktiski uzliktu Francijai pienākumu sargāt Baltijas valstis. Es pateicos Leonam Bartū par viņa pūlēm šī jautājuma risināšanā un lūdzu turpināt šo darbu.

Pārdomājot pēc šīs vizītes Bartū sacīto, es vērtēju Baltijas valstu garantijas līguma noslēgšanas izredzes. Londonas atteikšanās saistīties šai lietā man likās liktenīga. Tas pastiprināja Vācijas negatīvo nostāju, kas jau redzama faktā, ka Berlīne vilcināja atbildi.

Vēlāk noskaidrojās, ka Vācija ir galīgi negatīva pret Baltijas valstu neatkarības garantēšanu. Pēc 15. maija apvērsuma arī Latvijas ārpolitika vairs neinteresējās par Baltijas valstu starptautisku garantēšanu. Un pēc ārlietu ministra Leona Bartū traģiskās nāves 1934. gada 9. oktobrī Francijas ārlietu ministrijā pārtrūka interese par to. Tomēr ārlietu ministrijas aktos palika mans ierosinājums un Leona Bartū darbības pēdas šai lietā. Tās cēlās augšā 1939. gada vasarā Francijas, Anglijas un Padomju Savienības delegātu konferencē Maskavā, kad nu Anglija iestājās ļoti noteikti par Baltijas valstu garantēšanu kopā ar Franciju, bet nu boļševiku valdība un arī Latvijas valdība bija negatīvi noskaņota pret šādu līgumu.

Laikam gan, ja Anglija jau 1934. gadā būtu sapratusi Baltijas valstu politisko un stratēģisko nozīmi un kopā ar Franciju un Krieviju devusi savu garantiju to drošībai, Krievija 1939. gada rudenī nebūtu uzdrošinājusies ar bazu līgumiem lauzt Baltijas valstu mugurkaulu un 1940. gadā pilnīgi likvidēt šo valstu patstāvību. Bet par to tuvāk rakstu nākošajā, III sējumā.

Nevaru šeit aprakstīt visus darbus, ko veica Parīzes sūtnie-

cība viena gada laikā, kad biju tās vadītājs. Minēšu tikai dažus. 1933. gada 18. novembrī Parīzes radiofonā sacīju 15 minūšu gaŗu runu, kuŗā koncentrētā veidā pastāstīju pirmoreiz franču radiofona klausītājiem par Latvijas jaunlaiku vēsturi un tagadējo stāvokli. Šajā laikā tika ievadītas sarunas ar franču delegātiem par saimniecisku vienošanos preču apmaiņai abu valstu starpā. Ievadīju ar attiecīgo franču valsts iestāžu direktoriem sarunas par latviešu gleznu izstādes sarīkošanu kādā valsts galerijā. Abi kopā ar Maiju mēs pārliecinājām mākslas departamenta direktoru, ka latviešiem ir augstvērtīga glezniecība, kas droši var rādīties Parīzē. Mans pēcnācējs Oļģerts Grosvalds vēlāk realizēja šo projektu.

Sūtniecībā bija divi ierēdņi, sūtniecības padomnieks Tomsons un sekretārs Māsēns. Abi bija apdāvināti un centīgi darbinieki. Un gadījās tā, ka abi viņi manā laikā Parīzē salaulājās un es abu laulību civilā ceremonijā biju par „vedējtēvu”, t.i. figurēju pilsētas valdes dzimtsarakstu nodaļā par pirmo liecinieku. Kāzas nedzērām trīs dienas, bet tikai trīs stundas. Viņi neapprecējās ar francūzietēm, bet Tomsons ar latvieti un Māsēns ar lietuvieti. Tomsonu ar graciozo kundzi 1941. gada jūnijā boļševiki aizsūtīja uz Sibīrijas nometnēm, kur laikam viņi abi gājuši bojā. Māsēnu tāda nelaime neķēra, un šodien viņš veiksmīgi darbojas Latvijas labā.

Zināmu laiku man aizņēma ziņojumu rakstīšana uz Rīgu ārlietu ministram. Tie bija divējādas dabas: pārskati par sūtniecības darbību un analīzes par Francijas politisko stāvokli un ārējo politiku. Pēdējās rakstīju kārtīgi reizi mēnesī. Pati rakstīšana gan neaizņēma daudz laika, materiāla gatavošana prasīja ik dienas vairākas stundas. Lasīju daudz laikrakstu.

Ar latviešu koloniju iznāca maza saskārsme. Izņēmums bija Pauls Bormanis, kuŗu pazinu jau no Pēterpils studiju laikiem. Kādus 100 kilometrus no Parīzes viņš vadīja kviešu selekcijas uzņēmumu un bija pilnīgi iedzīvojies Francijā.

Šad, tad pie mums ciemojās iebraucēji no Latvijas. Bez radniekiem Paula un Klāras Kalniņiem, Maijas mātes un brāļa Ģederta Eliasa un viņa kundzes pie mums vēl piestāja Andrejs Veckalns, Uga un Otis Skulmes. Kā sūtnim man bija jāuzņem

latviešu politiķi un kultūras darbinieki, Margers Skujenieks, Jaunāko Ziņu izdevējs Benjamiņš ar kundzi Emīliju, advokāts Mārtiņš Antons, ģenerālis Hartmanis un citi.

3. MANA DIPLOMĀTA MISIJA MADRIDĒ UN LISABONĀ

Latvijas sūtnis Parīzē bija arī sūtnis Madridē un Lisabonā. Tādu kārtību, ka viena persona ir sūtnis divi vai trīs valstīs, nebijām izgudrojuši mēs. Arī citas valstis tā rīkojās, lai samazinātu izdevumus. Pat bagāto ASV sūtnis Rīgā bija sūtnis arī Tallinā un Kauņā. Latvija nevarēja uzturēt savas sūtniecības valstīs, ar kuŗām mums mazāk saimniecisku un politisku sakaru.

1933. gada novembra sākumā es aizbraucu viens pats uz Madridi, lai akreditētos par sūtni. Pati ceremonija notika tūlīt pēc manas ierašanās, jo rakstiski jau biju lūdzis nolikt šīs ceremonijas dienu. Ceremonija pie Spānijas demokratiskās republikas valsts prezidenta bija parastā, ar īsu runu apmaiņu. Tad pāris dienas braukāju apkārt pa pilsētu, lai nodotu vizītes dažādām oficiālām amata personām: svarīgākiem ministriem, parlamenta priekšsēdim, ārlietu ministrijas augstākiem darbiniekiem. Pieņēmu arī Madrides preses pārstāvjus un franču valodā, ko šeit runā visi intelektuāļi, devu plašu interviju, kuŗā paskaidroju, kas ir Latvija, tās politiskais un kultūralais stāvoklis.

Uzturēšanos Spānijā izmantoju arī, lai apmierinātu savu vēstures ziņkārību un kultūras slāpes. Kaut cik iepazinos ar četriem īpatiem spāņu vēstures un kultūras centriem: Madridi, Tolēdo, Ēskoriālu un Barselonu.

Galvas pilsēta, kas reiz bija centrs vislielākai pasaules imperijai, kur nekad nenorietēja saule, liecināja par kādreizējo Spānijas lielvalsts varenumu. Sevišķi spilgti tas vērojams kaŗa flotes ministrijas namā, tā halles plašumā un iekšējo kāpņu monumentālītātē. Madridē apbrīnoju slavenu gleznu mūzeju Prado. Spāņu bagātie karaļi ir bijuši kultūrāli un arī gribējuši lepoties citu galmu priekšā savām gleznu kolekcijām. Tās nu

bija novietotas Prado mūzejā, kur, tiešām, sakopoti vairāku Eiropas lielmeistaru darbi, sākot ar XV gadsimteni, daudz holandiešu. Protams, pirmo vietu ieņēma spāņu skolas meistari, Velaskess, Ribeira, Murillo un Frančesko Goja. Kas grib īsti iepazīties ar pēdējo, tam jābrauc katrā ziņā uz Madridi, kur var apbrīnot šī ģeniālā gleznotāja darbus, kas koši krāsās, varenī kompozīcijā un izteiksmē. Kā gleznotājs var savā darbā ielikt jo spēcīgu pārdzīvojumu, nekā nezaudējot no savas mākslas formu vērtībām, to jo spilgti var redzēt Gojas lielajā gleznā, kur viņš tēlo spāņu tautas varonīgo sacelšanos pret Napoleona okupācijas varu. Tikai Madrides Prado mūzejā var iepazīties ar Gojas daudzpusību, ar viņa ļoti īpatiem zīmējumiem un grafikām.

Es gribēju izteikt kādam Prado mūzeja uzraugam komplimentu, sacīdams: „Šeit ir vērtības, kas līdzīgas Luvram.” Uz to spānietis lepnī atcirta: „Mūsu Prado ir vērtīgāks par Luvru, jo tur blakus ļoti labiem darbiem daudz otrās un trešās šķiras gleznu, mūsu Prado mūzejā ir tikai pirmās šķiras mākslas darbi.”

Spānijas vēsturiskā varenība un īpatnais raksturs visspilgtāk izpaužas ļoti oriģinālā pilsētiņā Eskoriālā, kas atrodas kalnos, ap 50 kilometru no Madrides. Tās milzīgo centrālo ēku cēlis varenais savdabīgais karalis Filips II sešpadsmitajā gadsimtā. Šis vēsturiskais monuments ir laikam viena no visdīvainākām celtnēm pasaulē. Vienā konstrukcijā šeit apvienoti vairāki nodalījumi, kas katrs kalpo savam mērķim. Šeit ir askētiskā karaļa klusās atpūtas un rezignācijas telpas, ir arī milzu klosteris, kur var novietoties pāris simtu mūku, ir drūma baznīca un vēl drūmākas telpas pazemē, kur novietotas karaļu un karalieni mirstīgās atliekas. Jaukie iekšējie dārzi ar skaistajām puķēm nespēj mazināt askēzi un fanātismu, kas dves it visur šai milzu celtnē.

Spānijas īsto raksturu tomēr visspilgtāk var redzēt senajā galvas pilsētā Tolēdo, kas atrodas kilometrus 50 uz dienvidiem no Madrides. Šeit atrodas spāņu archibīskapa sēdeklis un Tolēdo katedrālē ir kronēti Spānijas karaļi. Pilsēta nav liela, tā atrodas kalnā, ko no trim pusēm apskalo Tago upe, tā vis-

apkārt noslēgta augstiem vidus laiku mūriem, ko rotā vairāki lepni vārti. Dažādie Eiropas stili šeit jaucas un sadzīvo ar arābu architektūras monumentiem un ietekmēm. Arābu iespaids sevišķi redzams privāto namu konstrukcijā. Visiem tiem iekšējais pagalmis izveidots par mazu dārziņu, kur klusu virgo strūklaka. Šajā vidus laiku pilsētiņā ieliņas ļoti šauras un nami saspiesti cieši kopā. Šeit daudz dažādu ievērojamu sabiedrisku ēku, veca liela pils, katedrāle, sinagoga, mošejas, vecas viesnīcas, kur pietājuši slaveni vīri, to starpā Servantess. Visievērojamākā celtne ir archibīskapa katedrāle, gotiskā stilā. Tās piebūvē glabājas baznīcas dārglietas, dažādas senas zeltlietas, vecas bībeles, sevišķi dārgi audumi, mežģīnes un lielā meistara Greko gleznas, viņa divpadsmit apustuļu portreti. Tolēdo pilsēta ir lepna uz to, ka tās mūros ir dzīvojis un darbojies Greko, kas, dzimis grieķis, mācījies gleznot Venecijā, kļuvis par spāņu lielmeistaru. Tūristu pievilkšanas vieta ir māja, kur viņš dzīvojis un strādājis. Tur redzami viņa darba rīki un arī vairāki viņa darbi ārkārtīgi spēcīgi krāsās un oriģināli ekspressīvās, pārspīlētās formās. Tolēdo ir ievērojama arī saviem īpatniem amatu meistariem. Šeit kaļ dažāda veida nažus un duncēm un izstrādā rotas, kur savijas arābu lineārā māksla ar spāņu ornamenta zīmēm. Šo amatnieku senči darbojušies jau senajos laikos kā slaveni ieroču meistari.

Atpakaļ braucot divi dienas pietājos Barselonā. Tā ir lielākā Spānijas pilsēta ar pusotra mijona iedzīvotājiem, Madridē tikai nepilns miljons. Barcelona ir arī lielākais Spānijas rūpniecības, tirdzniecības un kuģniecības centrs ar vareno ostu Vidus jūras svarīgā vietā. Tā ir skaistā vietā, kalna malā, kas ieslēdz jūras līci. Zināmas vēsturiskas tradīcijas saistās arī ap Barselonu, kur esot dzīvojis Kristofors Kolumbs. Šī pilsēta mani it sevišķi interesēja kā autonomās Katalānijas galvas pilsēta. Katalāņi ir atsevišķa piecu miljonu tauta ar savu īpatu valodu, kas tuvāka provensaļu, nekā spāņu valodai. Republikai nodibinoties, katalāņi ieguva savas zemes politisku autonomiju ar vietējo parlamentu un savu valdību. Piedalījās lielā tautas sapulcē, kas notika vēršu cīņu arēnā ar 50.000 dalībniekiem un vietējo ministru prezidentu pulkvedi Marcia kā runātāju. Šeit vēroju,

ka katalāpi ļoti mīl brīvību, kā vispārējo, tā arī savu nacionālo. Un pēc dažiem gadiem viņi tūkstošiem atdeva savas dzīvības pilsoņu kaujā pret fašismu. Tajā krita arī Latvijas goda konsuls Barselonā, simpatisks un sirsnīgs cilvēks, kas mani jo laipni uzņēma un aizrautīgi informēja par katalāņu kultūru un brīvības tieksmēm.

Savā pirmajā apceļojumā guvu jo dziļus iespaidus no spāņu savdabīgi oriģinālās nācijas ar varenu pagātni, ar lieliem kultūras sasniegumiem literātūrā un glezniecībā. 1934. gada pavasarī, marta mēnesī, man bija izdevība vēl reiz apbrīnot Spāniju. Madridē piedalījās starptautiskā konferencē, kuŗas nolūks bija saskaņot nacionālo telegrafa un ziņu aģentūru darbību. Pēc pieciem mēnešiem otrreiz uzņemot Spānijas iespaidus, tie bija tikpat spilgti kā pirmie. Pēc tam es jo dziļi iesaistījos spāņu vēsturē un literātūrā. Spānijas īpatais kolorīts mani tā valdzināja, ka gadus deviņus vēlāk sacerēju divas drāmas Spānijas XVIII gadsimta beigū un XIX gadsimta sākuma vēsturiskā fonā — Pulkvedis Hazards un Velna sieva.

Mans brauciens uz Lisabonu bija daudz mazāk interesants. Jutos mazliet neērti, uzņemot sakarus ar Portugales valdību un tās darbiniekiem. Tur kopš 1926. gada valdīja militārā diktatūra, kuŗā par valsts prezidentu kopš 1928. gada darbojās ģenerālis Karmona un kopš 1932. gada par ministru prezidentu prof. Salazars. Pēc akreditēšanās ceremonijas steidzīgi nodevu nepieciešamās vizītes, lai ātrāk atbrīvotos pilsētas un zemes apskatei.

Devu arī interviju presē, bet iznāca nepatīkams pārpratums. Visas avīzes bija nodrukājušas sarunu ar jaunakreditēto... Lituānijas sūtni. Lettoniju un Lituāniju bija laikam sajaucis kāds ārlietu ministrijas ierēdnis, kas bija klāt manā preses pieņemšanā. Nākošajā dienā es presē atsaucu šo pārpratumu.

Pati Lisabona ir plaša, skaista pilsēta, kas nosēdusies uz vairākiem uzkalniem. Zināmu košumu pilsētai piešķir Tago upe, kas šeit ir varena straume, pa kuŗu var iebraukt lieli tvaikoņi. Šo pilsētu atšķir namu krāsojumi. Visi nami ir nototi divi vai trīs krāsās: pelēks un zils, pelēks un rozā, zils un dzeltens, u.t.l. Kā pārliecinājos, šāda namu krāsošana ir portu-

gaļu nacionāla īpatnība, jo arī visi nami citās pilsētās un pat ciemos bija tāpat saskaņoti izkrāsoti.

Apskatīju arī dažas vietas netālu no Lisabonas. Romantiski jauka ir Cintras pilsētiņa kalnos, kur Bairons uzkavējies kādu laiku. Impozantu iespaidu atstāja kāds milzīgs vecs klosteris Atlantijas okeana klinšainajā krastā. Man kā ziemeļniekam Portugales klimats likās pavisam afrikānisks. Novembrī bija silts un saulains.

Sevišķi man dūrās acīs lielā portugāļu un spāņu nacionālo raksturu starpība. Abas tautas dzīvo gadu tūkstošiem vienos un tajos pašos dabas apstākļos, tomēr portugāļi ir sentimentāli un liriski, turpretī spāņi drāmatiski strauji, kur jauca kopā humors ar trāģismu. Vēl varu atzīmēt to savādo parādību, ka portugāļu valoda ir vistuvāka latīņu valodai.

Kaut kas pavisam īpats Iberijas pussalā dzīvojošām tautām, kā spāņiem, tā portugāļiem, ir vēršu cīņas. Tajās noskatās aristokrati, pilsoņi, strādnieki un zemnieki ar sievām un bērniem. Vēršu cīņā Madridē novēroju nevien to, kas notiek pašā arēnā, bet galvenokārt, kā spāņi pārdzīvo redzēto. Ļoti asi viņi dzīvo līdzī visam, kas notiek cīņas laikā, skaļiem aplausiem un kliegzieniem sumina toreadora riskantos gājienus pret saniknoto vērsi un negantiem svilpieniem izsaka savu nemienu, kad toreadors nepietiekami veikli rīkojas kaujas laukā. Eksaltētā aizrautībā viss lielais skatītāju pūlis salec kājās un sastingst kādā frenētiskā izjūtā, kad toreadors, ar vienu veiklu dūrienu vēršā kaklā to nogalina, asins strūkklai plūstot saules pielietā arēnā.

Mums, citiem eiropiešiem, kas neesam pie šādām spēlēm pieraduši, vēršu cīņas liekas barbariskas. Mēs tur neatrodam nekā no godīgas cīņas, vērsim jau nav nekādu izredžu. Turpretī Iberijas pussalā šādas spēles, aiz kuņģam stāv gadsimtu, pat laikam gadu tūkstošu svētas tradīcijas, ir nacionāli svētki, kuņģus svinīgi atklāj ar valsts himnu. Tas ir īsts nāves riska un nāves apbrīnas kults.

Spānijā, kā zināms, ir izplatīts vēl viens seno laiku izpriecās veids: gaiļu cīņa, ko labprāt aizrautīgi skatoties ļaudis ne tikai uz laukiem, bet arī pilsētās. Vispārīgi, spāņi uzskata gaili par

sevišķi cienījamu dzīvnieku, par īsti svētu putnu. Gaiļus un arī vistas tur daudzi pat Madridē. Pirmo nakti guļot galvas pilsētas viesnīcā, mani jo agri rītā uzmodināja gaiļu dziedāšana. Sākumā domāju, ka esmu sapņojis, jo kā gan lielas viesnīcas tuvumā, Madrides centrā, var tik skaļi dziedāt gaiļi?

4. CIEŠĀKA SATUVE AR FRANCIJU

Šad, tad Parīzē apmeklējām teātrus. Vairāk gājām uz Comédie Française, kur skatījāmies klasisko repertuāru, retāk apmeklējām operu. Laika trūkuma dēļ maz varēju apmeklēt mūzejus un gleznu izstādes. Toties tad nu Maija pie tiem saistījās.

1933. gada vasaru pavadījām Parīzē, kur jūlija un augusta mēneši ir ārkārtīgi karsti, smacīgi. Tāpēc katru svētdienu mēs ar Maiju un mazo Izabellu izbraucām uz Parīzes jaukajām apkārtnes vietām. Atspirdzinošas bija Versaļas lielā parka ēnas un artistiskās strūklakas, kas tā patika mūsu meitiņai. Tāpat labu atpūtu sniedza izbraucieni uz San Klu milzīgo parku. Interesanti bija apskatīt Malmezonas pili, kur dzīvojusti pēc šķiršanās ķeizariene Žozefīne un kur ierīkots Napoleona piemiņas mūzejs. Savienots ar vēsturiska mūzeja apskati bija brauciens uz Saint Germain en Laye, kur no parka augstās terases atveras lieliskā Parīzes panorāma. Arī Buloņas mežā varējām gūt zināmu atpūtu. Tas svētdienās gan pilns ļaužu. Braucām arī uz tālākām vietām, bieži kopā ar mūsu viesiem, lai apskatītu senās katedrāles un vēsturiskās pils, vērtīgus mākslas pieminekļus. No šīm ekskursijām man jo labi atmiņā glabājas gotiskās katedrāles Šartrā un Sanli pilsētās. Tāpat varenās Fonteneblo un Šantiji pils.

Sūtņa laikā man bija izdevība iepazīties arī ar vēl attālākiem Francijas novadiem.

Kādas nedēļas nogalē 1933. gada augustā aizbraucu uz Havru ciemā pie Latvijas goda konsula, kāda franču tirgotāja. Līdz Ruānai braucu pa dzelzceļu, tad tālāk lejup pa Sēnu ar kuģi.

Ruānā apskatīju svarīgās vēsturiskās vietas. Šeit svētie briesmoņi uz nāvi notiesāja Žannu d'Arku un sadedzināja sārta. Brīnišķīga ir logu stiklu māksla vēlās gotikas greznajā katedrālē. Havras pilsēta nav neko interesanta, tomēr lielā osta gan man sniedza kaut ko jaunu. Konsuls mani uzveda apskatīt 30.000 tonnu lielo franču okeana pasažieru tvaikoni L'Île de France. Pirmoreiz nu redzēju šādu milzeni. Apbrīnojami elegantas un greznas bija pirmās klases kajītes un saloni.

No Havras ar tvaikonīti aizbraucu pa jūru pāri Sēnas ietekai uz slavenajām bagāto parīziešu vasaras atpūtas vietām jūras malā — Dovilu, Truvilu u.c., par kuņām biju lasījis franču romānos. Tās tiešām bija vairāk izpriecu, nekā atpūtas vietas. Pludmalē tur ir balta smiltis, ne akmeņi, kā parasti tas mēdz būt Francijas jūrmalās. Šai jūrmalā ir arī kāpas, bet tās negrezno staltās priedes kā mūsu Rīgas jūrmalā, redzami tikai reti, gluži panīkuši kociņi.

Ar dienvidvakaru Franciju iepazīnos, braucot atpakaļ no Spānijas. Kļuvu gluži satraukts, kad vilciens piestāja Karkasonnas un Bezjē pilsētiņās. Šīs raksturīgās Vidus laiku pilsētiņas ir slavenas no albigiešu kaŗa ar pāvestu. Tuluzā uzkavējos divi dienas, jo šeit taču bija man jāaplūko vēsturiskā pilsēta, kur norit vairākas ainas manā drāmā Mitānijā. Ļoti īpata šeit ir vecā lielā romaņu stila S.- Saturnina baznīca. No Tulūzas aizbraucu autobusā uz Albi, kas devusi nosaukumu albigiešu cīņtājiem. Šeit uzglabājušies arhitektūras monumenti no XIII g.s. cīņu laika.

Vēlreiz jo asi pārdzīvoju lielo albigiešu traģēdiju. Provanšiešu augstā kultūra aizmirsta, to studē tikai augstskolās. Viņu valoda XII g.s. bija izsmalcinātākā Eiropā, nu tā bija noniecināts dialekts, ko prata vēl zemnieki, bet bija noliegta skolās. Ejot pa Albi ielām un dzirdot šeit runājam gandrīz vienīgi franciski, es nodomāju, ka gadsimti ir jau savēluši smagu aizmirstības smilšu kārtu pār kādreizējām albigiešu cīņām. Saticis uz Garonnas tilta kādu apmēram 18 gadus vecu jaunietai, es viņam ievaicājos, vai viņš zina arī kaut ko par šīs pilsētas vēsturi XIII gadsimta sākumā, kad šeit notika slavenās albigiešu cīņas pret pāvestu un Parīzes karali? Kaut ko viņš zinot par šīs

zemes un pilsētas slaveno pagātņi. Skolas vēstures grāmatās nekā par šo laikmetu gan nestāstot, bet tautskolotājs ārpus grāmatas kursa esot pastāstījis par to.

Manas sūtņa gaitas Parīzē beidzās pēc 15. maija apvērsuma, kad demisionēju. Kad biju jau faktiski nokārtojis savu demisiju, es vēl formāli paliku par sūtni, lai izmantotu vienu mēnesi atvaļinājumam un daudzajām atvadīšanās vizītēm Parīzē. Atvaļinājumu aizbraucu pavadīt pavisam klusā, atstātā vietā uz Ile de Ré salu Atlantijas okeanā. Vientuļajā salā noīrējām pavisam vienkāršu mēbelētu istabu pie kāda zvejnieka. Sevišķi priecīga par jūru un tās augstajiem viļņiem, bet it sevišķi par paisuma un bēguma noslēpumaino brīnumu, bija mūsu meitiņa. Es gan neko neatpūtos, jo garastāvoklis bija stipri nospiests.

Šajā salā tuvāk iepazīnos ar franču zvejnieku un zemnieku darbu un dzīvi. Pēdējiem pieder nelieli zemes gabaliņi, viņi strādā sūri, lai nopelnītu savu dienišķo maizi.

Šai ceļojumā uz Atlantijas okeana krastu mēs iepazīnāmies ar ostas pilsētu Rošelli. Tā ir vēsturiskām celtnēm bagāta. Šai pilsētai ir bijusi ievērojama loma franču vēsturē. Šeit iedzīvotāji XVI gadsimtā ar ieročiem rokās sacēlās pret pāvestu un sīvi izcīnīja franču reformātoru, t.s. hugenotu kustību pret Romu un Parīzi.

Gadā, ko pavadīju Parīzē, darbodamies par sūtni, iepazīnos tuvāk ar Franciju un vēl vairāk cienīju, pat mīlēju šo apbrīnojamo, dzīvo un jaunradē spējīgo tautu.

IV

Tautvaldības gals

I. MAIŅAS DEMOKRATIJĀ

Visās rietumu Eiropas valstīs kopš lielās franču revolūcijas bija izveidojušās demokratisks partijas, kuŗām ir bijusi jo svarīga vēsturiska nozīme demokratisko un liberālo ideju formulēšanā un izcīnīšanā pret absolūtismu, birokratiju un konservatīvajiem spēkiem. Politiskais progress Anglijā un Francijā deviņpadsmitā gadsimtā ir virzīts un īstenots pilsonisko demokratu ietekmē. Tikai divdesmitajā gadsimtā Anglijā Darba (Strādnieku) partija atspieda pie malas liberālu partiju un stājās tās vietā valsts politikā, bet Francijā sociālistu partija tikai zināmā mērā samazināja pilsonisko demokratu, tā saukto radikāļu, noteicēju svaru trešās republikas laikā līdz pat otrajam pasaules kaŗam.

Pie mums Latvijā pilsoniskie demokrati nekad nespēja kļūt par līdzīgu vēsturisku faktoru. Kā mēs šo atmiņu un atziņu pirmajā sējumā jau norādījām, rietumu pilsoniskā demokratisma un liberālisma idejas Latvijā ienesa jaunās strāvas veidā sociāldemokrati. Kaut gan Vilis Olavs mēģināja ar radikālām Pēterburgas Avīzēm pilsonisko liberālismu izvērst par politisku faktoru, tomēr tas neizdevās un sociāldemokrati kļuva par pirmās latviešu brīvības cīņas, 1905. gada revolūcijas virzītājiem un vadītājiem. Arī pēc tam latviešu pilsoniskie demokrati nespēja nodibināt ne savu nelegālu revolūcionāru cīņas partiju, ne legālo iespējamību ietvaros kļūt par patstāvīgu politisku faktoru latviešu sabiedrībā. Sociāldemokrati kā bija, tā palika brīvības cīņas noteicējs vadītājs.

Latviešu pilsoniskie demokrati nevarēja izveidoties par lielu politisku partiju pēc 1917. gada marta revolūcijas un arī 1918. un 1919. gadā, Latvijas valstij dibinoties, kaut gan vispārējie apstākļi bija ļoti labvēlīgi šādas partijas veidošanai. Jaunā

vēsturiskā situācija prasīja noteiktu nacionālu un demokrātisku partiju, kas varētu uzņemt galveno atbildīgo vadību neatkarīgās Latvijas valsts izveidošanā uz demokrātiskiem pamatiem. Ne tikai objektīvā situācija prasīja šādas partijas radīšanu, bet arī politiskā iespējamība bija dota, lai tā kļūtu par lielu partiju. Šai laikā marksistisko sociāldemokrātu vairākums aizgāja pie boļševikiem. Bet jaunnodibinātā demokrātisko socialistu partija bija ļoti maza un tās vadība sākotnē nenoteikti mētājās savā taktikā pret boļševikiem un pret neatkarīgās valsts aizstāvēšanas uzdevumiem. Šādos apstākļos varēja rasties nacionāldemokrātiska radikāla pilsoniska partija, kas varētu kļūt par nacionāli un demokrātiski noskaņoto strādnieku un vidus slāņu kopējo tautas partiju. Bet īstenībā mēs redzam gluži pretējo: liberālie intelektuāļi sadalījušies vairākās partijās, kuņām, simboliski izsakoties, katrai ir desmit vadoņu un piecpadsmit biedru... Neviena no šīm sīkajām partijām neieguva vadītāju vietu ne Tautas padomē, ne valdībā. Zemnieku savienība, kuņa prata izveidoties par vislielāko un nopietnāko pilsonisko partiju, kas balstījās uz sociāli toreiz relatīvi visspēcīgāko sabiedrisko slāni, uz vecsaimniekiem, kļuva par galveno politisko faktoru valstī neatkarīgās Latvijas sākumā.

Sociāldemokrātu partija, ātri pārvarējusi savu sākuma nenoteiktību un iesaistījusies Latvijas neatkarīgajā valstī, līdz ar pirmās komunistu valdības sabrukumu un boļševiku ietekmes pārvarēšanu ātri kļuva par lielāko demokrātijas partiju, kuņai politiskā situācija un laikmets uzlika lielu vēsturisku uzdevumu: nodrošināt demokrātijas uzvaru neatkarīgās valsts satversmē un sociāli likvidēt muižniecības varu. Tā kā vispār centrālajā Eiropā tai laikā noteicējas bija demokrātijas idejas un latviešu tauta varonīgi bija sakāvuši savus ienaidniekus, bija gluži dabīgi, ka pie mums veidojās demokrātiska valsts satversme un radikāla agrārā reforma.

Ja Latvijas demokrātiskās valsts sākuma posmā galvenā vēsturiskā loma bija Zemnieku savienībai, tad Satversmes sapulces periodā tā uz laiku piekrita sociāldemokrātu partijai, kaut arī tā vēl nekļuva par valdības partiju. Saskaldītās sīkās demokrātiskās vidus partijas ir tikai līdzgājējas, sekotājas. Tās

dažbrīd seko Zemnieku savienībai un citbrīd sociāldemokrātiem.

Demokrātiskās republikas izplaukuma posmā, kas lielos vilcienos sedzas ar pirmās un otrās Saeimas periodiem, valsts vara vai nu līdzsvarojās abu galveno politisko partiju starpā, vai arī līgojās starp tām. Skujenieka vadīto sociāldemokrātu sadarbība ar Zemnieku savienību un mūsu partijas lielā koalīcija ar Zemnieku savienību 1923. gada valdībā bija politiska līdzsvara izpausme, bet Zemnieku savienības izslēgšana no Zāmuēla valdības 1924. gadā un no Skujenieka kreisās valdības 1927. gadā bija sociāldemokrātu noteicēja iespaida izpausme, tāpat kā pārējā laikā bija Zemnieku savienībai noteicēja ietekme valstī, kaut arī šad un tad šajos posmos ministru prezidents nenāca no Zemnieku savienības, bet no vidus partijām.

Sīkās vidus partijas, kaut gan tām tuvu stāvēja abi pirmie valsts prezidenti Jānis Čakste un Gustavs Zemgals, un tās atbalstīja, it īpaši vēlēšanās, visizplatītākais latviešu laikraksts Jaunākās Ziņas, tomēr visā Latvijas demokrātijas laikmetā neizauga par svarīgu politisku faktoru, uz kuŗa varētu noenkuroties demokrātiskā valsts iekārta. Tas kļuva par vienu no Latvijas demokrātijas bojāejas priekšnoteikumiem.

Cik nevarīgas politiskā un ideoloģiskā ziņā ir šīs vidus partijas demokrātijas norieta posmā, tas redzams laikā no 1928. g. līdz 1934. g. 15. maijam.

Demokrātijas norieta un gala galvenais cēlonis kļuva Zemnieku savienības pakāpeniska aizvirzīšanās projām no demokrātiskā gara, kāds tajā valdīja Latvijas valsts izcīnīšanas posmā un laikā, kad Meierovicam bija svarīga noteikšana partijā. Latvijas demokrātijas kaprancis Kārlis Ulmanis gan neievažāja pie mums Itālijā aizgūtās fašisma idejas. To darīja Arveds Bergs ar savu Latvi, demokrātijas noliegšanu formulēdams saukli: satversme neiet! Taču uz tās pamata Zemnieku savienība gandrīz vienmēr bija noteicēja valdības partija un tajā piedalījās arī bergīsti. Laikā no 1922. g. novembra līdz 1934. gada maijam, kad spēkā bija valsts demokrātiskā satversme, Zemnieku savienība ir devusi 7 reizes ministru prezidentu, pilsoniskie demokrāti 5 reizes un labā spārna sociāldemokrāti

— tikai vienu reizi: Skujenieku 1927. gadā. Arī savu biedru Albertu Kviesi Zemnieku savienība 1930. un 1933. gadā dabūja par valsts prezidentu.

Nevis satversme negāja, bet pavisam negāja pilsētu turīgās pilsonības spēja iegūt kaut cik nopietnu svaru valstī un parlamentā, jo tālāk par trim deputātiem Berga nacionālais centrs netika. Anglijā, ASV un dažās citās rietumu valstīs konservatīvā partija prata izveidot tādu idejisku ietekmi tautā, ka vispārējo vēlēšanu ceļā bieži kļuva par valdītāju partiju valstī. Tā sauktā latviešu pilsētu buržuazija Latvijas valstī nespēja kļūt par politiski nozīmīgu faktoru. Tāpēc, lūk, Arveda Berga acīs demokrātiskā satversme negāja.

Un Zemnieku savienībai, it īpaši tās galvenajam līderim Ulmānim, demokrātiskā satversme sāka neiet tad, kad 1931. gada vēlēšanās Zemnieku savienība bija noslīdējusi uz 14 deputātiem un pašu vēlētāji ar grozāmo sarakstu palīdzību izsvieda no Saeimas Zemnieku savienības galveno zelta muti Ādolfu Klīvi un tā nosvītvoja Kārli Ulmani, ka viņš iekļuva Saeimā tikai tāpēc, ka divi ievēlēti Zemnieku savienības deputāti atteicās no mandāta viņa labā. Bet pavisam Kārlim Ulmanim demokrātiskā satversme vairs nederēja, kad Vācijā uzvarēja Hitlers.

1933. gada vasarā K. Ulmanis aizbrauca uz Vāciju, lai Nauheimā dziedinātu savu mazliet sagurušo sirdi, bet faktiski, lai uz vietas studētu nacionālsociālisma gudrības. Atbraucis atpakaļ, viņš gan nesludina Hitlera mācības, bet atklāti uzsāk asu cīņu par mūsu satversmes grozīšanu, prasot valsts prezidentam plašas pilnvaras un Saeimas varas samazināšanu. Uz to viņu pamudina Gustava Celmiņa iedvesmotā pārkonkrustiešu atklātā uzstāšanās pret demokratiju. 1933. gada septembrī Celmiņš kādā tautas sapulcē Rīgā piesaka atklātu karu mūsu satversmei: demokrātiski vēlēta Saeima likvidējama, tās vietā ievadama arodu padome pēc itaļu fašisma parauga un galvenā vara nododama tautas vēlētam prezidentam. 3. nov., Saeimai sanākot, Kārlis Ulmanis iesniedz Zemnieku savienības frakcijas likumprojektu par satversmes grozīšanu, kur galvenais punkts ir tautas vēlēts valsts prezidents ar plašu varu.

Tā nepārprotami augstu cēlās vilnis pret demokrātisko satversmi. Ko šai liktenīgā brīdī darīja pilsoniskie demokrati un sociāldemokrati, lai to sargātu?

Šīs grāmatas trešajā daļā es tēloju pakāpenisko demokrātijas norietu, sakarā ar kreisā spārna spēku saskaldīšanos un asu apkaņošanu sociāldemokratu un komunistu starpā no vienas puses un sociāldemokratu un pilsonisko demokratu starpā no otras puses, ar Saeimas svāra un morālās autoritātes samazināšanos un politiskās vienaldzības pieaugšanu tautā.

Tādos vispārējos politiskos apstākļos nobrieda 15. maija apvērsuma iespēja.

2. 1934. GADA 15. MAIJA APVĒRSUMA PRIEKŠVAKARĀ

Apvērsuma aizstāvji ir centušies attaisnot to ar vēsturisku konstrukciju — Latvijas parlaments, saskaldīts daudzās sīkās grupās un partijās, nav bijis spējīgs veikt uzdevumus, ko dzīve, it īpaši saimnieciskā krīze tam uzlika. Šī teze, kas izveidojās Ulmaņa diktatūras laikā par istu doktrīnu un propagandas klišeju, tomēr neatbilst vēsturiskajai patiesībai.

Tiesa, mūsu parlamentārisma beigu posmā ir vērojams zināms sagurums Saeimā. Tur vairs nav tādas aktivitātes likumdošanā, kā tas bija pirmajā gadu desmitā. Arvien vairāk ministru kabinets izdod satversmes 81. panta kārtībā rīkojumus ar likuma spēku un arvien mazāk tiek izdoti likumi, ko ierosinājuši paši deputāti. Trešajā un ceturtajā Saeimā relatīvi daudz laika tiek patērēts jautājumiem un interpelācijām, ko iesniedz sociāldemokrati un komunisti. Komunistu ārdošam darbam galu gan dara Bļodnieka vadītā valdība 1933. gada novembrī, izslēdzot viņu frakciju no Saeimas un apcietinot tās locekļus.

Visā visumā tomēr trešās un ceturtais Saeimas laikā mūsu parlaments un tā izvirzītās valdības tika galā ar valsts saimnieciskiem uzdevumiem. Krīzes sekas pārvarēja, nesatricinot mūsu valūtu un sabalansējot vienmēr budžetu. Pat vairāk, kad 15. maija sazvērnieki pārņēma savās rokās valsts kasi, viņi tajā

atrada pāri par divi simti miljonu latu, ko bija tur sakrājušas kā rezerves fondu parlamentārās valdības un Saeimas budžeta komisija. Parlamentārais režīms neatstāja aiz sevis ne saimniecisku, ne finansiālu postu. Tāpat runas un raksti par parlamentārās iekārtas nespēju kārtot saimniecību bija apmelošanas propaganda.

Vidus grupas, lai mazinātu Zemnieku savienības spiedienu pret satversmi, izrādīja gatavību balsot par dažiem Zemnieku savienības ierosinātiem satversmes grozījumiem, kas paredzēja valsts prezidentam tiesības atlaist Saeimu, nosakot pēc divi mēnešiem jaunas Saeimas vēlēšanas. Bija izredzes, ka pieņem priekšlikumu, ka prezidentu ievēl tauta uz 5 gadiem, uz kādu laiku ievēl arī Saeimu. Sociāldemokrāti no savas puses bija gatavi novērst saskaldīšanos sīkās partijās ar vēlēšanu likuma grozījumiem, atceļot balsu atlikumu apvienojumus partiju starpā un it īpaši nosakot, ka tikai tās partijas iegūst mandātus Saeimā, kurām ievēlēti vismaz pieci deputāti. Ar šiem grozījumiem satversmē un vēlēšanu likumā būtu pilnīgi novērsti faktiskie un iedomātie trūkumi mūsu 1922. gada satversmē. Bet Ulmanis šos faktiskos un šķietamos trūkumus mūsu valsts iekārtā tikai demagoģiski izmantoja kūdīšanai pret satversmi un sava apvērsuma psiholoģiskai sagatavošanai. Alfrēds Bērziņš, kurš reprezentēja Zemnieku savienību Saeimas publisko tiesību komisijā, nemaz neinteresējās par reāliem satversmes un vēlēšanu likuma grozījumiem, bet Ulmaņa uzdevumā slepeni gatavoja apvērsumu.

Ir dzirdēts arī mēģinājums no kreisās puses uzvelt visu atbildību par 15. maija apvērsumu vēstures apstākļiem, it īpaši saimnieciskai krīzei. Tā esot bijusi tik dziļa Latvijā, ka satricinājusi visus saimnieciskos un politiskos valsts pamatus. Tā rakstīja F. Menders Parīzē izdotajā Brīvībā 1937. gadā. Tas tomēr nebija nekas cits, kā spilgts mēģinājums novelt atbildību no saviem vājajiem pleciem uz vēstures platajiem kamiešiem. Vēsturiskā patiesība ir gluži citāda. Demokrātija Latvijā, kas bija iegūta gadu desmitu ilgā tautas cīņā, gāja bojā ne saimnieciskās krīzes dēļ, ne fašistiskās kustības stipruma dēļ, bet gan tāpēc, ka galvenā demokrātijas partija — sociāldemokrātija —

beidzot vairs nespēja pildīt savu lielo vēsturisko uzdevumu: vienot un vadīt visus iespējamus spēkus demokratiskās iekārtas nosargāšanai. Galveno atbildību vēstures priekšā par demokrātijas bojā eju nes Mendera un Buševica vadītais kreisais virziens partijā.

Latvijā fašisms nebija kļuvis par masu parādību, kā tas bija Vācijā. Pie mums nelikumīgu sacelšanos nemaz nevarēja uzdrošināties sarīkot pārkoņkrustieši vai tamlīdzīgi elementi, un likumīgā ceļā tiem arī nebija nekādu izredžu kļūt pie varas. Istenībā bija jābaidās no apvērsuma, ko rīkotu no augšas, vai nu valsts prezidents, vai ministru prezidents, vai abi kopā. Viss rādīja, ka vienīgais reālais kandidāts uz diktatora amatu bija Kārlis Ulmanis, kas jau 1933. gada martā reiz taustīja gaisu apvērsuma iespējamībai.

Ko darīja sociāldemokrātu partija šai laikā, lai novērstu apvērsuma briesmas? Uz visas līnijas tai bija nepareiza taktika un galīgi aplama politika. Sociāldemokrātu partijas vadība ne mazākā mērā necentās vienot visus demokrātiskos spēkus vienā blokā, lai tā kopēji aizstāvētu pastāvošo iekārtu. Taisni otrādi. Kā Saeimā, tā ārpus tās, kreisie sociādemokrāti jo asi apkaņoja demokrātisko centru un Bļodnieka vadītos sīkzemniekus, kas bija demokrātiskas partijas.

Sai cīņā pret pilsoniskajiem demokrātiem partijas vadība zaudēja jebkādu jēgu. Tā nolēma uzsākt izšķirīgu cīņu ar Jaunākajām Ziņām, ar lielo demokrātisko, formāli bezpartējisko laikrakstu. Agrāk sociāldemokrāti bija neitrāli pret Jaunākajām Ziņām un tās bija neitrālas pret sociāldemokrātiem. Tur partijas redzami darbinieki Rainis, Cielēns un pat Menders reizēm bija ne tikai devuši intervijas, bet arī rakstus. Partija sāka izdot bezpartējisku vakara laikrakstu Dienas Lapa, kas atklāja smagu artilērijas uguni pret Jaunākajām Ziņām ne tikai idejiski, bet arī personīgi, saukājot Benjamiņus par jaunbagātniekiem, šarlatāniem u.t.l. Benjamiņi nepalika atbildi parādā un sāka publicēt veselu seriju mazu rakstiņu, kur aplūkoja sociāldemokrātu jaunbagātniekus ar Menderu priekšgalā, pievienojot katram apcerējumam arī kādas villas vai lauku mājas attēlu.

Saprotams, ka ar šādu bezjēdzīgu cīņu pret demokrātisku

laikrakstu partija ļoti zaudēja, tās morālā autoritāte tika satricināta un radās zināma plaisa starp partiju un tautas masām. Laikā, kad bija vajadzīgi visciešākie sakari partijai ar tautu, radās zināma vienaldzība, kas tik spilgti izpaudās pēc 15. maija apvērsuma.

Apvērsuma priekšvakarā partijas kreisā vadība bija sista ar totālu aklību pret Kārli Ulmani. Šur un tur Menders redzēja fašisma briesmas, pat tādās politiski nenozīmīgās organizācijās kā pulkveža Voldemāra Ozola leģionāros un Karlsona tirdziniekos, bet neredzēja tās Ulmanī. Vētraiņiem aplausiem un nicīgu smieklu zalvi sociāldemokrātu frakcija Saeimā apsveica Bļodnieka valdības krišanu 1934. gada 9. martā, nemaz nenojaužot, ka tā tiek aizvadīta pēdējā parlamentārā demokrātiskā valdība. Un tas notika brīdī, kad dažas nedēļas pirms tam Austrijā ministru prezidents Dolfuss bija sakāvis pāris dienās pilsoņu kaņā (no 13.—15. febr.) ar aizsargu palīdzību sociāldemokrātus un nodibinājis savu diktātūru.

Nekādus secinājumus Menders un viņa atbalstītāji no Austrijas bēdīgā piedzīvojuma netaisīja. Ja demokrātiju nebija iespējams nosargāt pilsoņu kaņā Austrijā, kur strādnieku sargi bija diezgan labi bruņoti, tad pavisam neiespējams bija šādā ceļā to nosargāt Latvijā, kur mums tikai ap 300 strādnieku jaunekļu bija apbruņoti pistolēm. Nu bija noprotams, ka latviešu Dolfuss arī mēģinās ar saviem aizsargiem un daļu armijas izdarīt apvērsumu no augšas, kā tas bija noticis Austrijā. Bet partijas Saeimas frakcija, Mendera ietekmēta, vienaldzīgi noskatījās, kā Bļodnieka valdības vietā saformējās Kārļa Ulmaņa valdība un kā tā 17. martā Saeimā dabūja uzticību ar 50 balsīm pret 40, 1 atturoties (L.E. nepareizi, ka U. dabūjis 53 balsis). Var teikt, šis ir sociāldemokrātu partijas vadības vislielākais politiskais noziegums pret Latvijas demokrātiju. Bez parlamentāras pretestības viņa ielaida nākošo diktatoru ministru prezidenta amatā, kaut gan šai brīdī satversmi varēja nosargāt vienīgi demokrātiska valdība, ap kušu grupētos sociāldemokrāti, pilsoniskie demokrāti un liberālie Zemnieku savienības darbinieki ar Kārli Pauļuku un Hugo Celmiņu priekšgalā.

1934. gada 17. martā Kārlis Ulmanis legālā ceļā dabūja tādu

noteikšanu valstī, kā nekad agrāk. Tagad Zemnieku savienības vīru rokās bija: valsts prezidenta postenis, ministru prezidenta amats, kaŗa un iekšlietu resori. Visa noteikšana par amiju un policiju, kā arī par aizsargiem nu bija Ulmaņa rokās, jo viņš taču pilnīgi dominēja pār kaŗa ministru ģenerāli Balodi un iekšlietu ministru V. Gulbi.

Protams, atbildību par pēdējās legālās Ulmaņa valdības sastādīšanu nes arī pilsonisko demokrātisko partiju vadoņi, Arī vidus partiju vadītāji nesaredzēja briesmas, kas draud no Ulmaņa puses mūsu satversmei.

Lielas, solidas pilsoniski-demokrātiskas partijas trūkums uzlika sociāldemokrātu partijai sevišķu vēstures uzdevumu — nosargāt satversmi. Tomēr partija, kas bija vadījusi tautu 1905. gadā cīņā par demokrātiju, kas neatkarīgajai valstij bija likusi demokrātiskos pamatus, vienā naktī pazaudēja visu. Notika pilnīgi tā, kā es paredzēju 1933. gada jūnijā, atvadoties no partijas vadības vārdiem: jūs staigājat kā mēnessērdzīgi pa nama sestā stāva ārējām dzegām un neredzat bezdibenu, kur jūs rīt kritīsiet iekšā.

Menders un viņa līdzgaitnieki neredzēja briesmas pat tad, kad jau zvirbuļi sāka čivināt par priekšā stāvošo apvērsumu. Viņi nemaz nesaredzēja, ka Ulmanis gatavo savas pozīcijas un savēl spēkus. Ulmanis aprīlī atlaida satversmei uzticīgo Vidzemes divīzijas komandieri ģenerāli K. Gopperu un viņa vietā iecēla sev padevīgo ģenerāli K. Berķi, kas tieši piedalījās apvērsumā un novembrī kļuva par armijas komandieri ģenerāļa Peniķa vietā. Ulmanis atlaida arī Ozoliņu no politiskās pārvaldes priekšnieka amata un viņa vietā iecēla sev pilnīgi uzticamo Fridrihsonu, kas praktiski sagatavoja apcietināšanas plānu, ko arī faktiski reālizēja naktī no 15. uz 16. maiju. Vēl dažas pārmaiņas notika arī policijā.

Menderam viss tas bija sīkumi, kas neko neliecina. Viņš nepiegrīezā vērību arī tam, ka aprīļa beigās atklātībā parādījās ziņa, ka Ulmanim uzticīgais iekšlietu ministrijas administratīvā departamenta direktors Anšmits noturējis slepenu apspriedi ar aizsargu pulku komandieriem, kur pārrunāta apvērsuma rīkošana. To no Saeimas katedras, kā sociāldemokrātu frakcijas ru-

nātājs maija pirmajās dienās atklāja Brūno Kalniņš, brīdinot Saeimu un tautu no apvērsuma briesmām. Pretēji visam tam sociāldemokratu partijas priekšsēdis Menders partijas kongresā, kas sākās Rīgā 5. maijā, nevis atklāja draudošās fašisma briesmas, nedz arī aicināja tautu uz aktīvu izšķirīgu cīņu, bet vieniesīgi to mierināja, sacīdams: „Nekur nav teikts, ka arī Latvijā jāuzvar fašismam. Fašisma vilnis Latvijā slīd uz leju.”

Kā Brūno Kalniņš savā sociāldemokratu partijas vēsturē „Latvijas sociāldemokratijas 50 gadi” apliecina, viņš 6. maijā, dibinoties uz drošām ziņām, kas viņam ienākušas, brīdinājis Menderu — Ulmanis gatavo apvērsumu. Un tomēr Menders, it kā Ulmanis viņu būtu nobūris, nav ticējis šai informācijai. Viņa pilnīgo nespēju orientēties politiskā stāvoklī, apliecina arī Sociāldemokrata pēdējais (15. maija) numurs, kur sastopami vispārējie spriedelējumi par Zemnieku savienības varbūtējo politiku nākotnē, bet ne mazākās jausmas par to, kas notiks pēc dažām stundām.

Dienas pēcas pirms apvērsuma arī es no Parīzes ar vēstuli brīdināju partijas vadību par drīzu apvērsumu no augšas, bet Menders tam nepiegrieza nekādu vērību.

Maija sākumā pie manis sūtniecībā ieradās Jaunāko Ziņu izdevēji Antons un Emīlija Benjamiņi. Parasti viņi bija ļoti labi informēti par visu, kas notika Latvijas politiskajās aizkulisēs, jo pie lielākās avīzes izdevējiem satēcēja visādas ziņas un baumas. A. Benjamiņš visā nopietnībā man pie vakariņu galda tēloja Latvijas iekšpolitiskos apstākļus. Visas zīmes liecinot, ka Ulmanis gatavojot apvērsumu. Es vairākkārt pārprasīju Benjamiņam, vai avoti ir droši. Viņš to apstiprināja.

Nedēļu pirms 15. maija apvērsuma pie manis sūtniecībā pēkšņi ieradās Mārgers Skujenieks, iepriekš mani ne rakstiski, ne telefoniski neinformējis. Mums tai vakarā nekur nebija jāiet, es ielūdzu savu veco draugu uz vakariņām. Trijatā pārrunājām jo sīki Latvijas iekšējo stāvokli. Vēl skaidrāk nekā Benjamiņš, Skujenieks tēloja Latvijas parlamentāro situāciju. Ceturtajai Saeimai vairs neesot autoritātes. Augot fašistiska apvērsuma briesmas. Diktātūra esot neizbēgama. To no augšas rīkošot ministru prezidents Kārlis Ulmanis. Ir paredzams, ka

V Saeimas vēlēšanās, kužām jānotiek pēc 5 mēnešiem, Zemnieku savienība zaudēs 5—6 mandātus, ko tai atņems Gustava Celmiņa Pērkoņkrusts un Leikarta Nacionālā zemnieku savienība. Noslīdējusi no 14 deputātiem uz 8 vai 9, Zemnieku savienība pilnīgi zaudēs līdzšinējā politiskā faktora nozīmi. Bez tam nav jāaizmirst, ka IV Saeimas vēlēšanās paši vēlētāji bija stipri svītrojuši Kārli Ulmani. Lūk, tāpēc viņš tagad taisīs apvērsumu, lai nodibinātu savu personīgo diktatūru. Un galu galā, ja diktatūra vispār ir neizbēgama, tad labāk, lai to nodibina Ulmanis, nekā tāds nelga kā Gustavs Celmiņš.

Es uzmanīgi klausījos un stādīju draugam Marģeram vairākus jautājumus. Uz dažiem viņš izvairījās atbildēt. Skaidri manīju, ka mans draugs visu man nesaka, pašu galveno slēpj. Dzērām kafiju ar konjaku un cieši skatījāmies viens otram acīs. Sarunu pavediens pārtrūka. Es nu manīju, ka Skujenieks grib man kaut ko uzticēt, bet neuzdrošinās to darīt. Pulkstens jau tālu pāri pusnaktij, bet viņš vēl neiet projām. Es nu gaidīju, kad viņš īsti saņemsies un teiks to, ko grib un nevar man pateikt. Beidzot, ap pulksten trijiem Skujenieks smagi piecēlās un izjusti atvadījās no mums.

Mēs abi viņu pavadījām. Ejot lejā pa lielā vestibila masīvajām kāpnēm, Skujenieks pēkšņi apstājās un pavisam satrauktā balsī sacīja: „Man tev jāsaka, ka apvērsums ir nenovēršams un tas notiks pavisam drīz.” Šie vārdi mani uztrauca, bet es pilnīgi savaldījos un ne vismazākā mērā neizrādīju savu satraukumu. Rūgtā ironijā noteicu: „Paldies par informāciju, jo nu es varēšu jau laikus sapakāt savas lietas.” Uz to nu Skujenieks, kā neapslēpts sazvērestības līdzdalībnieks, noteica: „Ja gribēsi, varēsi palikt par sūtni arī tālāk.”

Tā bija mana pēdējā satikšanās ar Skujenieku, ar kužu mani saistīja 30 gadus draudzība.

Abi ar Maiju vēl ilgi pārunājām tikko dzirdēto. Mums nu bija gluži skaidrs, ka apvērsums notiks drīz. Varēja secināt, ka apvērsuma galvenais rīkotājs ir Kārlis Ulmanis un Skujenieks ir līdzdalībnieks. Varbūt viņš arī mani gribēja ieraut sazvērniekos, bet neuzdrošinājās to tieši darīt. Bijām abi ar Maiju ļoti uztraukti, kā par paša apvērsuma neizbēgamību, tā it sevišķi

par to, ka tāds demokrātijas cīnītājs, kāds bija Margers Skujenieks, arī pārgājis pretdemokrātikajā noietnē. Nolēmu, ka rakstīšu uz Rīgu caur Kalniņiem vēstuli partijas vadībai un brīdināšu par draudošo apvērsumu. Demokrātijas liktenis mani spieda griezties pie Mendera, ar kušu man personīgi un arī politiski bija pārtraukti sakari.

Kaut kā nomierinājis Maiju, es devos uz savu kabinetu, lai tūlīt rakstītu nodomāto vēstuli. Tajā es, protams, neatsaucos uz Benjamiņu un Skujenieku, bet teicu, ka no ļoti droša avota esmu saņēmis informāciju, ka visā drīzumā gatavojas apvērsums un, ka to rīkos no augšas. Aicināju partijas vadību darīt visu iespējamo, lai izjauktu to.

Bažīdamies, ka politiskā pārvalde jau uzrauga Saeimas priekšsēdi, es vēstuli neadresēju tieši viņam, bet kādai dāmai, kušai lūdzu to steidzīgi viņam nodot. Kā par to vēlāk pārliecinājos, mana vēstule Kalniņiem nodota 10. vai 11. maijā un tā steidzīgi nolasīta Menderam. Viņš pavīpsnājis par manām Ijaba vēstīm un norūcis: „Cielēns taču Parīzē nevar zināt, kas gatavojas Rīgā.” Viņš, partijas priekšsēdis, jo labi pats zinot, kas šeit notiek.

Dažas dienas pirms apvērsuma Saeimas priekšsēdi Paulu Kalniņu brīdinājis bij. ministru prezidents Ādolfs Bļodnieks, ziņodams no droša avota, ka Kārlis Ulmanis steidzīgi gatavo apvērsumu. Arī šo brīdinājumu P. Kalniņš tūlīt paziņojis partijas priekšsēdim Menderam.

Ka Ulmanis gatavo apvērsumu, tam Menders un partijas vadība neticēja līdz pat brīdim, kad viņus valdības uzdevumā un vārdā apcietināja politiskās pārvaldes aģenti kopā ar aizsargiem. Menders un partijas vadība 15. maija novakarē, apvērsuma tiešā priekšvakarā, neizprotamā veidā noticēja pašā Ulmaņa paskaidrojumiem par aizsargu vešanu uz Rīgu. 15. maija dienā partijas vadībai ziņoja, ka uz Rīgu no vairākām vietām pavisam atklāti ved aizsargus. Menders pārbaudījis iemeslus šādai rīcībai pie pašā Ulmaņa, kušs viņam esot apgalvojis — valdībai ienākušas ziņas, ka šonakt apvērsumu grib rīkot pērkopkrustiēši kopā ar pulkveža Ozola leģionāriem. Tāpēc viņš, kā valdības galva, esot spēris dažus drošības soļus satversmes

aizsargāšanai. Menders tā palāvies uz Ulmani, ka nomierinājis Saeimas frakciju un visi deputāti aizgājuši mierīgi gulēt, līdz kamēr viņus 16. maija agrā rīta stundā modināja kladzieni durvīs, kas nekā laba nevēstīja.

Šeit vairāk kā jebkur ir vietā minēt Vergila izteikto patiesību: Quem Jupiter perdere vult, dementat. (Ko Jupiters grib pazudināt, tam atņem saprātu.)

3. KĀRĻA ULMAŅA APVĒRSUMS

Šādos apstākļos Ulmanim viegli bija izdarīt savu apvērsumu. Viņš bija sakoncentrējis savā vadībā jo lielu bruņoto spēku, armiju, policiju un aizsargus. Lai tos visus dabūtu savā rīcībā, Ulmanis izgudroja pasaku par to, ka sociāldemokrāti ar Saeimas priekšsēdi Paulu Kalniņu priekšgalā gribējuši gatavot apvērsumu, lai nodibinātu savas partijas diktātūru. Tāpēc viņš, ministru prezidents, ir spiests ar stingru varu nosargāt valsts drošību un iekšēju mieru, uz laiku apturot satversmes darbību. Šiem meliem noticeja naīvie lauku aizsargi un arī 5. Cēsu pulka kaņavīri, kas īstenoja apvērsumu uz ministru prezidenta rīkojuma pamata.

Valsts prezidents Kviesis nebija piedalījies sazvērestībā pret satversmi, bet pēc notikušā apvērsuma ar savu autoritāti sedza to. Tā piepildījās tas, ko es jau 1930. gadā izteicu pret zemnieku savienības vīra ievēlēšanu par valsts prezidentu, jo sevišķos apstākļos tas var kļūt bīstami mūsu demokratiskajai satversmei.

Techniskā ziņā apvērsums Ulmanim izdevās pilnīgi. Piemānījis naīvos sociāldemokrātu partijas vadoņus, viņš pilnīgi pārsteidza visus partijas aktīvos biedrus. Aizsargi ar politiskās pārvaldes aģentiem bez pretestības apcietināja sociāldemokrātu deputātus un citus darbiniekus, kā arī ap 10 pilsonisku deputātu.

Pie Brūno Kalniņa atrada ap 200 pistoļu, pie deputātiem P. Ulpes un J. Celma arī pa 20 pistolēm pie katra. Ieročus

meklēja arī pie dep. Kristapa Eliasa, bet neatrada, jo kundze tos bija labi noslēpusi.

Šie ieroči bija manis iegādāti 1927. gadā par valsts naudu svarīgai valsts vajadzībai — nosargāt valsts satversmi. Žēl, ka tie naktī no 15. uz 16. maiju netika laisti darbā. Es gan, protams, nedomāju, ka 300 Brūno Kalniņa vadītie strādnieku sargi būtu varējuši atsist bruņoto Ulmaņa apvērsumu, tomēr varonīgai pretestībai, kaut arī ar pārspēku sakautai, būtu bijusi liela politiska un morāla nozīme. Ja sociāldemokrātu vadība nebūtu pārsteigta un liktenīgā brīdī Brūno Kalniņam būtu izdevies laikus stāties sakaros ar Valmieras pulku un sacelt to kājās, tad gan droši vien Ulmaņa apvērsums nebūtu izdevies un sazvērnieceki nokļūtu kaŗa tiesā par smagu noziegumu, par bruņotās sacelšanās rīkošanu pret pastāvošo valsts iekārtu, par ko draudēja nāves sods.

Senie romieši zināja vienkāršu valstisku patiesību: neuzticēties pretiniekam ir politiska darbinieka tikums. Šo elementāro politisko gudrību nezināja sociāldemokrātu vadība. Kārlis Ulmanis uzvarēja demokrātiju nevis tāpēc, ka viņš bija politisks ģenijs, par kādu viņu apdziedāja daži latviešu dzejnieki, bet gan tāpēc, ka viņam pretī neizvirzījās neviena spēcīga personība, neviens demokrātijas vadonis, kas spētu apvienot sociāldemokratu un pilsoniskos demokratu valsts politikā un cīņā par demokrātijas nosargāšanu.

Neuzvelsim atbildību par demokrātijas bojā eju abstraktam liktenim, vai mistiskai vēstures neizbēgamībai, bet gan pēdējā posma politiķiem, tiem, kas varas lāsta apsēsti, iedzina kapā tik smagiem upuŗiem izcīnīto politisko demokrātiju, un tiem, kas nespēja laikā saredzēt konkrētās draudošās briesmas, lai drošsirdīgi glābtu satversmi.

4. MANA AIZEJA BEZGALA TRIMDĀ

Ziņu par apvērsumu es saņēmu no ārlietu ministrijas slepenā telegrammā jau 16. maija pēcpusdienā. Arī dažās vakara avīzēs bija iespiesta Letas telegramma par jaunas valsts kārtības nodibināšanu Latvijā. Protams, ka apvērsums mani ļoti uztrauca.

Kaut gan jau paredzēju, ka aplamā mūsu partijas politika sekmē apvērsumu un tas būs neizbēgams, tomēr tagad, kad tas nu bija noticis, tas izsauca jo dziļas skumjas.

Cik dīvains ir vēstures liktenis... Vairāk nekā 40 gadus, sākot ar jaunstrāvniekiem, bija sētas demokratiskās idejas. Visa tauta, strādnieki, zemnieki un intelektuāļi vienprātīgi 1905. gadā cīnījās par demokrātiju un brīvību. Ieguva arī parlamentārās iekārtas embrionu Valsts domes veidā un zināmas politiskas brīvības, it īpaši preses brīvību, kaut ierobežotā veidā. Smagās asiņainās cīņās dzima neatkarīgā demokratiskā valsts. Satversmes sapulcē neviens nepacēla balsi pret demokrātisku satversmi. Un nu pēc 12 gadiem to sagrauj politiķi, kas tik atbildīgi piedalījās demokratiskās republikas dibināšanā un aizsargāšanā pret pirmiem reakcionāriem uzbrucējiem — Kārlis Ulmanis un Mārgers Skujenieks. Kā tas iespējams? Ko tas nozīmē? Kā cilvēki var tā pārvērsties?...

Ulmani es varēju saprast. Viņa raksturā ieskatījos itin drīz. Viņš jau pašā sākumā man likās ārkārtīgi slavas un varas kārīgs. Izdevīgos politiskos apstākļos šis kādreizējais konjunktūras demokrats pārvērtās par pretdemokrātiska apvērsuma rīkotāju un par diktatoru. Bet es nevarēju saprast mana drauga Mārgera Skujenieka pārvēršanos. Viņš taču ir ar pavisam citādu pagātņi. Viņš pieslējās sociāldemokrātu partijai jau no 1903. gada, aktīvi darbojies 1905. gada revolūcijā, daudz cietis cietumos. Kā žurnālists un publicists viņš bija daudz rakstījis par demokrātiju un parlamentārismu. Viņam, kā sociāldemokrātu partijas pārstāvim, piekrita izcila loma 1918. gadā Latvijas valsts dibināšanā. Viņš taču bija Satversmes sapulcē referents par demokrātisko satversmi. 1927. gadā mēs abi tik vienprātīgi veidojām Latvijas politisko dzīvi un sargājām demokrātiju. Vēl 1933. gada martā viņš bija pārliecināts demokrats. Un tagad

viņš piedalās apvērsuma valdībā kā viceprezidents. Kā tas iespējams? Kāda loma viņam nu piekrīt nacionālās diktatūras valdībā? Vai viņam ir kāds svars tajā? Vai viņš nu būtu pilnīgi aizmirsis savu pagātņi? Vai viņš nemaz nespēj saprast, kādu bīstamu ceļu uz neatkarīgās valsts galu ievada diktatūra?

Pēc dažu dienu pārdomām es nolēmu rakstīt Skujeniekam vēstuli. Vispirms izteicu izbrīnu par nekautrīgiem apmelojumiem, ko apvērsuma rīkotāji izplata pret apcietinātiem sociāldemokrātu deputātiem ar Saeimas priekšsēdi Paulu Kalniņu priekšgalā. Pēdējais vienmēr bijis noteikts demokrats un nekad nav izrādījis avantūristiskas tieksmes. Tāpēc gan neviens neticēs apvainojumam, ka viņš gribējis gāzt pastāvošo demokratisko iekārtu. Arī Brūno Kalniņš, Jūlijs Celms un Pēteris Ulpe, pie kuņiem atrasti ieroči, ir vienmēr bijuši partijas labajā spārnā, vienmēr bijuši noteikti demokrati. Pie viņiem atrastie ieroči, acīm redzot, ir tie, ko es ar ministru prezidenta Skujenika ziņu un piekrišanu nopirku 1927. gadā par valsts naudu demokratiskās satversmes sargāšanai. Nedomāju arī, ka kreisā spārna līdeņi ar Menderu priekšgalā būtu plānojuši kādu revolūcionāru akciju. Viņi ir kreisi plāpas, kas nemaz nav spējīgi uz kādu nelegālu revolūcionāru akciju. Tāpēc visa apsūdzība pret sociāldemokrātu partiju ir pilnīgi nedibināta. Skujeniks pats rakstīja Latvijas valsts 10. gadu pastāvēšanas piemiņas gadījumā, ka mūsu valsts varēja dibināties un pastāvēt tikai kā demokrātiska republika. Pilsonisko liberālo un demokratisko partiju vienošanās ar sociāldemokrātu partiju ir faktiskais pamats neatkarīgās valsts pastāvēšanai. Iznīcinot demokratisko valsts iekārtu, tiek laužts 18. novembra vēsturiskais līgums sociāldemokrātu un pilsonības starpā. Zaudējuši demokrātiju un brīvību, latviešu strādnieki vairs neuzskatīs Latviju par savu valsti. Notiks strauja novirzīšanās pa kreisi, uz komūnismu. Sāksies nelegālo sociāldemokrātu sadarbība ar komunistiem revolūcijas sagatavošanai, lai gāztu fašistisko diktatūru. Galvenais faktors, kas līdz šim nosargāja nacionālo un demokratisko valsti pret komunistiem iekšienē un pret komunistu spiedienu no ārienes, bija nevis valsts vara ar policiju, bet gan sociāldemokrātu partija, kas izcīnīja darba tautai un strādniekiem demokratisko

satversmi, radikālo agrāro reformu, sociālos likumus, un tā iesaistīja plašas tautas masas organiski Latvijas valstī. Arī sociāldemokratu partijas ikdienas demokratiskai propagandai pret komunistiem ir bijusi liela valstiska nozīme. Tagad, krītot demokraticai iekārtai, sociāldemokrati arī ir iedzīti revolūcionārās cīņas nometnē. Nu pie pirmā nopietnā Padomju Krievijas konflikta ar Latviju sabruks un bojā ies latviešu nacionālā valsts. Darba tautas ienīstā diktātūra neuzdrošināsies mobilizēt cīņai, kaņam pret Maskavu. Tad gals nāks ne tikai diktātūrai, bet arī Latvijas nacionālai valstij. Ja Skujenieks tādu galu nevēlas piedzīvot, tad viņam jāpārlicina Ulmanis, ka ir tikai viens veids pasargāt Latvijas valsti no bojā ejas: atgriezties pie legālitātes, pie demokrātijas un brīvības. 1) Tūlīt atbrīvojami visi, kas apcietināti sakarā ar 15. maija notikumiem. 2) Jāatjauno politiskās partijas un preses brīvība. 3) Jāizsludina piektās Saeimas vēlēšanas uz demokraticiem pamatiem, iepriekš grozot vēlēšanu likumu, lai izbeigtu daudzās sīkās partijas. 4) 16. maija valdībai jānodod sava vara jaunievēlētai Saeimai, kas ieceļ konstitūcionālu valdību un revidē satversmes noteikumus. Tikai šāda atgriešanās pie legālitātes un pie demokraticās iekārtas var glābt Latviju no briesmīgas nelaimes, no valsts bojā ejas.

Beigās šai vēstulē Skujeniekam piemetināju: vienu mēnesi gaidīšu uz atbildi. Ja tā nenāks, es demisionēšu, jo nevaru pārstāvēt nelikumīgu pretdemokraticu valdību.

Pēc mēneša nu pārlicinājos, ka mans senais, labais draugs ir politiski miris. Viņš līdz ar demokratico satversmi bija politiski nogalinājis arī pats sevi, visu savu lielo diženo pagātni. Nebūdamas veikls un kustīgs, lai veidotu kaut cik plašu savu partiju ar ietekmi valstī, nonācis piektās Saeimas vēlēšanu priekšvakarā pie politiska nulles punkta, Skujenieks nu bija iemeties neprātīgā azarda spēlē, lai kopā ar Ulmaņa diktātūru kaut kā personīgi noturētos politikas augstienē nacionālā valstī, kā arī, lai mērenībā noturētu Ulmani. Tas tomēr viņam neizdevās. Kad viņš saredzēja kailo Ulmaņa personīgo diktātūru bez jebkādas jaunas satversmes, viņš tomēr demisionēja. Laikam

tad viņš atcerējās manu vēstuli un negribēja tālāk sekmēt Latvijas valsts bojā eju.

Nesaņēmis no Skujenieka nekādu atbildi, nolēmu demisionēt. Aizrakstīju ārlietu ministram K. Ulmanim attiecīgu rakstu un pieprasīju piešķirt man vienu mēnesi atvaļinājuma, kas man pienākas uz civildienesta likuma pamata. Šai rakstā vēl pieminēju, ka pēc atvaļinājuma palikšu sūtņa vietā vēl pāris nedēļas, lai izdarītu attiecīgās atvadišanās vizītes.

Dabūjis no ārlietu ministrijas pozitīvu atbildi, aizgāju atvaļinājumā, ko pavadīju, kā jau minēts, Atlantijas okeana malā. Tur dzīvojam pavisam vienkārši un iztikām ļoti lēti. Tā krājām līdzekļus grūtajam pārejas laikam uz nenodrošināta politiska emigranta stāvokli.

Augustā izdarīju visas nepieciešamās atvadišanās vizītes. Visur atklāti paziņoju, ka Latvijā noticis nelikumīgs apvērsums, kas nodibinājis diktatūru, tāpēc es atstāju sūtņa amatu. Viens, otrs, no kā atvadījos, vēl sīki izprasīja, kā noticis apvērsums un kas to reālizējis.

Sevišķi gribu šeit minēt manu atvadišanos no ārlietu ministra Leona Bartū. Viņš neliekuļoti pateicās man par ierosinājumu nodrošināt Baltijas valstis ar starptautisku garantiju. Bartū man sirsnīgi jautāja, ko es esot nodomājis nu tālāk darīt? Atbildēju, ka palikšu par politisku emigrantu un ceru nopelnīt maizi savai ģimenei ar žurnālistiku. Uz to Bartū piebilda: „Tas, vismaz sākumā, nebūs viegli. Ja jums ietu grūti turpmākā dzīvē, katrā laikā nāciet pie manis un es jums palīdzēšu.”

Neviens cits francūzis, arī neviens sociālists, pie kuņiem biju atvadišanās vizītē, man nebija solījis šādu palīdzību. Bartū labvēlība mani ļoti aizkustināja un es viņam silti pateicos. Tomēr man neiznāca iespēja griezties pie šī nobīlā cilvēka pēc palīdzības, jo viņu pēc pāris mēnešiem, 9. oktobrī, nošāva kopā ar Jugoslavijas karali kroatu fašistu teroristi. Līdz ar viņa nāvi apklusā Francijas interese par Baltijas valstu garantijas paktu. Arī pati Latvijas diktatūras valdība par tādu vairs neinteresējās.

Jau labu laiku priekš manas aiziešanas no sūtniecības biju uzsācis slepenu cīņu pret Ulmaņa diktatūru. Sevišķu triecienu

es tai gribēju dot parlamentāriešu ūnijas kongresā, kas sanāca augustā Konstantinopolē, kur salasījās visas pasaules parlamentu delegācijas. Griezos pie sociālistu ievērojamā deputāta Pjera Renodela ar lūgumu, sākt kongresā jo asu cīņu pret Latvijas diktātūru, kas noziedzīgā kārtā lauzusi valsts demokrātisko satversmi un apcietinājusi parlamenta prezidentu un daudzus deputātus.

Šis aktīvais franču deputāts, ko personīgi pazinu jau kopš 1919. gada, uzstājās ar motivētu asu runu kongresā, kas vienprātīgi pieņēma protesta rezolūciju pret Ulmaņa nelikumīgo rīcību un prasīja atbrīvot deputātus, kā arī atjaunot demokrātisko kārtību. Tas bija itin smags sitiens Ulmaņa diktātūrai.

Biju arī vēl pirms aiziešanas no sūtniecības informējis man pazīstamus redaktorus par reakcionāro apvērsumu Latvijā. Viņi ievietoja rakstus, kas pareizā gaismā parādīja Latvijas diktātoru un diktātūru.

Dienā, kad atstāju sūtniecību, mūs izvadīt bija ieradies bijušais Francijas sūtnis Rīgā San Viktor de Kastijons. Sirsnīgi mani noskūpstījis, demokrātiskais franču grāfs, sūtniecības padomniekam Tomsonam dzirdot, izteicās: „Novēlu jums, mans dārgais draugs, ne tikai atgriezties par sūtni šai namā, bet arī padzīt Latvijas valsts varas uzurpātoru.”

Tā sākās mana otrā politiskā emigrācija. Pirmā trimda cara laikā vilkāms septiņus gadus, bet šī otrā ilgst jau gandrīz 30 gadus. Patlaban, kad rakstu šīs rindiņas, jau sācies 1963. gads. Nepilnus četrus gadus šai laikā gan nodzīvoju Latvijā, bet tā jau bija īsta iekšēja trimda pirmajā boļševiku baigajā gadā un vācu okupācijas laikā. Ka uz tik ilgu laiku nu dodos emigrācijā, to gan toreiz, 1934. gadā, nemaz nevarēju iedomāties.

★

Ulmaņa diktātūras 6 gadus, otrā pasaules kara izcelšanos, Latvijas neatkarīgās valsts bojā eju, boļševiku valdīšanas baigo gadu, vācu okupācijas varu Latvijā un tās galu, t.i. laikmetu no 1934. gada maija līdz 1945. gada maijam tēlošu savu atmiņu un atziņu trešajā sējumā — Latvija Eiropas traģēdijā.

Uz atkalsatikšanos 1964. gadā, mīļās lasītājas un cienījamie lasītāji.

S A T U R Ā

Daži priekšvārdi	7
------------------------	---

Pirmā daļa

LATVIJAS DEMOKRATISKĀS REPUBLIKAS TAPŠANA

I Jaunās valsts pirmie šķēršļi un lielās cīņas	11
II Sibīrijas un Tālo austrumu Nacionālās padomes	34
III Apkārt Āzijai uz Parīzi	39
IV Latvijas miera delegācija Parīzē	47
V Atkal dzimtenē	72
VI Satversmes sapulces vienreizējais laiks	118

Otrā daļa

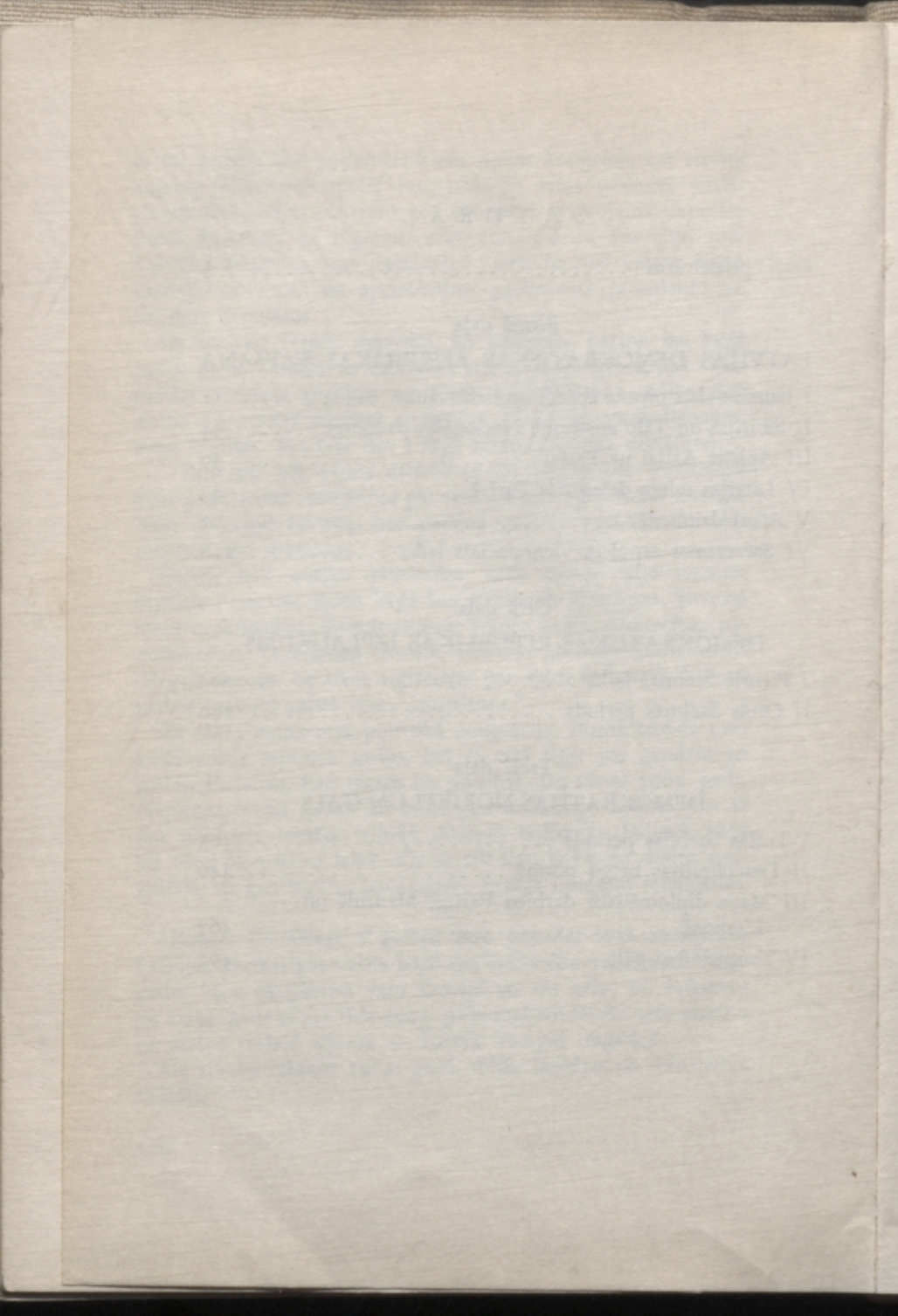
DEMOKRATISKĀS REPUBLIKAS IZPLAUKUMS

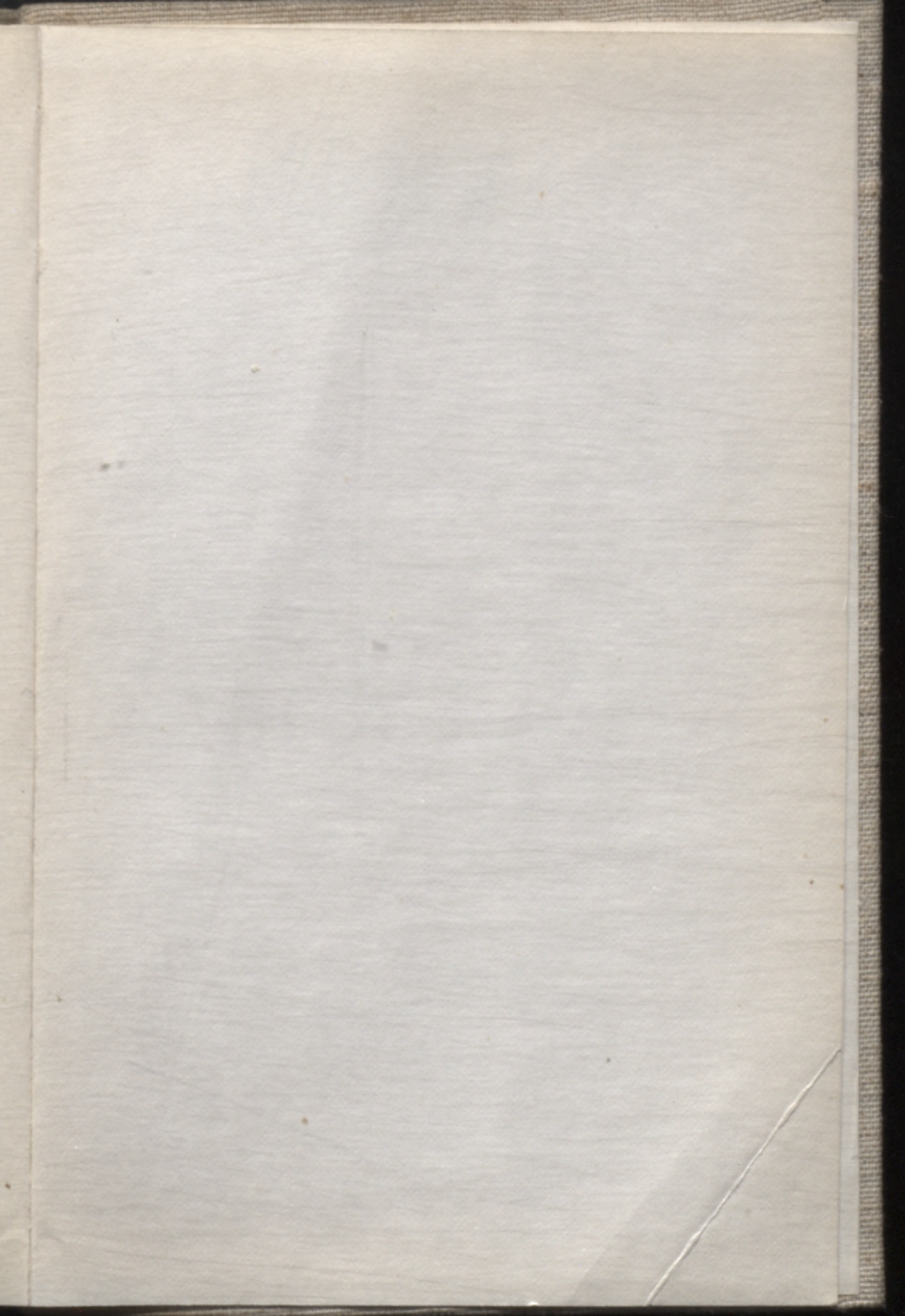
I Pirmās Saeimas laiks	205
II Otrās Saeimas periods	280

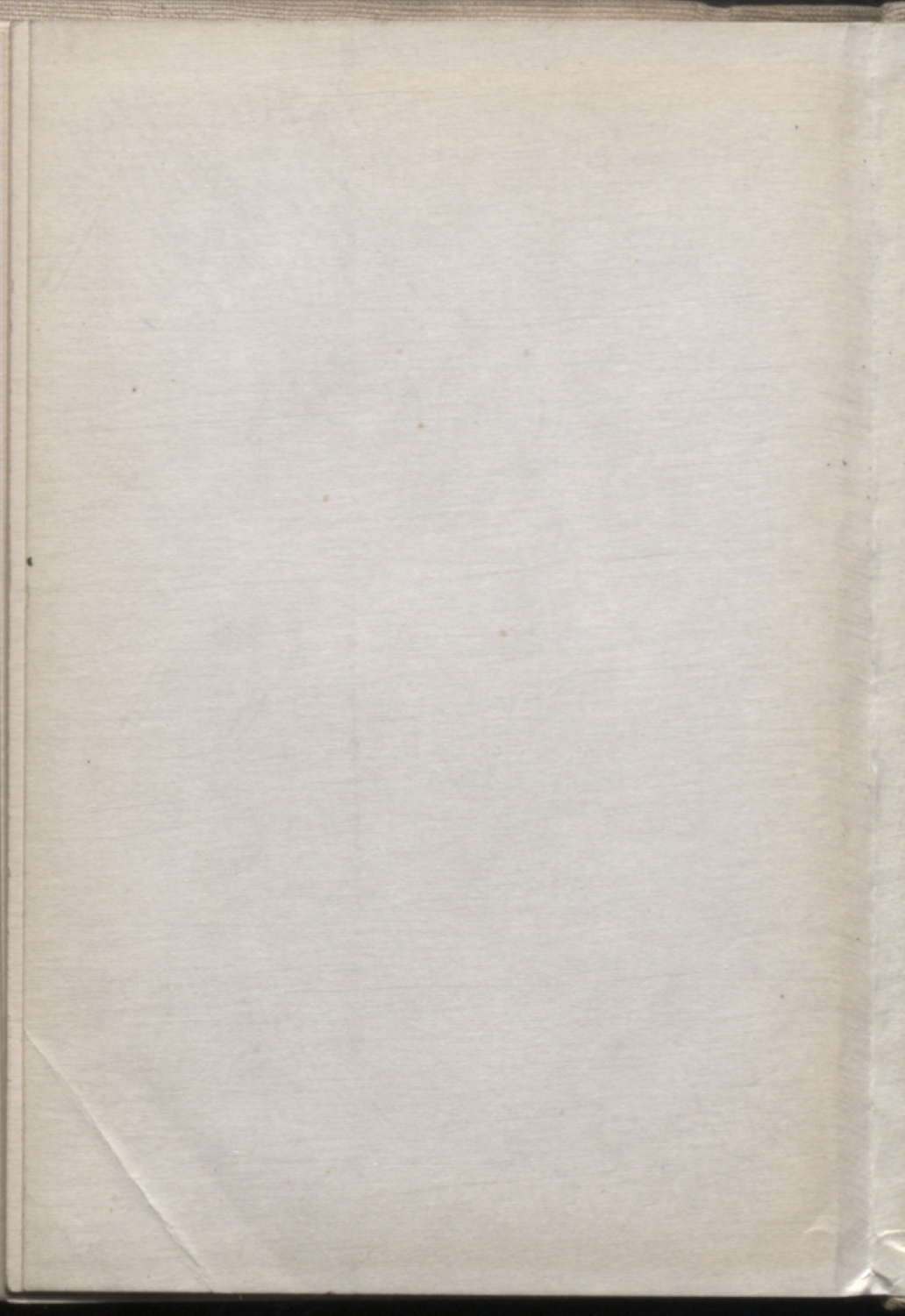
Trešā daļa

DEMOKRATIJAS NORIETI UN GALS

I Trešās Saeimas periods	405
II Demokratijas beigu posms	446
III Mana diplomātiskā darbība Parīzē, Madridē un Lisabonā	467
IV Tautvaldības gals	492







50.1

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA



0307094771

